Erich Zöllner

Istoria Austriei

COORDONATORUL COLECȚIEI
Marcel D. Popa

COLECŢIA
BIBLIOTECA ENCICLOPEDICĂ DE ISTORIE UNIVERSALĂ

ERICH ZÖLLNER

ISTORIA AUSTRIEI

DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN PREZENT

Ediţia a VIII-a

Vol. I

traducere de
ADOLF ARMBRUSTER

EDITURA ENCICLOPEDICĂ
Bucureşti, 1997

Tipărit cu subvenția Ministerului Federal pentru Știință, Comunicație și Artă de la Viena, Republica Austria

© Verlag für Geschichte und Politik Wien
Toate drepturile asupra acestei versiuni
sunt rezervate Editurii Enciclopedice

ISBN general 973-45-0155-0
ISBN vol. I 973-45-0156-9

PREFAȚA AUTORULUI LA EDIȚIA ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Prima ediție a acestei lucrări a apărut în anul 1961; între timp, versiunea originală a ajuns la cea de-a opta ediție (1990); o traducere franceză a textului german a apărut încă în anul 1965, ea fiind urmată în 1981, de o versiune chineză; o traducere japoneză se află tocmai sub tipar.

Sunt foarte îndatorat domnului profesor universitar dr. Max Demeter Peyfuss pentru inițiativa sa privind traducerea românească a *Istoriei* mele a Austriei; aceeași gratitudine o îndrept domnului dr. Adolf Armbruster pentru realizarea acestei traduceri, și îndeosebi Editurii Enciclopedice pentru munca ei de redactare și publicare.

Trăind vremi pline de mari conflicte și pericole, eu continui să sper într-o colaborare fructuoasă între popoarele și statele Europei, deci și între România și Austria. La o astfel de înțelegere și colaborare aflarea faptelor și problemelor istoriei lor naționale ar putea să contribuie în chip esențial.

ERICH ZÖLLNER

Viena, iulie 1996

PREFAȚĂ LA EDIȚIA I

Așa cum enunță și titlul, cartea aceasta este consacrată istoriei spațiului austriac de la începutul așezărilor umane până în prezent. Ea nu se limitează așadar numai la o istorie a ființei statale austriece, chiar dacă aceasta din urmă, în toate formele sale schimbătoare, reprezintă în chip obligatoriu un subiect principal al expunerii. Scriind cartea, am fost de altfel preocupat să aflu un echilibru între istoria politică și cea a culturii. Dacă istoriei generale a culturii i se rezervă capitole aparte, aceasta se datorește faptului că s-a urmărit o cât mai bună privire de ansamblu asupra alcătuirii textului. Personal sunt pe deplin conștient de conexiunile strânse și complexe dintre evoluția culturală și cea politică și cred că le-am înfățișat în chip corespunzător în cartea de față.

Cartea se adresează atât istoricului de specialitate cât și amatorului de istorie. În cadrul cuprinsului ales s-a urmărit oferirea unei imagini cât mai amănunțite care să corespundă stadiului actual al cercetării. Mi s-a părut util să renunț la raționamente extinse în favoarea unei descrieri mai detaliate a faptelor istorice. De aici s-a impus și stilul concis. Sper totuși

ca lucrarea să nu pară a fi prea împovărată de materialul adunat și prezentat.

O prezentare de ansamblu a istoriei austriece nu-și îndeplinește scopul, dacă autorul pune în mod exagerat în prim plan temele și sectoarele de lucru preferate; el trebuie să fie preocupat mai degrabă de un cât mai posibil echilibru în asamblarea materialului și să trateze deci conform cu acest deziderat și acele probleme care altfel nu l-ar interesa poate în aceeași măsură ca altele, care îi sunt mai familiare. M-am străduit în chip deosebit să realizez un echilibru în tratarea materialului, dar mi s-a părut cu totul justificat să prezint mai pe larg istoria demografică și cea a așezărilor umane, ceea ce nu prea este cazul altor lucrări de acest fel.

Caracterul unei astfel de lucrări nu face necesare trimiterile la izvoare și la bibliografia de specialitate în notele din subsolul paginilor; totuși am anexat lucrării o bibliografie relativ bogată (izvoare și literatură de specialitate), care este gândită și ca o bibliografie selectivă a istoriei Austriei.

O datorie pe care o îndeplinesc cu plăcere este să adresez, în fine, mulțumiri celor care mi-au fost de un mare ajutor, fie la verificarea diverselor capitole ale lucrării, fie cu indicații bibliografice; aceștia sunt următorii: Anna Coreth, Fritz Fellner, Ludwig Jedlicka, Alphons Lhotsky, Rudolf Neck, Richard Pittioni, Hermann Vetters, Renate Wagner și Konrad Wiche. Anexele cartografice au fost desenate de Hans Schlosser, beneficiind de sfaturile prețioase ale lui Wilhelm Wagner. Indicele de nume a fost alcătuit de Wolfdieter Bihl și Dorothea Magerl. La citirea corecturilor am fost sprijinit de Heinrich Koller. Gratitudinea mea se îndreaptă și către domnul dr. Karl Cornides și către Editura pentru Istorie și Politică pentru redactarea și editarea competentă a cărții ca și personalului tipografiei R. Spies & Co. pentru profesionalismul său.

ERICH ZÖLLNER

Viena, octombrie 1961

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A VIII-A

Cea de a VII-a ediție a acestei lucrări (1984) tratase istoria Austriei până la anul 1981; acum, ultimul capitol este consacrat celor șapte decenii ale Republicii Austria, adică de la începuturile ei din 1918 și până în anul 1988, adică până în momentul în care se întrezărește în chip evident o schimbare epocală în istoria Europei, și cu aceasta și în cea a Austriei. Prezentărilor de ansamblu ale istoriei austriece care vor fi scrise le este asigurat succesul de public. Cu alcătuirea și destinele acestei istorii m-am ocupat în articolul „Bemerkungen zu den Gesamtdarstellungen der Geschichte Österreichs“/Observații cu privire la prezentările monografice ale istoriei Austriei/care a apărut de curând într-o culegere de articole selecționate de mine, intitulată „Probleme und Aufgaben der österreichischen Geschichtsforschung“/Probleme și sarcini ale istoriografiei austriece/(1984), îngrijită de Heide Dienst și Gernot Heiß și apărută tot la Editura pentru Istorie și Politică (respectiv R. Oldenbourg, München). Pe lângă alte teme, acest volum conține și contribuții suplimentare privind noțiunea „Austria“ și imaginea Austriei.

Din nou sunt dator cu mulțumiri pentru indicații și sugestii; amintesc aici în mod deosebit pe editorul Karl Cornides, decedat între timp, apoi pe Heide Dienst, Erika Doberer, Othmar Hageneder, Gernot Heiß, Erika Rüdegger, Hermann Vetters, Herwig Wolfram, pe fratele meu Otto și pe nepotul meu Wolfgang Zöllner.

ERICH ZÖLLNER

Viena, ianuarie 1990

AUSTRIA:
O CARTE — UN AUTOR — O ANIVERSARE

Scrutînd istoriografia universală se pot lesne constata cazuri în care un autor se identifică numaidecât cu o lucrare-standard, un fel de carte de vizită istoriografică ce se situează de departe în fruntea unei activități bogate concretizate în alte publicații de specialitate. Constatarea este exemplificată prin această Istorie a Austriei *a lui Erich Zöllner. Acest nume se identifică automat cu acest volum în ciuda atâtor lucrări de dimensiuni mai reduse, în comparație cu monumentala* Istorie a Austriei, *ale aceluiași istoric austriac. Atunci când apărea prima ei ediție (1961), autorul ei se afla în plină maturitate istoriografică (avea 45 de ani); ca atare se și explică exemplara sa putere de sinteză și selecția analitică a amănuntului cu putere de convingere și cu semnificații ilustrative sintezei preconizate. Ca istoric de rasă și clasă pur sânge, Erich Zöllner, prezintă de fapt istoria creșterii și descreșterii unui imperiu universal, ca să folosim o expresie-pereche încetățenită în istoriografie de Dimitrie Cantemir. Rar se strecoară la cititorul cărții impresia că autorul provine din acest imperiu atât de năpăstuit de istoria recentă, în a cărei sentință finală implacabilă soarta a așezat anul de naștere a autorului. Înainte de a fi austriac, născut în faza finală a Monarhiei, Erich Zöllner este istoricul, preocupat în primul rând de scrierea istoriei „sine ira et studio". Cerința lui Tacit este fără îndoială lăudabilă, obligatorie, dar în cazul lui Erich Zöllner este cu certitudine. mult mai greu de*

urmărit și respectat. Și totuși, el o reușește în chip minunat, pilduitor chiar, el având înaintea sa desigur și cerința marelui Leopold Ranke, adică să prezinte trecutul „wie es eigentlich gewesen war“ („așa cum a fost în fapt“).

A scrie o istorie a Austriei pare de la început o întreprindere sortită eșecului — aceeași impresie persistă de altfel și înaintea scrierii unei istorii a Germaniei. Într-adevăr, cum să sintetizezi trecutul unui imperiu universal, vast ce s-a întins cândva de la coastele Atlanticului până înspre stepele sarmatice, rusești, alcătuind un conglomerat, cât se poate de pestriț, de legi, limbi și litigii aparent imposibil de conciliat. Erich Zöllner se concentrează asupra liantului monarhic care a funcționat atât de surprinzător veacuri de-a rândul. Grija lui principală se îndreaptă cu precădere asupra țărilor ereditare din care va și rezulta apoi, cu pierderi, Austria actuală, acest stat de buzunar în comparație cu ceea ce a reprezentat cândva Casa de Austria.

Ceea ce impresionează la această carte este echilibrul ei, puterea ei ascunsă de a reface realmente devenirea istorică a unui stat, a unei entități politice, a unui teritoriu, a unui popor. Fără regrete, fără reproșuri, fără jubilări se restabilește un adevăr în spațiu și timp care mijlocește, nu în ultimul rând, un profund sentiment de toleranță, de respect, de înțelegere. În foarte puține locuri, Erich Zöllner părăsește conduita autoimpusă, bunăoară când deplânge pierderea Tiroului de Sud, lucru de altfel pe deplin explicabil pentru oricare austriac, sau în paginile reținute consacrate lui Iosif al II-lea, lucru și aici pe deplin explicabil avându-se în vedere reclama neștiințifică țesută în jurul acestui personaj atât de contradictoriu și imprevizibil. La polul opus se situează simpatia declarată pentru teritoriile ereditare alpino-dunărene și pentru personalități babenbergice (specialitatea casei!) și habsburgice (Maria Terezia, Leopold al II-lea). Erich Zöllner este un istoric prea serios ca să se concentreze doar asupra „istoriei adevărate“, adică a celei politice, spectaculoase, aflate în prim plan și de aceea cel mai facil de repovestit. Grija sa cel puțin egală cu cea purtată acesteia, se îndreaptă spre ungherele mai ascunse al istoriei în care însă s-a lucrat la fel de bine la alcătuirea istoriei Austriei ca în cancelariile princiare sau în bivuacurile comandaților de oști (dintre care autorul îl preferă pe bună dreptate pe Eugeniu de Savoia). Ca atare, Erich Zöllner se interesează pentru colonizările istorice, pentru agricultorii anonimi, pentru meșteșugarii harnici și pentru întreprinzătorii industriali și afaceriștii bancari, ei toți făcând nu numai parte pasivă din istoria Austriei ci fiind chiar făuritorii activi, decisivi ai acesteia. Măsura ultimă a prestigiului unui stat o dă și a dat-o dintotdeauna realizarea sa culturală. Paginile consacrate de Erich Zöllner istoriei culturii austriece sunt exemplare și pline de semnificații. Indiferent de succesele sau insuccesele cabinetelor diriguitoare, a realizărilor sau înfrângerilor militare, oamenii de cultură au creat cu sârg, realizând înfăptuiri de un nivel de necontestat. Fie că oamenii de cultură erau animați de glorii politico-militaro-eclesiastice apuse și contrazise de

realitățile contemporane lor, fie că ei erau animați de reînnoirea și reactivarea — de regulă deșarte — ale unor perioade de glorii apuse, fie că ei nu se sinchiseau de realitatea contemporană nemijlocită, ei au reușit să realizeze o cultură europeană inconfundabilă, unică în esența ei și ca atare perenă. Învățământul, științele, literatura, teatrul, artele plastice din Austria tuturor veacurilor se situează în fruntea puterii de creație culturală universală, din care se detașează desigur muzica.

În domeniul științelor exacte și umanistice, sociale, medicina austriacă (vieneză!) a ocupat și ocupă desigur un loc de frunte de necontestat. Ea este urmată, la fel de necontestat, de știința istorică austriacă. Puține sunt școlile istoriografice naționale care rezistă unei comparații cu cea austriacă. Încă din epoca Umanismului de la nord la Alpi, Austria, și îndeosebi Viena, se impune ca un focar al cercetării istoriei, casele editoriale austriece fiind deschise adevăratelor scrieri istorice, așa cum a fost cazul și unor sași transilvani ca Georg Reicherstorffer, sau al slovacului Ștefan Taurinus, amândoi din veacul al XVI-lea. Wolfgang Lazius (medic!), Petrus Lambeck, Bernhard Pez și fratele său Hieronymus, Adrian Rauch sunt nume de aur ai istoriografiei umaniste, baroce și luministe universale. Epoca lui Francisc Iosif I instituționalizează cercetarea istoriei naționale și universale, deschizându-i totodată porțile Academiei și ale arhivelor interne și externe. Acum se inaugurează seria impresionantă de istorici austrieci de faimă și renume mondial, se alcătuiește o adevărată și originală „școală istoriografică austriacă". Nestorul ei din zilele noastre se numește Erich Zöllner.

Născut la 25 iunie 1916 într-o familie de intelectuali (tatăl său era dascăl și apoi director la o școală din Viena), Erich Zöllner simbolizează din mai multe puncte de vedere destinul Monarhiei dunărene atât prin anul său de naștere cât și prin familia în sânul căreia s-a născut. Străbunii săi se trag din Boemia, Moravia și Ungaria, de unde s-au concentrat — și salvat! — treptat asupra Vienei, precum într-o presimțire a sorții istorice a germanismului din aceste țări. Nu trebuie, așadar, să ne mire importanța pe care a acordat-o Erich Zöllner în a sa Istorie a Austriei *acestui fenomen atât de caracteristic istoriei Monarhiei din ultimele două veacuri ale existenței sale, și care se reduce de fapt la o ilustrare a forței de atracție demografică a Vienei. Și în sânul familiei mai largi a lui Erich Zöllner membri ai acesteia au căzut pe fronturile războiului, plătind cu viața încercarea de a salva ceea ce istoria și instrumentele ei umane, politice și militare o sortiseră de mult pieirii. Anul de naștere al lui Erich Zöllner îl plasează pe acesta încă în Monarhia dualistă, anii săi de formare, în schimb, în mult diminuata Austrie republicană în căutarea unei identități proprii și a unui destin istoric ce trebuia să-i asigure, în primul rând, supraviețuirea și viabilitatea de durată.*

Gimnaziul pe care Erich Zöllner l-a urmat la Viena fusese creat în anul 1872, purtând numele lui Francisc Iosif, dar care în anii în care l-a frecventat viitorul istoric, se adaptase și el noilor structuri republicane devenind gimnaziu federal. Se pare că această instituție de învățământ mediu a fost deosebit de propice formării unor istorici de marcă, prin băncile imperiale ale acestui gimnaziu de pe lângă Stubenbastei trecând celebri istorici ca Viktor Bibl, Alfons Dopsch, iar prin cele republicane... Erich Zöllner. Dascăli destoinici îi trezesc și promovează vocația de istoric, ideologiile robuste, extremiste și realitățile crude ale contemporaneității îl determină să se orienteze cu precădere spre vremile mai îndepărtate ale evului mediu întunecat, la această alegere contribuind desigur și profesorul său, celebrul medievist Hans Hirsch, dar și cele petrecute sub ochii săi în imediata vecinătate: războiul civil austriac din anul 1934, când Erich Zöllner trece examenul de maturitate și se înscrie la Universitatea vieneză unde audiază cursuri de istorie, filozofie, istorie a artei, germanistică, apoi și greaca. Ceea ce îl va forma însă definitiv pe Erich Zöllner și îi va determina cariera a fost faptul că el a devenit, ca bursier, membru al faimosului Institut für Österreichische Geschichtsforschung, adică a acelei creații francisco-iosefine care a propulsat istoriografia austriacă într-o poziție de campioană absolută și prin care a trecut întreaga pleiadă de istorici austrieci, îndeosebi medieviști, care au făcut faimă și școală. La acest Institut, Erich Zöllner își însușește în primul rând școlirea profesională temeinică a metodologiei și instrumentării oricărei cercetări istorice: limbile clasice și științele auxiliare. La acest Institut, Erich Zöllner își ia doctoratul (1938) și-și trece examenul de stat (1940), ambele cu lucrări a căror temă se situează în evul mediu timpuriu și care reclamă o serioasă cunoaștere a surselor. De altfel, principalul său dascăl și mentor de aici a fost Otto Brunner.

La acest nivel, Erich Zöllner părea să fie predestinat unei cariere de specialist al evului mediu timpuriu, îndeosebi al istoriei francilor. Conflagrația mondială întrerupe și spulberă această specializare absolută.

După război, Erich Zöllner își reia drumul vocației sale care îl va duce până la șefia catedrei de istorie a Universității și la renumele unui cercetător-istoriograf unanim apreciat. În evoluția lui Erich Zöllner, în această a doua postură, se observă o lărgire treptată a preocupărilor sale, în sensul că el începe să avanseze cu pași mărunți, dar care înseamnă cuceriri istoriografice uriașe, de la evul mediu timpuriu până înspre epocile moderne, cu o aplecare evidentă și preferențială desigur pentru Babenbergi, adică pentru acea dinastie care a pus bazele Austriei istorice și de a căror operă ctitoricească vor profita — benefic pentru Austria — Habsburgii.

Cu timpul, Erich Zöllner își lărgește aria de investigație și dincolo de istoria politică propriu-zisă. Istoria economică, socială, demografia, genealogia, istoria dreptului și a culturii țării și neamului său intră pe rând sub ochii și mintea sa

scrutătoare, dezvăluindu-și tainele până la el rămase ascunse sau insuficient cunoscute și interpretate. O bursă a lui British Council îi permite în anii 1953—1954 să lărgească baza documentară a acestor preocupări prin studii temeinice în fondurile arhivistice de la Department of Manuscripts din British Museum și în Public Record Office. Întors de la Londra, Erich Zöllner continuă la Viena cariera universitară și științifică — și se apucă de scrierea Istoriei Austriei de la începuturi până în prezent. În șapte ani, această muncă monumetală a fost încheiată, ea găsindu-și încununarea în publicarea ei în anul 1961. Această lucrare îl consacră definitiv pe Erich Zöllner ca istoric și profesor de frunte (Istoria Austriei se bazează în fond pe prelegerile sale universitare!) și-l așează dintr-o dată alături de mai vârstnicii Franz von Krones, Alfons Huber, Oswald Redlich, Karl și Mathilde Uhlirz, sau mai tinerii Alfons Lhotsky, Hugo Hantsch și Adam Wandruszka. Repetatele reeditări ale acestei lucrări-standard ca și traducerile sale, începând cu cea franceză, continuând cu cea chineză* și japoneză și terminându-se, deocamdată, cu cea românească de față, atestă fără îndoială valoarea ei perenă și forța ei neistovită de a trezi mereu interesul de la apariția ei și până în prezent.

Erich Zöllner nu este însă tipul savantului care să se odihnească pe lauri o dată cu dobândirea lor. El continuă să-și lărgească ariile de investigație, aplecându-se mai cu seamă asupra biografiei istorice (după moartea lui Leo Santifaller, 1974, el preia conducerea Lexiconului biografic austriac), își intensifică preocupările mai vechi privind editarea surselor istorice și alcătuirea instrumentelor bibliografice ale istoriei austriece, și descoperă valoarea și farmecul imagologiei, a descrierilor călătorilor străini moderni consacrate Austriei în general, Vienei în special. Meritele sale nu întârzie să fie recunoscute oficial, dintre numeroasele distincții, premii și titluri onorifice detașându-se desigur numirea în rândurile Academiei Austriece de Științe (1967, membru corespondent; 1972, membru plin) și în cele ale Academiei Bavareze de Științe (1971, membru corespondent).

La vârsta și experiența lui Erich Zöllner, maestrul are acum răgazul necesar dar și înțelepciunea selectivă de bun simț și menajare colegială pentru a îngădui o publicare insolită. Firea sa optimistă care nu l-a părăsit niciodată, inteligența sa spirituală și memoria sa nealterată i-au permis să adune de-a lungul vieții și carierei sale o sumedenie de anecdote, de întâmplări hazlii legate îndeosebi de confrați. Până mai curând, el le împărtășise oral studenților apropiați și colaboratorilor. O selecție bine ticluită a acestor anecdote (Historikeranekdoten) a apărut la Viena, în anul 1989, spre deliciul confraților și al cititorilor amatori de

* Titlul acesteia în transcrierea latină sună astfel: „Aodili shi cong kaiduan zhi xiandai", Bejing, 1981, 800 p.

un umor academic bun, sănătos și autentic, care se situează deasupra oricărei bârfe și răutăți.

Erich Zöllner nu este numai un eminent cercetător și savant ci și un autentic dascăl, profesor generos gata oricând să-și împărtășească experiența și cunoștințele elevilor și colaboratorilor săi apropiați. Vârsta sa venerabilă nu trebuie, așadar, să ne îngrijoreze că el va fi ultimul din șirul marilor istorici austrieci. Grija lui permanentă pentru schimbul de mâine, pentru asigurarea continuității nivelului istoriografiei austriece au dat roade, dintre elevii săi de ieri impunându-se deja astăzi nume care vor face cinste maestrului și dascălului.

Să încheiem aceste pagini consacrate lui Erich Zöllner cu un mesaj profund uman pe care l-a exprimat în repetate rânduri, ultima oară cu ocazia aniversării octogenarului de către presa austriacă. Frumoasa vârstă a lui Erich Zöllner, viața sa petrecută în Austria ultimelor opt decenii i-a mijlocit acest mesaj, acest îndemn către contemporanii și urmașii săi care se poate rezuma într-o singură noțiune: TOLERANȚA *plenară, între popoare, naționalități, confesiuni și religii. Nesocotirea acesteia a dus la catastrofele mondiale din veacul nostru, la atrocitățile din zilele noastre și numai o toleranță și înțelegere reciprocă demnă de ființa umană va fi în stare să ferească Lumea viitoare de repetarea unor astfel de suferințe colective. Să visăm, așadar, împreună cu Erich Zöllner acest vis și să facem totul ca utopia să devină realitate!*

*

Traducerea de față urmărește cu fidelitate ediția a VIII-a a Istoriei Austriei *lui Erich Zöllner. Versiunea românească a căutat intenționat să redea stilul personal al autorului. Orice intervenție a traducătorului a fost trecută în paranteze drepte sau în subsolul paginilor, cu specificarea de rigoare.*

Traducerea românească a Istoriei Austriei *are și un caracter festiv-aniversativ. Ea se vrea declarat o contribuție modestă la aniversarea mileniului primei atestări documentare a termenului de „Ostarrichi" (1 noiembrie 996) dar și la aniversarea celor 80 de ani ai lui Erich Zöllner, căruia Editura Enciclopedică și traducătorul îi urează și pe această cale un sincer „La mulți ani!", multă sănătate și putere de creație.*

ADOLF ARMBRUSTER

München—București, 25 iunie–1 noiembrie 1996

ISTORIA AUSTRIEI

DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ ÎN PREZENT

CUPRINS

INTRODUCERE

CADRUL GEOGRAFIC

O trăsătură caracteristică a istoriei Austriei constă în faptul că ritmul ei este identic cu cel al istoriei universale, lucru ce se poate constata cu greu în istoria vreunui alt stat. Marca bavaro-franconă, statul dinastiei de Babenberg și „Stăpânirea în Austria“ a Habsburgilor corespund de fapt celor trei perioade principale ale Evului de mijloc. Când Renașterea, Reforma și Marile descoperiri geografice deschid Epoca modernă, puterea „Casei de Austria“ sporește atingând nivelul unei puteri universale, realizându-se totodată în cadrul restrâns al Europei Centrale unirea teritoriilor austriece, boeme și maghiare în cadrul Monarhiei dunărene, unire ce fusese încercată până atunci fără succes în repetate rânduri. Sancțiunea Pragmatică din 1713 va asigura perpetuarea acestei monarhii, pe când tratatele de pace de la Utrecht și Rastatt vor pune capăt luptei universale pentru moștenirea spaniolă. În veacul al XX-lea va fi din nou rândul unei catastrofe de dimensiuni universale care va pune capăt Monarhiei dunărene, iar în timpul celui de-al doilea război mondial ca și a tensiunii instaurate după terminarea acestuia între puterile victorioase pentru Austria diminuată

ca lucrarea să nu pară a fi prea împovărată de materialul adunat și prezentat.

O prezentare de ansamblu a istoriei austriece nu-și îndeplinește scopul, dacă autorul pune în mod exagerat în prim plan temele și sectoarele de lucru preferate; el trebuie să fie preocupat mai degrabă de un cât mai posibil echilibru în asamblarea materialului și să trateze deci conform cu acest deziderat și acele probleme care altfel nu l-ar interesa poate în aceeași măsură ca altele, care îi sunt mai familiare. M-am străduit în chip deosebit să realizez un echilibru în tratarea materialului, dar mi s-a părut cu totul justificat să prezint mai pe larg istoria demografică și cea a așezărilor umane, ceea ce nu prea este cazul altor lucrări de acest fel.

Caracterul unei astfel de lucrări nu face necesare trimiterile la izvoare și la bibliografia de specialitate în notele din subsolul paginilor; totuși am anexat lucrării o bibliografie relativ bogată (izvoare și literatură de specialitate), care este gândită și ca o bibliografie selectivă a istoriei Austriei.

O datorie pe care o îndeplinesc cu plăcere este să adresez, în fine, mulțumiri celor care mi-au fost de un mare ajutor, fie la verificarea diverselor capitole ale lucrării, fie cu indicații bibliografice; aceștia sunt următorii: Anna Coreth, Fritz Fellner, Ludwig Jedlicka, Alphons Lhotsky, Rudolf Neck, Richard Pittioni, Hermann Vetters, Renate Wagner și Konrad Wiche. Anexele cartografice au fost desenate de Hans Schlosser, beneficiind de sfaturile prețioase ale lui Wilhelm Wagner. Indicele de nume a fost alcătuit de Wolfdieter Bihl și Dorothea Magerl. La citirea corecturilor am fost sprijinit de Heinrich Koller. Gratitudinea mea se îndreaptă și către domnul dr. Karl Cornides și către Editura pentru Istorie și Politică pentru redactarea și editarea competentă a cărții ca și personalului tipografiei R. Spies & Co. pentru profesionalismul său.

ERICH ZÖLLNER

Viena, octombrie 1961

INTRODUCERE

CADRUL GEOGRAFIC

O trăsătură caracteristică a istoriei Austriei constă în faptul că ritmul ei este identic cu cel al istoriei universale, lucru ce se poate constata cu greu în istoria vreunui alt stat. Marca bavaro-franconă, statul dinastiei de Babenberg și „Stăpânirea în Austria" a Habsburgilor corespund de fapt celor trei perioade principale ale Evului de mijloc. Când Renașterea, Reforma și Marile descoperiri geografice deschid Epoca modernă, puterea „Casei de Austria" sporește atingând nivelul unei puteri universale, realizându-se totodată în cadrul restrâns al Europei Centrale unirea teritoriilor austriece, boeme și maghiare în cadrul Monarhiei dunărene, unire ce fusese încercată până atunci fără succes în repetate rânduri. Sancțiunea Pragmatică din 1713 va asigura perpetuarea acestei monarhii, pe când tratatele de pace de la Utrecht și Rastatt vor pune capăt luptei universale pentru moștenirea spaniolă. În veacul al XX-lea va fi din nou rândul unei catastrofe de dimensiuni universale care va pune capăt Monarhiei dunărene, iar în timpul celui de-al doilea război mondial ca și a tensiunii instaurate după terminarea acestuia între puterile victorioase pentru Austria diminuată

din nou, se va pune iarăși problema existenței sale. Dacă crizele, care au cutremurat lumea, au afectat mereu nervul vital al Austriei, apoi, de foarte multe ori, asemenea conflicte au pornit în chip invers din Austria. Este suficient să cităm aici câteva fapte din trecutul mai apropiat. Să ne amintim de asasinatul de la Sarajevo din 1914, de criza economică mondială din anii '30, și, în fine de cele petrecute în martie 1938, care stau la începutul evenimentelor dramatice ce au dus la cea de-a doua conflagrație mondială. În versuri cât se poate de potrivite și de altfel foarte des citate austriacul prin adopție, Hebbel, a caracterizat această interacțiune, atunci când vorbea de mica lume a Austriei „în care cea mare își joacă proba generală". Istoricul este însă dator să afle cauzele. Ele trebuie mai întâi căutate în poziția geografică a Austriei, chiar dacă noi nu vom purcede într-atât, încât să susținem că soarta Austriei a fost inexorabil și inevitabil determinată de această poziție. Istoria omenirii dezvăluie însă tot mai frecvent împletirea condițiilor și posibilităților oferite de natură prin climă, alcătuirea solului și situația geografică, iar toate acestea nu în ultimul rând atunci, când cultura umană. conform esenței sale, se apucă să schimbe și să domine asemenea vitregii ale naturii.

*

Între cele cinci mari peisaje, care formează continentul european — anume Europa de Nord, Europa Apuseană, Europa Centrală, Europa Răsăriteană și Europa Mediteraneană — Europa Centrală duce cel mai mult lipsă de ceea ce numim de obicei „granițe naturale". Asemenea granițe pot fi identificate cât se poate de evident în nordul Europei, adică la Marea Nordului și la Marea Baltică și istmul din Schleswig care le unește. În sudul Europei situația devine mai problematică întrucât lanțul principal al Alpilor a trasat cu greu vreodată frontiere etnice sau politice; granița climatologică se situează clar pe versanții sudici ai Alpilor. Înspre apus și răsărit frontierele Europei nu pot fi însă identificate decât în mod arbitrar, pornindu-se de la datele geografiei fizice; de altfel, în acest spațiu orientarea se face după entitățile statale, adică după frontierele politice. La fel de estompată este și structurarea interioară a Europei Centrale, îndeosebi în ceea ce privește divizarea ei într-o Europă Centrală germanică și una danubiană.

O cumpănă a apelor la altitudine redusă separă teritoriile care-și varsă apele în Marea Nordului și Marea Baltică de regiunea în care Dunărea își face intrarea în Europa Centrală. Din această regiune face parte teritoriul Republicii Austria, dacă facem abstracție de landul ei federal cel mai vestic, adică Vorarlberg, ale cărui cursuri de apă se varsă în Rin.

În sens restrâns, ținutul Dunării cuprinde doar partea mai mică a suprafeței statului și spațiului austriac; în schimb, în această zonă se află centrul de greutate demografic și economic întrucât Alpii sunt relativ puțin populați; în plus, Dunărea a fost încă din perioada preistorică cea mai însemnată arteră de circulație. Această arteră de comunicație leagă inima Europei de extremitatea ei sud-estică; vărsarea Dunării în Marea Neagră, o mare-anexă mai puțin circulată a Mediteranei, diminuează, e drept, importanța ei, ca și faptul că Dunărea „curge greșit" din punctul de vedere al geografiei economice. Nu este defel greu să transporți marfa central-europeană de calitate spre sud-est, dar nu este deloc ușor transportul cantităților mai mari de produse agrare ale sud-estului spre Europa Centrală împotriva curentului puternic. E drept că astăzi funcția de cale de transport a Dunării în spațiul austriac a fost preluată în mare parte de către șoselele și căile ferate din regiunea de la poalele Alpilor. Dintre locurile favorabile pentru traversarea Dunării, cele de la Linz, Krems și Tulln au de multă vreme o mare însemnătate, însă cel mai important nod de comunicație îl aflăm acolo, unde drumul Dunării se întretaie cu un sistem de drumuri de comerț la mare distanță, folosite încă din antichitate, sistem care leagă Bazinul vienez de Poarta moravă și continuând apoi de-a lungul văilor Oder și Vistulei înspre nord-est până la coasta baltică și zona de vărsare a râului Memel. Această cale preistorică a chihlimbarului continuă să se ramifice, după trecerea Dunării, într-un fascicol de drumuri care duc spre Marea Adriatică. În vremurile mai vechi se folosea drumul de-a lungul versanților estici ai Alpilor, trecând prin Ödenburg și Steinamanger; începând cu Evul Mediu era preferată o altă variantă, anume calea Semmering, trecând peste „brazda piezișă a Alpilor Orientali". Cu această deplasare spre apus, care a fost determinată de schimbările în așezarea granițelor politice, s-a mutat și trecerea peste Dunăre de la Carnuntum la Viena, care devine așezarea principală în zona Dunării austriece, ba chiar de-a lungul întregului fluviu.

Aici, în regiunea Vienei, lanțul Alpilor Răsăriteni atinge valea Dunării. Alpii Răsăriteni ocupă cea mai mare parte a teritoriului statului austriac de astăzi, așa încât suntem de-a dreptul obligați să caracterizăm Austria ca fiind Statul Alpilor Răsăriteni. De regulă se obișnuiește să i se traseze granița apuseană de-a lungul unei linii drepte care unește lacul Bodensee cu lacul Como, trecând prin pasul Splügen și valea superioară de la curbura Rinului. Alpii Răsăriteni sunt mai puțin înalți decât Alpii Apuseni, se întind pe o suprafață mai mare și cu mai multe ramificații, sunt structurați mai clar din punct de vedere geologic și pot fi traversați mult mai ușor prin drumurile care le străbat trecătorile. Dintre aceste drumuri două care leagă nordul cu sudul vor deveni importante: unul trecând prin defileul Ehrenberg, pasul Fern și prin Reschenscheideck, și al doilea, mult mai însemnat decât primul, care trece prin Scharnitz și pasul Brenner. Acesta din urmă este drumul cel mai scurt din Germania spre Italia, trecând prin valea râului Adige sau ceva mai la est, către râul Piave. Acest sistem de trecători și drumuri, completat cu multe ramificații laterale, nu avea numai funcții economice, ci și rosturi politice; așa, de pildă, el a fost o importantă premisă naturală pentru alcătuirea landului istoric Tirol. Mai spre răsărit se putea utiliza ruta mult mai lungă prin pasurile Salzburgului și Carintiei, prin care se putea ajunge la Friuli și Veneția, de-a lungul văii Kanal, dar trecând pasul Plöcken și valea Tagliamento.

Circulația interalpină de la est la vest este mult mai simplă și de-a dreptul prestabilită de structura teritoriului. În această direcție, Alpii sunt brăzdați de văi laterale formând adevărate fâșii, care se preling în mare parte pe liniile care marchează frontierele diferitelor zone petrografice; legate la rândul lor prin mai multe trecători, aceste zone petrografice sunt următoarele: cursurile superioare ale râurilor Inn, Salzach și Enns între Alpii Centrali și Alpii Calcaroși de nord. La sud se identifică o vale paralelă, trecând prin văile Puster și Dravei, aflându-se deci între Masivul Central și zona calcaroasă sudică, pe când cursul superior al râului Mur, care se află între două lanțuri ale zonei rocilor cristaline și deci nu corespunde și unei linii de demarcație geologice, reprezintă totuși cea de a treia cale de comunicație între est și vest. În continuarea cursului lor, toate aceste ape cotesc din lanțul Alpilor Răsăriteni în șesurile de la poalele lor; prin aceasta văile acestor ape devin importante căi de comunicație între Alpi și regiunile învecinate. Văile nordice duc astfel în ținuturile de la poalele Alpilor, Adige

spre câmpia italiană, Drava și Mur înspre cea panonică. În unele cazuri, văile alpine se lărgesc, formând adevărate bazine geografice care se deosebesc fundamental de înălțimile înconjurătoare atât în ceea ce privește condițiile climaterice cât și în privința vegetației; cel mai întins dintre aceste bazine și cel mai însemnat din punctul de vedere al funcției de comunicare este bazinul de la Klagenfurt; se mai cuvine să amintim aici și bazinul de la Tamsweg și cel de la Judenburg.

Pe lângă posibilitățile oferite de traficul de tranzit și de locuirea de durată în aceste bazine și văi interalpine, la care se vor adăuga mai târziu și așezările pe baze agrare de pe înălțimi, bogățiile minerale au fost cele care i-au îndemnat deja din preistorie pe oamenii preocupați de existența lor economică să intre în acest univers muntos. Aurul, argintul, arama, plumbul, magnezitul, antimoniul, grafitul, înainte de toate însă sarea și fierul s-au aflat și se mai află și astăzi (cu excepția metalelor prețioase) în rezerve suficiente pentru a fi exploatate; așa se face că mineritul a fost mereu un factor esențial în istoria economică a țărilor din Alpii Răsăriteni. La acestea se adaugă desigur marea bogăție forestieră, din punctul de vedere al economiei naționale la fel de importantă ca și cea minerală. Acest fond forestier se compune înainte de toate din esențe rășinoase, dar și din păduri de foioase pe înălțimile mai joase. După repetate defrișări, chiar și astăzi patrimoniul silvic ocupă mai mult de o treime a teritoriului austriac.

La nord de lanțul Alpilor se întinde spre răsărit, devenind tot mai îngust, podișul subalpin, de fapt continuarea podișului suabo-bavarez. El nu este desigur atât de pitoresc precum Alpii, dar totuși — datorită calităților foarte variate ale solului — o zonă agrară foarte roditoare, având prin urmare o mare importanță. El este principalul grânar al Austriei. Îndeosebi în bazinele mai joase, cum ar fi cel de la Eferding, densitatea agrară este mai mare decât în celelalte zone ale Austriei; și pentru așezările urbane premisele erau favorabile, îndeosebi în zonele de vărsare ale afluenților Dunării.

Caracterul teritoriului de la răsărit de Alpi este mai puțin unitar pentru că această zonă este una tipică de tranziție. Bazinul vienez, foarte important datorită poziției sale față de căile de comunicație între „Ruptura de margine a Alpilor Răsăriteni“, atât de multiplu articulată și terasată, și povârnișul așa-zisei „Lumi Cocoșate“, adică munții Rosalia și Leitha, denotă deja câteva trăsături climatice și tectonice ale câmpiei panonice, chiar

dacă posedă o individualitate peisagistică inconfundabilă. Și mai pregnant ni se înfățișează caracterul de stepă al acestui peisaj în partea de nord a Burgenlandului, pe când cea sudică aparține în chip evident regiunii deluroase a Stiriei, mult mai apropiată de zonele montane păduroase decât de câmpiile învecinate înspre răsărit, chiar dacă clima enclavei de la Graz este puternic influențată de acestea din urmă.

Austria de la nordul Dunării, adică regiunea Mühlviertel din Austria Superioară și zona din Austria Inferioară aflată mai sus și mai jos de muntele Manhart (regiunea Waldviertel și regiunea Weinviertel) se află de asemenea într-o relație strânsă cu peisaje din afara Austriei. Regiunea Mühlviertel și Waldviertel se integrează părții sudice —atât de păduroase și colonizate târziu — a peisajului de granit și de gnais al masei boeme, pe când regiunea Weinviertel are parțial caracterul unei zone deluroase de la poalele Carpaților, având soluri de loess mereu despădurite, care reprezintă de fapt cea mai veche regiune culturală a Austriei care a fost colonizată continuu. Regiunea Weinviertel completează astăzi, datorită exploatării sale petroliere, zăcămintele minerale alpine ale Austriei. Desigur că funcția ei agrară este mai veche, ea fiind un important furnizor de grâne și vin; același lucru este valabil și pentru Câmpia râului March (Morava), o enclavă fertilă a câmpiei dunărene.

Diversității articulării orografice a spațiului austriac îi corespunde și o diferențiere din punctul de vedere al climei. Clima Austriei, ca de altfel și cea a întregii Europe Centrale, ocupă o poziție intermediară între clima atlantică a Europei Apusene și cea continentală a stepelor Europei Răsăritene. În interiorul Austriei, clima alpină este bogată în precipitații, având perioade întinse de trecere de la vară la iarnă; condiții meteorologice asemănătoare sunt în zonele de la poalele Alpilor. În comparație cu acestea, cele din platoul de granit de la nord de Dunăre sunt mult mai aspre. Clima din regiunile de la extremitatea estică a Austriei e mai săracă în precipitații și extremă în ceea ce privește oscilațiile de temperatură; afirmația este valabilă îndeosebi pentru zona de la poalele Carpaților și pentru regiunea Neusiedler See, care de fapt aparțin deja ariei climatice panonice. Corespunzător cu aceasta, flora acestor regiuni diferă mult de cea alpină, având înrudiri mai pronunțate cu flora pontică, ce devine tot mai evidentă cu cât se înaintează spre est. Fluctuații de temperatură, lacuri înghețate iarna și

perioade de caniculă în timpul verii caracterizează de asemenea bazinele intraalpine.

Fără a ține seama de asemenea deosebiri în condițiile climatice ale diferitelor zone geografice și făcând abstracție de perioadele străvechi ale epocilor glaciare și interglaciare, cu condițiile lor climatice complet deosebite, rezultă, în ansamblu, o climă cu un caracter suficient de moderat, dar nu prea blând, în schimb foarte variat, care, împreună cu natura solului, a solicitat enorm omul, dar care l-a îndemnat concomitent pe acesta să muncească atât fizic cât și spiritual pentru a-și dobândi mijloacele de subzistență și pentru a-și apăra spațiul de așezare.

*

Așa cum s-a mai arătat, relațiile și legăturile cu regiunile învecinate sunt multiple și de cea mai mare importanță din punct de vedere istoric. Din schițarea modului de alcătuire a peisajelor austriece, rezultă de-a dreptul faptul că abia dacă se poate vorbi de un spațiu austriac unitar și închegat, chiar dacă lanțul Alpilor Răsăriteni constituie o evidentă dominantă în alcătuirea reliefului țării. De-a lungul istoriei sale, Austria a cunoscut în repetate rânduri influențe politice, etnice și culturale decisive venite din toate spațiile vecine. În comparație cu alte zone învecinate, influențele acestora, venite nemijlocit dinspre zona Alpilor Apuseni, au fost cele mai puține, chiar dacă contactul cu aceasta a fost deosebit de strâns în epoca romană sau în timpul conflictului Casei de Habsburg cu Confederația elvețiană. Străbătând șesul Italiei de nord, romanii au pătruns în zona Alpiilor Răsăriteni și în regiunea Dunării; aceasta a fost calea cea mai scurtă pentru influența romană timp de câteva veacuri. Pe de altă parte, statele constituite în spațiul Alpilor Răsăriteni s-au extins în repetate rânduri și asupra câmpiilor vecine înspre miază-zi și chiar înspre Peninsula apenină. Și mai strânsă și mai durabilă a fost legătura cu zona munților carstici și cu hinterlandul ei; în cadrul acestui parteneriat, Austria și-a dobândit accesul la mare și a fost cu siguranță partenerul politic și cultural cel mai dinamic. Aici ne aflăm de fapt deja în zona geografică a Monarhiei dunărene, ale cărei componente principale sunt ținuturile Alpilor Răsăriteni, Sudeților, Carpaților și Karstului. Dintre acestea, spațiul carpatin a

fost mereu considerat ca o entitate delimitată deosebit de clar, și aceasta pe bună dreptate, chiar dacă se poate lesne constata împrejurarea că de-a lungul istoriei acestei zone a existat pe lângă unitatea, caracteristică statului maghiar din epoca regilor arpadieni și angevini precum în vremea Habsburgilor târzii, și o evidentă dezbinare în epoca romană și în cea medievală timpurie, în vremea luptei împotriva turcilor și în fine în secolul al XX-lea; o dată mai mult și aici se vădește modul în care factorii geografici nu pot determina stabilirea granițelor politice.

Dintre deschiderile care leagă între ele spațiile arcului carpatic cu cele ale Alpilor Răsăriteni, poarta Bratislava-Hainburg este deosebit de însemnată; pe lângă aceasta și porțile de la Ödenburg și de la Bruck sunt importante. E vorba aici de pătrunderea unor drumuri care se întretaie pe teritoriul austriac tocmai la Viena; ele sunt adevărate trasee militare. Vasta câmpie panonică a exercitat încă din preistorie o forță de atracție deosebită asupra neamurilor de păstori din țările stepelor euroasiatice. Hunii, avarii și maghiarii au ales această câmpie ca zona lor de așezare; mongolii și turcii au străbătut-o ajungând până în zonele limitrofe ale Alpilor Răsăriteni. Importanța strategică a porților de ieșire din bazinul carpatin s-a evidențiat clar pentru ultima oară și în faza finală a celui de-al doilea război mondial. Faptul că aceste porți nu au ieșit în evidență timp de câteva secole se datorește exclusiv unității statale habsburgice a spațiului Alpilor Răsăriteni, Carpaților și Sudeților.

Spațiul boemo-morav se deschide de asemenea spre Bazinul vienez și este, la fel cu cel unguresc, mult mai vast și mai clar delimitat decât cel al Alpilor Răsăriteni. Importanța Boemiei ca „Citadelă a Europei“ a fost în repetate rânduri apreciată. Întinse zone montane împădurite, greu de trecut, în vremurile apuse, apără țara înspre nord, vest și sud. Relieful determină convergența tuturor căilor de comunicație din interiorul Boemiei, asigurând astfel Pragăi poziția de necontestat a unui centru politic. Moravia vecină este mai puțin clar delimitată și structurată. Granița deschisă înspre sud și deci înspre Austria favorizează comunicația între cele două capitale, Viena și Brno. Dar și cumpăna de ape nu foarte înaltă dintre Boemia și Moravia este lesne de trecut, la fel ca și cea din interioul Moraviei dintre March și Oder, pe unde ducea pe vremuri drumul chihlimbarului.

Legătura dintre Austria și Bavaria se face înainte de toate pe calea Dunării; mai înspre apus, această funcție este preluată de gurile nordice ale văilor alpine.

Vecinătatea spațiului bavarez (și în sens mai lărgit și cea a celui german) cu cel austriac a avut repercusiuni asupra raporturilor politice strânse și asupra așezărilor umane. Rezultatul cel mai evident al acestei vechi împreunări cu intensități schimbătoare este desigur comunitatea lingvistică. Eforturile Habsburgilor, cu precădere cele din veacul al XVIII-lea, de a umple golul mare dintre posesiunile lor răsfirate din sud-vestul Germaniei și ținuturile austriece prin dobândirea Bavariei, unind așadar sub stăpânirea dinastiei întrega zonă a Dunării superioare și mijlocii, atestă însemnătatea pe care austriecii o acordau spațiului bavarez. În sens opus a acționat apoi expansiunea celui de-al treilea Reich.

Încercarea unei aprecieri globale asupra efectului reliefului și solului, al poziției și al condițiilor climaterice din spațiul austriac și central-european asupra istoriei Austriei, nu poate primi vreun răspuns definitiv, avându-se în vedere multitudinea și ambiguitatea factorilor despre care știm că au exercitat vreo influență. În schimb, câteva perspective sunt îndeajuns de clare. Bunăoară, se ridică problema receptivității și a amenințării, a expunerii față de forțe și idei străine, fie ele pozitive sau negative. Pe de altă parte, se manifestă limpede și capacitatea spațiului austriac de a acționa ca un centru activ de influențare a vecinilor săi. În al treilea rând Austria a fost capabilă să fie o țară de tranzit și de mijlocire pentru bunuri și valori de cele mai diverse feluri și în cele mai diferite direcții. În fine, rezultă și o funcție de zonă de frontieră a unor vaste complexe de putere spirituală și politică. Toate aceste posibilități s-au realizat de-a lungul istoriei Austriei, adesea prin schimbări surprinzătoare.

CAPITOLUL I

PREISTORIA

DE LA ÎNCEPUTURILE AȘEZĂRILOR UMANE PÂNĂ LA CULTURILE TRIBALE ALE ILIRILOR ȘI CELȚILOR

Urmele activității umane în spațiul austriac pot fi atestate până acum vreo 180 000 de ani. Ele ne duc în diluviu, o epocă din istoria pământului, care se caracterizează pentru Europa cu schimbări climatice considerabile și de întinsă durată. În perioadele reci au avut loc glaciațiuni întinse; înghețul polar se întindea spre miazăzi până la Masivul Central German, pe când înghețul alpin determina peisajul și condițiile de viață din spațiul austriac. În general se pot stabili patru (?) perioade de îngheț alpin extrem; aceste perioade sunt întrerupte de trei perioade interglaciare cu condiții climatice mult mai favorabile. Primele atestări ale existenței umane în spațiul Alpilor Răsăriteni aparțin perioadei calde dintre a treia și a patra perioadă glaciară, așa-zisul interglacial Riß-Würm; aceste urme sunt mult mai recente în comparație cu primele atestări umane din alte regiuni, care sunt mai vechi de 400 000 de ani. Această diferență apreciabilă se explică în parte prin golurile din materialul nostru arheologic. Acesta din urmă se poate data cu greu fără rezerve pentru epoca veche a pietrei (paleoliticul)[1],

[1] Terminologia cronologică a cercetării preistorice s-a schimbat de numeroase ori. Aceasta este valabil îndeosebi pentru conceptul de „epocă a pietrei". Periodizarea introdusă

iar pentru epoca mijlocie a pietrei materialul este destul de lacunar. El provine îndeosebi din două descoperiri, una din stratul inferior al peșterii Gudenus, de lângă Hartenstein, în valea Krems, Austria Inferioară, cealaltă din Peștera Zmeilor de lângă Mixnitz, în Stiria. Aceste descoperiri (la care vor trebui să mai fie adaugate și alte câteva din peșterile stiriene, materialul lor completând cele două menționate mai sus) ne dezvăluie comportamentul oamenilor—vânători din acele epoci timpurii. Vânarea animalelor mari și culegerea fructelor formau pe atunci bazele existenței într-o perioadă în care se practica o economie de procurare fără depozitarea planificată a rezervelor, lipsită de intenția ocrotirii vânatului. Ca unealtă și armă era utilizată cremenea prelucrată prin lovire (pene de piatră) sau prin clivaj (lame de piatră); adăposturile naturale, îndeosebi peșterile, erau folosite ca locuințe. Materialul nostru arheologic abia dacă ne îngăduie concluzii mai amănunțite în privința universului imaginativ al acelor oameni; ei vorbeau cu siguranță o limbă formată. De asemenea, nu pot fi trecute cu vederea nici indiciile unui cult al morților.

Culturile paleoliticului târziu, adică a unei epoci de înrăutățire a climei la începutul ultimei ere glaciare (epoca „Würm"), prezintă o imagine mai bogată în variante. Acestei epoci (cca 100 000—100 00 î. Hr.) îi aparțin straturile superioare ale peșterii Gudenus și o serie de alte descoperiri arheologice în zonele de loess, înainte de toate în Austria Inferioară de la nord de Dunăre, în ținutul Wachau din regiunea Weinviertel (Willendorf, Wösendorf, Krems, Stillfried ș.a.). În economie s-a impus o capacitate mai cuprinzătoare de adaptare a locuirii la zonele bogate în vânat. În tehnica

---

de O. Menghin în a sa *Weltgeschichte der Steinzeit* [Istoria universală a epocii pietrei], Viena, 1931 este astăzi depășită. În mai multe articole programatice și mai recent în a sa *Urgeschichte des österreichischen Raumes* [Preistoria spațiului austriac], Viena, 1954, R. Pittioni a modificat periodizarea utilizată în literatura apuseană de specialitate, în sensul că reduce epoca pietrei sau liticul la epoca cunoscută până acum sub denumirea de paleolitic (epoca pietrei vechi). În cadrul liticului el deosebește o epocă mai veche a pietrei (până la el „paleoliticul inferior"), o epocă mijlocie („paleoliticul mijlociu"), una târzie („paleoliticul superior") și cea mai târzie (până acum „mezoliticul"). Din această cronologie nouă, contestată încă, din epoca pietrei a dispărut neoliticul (epoca nouă a pietrei), pentru care Pittioni a creat termenul de „Keramikum" (epoca olăriei, a ceramicii), desigur după îndeletnicirea cea mai caracteristică acesteia. Epoca ceramicii este urmată de „Metallikum" (epoca metalelor) care cuprinde atât epoca bronzului cât și cea a fierului. Această cronologie nouă înlocuiește așadar schema celor trei perioade, a pietrei, bronzului și fierului, înlocuind-o prin succesiunea litic—ceramic—metalic.

confecționării uneltelor se observă deosebiri regionale; astfel se poate constata, că în Austria se întâlnesc tipuri deosebite ale culturii lamei înguste europene. Credința religioasă și înclinația artistică ale omului acestei epoci se manifestă impresionant în reprezentări plastice, în ciopliturі în lemn sau în desenele de pe stânci. O mărturie pentru simțul artistic este Venus din Willendorf, un idol feminin al fertilității lucrat în calcar; o a doua statuetă, de data aceasta din fildeș, din aceeași localitate, este mai puțin lucrată din punct de vedere artizanal.

Epoca mai târzie a pietrei (mezoliticul terminologiei mai vechi, de la 10 000 până la 5000 î. Hr.) se caracterizează din punct de vedere climatic prin încetarea erei glaciale. Omul perioadei calde care începe acum și despre activitatea căruia mărturisesc puține descoperiri arheologice austriece (cum ar fi Dealul Spânzurătorii lângă Horn sau Peștera Țiganilor de lângă Gratkorn) era înclinat spre așezări mai stabile, de durată; probabil că el a construit primele locuințe și a început să cultive planificat iarba sălbatică, grâul, orzul și meiul. El continua însă să fie în primul rând vânător, pescar și culegător, dar ținea deja un animal domestic, câinele. Uneltele sale erau adesea mici și delicate; pe lângă aceste microlite /unelte mărunte de piatră/ se observă apariția unei unelte noi, cu o formă caracteristică epocii, anume toporul, care a ușurat considerabil îndeosebi prelucrarea lemnului. Încă în această epocă a început fabricarea vaselor de lut.

Olăria este caracteristica principală a ceramicului (sau neoliticul, circa 5000—1800 î. Hr.)[1]. În această epocă, căreia îi corespund începuturile culturii urbane orientale și înflorirea primelor mari imperii în Egipt și în Mesopotamia, întâlnim în Europa Centrală o cultură a așezărilor sătești și țărănești. În Austria, care aparținea împreună cu Germania de sud și cu ținuturile din Sudeți și Carpați vastei zone a culturii dunărene, trebuie să se deosebească în cadrul acestei culturi dunărene formele speciale ale ceramicii lineare și ale celei pictate. Ariile lor geografice se suprapun parțial. Cele mai însemnate descoperiri arheologice se situează în răsăritul Austriei Inferioare și în Burgenland. Cele mai importante prelungiri ale lumii nor-

[1] Această epocă este tratată aici în esență ca o unitate cronologică. Pittioni folosește următoarea structură: ceramicul de tranziție, ceramicul timpuriu, de mijloc și târziu. Primele două corespund neoliticului timpuriu, pe când cea de a treia și a patra perioadă din terminologia sa corespund neoliticului dezvoltat, respectiv celui târziu.

dice în spațiul austriac se consideră a fi cultura Baden și cultura Mondsee. În Austria se pot identifica și influențe ale culturii Europei apusene; este vorba de întinsa cultură a paharului în formă de clopot, cu formele vaselor atât de caracteristice, care au dat de altfel și numele acestei culturi. O altă cultură apuseană prezentă și în Austria este cea denumită după localitatea renană Michelsberg și care este de fapt înrudită cu prima. Delimitarea cronologică a acestor culturi este dificilă și nu a fost încă realizată în mod satisfăcător. Grupul dunărean este în orice caz cel mai vechi, continuând nemijlocit culturile liticului. Culturile nordice îngăduie supoziția unei colonizări cu neamuri noi, probabil indoeuropene. În aria acestor culturi nordice găsim îndeosebi construcțiile lacustre ca formă specială de așezare; în cazul lor este deosebit de dificil să se stabilească dacă aceste construcții au fost ridicate în apă sau pe malul ei deoarece nivelul apelor s-a modificat de atunci considerabil până astăzi. Ultimele culturi care-și fac intrarea în spațiul austriac sunt, pare-se, cele vest-europene.

Populația din ceramic era foarte legată de așezările ei. Ea reprezintă prototipul țărănimii europene marcate prin raportul de durată cu flora și fauna înconjurătoare, raport ce se exprimă în agricultură și creșterea animalelor. Această populație crește vite, oi, porci și capre; spre finalul epocii se reușește chiar domesticirea calului. Agricultura permitea o economie orientată spre alcătuirea planificată și conștientă de provizii; cunoștințele aprofundate despre rostul fibrelor plantelor a contribuit la dezvoltarea de noi practici artizanale, cum ar fi torsul și țesătoria; progresul tehnic se observă și în elaborarea uneltelor de piatră; ele sunt șlefuite și polizate; utilizării lor superioare îi corespunde o prelucrare mai elegantă. Materii prime aduse din depărtări, cum ar fi chihlimbarul, trădează existența unor relații comerciale la mare distanță. Spre finalul acestei epoci a început deja exploatarea zăcămintelor alpine de cupru în zonele de gresie șistoasă ale Salzburgului și Tirolului. În valorificarea minereului de cupru un rol vor fi jucat, probabil, anumite cunoștințe și aptitudini preluate din Orientul Apropiat.

Utilizarea cuprului a deschis omului un nou univers. La început, cuprul se prelucra prin baterea la rece; mai târziu s-a descoperit bronzul, adică aliajul dintre cupru și cositor (ocazional și antimoniul, care a fost obținut probabil pentru prima oară în Orientul Apropiat. Căutarea de noi zăcăminte metalifere contribuie la o substanțială lărgire a spațiului de

mișcare și de locuire uman. Distanțele comerțului internațional se măresc și mai mult. Pe de altă parte, se poate constata o diferențiere și mai amănunțită dintre culturile locale. În zonele alpine, lipsite de zăcăminte metalifere și care se aflau în afara căilor de comerț cu metale s-au păstrat timp mai îndelungat anumite culturi neolitice.

Confecționarea obiectelor de bronz, dintre care armele și podoabele se disting printr-o frumusețe deosebită a formelor, presupunea o pricepere artizanală și artistică considerabilă. În acest caz nu ne mai aflăm în fața unor produse ale industriei casnice, ci ale unei arte de făurar foarte dezvoltată. Și mineritul cerea o anumită specializare, îndeosebi cu trecerea la exploatarea de adâncime, cum ar fi cazul la Mitterberg, lângă Bischofshofen sau pe Kelchalpe lângă Kitzbühel. Topirea minereurilor brute era de asemenea un procedeu complicat, care presupunea cunoștințe de specialitate. Ramificarea meseriilor a dus la adâncirea deosebirilor de stare materială. O avuție adesea impresionantă este trădată de stocarea de obiecte metalice, dar și de lingouri de metal, a căror valoare depindea de greutatea lor, ele îndeplinind și funcția de bani naturali, în depozitarea de mărfuri și bunuri atât de frecvent descoperite; aceeași bogăție este atestată și de mormintele cu un inventar deosebit de bogat.

Cultura mormintelor plane din epoca bronzului timpuriu în spațiul austriac continuă în răsărit cultura Baden, iar în apus pe cea a paharelor în formă de clopot. Cele mai însemnate culturi dunărene locale sunt cele numite după localitățile boeme respectiv ungare de apus unde s-au făcut principalele descoperiri, cum ar fi cultura Aunjetitz și cultura Wieselburg. Prima se întinde din spațiul sudet de răsărit până în regiunea Weinviertel, a doua se poate identifica îndeosebi în Austria Inferioară de răsărit, la sud de Dunăre și în Burgenland. Apusul Austriei stă sub influența evoluției din Germania de sud (tipul Straubing), unde continuarea culturii precedente este deosebit de evidentă. Ceramica este relativ simplă; către sfârșitul acestei epoci se renunță la utilizarea uneltelor de piatră, pe când inventarul de bronz se completează cu instrumente de lemn având cele mai variate forme și destinații. Decorurile de pe arme și unelte prezintă motive abstract-geometrice.

Epoca bronzului mijlociu se caracterizează printr-o formă nouă și mai pretențioasă de înmormântare cu un inventar funerar bogat, cu morminte tumulare, pe lângă care se găsesc izolat și incinerări. Materialul arheologic

destul de sărac provine în mare parte din regiunea Dunării și nu permite decât concluzii puține privind universul așezărilor umane.

Trecerea de la epoca bronzului mijlociu la cea a bronzului târziu — care se mai numește și cultura necropolelor de urne datorită depunerii cenușei umane în niște urne enorme — este marcată de cuprinzătoare și vaste deplasări de populații pe întinsul întregii Europe, mutații care schimbă structura etnică a Peninsulei Balcanice și zdruncină marile imperii orientale. În vremea acestei „mari migrări“, pe când palatele de la Tirynt și Mykene se ruinează, „popoarele mării“ amenință coasta egipteană, strămoșii celților pătrund în Germania de sud, Alpii Răsăriteni și Karst-ul devin zonele de tranzit pentru strămoșii italicilor, purtători ai înaltei culturi latine. Trebuie să presupunem că în spațiul austriac și balcanic s-a ajuns concomitent la alcătuirea unor formațiuni tribale ilirice timpurii. Toate aceste grupuri au fost probabil influențate de cultura Lausitz a unor neamuri venete; în orice caz cultura necropolelor cu urne din Austria Inferioară trebuie considerată ca o extindere a culturii Lausitz către miazăzi. La apus de „grupul Baierdorf-Velatitz“din Moravia și Austria Inferioară se constată un alt impuls de aceeași sorginte, care, trecând prin Boemia și modificându-se în repetate rânduri, influențează Austria Superioară, Salzburgul și Tirolul (grupul Hötting-Morzg). Din această formă specială vest-austriacă a culturii necropolelor cu urne fac parte și primele două straturi de la Hallstatt. Descoperirile acestei epoci sunt deosebit de bogate, ceea ce denotă cu mare probabilitate un spor demografic considerabil.

La sfârșitul secolului al IX-lea î. Hr. în Europa Centrală se pregătește din nou o schimbare de cultură materială. Fierul începe să ia locul bronzului ca materie primă. Același proces avusese loc cu 600 de ani înainte în Orientul Apropiat. Fierul, mai moale și mai maleabil, a fost prelucrat cu mare probabilitate în marile imperii ale hitiților și asirienilor. De la acestea utilizarea fierului a trecut în Egipt și în Grecia. Unelte și arme de fier sunt atestate în Italia din jurul anului 1000. Fierul a fost importat și în ținuturile Alpilor Răsăriteni dinspre sud și sud-est; în Carintia și Craina au fost deschise noi exploatări de fier. Utilizarea fierului se limita la confecționarea armelor; podoabele și vasele continuau să fie fabricate din bronz.

Descoperirea austriacă principală din prima epocă a fierului (800—400 î. Hr.) s-a făcut la Hallstatt, denumire care s-a extins în cercetarea preistoriei asupra întregii epoci (chiar și în afara Alpilor Răsăriteni),

devenind cultura, epoca Hallstatt. Localitatea Hallstatt și, la oarecare distanță, Hallein își datorează importanța extracției sării, care a început probabil încă în ceramic, luând amploare însă abia în vremea primei perioade a fierului. Minerii ilirici de atunci încă nu utilizau procedeul exploatării prin dizolvare cu apă, ci extrăgeau pe sec blocurile de sare. Numeroasele urme materiale descoperite — cum ar fi lopeți de lemn, putine de sare, făclii, feștile de iluminat, resturi de îmbrăcăminte și de mâncare — ne oferă cunoștințe despre condițiile de muncă și viață ale minerului din Hallstatt[1]. În confecționarea îmbrăcăminții se apela la tăbăcirea pieilor și la țeserea lânii de oaie; la câteva descoperiri textile s-au aflat desene colorate, ceea ce denotă cunoașterea tehnicii de vopsire. Locuințele constau în colibe de lemn, așa cum sunt cele de pe pășunile alpine din zilele noastre.

Descoperirile în necropola de la Hallstatt au fost de asemenea foarte bogate; ea conține peste 2 000 de morminte, unele aparținând deja epocii Latène. Aici se află morminte de incinerare cât și de inhumare; uneori se găsesc înmormântate doar unele părți ale trupului. Săpăturile arheologice defectuoase din prima jumătate a secolului al XIX-lea au dus la pierderi irecuperabile. Inventarul mormintelor conține multe obiecte din bronz, care trădează o posibilă imitare a unor modele sudice de către făurarii din Hallstatt. Deosebit de evidentă este exuberanța podoabelor neobișnuite. Explorarea altor descoperiri arheologice a permis de asemenea constatări concludente în privința culturii Hallstatt, cum ar fi bunăoară platoșa de bronz și mâinile votive din mormintele princiare de la Klein-Klein, lângă Leibnitz și carul de cult din bronz de la Strettweg, din apropiere de Judenburg. Reprezentarea figurativă de animale se întâlnește adeseori. Ceramica perioadei Hallstatt se caracterizează prin decorațiile sale grafitate, pe când forma vaselor este variată, chiar dacă nu se cunoștea încă utilizarea roții olarului. Nu în ultimul rând, descoperirile arheologice ale culturii Hallstatt permit câteva concluzii privind existența unor cunoștințe medicale.

[1] Trupurile conservate de sare ale unor mineri îngropați accidental în această epocă preistorică au fost găsite în anul 1573 la Hallein și în 1734 la Hallstatt; din păcate, în cazul descoperirii de la Hallein aspectul și îmbrăcămintea au fost descrise cu mari lipsuri, pe când în cazul celei de la Hallstatt nu s-a întreprins nici un fel de descriere.

Invazia celților a zguduit profund cultura ilirică hallstatiană. Încă înaintea anului 400 î. Hr., grupuri de celți au pătruns din Gallia, pe de o parte, în Spania, iar pe de alta, luând calea maritimă, în insulele britanice; alte valuri s-au revărsat asupra sudului și sud-estului. Italia de nord a fost celtizată. În anul 387 romanii au suferit o grea înfrângere pe râul Allia; în anul 279 a fost devastat Delfi, și concomitent, cete de celți au trecut în Asia Mică, unde au întemeiat principatele galatene. Celții au pătruns în zona Alpilor Răsăriteni venind probabil atât dinspre Germania de sud cât și dinspre Italia superioară. Cuceririle celților au afectat relativ puțin landurile Vorarlberg și Tirol. Aici a rezistat neamul arhaic al raetilor, al cărui nume indică o componentă a populației premergătoare indogermanilor. Grosul raetilor se compunea din resturile neamurilor ilirice ale culturii Hallstatt, probabil și din elemente etrusce dispersate. Însă nici aici nu lipsesc cu desăvârșire toponime celtice. Mult mai puternică și în general predominantă a fost influența celților în văile râurilor Salzach, Enns, Mur-ul superior, în bazinul carintic și în podișul subalpin. Triburile cele mai de seamă au fost noricii și tauriscii, iar la nord de Dunăre și în spațiul sudet, boii. Denumirea noricilor (*Nori*, mai târziu *Norici*) nu este de origine indo-europeană, la fel ca și cea a raetilor și a carnilor stabiliți în zona craino-friulană, pe când cea a tauriscilor este de sorginte ilirică, ceea ce indică o oarecare continuitate a unor straturi de populație mai vechi și în spațiul centralaustriac. Aici celții s-au impus însă atât politic cât și lingvistic. Denumirea neamului latobicilor din Carintia răsăriteană este de asemenea celtică. În regiunea dealurilor și bazinelor de la marginea răsăriteană a Alpilor predomină din nou componentele ilirice.

Diversitatea lingvistică și etnică a ținuturilor Alpilor Răsăriteni din ultimele veacuri precreștine a ușurat fără îndoială romanizarea de mai târziu. Această neuniformitate se oglindește în denumirile toponimice și hidronimice preromane care au fost apoi preluate, transformate și lăsate moștenire sub diferite variante de către romani. Astfel, aici întâlnim toponime retice cum ar fi *Salurnae* (Salurn), *Scarantia* (Scharnitz), *Veldidena* (Wilten), toponime ilirice ca *Agista* (Aist), *Arelape* (Erlauf), *Carnuntum*, *Aguntum* (lângă Lienz), *Matreium* (Matrei), *Tergeste* (Triest), toponime celtice cum ar fi *Boiodorum* (Passau-Innstadt), *Escala* (Ischl), *Lauriacum* (Lorch), *Lentia* (Linz), *Tragisamus* (Traisen), *Vindobona* (Viena). Toponimia

și hidronimia sunt influențate și de către limbi ale căror vorbitori doar au atins sau cel mult au locuit în zonele de frontieră ale ținuturilor Alpilor Răsăriteni. Însuși numele Alpilor este considerat a fi de proveniență ligurică, denumirea scitică a Dunării *(Danuvius)* fiind înrudită cu numele unor mari râuri est-europene ca Nistrul, Niprul și Donul *(Danastris, Danapris, Tanais)*. Din limba tracilor derivă probabil denumirile zăcămintelor de sare cu componenta „hall" (Hallstatt, Hallein și altele asemănătoare).

În pofida diversității triburilor, în majoritatea lor mici, cu limbi și dialecte proprii, forța celților a fost capabilă să alcătuiască un stat în decursul veacului al II-lea î. Hr. și să unească astfel regiuni mai întinse din spațiul Alpilor Răsăriteni, formând regatul Noricum sub conducerea unui principe tribal al noricilor. Granițele acestui regat nu mai pot fi astăzi trasate cu exactitate, mai ales că se vor fi schimbat de mai multe ori. La răsărit ele coincid într-o oarecare măsură cu cele ale statului austriac de astăzi; la sud ele urmau aproximativ poalele Alpilor, pe când în nord ele vor fi atins la un moment dat Dunărea; la apus, frontiera era trasată, cel puțin parțial, de Inn. Este așadar vorba de teritoriul unei formațiuni statale de dimensiuni mijlocii, care a trebuit să stea însă de la întemeierea ei în umbra marii puteri romane aflată în plină ascensiune. Interesul romanilor pentru raporturi reglementate în zona alpină necontrolată de ei dincolo de nordul Italiei a favorizat constituirea statului noric și chiar recunoașterea acestuia într-o formă onorabilă. La nevoie însă, Roma și-a impus pretențiile destul de energic. La 186 î. Hr., când celții au pătruns dinspre Alpii Răsăriteni în câmpia friulană, cu intenția de a întemeia un oraș pe malurile inferioare ale râului Isonzo, diplomații și soldații romani au intervenit numaidecât. Celții s-au retras, iar întemeierea coloniei romane Aquileia a fost menită tocmai pentru a dejuca orice repetare a unor astfel de invazii, dar și pentru a intensifica comerțul norico-roman.

În următoarele decenii astfel de incidente s-au repetat de multe ori. În anul 170 î. Hr. celții alpini, probabil noricii, au protestat cu succes împotriva încălcărilor teritoriale ale conducătorului de oști romane Gaius Cassius. Pe la mijlocul aceluiași secol, căutătorii de aur romani, care exploatau zăcămintele de metal prețios în Alpii Tauerni împreună cu băștinașii, au fost izgoniți de către taurisci. Un caracter cu mult mai grav l-a avut prima invazie a neamurilor germanice în Alpii Răsăriteni. Repetate

furtuni însoțite de revărsări de ape pe coastele peninsulei Iutlanda i-au îndemnat pe cimbrii, teutonii și ambronii de acolo să-și abandoneze patria. Pe parcurs li s-au alăturat și celți și astfel au apărut în anul 113 în Noricum, după ce, în prealabil, încercaseră zadarnic să pună stăpânirea pe o regiune a boilor. Dorința lor a fost să-și asigure printr-un contract dreptul de tranzit. Roma, care — nu se știe când — încheiase cu noricii un tratat de prietenie a expediat o armată sub conducerea consulului Papirius Carbo, care, la rândul său, a intrat în tratative cu germanicii, pentru ca imediat după aceea să-i atace pe nepregătite. Cetele germanice i-au pricinuit însă o înfrângere usturătoare lângă așezarea Noreia[1]. Învingătorii au renunțat însă la un atac imediat asupra Italiei, care ar fi avut mari șanse de izbândă, iar atunci când cimbrii au invadat Italia superioară prin trecătorile din Tirol, întreprinderea s-a soldat cu catastrofa de la Vercellae a migratorilor.

În secolul următor celții din Europa Centrală și apuseană se văd în continuare în situația periculoasă de a fi expuși la două forțe expansioniste superioare, anume presiunii neamurilor germanice dinspre nord și expansiunii statului roman dinspre sud. Când helveții, deosebit de expuși se pregăteau să-și abandoneze așezările din Alpii Elvețieni, ei au fost urmați de valuri ale boilor venind din ținuturile sudete și dunărene. În timpul traversării Noricum-ului, ei au asediat Noreia fără succes. Întrucât dacii amenințau în același timp dinspre răsărit, regele noric Voccio a căutat sprijinul vecinului celui mai puternic. Sora sa s-a măritat cu principele germanic Ariovist, ceea ce nu l-a împiedicat ca puțini ani mai târziu să-l sprijine pe învingătorul cumnatului său, anume pe Cezar, în timpul războiului civil (49 î. Hr.). După terminarea conflictelor interne din statul roman, ocuparea ținuturilor din Alpii Răsăriteni de către Roma nu mai era decât o chestiune de timp.

---

[1] Localizarea precisă a bătăliei este necunoscută, chiar dacă ea a avut loc fără îndoială în spațiul intraalpin al teritoriului austriac de astăzi de la sud de Dunăre. Îndeosebi Tabula Peutingeriană, un itinerariu roman din perioada imperială târzie, ne arată în plus că existau mai multe localități cu acest nume. Teatrul de bătălie s-a situat probabil în Carintia. Identificarea așezării Noreia cu oppidum-ul celt de pe Magdalensberg nu poate fi dovedită cu certitudine. Și mai puțin probabilă este localizarea făcută de Walter Schmid, care identifică locul bătăliei cu Neumarkt din Stiria Superioară.

În vreme ce despre relațiile externe ale celților alpini există deja mai multe știri scrise, pentru cercetarea habitatului și a vieții lor economice descoperirile arheologice preistorice continuă să fie determinante. Materialul arheologic poartă cele mai multe trăsături caracteristice culturii Latène, adică perioadei fierului târziu, denumirea derivând de la localitatea cu acest nume de la lacul Neuenburg (Elveția apuseană) unde s-a găsit un material arheologic deosebit de bogat. Cea mai veche dintre cele patru perioade Latène este mai rar reprezentată; elementul celtic se impune abia cu timpul față de cultura Hallstatt, ceea ce se constată, nu în ultimul rând, chiar prin intermediul descoperirilor de la Hallstatt. Uneltele și armele culturii Latène sunt în parte mai puțin impresionante decât formele produse în epoca fierului timpuriu. În olărie se constată folosirea roții, iar conținutul în grafit din argila prelucrată este deosebit de mare. Forma caracteristică a produselor de ceramică este cana cu cioc. Între armele acestei epoci aflăm spade cu două tăișuri, pumnale, lăncii și scuturi. Necropolele cu mormintele plate de epocă Latène conțin atât incinerări cât și înhumări ale defuncților.

Epoca târzie a Latène-ului este puternic influențată de civilizațiile mediteraneene superioare. Și celții au trecut la alcătuirea de așezări urbane. Oppidurile celtice sunt amplasate fără excepție pe înălțimi protectoare și înconjurate cu ziduri de apărare. Ridicate în scopuri de apărare, ele erau și reședințe princiare, târguri, centre religioase. În spațiul austriac merită să fie amintite așezările urbane de pe Braunsberg lângă Hainburg, de pe Oberleiserberg și mai ales de pe Magdalensberg din Carintia, atât de grandios dezvoltată în epoca romană.

Influența universului mediteranean se vădește limpede la confecționarea monedelor celtice din aur și argint prin imitarea mai întâi a unor modele greco-macedonene, iar mai târziu romane. Prin intermediul inscripțiilor de pe ele ni s-au păstrat numele a câtorva principi și emitători de monede ai noricilor și boiilor (*Gesatorix, Nonnos, Biatec, Adnamat, Nemet* ș.a.), despre care lipsesc orice alte știri. Inscripțiile de pe monede sunt latine, alte piese găsite indică o oarecare influență a scrierii etrusce, cum ar fi coiful de la Negau, provenit probabil dintr-o pradă a cimbrilor, având o inscripție votivă germanică, scrisă cu alfabetul nord-etrusc.

Prin intermediul inventarului votiv și al știrilor romane cunoaștem și câte ceva despre religia celților alpini, despre adorarea zeiței *Isis Noreia*, căreia îi era consacrat un templu pe Ulrichsberg din Carintia, despre zeul *Belenus*, identificat mai târziu cu Apollo și despre zeul războiului, pe care romanii l-au numit apoi *Mars Latobius*, pentru al cărui templu de pe Magdalensberg negustorii din Aquileia au donat drept ofrandă celebra statuie a „Tânărului de pe Helenenberg“ încă înaintea cuceririi romane a Noricum-ului și după care ni s-a păstrat o copie renascentistă.

CAPITOLUL II

AUSTRIA ÎN EPOCA ROMANĂ (15 Î. HR. — SFÂRȘITUL SECOLULUI AL V-LEA)

CUCERIREA, APĂRAREA ȘI ADMINISTRAREA PROVINCIILOR DUNĂRENE

După terminarea războiului civil prin victoria lui Octavianus Augustus, tânărul Imperiu Roman a reluat politica expansionistă a Republicii Romane. La Roma exista intenția deplasării frontierelor de pe Rin pe Elba, de la picioarele sudice ale Alpilor dincolo de zona Dunării până în regiunea sudetă și în valea râului March. Realizarea acestui plan grandios a reușit numai în parte. În anul 15 î. Hr. după lupte grele, a fost cucerită Raetia de trupele romane care atacau dinspre Gallia și Italia și se aflau sub comanda fiilor vitregi ai lui Augustus, anume Drusus și Tiberius. Pacificarea țării s-a obținut abia după deportarea unei însemnate părți a populației. La rezistența raetilor participaseră și ambisontii norici de pe Salzach; în rest ocuparea până la Dunăre a regatului Noricum care se afla de mult sub influența romană, nu s-a făcut prin intermediul armelor. Ocuparea a fost pregătită, poate, printr-un tratat bilateral. Puțini ani mai târziu, Tiberius a cucerit și Pannonia apuseană, țara dintre Drava la sud și Dunăre la nord și est.

Continuarea programului de cucerire al lui Augustus a eșuat, atunci când o răscoală din Iliria a impus renunțarea la o campanie pregătită

împotriva marcomanilor din spațiul sudet (6 d. Hr.). La scurt timp după acest eșec urmează înfrângerea din Pădurea teutoburgică (9 d. Hr.), eveniment care a atras după sine evacuarea teritoriului dintre Rin și Elba. Astfel Noricum a rămas un teritoriu de frontieră, care, e drept, părea deocamdată mai puțin periclitat decât provinciile vecine. Întrucât populația din Noricum nu se opusese, în general, ocupării, ea trecea drept una de nădejde, putând fi utilizată pentru serviciul militar în formațiunile auxiliare ale armatei romane, la nevoie și ca un fel de trupe locale. Frontiera înspre nord părea suficient asigurată de către o flotilă romană care păzea Dunărea și de către desișurile păduroase, practic de netrecut, de-a lungul malului nordic al fluviului. După eșecul programului de noi cuceriri al lui Augustus, situația limitrofă a regiunii devenise durabilă și contribuise la schimbarea operată de împăratul Claudius, la mijlocul primului veac după Hristos, în statutul juridic al Noricum-ului. Regatul a fost înlocuit cu provincia Noricum, locul principelui celt fiind luat de către un guvernator *(procurator)* recrutat din ordinul cavalerilor. Regiunea din partea de răsărit a Alpilor, care aparținuse până atunci Noricum-ului, îndeosebi Bazinul vienez, a fost încorporată provinciei Pannonia, fiind fortificată suplimentar din punct de vedere militar prin castrele de legiune de la Vindobona (Viena) și Carnuntum (între Deutsch-Altenburg și Petronell). În aceste localități se aflau importante vaduri de trecere a Dunării, iar pe malul opus întinderi deschise, colonizate din vechime. Pericolul unui atac frontal venit de aici era cu mult mai mare. Când împăratul Traian a împărțit provincia Pannonia, el a ales Carnuntum drept cartier militar principal al provinciei apusene Pannonia superior.

Amenajarea castrelor de legiune de la Carnuntum și Vindobona, iar mai târziu și a garnizoanelor norice a respectat — cu excepția unor modificări minore, condiționate de specificul terenului — o schemă rămasă practic neschimbată și care se aplica peste tot unde trupele romane regulate staționau în garnizoană. Castrul avea forma unui patrulater continuu, apărat spre exterior de un val cu șanț, de turnuri în cele patru colțuri și de porți întărite; în interior, patrulaterul avea două artere principale de circulație, care se întretăiau perpendicular, compartimentând astfel barăcile soldaților, clădirile comandaturii, administrației, ofițerilor, baia, spitalul, atelierele de confecționat și reparat arme, depozitul și sanctuarul legiunii. O completare aparte a castrului legiunii o reprezenta așezarea civilă din

apropiere, ale cărei barăci *(canabae)* găzduiau negustori, meseriași și tovarășele de viață ale soldaților. De la Septimius Severus încoace și soldații-legionari aveau voie ca în timpul lor liber să locuiască în aceste așezări; veteranii se stabileau tot aici. Cu timpul aici s-a instaurat o organizare administrativă comparabilă cu cea din orașele civile, dar care era reglementată după principiile dreptului militar.

Raetia, provincia apuseană vecină cu Noricum și organizată administrativ în anii 16 și 17 d. Hr., cuprindea regiunile de la șes ale Dunării, locuite de vindelicii celți, precum și zona alpină a neamurilor montane retice. Ea avea la Augusta Vindelicorum (Augsburg) un centru natural al administrației militare și civile, condus, de asemenea de un guvernator *(procurator)*. Pe când în Pannonia au fost introduse de la început garnizoane permanente de legiune, în Raetia și Noricum legiunile au trebuit să efectueze serviciul de garnizoană abia după războiul cu marcomanii; până atunci paza frontierelor o îndeplineau trupele auxiliare, găzduite de regulă în castelele, de obicei mici, ridicate de-a lungul Dunării. Asemenea castele se aflau la Klosterneuburg, Tulln, Traismauer, Pöchlarn, Mauer an der Url, Lorch, Linz, Schlögen și Passau-Innstadt. Ele apărau segmentul noric al limesului, adică frontiera întărită a imperiului. Drumul care le lega permitea deplasări rapide de trupe.

Unitatea administrativ-teritorială din interiorul provinciei era circumscripția urbană *(civitas)*, care cuprindea așezarea orășenească propriu-zisă și împrejurimile dependente de cea dintâi. Organele administrative ale unei *civitas* exercitau și jurisdicția inferioară, cea superioară fiind rezervată de regulă guvernatorului. Încasarea impozitelor, destul de modice în vremea de început a imperiului, o făcea un perceptor, numit de asemenea de către *civitas*, care reprezenta totodată temelia sistemului de apărare asigurând contingentul militar de provinciali în caz de război. Paza și siguranța o îndeplineau soldați lăsați la vatră organizați în formațiuni polițienești *(beneficiarii)*.

ORAȘE ȘI DRUMURI, COMERȚ ȘI COMUNICAȚII

Romanii au reamenajat numeroase „oppida", de obicei celtice, pe care le-au aflat în Noricum, dar și în părțile vecine ale Raetiei și Pannoniei,

transformându-le în așezări urbane ceva mai pretențioase. Denumirea veche a fost latinizată, conferindu-se apoi noii așezări, chiar dacă aceasta se ridica ceva mai departe de vechea așezare, cum ar fi cazul orașelor Virunum, Lauriacum sau Lentia. Evoluția urma adesea calea de la așezarea veche a băștinașilor trecând apoi printr-un castel auxiliar și satul său cu rol de tabără din vremea lui Augustus, pentru a ajunge în final la stadiul de oraș în sensul său juridic *(municipium)*. Primele conferiri ale dreptului orășenesc au avut loc în timpul împăratului Claudius (41—54 d. Hr. Cu greu poate fi acceptată acordarea dreptului orășenesc claudian în cazul singurului oraș retic de pe teritoriul austriac, anume Brigantium (Bregenz). În schimb, acest drept este sigur în următoarele cazuri: Aguntum (aproape de Lienz), Teurnia (St. Peter im Holz, lângă Spittal pe Drava), Virunum (de pe Zollfeld) și Juvavum (Salzburg). În timpul împăraților din dinastia Flaviilor, Flavia Solva (Wagna lângă Leibnitz) a devenit oraș. Cea mai mare importanță pentru dezvoltarea așezărilor urbane a avut-o, de bună seamă, domnia împăratului Hadrian (117—138), când Vindobona (?), Carnuntum, Cetium (St. Pölten) și Ovilava (Wels) au dobândit statutul de oraș. După războiul cu marcomanii, pe timpul lui Caracalla (198—217) a urmat conferirea dreptului orășenesc așezării Lauriacum (211—217). Planul urban trădează copierea modelului orașului italic. Această constatare este evidentă mai ales în cazul orașului Virunum cu clădirile sale dreptunghiulare și cu străzile sale drepte; în mod asemănător este cazul și Flaviei Solva.

Construcțiile urbane de locuit se ridicau de regulă după principiile arhitectonice romano-italice, frecvent fiind tipul de casă cu *portic*, dar se găsește și casa cu peristil de sorginte grecească. Construirea micilor clădiri de locuit de la orașe, îndeosebi însă alcătuirea caselor țărănești norice continuă formele autohtone ale băștinașilor. Construcțiile sacrale se orientează după prototipuri mediteraneene, e drept cu dimensiuni mult mai modeste. Centrul de comunicație al orașelor era forum-ul, o piață dreptunghiulară, în jurul căreia se înșiruiau clădirile oficiale. Mai înspre marginea orașului găsim unul sau mai multe amfiteatre, care găzduiau îndeosebi lupte cu animale și confruntări de gladiatori; ocazional existau și teatre cu scenă, cum ar fi cazul la Virunum. O răspândire mult mai mare o aveau în orașele romane băile populare (termele).

Întreținerea sau ridicarea clădirilor oficiale, ca și asistența socială era, în general, asigurată de contribuțiile părții mai înstărite a populației, numită în inscripții „*honestiores*". Din rândurile ei se recruta reprezentanța orașului, precum și consiliul municipal și colegiul celor patru *(quattuorviri)*, ca autoritate orășenească supremă. Membrii aristocrației municipale aveau felurite privilegii onorifice, care erau de cele mai multe ori ereditare. Preoțimea, mai ales cea care se îngrijea de cultul imperial *(augustales)*, deținea, fără îndoială, un rang social ridicat. Meșteșugarii orașelor erau strânși în bresle, chiar dacă în cazul Noricum-ului și al Pannoniei apusene nu dispunem decât de știri răzlețe privind formele lor de organizare, spre deosebire de Dacia, despre care suntem mult mai informați în această privință. Ființarea asociațiilor provinciale trebuie să fi fost totuși destul de variată. Un fundal religios-familiar se poate constata fără nici un dubiu, el manifestându-se în grija pentru cultul morților sau cel puțin în cea pentru înmormântări. Tineretul era, de asemenea, cuprins în corporații și supus unei educații politico-militare. Aceste forme sociale și civilizatorii alcătuiau cadrul în care s-a realizat romanizarea populației, desfășurată mult mai rapid în orașe decât la țară, unde în economie au pătruns totuși anumite forme și practici de origine mediteraneană, cum ar fi în dispunerea ogoarelor cu certitudine însă la confecționarea și mânuirea uneltelor și instrumentelor. Nu trebuie să ne gândim la o migrare foarte numeroasă dinspre Italia; soldați și negustori din cele mai diverse regiuni ale imperiului au venit, fără îndoială, în provincii. Limba de comunicare între ei și băștinași era latina vulgară. Judecând după numele proprii păstrate de multe inscripții, populația autohtonă străveche și-a păstrat multă vreme caracterul ei ilirico-celtic, pentru ca apoi să înceapă și ea să scrie și să vorbească latinește.

Orașele norice erau legate între ele, cu provinciile vecine și cu centrul italic, prin rețeaua șoselelor imperiale. Construcția deosebit de inteligent planificată și întinsă de drumuri se numără printre realizările tehnice cele mai importante ale romanilor pe întinderea întregului imperiu. Identificarea lor ne-o mijlocesc itinerariile și hărțile rutiere antice, dar și ruinele și traseurile care se mai pot vedea și astăzi pe teren. Printre izvoarele cartografice cele mai importante sunt *Itinerarium Antonini*, o listă a drumurilor principale și a stațiilor de poștă din secolul al II-lea sau al III-lea și *Tabula Peutingeriana*, bazată probabil pe un prototip din primul veac post-creștin,

dar care redă cu unele erori și nu întocmai conform cu realitatea suprafața imperiului. De asemenea, s-au păstrat și câteva miliarii marcând distanțele rutiere romane, dar amplasamentul lor originar este adesea imposibil de stabilit. Drumurile imperiale se construiau cu mare grijă pe terasamente solide, traseul lor adaptându-se cu dibăcie specificului terenului. Pe lângă aceste adevărate șosele existau drumuri și căi secundare de legătură, mai puțin pretențioase, ale căror urme nu pot fi constatate decât foarte greu, ceea ce este de altfel firesc, avându-se în vedere calitatea construcției lor.

Principala legătură de la vest la est o reprezenta drumul unind provinciile dunărene cu Gallia, care urma în mare parte malul sudic al cursului fluviului. Punctele sale cele mai însemnate erau: Castra Regina (Regensburg), Castra Batava (Passau), Lentia (Linz), Lauriacum (Enns), Adjuvense (Ybbs), Arelape (Pöchlarn), Namara (Melk), Aelium Cetium (St. Pölten), Comagenae (Tulln), Vindobona (Viena), Ala Nova (Schwechat), Carnuntum (Petronell). Trecând prin Arrabona (Raab/Györ) și Aquincum (Ofen/Buda), drumul se îndrepta spre răsărit, continuându-și traseul până la Dunărea de Jos. Această șosea de limes era întretăiată de o serie de drumuri de la nord la sud, care aveau punctul lor de pornire în nodurile rutiere aflate pe solul italic, la Verona și Aquileia. Astfel trebuie menționată legătura rutieră dintre Verona și Augusta Vindelicorum, care avea două ramuri, la apus trecând prin Vallis Venosta (Vintschgau), Reschenscheideck și trecătoarea Fern, pe când legătura răsăriteană mai importantă trecea prin Brenner spre Veldidena (Wilten-Innsbruck) și șaua de la Seefeld. De la Veldidena se putea coborî de-a lungul șoselei Innului până la Castra Batava. Dintre drumurile care porneau de la Aquileia unul trecea prin pasul Plöcken spre Teurnia, iar de aici peste Katschberg și munții Radstädter Tauern la Juvavum, apoi prin Ovilava la limesul dunărean. O a doua rută, mai la răsărit trecea valea Kanal spre Santicum (Villach) apoi prin Virunum, șaua de la Neumarkt, munții Rottenmanner Tauern și pasul Pyhrn, ajungea, de asemenea, la Ovilava. Calea de comunicație cea mai circulată era cea din extremitatea estică. Ea ocolea Alpii Răsăriteni și lega Aquileia de Carnuntum, respectiv de Vindobona printr-o ramificație vestică; această rută trecea prin Emona (Laibach/Liubliana), Celeia (Cilli) și Scarabantia (Ödenburg/Sopron).

Rețeaua rutieră densă din provinciile dunărene a făcut posibilă o circulație locală și depărtată foarte vie și cu aceasta un negoț intensiv pe măsură. Schimbul activ de mărfuri se făcea atât cu țara-mamă, Italia, cât și cu vecinii de dincolo de frontiera imperială. Din Italia se importau untdelemn și vinuri, însă viticultura era practicată și în provinciile dunărene începând cu epoca imperială târzie. Inventarul casnic mai pretențios provenea, cel puțin parțial, din import. Judecând după ștampilele atelierelor, produsele ceramice, adesea vernisite și lăcuite cu roșu *(terra sigillata)*, erau importate din Italia și Gallia, la început predominând producția italică, apoi cea renană. Și produsele de sticlărie veneau tot din apus. De la vecinii germanici și sarmatici veneau piei, blănuri, miere și ceară, vânat viu și mort. Exista probabil și un comerț de sclavi dincolo de granițe. Pe vremea romanilor, Carnuntum era principala piață de desfacere a chihlimbarului. La rândul lor provinciile aveau și produceau nu puține lucruri care puteau fi exportate. Sarea și fierul noric atât de apreciate pentru calitatea lor, dar și cuprul, plumbul și metalele prețioase erau produsele principale ale mineritului autohton. Creșterea oilor furniza lâna, iar textilele din lână erau unul din principalele articole de comerț. Rasele de cornute norice erau faimoase, existând așadar și un export de vite. Cerealele pentru pâine abia dacă ajungeau însă pentru acoperirea nevoilor proprii ale provinciilor dunărene.

Negoțul dincolo de hotarele provinciilor se afla în mâinile comercianților romani. Ei se aflau în țară încă înainte de cucerirea Alpilor Răsăriteni. În epoca imperială îi găsim din nou prezenți și activi și dincolo de granița imperiului, de exemplu la nord de Dunăre, la curtea lui Marbod. Descoperirile arheologice dovedesc că monedele romane se utilizau și în Germania liberă ca bani curenți. De altfel, statul roman și-a păstrat mereu un oarecare control al comerțului exterior, exportul de arme fiind mereu interzis, iar cel al untdelemnului și vinurilor cu întreruperi. În tratatele de pace ale lui Marcus Aurelius și ale lui Commodus, schimbul frontalier de mărfuri era limitat la anumite puncte de trecere și la anumite perioade de timp.

Pe lângă toate acestea, considerentele de ordin politico-militar au început să se impună tot mai mult, iar la trasarea rețelei rutiere romane au fost determinante rațiunile strategice în pofida atenției acordate nevoilor comerțului și a circulației civile. Cât timp apărarea imperiului a fost

suficient de puternică, drumurile romane și-au îndeplinit și rostul militar al întăririi defensivei prin posibilitatea oferită trupelor de a se deplasa pe distanțe mai mari. Când însă capacitatea de apărare a imperiului scădea sau când trupele sale erau angajate pe alte teatre de război, drumurile romane puteau servi și trupelor dușmane, înlesnindu-le pătrunderi adânci în hinterlandul provincial. Aceasta s-a vădit deosebit de limpede în spațiul Dunării superioare și de mijloc încă din veacul al II-lea.

VECINII GERMANICI.
RĂZBOIUL CU MARCOMANII ȘI INVAZIILE ALAMANILOR

Încă înaintea ocupației romane mai ales triburile germanice s-au așezat dincolo de frontiera norică de la Dunăre. Din Palatinatul Superior, trecând prin Pădurea Bavareză și până în vestul regiunii Mühlviertel, se întindea aria de așezare a aristilor (sau variscilor). Din Boemia de miazănoapte și până la platoul austriac de granit se statornicise puterea marcomanilor, probabil neamul cel mai numeros și cu siguranță cel mai însemnat din punct de vedere militar al acestor triburi germanice. Poziția hegemonică, pe care marcomanii o atinseseră în vremea principelui Marbod, cel care îi dusese în Boemia, și o exercitaseră asupra vecinilor, părea romanilor atât de amenințătoare chiar și după sistarea campaniei lui Augustus împotriva lor, încât i-au sprijinit adversarii interni ai lui Marbod. Tocmai aceștia îl constrânseră în cele din urmă să treacă pe teritoriul Imperiului Roman. În cea de-a doua jumătate a veacului I, se pare că a avut loc o unificare cuprinzătoare a statului tribal al marcomanilor cu neamul, de asemenea germanic, al quazilor, stabiliți în Moravia, în regiunea Weinviertel și în Slovacia apuseană, și al căror mod de viață se pare că se afla deja sub influența puternică a vecinilor lor sarmați, îndeosebi a neamului de călăreți al iazigilor dintre Dunăre și Tisa. În clientela quazilor se numărau cotinii, celți și ozii panonici din regiunea deluroasă a Slovaciei.

Urmașii lui Marbod au trăit mai multe decenii în pace cu Roma. Sub Domițian s-a ajuns din nou la confruntări războinice, soldate mai puțin glorios pentru armatele romane (89 și 92 d. Hr.). În schimb, Nerva a repurtat o victorie asupra suebilor dunăreni, vecinii înrudiți ai neamului quazilor (97 d. Hr.); cu aceasta granița a fost din nou consolidată pentru

vreme mai îndelungată, iar romanii continuau să-și exercite influența decisivă asupra statelor clientelare, îndeosebi prin întronarea de regi, care erau adesea alogeni, străini de neamul supușilor lor.

În a doua jumătate a veacului al II-lea, presiunea exercitată la frontiera de nord a regiunilor locuite de germanicii dunăreni de către neamurile germanicilor răsăriteni, adică goții, burgunzii și vandalii — care începuseră a năvăli înspre Marea Neagră —, s-a făcut tot mai simțită. Drept urmare, populațiile dunărene au început, la rândul lor, să amenințe frontiera romană. Dotarea insuficientă a apărării graniței din Noricum, unde staționau numai trupe auxiliare și unde, pe lângă aceasta, provincialii și militarii fuseseră decimați de o epidemie, s-a răzbunat. În cursul războaielor cu marcomanii, desfășurate cu intensitate schimbătoare între 166—180, când romanii s-au confruntat de cele mai multe ori cu o coaliție germanico-sarmată, la frontiera dunăreană s-a produs o devastare îngrozitoare a provinciilor Noricum și Pannonia de către o invazie a germanicilor în anul 170. Dar și Raetia, Dacia și Italia superioară au împărtășit aceeași soartă. Juvavum și Flavia Solva au fost distruse, iar Aquileia asediată. După alungarea inamicului, împăratul Marcus Aurelius a trecut la contraatac (172 d. Hr.). Rezistența a fost dârză, dar împăratul a învins. Hinterlandul a fost mai bine asigurat prin întărirea castelelor Castra Regina și Lauriacum, care au fost ridicate la rangul de castre de legiune (176?). Marcus Aurelius se gândea deja serios la crearea unei provincii Marcomannia, care urma să cuprindă aproximativ teritoriul austriac de la nord de Dunăre precum și Boemia și Moravia, când muri pe neașteptate, în martie 180, la Vindobona. Fiul și urmașul său, Commodus, s-a mulțumit cu refacerea raportului clientelar dintre neamurile dunărene și imperiu și cu evacuarea forțată a germanicilor dintr-un coridor de frontieră, lat de vreo șapte kilometri, la nord de Dunăre. Trupele romane au fost însă din nou retrase dincoace de fluviu iar garnizoanele ocupate vremelnic în regiunea Leiserberg-ului și la Stillfried pe Morava au fost abandonate. Rezultatul final nu a corespuns așadar întru totul eforturilor întreprinse, iar ridicarea unor ziduri în jurul unor orașe ale hinterlandului, depărtate de frontieră, cum ar fi Ovilava, arată că teama de noi invazii nu dispăruse câtuși de puțin. Calitatea în general mai modestă a materialului arheologic din această vreme de după războaiele cu marcomanii denotă un regres al bunăstării, poate și unul demografic.

În anul 193, soldații legiunii a XIV-a din Carnuntum l-au proclamat împărat pe guvernatorul Pannoniei superioare, Lucius Septimius Severus, originar din Africa. Candidatul lor s-a impus și nu și-a tăgăduit vreodată intenția de a fi și rămâne un împărat-soldat. Administrația a fost militarizată, iar o revoltă a provincialilor norici a fost înăbușită în sânge (196). În timpul acestei guvernări a avut loc o schimbare însemnată în organizarea apărării. Grosul legionarilor a devenit o trupă destul de sedentară, ai cărei membri duceau viața unor țărani de frontieră, cultivându-și ogoarele. Doar unități mai mici și mobile de trupe de elită *(vexillationes)* erau aruncate în luptă și la distanțe mai mari față de garnizoana lor de staționare.

Marcomanii și quazii s-au potolit pentru câteva decenii după războaiele lui Marcus Aurelius. Chiar și execuția regelui quazilor, Gaviomarus, de către împăratul Caracalla se pare că nu a fost urmată de vreun conflict armat. În schimb, mai la apus, a apărut un adversar nou, mai puternic, anume alamanii, de asemenea un neam sueb, care amenință limesul începând cu anul 213. Se pare că împăratul Caracalla nu a reușit mare lucru împotriva lor, chiar dacă a ordonat celebrarea unui triumf. Ultimul reprezentant al dinastiei africane, Alexander Severus, a eșuat lamentabil în respingerea acestui inamic, ceea ce a dus la detronarea sa (235). Nici în anii următori nu s-a instaurat pacea. Urmașul lui Alexander Severus, Maximinus Thrax s-a luptat mai destoinic decât predecesorul său, dar invaziile continuau, chiar dacă sud-estul landurilor austriece de mai târziu a fost în general mai puțin afectat decât regiunile apusene. În anul 268 cete alamanice au pătruns prin Brenner în valea râului Adige și în Italia superioară. În anii următori au avut loc lupte grele între acest neam și oastea destoinicului împărat Aurelian. Și succesorul acestuia, Probus, s-a luptat des și cu succes cu alamanii, dar nu s-a mai reușit recuperarea tuturor teritoriilor pierdute, frontiera stabilindu-se de acum înainte pe Rin, Bodensee, Iller și Dunăre. Câmpiile decumate dintre Rin și Iller au rămas pierdute, iar Brigantium devenise un oraș mereu amenințat de la granița Imperiului Roman.

REORGANIZAREA PROVINCIILOR SUB DIOCLEȚIAN ȘI CONSTANTIN

Dalmatinul Dioclețian s-a opus energic, ca și înaintașii săi, alamanilor. Dar a fost nevoit să întreprindă din nou campanii împotriva quazilor și

marcomanilor. Operațiunile sale militare au decurs destul de favorabil (299). Domnia lui Dioclețian este însă mult mai însemnată datorită reașezării pe baze noi a statutului provinciilor dunărene, decât prin războaiele cu germanii. Principiul acestei reforme consta în împărțirea provinciilor și concentrarea mai multor provincii noi în unități administrative mai mari, anume în dioceze și prefecturi. Raetia a fost împărțită într-o provincie nouă, în apus — *Raetia prima* și într-una răsăriteană — *Raetia secunda*; din aceasta din urmă făcea parte și Tirolul de Nord. Noricum a fost împărțit într-o provincie de miazănoapte, între Dunăre și creasta Alpilor — *Noricum ripense* — și una de miazăzi — *Noricum mediterraneum* —, orașele Ovilava (mai târziu și Lauriacum?) din Noricum-ul ripens și Virunum, mai târziu și Teurnia, în Noricum-ul mediteranean, îndeplinind funcția unor centre administrative. Pannonia superioară a fost împărțită în noile provincii *Pannonia prima,* în nord și *Savia,* în sud, granița întinzându-se la sud de Drava. Toate aceste provincii făceau parte din prefectura italică; în plus, cele două provincii *Raetia* aparțineau și diocezei italice. În schimb, cele două Pannonii, iar până la domnia împăratului Teodosiu I și provinciile norice, făceau parte din dioceza pannonică; apoi, Noricum a fost atribuit diocezei italice, fiind, cu deplin temei, valul de apărare al Peninsulei Apeninilor. Dioclețian a separat cu strictețe administrația civilă de comandamentul militar. *Praesides* și *rectores* au luat locul guvernatorilor *(procuratores),* modul de percepere a impozitelor s-a înăsprit în chip considerabil. Sub raport militar, granița dunăreană austriacă era comandată de un *dux Pannoniae primae et Norici ripensis,* care avea comanda asupra porțiunii fluviului de la Boiodorum (Passau-Innstadt) până la Arrabona (Raab/Györ); la apus de această porțiune, de la Passau până la Rinul superior, se întindea zona de comandă a lui *dux Raetiarum.* Fortificațiile de graniță au fost întărite sau construite din nou, iar trupele au fost sporite; o legiune nouă, numită prima Noricorum, a ocupat garnizoanele de la Favianae și Adjuvense. Aceste trupe de frontieră *(limitanei)* îndeplineau numai serviciul de supraveghere și control. Perfecționând în mod consecvent principiul lui Alexander Severus, formațiuni mult mai eficiente au fost staționate în punctele strategice importante ale hinterlandului, pentru a fi gata de intervenție în caz de forță majoră.

Provinciile dunărene s-au refăcut în epoca lui Dioclețian. Ca loc de desfășurare a unui congres imperial, Carnuntum joacă din nou un rol în

politica imperiului (308). Sub influența deja demisionarului Diocleţian, sistemul său de guvernare urma să fie consolidat prin ridicarea lui Licinius la rangul unui Augustus al apusului. Eficacitatea reformei lui Diocleţian a fost însă determinată tocmai de acela, pe care, la congresul de la Carnuntum, s-a încercat a-l împinge în umbră, anume Constantin. Devenind stăpânul imperiului în urma victoriilor obţinute asupra lui Maxentius şi Licinius, el a completat reformele lui Diocleţian în politica fiscală, în administrarea provinciilor şi în organizarea armatei, în care de acum încolo mercenarii germanici, îndeosebi cei din gărzile numite „*palatini*", încep să deţină majoritatea covârşitoare. Noua organizare a politicii monetare prin introducerea solidului de aur a supravieţuit chiar Imperiul Roman de Apus. Înainte de toate, schimbarea atitudinii împăratului faţă de creştinism — schimbare adoptată după oarecare ezitări — şi includerea consecventă a bisericii în dreptul roman şi în administraţia de stat au fost măsurile care au conferit un conţinut nou imperiului în ultima sa fază de existenţa istorică.

CREŞTINISMUL DIN ANTICHITATEA TÂRZIE

Începuturile creştinismului în Noricum se pierd în negura legendelor. Ştiri fantastice, redactate de altfel foarte târziu, despre încercări şi succese ale unor misionari încă în vremea apostolilor nu merită vreo atenţie serioasă. Foarte îndoielnică este şi relatarea despre participarea unor soldaţi creştini la războaiele cu marcomanii ale lui Marcus Aurelius. „Miracolul ploii", despre care relatează o imagine a ciclului de pe Columna lui Marcus Aurelius din Roma, este o furtună cu fulgere şi tunete care a salvat trupele romane angajate într-o bătălie în plină caniculă în anul 173. Părintele bisericii, Tertullian, a interpretat acest tablou ca o împlinire a rugăminţilor creştinilor. Nu avem, în schimb, să ne îndoim de faptul că încă înaintea tolerării oficiale a creştinilor prin edictul de la Milan al împăraţilor Constantin şi Licinius (313), adepţi izolaţi ai noii credinţe şi probabil chiar şi mici comunităţi creştine au existat în provinciile dunărene. În rândurile militarilor, aceşti creştini nu puteau să fi format decât o minoritate redusă în raport cu adepţii cultului lui Mithras, de origine persană, despre răspândirea căruia depun mărturie numeroase lăcaşuri de venerare. În general,

creștinismul a trebuit să se confrunte îndeosebi cu credințele misteriilor de proveniență orientală și cu reprezentările lor foarte închegate despre lumea de apoi, și mai puțin cu universul divinităților greco-romane, în care au fost cooptate și zeități autohtone, celto-ilirice. Campania ultimă și decisivă a întreprins-o însă puterea laică. Cea mai aspră din șirul persecuțiilor sistematice ale credinței creștine și organizării ei bisericești din partea Imperiului Roman a avut loc sub Dioclețian (304), având ca urmare și martiriul unor creștini din Noricum. După o relatare care merită toată încrederea, Florianus, directorul administrativ al guvernatorului Aquilinus, a fost aruncat la Lauriacum în Enns. Legenda Sf. Florian, păstrată doar în manuscrise târzii din epoca Carolingienilor, furnizează unele informații despre titulatura funcționarilor romani, despre practicile juridice și despre topografia provincială, așa încât suntem pe deplin îndreptățiți să admitem un miez istoric real al acestor relatări bogat însoțite de elemente de legendă și pioase, iar aceasta cu atât mai mult cu cât relatarea este susținută de amănunte asemănătoare din Martyrologium Hieronymianum.

Începând cu domnia lui Constantin organizarea bisericii creștine a fost favorizată deschis și cu subvenții de stat și în provinciile dunărene; Noricum-ul a trimis reprezentanți la sinodul de la Serdica, unde urmau să se dezbată teoriile lui Arius. Din secolul al IV-lea ni s-au păstrat morminte creștine în Noricum; de asemenea, există indicii că și aici a avut loc, la finele aceluiași secol, asaltul asupra templelor, căruia i-au căzut victime construcțiile sacrale păgâne, dacă nu cumva fuseseră deja pur și simplu transformate în biserici și capele creștine. S-au constatat urme de distrugere intenționată la templele lui *Jupiter Dolichenus* din Virunum, *Genius cucullatus* din Wabelsdorf (lângă Klagenfurt) și *Mars Latobius* lângă St. Paul în valea Lavant. În vremea stăpânirii romane târzii lângă Dunăre, adică în secolul al V-lea, creștinismul era foarte aproape de prevalență asupra populației provinciale romanizate, doar în colțurile montane izolate și îndepărtate păstrându-se resturi ale cultelor arhaice. Și între neamurile germanice trecute pe teritoriul roman mărturisitorii creștinismului predominau, chiar dacă de regulă ne aflăm, în acest caz, înaintea unor adepți ai ereziei, împărtășind concepțiile ariene; acestea nu mai erau identice cu propovăduirile lui Arius așa cum au fost ele condamnate de conciliul de la Niceea (325), dar ele continuau, totuși, să fie respinse de către creștinismul ortodox.

Creștinismul antic târziu din spațiul austriac este atestat de numeroase urme ale unor construcții bisericești, pe care casmaua arheologului le-a scos la iveală. În parte este vorba de adaosuri la clădiri profane mai vechi, cum ar fi bunăoară cazul bisericii-sală din spitalul castrului de la Lauriacum, lipsită încă de absidă și identificabilă doar datorită băncii preoțești semicirculare, sau a construcției din poarta sudică a amfiteatrului orașului civil de la Carnuntum. Mai târziu s-au ridicat biserici mai mari și mai însemnate din punct de vedere artistic, cum ar fi biserica cimitirului din Teurnia sau biserica episcopală de la Lavant (lângă Lienz), baptisteriul și biserica de la poalele lui Hemmaberg lângă Globasnitz (Carintia) și construcția ceva mai veche a bisericii Sf. Martin din Linz (?).

În conformitate cu deciziile conciliilor paleocreștine, organizarea bisericească trebuia să se orienteze după administrația de stat. Trebuie astfel să presupunem existența unor mini-episcopate, a căror întindere teritorială se suprapunea peste cea a teritoriului administrativ al orașului respectiv. Episcopi de Teurnia, Virunum, Aguntum și Lauriacum sunt pomeniți în veacurile V și VI. Este posibil ca episcopii capitalelor de provincii să fi pretins rangul de mitropoliți. În acest sens, Legenda de la Lorch din evul mediu dezvoltat și târziu ar putea furniza o punte istorică de legătură, dacă nu ne-ar lipsi cu desăvârșire știrile certe. Nu se știe, în fine, dacă episcopii din Noricum erau supușii păstorului superior din Aquileia sau ai celuia din Sirmium; ultimul caz ar corespunde mai degrabă organizării laice din veacul al IV-lea, dar și în acest sens ne lipsesc izvoarele cu știri fără echivoc, afirmație valabilă chiar și pentru izvorul atât de singular cum este *Vita sancti Severini*, care ne introduce deja în miezul haosului, în care s-a destrămat stăpânirea romană la Dunărea norică.

SFÂRȘITUL STĂPÂNIRII ROMANE ȘI PĂTRUNDERILE GERMANICILOR RĂSĂRITENI

Pe vremea destoinicului Constantin, și probabil câțiva ani după moartea sa, provinciile dunărene s-au bucurat de tihnă. La mijlocul veacului al IV-lea împăratul Constantius a fost din nou obligat să reia campaniile împotriva quazilor și sarmaților, probabil și împotriva marcomanilor; campaniile au avut succes, dar nu au putut modifica traseul granițelor. Încer-

carea lui Valentinian I de a pune piciorul la nord de Dunăre a dus la incidente grave cu vecinul germanic și a declanșat o reacție violentă a vecinilor imperiului; în prealabil, Marcellianus, comandantul suprem al provinciei romane Valeria, îl invitase la tratative pe regele quazilor Gabinius și îl omorâse. Ca atare, quazii cuceresc și distrug Carnuntum, care nu s-a mai putut reface de la această lovitură; până la sfârșitul veacului, se pare că orașul acesta a fost cuprins de o decădere neîntreruptă. Împăratul Valentinian I însuși găsește că acest oraș este „abandonat și un cuib murdar“; e drept că același împărat a reușit să alunge victorios dușmanul dincolo de Dunăre; tot el s-a îngrijit pentru refacerea a numeroase construcții militare; după moartea sa (375), neamurile germanice de dincolo de frontierele imperiale s-au văzut expuse presiunii hunilor și ca atare s-au pus din nou în mișcare. Trecerea vizigoților pe teritoriul roman, victoria lor asupra împăratului Valens la Adrianopol (378) au avut repercusiuni nemijlocite doar asupra universului balcanic, dar ele reprezintă totuși debutul unei schimbări totale a situației generale datorită colonizării unor neamuri germanice federate pe pământ imperial și nu numai dincolo de granițe așa cum fusese până acum. Nu mult după acest dezastru militar, cete de marcomani au fost colonizate și puse sub comanda unui tribun în Noricum-ul ripens și în Pannonia superioară; comandamentul flotei dunărene s-a mutat de la Carnuntum la Vindobona. În anul 395 limesul a fost din nou luat cu asalt. Deosebit de încercat a fost spațiul norico-panonic datorită invaziei unor cete gotice și est-germanice dinspre zona de dominație a hunilor. Aceste cete erau comandate de șeful militar Radagais. Atunci Flavia Solva a căzut victimă asaltului, probabil și Vindobona. După devastări întinse, acțiunea aceasta s-a soldat cu înfrângerea trupelor germanice la Faesulae (Fiesole) de către locțiitorul imperial Stilicho (406). De acum însă creștea pericolul dinspre huni, așa încât în anul 433 Imperiul Roman de Apus a fost nevoit să cedeze solemn Pannonia prima hunilor. Trebuie să presupunem că o mare parte a populației romanizate a părăsit această provincie; resturi etnice au rămas însă în preajma unor așezări romane, cum ar fi cazul castrului de la Viena. Când, după destrămarea dominației hunilor (455), goții au ocupat, cu permisiunea Romei răsăritene, Pannonia, stăpânirea lor se întindea de la Sirmium la Vindomina (Viena), așa cum ne asigură o sută de ani mai târziu cronicarul Iordanes. La nord de teritoriul noric se statorniciseră între timp rugii, de

asemenea un neam est-germanic; ei colonizau regiunile Waldviertel și Weinviertel-ul apusean, încercând să cuprindă în aria lor de influență și populația romanică neajutorată de la sud de fluviu. Organizația ruinată a Imperiului Roman de Apus nu mai era în stare să-și apere provincialii, trupele fiind, în majoritatea cazurilor, deja retrase. Un izvor excepțional, biografia Sf. Severin, ne oferă o imagine captivantă a acestei situații.

Scrisă de discipolul lui Severin, Eugippius, în anul 511, *Vita* descrie faptele sfântului, un călugăr venit din răsărit, a cărui limbă maternă era latina, grija sa pentru populația Noricum-ului ripens lăsată în voia sorții de către imperiu și abandonată rugilor, alamanilor, turingilor și goților. Locul principal de acțiune a lui Severin era Favianis (Favianae, Mautern), probabil cea mai însemnată așezare de atunci de la Dunărea norică; raza de acțiune a lui Severin se întindea însă și în Raetia și în Noricum-ul mediteranean. Stăpânii germanici, îndeosebi familia princiară a rugilor, au fost îndemnați de către Severin să se poarte mai atent cu provincialii. În ultimii săi ani de viață sfântul s-a întâlnit cu fiul regelui scirilor, Odoacru, care se afla în drum spre Italia, și i-a prezis succes și stăpânire.

Într-adevăr, lovitura de stat reușită a lui Odoacru (476) a pus capătul Imperiului Roman de Apus, chiar dacă fruntașul mercenarilor germanici trecea drept locțiitorul împăratului est-roman. Odoacru a apărat mai întâi cu succes Noricum-ul. Regatul rugilor a fost distrus în urma a două campanii succesive peste Dunăre. Situația era însă atât de periculoasă, încât însuși Odoacru a ordonat retragerea romanilor din Noricum în Italia. Provincialii, cel puțin cei mai înstăriți, care aveau ce pierde, s-au supus ordinului și au luat cadavrul lui Severin cu ei, el găsindu-și al doilea loc de veci la Lucullanum lângă Neapole (488). Cu câțiva ani mai înainte, alamanii cuceriseră cea mai mare parte din *Raetia secunda*.

Curând după evacuarea Noricum-ului, imperiul lui Odoacru a căzut victimă lui Teodoric și a ostrogoților săi, sprijiniți de resturile rugilor. Începând cu anul 493, Alpii Răsăriteni făceau parte din imperiul bine ordonat al celui mai însemnat rege ostrogot din perioada migrațiilor ; el și-a extins dominația și asupra teritoriilor alamanice din Alpii retici după ce alamanii fuseseră înfrânți de către francii lui Clodwig (496). Legenda populară și tradiția cultă au perpetuat până în evul mediu târziu amintirea episodului gotic din istoria teritoriilor austriece. În repetate rânduri s-a emis opinia că resturi etnice gotice s-au statornicit în diferitele regiuni ale

Alpilor Răsăriteni, chiar și după ce imperiul ostrogot se năruise după repetate și incisive atacuri din partea lui Iustinian (552). Lucrul acesta nu este de exclus, dar mai trebuie și dovedit.

În nordul și răsăritul spațiului austriac încă spre finele veacului al V-lea apare neamul longobarzilor. Aceștia au ajuns vremelnic sub dominația herulilor, un alt neam germanic migratoriu. Legenda tribului pretinde că ei s-au eliberat de această supușenie în urma unei bătălii cu regele herulilor Rodulf (509), consolidându-și propria dominație în Boemia, Moravia și în spațiul de la nordul Dunării austriece pe vremea regelui Wacho (c. 511—539?). Spre mijlocul secolului al VI-lea, longobarzii și-au extins așezările înspre șesul panonic, intrând astfel în conflict cu gepizii din spațiul carpatin răsăritean; după lupte grele, în cele din urmă longobarzii au obținut o victorie decisivă; în prealabil, ei își luaseră toate măsurile de siguranță, încheind un tratat de alianță cu avarii, un neam mongol de păstori și războinici. Nu mult după acest succes, longobarzii au plecat în Italia (568/569), la această deplasare îndemnându-i vecinătatea incomodă a foștilor aliați, cărora le abandonează teritoriul ocupat de ei.

Împreună cu avarii, care au ocupat teritoriul longobarzilor, au venit și neamuri slave. Înaintând spre apus, aceste popoare s-au lovit de un neam vest-germanic: bavarezii, dependenți, la rândul lor, de poporul germanic conducător al francilor. Începând cu cea de-a doua jumătate a veacului al VI-lea asistăm la confruntarea dintre elementul avaro-slav și cel germanic, care va constitui una dintre trăsăturile capitale ale epocii următoare: adică a istoriei evului mediu timpuriu austriac.

CAPITOLUL III

DUCATUL BAVAREZ ȘI MARCA FRANCONĂ (SECOLELE VI—X)

ORIGINEA ȘI AȘEZAREA BAVAREZILOR

Originea, formarea și așezarea neamului bavarezilor nu sunt încă suficient cercetate. Izvoarele de care dispunem — relatările scriitorilor din antichitatea târzie, descoperirile arheologice, toponimia, legenda tribală bavareză, limba populară și dialectele sale — nu sunt suficiente unei concluzii finale și sigure privind etnogeneza, vremea și direcția imigrării bavarezilor. Primele știri care se referă cu certitudine la tribul bavarezilor le datorăm istoricului ostrogot Iordanes și poetului italic Venantius Fortunatus, care și-au scris operele în 551, respectiv 568. În lumina afirmațiilor lor concise putem deduce că încă de pe atunci bavarezii locuiau în așezările lor statornice din podișul subalpin și în Alpii Răsăriteni. Valoarea istorică a izvoarelor mai timpurii este contestată. În opera geografului grec Ptolemeu (150 d Hr.) este menționat un popor al „Baianoi" la nord de Dunărea panonică, iar într-o inscripție runică la Karstad, în Norvegia (c. 200—400 d Hr) este pomenit un străin bavarez. Aceasta ar putea fi o identitate sau o asemănare onomastică întâmplătoare. Și indicațiile cosmografului din Ravenna (sfârșitul secolului al VII-lea), preluate din

surse mai vechi, despre o regiune „*Baias*" *(Baiahaims?)* sunt la fel de nesigure, regiunea aceasta situându-se mai degrabă în peisajul sudet sau carpatin.

În pofida situației precare a surselor aflate la dispoziția istoriografiei, multă vreme s-a considerat ca sigur faptul că bavarezii ar fi venit din Boemia în calitate de urmași ai marcomanilor, argumentându-se că denumirea acestei țări *(Boiohaemum)* se regăsește într-o variantă puțin schimbată în numele poporului bavarez. Marcomanii, însă, se pare că nu au mai jucat vreun un rol important în secolul al IV-lea. În plus, nu se poate stabili nici o legătură între moștenirea lor arheologică și cea a bavarezilor. Pe deasupra, numele boiilor s-a raportat în antichitatea târzie nu numai asupra Boemiei ci și asupra spațiului vest-panonic. De aceea, mulți specialiști s-au distanțat de teoria originii marcomane a bavarezilor. Între ipotezele mai recente privind problema originii și colonizării bavarezilor trebuie respectate îndeosebi două, care sunt mai puțin de neîmpăcat decât ar părea la prima vedere. O ipoteză optează pentru o imigrare dinspre răsărit (Pannonia și spațiul carpatin) și contopirea într-o nouă comunitate a mai multor fragmente etnice variate de sorginte germanică, lor adăugându-li-se poate și o minoritate negermanică (sarmați și huni?). Câteva toponime din Bavaria amintesc de heruli și sciri; tradiția populară a preluat și a conservat multe componente legendare est-germanice. Pe lângă această ipoteză trebuie respectate opiniile acelor specialiști care continuă să creadă într-o imigrare din spațiul boem, mai ales că în centrul Boemiei sunt atestate descoperiri germanice ajungând până la începutul secolului al VI-lea, care permit să fie așezate într-un raport cu mormintele în șiruri bavareze din perioada următoare, morminte descoperite de altfel și în spațiul austriac cu prilejul deschiderii șantierului cartierului industrial de la Linz (la Zizlau). Germanicii care au înaintat din Boemia spre miazăzi s-au suprapus peste alții, probabil mai puțini numericește, imigrați din răsărit ca și peste federați și provinciali germanici rămași locului, formându-se astfel un neam nou. Tot astfel se formează, cu câteva veacuri în urmă, din neamuri germanice, marile popoare ale francilor și alamanilor. Numele bavarezilor se leagă totuși cel mai probabil de Boemia. Descoperirile arheologice viitoare vor fi în măsură să ne furnizeze o imagine mai clară asupra schimbărilor atât de însemnate intervenite în locuire și populare la trecerea dintre veacul al V-lea spre cel de-al VI-lea.

Diferitele încercări de valorificare istorică a versiunilor legendei tribului bavarez așternute în scris în evul mediu dezvoltat și târziu la Regensburg, Salzburg, Tegernsee, Göttweig și Kremsmünster nu au dus la rezultate realmente folositoare; la fel de puțin relevante pentru istoria timpurie a bavarezilor sunt tradițiile târzii ale diocezei Passau care relatează despre un trecut glorios al unei arhiepiscopii Lorch (Lauriacum).

Cea mai veche zonă de așezare a bavarezilor după luarea în stăpânire a țării s-a situat în podișul subalpin și în câmpia dunăreană din Raetia și Noricum; în Alpi ei au pătruns mai târziu, dar tot încă în decursul veacului al VI-lea. Ciudat este faptul că între denumirile de ținuturi *(Gau)* vechi ale bavarezilor întâlnim un ținut nordic *(Nordgau)* (la nord de Regensburg), un ținut apusean *(Westgau)* (pe malul drept al Isarului) și un ținut sudic *(Sundergau, Südgau)* (la picioarele nordice ale Alpilor, între Starnberger See și Chiemsee), dar nicăieri nu se vorbește de un ținut răsăritean *(Ostgau)*, și aceasta în ciuda faptului că dintre toate punctele cardinale germanicii vădeau o preferință pentru răsărit atunci când trebuiau să-și circumscrie poziția geografică. Este posibil ca acest *Ostgau* să se fi situat la est de Enns, ținut slavizat încă în cursul secolului al VI-lea, sau să fie identic cu *Traungau* din Austria Superioară.

La sfârșitul veacului al VI-lea bavarezii erau deja supuși ai regatului austrasic (răsăritean) al francilor, dependență ce datează probabil din vremea regelui Theudebert I (530—548), un suveran al francilor estici, care într-o scrisoare către împăratul Iustinian enumeră între țările stăpânite de el chiar și Pannonia. În fruntea tribului bavarez se afla un duce din neamul Agilolfilor / *Agilolfinger* /; primul dintre ei cunoscut cu numele său propriu a fost Garibald I (c. 555), ceva mai târziu apare un Tassilo, nume ce va mai apărea de două ori în această familie. Agilolfii nu erau un neam autohton nici bavarez și nici franc, ci se trăgeau din Burgundia, concluzia fiind impusă de o comparație atentă a diferitelor izvoare. Legătura câtorva legende burgunde, îndeosebi legenda pieirii eroilor burgunzi în lupta cu hunii, cu spațiul bavarezo-austriac stă probabil într-o relație strânsă cu tradițiile de familie ale dinastiei ducale bavareze. Pe lângă Agilolfi, dreptul popular bavarez mai enumeră alte cinci familii de mare nobilime *(Huosi, Drozza, Fagana, Anniona, Hahhilinga)*, ale căror privilegii trimit poate la niște poziții speciale ale unor triburi mai mici unificate cu bavarezii, dar și aici nu putem decât să facem supoziții; astfel s-a încercat identificarea

gintei Hosi (Huosi) cu ozii panonici, menționați încă de Tacit, și dependenți de quazi, dar și cu heșii [Hessen].

De la luarea în stăpânire a țării, bavarezii s-au așezat în gospodării izolate, cătune și sate; în parte, ei au preluat și așezări romane. Habitatul țărănesc era predominant; cătunele și satele se aflau în multe cazuri în posesia oamenilor liberi strânși în ginte; altele au fost întemeiate de stăpânii de pământ nobili. Foarte importantă era averea funciară ducală, mai ales în regiunea dunăreană. Știrile despre relațiile economice și sociale din perioada luării în stăpânire a țării lipsesc din păcate. Din sursele veacurilor VIII și IX aflăm de existența unor bavarezi liberi; dar nu fără importanță numerică erau și cei neliberi (parțial de origine romană, mai târziu și mulți prizonieri de război slavi și de altă origine, dar și țărani dependenți bavarezi), lucru valabil și pentru perioada precedentă; pentru buna funcționare a marilor moșii angajarea slugilor și iobagilor era indispensabilă.

Primele așezări noi ale germanicilor pot fi considerate acele localități al căror nume se termină în *heim* sau *-ing (en)*. Aceste forme toponimice se întâlnesc pe întinsul întregii zone de așezare bavareză veche, inclusiv în Tirol, Salzburg și Austria Superioară, de asemenea în Vorarlbergul alamanic; le aflăm însă și în zonele de colonizare târzie bavareză, întrucât aceste forme erau curente și în vremea carolingiană târzie, în epoca Ottonilor și chiar și după aceasta. Prima parte a acestor toponime, îndeosebi la formele mai vechi, o formează de regulă un nume de persoană. Ca exemplu pentru acest strat toponimic pe pământul austriac cităm printre multe altele: Geisensham *(Gismouteshaim)*, Humertsham *(Humbrehtshaim)*, Piesenham *(Puosinhaim)*, Siezenheim *(Suozzinheim)* respectiv Adelmanning *(Adalmuntingin)*, Bachmanning, Eggerding *(Ekkihartingin)*, Gumprechting, Hochholding *(Haholtingen)*, Irnprechting, Itzling *(Uzilingin)*, Ostermieting *(Ostirmuntingin)*, Siegerting *(Sigehartingen)*. De regulă este mult mai îndoielnică încercarea de a se deduce de la aceste toponime vreo explicație privind anume persoane sau familii ca fondatorii localităților sau ca stăpânitori de pământuri pe domeniul cărora se afla localitatea în cauză. Numai în cazul când mai multe toponime din aceeași regiune indică același neam se pot trage concluzii generale, așa cum e cazul toponimelor Greinwalden *(Grimolting)*, Dietenheim, Tesselberg *(Tessilinperch)* și Uttenheim din regiunea Bruneck, care toate conțin numele de persoane agilolfe Grimoald, Theodo, Tassilo și Uta, prin care ne

furnizează o atestare impresionantă a vechimii colonizării bavareze în această parte a Tirolului de Sud.

AVARI ȘI SLAVI

Avarii, un neam de călăreți originar din Asia Centrală, nu au intrat mult mai târziu decât bavarezii în aria de percepere a martorilor noștri din antichitatea târzie, adică la 558, când ambasadorii lor s-au prezentat la curtea lui Iustinian. Încă de pe atunci s-au exprimat felurite opinii privind istoria mai timpurie a acestui popor; avarii trebuie probabil identificați cu nomazii *zuan-zuan* din sursele chinezești și al căror imperiu fusese distrus în 522 de către foștii lor supuși, membri ai mai multor triburi turcești. Scheletele din mormintele avare europene arată trăsături rasiale evident mongole, așa cum au dovedit-o măsurarea craniilor; izvoarele contemporane menționează atât pentru avarii europeni cât și pentru *zuan-zuan* o caracteristică deosebită comună, anume coafura aparte a bărbaților care purtau părul împletit într-o coadă. În cea de-a doua jumătate a secolului al VI-lea avarii și-au lărgit aria de dominație din stepele est-europene spre apus; în anii 561/562 și din nou în 565/566 ei s-au războit cu regele francilor austrasieni Sigibert lângă Elba, în anul 567 au ocupat țara transilvană a gepizilor, iar apoi regiunile panonice și norice ale longobarzilor porniți înspre Italia. Atunci avarii trebuie să-și fi lărgit dominația până la granițele țării bavareze. Astfel, împreună cu spațiul sudet și carpatic, majoritatea Noricum-ului făcea parte din aria vastă de dominație a caganilor avari, a căror suzeranitate era recunoscută până și de către regiunile de la coastele de sud ale Mării Baltice pe vremea maximei întinderi a stăpânirii avare din primele decenii ale secolului al VII-lea. În imperiul lor avarii reprezentau neamul de stăpâni; clientela lor număra diferite triburi turcice, de obicei cuprinse sub numele generic de bulgari (slavizați mai târziu), resturile gepizilor germanici și înainte de toate neamuri slave.

Cete de slavi au pătruns curând după începutul secolului al VI-lea în Balcani; împotriva lor și a raidurilor hunice bizantinii s-au folosit de avari, care au reușit să-și supună slavii balcanici și neamurile înrudite cu ei din Europa Centrală. Dominația avarilor cumplit de aspră a contribuit cu siguranță la răspândirea slavilor: fugind din fața avarilor, mai târziu aflân-

du-se în suita lor, ginte și triburi de slavi au pătruns și în Alpii Răsăriteni. Aici, acești slavi s-au ciocnit de bavarezi, al căror duce Tassilo I a repurtat în anul 592 o victorie „în țara slavilor"; în anul 610 bavarezii sub Garibald al II-lea au fost înfrânți la Aguntum; mai târziu ei au reușit din nou să alunge pe slavi. În anul 626 avarii au încercat un asalt formidabil, la care participaseră și perșii, asupra Constantinopolului cu intenția de a cuceri capitala imperială; după înfrângerea celor două armate de către împăratul Heraclius a avut loc o amplă dare înapoi. Slavii s-au răsculat și bulgarii au atacat stăpânirea avară din spațiul carpatin.

Așa-zisa cronică a lui Fredegarius relatează despre un negustor franc Samo, plecat în țara slavilor unde a sprijinit cu mare succes răscoala slavilor împotriva avarilor; în cele din urmă el devine regele unui stat slav, care s-a impus atât înaintea avarilor cât și înaintea francilor regelui Dagobert I, cu care se aliaseră alamanii și longobarzii. La scurtă vreme după moartea regelui Samo, acest stat se destramă. Din sursele despre această figură interesantă și misterioasă rezultă, cu o oarecare probabilitate, că Samo era stăpânul atât al slavilor din ținuturile sudete (cehi, moravi), cât și al slavilor alpini (carantani = sloveni); așadar este posibil ca și o zonă a peisajului dunărean austriac să fi făcut parte din regatul său de scurtă durată. Cu totul incertă este localizarea reședinței regelui Samo; ea a fost căutată în valea Eger și au reținut atenția și diferitele descoperiri arheologice din valea dunăreană a veacului al VII-lea; cele mai impresionante descoperiri sunt cele din preajma cetății Theben; câteva urme arheologice arată că o mică așezare slavă s-a aflat și înăuntrul zidurilor castrului roman de la Viena. După moartea lui Samo, slavii din țara sudetă au ajuns din nou sub stăpânirea avară, slavii alpini fiind amenințați de aceeași soartă. Acești carantani, ale căror urme ne amintesc de locuitorii străvechi ai țării, s-au supus în prima jumătate a secolului al VIII-lea ducelui bavarez Odilo, întrucât o dominație bavaro-agilolfină li se părea net preferabilă unei reveniri sub avari. Dar chiar și instaurarea dominației bavareze nu s-a făcut fără rezistență; în anul 772 ducele Tassilo al III-lea a trebuit să reprime o răscoală a carantanilor, care a apărut contemporanilor înainte de toate ca o reacție păgână împotriva începuturilor bavareze de convertire la creștinism a slavilor. În țara Dunării avusese loc încă din anul 700, după lichidarea regatului lui Samo, o primă confruntare a bavarezilor cu avarii,

în cursul căreia regiunea de lângă Enns a fost devastată iar așezările distruse, cu siguranță îndeosebi orașul Lorch.

Pe timpul maximei sale extinderi apusene, adică în prima jumătate a secolului al VII-lea (și iarăși la începutul celui de-al VIII-lea?), colonizarea slavă din spațiul austriac a atins următorul traseu-limită înspre teritoriul bavarez: în extremitatea apuseană era inclusă valea răsăriteană a râului Puster; Innichen a fost construit în 769 ca mănăstire menită să sprijine convertirea slavilor de pe teritoriul bavarez, ea aflându-se în vecinătatea graniței către țara slavilor. În răsărit lanțul Alpilor Hohe Tauern forma linia de demarcație etnică care traversa apoi valea superioară a râului Enns la răsărit de Radstadt. În continuare ea trecea prin Salzkammergut [regiunea din jurul Salzburgului] în valea Traun și de-a lungul acesteia până la Dunăre. O colonizare slavă subțire la nord de Dunăre a existat probabil în regiunea păduroasă densă de la est de Haselgraben [șanțul iepurelui]. Prelungirile apusene ale solului etnic slav au fost abandonate timpuriu; aceasta este valabil îndeosebi pentru Tirolul Răsăritean din vestul trecătoarei de la Lienz și pentru valea Traun, care cel mai târziu în anul 772 se afla din nou în mâinile bavarezilor și care înainte de 700 aparținea Bavariei, cel puțin în cursul ei inferior. Atunci, și din nou în 780, Enns era râul de graniță. Nu ne este însă îngăduit să ne imaginăm frontiere etnice închise. Slavii au întâlnit în regiunile ocupate o populație autohtonă care le-a transmis o seamă de denumiri mai vechi de localități și ape; e vorba aici de resturi etnice longobarde, poate și rugice, cu certitudine și romanice; lângă elementul dominant slav se alătură și o pătură superioară avară.

Despre situația economică și despre structura socială ale slavilor alpini din evul mediu timpuriu avem și mai puține informații decât despre realitățile socio-economice bavareze. Așa cum la germanicii din epoca marilor migrații clanul forma baza alcătuirii tribale, la slavi această funcție o exercita comunitatea de habitat a familiei mari *(zadruga)*. Despre unitățile a câte o mie, o sută sau zece (decaniile) atât de frecvent menționate de izvoare când relatează despre alcătuirile interne ale neamurilor slave, despre slavii alpini avem doar știri răzlețe și târzii care atestă și la ei existența unor astfel de structuri. Judecătorul era numit *Jupan*, care mai târziu și-a pierdut importanța, devenind un organ al marii proprietăți funciare. Probabil el a fost acela care i-a reprezentat pe slavi înaintea avarilor, a căror dominație apare în lumina izvoarelor contemporane și a tradițiilor

populare de mai târziu deosebit de apăsătoare, chiar dacă ea poate nu s-a manifestat peste tot în același fel. În funcție de apartenența tribală trebuie să distingem în spațiul austriac mai multe grupuri de slavi. La nord de Dunăre sunt pomeniți boemii și moravii, pe când în sudul marelui fluviu predominau slovenii, printre care își aveau așezările și alte neamuri de slavi, cum ar fi duljebii și croații, prezența lor fiind atestată de toponimie; astfel este pomenit un ținut *Chrowati* (pe la St. Veit pe Glan) și un comitat *Dudleipa* (cam în valea râului Mur pe la Radkersburg). Croați și sârbi au emigrat în veacul al VII-lea trecând probabil peste prelungirile Alpilor Răsăriteni în Balcani unde au alcătuit principate tribale independente de avari. Ocazional s-a atribuit croaților carantani un rol deosebit în lupta slovenilor împotriva avarilor, afirmația însă nu este sprijinită de izvoare. Un grup privilegiat al țăranilor slavi alpini îl formau în fine edelingii [răzeșii] în Carintia, Stiria și Craina, care aveau în evul mediu dezvoltat și târziu o autonomie administrativă și judecătorească. S-a încercat o justificare etnică a situației singulare a acestor țărani, derivând-o de la avari, croați, longobarzi sau romani; poate că este vorba și de urmași ai unor coloniști carolingieni. Astfel, istoria timpurie a slavilor alpini este plină de probleme nerezolvate, poate chiar nerezolvabile, lucru valabil de altfel și pentru bavarezi.

O sursă însemnată pentru istoria colonizării Austriei în evul mediu timpuriu o reprezintă toponimia slavă. Toponimele slave sunt destul de numeroase, unele dintre ele sunt probabil simple traduceri sau adaptări ale unor forme preslave. În general predomină denumirile geografice, care exprimă specificul terenului, poziția localității, semne distinctive și peisajul înconjurător; lor li se adaugă creații toponimice prin preluarea unor nume proprii de persoane, așa cum acestea sunt frecvente și la vecinii lor germanici; adesea se întâlnesc toponime derivate din denumiri ale unor cursuri de apă: Feistritz (*bistrica* în limba slovenă; apă repede), Flattnitz (*blatnica*, apă mocirloasă), Liesing (*lesnica*, râu prin pădure), Gloggnitz (*klokotnica*, cotcodăceală), Perschling, Ferschnitz (*bercinica*, râul mestecenilor), Opponitz (*sopotnica*, cascadă, râu care-și burnițează apele). Poziția localității pe înălțimi sau la vale se exprimă în toponimele: Görach, Görtschach (*gora*, munte, *gorica*, deal) și Döllach, Dellach (*dolje*, vale). Localitatea Rafing își derivă numele din poziția sa în șes (*raven* în limba cehă). Următoarele localități își derivă numele de la păduri și copaci:

Friesach, Fresach, Friesnitz (*breza* în slovenă înseamnă mesteacăn), Ferlach (*bor*, pin), Edlitz (*jedla*, brad), Gaflenz (*jáblan*, măr). Jauerling este un munte acoperit cu arțari (*javornic*). Exemple cu forme care conțin nume de persoane: Radkersburg (*Radegoysburg*), Stammersdorf (*Stoymirsdorf*), Kreuzenstein (*Krizanesstein*); forma lor hibridă arată deja procesul de asimilare a elementului etnic salv.

Avarii au constituit în țările Alpilor Răsăriteni, chiar și în zonele dominate de ei, doar o minoritate. Descoperirile arheologice din așezări și necropole au un inventar interesant (obiecte din bronz turnat, vârfuri de săgeți cu trei aripioare, scări pentru călăreți, săbii de cavaleri, ceramică primitivă); aceste descoperiri se situează îndeosebi în teritoriul Austriei Inferioare de la nord de Pădurea vieneză și în Burgenland; o așezare avară din Carintia o atestează toponimicul Haimburg (anterior Heunburg, Hunnenburg sau Awarenburg, în slovenă: *Vobre* = „la avari“). Între spațiul bavarezo-francon și cel avaro-slavon au avut loc multiple contacte, uneori pașnice alteori dușmănoase. Interesant este faptul că în multitudinea numelor germanice de persoane din documentele bavareze și din însemnările de tradiții din evul mediu timpuriu găsim și câteva care vădesc o influență răsăriteană, avară cu mare probabilitate, cum ar fi *Chagan, Ilchagan, Tarchanat, Zotan, Huno*. Și în inventarul necropolelor se vădește interacțiunea dintre est și vest.

PROBLEMA CONTINUITĂȚII CULTURII ROMANE

Populația romanică și cultura ei materială și spirituală s-au menținut în chip foarte inegal în regiunile cucerite de alamani și bavarezi, de slavi și avari. Problema prelungirii elementelor culturii romane și romanice din antichitatea târzie în evul mediu al Europei Centrale nu se poate rezolva unitar. Opinia după care ocuparea țării de către vecinii „barbari“ — care a fost fără îndoială foarte dureroasă și neplăcută — ar fi fost o catastrofă fără pereche de dimensiuni incomparabile, o opinie care în epoca umanismului și mai târziu în cea a iluminismului era aproape un loc comun al cercetării, a fost de mult abandonată. Germanicii și alți cuceritori, bunăoară arabii, erau capabili să respecte realizările culturale ale grecilor și romanilor, să și le însușească treptat și, contopindu-le cu moștenirea culturală a pro-

priului trecut, să creeze ceva nou și original. Aceasta este valabil și pentru slavi, chiar și pentru nomazii călăreți asiatici care nu au avut numai un rol destructiv, o dată poposiți în Europa, chiar dacă formele purtării războiului și ale exercitării dominației erau probabil mai apăsătoare decât cele ale altor popoare.

Deosebirile regionale în ceea ce privește păstrarea bunurilor culturale antice în spațiul occidental sunt foarte bine conturate. În orașele Roma și Ravenna și în împrejurimile lor, în regiuni restrânse, cum ar fi Retoromania din jurul orașului Chur sau în Italia meridională bizantină există realmente o unitate organică între antichitate și evul mediu; în Provence și în Aquitania lucrurile stau la fel. Cu totul altfel stau lucrurile în Italia longobardă și în Gallia nordică, unde, e drept, romanitatea s-a impus lingvistic și cultural, dar unde se consemnează în același timp influențe germanice esențiale în domeniile dreptului, artei, habitatului și limbii populare. Urmează apoi o zonă, căreia îi putem repartiza țara renană ca și provinciile Dunării superioare, adică regiunea limes-ului și hinterlandul ei nemijlocit. Aici resturile romanice, care slăbesc înspre răsărit, sunt evidente, dar elementul germanic este cel care predomină. Înăuntrul acestei zone continuitatea culturală romană scade dinspre apus spre răsărit, cel mai vizibil desigur în spațiul austriac în zona de trecere de la așezările germanice la cele slavo-avare.

Continuitatea formelor culturale și de viață romano-romanice se manifestă în cele mai variate expresii. Cea mai impresionantă este continuitatea populației romanice înăuntrul mediilor alamanice, bavareze, chiar și slave. Din populația romană alpină, pe vremuri atât de răspândită, și-au păstrat până în prezent limba lor, care se deosebește destul de mult de limba italiană, retoromanii din Graubünden, ladinii din Tirolul de Sud și friulanii. Dincolo de aceste grupuri întâlnim în evul mediu coloniști romani și în sudul landului Vorarlberg, în Walgau și în valea Montafon, local și în Tirolul de Nord, în împrejurimile Salzburgului și în câteva locuri din Austria Superioară la sud de Dunăre. Îndeosebi în necroloagele și în consemnările tradițiilor din veacurile VIII și IX întâlnim numeroase nume proprii romanice, ale căror forme sunt însă deja departe de latinitatea clasică *(Tonazanus, Ursinus, Vivolus, Savolus, Sambazolus, Fidolius* ș.a.*)*; se vorbește însă în general și de țărani romanici tributari *(Romani tributales)*. În limba lor populară germanii i-au numit pe romanicii *Walchen*

(Welsche), expresie ce s-a conservat în denumirile ca Walgau, Walchenbach, Walchensee, Seewalchen, Straßwalchen, Wals. Pe lângă aceste „nume welșe", create de vecinii germanici, există și toponime impuse de romanici. Acolo unde acestea se înmulțesc și îndeosebi în cazul localităților mici va trebui să admitem de asemenea o continuitate etnică romanică. Deosebit de numeroase sunt astfel de nume în jurul orașului Salzburg. Pe lângă Wals (apare în anul 790 ca *vicus Romaniscus*) trebuie amintite aici Anif (*Anua)*, Gmain *(Muona)*, Gnigl *(Glanicle, janiculum)*, Gröding *(Crethica)*, Kuchl *(Cucullae)*, Marzoll *(Marciolae)* și Morzg *(Marciaco)*. De asemenea și numele multor orașe și castele dunărene au supraviețuit marii migrații a popoarelor. Castra Regina, Castra Batava, Lentia, Lauriacum, Trigisamum, e drept că nu și Vindobona *(Vindomina)* dar o *Vedunia* celto-latină, apoi Arrabona se regăsesc sau au fost transformate în denumirile germane Regensburg, Passau, Linz, Lorch, Traismauer, Wien (prin intermediul formelor *Venia, Wienne*) și Raab; altele, cum ar fi Joviacum, Cetium, Favianae, Carnuntum au pierit, de regulă cu așezare cu tot, chiar dacă în evul mediu timpuriu se mai păstraseră unele informații vagi referitoare la ele, de ex. despre Cetium și Carnuntum. La finele veacului al VIII-lea, orașul Salzburg se desemna atât prin denumirea antică *Juvavum (Juvavia)* cât și prin cea nouă, valabilă și astăzi, ceea ce dovedește de fapt coexistența locuitorilor romanici și bavarezi. Zidurile și construcțiile așezărilor romane au continuat să fie folosite în diferite locuri, lucru atestat cu certitudine în cazul orașelor Regensburg și Salzburg; în alte locuri aceasta rezultă din săpăturile arheologice sau din profilul urban de mai târziu, vezi Viena și Traismauer. Uneori, așezarea a fost mutată în apropiere, numele însă se păstra, vezi Linz sau Zirl *(Teriolis)*. Uneori întâlnim și mai târziu câmpurile pătrate atât de caracteristice agriculturii romane, mai puțin loturile centuriate, curente în țările mediteraneene; loturile pătrate erau mult mai mici și ele s-au păstrat până în prezent în valea tiroleză a Innului, în jurul Salzburgului, în Austria Superioară. Mult mai importantă este împrejurarea că anumite forme de cultivare a solului aplicate de romani au supraviețuit marii migrări, de exemplu în viticultură și în economia pășunilor alpine, ale căror termeni de specialitate sunt împrumutați din limba latină (Keller [*cella*] = pivniță, Kelter [*calcatorium*] = teasc, Most [*mustum*] = must, Spund = vrană, Wein [*vinum*] = vin; Käse

[*caseus*] = brânză, Senne [*san* în retoromană] = baci; prototipul roman a determinat și domeniul apiculturii.

Un rol însemnat au continuat să joace și în evul mediu timpuriu drumurile romane ca principale căi de comunicație pe uscat; pentru întreținerea lor nu s-a făcut decât foarte puțin; ele sunt adesea menționate ca „Heidenstraßen“ [drumuri păgâne] sau „Hochstraßen“[drumuri înălțate]. În repetate rânduri s-a atras atenția asupra împrejurării că frontierele administrative medievale urmau traseul celor din epoca romanilor; în acest caz, un rol oarecare ar fi jucat și realitățile geografice neschimbătoare. Suprapunerea frontierelor administrative bisericești și laice din evul mediu cu cele antice se întâmplă mai rar în Austria decât, de exemplu, în țările renane.

Nu în ultimul rând s-a păstrat creștinismul antic, în ciuda multelor pierderi și zdruncinări grave. Purtătorii săi au fost romanicii rămași în țară, pe ei se bazează misionarismul din secolele al VII-lea și al VIII-lea. În unele locuri construcțiile bisericești au rămas în picioare, s-au înnoit sau au fost restaurate (cazul bisericii episcopale din Lavant, biserica Sf. Laurențiu și biserica Maria-am-Anger din Lorch, biserica de la poalele lui Georgenberg în valea Krems, Austria Superioară); nici amintirea patronatului antic nu pierise complet. Patronatele sfinților *Laurentius* (de exemplu la Lorch), *Hermagoras* (de fapt *Hermogenes*, în Carintia), *Zeno, Nonnosus, Sisinnius* (mai ales în Tirol) au avut probabil și local o tradiție romană, afirmație valabilă și pentru o mică parte a patronatelor Sf. Petru ca și ale martirilor Valentin și Aemilian. Se înțelege că o astfel de continuitate a unui paleocreștinism autohton a fost posibilă în primul rând în regiunile montane retrase și ocrotite, cum ar fi în sud spațiul alpin, Carintia și Tirolul de Sud. Este posibil ca în apropierea frontierei dintre așezările bavareze și ladine, adică în Säben, să se fi păstrat un sediu episcopal modest din antichitatea târzie până spre mijlocul secolului al X-lea; uneori se emit ipoteze cum că acest sediu ar fi servit ca loc de refugiu episcopilor din Augsburg, provincia Raetia secunda; la un moment dat, sediul episcopal a fost mutat la Brixen (967?). Alte episcopate trebuie să fi dispărut încă înaintea sfârșitului secolului al VI-lea, așa Celeia (Cilli), Teurnia și Aguntum, ale căror reprezentanți sunt pomeniți printre participanții la conciliul de la Grado (între 572 și 577). Încă în anul 591, episcopii metropolei de la Aquileia pomenesc într-o scrisoare către împăratul Mauritius *ecclesia Tiburnensis* (Teurnia),

Breonensis (Birunensis? Virunum?) și *Augustana* (Augsburg); se face aluzia la necesitatea de a așeza episcopatele amenințate sub ocrotirea regatului francilor; la scurt timp după această scrisoare, Teurnia și Virunum au căzut victime invaziei avarilor și slavilor.

Având în vedere poziția defensivă și încolțită a resturilor etnice ale romanicilor alpini, ele nu mai puteau impulsiona creștinarea imigranților germanici și avari; pentru aceasta era nevoie de un impuls exterior, de înflăcărarea misionară a irlandezilor, anglo-saxonilor sau francilor, având sprijinul deplin din partea puterii laice a regatului franc.

REGATUL FRANC ȘI MISIONARISMUL CREȘTIN DIN EVUL MEDIU TIMPURIU

Știm foarte puțin despre relațiile spațiului Alpilor Răsăriteni cu regatul franc din veacurile al VI-lea și al VII-lea. După moartea energicului rege Theudebert, despre care se zice că ar fi plănuit o campanie împotriva Bizanțului, aliindu-se pentru aceasta cu gepizii și longobarzii, partea austrasică a regatului a suferit diferite pierderi deja în timpul succesorului său, Theudebald. Încercarea ocupării Italiei de nord în împrejurările confruntării dintre ostrogoți și bizantini a avut doar succese vremelnice. În anul 562 ducele francilor Hemming a fost înfrânt de generalul bizantin Narses, ceea ce a pus capăt pozițiilor france din Italia. În această vreme, bizantinii au ridicat mai multe construcții de apărare foarte întinse în Carintia de sud pentru a se pune la adăpost față de invaziile dinspre miazănoapte. Ocupațiile teritoriale ale longobarzilor în Italia și presiunea avarilor și slavilor care îi împingeau de la spate au continuat să diminueze pozițiile de forță ale francilor. La începutul secolului al VII-lea statul tribal bavarez era practic independent și abia domnia ultimului rege puternic al Merovingienilor, Dagobert I (625—639) a sporit din nou influența francilor. În această vreme au loc primele încercări de misiune creștină dinspre apus.

Centrul de iradiere al acestei prime misiuni creștine a francilor se afla în Gallia. Călugări irlandezi și băștinași au pornit din mănăstirea burgundă Luxeuil înspre răsărit. Primul lor țel a fost regiunea neamului alamanilor. Aici activa deja ctitorul mănăstirii Luxeuil, irlandezul Columban, după ce fusese nevoit să renunțe din cauza rezistenței de la curtea neustroburgundă. El s-a îndreptat așadar în regiunea din vecinătatea lacului

Bodensee, activitatea sa desfășurându-se în ținutul anticei civitas Brigantium (c. 600). Dintre cei mai eficienți doi discipoli ai săi, Gallus a extins creștinarea alamanilor la sud de lac, unde mai târziu o mănăstire (St. Gallen) avea să amintească de activitatea lui pioasă, pe când celălalt, Eustasius s-a consacrat misiunii creștine în rândurile bavarezilor; însoțitorul său, Agilus, era probabil o rudă burgundă a dinastiei ducilor bavarezi. După moartea lui Eustasius, a venit rândul altor misionari să activeze aici până la sfârșitul domniei lui Dagobert I; această generație de misionari nu a obținut succese durabile în țara bavarezilor. Acest lucru se poate spune și despre primele încercări apusene de creștinare a slavilor, care au avut loc concomitent cu cele ale bavarezilor. Amandus, ctitorul mănăstirii Elnon pe Scarpe (Flandra) a cutezat să meargă printre slavii „de dincolo de Dunăre". Aici lipseau încă toate condițiile pentru o misiune creștină pe când în Bavaria existau deja câteva puncte de sprijin. În afară de paleocreștini romanici, familia ducală mărturisea deja pe Hristos; fiica ducelui bavarez, Theodelinde, a devenit, după mariajul ei (589) cu regele longobard Authari, un arian, o apărătoare fervență a catolicismului în regatul longobard. Uneori se emite ipoteza, justificată de altfel, că și arianismul s-ar fi răspândit în rândurile neamului bavarez; dar această ipoteză nu este sprijinită de surse convingătoare.

Regresului vremelnic al puterii regatului franc în est la sfârșitul veacului al VII-lea i-a corespuns și o slăbire a înflăcărării misionare. Abia la cumpăna dintre veacul al VII-lea și al VIII-lea, când majordomii carolingieni, mai ales Pippin cel Mijlociu, au reorganizat statul, misiunea creștină a fost reactivată energic. Trei soli ai credinței, acompaniați de numeroși tovarăși, au activat într-un mod excepțional pe teritoriul neamului bavarez. Emmeram a venit, probabil din Aquitania, la curtea ducilor bavarezi din Regensburg unde a activat câtva timp cu mult succes; apoi el a fost implicat într-o afacere de familie a Agilolfilor și rănit mortal de fiul ducelui. Renanul Rupert, un membru sau o rudă apropiată a conților robertini, a venit la Salzburg. În lumina primei sale biografii, de altfel demnă de încredere, el a fost episcop la Worms (poate numai sufragant) și era de viță regală (o rudă a Merovingienilor sau Carolingienilor?). Lui i se datorează întemeierea celei mai vechi mănăstiri austriece, Sf. Petru din Salzburg, pe când nepoata sa Erentrudis a ridicat mănăstirea de maici de pe Nonnberg [muntele călugărițelor]. Donația localității Salzburg de către ducele Theodo

a conferit misiunii creștine un punct de sprijin stabil în mijlocul unei populații romanice și creștine. Ducii bavarezi au rămas în continuare binevoitori față de ctitorie conferind bisericii din Salzburg proprietăți funciare întinse și bogate. Nu este sigur dacă Rupert a activat la Salzburg ca episcop de mănăstire de rit irlandez sau ca episcop de dioceză. La bătrânețe, el s-a înapoiat în patria sa renană unde a și murit; relicvele sale au fost depuse încă în veacul al VIII-lea la Salzburg. Scurt timp după Emmeram și Rupert și-a desfășurat activitatea în Bavaria Corbinian, venit de asemenea din apus; de numele său se leagă episcopia Freising, dar el a activat și în Tirolul de Sud unde s-a oprit la Mais lângă Meran.

Pe lângă puterea statală francă și misiunea creștină, Bavaria a cunoscut și o altă cale de consolidare a creștinismului autohton și nevoiaș, anume intrarea în relații directe cu papalitatea. Ducele Theodo a întreprins o călătorie la Roma de unde a solicitat trimiterea unui arhiepiscop. Se cunosc chiar și instrucțiunile pe care papa le-a dat candidatului desemnat, Martinian. Papa sau delegatul său l-a investit pe episcopul Vivilo la Passau, poate primul episcop anglo-saxon al Bavariei. De atunci au existat patru episcopate bavareze: Salzburg, Regensburg, Freising și Passau; lor trebuie să li se adauge și vechea Säben, la sud de creasta principală a Alpilor; raportul ducatului agilolfic cu acest episcopat e complet necunoscut.

Abia dacă suntem în stare să cunoaștem câte ceva despre durata organizării bisericești instituite de Rupert și contemporanii săi și despre întinderea granițelor diocezelor de atunci. Asistența duhovnicească se orienta atât spre o convertire a păgânilor cât spre o consolidare a credinței paleocreștinilor, atât de mult timp neglijați. Următoarea generație de misionari a continuat opera începută de Rupert și discipolii săi creând ceva de durată. Aici este vorba îndeosebi de eficacitatea unor misionari anglo-saxoni care și-au desfășurat activitatea pe vremea domniei nepotului lui Theodo, a ducelui Hugbert (725—737). Merită pomenit înainte de toți Bonifaciu (Winfrid), activ în Bavaria nu numai ca misionar — în acest sens predecesorii săi îndepliniseră deja cea mai mare parte a muncii de convertire — ci mai ales ca bun organizator al bisericii și abil politician eclesiastic. Bonifaciu a venit prima oară și pentru scurtă vreme în Bavaria în anul 719; mult mai importantă a fost prezența sa din 733 ca predicator și vizitator. După o scurtă ședere la Roma, a revenit în 738 cu împuterniciri depline din partea papei. De îndată s-a ținut un sinod și episcopii de până atunci, a

căror ungere o contesta Bonifaciu, bănuind-o ilegală, au trebuit să demisioneze cu excepția lui Vivilo. Bonifaciu a introdus pe tronul episcopal din Salzburg pe Ioan, un anglo-saxon; în general el i-a favorizat pe compatrioții săi anglo-saxoni. Un adversar redutabil i-a fost irlandezul Virgiliu, care după moartea lui Ioan și cu sprijinul ducelui Odilo conducea episcopatul Salzburg din reședința sa de la Sf. Petru, consacrarea episcopală obținând-o abia după moartea lui Bonifaciu. Virgiliu și-a dobândit mari merite prin ampla creștinare planificată a Carantaniei, a cărei populație se supusese ducelui Odilo (737— c. 748), urmașul lui Hugbert. Primele biserici s-au ridicat pe locul anticei Teurnia (*„Liburnia“)*, apoi la Maria-Saal și pe Ingeringsee. Misiunea creștină carantană prospera. Ctitoriile mănăstirești ale fiului și succesorului lui Odilo, Tassilo al III-lea (c. 748—787), cum ar fi Innichen în valea Puster (769), probabil și Molzbichl lângă Spittal pe Dunăre și Kremsmünster din valea Krems din Austria Superioară au sprijinit creștinarea slavilor; o încercare de răscoală păgână a eșuat (772). Problema este dacă ctitoria de la St. Pölten, o mănăstire-filială a celei de la Tegernsee, se situează încă în perioada agilolfă, așa cum pretinde legenda. Ctitoria sa Kremsmünster a fost dotată cu posesiuni din regiunea riverană cu Traisen (Grunzwitigau), care se mai afla sub influența avară.

Desigur că aceste ctitorii mănăstirești nu și-au limitat activitatea numai la îndeplinirea sarcinilor de creștinare din spațiul slav. Pe solul străvechi bavarez existau destul de multe mănăstiri. Nobilimea și episcopii concurau cu casa ducală în goana după noi ctitorii; pe lângă cele pomenite mai sus, trebuie menționate aici noile ctitorii din spațiul austriac de la Mondsee (748) și Mattsee (784) ca ctitorii agilolfe, Scharnitz ca o ctitorie nobiliară a familiei Huosi (763) care, ca și majoritatea mănăstirilor nobiliare a trecut apoi în proprietatea episcopală și a fost strămutată la Schlehdorf (772). Zell am See din Pinzgau (fondată în anul 790) a revenit Salzburgului. În aceste mănăstiri monahismul de rit irlandez se afla în concurență și dispută cu cel benedictin; regula benedictină este atestată în mănăstirile bavareze încă din perioada Agilolfilor; în altele se ezita între regulile lui Benedict și Columban, lucru valabil probabil și pentru Mondsee și Kremsmünster, chiar dacă tradiția susține că Mondsee și-a procurat primii călugări de la mănăstirea benedictină Monte Cassino. Legături diverse au existat între mănăstirile bavareze și biserica franconă, altele conduc spre Italia longobardă și Roma.

Nu se poate aprecia destul importanța istorico-spirituală a activității duhovnicești, pedagogice și scriitoricești desfășurate de numeroșii membri ai bisericii bavareze vechi. Episcopul Arbeo de Freising, originar din regiunea Meranului, este considerat a fi autorul (?) unui glosar al vechii limbi germanice de sus [*althochdeutsch*, dialectele din sudul Germaniei dintre anii 750 și 1050], numit „*Abrogans*“, în ale cărui traduceri și creații lingvistice noi se oglindește confruntarea limbii populare cu universul semantic creștin. Arbeo a redactat biografiile sfinților Emmeran și Corbinian, izvoare importante pentru cunoașterea creștinării Bavariei. Virgiliu de Salzburg se interesa de științele naturii, împărtășea teoria despre sfericitatea Pământului și, ascuns în spatele unui pseudonim (*Aethicus*), a redactat o cosmografie, în care, sub forma unor aluzii sumbre, strecoară și combaterea învățăturilor lui Bonifaciu. Virgiliu a mijlocit construirea primei catedrale din Salzburg, o operă monumentală. Episcopul (mai târziu arhiepiscopul) Arn de Salzburg, a cărui personalitate face deja trecerea la epoca carolingiană, a întreținut relații strânse cu cercul savanților din jurul lui Carol cel Mare, îndeosebi cu anglo-saxonul Alcuin. O mărturie a multiplelor relații spirituale și artistice ale Salzburgului, a influențelor francone și îndeosebi a celor anglo-saxone o reprezintă potirul lui Tassilo de la Kremsmünster, pe care ctitorul ducal îl consacrase așezământului său. Moștenirea scrisă care ne-a parvenit din acea vreme, este scrisă aproape exclusiv de către clerici, lucru valabil atât pentru scrierile cu conținut bisericesc-religios, scrieri hagiografice, liturgice, teologice, păstorești, cât și pentru literatura juridică și pentru documentele de cancelarie. Manuscrisele păstrate, cum ar fi codicele Cutbercht din Salzburg, Codex Millenarius din Kremsmünster și psaltirea Mondsee din Montpellier oglindesc atât în conținut cât și în forma lor exterioară înaltul nivel al culturii monastico-eclesiastice agilolfinge și a continuării ei carolingiene.

SFÂRȘITUL DUCATULUI AGILOLFILOR

Istoria bavareză a veacului al VIII-lea stă sub semnul confruntării dintre ducatul Agilolfilor, dintre care cei mai energici reprezentanți tindeau spre independență, și majordomii și (după 751) regii carolingieni, deciși să lărgească și să consolideze poziția regatului franc în sud-est. Pippin

Heristal și Carol Martel au reprezentat cu succes această politică de stat francă. În perioada restabilirii dominației france asupra neamului bavarez are loc codificarea dreptului național, prin acea *Lex Baiuvariorum*, care conține prevederile privind competențele regelui, autorizațiile bisericii și împuternicirile ducelui, numele și drepturile neamurilor de nobili ca și decretele privind menținerea păcii interne, asigurarea proprietății, a libertății și a persoanei membrilor neamului. Legea este redactată în limba latină, folosind uneori expresii juridice din vechea germană de sus. Ea a rămas în folosință și aplicare până în secolul al XII-lea; multe copii manuscrise după ea provin din bibliotecile mănăstirilor austriece. Sursa de inspirație a conținutului și formei legii bavareze au fost însemnările juridice ale vizigoților, îndeosebi dreptul tribal al vecinilor alamanici, *Lex Alamannorum* fiind scrisă cu puțin înaintea celei bavareze sub domnia ducelui alaman Landfried.

Când în anul 743 succesorul ducelui francofil Hugbert, Odilo, care probabil se trăgea din ramura alamană a dinastiei agilolfe, s-a ridicat din nou împotriva dominației france, el a fost înfrânt de francii lui Pippin cel Scurt lângă râul Lech și obligat să se supună, nu fără ca în prealabil legatul papal Sergius să fi încercat în zadar să evite acest deznodământ. După moartea lui Odilo și după o încercare eșuată de uzurpare întreprinsă de un frate vitreg al lui Pippin, Grifo, care după mamă se trăgea din casa Agilolfilor, tânărul fiu al lui Odilo, Tassilo (al III-lea) a fost învestit cu ducatul bavarez, care era un feud al regilor franci. Pippin a fost recunoscut ca tutorele lui Tassilo. Încoronarea lui Pippin ca rege al francilor și alianța cu papa (754) au întărit și mai mult poziția francă. În anul 756 bavarezii au participat la campania, încununată cu succes, a lui Pippin împotriva longobarzilor, iar în anul următor, Tassilo a depus la Compiègne jurământul de vasalitate lui Pippin și fiilor săi. În curând, Tassilo a exploatat cu abilitate împrejurările în care regele franc era angajat aiurea pentru a se elibera de dependența de regatul franc. În anul 763 el a refuzat obligația asistenței militare într-o campanie în Aquitania și a căutat în continuare să-și întărească poziția în colaborare cu regele longobard Desiderius, pe a cărui fiică Liutberga o luase de soție. În anul 772 Tassilo și-a consolidat puterea prin înfrângerea răscoalei carantanilor. Exista însă în rândurile nobilimii și bisericii bavareze o partidă net favorabilă francilor și astfel Tassilo a preferat neutralitatea când Carol cel Mare a pornit în 774 împo-

triva lui Desiderius și a cucerit regatul longobard. În anul 781 ducele bavarezilor a depus la Worms jurământul de vasalitate față de marele învingător al longobarzilor și a dat ostateci care să-i garanteze fidelitatea. Și totuși poziția sa i s-a părut regelui franc a fi încă prea importantă, așa încât la 787 o oaste francă a impus completa supunere a ducelui bavarez; un an mai târziu Tassilo a fost pus sub acuzație și condamnat la moarte, pedeapsă comutată în fine în arest monahal, aducându-i-se diverse acuzații, între care se menționează trădarea față de Pippin și colaborarea cu avarii. Cu acest deznodământ ducatul tribal al Agilolfilor și-a aflat sfârșitul.

Acuzația adusă lui Tassilo de a fi colaborat cu avarii păgâni nu era lipsită întru totul de temei. După răsturnarea ducelui, trupe avare au apărut la frontierele Bavariei; ele au fost respinse de bavarezi și franci pe Ybbsfeld și într-o a doua bătălie lângă Dunăre; un alt atac al avarilor asupra Friulului a eșuat de asemenea. În toamna anului 788, regele Carol a numit prefect al Bavariei pe cumnatul său Gerold, fratele reginei Hildegard dintr-un neam suab; concomitent prindeau contur planurile unei cuceriri militare a statului avar. Tratative privind probleme de frontieră nu au dus la rezultate satisfăcătoare. Într-o acțiune concentrată, în anul 791 trei armate au trecut râul Enns invadând țara avarilor; fortificațiile din Pădurea vieneză și din Kamp au fost cucerite, reușindu-se o pătrundere adâncă pe teritoriul inamic. Campanii de dimensiuni mai reduse au dus în anii următori la noi succese. Imperiul avarilor își pierduse de mult poziția hegemonială, confruntări interne între diferitele căpetenii tribale continuau s-o slăbească. Însă a fost încă nevoie de lupte grele cu avarii, a căror tactică militară de amăgire era greu de contracarat, până ce s-a reușit completa lor supunere (803). Resturilor etnice de avari, atât de hărțuiți de foștii lor supuși slavi, li s-au repartizat cămine între Fischa și Leitha. Teritoriul virgin cucerit de Carol cel Mare în sud-est aștepta să fie colonizat de bavarezi, franci și slavi.

MĂRCILE CAROLINGIENE DIN SUD-EST

Organizarea politică a teritoriului cucerit a respectat principiile practicate de Carol cel Mare și urmașii săi și în alte regiuni de frontieră și care constau în întemeierea unor comitate [mărci] în fruntea cărora stătea un

margraf [marchiz]. Acestor unități administrative și politice le erau subordonate alte comitate mai mici și teritoriile dependente aflate sub comanda unor căpetenii tribale autohtone.

În anul 799 prefectul Gerold I, de care ascultau nu numai Bavaria ci și mărcile avare de la Dunăre, a căzut într-o bătălie în răsărit. Atunci s-a separat administrația mărcilor de cea a Bavariei. Marca de la Dunăre (expresia germană „Ostmark" nu este atestată, iar cea de „marchia orientalis" este atestată mai târziu) cuprindea probabil teritoriul nou cucerit dintre Enns și Pădurea vieneză; la răsărit de ea și până la râul Raab se întindea „Panonia superioară", iar mai înspre sud-est „Panonia inferioară" care trecea prin pădurea Bakony și lacul Balaton până în inima marii depresiuni ungare; mai târziu, dominația francă s-a lărgit până în Syrmia. O legătură oarecare a existat vremelnic între aceste mărci și Traungau-l bavarez vechi de la vest de Enns. Căpeteniile carantanilor ascultau de asemenea de margraful superior de la frontiere. Pe aceeași poziție se afla margraful de Friuli, care controla mărcile de sud între Sava și Drava, Istria și ducele croaților dalmațieni. În teritoriile de graniță nu era decât foarte rar pace deplină. Slavii carantani și-au pierdut majoritatea căpeteniilor lor autohtone curând după înăbușirea răscoalei foarte periculoase a ducelui slavonilor Liudewit (819—823); de atunci au fost conduși de conți bavarezi. Răsculații intraseră în legătură cu statul bulgar; amenințarea bulgară va fi fost motivul pentru care Ludovic Germanicul, fiul regelui Ludovic cel Pios, s-a decis să lichideze definitiv statul clientelar al avarilor de la Dunăre (după 822). Bulgarii au pătruns într-adevăr vremelnic în teritoriul dintre Sava și Drava (827). Ludovic Germanicul a putut recuceri însă acest teritoriu (838) un nou atac al bulgarilor fiind sortit eșecului (853); mai târziu, hanul bulgar Bogoris (Mihail) l-a sprijinit pe Ludovic în lupta sa împotriva fiului său rebel Karlmann. În anul 864 a avut loc o întâlnire între căpetenia bulgară și Ludovic la Tulln.

În vreme ce sud-estul depresiunii ungare era stăpânit de bulgarii de origine turcă, angrenați deja în procesul de slavizare, se consolida în nordul mărcilor france, în Moravia și în Slovacia apuseană, un alt stat, de data aceasta slav de la început. Acest „mare stat morav" forma, în a doua jumătate a veacului al IX-lea, o forță considerabilă, mai ales sub principii Moimir, Rastislav și Svatopluc, care aveau reședința în fortărețe, despre care vorbește un material arheologic impresionant, și stăpâneau de pe

aceste poziții Moravia și Slovacia apuseană. Puterea acestor principi a fost în stare să le aducă victoria în confruntările cu francii și cu bulgarii până la năvălirea maghiarilor; îndeosebi pe vremea războinicului Svatopluc această nouă putere reprezenta o reală amenințare pentru mărcile carolingiene. Moimir a alungat pe predecesorul său de la Nitra, Pribina, care se refugiază în marca vecină. Margraful Ratbod l-a primit cu prietenie pe Pribina, care va fi botezat la Traismauer. Peste ani, el avea să devină principele unui stat slav din Panonia, dependent de regatul francilor, cu capitala la Moosburg (Zalavár), lângă lacul Balaton. Coloniști sloveni și germani au invadat acest teritoriu, care din punct de vedere duhovnicesc se afla sub oblăduirea Salzburgului. Exceptând câteva conflicte trecătoare cu conții de frontieră, Pribina a întreținut relații bune cu regatul francilor; când a căzut cu prilejul unei invazii morave, l-a urmat fiul său Kozel, care a domnit bucurându-se de o mai mare independență.

În cel de-al treilea deceniu al veacului al IX-lea, organizarea mărcilor a fost modificată. Friuli și Istria au fost eliminate din asociația mărcilor sud-estice, iar restul teritoriilor a fost supus jurisdicției unui nou stăpân, prefectului Țării de Răsărit. Acesta controla comiții mărcii orientale (*marchia orientalis*), ai ambelor Panonii, Carantaniei și ai regiunii dintre Sava și Drava. Poziția puternică a acestui prefect oferea ispita răscoalelor, și ducea adesea la înțelegeri trădătoare cu adversarii regatului. Aceasta ne-o relevă domnia conților de frontieră Ratbod și Gundaker; dar și Karlmann, fiul lui Ludovic Germanicul, s-a răzvrătit de repetate ori împotriva tatălui său. Și între conți au avut loc grave confruntări; în războiul dintre fiii margrafilor Wilhelm și Engelschalk cu marchizul Aribo au intervenit și moravii; țara a fost devastată, forța de rezistență împotriva dușmanului exterior grav slăbită. Se pare că la sfârșitul veacului al IX-lea, conții de graniță de la Dunărea austriacă și din Carantania nu au preluat pozițiile predominante înăuntrul organizației mărcilor. Regele Arnulf de Carintia, fiul și succesorul lui Karlmann în regiunea de frontieră și în fruntea regatului franc de răsărit, a fost deosebit de preocupat să-și întărească zona de sud-est.

Pe când organizarea laică a mărcilor cucerite era separată de cea a Bavariei veacului al IX-lea, în administrația eclesiastică marca continua să fie inclusă, împreună cu regiunile bavareze străvechi, în cadrul provinciei bisericești Salzburg, ridicată, în anul 798, la rangul unui arhiepisco-

pat. Această decizie privind provincia bisericească a orașului de pe Salzach s-a datorat în mare parte încrederii personale acordate de Carol cel Mare episcopului de atunci al Salzburgului, Arn, una din cele mai marcante personalități bisericești ale vremii; astfel Salzburgul este preferat celorlalte episcopate de la Regensburg, Freising și Passau. Regiunea dunăreană sud-estică până la râul Raab a fost creștinată dinspre Passau, iar Carantania și Panonia dinspre Salzburg. Misiunea creștină bavareză a trecut desigur și în Moravia. Granița dintre metropolele Salzburg și Aquileia era contestată; În anul 811, printr-o sentință a împăratului granița a fost trasată de-a lungul râului Drava. Au fost construite multe biserici. Dintre operele numeroase ale arhitecturii bisericești carolingiene din spațiul austriac s-au păstrat doar biserica Sf. Martin din Linz și biserica din Karnburg; în urma săpăturilor arheologice cunoaștem și unele planuri deduse din vestigiile temeliilor, printre care se numără și planul uneia dintre bisericile din Zalavár pe lacul Balaton. Știrea ctitoririi bisericii Sf. Petru din Viena de către Carol cel Mare se bazează pe o combinație savantă și sofisticată a umanistului vienez Wolfgang Lazius; bisericile vieneze Sf. Petru și Sf. Ruprecht pot fi într-adevăr ctitorii carolingiene pe deplin justificate; alegerea patronilor se expllică prin apartenența vremelnică la dioceza din Salzburg sau prin consacrarea lor cu prilejul călătoriei de inspecție a arhiepiscopului Arn în Panonia, călătorie atestată doar de tradiții. Bisericile și mănăstirile bavareze au dobândit mari bogății funciare în noile achiziții teritoriale, Mattsee, Mondsee, Moosburg, Niederaltaich, Kremsmünster, St. Emmeran (Regensburg) și Tegernsee posedau în parte latifundii foarte întinse. Și mai importante erau posesiunile episcopatelor Salzburg și Passau, sporite de donații regale repetate de-a lungul veacului al IX-lea; și episcopatele Regensburg și Freising au participat la valorificarea și colonizarea țării de răsărit. Această posesiune funciară bisericească întinsă se poate identifica îndeosebi în zona viticolă de pe Dunăre (Wachau), dar și în răsăritul Pădurii vieneze și în câmpiile panonice. Localizarea precisă a moșiilor amintite în documente nu este întotdeauna posibilă.

Posesiunile eclesiastice și laice din regiunea mărcilor se datorau, în cele din urmă, unor donații regale, întrucât teritoriul din orice țară cucerită aparținea regelui, care îl exploata pentru propria folosință sau îl înfeuda. Printre moșierii laici se numărau rudele neamurilor comiților din țara de

răsărit și nobilimea Bavariei străvechi, care a favorizat în chip considerabil colonizarea. Numele proprii ale dregătorilor bisericești și laici se reîntâlnesc frecvent în toponimii din regiunea mărcilor (Arnsdorf, Engelschalksdorf = Enzersdorf, Gerolding, Wilhelmsburg, Rapottenstein. O familie originară din Chiemgau a avut un rol important în ctitorirea mănăstirilor Tegernsee și St. Pölten; există o coincidență evidentă între nume de localități din Chiemgau și din preajma Vienei; toponimelor Otterkring, Sifferling și Hitzing pe Chiemsee le corespund localitățile de asemenea învecinate din regiunea vieneză: Ottakring, Sievering și Hietzing. Dar și alte denumiri de localități, cum ar fi Hacking și Penzing, se găsesc atât în Bavaria Inferioară cât și în regiunea mărcilor. În acest sens sunt permise concluzii privind originea geografică a coloniștilor. Dialectele austriece atestează și ele colonizarea bavareză; coloniști alamani și franci vor fi venit de asemenea în țara răsăriteană — chiar dacă într-un număr mai mic — pentru că nobilimea și biserica din regiunea mărcilor întrețineau relații multiple cu neamurile acestea.

Din puținele știri valorificabile privind situația socială a coloniștilor din mărcile sud-estice rezultă oricum predominanța marii proprietăți funciare, care era cultivată de șerbi și de clăcași semiliberi. Mica proprietate era mai rară decât în țara bavareză de origine, dar situația populației rurale pare să fi fost destul de bună, mai ales în perioada când participaseră ca pedestrași în oștirile militare de apărare. E posibil ca acei „Edlinger" [răzeși] din Austria Centrală să se tragă în parte din acești coloniști carolingieni obligați să presteze și serviciul militar; locuitorii satelor din vecinătatea marilor așezări ale mărcilor dunărene (de exemplu din jurul orașelor St. Pölten, Tulln și Viena) au fost de asemenea considerați ca țărani-soldați. Spre sfârșitul epocii carolingiene, când predomina deja cavaleria nobiliară, aceste relații s-au înrăutățit, ca să nu mai vorbim de devastările pricinuite de raidurile bulgare, morave și maghiare. În străvechiul Traungau bavarez și în marca răsăriteană pătura de stare numită *Barschalken*, o categorie socială obligată să plătească cens, dar cu proprietate ereditară, era destul de numeroasă; în alcătuirea acestei stări singulare un oarecare rol se pare că l-au jucat rămășițele unor grupuri romanice. Câteva toponime, îndeosebi în Austria Superioară (Parschallen în Innviertel, Parschalling pe Attersee, Baschallern lângă Sierning) și în Stiria (Bachsdorf, într-un document din 1126 *Parschalchisdorf*, lângă Leibnitz), dar și în Austria

Inferioară (Pottschall, Pottschollach, în 1233 *Parschallich* respectiv la 1314 *Porschallich*) își au originea în astfel de așezări. În conformitate cu evoluția generală, la mijlocul secolului al IX-lea privilegiile acestei pături de *Barschalken* au fost diminuate (adunarea judecătorească de la Regensburg, 848)[1].

Dar nu numai forța armelor inamice era cea care amenința, din ce în ce mai mult, în a doua jumătate a secolului al IX-lea mărcile sud-estice ale Imperiului carolingian. Poziția dominantă a arhiepiscopiei Salzburg și opera culturală a bisericii franco-bavareze au fost periclitate de o inițiativă de creștinare pornită din universul bizantin. Frații eruditi Ciril (sau Constantin) și Metodiu din Tesalonic (Salonic), care adunaseră deja o experiență foarte valoroasă cu prilejul unei acțiuni de convertire desfășurate anterior în zona Mării Negre, și-au deplasat activitatea în spațiul carpatin de nord, unde au operat în rândurile slavilor din feluritele triburi complet independenți de regatul franc și de organizațiile bisericești ale acestuia. O traducere a Bibliei precum și ținerea liturghiei în limba poporului au ușurat misiunea lor la fel de mult ca și sprijinul acordat din partea principilor Rastislav și Kozel. Papa Adrian al II-lea l-a uns pe Metodiu ca arhiepiscop de Syrmia, legalizând astfel opera de convertire panonică. Salzburgul, ațâțat, a protestat împotriva îngrădirii forței sale metropolitane; cu acest prilej s-a redactat un memoriu despre convertirea bavarezilor și a slavilor alpini [*Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum*], care s-a păstrat și care reprezintă pentru noi un izvor excepțional pentru istoria bisericească și pentru procesul de colonizare din vremea aceea. Metodiu a fost arestat în timpul unui sinod bavarez — Ciril murise în 869 la Roma —, dar la intervenția papei Ioan al VIII-lea el a trebuit să fie eliberat și lăsat să plece în Moravia Mare a lui Svatopluc, succesorul lui Rastislav. Între timp și la Roma liturghia slavă trezise îndoieli. Metodiu a primit ca episcop sufragant pe germanul Wiching, iar după moartea apostolului slavilor, opera sa din Moravia și Panonia s-a năruit. Discipolii lui Metodiu s-au îndreptat spre Bulgaria, unde au aflat premise mai favorabile activității lor.

---

[1] Austriecii din veacurile XVI—XVIII erau adesea batjocoriți cu porecla „Paschaler", prin care erau luați în derâdere pentru că sărbătoreau mereu Paștele (*pascha*) și alte festivități. Karl Lechner crede că această expresie derivă de la denumirea stării de *Barschalken*.

Ultimele etape ale acestei confruntări istorico-eclesiastice se situează deja în umbra unei noi amenințări. Analele arhiepiscopului Hinkmar din Reims consemnează la anul 862 prima apariție a maghiarilor în Panonia; aceștia erau așadar un inamic nou și complet necunoscut. La mai puțin de 40 de ani, mărcile carolingiene din sud-estul Europei îi vor cădea victimă.

NĂRUIREA MĂRCILOR CAROLINGIENE SUB NĂVĂLIREA UNGURILOR

Spre sfârșitul secolului al IX-lea se înmulțesc știrile analiștilor franci despre acțiuni ale ungurilor, pe care-i numeau adesea „huni", un nume care oglindește impresia neliniștitoare și amintirile pe care le trezeau noii veniți. Francia răsăriteană și Moravia s-au învinuit reciproc de a se fi aliat cu acest dușman periculos, o uniune tribală în parte de origine finică, în parte de sorginte turcă, deschizându-i astfel drumul spre Panonia. Învinuirea este nedreaptă: ungurii au găsit șesurile largi din spațiul carpatin, ultimele prelungiri ale stepei euro-asiatice, la fel de sigur ca și hunii și avarii înaintea lor. Ca și aceștia din urmă, ungurii nu au venit de bună-voie. Când imperiul neamului turc al chazarilor din Crimeea și din stepele din nord-estul Mării Negre a fost zguduit de atacul îndoit, dublu al rușilor și pecenegilor (un alt neam turc), poporul clientelar maghiar al hanatului chazar s-a pus în mișcare spre apus. Conform legendei lor tribale, consemnată mai târziu, ungurii au plecat din „Lebedia" (țara de pe Don) în „*Etelköz*" („strâmtoarea fluvială" Basarabia); cete izolate s-au aventurat până în Panonia unde au intervenit, după propria lor voință, în luptele dintre francii orientali și moravi. În anul 881 a avut loc o ciocnire cu forțe france la Viena (*apud Weniam*), care, cu acest prilej este din nou pomenită după o tăcere multiseculară. Ocuparea Panoniei de către triburile maghiare a avut loc abia în jurul anului 896 cu mari sacrificii și după lupte grele cu pecenegii, mult mai puternici decât ungurii. De la această nouă bază teritorială dobândită în Panonia maghiarii au întreprins raiduri devastatoare, îngrozindu-i pe bulgari și bizantini, pe francii orientali și pe moravi; nici Italia de nord nu a fost cruțată. Tot ei au distrus în anul 906 Moravia Mare; neînțelegerile dintre fiii lui Svatopluc au accelerat acest sfârșit. Bavarezii au reușit mai întâi să se opună cu succes atacurilor maghiare; cete ale ungurilor au fost învinse în anul 900 de către contele

Luitpold la nord de Dunăre, altele aflând aceeași soartă un an mai târziu pe malurile râului Fischa. Ridicarea castelului de pe Enns, Ennsburg, arată, în schimb, că și teritoriul bavarez străvechi se simțea amenințat, chiar dacă ordonanța vamală de la Raffelstetten (906) pare să atesteze continuarea unui comerț intens și regulat înăuntrul mărcii de la Dunăre. O campanie cuprinzătoare trebuia să elimine definitiv pericolul maghiar. Toți bavarezii chemați sub arme au pornit în vara anului 907 într-o ofensivă spre răsărit; la 4 iulie, într-o bătălie lângă Bratislava, ei au fost aproape cu toții nimiciți. Margraful Luitpold, numeroși nobili, arhiepiscopul de Salzburg, episcopii de Säben și Freising au căzut în luptă. Cu această înfrângere și mărcile dunărene au fost pierdute, râul Enns devenind iarăși granița mai mult ca nesigură, peste care ungurii au trecut nu numai o dată în raidurile lor întinse și pustiitoare spre apusul Europei. Noul duce al Bavariei, Arnulf, fiul lui Luitpold, a reușit treptat să reorganizeze apărarea; armistiții temporare dădeau scurte perioade de răgaz țării și în timpul unui conflict cu regele Konrad I, ducele Arnulf s-a refugiat chiar la unguri (916). Apoi au reizbucnit luptele: în anul 943 Berthold, fratele lui Arnulf, i-a învins pe unguri la Wels. Marea cotitură a adus-o însă victoria decisivă a regelui Otto I lângă Augsburg abia la 10 august 955, când o oaste maghiară ofensivă, sprijinită de rebeli bavarezi, a fost nimicită. De atunci pericolul maghiar pentru regatul Ottonilor și pentru Bavaria străveche a fost înlăturat. Câtiva ani mai târziu putea să se înceapă cu recucerirea mărcilor.

Fără îndoială că dominația maghiară a reprezentat pentru populația centurii de mărci o grea încercare. Știrile despre devastările îngrozitoare ale campaniilor maghiare, despre măcelărirea bărbaților și siluirea femeilor nu pot fi atribuite numai exagerărilor cronicarilor, toate acestea fiind crude realități. Nu era însă în interesul cuceritorilor să distrugă populația autohtonă de îndată ce aceasta era supusă. Tributul obligatoriu era o sursă de venit indispensabilă ungurilor. Mulți germani și slavi au pierit, alții s-au refugiat, un număr considerabil, însă, a rămas pe loc. Descoperirile arheologice de la Gloggnitz, cunoscute după această localitate ca alcătuind cultura Köttlach, depășesc epoca dominației maghiare. O anumită continuitate o atestează și supraviețuirea unor toponime și patronime carolingiene. În treburile religioase, maghiarii, aidoma majorității neamurilor stepei, erau toleranți. La distrugerea bisericilor și mănăstirilor ei nu s-au lăsat ghidați de vreun fanatism religios ci pur și simplu de goana după

averile bisericești. Ungurii s-au deschis încercărilor de convertire. Așadar viața bisericească din teritoriile ocupate a putut să continue. În anul 926 episcopul Drakulf de Freising a întreprins o călătorie pe Dunăre până în regiunea de la răsăritul gurilor râului Enns, în timpul căreia s-a înecat în vârtejul de la Grein. Poate chiar și în știrile de mai târziu despre figura legendară a margrafului Rüdiger (ultima oară în Cântecul Nibelungilor) se ascunde amintirea activității unor nobili germani în țara de răsărit aflată sub dominația maghiară. Ungurii înșiși nu s-au așezat într-un număr mai mare în Austria Inferioară și în Stiria. Doar puține denumiri de localități pe râul Thaya la Staatz (între care un Ungerndorf și Fallbach, în documente *Valwa* [1], de la *falva* = sat pe ungurește) documentează un mic cuib de așezări maghiare. Intermezzo-ul maghiar în regiunea la vest de Leitha și March nu a avut consecințe etnice și culturale de durată.

[1] O altă etimologie posibilă ar fi derivarea din *Valwen*, termen sub care se ascund, în textele vremii, pecenegii — *n. tr.*

CAPITOLUL IV

BABENBERGII ȘI CONSTITUIREA ȚĂRILOR AUSTRIECE (976—1246)

RECUCERIREA MĂRCII ȘI ÎNCEPUTURILE BABENBERGILOR ÎN AUSTRIA

Se pare că, imediat după victoria de pe câmpia Lech-ului, nu s-a întreprins vreo încercare mai însemnată pentru recucerirea vechilor mărci dunărene. Ducele Henric al Bavariei, fratele mai mic al regelui Otto I, a murit în anul 955; fiul lui cu același nume încă nu era major, iar regele și-a îndreptat în anii următori toată atenția asupra Italiei. În anul 962, Otto a fost încoronat împărat la Roma, restabilind astfel acea legătură între regalitatea germană și ideea romană imperială, care va supraviețui veacuri întregi și va influența și ctitoria austriacă în mod decisiv. Abia la sfârșitul anilor '60 s-a reluat ofensiva împotriva ungurilor care a dus în scurt timp la succese însemnate. Curând după 970 este pomenit un margraf Burkhard care-și avea poate reședința la Pöchlarn, aidoma lui Rüdiger din Cântecul Nibelungilor, și era, probabil, o rudă a ducelui Bavariei. Când ducele Henric „Arțăgosul“ s-a revoltat împotriva vărului său, împăratul Otto al II-lea, margraful s-a alăturat rebelilor, ceea ce l-a costat pe Burkhard demnitatea sa de margraf, pe care nu a mai recăpătat-o niciodată, chiar dacă între timp ducele Henric s-a împăcat cu curtea imperială, fiind reînvestit în anul 985 cu Bavaria și în 989 cu Carantania.

În anul 976 se pomenește un margraf Liutpold ca succesor al lui Burkhard la conducerea mărcii. Cu Liutpold începe domnia de 270 de ani a Babenbergilor în Austria. Istoriografia conferă acest nume de „Babenbergi" unei dinastii, urmându-l îndeaproape pe episcopul Otto de Freising, care făcea el însuși parte din familia aceasta; el derivă numele de la Adalbert de Bamberg, adversarul regelui Konrad I, executat în anul 906 dar foarte admirat în legendă. Pentru clarificarea originii și a raporturilor genealogice mai sunt necesare cercetări suplimentare, și aceasta nu pentru simpla bucurie a stabilirii vreunui nou detaliu genealogic ci pentru că cunoașterea istoriei de familie și a averii Babenbergilor este o premisă absolut necesară pentru perceperea profundă a constituirii stăpânirii austriece în cursul evului mediu dezvoltat. Legături strânse au existat fără îndoială și între Babenbergi și Arnulfingi; asupra acestora atrage atenția acel nume de Liutpold, atât de rar deocamdată în veacul al X-lea, precum și practica introducerii de demnitari, care respecta rudele cu antecedente similare în aceeași funcție. În fine, și opoziția față de linia genealogică bavareză a dinastiei imperiale saxone unește și caracterizează atât pe Arnulfingi cât și pe primii Babenbergi. Dacă însă se pretinde că Liutpold a fost un fiu mai mic al ducelui Arnulf, atunci se susține prea mult. S-a încercat și o stabilire a vreunui raport cu fratele lui Arnulf, Berthold — același nume îl poartă și un frate al margrafului Liutpold, care administra Nordgau-l bavarez, probabil vreo moștenire a acelui Liutpold căzut în lupta din 907 — dar pentru această ipoteză lipsesc cu desăvârșire știri concrete și sigure. Despre soția margrafului Liutpold, Richeza, știm că era o nepoată a lui Otto I, fiică a ducelui salic Konrad cel Roșu care a căzut în bătălia de pe Lech. Fiul lui Liutpold și al Richezei, Henric, l-a urmat pe tatăl său ca margraf, urmașul lui Henric fiind fiul său, Adalbert. Poziția genealogică a lui Adalbert este puțin nesigură. Otto de Freising și alți autori medievali austrieci îl așază pe Adalbert în fruntea arborelui genealogic al dinastiei de Babenberg. Astfel, la reconstituirea istoriei timpurii a Babenbergilor suntem obligați în repetate rânduri să ne deplasăm pe tărâmul ipotezelor și supozițiilor[1].

[1] Poreclele cunoscute ale Babenbergilor (cum ar fi Liutpold cel Măreț, Adalbert Victoriosul, Frederic cel Bătăios ș.a.) au fost folosite prima oară și în mod sistematic de către Ladislaus Sunthaym în ale sale *Tabulae Claustroneoburgenses* (1491), aflându-se în parte — cum ar fi cazul lui Leopold cel Sfânt sau Henric al II-lea Jasomirgott /Doamne-ajută!/ —

Sub Burkhard, recucerirea răsăritului ajunsese până la râul Traisen, sub Liutpold granița răsăriteană a mărcii de la sud de Dunăre era deja Pădurea vieneză cu „stânca atârnată“ lângă Greifenstein /Piatra vulturului/; în nordul fluviului, aceste eforturi se limitau deocamdată la recuperarea unui coridor îngust de-a lungul malului până la gurile afluentului Kamp. În anul 991 ducele Henric al II-lea al Bavariei a repurtat o frumoasă victorie asupra ungurilor; poate că în urma acestui succes s-a putut depăși centura Pădurii vieneze. Împrejurimile imediate ale Vienei se aflau în orice caz în anul 1002 în mâini germane, pentru că în acest an, împăratul Henric al II-lea, fiul rebelului de la 973 și a învingătorului din 991, a donat margrafului Henric o moșie între Liesing și Triesting, iar la nord de Dunăre 20 de pogoane situate între râurile Kamp și March. Poate deja pe atunci se atinsese malul apei Leitha.

Ofensiva împotriva maghiarilor nu s-a limitat numai asupra văii Dunării. În același an 976, în care Liutpold este pomenit prima oară ca margraf, Carantania a fost desprinsă de Bavaria, transformată în ducatul Carintia și conferită Arnulfingului Henric, fiul fratelui lui Arnulf, Berthold. Folosind Carintia ca bază s-au cucerit și organizat apoi mărcile din Craina (pomenite prima oară în anul 973) și cele din spațiul Stiriei de mai târziu; sunt pomenite astfel marca carantană de pe Mur (970), mărcile de pe Sann (împreună cu Cilli) și de la Pettau (980); în afară de acestea, de-a lungul veacului al XI-lea și mărcile Friuli, Istria și Verona erau subordonate ducatului Carintia. Astfel, Imperiul romano-german avea în sud-estul său o organizare frontalieră foarte eficientă.

NUMELE „ÖSTERREICH“

Margraful Liutpold a căzut victimă, în anul 994, la Würzburg, săgeții unui asasin care încerca să ia viața altcuiva. În timpul domniei fiului și succesorului său Henric (994—1018) se situează primele atestări ale numelui Österreich [Austria] (*Ostarrichi)* ca denumire pentru stăpânirea Babenbergilor de la Dunăre (sau numai pentru părți ale acesteia), mai întâi

sub influența unor cronicari mai vechi. Un copist anonim a anexat aceste epitete ale Babenbergilor, pe la 1510, cronicii austriece a lui Thomas Ebendorfer, mai târziu ele au devenit un loc comun al istoriografiei patriotice din Austria.

în documentele lui Otto al III-lea din anii 996 și 998, dintre care primul a fost completat textual și sigilat abia în timpul împăratului Henric al II-lea. E foarte probabil că o denumire corespunzătoare pentru marca de la Dunăre să fi existat deja în perioada carolingiană; așa, de pildă, găsim într-o glosă latino-germană din veacul al IX-lea identificarea lui „oriens" cu „*Ostarrichi*", însă fără vreo referire anume la regiunea Austriei de mai târziu. Pe vremea aceea și întregul regat franc de răsărit se chema uneori „Ostarrichi". În evul mediu dezvoltat, expresia de „Reich" [imperiu, regat] *(rîche, rîchi)* nu se identifică neapărat cu spațiile întinse, pe care limba modernă le asociază automat cu termenul de „Reich", ci ea se referă la teritoriul mai mult sau mai puțin vast al unei stăpâniri. În poezia epică, denumirea de „*Osterland*", care apare în veacul al XI-lea, a fost încă multă vreme preferată numelui de „Österreich"; aceasta din urmă s-a impus apoi definitiv. În limbajul oficial al hrisoavelor latine s-a impus în cele din urmă „Austria", expresie folosită prima oară într-o diplomă a regelui Konrad al III-lea pentru Klosterneuburg, din anul 1147; această expresie s-a inspirat din denumirile france și longobarde pentru o parte răsăriteană a regatului lor (*Auster, Austria, Austrasia*) și s-a impus în detrimentul unor expresii mai vechi, vagi și în forme lipsite de pretenții ca „*Oriens*", „*terra orientalis*" și altele asemănătoare[1]. Apariția numelui de „Österreich" nu înseamnă și debutul istoriei austriece; în pofida acestui adevăr, ne aflăm totuși înaintea unei realități de o mare însemnătate istorică, întrucât acum se naște un sentiment colectiv de solidaritate și de întreg tuturor celor care locuiesc în țara pe care ei o numesc „Österreich", vecinii numindu-i de acum încolo „Österreicher" /austrieci/. Trebuie să ținem așadar cont de existența unei conștiințe de țară, de stat, care este atestată în scris începând cu prima jumătate a secolului al XII-lea.

CONSOLIDAREA MĂRCII BABENBERGILOR

În timp ce Babenbergii din ramura de familie din Nordgau își periclitau, la începutul secolului al XI-lea, poziția printr-o opoziție și răzmeriță deșartă

[1] Cuvântul german „Ostmark" a jucat un rol important în terminologia istorică și politică a secolului trecut și prezent; expresia este complet necunoscută izvoarelor medievale în referirile lor la marca Carolingienilor și Babenbergilor.

împotriva regalității, și un alt vlăstar al casei de Babenberg, ducele Ernst al II-lea de Suabia, pierea în lupta împotriva tatălui său vitreg, împăratul Konrad al II-lea — eveniment cu largi rezonanțe în literatura populară — Babenbergii austrieci au știut să-și consolideze poziția, chiar dacă nici ei nu au fost ocoliți de eșecuri. Grija de căpetenie continua să fie granița maghiară; suspiciunea în rândurile populației austriece trebuie să fi fost generală și totală, îndată ce, pe la anul 1000, un pelerin irlandez Koloman, fiul unui mic principe celtic, a fost prins lângă Stockerau, bănuit a fi un spion al ungurilor și executat. Când s-a descoperit, prea târziu, nevinovăția lui Koloman, trupul său a fost transportat la Melk unde s-a instituit îndată un amplu cult al lui Koloman; în cele din urmă martirul irlandez a devenit chiar patronul național al Austriei. Și în nord era necesară asigurarea graniței. Margraful Henric a participat cu succes la lupta împotriva puternicului duce polonez Boleslav Chrobry, care ocupase vremelnic Moravia amenințând de aici Austria. Ungaria și Moravia sunt de asemenea cei doi vecini de frontieră, împotriva cărora fiul și succesorul lui Heinrich, Adalbert (1018—1055), a trebuit să ducă război. În conflictul cu Ungaria, el a suferit un eșec dureros, când împăratul Konrad al II-lea a declanșat, în anul 1030, o campanie, în cursul căreia oastea germană a înaintat până la râul Raab. Lipsa de alimente a obligat armata germană să se întoarcă; Konrad a fost ajuns din urmă de unguri la (sau în) Viena și silit să le predea orașul. După acest incident, teritoriul de la răsăritul liniei care pornea de la Tracht, lângă granița cu Moravia, spre sud, la Dunăre, până dincolo de vărsarea râului Fischa, urmând apoi, în sudul fluviului, cursul râului Fischa, a trebuit să fie cedat regelui Ștefan al Ungariei; cu aceasta, vechea graniță March-Leitha a fost mutată vremelnic. Raportul, evident puțin prietenos, dintre împărat și Babenbergi trebuie să fi contribuit și el la această înfrângere. Împărații dinastiei salice au urmărit în general o politică de sprijinire a micilor vasali împotriva marilor feudali; respectarea acestei atitudini se poate constata și în Austria. Când s-a reușit, în anii '40 ai veacului al XI-lea să se împingă din nou frontierele înspre răsărit, în noile teritorii reachiziționate se părea că alte familii îi vor eclipsa pe Babenbergi. În anul 1041, fiul și succesorul lui Konrad, regele Henric al III-lea, a putut să consemneze în sfârșit un succes împotriva răsculatului duce al Boemiei, Břetislav; fiul margrafului Albrecht, Liutpold, cucerește o așezare fortificată; probabil la Gars, dar următoarea știre (1055) despre noul teritoriu

dobândit în nordul regiunii Weinviertel arată că această „Marcă boemă“ se afla în stăpânirea contelui Adalbero, care nu făcea parte din casa de Babenberg. Cu ocazia intervenției regelui german în luptele dinastice din Ungaria în favoarea protejatului său Petru, un om nu întotdeauna de nădejde, împotriva contracandidatului său național Samuel Aba, Adalbert și Liutpold s-au remarcat din nou; fiul margrafului a fost înfeudat cu „Marca nouă“, situată în teritoriul recucerit în răsăritul regiunii Weinviertel până la March și la sud de Dunăre între Fischa și Leitha; după moartea sa prematură (1043), „Marca nouă“ a fost dată ca feud margrafului Siegfried, pe care regele l-a înzestrat, în urma a două donații generoase, cu un teritoriu imens (415 pogoane); genealogia lui Siegfried nu este clarificată, cert este că el nu are nimic comun cu Babenbergii. E drept că și margraful Adalbert a primit, prin numeroase donații regale, posesiuni noi între Triesting și Piesting (1035), pe Pielach (1043), între Zaya și Taschlbach (1048). În ceea ce privește întinderea și valoarea, domeniile Babenbergilor se aflau însă probabil mai presus decât moșiile altor familii.

Câteva neamuri străvechi, fără îndoială în posesia unor domenii ereditare încă din perioada carolingiană, cum ar fi conții de Sempt-Ebersberg sau conții de Wels-Lambach, s-au stins pe la mijlocul secolului al XI-lea. Cei care au moștenit averile lor nu erau însă Babenbergii. Bunuri ale familiei Ebersberg au întărit probabil și mai mult familia Sigehard din Chiemgau, familie care era deja foarte înstărită și care mai târziu s-au numit conții de Schala-Peilstein-Burghausen, pe când comitatul Pitten, învecinat cu marca Babenbergilor, a trecut din posesia conților de Wels-Lambach în cea a conților Formbach. Familiile Sigehard și Formbach aveau domenii întinse pe ambele maluri ale Dunării, cu precădere în fostul ținut străvechi bavarez Attergau, și în împrejurimile Vienei. La nord de fluviu, se disting prin averea lor conții de Plain (și Hardegg), mai la apus puternica familie a conților de Poigen (lângă Horn) și Rebgau, precum și stăpânii de Perg, desțelenitorii regiunii Machland; și familia de Haderich, înrudită cu Babenbergii, era însemnată. În zona apuseană a Pădurii vieneze trebuie menționați stăpânii de Traisen, care aveau moșii și în marca carantană, apoi cei de Lengenbach, care erau influenți îndeosebi ca protectori ai domului din Regensburg. Aceste familii, la care trebuie să mai adăugăm mai multe clanuri nobiliare mai mici, nu posedau numai proprietăți funciare întinse, ci și feude, biserici proprii și drepturi patronale,

împuterniciri administrative, jurisdicția mare și mică, ele au ridicat cetăți de apărare și au impulsionat activitatea de colonizare și de defrișare, care la rândul ei a dus la înmulțirea iobagilor, a veniturilor, sporindu-le astfel puterea și prestigiul.

Marca, la rândul ei, era infiltrată printr-o serie întreagă de drepturi imunitare ale înalților prelați. Salzburg, Passau, Freising și Regensburg dispuneau de averi considerabile atât în Bavaria străveche cât și în mărci. Astfel, de exemplu, marile așezări Enns, St. Pölten, Herzogenburg, Amstetten și Mautern aparțineau, de regulă în urma unor donații regale, episcopatului de Passau, care mai încasa și decima din regiunea de la nord de Dunăre, ceea ce reprezenta o favoare acordată de Konrad al II-lea. Episcopia Salzburg își avea proprietățile îndeosebi în Wachau, cea de Freising în valea Ybbs și în câmpia March, pe când episcopia Regensburg era ceva mai modest dotată cu proprietăți în zona râului Erlauf. Dintre mănăstirile bavareze, Tegernsee și Niederaltaich le întreceau pe toate celelalte prin întinderea și calitatea posesiunilor funciare din marcă.

Înainte de toate acestea se poate afirma pe bună dreptate că la mijlocul veacului al XI-lea și în ciuda domniei îndelungate și pline de victorii militare a lui Adalbert, pe care istoriografii de mai târziu îl vor numi „Victoriosul", nu era deloc sigur că Babenbergii se vor impune în fața forțelor, concurente adesea, ale stăpânilor laici și eclesiastici. În timpul domniei fiului și succesorului lui Adalbert, margraful Ernst, poziția casei s-a întărit oarecum prin faptul că guvernarea mărcii boeme (cu excepția unei porțiuni, anume comitatul Hardegg) și a mărcii noi (*Neumark*) a trecut în mâinile Babenbergilor după moartea margrafilor Adalbero și Siegfried; altfel au stat lucrurile în ceea ce privește proprietatea privată a foștilor stăpâni, întrucât moșiile margrafului Siegfried le aflăm mai târziu în posesia celor de Sigehard de Schala și Peilstein. Asemenea predecesorilor, margraful Ernst s-a distins în lupta împotriva ungurilor, care, e drept, nu s-a desfășurat întotdeauna cu succes (cum ar fi în anul 1060). În orice caz, încă înaintea anului 1074 granița răsăriteană a putut fi mutată dincolo de Leitha; regele Henric al IV-lea a conferit în acest an regiunea dintre Leitha și Neusiedler See episcopiei de Freising, ordonând în același timp întărirea cetății Wieselburg. La scurt timp după aceste măsuri, pretențiile de stăpânire au trebuit să fie din nou abandonate în această zonă. În general, vremea expansiunii răsăritene trecuse de când statul maghiar se creștinase sub domnia regelui

Ștefan cel Sfânt (997—1038); ca regat suveran, Ungaria avea un arhiepiscopat la Gran independent de biserica germană, știind să-și impună ființa statală proprie în comerțul statelor recunoscute din Europa creștină. Acest lucru se datora faptului că țara dispunea de un sistem de apărare eficace a granițelor sale și de o forță militară apreciabilă. În urma diferitelor lupte dinastice și a încercărilor repetate de revenire la păgânism, care au prilejuit mai multe intervenții apusene, opera regelui Ștefan nu a putut da roadele scontate pe vremea generațiilor următoare; dar și forța regatului german era mult diminuată după moartea lui Henric al III-lea, așa încât, când în anul 1075 va izbucni confruntarea semiseculară dintre sacerdoțiu și imperiu, autoritatea regatului, respectiv a imperiului german la granița sud-estică va fi eliminată pentru multă vreme. În același an 1075, margraful Ernst a căzut în lupta împotriva saxonilor răsculați în bătălia de pe Unstrut. El era un vasal credincios al regelui Henric al IV-lea, care cu un an înainte mărise averea Babenbergilor printr-o donație considerabilă în regiunea Scheibbs.

În primii ani ai luptei pentru investitură dintre regele Henric al IV-lea și papa Grigore al VII-lea, fiul și succesorul lui Ernst, margraful Leopold al II-lea a adoptat o politică schimbătoare; de altfel, această oscilație între orientarea imperială și cea papală va deveni o caracteristică a politicii Babenbergilor în următoarele decenii. Aflat mai întâi în tabăra regală, Leopold va căpăta în 1076 o donație mai mare de terenuri, din nou în regiunea Scheibbs, ultima pe care un Babenberg o va primi din partea unui suveran german. Terenurile virgine lipsite de vreo stăpânire erau încă de pe atunci foarte rare. În anul 1078 îl găsim pe Leopold pentru prima oară de partea papei și, după o supunere trecătoare, el se ridică din nou împotriva lui Henric sub influența personalității eclesiastice și laice conducătoare din tabăra gregoriană, anume a episcopului Altmann de Passau, descendent al unui neam de nobili saxoni. Drept urmare, regele a conferit marca Austria ducelui de încredere al Boemiei, Wratislaw, care a întreprins o campanie în marca austriacă, mai ales și pentru că era învrăjbit cu austriecii din pricina unor neînțelegeri îndelungate și locale la frontiera de pe Thaya. Oastea boemă a învins pe austrieci în bătălia de la Mailberg, sprijinită fiind de trupele episcopului de Regensburg (1082). Regiunea de la nord de Dunăre a fost devastată, iar Leopold a trebuit să se supună. O pierdere teritorială pe Thaya, la sud de Znaim și Tracht, a fost probabil o

consecință a acestei înfrângeri, Leopold rămânând totuși în posesia mărcii. De acum încolo margraful s-a ferit să ia o poziție deschisă pentru vreuna din partide, el continua însă să treacă drept adept al mișcării reformatoare, care câștiga teren în rândurile populației mai ales datorită activității desfășurate de mănăstirile reformatoare, înainte de toate de cea de la Göttweig.

MARGRAFUL LEOPOLD AL III-LEA ȘI DESĂVÂRȘIREA PRINCIPATULUI TERITORIAL

Ghinionul părintelui în răzvrătirea împotriva împăratului l-a îndemnat pe fiul său, margraful Leopold al III-lea (1095—1136) la o mai mare precauție. Când însă pe durata luptei dintre împărat și papă se instaurase printre principii imperiului opinia că persoana lui Henric al IV-lea reprezintă principalul obstacol pentru încheierea păcii, Leopold a trecut fățiș în tabăra răzvrătitului fiu imperial Henric (al V-lea), pe a cărui soră Agnes margraful o luase de soție (1106). Încuscrirea cu casa imperială a mărit fără îndoială prestigiul Babenbergilor; se poate presupune că între zestrea lui Agnes se numărau și moșii regale din Austria. Dotarea generoasă a abației Klosterneuburg, construirea unui impozant castel-reședință din apropierea mănăstirii, ctitorirea primei mănăstiri cisterciense austriece Heiligenkreuz ca și o mare donație făcută mănăstirii Melk, care deja pe atunci trecea drept așezământul de casă al familiei Babenberg, atestă mijloacele impresionante de care dispunea margraful după căsătoria sa. E drept că și Leopold a fost foarte iscusit în a-și majora puterea și averea. La întemeierea mănăstirii Kleinmariazell din Pădurea vieneză, el a îndepărtat familia inițial prevăzută pentru ctitorie, cu toate că-i era înrudită, în procesele cu Göttweig și cu episcopul de Passau, margraful a știut să-și apere cu tenacitate și succes pretențiile. În vreme ce în confruntările cu adversarii eclesiastici margraful a fost de obicei obligat să se mulțumească cu compromisuri, uitând conștient escaladarea conflictelor, în cele cu familiile nobiliare Babenbergul a rămas implacabil; spre finele domniei sale el a dobândit astfel conducerea treburilor obștești ale Vienei, stăpânirea acesteia preluând-o probabil din posesia familiei Sigehard; reședința sa continua însă să fie Klosterneuburg. Succesele din Austria au atras

atenția principilor Reichului asupra lui Leopold, așa încât, atunci când prin decesul lui Henric al V-lea (1125), se stingea dinastia salică, el a fost luat în considerație ca un pretendent serios la tronul imperial vacant. Margraful însuși a refuzat onoarea; preocupat de soarta prosperă a țării sale, Leopold al III-lea a păstrat neutralitatea în luptele declanșate după alegerea lui Lothar de Supplinburg între noul rege și frații din familia Hohenstaufen (fiii soției lui Leopold, Agnes dintr-un prim mariaj cu ducele Frederic de Suabia). Această grijă pentru Austria și donațiile generoase pentru biserică au creat principelui o mare popularitate, iar când Leopold a murit în anul 1136, papa Inocențiu al II-lea l-a omagiat ca pe un om foarte devotat scaunului apostolic. O generație după moartea lui Leopold, el era deja poreclit „margraful cel pios" iar mormântul său din Klosterneuburg a devenit în curând loc de pelerinaj și venerație. De pe la mijlocul secolului al XIV-lea datează deja primele încercări de canonizare; aceasta a avut loc în anul 1485. Din anul 1163 Leopold este considerat patronul Austriei Inferioare. Domnia de peste patru decenii a marelui margraf marchează într-adevăr o fază decisivă în constituirea principatului teritorial al Austriei; el este primul dintre Babenbergi care a folosit expresia caracteristică „*principatus terrae*" într-un document de cancelarie, iar într-un izvor literar din aceeași vreme, anume în biografia episcopului Altmann de Passau, se vorbește prima oară de dreptul teritorial („*ius illius terrae*"); în aceeași biografie se impune și prezența unei incipiente conștiințe naționale austriece.

DUCATUL AUSTRIA

Succesiunea margrafului Leopold al III-lea a fost stranie pentru că lui nu i-a urmat, așa cum ne-am fi așteptat, unul din fiii săi cei mai mari, Adalbert și Henric, ci Leopold, cel de-al treilea fiu al său; el s-a impus ca un om politic foarte capabil. Deosebit de favorabilă pentru poziția lui Leopold al IV-lea s-a dovedit alegerea lui Konrad (al III-lea) ca rege german de către principii electori. Konrad de Hohenstaufen era fratele vitreg al lui Leopold. Având în vedere legăturile de rudenie strânse între Babenbergi și Ștauferi era normal ca dinastia princiară austriacă să ia parte Ștauferilor în confruntarea acestora cu preaputernicii Welfi, în posesia cărora se aflau

cele două ducate mari, Bavaria și Saxonia. Konrad al III-lea a atacat Bavaria și a conferit ducatul margrafului Leopold. Cu aceasta, Babenbergii au fost implicați într-un conflict al cărui sfârșit nu se lăsa întrezărit întrucât Welfii s-au impus în Saxonia și aveau și în Bavaria încă mulți partizani, în plus exista acum riscul ca marca Austria să devină o anexă nesemnificativă a Bavariei. După o guvernare energică dar scurtă, Leopold al IV-lea a murit în octombrie 1141, urmat fiind de fratele său, se pare mai puțin talentat, Henric al II-lea „Jasomirgott". Încercarea de aplanare a conflictului dintre familiile care-și disputau Bavaria prin căsătoria Babenbergului cu văduva ducelui welf Henric cel Semeț, Gertrud, a eșuat în urma morții lui Gertrud după un mariaj foarte scurt. Când ducele Henric a intervenit în luptele dinastice din Ungaria, el a suferit o înfrângere dureroasă pe Leitha (1146); fără succes s-au soldat și disputele armate cu Salzburgul și Regensburgul, iar în timpul cruciadei a II-a, ducele, împreună cu fratele său, episcopul Otto de Freising, a fost implicat în catastrofa generală. Expediția în Orient a mărit totuși prestigiul ducelui și al casei sale întrucât el a contractat, în timpul ei, mariajul cu prințesa bizantină Teodora Comnena, o altă legătură matrimonială politică inspirată probabil de planurile unui atac din două direcții opuse împotriva regatului maghiar, anume dinspre Imperiul german și dinspre Roma răsăriteană. Dincolo de aceasta, căsătoria a mijlocit ceremonialului de curte al Babenbergilor, poate și altor cercuri, valoroase elemente de cultură și civilizație bizantină.

În curând însă a avut loc o schimbare periculoasă pentru poziția Babenbergilor. Împăratul Frederic I Barbarossa (1152—1190) a căutat, la începutul domniei sale, să aplaneze conflictul cu Welfii, atât de periculos din punct de vedere al politicii sale interne și al alcătuirilor politice ale imperiului; astfel el s-a decis să predea Bavaria lui Henric Leul, fiul detronatului duce Henric cel Semeț. Această măsură era o diminuare considerabilă a poziției lui Henric Jasomirgott, care s-a opus multă vreme acestei măsuri. La dieta din Regensburg din toamna lui 1156, prin intermediul principilor germani și după tratative îndelungate s-a ajuns la un compromis determinant pentru evoluția ulterioară a Austriei. Henric Jasomirgott a renunțat solemn la Bavaria și, împreună cu soția sa Teodora, a fost învestit cu Austria, pe care împăratul a ridicat-o cu acest prilej la rangul unui ducat. Prin predarea a șapte steaguri împăratului, din care perechea babenbergică a recăpătat două ca simbolurile feudei princiare austriece,

și în prezența dietei imperiale strălucitoare, s-a celebrat un act fastuos de renunțare la Bavaria și de conferire a feudei Austria. Cu acest prilej împăratul a semnat un hrisov (17 septembrie 1156), așa-zisul *Privilegium minus*, spre deosebire de hrisovul de mai târziu, mult mai detaliat, dar care este un fals al ducelui Rudolf al IV-lea. Textul „privilegiului mic" ni s-a păstrat doar în copie; el stipulează ereditatea demnității ducale pe linie masculină și feminină; ducelui Henric și soției sale li se acordă dreptul, ca în cazul lipsei de moștenitori, să desemneze ei succesorul lor (*ius affectandi*); fără consimțământul ducelui nu se putea exercita vreo jurisdicție în țară. Această clauză avea în orice caz și o însemnătate financiară; în sfârșit, obligația participării la adunările curții regale se limitează la Bavaria, iar cea de participare la campaniile militare imperiale doar la cele de la granițele Austriei. Referitor la stipulațiile privind moștenirea în linie feminină și la *ius affectandi* s-a opiniat pentru o posibilă influență bizantină, care s-ar vădi și la conferirea feudei și soției ducelui; și la ridicarea (respectiv păstrarea) rangului perechii princiare va fi jucat un rol o anumită respectare a unor sensibilități bizantine, dar reglementări asemănătoare existaseră deja în rândurile rudelor Babenbergilor și Ștauferilor. Clauza juridică nu era îndreptată împotriva jurisdicției imperiale ci mai degrabă împotriva unei lărgiri samavolnice a jurisdicției și a altor privilegii ale nobililor și episcopilor. Din pricina stipulațiilor destul de generoase ca și din cauza schimbărilor suspecte dinăuntrul conținutului privilegiului (pasajele obiective alternează cu cele subiective) s-a crezut că hrisovul lui Barbarossa (existența sa este totuși asigurată datorită mărturiei lui Otto de Freising) este de fapt un fals din timpul ducelui Frederic al II-lea, când în anul 1245 au avut loc tratative pentru ridicarea Austriei la rangul de regat. După multe analize, care au abordat toate laturile problemei, se poate afirma că autenticitatea textului integral este asigurată, îndeosebi prevederile, până de curând atât de contestate, privind moștenirea pe linie feminină și *ius affectandi*. În schimb, o altă problemă avea să rămână greu de rezolvat: Otto de Freising afirmă că împăratul ar fi ridicat marca Austria la rangul unui ducat, împreună cu comitatele „numite celor trei" care făceau parte din marcă din străvechime. Multe teze și ipoteze emise cu privire la localizarea acestor comitate și dacă ele sunt identice cu cele trei comitate pomenite deja în reglementarea vamală de la Raffelstetten (c. 903). Aceste „tres comitatus" au fost localizate în multe părți, în Austria Superioară și

Inferioară, ba chiar și în Bavaria însăși, uneori fiind identificate cu întregul teritoriu al ducatului austriac.

O apreciere obiectivă a importanței istorice a Privilegiului mic (*Privilegium minus)* trebuie să se ferească îndeosebi de două extreme: bagatelizarea și supraevaluarea amplorii stipulațiilor sale. Scurt timp după promulgarea hrisovului, Wratislaw al Boemiei și Henric Leul au primit privilegii și mai largi în anumite direcții; două generații mai târziu asemenea privilegii sunt deja curente. Semnificativ și esențial este în schimb faptul că Austria se situează în frunte din punct de vedere cronologic, că Rudolf al IV-lea și-a proclamat pretențiile semețe bazându-se tocmai pe acest privilegiu, pretenții care în veacul al XV-lea vor deveni un drept al Reichului. În fine, și stipulațiile privind dreptul de succesiune pe linie feminină, care vor reveni mereu în dreptul de moștenire a tronului austriac, se vor impune definitiv în Sancțiunea Pragmatică din anul 1713. Desigur că nu ne este îngăduit gândul, că Frederic I ar fi intenționat să pregătească dezlipirea Austriei de Reich; pe de altă parte poziția separată și singulară a statului austriac față de Imperiul german este de neconceput fără premisele create de *Privilegium minus*. Să nu uităm că și unei alte diplome constituționale decisive din evul mediu dezvoltat, anume Magna Charta engleză, nu i se atribuise, în momentul redactării ei, rolul pe care avea să-l joace mai târziu, când a fost interpretată în sensul parlamentarismului englez modern. În anul 1156 era desigur vorba numai de separarea Austriei de Bavaria; abia evoluția de mai târziu a actualizat acele stipulații incipiente, care păreau să pregătească o independență deplină. Prin acestea privilegiul devine punctul de pornire pentru formarea unui stat de sine stătător; or, cât putem să ne dăm seama, nici unul dintre participanții din anul 1156 nu a întrezărit și nici nu a voit această evoluție.

Strâns legate de evenimentul din 1156 sunt două măsuri importante ale ducelui Henric, anume mutarea reședinței de la Klosterneuburg la Viena, care pe atunci era frecvent identificat cu orașul Favianis cunoscut din *Vita Severini*, și ctitoria Schottenkloster /mănăstirea scoțiană/ în noua capitală, în care ducele a chemat călugări irlandezo-scoțieni din mănăstirea Sf. Iacob de la Regensburg.

Aici el își va afla, împreună cu soția sa, locul de veci, după o domnie îndelungată (moare în 1177); spre sfârșitul acesteia, el a fost obligat să ia poziție față de confruntarea împăratului Frederic I cu biserica romană; mai

întâi de partea Ștauferilor, ducele a adoptat apoi o poziție neutră, ba chiar pasivă.

PERIOADA DE ÎNFLORIRE A AUSTRIEI BABENBERGICE

Când fiul lui Henric, Leopold al V-lea și-a început domnia în Austria — un frate mai mic, Henric, a fost compensat cu domeniul Mödling — împăratul Frederic I și papa Alexandru al III-lea încheiau pacea de la Veneția, care promitea și în nordul Alpilor vremuri mai liniștite. Ca și tatăl său, Leopold s-a lăsat implicat în luptele dinastice ale Premislizilor din Boemia și Moravia; în cele din urma s-a impus candidatul sprijinit de el, ducele Frederic. În anul 1178 s-au aplanat neînțelegerile privind frontierele Austriei cu vecinul din nord. Urmează conflictul deschis al împăratului Frederic I cu preaputernicul duce al Welfilor, Henric Leul; acesta din urmă a fost învins iar ducele Leopold a făcut parte din tribunalul princiar care a retras semețului Welf ducatele Bavaria și Saxonia (1180); cu acest prilej Austria a dobândit în apus teritoriul dintre Haselgraben / „șanțul iepurașului" / și Moara mare (în zona apuseană a regiunii Mühlviertel), teritoriu revendicat de multă vreme. E posibil că și părți ale Traungau-lui să fi devenit acum posesiuni ale Babenbergilor. Puterea Bavariei, unde ducii Welfilor au fost înlocuiți cu cei din neamul Wittelsbach, s-a diminuat și mai mult prin desprinderea Stiriei, care a devenit un principat autonom; tocmai aici în Stiria se va ivi în curând o posibilitate neașteptată pentru lărgirea stăpânirii Babenbergilor. Ultimul principe teritorial al Stiriei din neamul Otakarilor era incurabil bolnav, fără vreo speranță de a putea avea vreodată un moștenitor direct; ca atare el a căutat să-și reglementeze contractual succesiunea pentru a cruța țara sa de certuri pentru tron. La 17 august 1186 a avut loc pe Georgenberg lângă Enns o întâlnire între Otakar al IV-lea de Stiria și Leopold al V-lea de Austria cu care prilej s-au semnat mai multe acorduri privind succesiunea Babenbergilor în Stiria. Numeroși nobili stirieni și austrieci, precum și reprezentanți ai mănăstirilor, au participat la tratative. Atunci s-au semnat mai multe diplome, dintre care ni s-au păstrat două: cuprinzătoarea „Georgenberger Handfeste", /documentul autograf de pe muntele George/, asigura drepturile nobilimii stiriene, pe când cea de-a doua reglementa poziția mănăstirilor

autohtone din Stiria. Ducele Austriei căpăta administrarea numeroaselor mănăstiri din Stiria, precum și candidatura la domeniile particulare ale celor din Traungau. În sfârșit, s-a mai hotărât ca cele două țări Austria și Stiria să stea de acum încolo sub oblăduirea unui singur principe. Desigur că și împăratul era informat în legătură cu stipulațiile cuprinzătoare ale acordului de pe Georgenberg și la un an el le-a sancționat în deplină formă. În anul 1192 moștenirea Stiriei a devenit actuală, fiul și succesorul lui Frederic Barbarossa, Henric al VI-lea, l-a învestit pe Leopold al V-lea cu marca Stiria. Babenbergul austriac tocmai se înapoiase din cruciada a III-a, la care participase împreună cu Filip al II-lea al Franței și cu Richard I Inimă de Leu al Angliei; împăratul Frederic Barbarossa mersese înaintea grosului cruciat și se înecase în 1190 în râul Saleph din Asia Mică. Cea mai însemnată ispravă a acestei întreprinderi a fost cucerirea Akkonului. Atunci s-a ajuns la o confruntare violentă între regele Angliei și ducele Leopold, confruntare pe care o consemnează și izvoarele engleze. Regele a ordonat îndepărtarea unui simbol războinic austriac (un scut sau un steag) de pe un turn luat cu asalt, măsura aceasta determinând retragerea prematură a ducelui din cruciadă. Incidentul de la Akkon este unul de natură istorică, reală, lucru care nu se poate afirma despre legenda conform căreia ducele Leopold s-ar fi decis aici pentru scutul cu bara roșie-albă-roșie, deci și pentru emblema sa și că uniforma sa albă imaculată ar fi fost complet îmbibată de sânge cu excepția porțiunii acoperite de brâul ducal de care atârna sabia vitează. În realitate scutul barat apare pentru prima oară abia pe sigiliile ducelui Frederic al II-lea al Austriei, probabil sub influența blazonului conților de Poigen-Hohenburg-Wildberg pe care-i moștenise Leopold al VI-lea. O alcătuire a blazonului cu scutul barat se poate presupune mai degrabă pornindu-se de la un desen din armorialul lui Peter von Ebulo (1197) prilejuit de un eveniment cu consecințe excepționale: arestarea regelui englez în Austria.

În anul 1191 tânărul împărat Henric al VI-lea se afla într-o situație dificilă; partizanii Welfilor păreau să se impună, când patronul partidei lor, Richard al Angliei, întorcându-se din Țara Sfântă și încercând să treacă incognito prin teritoriul Babenbergilor, a fost recunoscut și arestat într-o suburbie a Vienei, la Erdberg. Mai întâi, ducele l-a ținut închis la Dürnstein, apoi, după o înțelegere în scris cu împăratul, l-a predat acestuia din urmă. Regele Richard a trebuit să plătească o sumă enormă pentru

eliberarea sa definitivă; partea revenită ducelui din această răscumpărare va fi fost considerabilă; suma a fost cheltuită pentru ridicarea de noi orașe, lărgirea și consolidarea altor orașe cât și pentru finanțarea monetăriei vieneze prin intermediul „tovarășilor de casă" atât de privilegiați de duce. Acest pfenig vienez a luat locul monedelor mai vechi ale Babenbergilor bătute la Krems și s-a impus și înaintea pfenigului de Friesach al arhiepiscopatului Salzburg. Datorită comportamentului său față de cruciatul Richard, ducele a fost excomunicat de biserică, anatema ridicându-se abia înaintea morții sale survenite în urma unui accident de călărie (1194). De restul răscumpărării Richard a fost iertat parțial; el nu a mai plătit sumele datorate niciodată. Ultimele măsuri ale ducelui se concentraseră spre întărirea poziției sale în Stiria. Șoseaua de la Viena spre miazăzi a fost perfecționată de către muncitori italieni iar pentru apărarea ei a fost ridicat orașul Wiener Neustadt la granița maghiară.

Leopold al V-lea se pare că a reglementat el însuși ordinea succesorală a fiilor săi. Contrar stipulațiilor acordului de pe Georgenberg stăpânirea țărilor babenbergice a fost împărțită; fiul cel mai mare, Frederic I, un principe foarte erudit, a căpătat Austria, iar fratele său Leopold Stiria. Când Frederic a murit în anul 1198 în timpul unei cruciade, Leopold a reunificat întreaga moștenire. Domnia sa (1194/98—1230) este considerată ca fiind în genere perioada cea mai fericită și cea mai extraordinară din întreaga epocă a Babenbergilor.

În urma căsătoriei sale cu o prințesă bizantină — din nou o Teodora, nepoata bazileului Isaak Anghelos — s-au reînnoit relațiile vechi ale casei princiare austriece spre sud-est. Cucerirea Constantinopolului în timpul celei de a IV-a cruciade a diminuat însă importanța politică a acestui mariaj. În politica lui Leopold față de Reich au predominat, conform tradiției casei, simpatiile pentru Ștauferi, astfel el a fost un adept al lui Filip de Suabia și s-a alăturat răscoalei lui Frederic al II-lea împotriva împăratului welf Otto al IV-lea (1219). Babenbergul și-a exprimat grija sa ferventă pentru biserică prin ctitoria mănăstirii cistercienze Lilienfeld (c. 1206) pe care a dotat-o extraordinar și prin reînnoirea mănăstirii de călugări șartrezi Gairach (1209), dar și prin persecutarea implacabilă a mișcării eretice din Austria (catari, valdenzi). Pe aceeași linie se situează campaniile împotriva albigenzilor din sudul Franței și împotriva mohamedanilor din Spania (1212), călătoriile în Țara Sfântă și în Egipt, unde s-a alăturat oastei

cruciaților dinaintea cetății Damiette (1217). El a sprijinit, de asemenea, Ordinul Cavalerilor Teutoni și noile ordine ale călugărilor cerșetori. Diferite măsuri ale principelui par să indice hotărârea sa de a introduce o biserică teritorială/națională, de stat/. Încercând să impună pentru Austria episcopatul național Viena, un plan întru totul justificat avându-se în vedere extinderea extraordinară a diocezei de Passau, principele a eșuat, cu toate că el a atras atenția asupra importanței orașului în plină înflorire și a pus măsura sa fără îndoială în legătura cu tradiția faviană a Vienei. Opoziția venită dinspre Passau, dar mai ales dinspre Salzburg a fost mai puternică. Proiectele asemănătoare pentru Stiria au fost dejucate de arhiepiscopul Eberhard al II-lea prin întemeierea episcopatelor proprii Salzburgului de la Seckau (1218) și Lavant (1223). În schimb, ducele a reușit să dezvolte planificat ocrotirea administrativă princiară a mănăstirilor.

Politica ducelui față de nobilime se aseamănă în multe privințe cu practica lui Leopold cel Sfânt. Leopold al VI-lea a înlăturat numeroase stăpâniri nobiliare cândva atât de influente în țara sa, a moștenit stăpânirea de Aspern-Falkenberg (1205), pe conții avuți de Poigen (1210) și a expropriat familia de Parnegg (c. 1219); prin cumpărare, el a dobândit de la episcopii de Würzburg Lambach și Wels (1216), de la familia Haunsberg orașul Linz (1211), de la Ulrich de Klamm, care mai târziu i-a lăsat moștenire întreaga sa avere ereditară în Machland, orașul Freistadt din regiunea Mühlviertel (1217); prin aceasta din urmă principele țării a pus mâna pe o șosea importantă spre Boemia. Ducele a fost deosebit de favorabil orașelor, care au cunoscut la începutul secolului al XIII-lea un avânt extraordinar. Sub domnia sa, Viena a fost lărgită considerabil, atingând suprafața pe care o va păstra până în epoca modernă; în orice caz înainte de 1208 și apoi în 1221 el a conferit Vienei dreptul de municipiu, desemnând-o, după o scurtă revenire la Klosterneuburg, din nou ca reședință ducală. Un alt drept municipal al lui Leopold ni s-a păstrat pentru Enns (1212); pentru privilegii asemănătoare vizând orașele Tulln, Steyr, Laa pe Thaya există indicii destul de univoce. Astfel principatul teritorial (național) a fost dezvoltat și întărit în chip consecvent; ceea ce a rămas din domeniile alogene independente de curtea Babenbergilor (și mai târziu de cea a Habsburgilor), anume acele *feuda extra curtem* nu reprezenta decât un relict decorativ al unei libertăți nobiliare apuse care nu mai periclita de loc puterea și poziția ducelui. Alte regiuni au ajuns în plus sub influ-

ența Babenbergilor. În anul 1229 ducele Leopold a cumpărat feude ale Freisingului, rămase vacante, care fuseseră ale conților de Andechs din Craina, puterea casei Babenberg apropiindu-se astfel de coasta adriatică. Achizițiii noi în Friuli au creat baze însemnate din punct de vedere al comerțului exterior, îndeosebi feuda (a patriarhului) Pordenone, pe care Leopold a cumpărat-o de la familia Castello (înainte de 1222) fiind foarte importantă.

Conform tradiției Babenbergilor, grija principală a lui Leopold al VI-lea era îndreptată asupra stăpânirilor și țărilor proprii; pe de altă parte el nu a neglijat câtuși de puțin politica față de Reich. Legătura matrimonială a fiicei sale Margareta cu fiul lui Frederic al II-lea, regele german Henric (al VII-lea) — de dragul căreia Leopold a renunțat la planul căsătoriei fiicei sale cu regele englez Henric al III-lea — arată limpede prestigiul principelui și al casei sale, care s-a întărit și mai mult în urma mijlocirii unei păci între împăratul Frederic al II-lea și papa Grigore al IX-lea la San Germano (azi Cassino, 1230). Leopold nu a supraviețuit mult acestui succes, el decedând în orașul tratatului de pace; corpul său neînsuflețit a fost transportat în ctitoria sa Lilienfeld.

CRIZA ȘI SFÂRȘITUL PRINCIPATULUI BABENBERG

Cu moartea principelui energic și a omului de stat clarvăzător evoluția politică a Austriei a intrat într-o etapă nefavorabilă soartei țării. Aceasta nu s-a datorat numai faptului că urmașul lui Leopold, cel de-al treilea fiu Frederic — doi frați mai mari, Leopold și Henric, muriseră înaintea tatălui lor — nu avea decât 20 de ani și în pofida angajamentului său energic și a vitejiei sale războinice îi lipsea cu desăvârșire clarviziunea politică. Spectacolul impresionant al puterii princiare mai mereu ascendente nu trebuie să ne amăgească asupra altor forțe, dușmănoase uneori. Nobilimea funcționărească, ministerialii și cavalerii, își păstrase încă, e drept, elemente evidente ale dependenței juridice, exprimate, de exemplu, în dispozițiile drastice privind urmașii din căsătoriile dintre membrii ministerialității diferiților stăpâni, dar această neonobilime era deja suficient de puternică pentru a putea urmări obiective politice proprii, devenind astfel adversarul principelui țării așa cum în trecut fuseseră gintele nobiliare.

Consolidarea nobilimii din Boemia și Ungaria nu a rămas desigur neobservată în Austria. Ca și ministerialitatea, burghezia de la orașe conlucrase până acum cu principele țării; dar și în acest univers, exemple străine, cum ar fi cel al Regensburgului liber puteau incita la eliberarea orașului de sub domnia principelui; fricțiuni au rezultat și la stabilirea și încasarea impozitelor sau în relațiile cu comunitățile evreiești. Clerul era nemulțumit de pretențiile principelui țării exprimate și realizate prin intermediul administratorilor și funcționarilor princiari, pretenții care erau deosebit de apăsătoare în perioadele când țara era la ananghie; la aceste cerințe se adăugau litigiile juridice privind conferirea feudelor. În fine, și conflictul mereu reînnoit dintre imperiu și papalitate a avut repercusiuni asupra colaborării dintre principe și biserică. La toate acestea se adaugă faptul că domnitorii din țările vecine erau mereu gata să exploateze orice dificultate politică internă din ducatele Babenbergilor.

După divorțul de prințesa bizantină din dinastia Laskaris care stăpânea restul Imperiului bizantin de la Niceea (prenumele prințesei Sofia nu este sigur), Frederic se însurase a doua oară și încă înaintea morții lui Leopold al VI-lea cu Agnes de Andechs-Meran; cu ajutorul zestrei miresei, Frederic a reușit să-și întărească poziția în sudul țărilor babenbergice; de atunci el s-a numit „stăpânul Crainei“ *(dominus Carniolae);* în plus Agnes a adus în căsnicie și domeniile Schärding și Ried; astfel, Austria s-a extins atunci pentru prima oară în regiunea Innviertel de mai târziu. Curând după începutul domniei lui Frederic a avut loc o conjurație de ministeriali babenbergici condusă de frații Kuenring, Henric, mareșalul de curte al Austriei, și Hadmar. Răsculații au reușit să ocupe o parte însemnată a țării la nord de Dunăre, dar n-au putut rezista până la capăt măsurilor energice de contracarare a acțiunilor lor de către duce, care le-a asaltat cu succes cetățile Aggstein, Dürnstein și Weitra înăbușind răscoala. Hadmar a căzut în lupte, Henric și-a păstrat, e drept, demnitatea de mareșal, dar de atunci importanța casei Kuenring a intrat în declin. O tradiție de mai târziu a interpretat greșit aceste lupte transformând o confruntare politică internă între principatul țării și nobilimea autohtonă într-o acțiune a ducelui împotriva unor cavaleri briganzi mârșavi (tare ale evului mediu târziu care au fost atribuite fraților Kuenring!). Drepturile vamale contestate ale celor de Kuenring trebuie să fi jucat și ele un rol în declanșarea răscoalei dar nu este permis să se raporteze această familie, atât de meritorie în opera de

construire a țării, la imaginea, de altfel foarte problematică, a unei nobilimi decăzute în rândul tâlharilor la drumul mare.

În anii care au urmat, ducele a întreprins diferite campanii, de regulă eșuate, împotriva vecinilor, Bavaria, Boemia și Ungaria. Și raportul cu Frederic al II-lea s-a deteriorat treptat, chiar dacă Babenbergul, în ciuda unor aluzii ale izvoarelor contemporane, nu a intervenit activ în ridicarea în două rânduri a cumnatului său, regele german Henric, împotriva împăratului. Ducele trebuie să fi avut conflicte grave cu diferite cercuri, pentru că adversarii săi dinăuntrul și din afara țării, reprezentanții orașelor și ai nobilimii, biserica și principii vecini, ba chiar propria sa mamă Teodora refugiată în Boemia, au depus o plângere împotriva Babenbergului în fața dietei întrunite la Mainz (1235); el însuși nu a dat curs citației, așa cum în general a evitat să participe la dietele imperiale. Ducele a fost proscris, împăratul proclamând această măsură printr-un manifest cuprinzător care enumeră toate capetele de acuzare impresionante. Împăratul a participat personal la executarea proscrierii. În ciuda strângerii disperate și fără menajamente a tuturor mijloacelor, îndeosebi a bunurilor și tezaurelor bisericești pentru contracararea măsurii, ducele Frederic a pierdut cu iuțeală terenul reușind să reziste numai la Wiener Neustadt și în fortăreața Starhemberg. Împăratul a conferit Vienei, care se dezisese de ducele Frederic, privilegiul unui oraș imperial /*Reichsstadt*/ (1237); de asemenea, el a confirmat drepturile ministerialilor din Stiria, promițându-le că de acum încolo țara lor nu va mai sta, împreună cu Austria, sub aceeași stăpânire. Lupta redeschisă cu Liga lombardă și cu papalitatea l-a rechemat, însă, pe împărat în Italia, așa încât Babenbergul a putut să-și recucerească țările. Teritoriul dintre Enns și Hausruck avea pe atunci un judecător superior propriu, și cu aceasta una din premisele pentru o țară proprie: „Land (Österreich) ob der Enns“ /landul Austria de peste Enns/, numită pe scurt apoi *Oberösterreich* [Austria Superioară]; inițial, această a doua denumire cuprindea și regiunea dintre Ybbs și Enns, care din evul mediu târziu face parte din Austria Inferioară. Austria s-a dezagregat așadar în două landuri, poziția conducătoare a landului de peste Enns revenind în curând orașului Linz, pe când Viena rămânea capitala Austriei Inferioare și reședința ducală; din punct de vedere al dreptului feudal Austria, pe ambele maluri ale râului Enns, continua să formeze o unitate.

Nu se știe dacă atunci s-a fixat în scris și un drept teritorial austriac ca drept princiar, dar cu respectarea poziției importante a nobilimii.

Un pericol nou și sinistru amenința țările Babenbergilor o dată cu apariția mongolilor la porțile Europei Centrale după distrugerea principatelor rusești ale Rurikizilor. Polonia și Ungaria au fost luate cu asalt. Ducele Frederic s-a folosit de ananghia vecinului maghiar pentru a ocupa cele trei comitate de frontieră, locuite majoritar de germani: Wieselburg, Ödenburg și Eisenburg (1241), dar după retragerea neașteptată a mongolilor, Babenbergul nu a mai reușit să le mențină multă vreme în posesia sa.

În noul conflict violent între împărat și papă, ducele Frederic s-a declarat mai întâi de partea împăratului; de aceea a și fost vremelnic excomunicat în urma inițiativei fanaticului legat Albert Behaim. Papa Inocențiu al IV-lea era însă dispus să-l recompenseze corespunzător pe duce pentru abandonarea poziției sale proimperiale, iar reactivarea mai vechiului plan al lui Leopold al VI-lea privind înființarea unui episcopat la Viena prin fiul său denotă o îmbunătățire clară a raporturilor ducelui cu biserica. Poziția Babenbergului era însă și pentru împărat de mare însemnătate; tratativele bilaterale în prezența celor doi protagoniști au avut loc la Verona. Împăratul se gândea la o realipire a țărilor babenbergice la Reich, având în vedere lipsa de moștenitori a ducelui Frederic. Împăratul plănuia să contopească Austria și Stiria într-un regat ereditar pe linie masculină a Babenbergilor, Craina devenind un ducat vasal al proiectatului regat. Împăratul însuși a vrut să se însoare cu Gertrud, nepoata ducelui pentru a-și consolida pretenția de moștenire a stăpânirii țării; alte pretenții staufice porneau de la Frederic, fiul Margaretei din mariajul ei cu regele Henric. Când diploma privind ridicarea în rang a țărilor austriece era deja concepută, tratativele au eșuat, probabil din pricina rezistenței Gertrudei împotriva căsătoriei, ea având în acest sens și sprijinul cercurilor ecleziastice. Astfel, planul unui regat austriac nu a rămas decât un proiect nerealizat[1]. El merită totuși toată atenția ca fiind o încercare de consolidare a puterii dinastice din țările austriece cu intenția secundară nedisimulată

---

[1] În patru rânduri încă vom afla de planuri privind ridicarea Austriei la rangul unui regat, și anume sub Frederic al III-lea (după o știre neconfirmată a umanistului Kaspar Bruschius), sub Maximilian I (îndeosebi în anii 1515—1517), sub Ferdinand I (1520/1521) și sub Ferdinand al II-lea (1623).

de a transforma aceste țări într-un nou pilon al imperiului. Cu aceasta poziția viitoare a Austriei este anticipată.

În acești ani, ducele a desfășurat o activitate foarte vie, mănăstirile și nobilii au primit privilegii, ca și orașele; diplomele pentru Viena, Wiener Neustadt și Hainburg ni s-au păstrat textual, la fel și un salvconduct pentru evrei, cărora ducele le era destul de favorabil; conținutul său a fost, de altfel, preluat de drepturile evreilor din Boemia, Ungaria și Polonia. Destul de neașteptat a venit apoi sfârșitul. După un atac cu succes asupra unei armate boeme la Staatz în sudul râului Thaya, ducele Frederic a căzut, la 15 iunie 1246, în bătălia de pe Leitha cu ungurii, bătălie ce se desfășurase până atunci favorabil armelor austriece. Cu Frederic s-a stins linia masculină a casei Babenberg (linia colaterală de la Mödling se stinsese deja în 1236) și s-a încheiat o epocă, în general fericită, din istoria austriacă, adevăr resimțit și de contemporani.

ISTORIA POLITICĂ A ȚĂRILOR AUSTRIECE ALPINE ÎN EVUL MEDIU DEZVOLTAT

a) STIRIA. Printre țările Alpilor Răsăriteni, Stiria a fost prima care a întreținut raporturi strânse cu Austria Babenbergilor. Opera de colonizare carolingiană a fost grav zdruncinată și în spațiul stirian de invaziile ungurilor, care i-au distrus și cadrul politic, statal. Și aici, contraofensiva după bătălia de pe câmpia de pe râul Lech a fost premisa pentru introducerea unei noi organizări de marcă. Centrul politic al mărcii carantane, pomenite prima oară în anul 970 și care se desfășura pe cursul mijlociu al râului Mur se afla la Hengistburg lângă Wildon; cetatea a fost pierdută în timpul unei invazii maghiare pe la mijlocul veacului al XI-lea, iar cu prilejul recuceririi ei a fost distrusă. Graz era atunci doar o mică așezare de cetate de origine slavă. Centrul de greutate politică s-a strămutat înspre miazănoapte. Încă pe atunci existau patru comitate, și anume unul în valea râului Enns, alta pe la Judenburg, un al treilea în preajma orașului Leoben și ultimul în valea Mürz, strâns legați fiind cu marca carantană. În veacul al XII-lea regiunea aceasta a fost numită „marca superioară". În jurul anului 1000 marca carantană și cele patru comitate au fost administrate de Adalbero de Eppenstein, a cărui familie se numea astfel după cetatea

de lângă Judenburg; ea se trăgea din Ufgau la vest de Enns. Deja tatăl lui Adalbero, Markward, este atestat margraf în spațiul stirian. În anii 1012—1035 Adalbero a completat poziția sa de la Enns, Mürz și Mur cu demnitatea unui duce al Carintiei. După demiterea sa de către împăratul Konrad al II-lea, a cărui casă (salică) era, în urma unor grave conflicte repetate, învrăjbită cu cei de Eppenstein, marca carantană, a cărei soartă o vor fi împărtășit și cele patru comitate pomenite mai sus, a revenit lui Arnold, de asemenea din familia bavareză a conților de Wels și Lambach. Gottfried, fiul lui Arnold, a repurtat la Pitten o victorie de răsunet asupra maghiarilor în anul 1042; cel mai târziu atunci, regiunea dintre Semmering, Wechsel, a Lumii Cocoșate /Bucklige Welt/ și râul Piesting a fost trecută sub dominația stiriană. Pe la 1050 casa conților de Wels-Lambach s-a stins, poate în urma unei confruntări cu adversari obscuri, probabil Otakarii din Traungau. Ultimul descendent al străvechiului neam de conți, episcopul Adalbero de Würzburg a ridicat mănăstirea Lambach pe locul fostei reședințe a familiei. Otakarii, un neam înstărit din regiunea lacului Chiemsee, care derivă probabil din familia Otakarilor din epoca carolingiană pe o linie genealogică strânsă, au urmat în funcție conților Wels-Lambach, e drept fără comitatul Pitten; acesta a revenit, împreună cu marea parte a averii familiei Wels, contelui Ekbert de Formbach, ginerelui lui Gottfried de Wels-Lambach. Abia după stingerea definitivă a liniei Formbach, în anul 1158, comitatul Pitten, împreună cu capitala Neunkirchen și cu stareția Gloggnitz a intrat sub stăpânirea Otakarilor. Este într-adevăr meritul acestei familii de a fi realizat în mărcile și comitatele stiriene acea operă de unificare pe care Babenbergii au realizat-o în Austria. Otakarii au conferit noii țări și denumirea proprie, adică numele cetății de reședință, Steyr pe Enns, după care ei s-au autointitulat ca *„marchiones de Stire“* [margrafii de Stiria][1].

Constituirea principatului teritorial/național/ în Stiria a trebuit să înlăture obstacole similare ca și în cazul Austriei. Otakarii s-au putut baza pe funcția lor de margrafi, care le dădea împuterniciri pe care celelalte familii de conți nu le aveau; în plus ei și-au asigurat puterea administrativă

[1] Numele de „Steier*mark*“/Stiria/ s-a impus mai întâi numai în forma sa latină (*Marchia Styriae*), pe când limba germană populară i-a preferat încă multă vreme variantele sale „Steier“ sau „Steierland“.

peste o seamă de mănăstiri, printre care de pildă Garsten, Rein, Gleink, St. Lambrecht, Vorau, Gairach și Seitz; și acest lucru le-a consolidat suplimentar poziția. Din punctul de vedere al averilor, Otakarii au fost la început net inferiori altor familii, cum ar fi neamul Aribo foarte ramificat, despre al cărui arbore genealogic și componență precisă nu există până acum o claritate suficientă, sau cel al conților Eppenstein, care chiar și după căderea lui Adalbero mai dispunea de domenii considerabile; în fine, posesiunile celor de Formbach erau tot atât de întinse ca cele ale casei margrafilor.

În timpul luptei pentru învestitură, Otakarii nu au adoptat o atitudine unitară, dintre cei doi fii ai margrafului Otakar I, Adalbero era din partida imperială iar Otakar al II-lea din cea gregoriană. După moartea lui Adalbero, căzut în războiul fratricid, Otakar al II-lea a obținut supremația. În anul 1122 neamul proimperial Eppenstein s-a stins; mare parte a averii lor fabuloase a revenit Otakarilor, care deodată s-au văzut ca seniori net superiori tuturor concurenților. Margraful Leopold „cel Puternic" (1122—1129) și mai ales fiul său Otakar al III-lea (1130—1164) au anihilat neamul Aribo, din care făceau parte și stăpânii de la Traisen, ctitorii abației Seckau (1141). Numeroși nobili au intrat în ministerialitatea margrafului. De mare importanță a fost și faptul că acesta a monopolizat tot mai mult dreptul minier de exploatare a zăcămintelor de metal și sare. Otakar a bătut monedă proprie, a încasat taxe de trecere și vămi. I-a reușit însă și o extindere considerabilă a puterii sale înspre miazăzi, când l-a moștenit pe unchiul său dinspre mamă, contelui Bernhard de Spanheim-Marburg /Maribor/ în funcție și avere (1147); ca și mulți alți stirieni, acest conte nu s-a mai întors din cea de a doua cruciadă. Cu această moștenire regiunea la sud de Mur și pe ambele maluri ale râului Drava a trecut împreună cu protectoratul Pettau, aparținând de fapt Salzburgului, în stăpânirea Otakarilor. În anul 1158, ultimul descendent la neamului Formbach, Ekbert al III-lea, a căzut în oastea lui Frederic I dinaintea Milanului și cu aceasta averea lor de la Pitten a revenit de asemenea lui Otakar, care a modernizat drumul peste Semmering și a ridicat un spital la începutul trecătoarei acesteia (1160); de acum, Otakar al III-lea se putea considera principele țării din toate punctele de vedere; de altfel, în anii următori apare (într-o diplomă a soției margrafului, Mathilde) formularea „*provincia nostrae ditionis*" /provincia domniei noastre/, iar un oraș nou întemeiat

a căpătat numele semnificativ de Fürstenfeld /câmpul principelui/. Marile familii nobiliare au fost în bună parte anihilate; doar puține neamuri, cum ar fi cel de Peggau și oamenii liberi de Saneck, conții de Cilli de mai târziu, au reușit să reziste mai multă vreme. Nobilimea era dominată de ministerialii princiari, conduși fiind de casa de Stubenberg, urmată la mică distanță de familiile Wildo, Liechtenstein și Pettau.

În anul 1164 a murit întemeietorul principatului teritorial al Stiriei, lăsând în urma sa un fiu cu același nume Otakar (al IV-lea) în vârstă de un an; în curând, luptele dintre clanurile nobiliare, declanșate în parte de confruntarea dintre împăratul Frederic Barbarossa și papa Alexandru al III-lea, au zguduit țara. Când familia princiară a Stiriei a trecut deschis de partea papei Alexandru, aceasta a declanșat conflicte cu ducii de Austria și Carintia; pacea s-a instaurat în anul 1176. Anul 1180 a adus o nouă cotitură în soarta istorică a Stiriei. Atunci, Frederic Barbarossa s-a decis, după lungi ezitări, să se îndrepte împotriva ducelui Henric Leul demițând capul Welfilor din ducatele Bavariei și Saxoniei întrucât se încăpățânase prea mult să-l rivalizeze pe împărat. Cu acest prilej Otakar al IV-lea a fost numit duce al Stiriei. Cu greu se poate admite că această măsură exprima numai o ridicare în rangul personal de principe a lui Otakar, așa cum s-a opinat pornindu-se de la formulările complicate ale unor izvoare; de fapt ne aflăm înaintea constituirii unui nou ducat al Stiriei, eliberat de cătușele dreptului feudal, care până atunci legase părți ale teritoriului său de Carintia și Bavaria. Din sfera de dominație și în orice caz din ducatul lui Otakar mai făceau parte și Traungau, cu sediul de reședință la Steyr, și comitatul Pitten, aceste două teritorii au fost socotite abia în secolul al XIII-lea ca făcând parte din ducatul Austriei; cu privire la aceasta și îndeosebi în cazul comitatului Pitten (și al orașului Wiener Neustadt, întemeiat în anul 1194) știrile contradictorii din diversele izvoare contemporane trădează ele însele o nesiguranță îndelungată privind apartenența lor teritorială. Ducatul lui Otakar al IV-lea a revenit, după stingerea familiei Otakarilor (1192) și conform acordurilor de pe Georgenberg (1186), casei de Babenberg; marea majoritate a suprafeței provinciei continua să formeze însă o țară aparte, numită „Steiermark [Stiria]; această denumire amintește pe de o parte de fosta poziție juridică a țării în calitate de marcă, iar pe de alta de reședința principală a Otakarilor de la Steyr, care nu mai face parte din landul Stiria.

b) CARINTIA. Ducatul Carintia din evul mediu târziu era, asemenea landului federal din prezent, mult mai mic decât vechea Carantania, din care făcuseră parte zone ale Stiriei de mai târziu, ale Crainei, ba chiar și ale Austriei Inferioare, cum ar fi de pildă comitatul Pitten. Spre deosebire de mărcile de la extreme, miezul țării carintiene a rezistat asaltului maghiar; în politica imperială a Ottonilor și Salicilor, Carintia a jucat un rol însemnat; la sfârșitul veacului al X-lea și în prima jumătate a secolului al XI-lea ducatul a fost condus pe rând de membrii familiei Liutpold, a Salicilor, a ramurii bavareze a lui Liudolf (Ottoni) și a celor de Eppenstein. Istoria politică a Carintiei din această vreme este la fel de agitată cât este ea de nepătruns. În același an 976, în care Babenbergii sunt pomeniți pentru prima oară ca margrafi ai Austriei, Carintia a fost separată ca ducat de sine stătător de Bavaria fiind conferită lui Henric (I) din neamul Liutpold; vremelnic, el a trebuit să lase locul Salicului Otto (978—983), revenind abia după iertarea sa la curtea imperială. La finele secolului al X-lea se pomenesc și trei comitate, care fac astăzi parte din Carintia, chiar dacă frontierele sale de atunci o depășeau cu mult. Din comitatul Lurn (Carintia Superioară) făcea parte și Tirolul de Răsărit, în centru se afla comitatul Friesach, iar în est comitatul Jaun (numit mai târziu Heunburg); regiunea Villach la sud de Drava trecea vremelnic, în decursul secolului al XI-lea, ca parte integrantă a Friului. După moartea ducelui Henric, Carintia a trecut pentru o vreme sub stăpânirea ducatului bavarez și cu aceasta a liniei secundare a dinastiei imperiale; după revenirea Salicului Otto, partizan declarat și decis al împăratului Otto al III-lea, Carintia a devenit din nou un ducat cu o administrație proprie. Împăratul a netezit lui Bruno, fiul ducelui de Carintia, calea pontificală, el devenind primul papă german (Grigore al V-lea). Casa ducală a Salicilor nu era suficient de înrădăcinată în țară și a trebuit să se lupte cu adversari de temut; în plus, ea a pierdut și încrederea ultimului împărat din dinastia saxonă (Henric al II-lea). Astfel s-a ajuns, ca după Konrad (1004—1011), fiul și succesorul ducelui Otto, ducatul Carintia împreună cu mărcile de la frontiera răsăriteană să fie conferit lui Adalbero de Eppenstein, din neamul cel mai avut din întreaga zonă a Alpilor Răsăriteni. Faptul că regatul german și imperiul roman au căzut în mâinile Salicilor a fost fatal pentru Adalbero; când ducele a încercat să se asigure, el a fost acuzat de intrigi de înaltă trădare și proscris; în ciuda unei rezistențe tenace împotriva împăratului Konrad al II-lea, el

și-a pierdut funcția. Carintia a primit din nou un duce salic (Konrad al II-lea, 1036—1039); urmează într-o succesiune rapidă un duce welf, un lotaringian și un membru al familiei Zähringen. Când Berthold de Zähringen a luat partea papalității în timpul luptei pentru învestitură, Henric al IV-lea a conferit ducatul lui Liutold de Eppenstein, căruia i-a succedat, în anul 1090, fratele său Henric. Întrucât cei de Eppenstein stăpâneau și marca Verona și patriarhul de Aquileia era de asemenea proimperial, Henric al IV-lea dispunea de o poziție foarte puternică în zona de frontieră dintre Germania și Italia, zona care îi putea servi ca bază de retragere în vremile de restriște. Forțele inamice erau însă și ele bine reprezentate în persoana arhiepiscopului Gebhard de Salzburg și a episcopului de Gurk, dependent de Salzburg. Acest episcopat Gurk stăpânea terenuri întinse, pe care contesa Hemma de Friesach-Zeltschach le destinase inițial pentru dotarea unei mănăstiri de maici. Mai degrabă propapală decât proimperială era și familia de Spanheim, originară din Renania, deosebit de avută îndeosebi în valea Lavant și care a administrat vremelnic arhiepiscopatul Salzburg. Opoziția crescândă împotriva familiei Eppenstein s-a anihilat în germene prin diferite căsătorii politice; se pretinde că ducele Henric, care nu a avut moștenitori, cu el stingându-se neamul Eppenstein (1122), a recomandat împăratului Henric al V-lea pe însuși finul său Henric de Spanheim ca succesor în ducatul Carintia. Marca carantană de pe Mur și comitatele ei anexate au fost excluse atunci din sfera de influență a ducatului carintian; marca Verona a rămas încă câtva timp subordonată ducilor de Carintia, pentru ca în anul 1152 să fie dizolvată și această legătură. În Istria, o linie laterală a familiei de Spanheim s-a menținut până în anul 1173. Familia a avut mai mult noroc în Carintia însăși, chiar dacă și aici sarcina ei nu a fost de fel ușoară. Stăpânirile imunitare ale Bambergului și Salzburgului ca și poziția puternică a nobilimii autohtone au frânat cumva constituirea unui principat închegat, care se realizează abia în secolul al XIII-lea. Demne de menționat dintre familiile nobiliare din Carintia Superioară sunt conții de Lurn, stinși timpuriu (pe la 1124), succesorii lor, conții de Görz, a căror influență depășea mult granițele țării, apoi conții de Ortenburg. În Carintia Inferioară, cei de Heunburg depășeau cu mult importanța celorlalte familii.

În politica față de Reich, familia Spanheim a adoptat, îndată ce s-a văzut în fruntea ducatului, o poziție net favorabilă împăratului, continuând

așadar politica predecesorilor, lucru valabil îndeosebi pentru ducele Henric al V-lea (1144—1161) și ducele Hermann (1161—1181); asemenea Babenbergilor și Otakarilor, ducele Hermann a favorizat propășirea țării; el a construit târgul St. Veit pe Glan, care va deveni în curând capitala Carintiei; de asemenea, el este de fapt ctitorul așezării Klagenfurt. În ciuda atitudinii proimperiale, cei de Spanheim au fost mari sprijinitori ai instituțiilor bisericești. Încă înaintea conferirii ducatului, ei au ctitorit mănăstirea benedictină St. Paul în valea Lavant, care a fost populată cu călugări din mănăstirea reformată Hirsau și care va juca un rol excepțional de important în istoria eclesiastică și spirituală a Carintiei. Contele Bernhard, fratele ducelui Engelbert, a chemat cistercienzi lotaringieni din Weiler-Bettnach (Villars) în ctitoria sa Viktring; premisa pentru această măsură o constituise cariera bisericească a fiului ducelui Henric, abatele mănăstirii lotaringiene și episcopul de Troyes de mai târziu. În general cei de Spanheim au întreținut contacte familiale strânse cu apusul Reichului, fiind încuscriți chiar și cu dinastia regală franceză.

După bolnăviciosul duce Ulrich al II-lea (1181—1202), mort tânăr, a urmat Bernhard (1202—1256), un alt principe însemnat. El s-a autointitulat principe teritorial *(princeps terrae)*, exprimându-și prerogativele suverane prin dreptul de a bate o monedă proprie, prin încasarea taxelor vamale și prin politica sa urbană; el a conlucrat strâns cu ministerialii săi în această politică internă, familiile conducătoare ale ministerialității ocupau funcțiile ducale de curte. Politica energică a lui Bernhard l-a dus în opoziție cu margraful Henric al Istriei și cu celelalte familii ale preabogatei case Andechs-Meran; un conflict deschis a fost prevenit la strălucita dietă princiară de la Friesach (1224), ceea ce nu a însemnat și înlăturarea tuturor tensiunilor. Printr-o abilă politică, uneori chiar aspră și implacabilă, ducele Bernhard a dobândit drumurile și trecătorile spre sud; unde nu a reușit să și le însușească, a trebuit să se mulțumească cu controlul asupra lor; în această politică, el a trebuit să învingă opoziția episcopatului Bamberg care stăpânea de mult valea Kanal. Pentru asigurarea drumului prin pasul Loibl spre Craina, târgul Klagenfurt a fost mutat și consolidat de către ministerialii ducali de Hallegg. După căsătoria cu văduva lui Frederic Războinicul, Agnes de Andechs, ducele Ulrich al III-lea, fiul și succesorul lui Bernhard, părea să fie sigur și pe domnia Crainei.

În conformitate cu structura statului din evul mediu dezvoltat, și în Carintia nobilimea și biserica au fost instituțiile dominante ale istoriei politice; în pofida acestui adevăr general valabil, istoria Carintiei conține și o atestare impresionantă a rolului maselor populare în întemeierea și exersarea puterii princiare. Este vorba de faimoasele ceremonii cu prilejul întronării ducelui; ele sunt într-un fel anticipate de istoria convertirii bavarezilor și carantanilor de către episcopii de Salzburg în veacul al IX-lea; ceremoniile propriu-zise sunt însă descrise amănunțit abia de către izvoarele din evul mediu târziu, și anume într-o variantă austriacă a Codului suab [*Schwabenspiegel*], în cronica rimată stiriană și în opera istoriografică a abatelui Ioan de Viktring. Din știrile acestea, care concordă numai în parte, rezultă că este vorba de un obicei valabil „din străbuni", care se alcătuia din trei părți: mai întâi avea loc cea mai veche și cea mai importantă ceremonie, și anume primirea și acceptarea principelui de către un răzeș desemnat de popor; întâlnirea avea loc pe Fürstenstein /Piatra principelui/ de la Karnburg. Aici, principele trebuia să răspundă diferitelor întrebări puse de răzeș și trebuia deci să se legitimeze ca un stăpân binevoitor, cunoscător al legilor țării și care le respectă; abia după aceasta răzeșul dădea calea liberă spre piatra, de pe care ducele lovea cu paloșul spre cele patru puncte cardinale, gest simbolic exprimând poziția sa de ocrotitor și apărător al țării. Urma apoi o ceremonie bisericească la Maria-Saal și în cele din urmă conferirea feudelor nobililor de către duce și contele-palatin (din vremea din care avem aceste știri, acesta era contele de Görz); această ceremonie avea loc pe Herzogstuhl [scaunul ducelui] de pe Zollfeld [câmpia vamei]. Cu privire la originea ceremoniei principale de pe Fürstenstein s-au emis mai multe ipoteze și opinii; ea a fost interpretată pe rând ca fiind primirea principelui în uniunea tribală slavo-carantană, amintirea eliberării de sub jugul avar, alianța principelui cu răzeșii privilegiați. Oricum ar fi, în evul mediu dezvoltat și târziu această ceremonie simboliza colaborarea principelui cu masele populare la instaurarea și executarea puterii domnești. Obiceiurile de pe Fürstenstein s-au respectat până în anul 1414, cele de la Herzogstuhl până în secolul al XVII-lea; întrucât această ceremonie se apropia mai mult de formele tradiționale de conferire a feudelor decât de raportarea puterii princiare la masele populare „de jos", ea a și fost respectată mai mult.

c) CRAINA. Constituirea landului Craina, legată de Austria din epoca Babenbergilor pentru veacuri întregi, necesită o scurtă caracterizare, chiar dacă Craina nu mai face parte din teritoriul statului austriac începând din anul 1918. Ca și Austria, marca Craina a fost constituită în urma ofensivei ottonico-bavareză împotriva maghiarilor; denumiri mai târzii, cum ar fi formularea „Craina și Marca Slovenă" [*Krain und die Windische Mark*], prin care una și aceeași țară poartă două nume proprii, exprimă împrejurarea că la început s-a făcut o deosebire între două regiuni distincte, și anume Craina veche (Craina în sens mai restrâns), și marca (Craina Inferioară); granița dintre aceste două regiuni străbătea o zonă păduroasă până la frontiera maghiară; văile râurilor Sottla și Gurk-ul crainian ca și orașul Cilli, stirian de mai târziu, făceau parte din marca Saunia, numită astfel după râul Sann. Partea Sauniei la sud de Sava a revenit în anul 1036 margrafilor de Craina; unirea acestor două mărci s-a oglindit în numele dublu al țării. La începutul secolului al XI-lea margrafii Crainei erau membri ai familiei bavareze Sempt-Ebersberg; lor le-a urmat Ulrich de Weimar-Orlamünde, dintr-una din familiile din Germania de nord care s-au statornicit în spațiul austriac pe vremea Ottonilor; în cele din urmă, Henric al IV-lea a încredințat Craina, în împrejurările grave ale luptei pentru investitură, patriarhului credincios Sighard de Aquileia întrucât țara făcea deja parte din provincia eclesiastică în fruntea căreia se afla patriarhul de Aquileia. Fiind prea slabi pentru a impune această stăpânire laică în fața unei nobilimi puternice și a unor dregători bisericești refractari, patriarhii au conferit în secolul al XII-lea funcția de margraf al Carintiei ca feud conților puternici de Andechs, care se numeau și duci de Meran după porțiunea lor de coastă cu același nume în jurul Quarnero-ului și nu după orașul Meran din Tirol). De la familia Andechs stăpânirea Crainei a trecut în mâinile lui Frederic Războinicul (1232) în urma căsătoriei sale cu contesa Agnes de Andechs, mai târziu așa cum am arătat mai sus Craina a trecut în posesia familiei de Spanheim.

În istoria Crainei din evul mediu dezvoltat întâlnim unele fenomene caracteristice pentru istoria locală austriacă; Craina a rămas însă puțin cuprinsă de opera de colonizare germană din evul mediu dezvoltat, ea fiind o țară cu o populație rurală slovenă dar cu o nobilime și un cler german și cu o influență germană, în parte și italiană, îndeosebi în rândurile burgheziei din micile orașe, între care Laibach ocupa primul loc.

d) SALZBURG. Printre alcătuirile politice medievale din spațiul Alpilor Răsăriteni se numără și un principat eclesiastic, arhiepiscopia Salzburg. În miezul provinciei sale bisericești, arhiepiscopul de Salzburg a dobândit puteri laice. Salzburgul a avut de la început o avere proprie considerabilă, îndeosebi în Salzburggau și în Pongau, pe care donațiile ducale și regale din evul mediu timpuriu și dezvoltat au lărgit-o și mai mult. La acestea s-au mai adăugat diferite achiziționări mai mici. Pe aceste domenii arhiepiscopii aveau drepturi imunitare, datorate privilegiilor acordate de Carol cel Mare și de Ottoni. În regiunea păduroasă, exploatarea forestieră era monopolul lor. În anul 996, arhiepiscopul Hartwig a primit dreptul de a emite monede proprii și privilegiul înființării de târguri; dar nici reculurile nu au lipsit. Evoluția drepturilor seniorale laice ale Salzburgului a avut loc în cadrul sistemului bisericesc al Reichului Ottonilor și Salicilor; criza acestuia s-a repercutat grav și asupra Salzburgului. Asemenea celorlalte teritorii ale Germaniei de sud, și Salzburgul a avut mult de suferit în urma luptei pentru învestitură. Arhiepiscopul Gebhard I (1060—1088) colaborase mai întâi cu tânărul rege Henric al IV-lea, obținând de la el, ca și de la papa Alexandru al II-lea, permisiunea ridicării episcopiei Gurk, proprii și sufragane Salzburgului (1072), justificând măsura cu necesitatea oblăduirii unei părți din teritoriul Carantaniei în care Salzburgul tocmai desfășura o intensă activitate de creștinare. La izbucnirea luptei pentru învestitură, Gebhard a trecut deschis de partea papei Grigore al VII-lea, căutând să se pună la adăpost prin construirea mai multor cetăți, printre care și Hohensalzburg. El a trebuit, în cele din urmă, să părăsească arhiepiscopia întrucât nu a putut face față nobilimii laice, proimperiale în marea ei majoritate; contraarhiepiscopul Berthold de Moosburg s-a dovedit superior din punct de vedere militar și urmașului lui Gebhard, Thiemo (1090—1101), pe care l-a învins lângă Saaldorf. Chiar cel mai energic dintre principii eclesiastici salzburghezi din partida reformatoare, arhiepiscopul Konrad I (1106—1147) a trecut ani de-a rândul printr-o mare strâmtoare. După încheierea luptei pentru învestitură, el a întărit biserica din Salzburg prin chemarea de canonici regulari augustini la capitlul domului (1122), prin repopularea mănăstirilor, prin noi ctitorii monahale, folosindu-se la aceste măsuri și de sprijinul cistercienzilor. Succesorul lui Konrad, Eberhard I a continuat orientarea eclesiastică și politică a lui Konrad; astfel, el l-a sprijinit pe papa Alexandru al III-lea în timpul conflictului său

cu Frederic Barbarossa. În timpul arhiepiscopului Konrad al II-lea de Babenberg (1164—1168) a avut loc o catastrofă, anume când conții pro-imperiali de Plain au atacat Salzburgul și au incendiat orașul (1167); un al doilea incendiu, la fel de mistuitor, a cuprins orașul în anul 1200, cu scurt timp înaintea morții arhiepiscopului Adalbert, și el un adept al lui Alexandru al III-lea. Arhiepiscopul Eberhard al II-lea (1200—1246), unul dintre cei mai proeminenți dintre principii eclesiastici ai veacului al XIII-lea, a abandonat tradiția politică a predecesorilor. El l-a sprijinit consecvent pe împăratul Frederic al II-lea și, împreună cu Leopold de Austria, a conlucrat la elaborarea tratatului de pace de la San Germano; el a murit excomunicat de papă și abia în anul 1288 osemintele sale au fost depuse în domul din Salzburg. Prin înființarea micilor episcopate Chiemsee, Seckau și Lavant, asupra cărora arhiepiscopia își rezervase toate drepturile de hirotonisire, Eberhard a întărit mult poziția bisericească a Salzburgului; de asemenea, el și-a asigurat puterea laică printr-o politică abilă și consecventă. Un land Salzburg ca o unitate juridică nu se poate constata însă decât în evul mediu târziu, pentru că până la finele veacului al XIII-lea dreptul bavarez era cel valabil în arhiepiscopatul Salzburg. Acesta din urmă dispunea de o avere funciară enormă, căreia nobilimea laică nu avea să-i opună ceva cât de cât comparabil. După stingerea familiei conților de Peilstein și Lebenau s-a reușit lichidarea puterii administrative laice (1225); în plus arhiepiscopia dispunea de drepturi comitatense, îndeosebi supremația juridică, în miezul teritoriului care nu-i fuseseră conferite în mod special, în Lungau, unde împăratul Henric al II-lea făcuse cândva mari donații de terenuri Salzburgului (1213) și în Pinzgau, în urma transferului acestor drepturi asupra Salzburgului din partea ducelui Bavariei (1228).

În imediata apropiere a orașului Salzburg și-a menținut independența stăreția augustină Berchtesgaden, înconjurată fiind aproape complet de posesiuni arhiepiscopale și sprijinită fiind de regulă din partea Bavariei. Pe de altă parte existau numeroase posesiuni salzburgheze, având de obicei drepturile imunitare, în afara teritoriului închegat al arhiepiscopiei, cum ar fi în ducatul Bavariei lângă Chiemsee și Inn, în Austria lângă Dunăre (Arnsdorf în Wachau, mai la răsărit domeniul Traismauer), în Stiria, lângă Enns (Admont), lângă Mur, Mürz și Drava (o fâșie largă la apus de Leibnitz ca și localitățile de frontieră Pettau și Friedau), în Carintia (Maria-Saal, Althofen, Friesach, Sachsenburg, Gmünd) și în Tirolul de

Răsărit (valea Defreggen); chiar și în Friuli, Salzburgul a reușit să-și asigure câteva posesiuni. În toate aceste posesiuni răsfirate Salzburgul avea putere judecătorească și drepturile montane, monetare și vamale. Pfenigul salzburghez bătut la Friesach a fost multă vreme moneda cea mai importantă dintre cele care circulau în Alpii Răsăriteni. Curatorii și ministerialii din Salzburg administrau moșiile și castelele arhiepiscopiei.

e) TIROL. Comitatele din landul numit mai târziu Tirol s-au articulat în evul mediu timpuriu, în concordanță parțială cu împărțirea administrativă germanică în *Gaue* [ținuturi], care, aidoma regiunii Salzburg, s-a menținut și aici multă vreme. Pe valea Innului existau trei comitate: valea Innului superior, de la cheile Finstermünz până la gurile râului Melach, urma apoi valea Innului inferior care se întindea până la afluentul Ziller; în fine mai exista un al treilea comitat al Innului (numit mai târziu și „comitatul teritorial din munți" „*Landgrafschaft im Gebirge*"), a cărui soartă politică se desfășoară în evul mediu târziu mai mult în cadrul istoriei Bavariei decât în cel al istoriei Tirolului; din acest comitat făceau parte stăpânirile Kufstein, Rattenberg și Kitzbühel. Comitatul din valea Nori se întindea în evul mediu timpuriu până în valea Innului; mai târziu, acest comitat s-a stabilit îndeosebi în valea Eisack până la sud de Klausen, fiind așadar în Tirolul de Sud; în această regiune frontierele comitatense se suprapuneau cu cele ale diocezei, pentru că, de pildă, comitatul Bozen /Bolzano/, cu toate că era un teritoriu ereditar al neamului străvechi bavarez, aparținea diocezei Trient/Trento/. Comitate proprii mai formau Vintschgau și valea Puster. Partea sudică a regiunii Bozen făcea parte din comitatul Eppan și Ulten, care inițial nu era supus ducatului bavarez ci ducatului longobard Trient. Tirolul de Răsărit de mai târziu forma o parte integrantă a comitatului carintian Lurn pe când regiunea Ausfern aparținea ducatului Suabia.

Procesul de constituire a stăpânirilor din spațiul tirolez de pe ambii versanți ai creastei principale alpine a fost dominat mai întâi de demnitarii eclesiastici, care încă în secolul al X-lea dispuneau de însemnate drepturi imunitare și de averi funciare considerabile. În anul 1027, împăratul Konrad al II-lea a conferit comitatele Trient, Bozen și Vintschgau episcopului Udalrich de Trient; în același an, el a conferit episcopului Hartwig de Brixen comitatul valea Nori și valea Innului la apus de Ziller. O conjurație

periculoasă a dinastiilor din Germania de sud îl îndemnase pe împărat la aceste măsuri. Drumurile principale de acces în Italia trebuiau să fie asigurate de către acești episcopi de nădejde. Poziția de forță a Trientului era mai importantă, dar compensația s-a realizat atunci când episcopul Altwin de Brixen, un adept credincios al lui Henric al IV-lea, a primit din partea regelui și comitatul valea Puster (1091). Astfel se părea că se vor constitui două landuri, Trient și Brixen; într-adevăr, la finele veacului al XII-lea și mai târziu se folosește termenul de țară *(terra, provincia)* pentru desemnarea stăpânirilor celor doi episcopi; cu aceasta se enunță de pe acum o desprindere incipientă de Bavaria. Relațiile ambelor episcopate cu Reichul german continuau să fie bune. În timpul confruntării dintre imperiu și sacerdoțiu episcopii tirolezi au rămas de partea împăratului ca și după lupta de învestitură; doar importantul și savantul episcop Hartmann de Brixen (1140—1164) a luat partea papei Alexandru al III-lea, păstrând în același timp și conform posibilităților loialitatea față de Frederic Barbarossa; dimpotrivă, împăratul, la rândul său, l-a sprijinit pe episcopul Trientului în combaterea tendințelor de independență ale supușilor săi de la orașe, care căutau o alianță cu orașele lombarde. De atunci, episcopatul Trient a fost considerat parte integrantă a regatului german fiind exclus din *regnum Italiae* [regatul Italiei]. Un tratat vamal încheiat în anul 1202 între episcopii de Trient și Brixen a ușurat comerțul dintre cele două principate; știri diverse atestă în plus exersarea monopolului montan, de exploatare minieră de către acești episcopi, privilegiul fiind acordat de potentații germani.

Cu toate că evoluția politică a Tirolului din evul mediu dezvoltat poartă anumite trăsături identice cu cele ale istoriei salzburgheze, rezultatul a fost altul: forțele laice s-au impus în cele din urmă în Tirol, nu în ultimul rând datorită funcționării energice a administrației și jurisdicției laice. Pe când Salzburgul a eliminat și anihilat administratorii, aceștia au crescut în Tirol peste capul episcopilor de Trient și Brixen.

Din rândurile familiilor nobiliare trei au depășit cu mult tovarășii lor de stare atât în ceea ce privește averea cât și în influență; aceștia sunt conții de Andechs, cei de Eppan și în fine cei de Tirol. Conții de Andechs aveau moșii în numeroase locuri; ei au primit de la Brixen comitatele din valea inferioară a Innului și din valea Puster; împroprietărirea a avut loc în veacul al XII-lea sub formă de feude conferite; în plus ei administrau stă-

pânirile imunitare ale episcopatelor Brixen și Freising. Atitudinea proimperială a conților de Andechs le-a adus, cum s-a mai pomenit, ducatul titular din Istria „Meran"; probabil pe nedrept, ei au fost implicați în procesul intentat ucigașilor regelui Filip de Suabia, ceea ce le-a diminuat considerabil și poziția din Tirol; e drept că n-au reușit să recapete comitatele sechestrate, iar administrația din Brixen, care era egală cu un comitat în valea Eisack, a rămas definitiv pierdută. Ca protectorii Innsbruckului aflat în plină ascensiune, conții de Andechs au continuat să joace un rol important. Innsbruckul a primit de la Otto al II-lea de Andechs dreptul de oraș (1239). Cu moartea lui Otto s-a stins linia masculină a acestui neam, a cărui avere a trecut în posesia altor familii.

Conții de Eppan și Ulten, înrudiți cu Welfii, se stabiliseră în valea râului Etsch /Adige/; puterea comitatensă o exersau ca vasali ai episcopului de Trient; o linie colaterală a familiei, care se numea Greifenstein după cetatea omonimă de lângă Terlan, poseda comitatul Bozen, de asemenea ca feud al episcopilor de Trient. Pe la mijlocul veacului al XII-lea a izbucnit un conflict sângeros între cei de Eppan și conții de Tirol, din care aceștia din urmă au ieșit învingători. Ca urmare a acestui succes, comitatul Bozen a revenit conților de Tirol după stingerea liniei colaterale Greifenstein (1165). Conții de Eppan înșiși și-au prelungit existența până la mijlocul secolului al XIII-lea, când neamul lor s-a stins pe linia masculină o dată cu moartea episcopului Egno (de Brixen între 1240—1250, de Trient între 1250—1273).

Conții de Tirol își aveau castelul de reședință în valea râului Etsch, la nord de Meran, al cărei nume va deveni cel al landului după stingerea casei de conți. Din această familie se recrutau conții din Vintschgau și administratorii din Trient, iar după 1165, așa cum s-a mai amintit, și conții de Bozen. Asemenea majorității familiilor nobiliare din valea Etsch, și conții de Tirol i-au sprijinit pe Ștauferi în luptele lor din Italia; în general ei au desfășurat o activitate politică foarte intensă; îndeosebi ultimul reprezentant al casei, contele Albert, a fost un om de stat foarte energic și eficace. În anul 1210 el a devenit administratorul de ținut la Brixen; în această calitate, s-a impus chiar și într-un conflict cu episcopul Konrad. După stingerea casei de Andechs, comitatele din valea inferioară a Innului și din valea Puster au revenit celor de Tirol. Întrucât Albert a murit în anul 1253

fără moștenitori masculini, o altă familie, anume cea de Görz, a devenit uzufructuara operei de unificare a conților de Tirol.

Constituirea principatului teritorial Tirol nu s-a încheiat la mijlocul secolului al XIII-lea, dar ea era oricum începută, în această fază familiile de conți, ultima cea de Tirol, depășind clar pe episcopii de Brixen și de Trient.

f) VORARLBERG. Constituirea landului Vorarlberg, la extremitatea apuseană a teritoriului statului austriac de astăzi, a fost un proces deosebit de îndelungat și complex, marcat de multe reculuri și care s-a încheiat abia în secolul al XIX-lea. În decursul evului mediu dezvoltat au existat momente în care părea să se fi obținut o consolidare teritorială ce tindea să alcătuiască un land bine delimitat; de fapt, însă, tendința spre o nouă reunificare a întregului ducat suab este mult mai evidentă decât acea consolidare teritorială mai sus amintită; dar nici această tendință nu a fost, în cele din urmă, încununată de succes. În decursul veacului al X-lea, regiunea aceasta a cunoscut lupte aprige între diferitele forțe rivale, atât laice cât și eclesiastice, interesele episcopatelor Chur și Konstanz, ale abației St. Gallen cât și cele ale puternicelor familii nobiliare, îndeosebi neamurile Burkhard și Udalrich, opunându-se reciproc și pe rând. Clanul Burkhard s-a stins în anul 973, după ce a furnizat o bucată de vreme duci Suabiei; cu această dispariție, Udalricii au devenit familia conducătoare necontestată din regiunea Bodensee, îndeosebi și în Rheingau și în Walgau, care cuprindeau majoritatea viitorului land Vorarlberg, pe când din Argengau și Alpgau făceau parte doar fâșii marginale ale acestui land de astăzi. Numeroasele donații ale Ottonilor, de altfel conforme politicii lor interne generale, întăriseră foarte mult poziția bisericii, îndeosebi episcopatul Chur, diminuând în același timp drepturile conților; nici divizarea genealogică a casei de Udalrich în două linii, Bregenz și Buchhorn (Friedrichshafen) nu a venit în întâmpinarea formării unei stăpâniri cuprinzătoare și unitare (1043). În orice caz, linia Bregenz stăpânea atunci aproape întreaga suprafață a landului Vorarlberg de astăzi. În timpul luptei pentru investitură, cele două linii ale Udalricilor au ocupat poziții contrare. Cei de Bregenz, care curând aveau să se dovedească adepți ai reformei bisericești prin ctitoria abației benedictine Mehrerau (1097), făceau parte din partida gregoriană, pe când cei de Buchhorn din cea imperială; când

această linie s-a stins în anul 1089, uzufructuarii averii nu au fost rudele de Bregenz ci mult mai puternicii Welfi. Conții din Bregenz s-au războit pentru moștenire, dar au fost învinși, pierzând ei înșiși o parte din averea lor ereditară de până atunci. Energicul conte Rudolf de Bregenz a reușit totuși să se impună, iar cea de-a doua căsătorie a sa cu Wulfhilde, o soră a Welfului Henric cel Semeț, stă mărturie pentru împăcarea celor două familii. Când a izbucnit lupta deschisă între Welfi și Stauferi, Konrad de Bregenz a reușit cu abilitate să-și păstreze încrederea curții imperiale. Nepotul omonim de soră al lui Konrad, o rudă foarte apropiată deci și un adept devotat al lui Frederic Barbarossa, a preluat o moștenire considerabilă pe care a unit-o cu latifundiile sale întinse. Întrucât acest Rudolf mai tânăr a fost numit în funcție de numeroasele sale demnități și stăpâniri conte de Bregenz, de Ramsberg, de Lindau, de Schweinshut, mai ales conte de Pfullendorf și întrucât a dus o viață nomadă, însoțind curtea imperială în toate călătoriile, asupra identității și a poziției genealogice ale persoanei sale a domnit multă vreme o obscuritate de nepătruns. Contele de Pfullendorf nu a avut urmași masculini, el lăsând averea sa proprie moștenire Stauferilor; comitatul Bregenz a trecut în stăpânirea ginerelui său, Hugo de Tübingen, care s-a impus în cele din urmă în fața superiorității Welfilor, căreia a trebuit să se supună trecător. Hugo a strămutat reședința sa la Feldkirch, ceea ce a însemnat pentru veacuri o schimbare a așezării conducătoare și capitale în landul de la poalele Arlbergului. De atunci (c. 1206) Hugo s-a autointitulat conte de Montfort preluând așadar titulatura unei familii de ministeriali de origine romanică, care se afla în țară încă din veacul al XI-lea. Emblema conților de Tübingen-Montfort reproduce un stindard de război (interpretat mai târziu ca fiind un steag bisericesc) și a fost preluată de stăpânirea Feldkirch și în vremurile mai noi de landul Vorarlberg. Conții de Montfort au realizat foarte mult pentru drumurile și așezările țării prin modernizarea drumului prin pasul Arlberg, de care au profitat și noile orașe Feldkirch și Bludenz. Înflorirea meșteșugurilor și a meseriilor specializate în așezările mai mari a întărit elementul etnic alaman în comparație cu cel romanic aflat în regres. Concurența făcută de drumul prin St. Gotthard, deschisă în anul 1220, a pricinuit însă anumite pagube. Pe la mijlocul secolului al XIII-lea, o dată cu căderea Stauferilor, a avut loc desființarea ducatului Suabiei, care ar fi putut elibera calea unui neam de stăpâni energici spre alcătuirea unei

dominații proprii; conții de Montfort au ratat însă posibilitatea aceasta de promovare prin împărțirea stăpânirilor, prima oară pe la 1235, cea definitivă având loc în anul 1260. De atunci, cele două linii Montfort și Werdenberg (numele derivă de la o cetate din valea elvețiană a Rinului, lângă Sargans) s-au războit nu de puține ori. Dintre celelalte familii, domnii de Hohenems s-au impus cel mai bine; ei erau la început slujbași ai Ștauferilor, iar cetatea lor a servit împăratului Henric al VI-lea drept închisoare pentru prizonieri de vază. În general însă, Vorarlbergul s-a integrat la finele evului mediu dezvoltat mozaicului micilor alcătuiri politice atât de caracteristice zonei de origine a alamanilor.

OPERA DE COLONIZARE DIN EVUL MEDIU DEZVOLTAT

Realizarea stăpânirilor teritoriale în Alpii Răsăriteni și în țările dunărene a fost opera principilor; această evoluție nu s-a încheiat în evul mediu dezvoltat; totuși ea reprezintă conținutul principal al istoriei politice din spațiul austriac al acelei vremi; la fel de însemnată este însă exploatarea propriu-zisă a terenurilor, deplina folosire a spațiului așezărilor umane de către și în folosul locuitorilor lor. Cu această realizare, colonizarea din evul mediu timpuriu continuă nemijlocit și logic epoca premergătoare, continuând ceea ce au început generațiile anterioare și ceea ce, în răsăritul patriei noastre nu fusese distrus complet. Oricum ar fi, mișcarea demografică și colonizatoare din evul mediu dezvoltat are în multe privințe un alt caracter decât cea din epoca Agilolfilor și Carolingienilor: noua colonizare are loc în spații mai restrânse, ea este mult mai intensă, condensând locuirea ținuturilor deschise; prin defrișare, se câștigă noi suprafețe, se caută terenuri mai ridicate sau mai greu accesibile, dezvoltând noi forme de colonizare și de așezări umane și, înainte de toate, se transformă începuturile modeste ale vieții urbane în mari și importante așezări orășenești.

Conducerea realizării operei de colonizare se află în mâinile principatului, ale nobilimii și ale bisericii; regele s-a evidențiat numai prin donații funciare. Printre neamurile promovate la rangul princiar trebuie nominalizate aici Babenbergii și Otakarii, dar și cei de Eppenstein, Spanheim și Andechs; defrișările, care nu de puține ori au stabilit legături folositoare între așezările mai vechi, au fost o premisă esențială pentru dezvoltarea și

consolidarea stăpânirii teritoriale a puterii princiare în plină ascensiune din spațiul Alpilor Răsăriteni. Și în mișcarea de colonizare, nobilii fără slujbe au rămas — dintre familiile nobiliare —, cu timpul, în urma ministerialilor, dintre care cei de Kuenring au desfășurat în Austria o activitate de excepție; mai puțin importantă a fost contribuția cavalerimii și a nobilimii mici. Biserica, ai cărei demnitari se recrutau aproape fără excepție din rândurile nobilimii, a jucat un rol determinant în opera de colonizare; episcopatele Salzburg și Passau s-au putut bizui pe drepturi mai vechi de proprietate, căutând să compenseze pierderile suferite de pe urma invaziilor maghiare în colonizările din teritoriile mărcilor. Freising și Brixen au fost de asemenea foarte activi. Dintre congregațiile monastice, benedictinii au preluat mai întâi conducerea. Dintre toate mănăstirile din Austria Inferioară de pe ambele maluri ale Dunării, așezământul Göttweig a prestat cea mai importantă activitate; Admont-ul a colonizat în valea stiriană a râului Enns, pe când în Vorarlberg, mănăstirea Mehrerau a participat efectiv la defrișarea Pădurii Bregenz. Cunoscută este activitatea agricolă de pionierat a cistercienzilor și premonstratenzilor, ea fiind apreciată încă de către contemporani, cum ar fi activitatea călugărilor de la Rein, care s-a bucurat de aprecierile Otakarilor. Și așezămintele monahale Zwettl, Heiligenkreuz, Geras și Baumgartenberg au fost foarte active în opera de colonizare, dar nu trebuie să trecem cu vederea faptul, că cistercienzilor li s-au repartizat uneori terenuri deja desțelenite. În sfârșit foarte evidentă este legătura dintre înmulțirea organizațiilor parohiale și cea a terenurilor cultivate, în schimb, ordinele călugărilor cerșetori nu au contribuit cu nimic notabil la opera de colonizare. Munca propriu-zisă a fost depusă desigur de agricultorii dependenți de marile proprietăți funciare laice și eclesiastice; țărani liberi au existat în spațiul austriac în locuri de excepție, numărul lor scăzând o dată cu înaintarea înspre răsărit. În Austria Superioară erau țărani liberi în Hausruck, în Austria Inferioară existau comune libere în valea Isper și cu drepturi libere mult mai puțin conturate în valea Wachau; spre sfârșitul epocii de defrișare din apusul Austriei, Walserii /locuitorii regiunii Wals/ — emigranți din valea superioară a râului Rhône, care a fost colonizată începând cu veacul al IX-lea de neamuri alamanice — au desfășurat o activitate de colonizare importantă și foarte întinsă.

După alcătuirea numeroaselor așezări noi în regiunile mai ușor accesibile din veacurile X și XI terenurile deschise, neacoperite de păduri,

nu mai ajungeau pentru a hrăni populația mereu crescândă; s-a trecut așadar la aflarea de poziții mai puțin avantajoase întemeierii de așezări. Mari întinderi de pădure au fost defrișate, în locul lor ridicându-se și așezări. Exemple grăitoare pentru dobândirea noilor spații colonizabile oferă, în spațiul austriac așa-zisele regiuni Waldviertel și Mühlviertel, peisajele din Stiria superioară și răsăriteană, Pinzgau și Bregenzer Wald /Pădurea Bregenz/. În denumirile localităților din aceste regiuni defrișate se oglindește munca lor de deschidere, cultivării și locuirii, tăierea copacilor, arderea lemnului, „lăzuirea" [„Schwende"] și „curătura" („Reuten") pădurii; denumirile așezărilor din această epocă conțin de multe ori indicii asupra conducătorilor intreprinderii, adică asupra întemeietorilor și stăpânilor satelor; în această privință, caracteristice sunt formele care conțin numele de persoană (la genitiv) pe când cuvântul principal (de exemplu —*dorf*/ sat) lipsește, cum ar fi Teichmanns, Dietmanns, Wolfgers, (Groß- și Klein-) Gerungs, Pertholz (=Berchtolds), Peinreichs (*Prunrichestorf*, 1166) și multe altele. Aceste forme toponimice sunt de regulă ceva mai devreme atestate decât toponimele care oglindesc munca de defrișare, cum ar fi Ottenschlag, Münichreith, Reutte, Äpfelgeschwendt; printre aceste forme cele care se termină în *-reut* (aproximativ o sută numai în Stiria!) sunt cele mai vechi. De asemenea, se întâlnesc și indicații asupra existenței pădurii premergătoare așezărilor, ca de pildă Rottenschachen (Schachen = bucată de pădure), Eibiswald și altele. Câteva așezări pe locuri defrișate își datorează existența nu colonizării țărănești, ci consumului de lemn și nevoii de lemn de construcții pentru locuințele minerilor din evul mediu dezvoltat și târziu.

În privința formelor așezărilor, colonizarea țării se caracterizează, în evul mediu dezvoltat, prin numeroasele curți /gospodării/ izolate, îndeosebi în regiunile păduroase alpine dintre văile colonizate din străvechime și dintre regiunile de pășuni alpine, care și ele fuseseră deja locuite și exploatate mai de mult; spre deosebire de o concepție larg răspândită, colonizarea sub forma gospodăriilor izolate din patria noastră este de regulă posterioară primelor așezări colective; e drept că gospodăria izolată nu a lipsit cu desăvârsire nici în vremea romanilor și nici în cea a slavilor; chiar și din epoca carolingiană cunoaștem câteva gospodării regale /izolate/ mari. Printre așezările sătești din evul mediu dezvoltat găsim sate așezate pe dealurile bisericilor din epoca Ottonilor și a primilor Babenbergi;

forma principală a satelor din epoca marilor defrișări era satul cu imaș, adică o așezare rurală dispusă regulat și planificat în jurul imașului, care mai târziu va deveni piața satului. Casele se prelungeau înspre exteriorul satului cu grădini care adesea erau delimitate cu garduri vii; această îngrăditură forma un fel de crâng de apărare a satului; biserica se afla de obicei pe o ridicătură în afara satului. Spre finele evului mediu dezvoltat, s-au constituit după 1200 în regiunea de la Litschau și Heidenreichstein sate în zone de dealuri împădurite, așezate de-a lungul unui drum, așezări colective aerisite, în care s-a renunțat la principiul de până atunci după care pe cât posibil toți locuitorii satului participau în egală măsură la exploatarea terenurilor mai bune; în cazul acestui nou tip de sat ogoarele țăranilor erau lipite nemijlocit de gospodării; în rest însă predominau, pe lângă haturile comasate, în bloc, mai vechi, haturile parcelate în fâșii regulate, îndeosebi în răsăritul austriac; ambele tipuri aveau de regulă câte trei suprafețe, ogoare mari cultivate conform ritmului asolamentului pe câte o treime a câmpului. Din gospodăriile izolate făceau parte fermele izolate /*Einödfluren*/ și gospodăriile în bătăturile defrișate înconjurate de pădure /*Rodungsfluren*/, care se pot întâlni în întregul spațiu al Alpilor Răsăriteni.

Un număr relativ mare de așezări sătești din spațiul austriac au atins treptat, în cursul evului mediu dezvoltat, mărimea și importanța unor orașe, promovarea oglindindu-se, de obicei, și prin poziția juridică a acestor așezări; alte localități au fost perfecționate planificat ca orașe sau de la început construite ca orașe noi. Numărul orașelor din această epocă este mai mare în sudul și estul Austriei decât în regiunea străvechi-bavareză. Așa cum s-a mai pomenit în alt loc, în parte e vorba aici de o continuare a unor așezări romane, păstrându-se uneori chiar și numele. Chiar și Viena și-a păstrat o continuitate de așezare umană și o anumită importanță neîntreruptă din epoca romană târzie, ceea ce multă vreme a rămas neobservat; e drept că așezarea medievală vieneză nu a acoperit, până în secolul al XII-lea suprafața castrului roman; în urma lărgirii orașului de către ducii Henric, Leopold al V-lea și Leopold al VI-lea, Viena a spulberat acest cadru roman fixându-și granițele care vor rămâne practic neschimbate pentru multe veacuri, dacă facem abstracție de suburbiile sale. În general se poate afirma că orașele de pe Dunăre au înflorit mai devreme decât celelalte, aceasta desigur datorită importanței fluviului ca

arteră de circulație. Regensburgul poate fi numit primul oraș mare medieval din spațiul bavarezo-austriac, care va fi depășit apoi de către Viena în decursul veacului al XII-lea.

De regulă constatăm la orașe două centre în jurul cărora s-a dezvoltat așezarea urbană, anume zona din jurul cetății și o așezare a negustorimii, bipolaritatea aceasta fiind deosebit de vizibilă în cazul orașelor Linz, Krems și Wels; abia în urma contopirii lor topografice și administrative, care trebuia să aibă acordul castelanului, s-a născut orașul civil adevărat, încins cu ziduri de apărare. Negustorimea (*ius mercatorum*) a pus baza dreptului orășenesc. Esențial în acest proces a fost cristalizarea unei jurisdicții inferioare proprii; în această privință, Austria dintr-o epocă ceva mai târzie, a cunoscut o evoluție similară cu regiunea apuseană dintre Loara și Rin, în care se pot identifica prima oară caracteristicile vieții urbane din evul mediu dezvoltat; desigur că și prezența unor negustori și meseriași calificați veniți din Apus va fi jucat un oarecare rol. La Viena se consemnează prezența vopsitorilor de postavuri și stofe de lână din Flandra, cărora Leopold al VI-lea le acordă, în anul 1208, un privilegiu; existau probabil și negustori valoni, atestați poate prin numele uliței Wallnerstraße din Viena.

În formarea micilor orașe din regiunile alpine și în dezvoltarea târgurilor, care nu se pot deosebi întotdeauna și peste tot de orașe, premisele locale sunt adesea mult mai evidente decât cerințele comerțului interregional, chiar dacă acesta a jucat un rol excepțional pentru dezvoltarea târgului Villach, situat pe drumul principal care lega spațiul Alpilor Răsăriteni de Friuli sau Veneția, sau pentru înflorirea târgului Judenburg. Dincolo de aceasta, orașul bamberghez Villach reprezintă tipul orașului-pod, la fel ca și Innsbruckul familiei Andechs, sau mai târziu Bruck pe Mur. Multe orașe erau și așezări întărite, printre acestea numărându-se îndeosebi orașele de graniță, cum ar fi Drosendorf, Hainburg, Laa pe Thaya, Fürstenfeld și Radkersburg; alte orașe serveau drept centre administrative ale unor stăpâni mai mari sau mai mici, cum ar fi Dürnstein-ul familiei Kuenring din Wachau, Wolfsberg-ul bamberghez din valea Lavant, Steyr-ul ca reședința Otakarilor și Hardegg-ul, capitala comitatului cu același nume. Pentru dobândirea unei oarecare importanțe un oraș trebuia, pe lângă funcțiile administrative și militare, să mai aibă și alte însușiri: astfel, de exemplu, Friesach era centrul administrativ al proprietăților Salzburgului din Carintia, sediul unui arhidiacon și bariera de

drum; datorită minelor din vecinătate, orașul mai avea și o însemnată monetărie, apoi era stație de tranzit comercial și, din pricina înaltei demnități a stăpânului orașului, adesea gazda adunărilor princiare strălucitoare.

La fondarea planificată a orașelor sau la strămutarea lor s-a evidențiat adesea politica teritorială a principilor, așa cum a fost cazul în stabilirea orașului Wiener Neustadt de către ducele Leopold al V-lea într-o poziție-cheie între cele două țări ale sale Austria și Stiria, sau la noua așezare a orașului Klagenfurt de către ducele Bernhard de Carintia. Influența nobilimii se oglindește în burghezia cavalerească a diferitelor orașe, îndeosebi a acelora care au fost (cel puțin trecător) reședințe, cum ar fi Viena, Steyr sau Klosterneuburg. În general au putut să existe legături între familiile patriciene conducătoare și slujbașii primilor stăpâni ai orașelor. În sfârșit, în orașele austriece, elementul evreiesc a fost important, mai ales în vremurile mai vechi; prezența lor la Judenburg o trădează însuși numele orașului; în apropierea altor orașe din vechea Carantanie existau sate evreiești, de exemplu lângă Graz, Friesach și Klagenfurt.

Analiza colonizării țării din evul mediu dezvoltat necesită și cunoașterea problemei schimbărilor naționale cauzate de această colonizare. Noii coloniști au fost fără îndoială în marea lor majoritate de origină bavareză, parte din teritoriile bavareze străvechi ale spațiului austriac, parte din regiunile care au rămas și după 1156 și 1180 ducatului Bavariei. Originea lor bavareză o relevă fără echivoc dialectul lor austriac; originea aceasta rezultă și din rolul conducător pe care l-au avut în opera de colonizare familiile nobiliare bavareze, episcopatele și mănăstirile din Bavaria. La opera de colonizare au participat însă și membrii altor neamuri germane. În Vorarlberg, alamanii landului au înaintat masiv, prin intermediul elementului lor etnic velș, în munți și în treimea teritorială sudică. Destul de controversată este dimensiunea participării franconilor la popularea teritoriilor recucerite ale mărcilor sud-estice. Familiile Babenberg și Spanheim întrețineau legături strânse cu spațiul francon, episcopatul Bamberg avea în Carintia domenii întinse, așa încât suntem îndreptățiți să admitem că și coloniști franconi au venit în spațiul austriac carintian, cu toate că ei nu au lăsat urme dialectale francone certe; și încercările de a se identifica aici forme francone de așezări și gospodării nu au dus la rezultate satisfăcătoare. Poate că toponime ca Frankenberg și Frankenstein în Carintia, Frankenreith și Frankenhof în Austria Inferioară pot fi iden-

tificate drept așezări francone într-un anturaj bavarez, dar și numele de persoană Franco poate să explice unele din aceste forme toponimice. Influențe saxone au existat fără îndoială în epoca ottonă. Nobilimea austriacă a întreținut multiple legături de familie spre miazăzi; astfel, familia Kuenring este probabil de origine saxonă. Noi așezări saxone ar putea fi localitățile denumite Sachsendorf și Sachsenbrunn (Austria Inferioară), Sachsengang (regiunea Viena) și Sachsenburg (Carintia).

De mare interes sunt, în fine, schimburile între populația germană și negermană. Regiunea Dunării din Austria Inferioară a devenit, în esență, încă de pe vremea Carolingienilor, germană; în podișul subalpin, slabele resturi slave au dispărut în vremea primilor Babenbergi. Listele de martori din diplome și însemnările de tradiții conțin aproape exclusiv nume de persoane germane, dacă facem abstracție de numele bisericești /de sfinți/ care nu se pot diferenția din punct de vedere național. Departe de marile artere de circulație și de colonizare ale regiunilor alpine slavii au rezistat mai mult; astfel, în Stiria superioară ei s-au păstrat ca o minoritate locală până în secolul al XIII-lea, în unele sate izolate din vecinătatea Grazului chiar până în evul mediu târziu. În Carintia exista o insulă lingvistică slovenă mai mare pe la Obervellach și Mallnitz, grupuri mai mici, însă la nord de viitoarea linie de demarcație a celor două graiuri până spre anul 1400. Bineînțeles că slavii nu au jucat numai un rol pasiv, ci ei au participat activ la munca de defrișare, așa cum stau mărturie pentru această afirmație denumirile localităților Lassing, Lassnitz (*laz*, în limba slovenă: defrișare, lăzuire) sau Treffning, Treffling (*trebiti,* în limba slovenă: a defrișa). Clerul, nobilimea și burghezia au fost aproape sută la sută de origină germană; la acestea se adaugă afluența coloniștilor-agricultori germani; astfel, slavii au fost asimilați cu timpul în chiar așezările lor, oricum de regulă puțin populate. Ultimii romanici din Tirolul de Nord și Salzburg au renunțat deja în secolul al X-lea la limba lor, ținutul din Vorarlberg Walgau a fost germanizat în cursul celui de-al XIII-lea veac. Cam în aceeași vreme germanitatea sătească s-a impus în regiunile mărginașe sudice ale Boemiei și Moraviei, care oricum au fost defrișate în parte dinspre Austria. Ca orășeni privilegiați germanii erau prezenți peste tot, trecând peste frontierele lingvistice în curs de stabilire în adâncul mediilor slave, atât în Stiria de sud și în Craina cât și în teritoriile centrale ale spațiului Sudeților.

Dacă ne întrebăm care au fost cauzele succeselor uimitoare ale colonizării din evul mediu dezvoltat, răspunsul se află ușor: opera de colonizare a mijlocit țăranului ogoare noi, gospodării noi, adesea și o poziție juridică mai ridicată; succesul putea așadar recompensa truda. Colonizarea a sporit veniturile păturilor conducătoare ale nobilimii și clerului, întărind astfel bazele economice ale pozițiilor anterioare și conferind totodată un plus de putere și prestigiu. Interesele coloniștilor și ale stăpânilor lor mergeau astfel mână în mână în întreprinderea desțelenirilor și colonizării noilor suprafețe; înaintea unor astfel de avantaje și succese evidente, la un moment dat — departe de a fi scutiți de contradicții naționale de altfel — și potentații și nobilimea popoarelor vecine au început să caute și să se folosească de coloniștii germani, care dispuneau de o tehnică de muncă mai avansată — plugul german cu lamă și roată era net superior plugului slav fără roată și cu cârlig (*radlo*); activitatea lor promitea așadar foloase mai mari, influențând, în plus, pozitiv și dinamizator populația autohtonă. Așezările urbane erau și mai impresionante și mult mai strălucite din punct de vedere exterior decât satele; de aici se explică ambiția principilor și prelaților de a întemeia orașe noi, de a le lărgi pe cele existente, de a conferi drepturile de oraș sau de târg. Prin munca lor de o viață agricultorii și orășenii au dobândit pentru ei și pentru urmașii lor dreptul de cetățenie într-o patrie proprie înăuntrul și în afara frontierelor țării. Astfel mișcarea de colonizare a produs rezultate impresionante și statornice ale unei munci culturale pașnice; fără ele nu ar exista un popor austriac, așa cum fără opera de unificare politică a principilor nu ar exista landurile și nici statul austriac.

VIAȚA ECONOMICĂ ÎN EVUL MEDIU DEZVOLTAT

Comunitatea țărănească și stăpânirea seniorală sunt, pe lângă familie, acele colectivități decisive în cadrul cărora se desfășoară activitatea economică a agricultorului în evul mediu. Comunitatea rurală avea baze multiple și diverse; rudenia („prietenia“) și vecinătatea, interacțiunea în sfătuirea și ajutorarea între locuitorii satelor erau cele mai de seamă dintre aceste baze. În cursul evului mediu dezvoltat legăturile bazate pe obiceiurile tribale au slăbit foarte mult. De cea mai mare importanță era

reglementarea colaborării dintre vecini în cultivarea și exploatarea câmpurilor, observându-se cu strictețe cultivarea obligatorie a ogoarelor după regulile și cerințele culturii alternative din trei în trei ani a terenurilor arabile, schimbul dintre însămânțare și pârloagă făcându-se împreună și regulat; cu aceeași strictețe se proceda la exploatarea și folosirea pădurilor și pășunilor. O economie forestieră scrupuloasă devenise necesară în urma diminuării fondului silvic originar în perioada defrișărilor. Comuna se îngrijea de întreținerea fântânilor, a drumurilor și a podurilor, de delimitarea și paza granițelor haturilor; îndeosebi în această privință au fost necesare numeroase revizuiri și reglementări, iar deciziile juridice privind astfel de procese de hotar ne permit adesea aflarea funcționării comunei sătești din evul mediu dezvoltat, precum și puterea ei judecătorească foarte limitată.

În lumina izvoarelor stăpânirea seniorală ni se relevă mult mai evidentă și clară decât comunitatea țărănească. Ne aflăm aici înaintea unei noțiuni centrale a relațiilor rurale juridice și economice ale evului mediu, dar și ale epocii moderne până în secolul al XIX-lea. Stăpânirea seniorală nu este numai o întreprindere agricolă net superioară gospodăriei țărănești, nu este numai o proprietate de mari suprafețe de terenuri ci și așa cum o exprimă și numele, stăpânire peste hotare și oameni; seniorul concesiona pământul contra unei obligații de dări și munci în condiții juridice mereu schimbătoare, țăranilor șerbi sau limitat liberi; o parte și-o păstra în regie proprie, aceasta fiind lucrată și cultivată de servitori. Această economie proprie s-a diminuat în multe locuri în cursul evului mediu dezvoltat în favoarea economiei de arendă și cens. Gospodăria seniorului și curtea administratorului /*Meier* - vechil, vătaf al argaților/ erau de obicei mai mari decât gospodăria normală a țăranilor; marile domenii nobiliare erau administrate dinspre cetăți și castele. Unitatea gospodăriei țărănești obișnuite era pogonul [*Hufe*, falcea], apreciat în primul rând după recoltă și mai puțin după calitatea solului. În Austria Inferioară denumirea „pogon“ s-a înlocuit de regulă cu expresia feudă [Lehen, Halblehen = semifeudă]; în această regiune suprafața de teren era determinantă, o feudă cuprinzând de regulă treizeci de iugăre de teren arabil și în plus dreptul de exploatare forestieră suficientă nevoilor proprii.

Dările obligatorii, pe care gospodăriile șerbilor trebuiau să le presteze în evul mediu dezvoltat, se făceau în mare parte în produse naturale.

Volumul acestor dări era pe atunci măsurat și suportabil. Agricultorii austrieci din epoca ultimilor Babenbergi treceau în ochii unui Neidhart von Reuental drept foarte înstăriți; e drept că el era departe de a fi un observator obiectiv. Judecând după dările înregistrate în urbariile, adică în însemnările privind drepturile și veniturile seniorale, ovăzul era cereala predominantă din agricultura de atunci; pe locul doi se situează secara. Grâul și orzul sunt rar pomenite în izvoarele mai vechi, iar meiul slavilor dispare treptat. Destul de răspândită era cultura inului, iar dintre leguminoase, fasolea și mazărea sunt foarte des menționate. Foarte apreciat a fost și macul. Creșterea hameiului în spațiul austriac este documentată cam pe la 1200 încoace. În lumina izvoarelor o mare răspândire și cu recolte bogate a cunoscut-o cultura viței de vie, chiar și în regiunile din care aceasta lipsește cu desăvârșire astăzi, cum ar fi Austria Superioară și Carintia. Îndeosebi seniorii eclesiastici, dar și ducele de Austria posedau vii întinse. Importanță predominantă avea desigur cultura viței de vie din Tirolul de Sud, din Stiria sudică și din regiunile viticole ale Austriei Inferioare. Izvoarele noastre consemnează, în fine, o îngrijită pomicultură în așa-zisele „Baumgärten" (livezi). Între plantele de grădinărit șofranul este foarte des pomenit în evul mediu dezvoltat și mai târziu atât ca mirodenie cât și ca produs colorant. Creșterea vitelor era pe atunci probabil mai puțin răspândită și productivă ca mai târziu, fiind mai prezentă în gospodăriile seniorale decât în cele ale micilor țărani. De cele mai multe ori este menționată creșterea porcilor; creșterea vitelor este atestată de izvoarele mai târzii prin menționarea dărilor sub forma unor produse lactate către seniori. Creșterea vitelor era importantă îndeosebi în landurile alpine occidentale cu economia lor de pășuni foarte veche și roditoare. O formă specială a zootehniei intensive a fost *Schwaigen* [suhat, fermă alpină de vite], atestată cam pe la mijlocul secolului al XII-lea în Tirol, Salzburg și Carintia Superioară. Este vorba de așezări durabile sub formă de gospodării singulare situate la mare înălțime care erau specializate în creșterea vitelor și oilor. Seniorul le punea la dispoziție câteva animale, fermierii /Schwaiger/ fiind obligați să presteze dări substanțiale sub formă de brânzeturi. Creșterea oilor era răspândită îndeosebi în podișul subalpin unde existau pășunile necesare; la această ocupație se căuta nu atât producția și valorificarea cărnii de oaie, ci în primul rând cele ale lânii. O mare răspândire a avut, în sfârșit, creșterea păsărilor. Găina de lăsa-

tul-secului este foarte des pomenită de izvoarele evului mediu dezvoltat și târziu, ca o dare tipică către logofăt [administratorul unui domeniu senioral]. O însemnătate economică deloc neglijabilă au avut-o pescuitul și piscicultura. În regiunea Waldviertel de lângă frontiera cu Boemia existau încă de la sfârșitul evului mediu dezvoltat heleștee. Mănăstirile de pe Dunăre și lacuri prestau dări în pește către logofeții lor. Vânatul a jucat în hrana populației un rol mult mai important decât în epoca modernă; în același timp vânătoarea era un sport cavaleresc și bărbătesc. O funcție economică mai neînsemnată a avut-o apicultura tradițională, practicată deja de romani și slavi.

A doua ramură economică a producției străvechi este, după agricultură, mineritul, care se va dezvolta pe deplin, e drept, abia în evul mediu târziu. Extracția sării a atins treptat importanța pe care a avut-o în perioada romanilor; oricum ar fi, despre această branșă a mineritului dispunem de știri mai numeroase decât despre celelalte activități miniere; pentru nevoile omului și ale vitelor sarea era absolut necesară. În vremile mai vechi, exploatarea viza numai extracția sării geme uscate, dar încă din evul mediu dezvoltat s-a trecut la tehnica extragerii sării cristalizate din apă, exploatându-se pe alocuri și izvoarele sărate. Adesea aflăm o exploatare concomitentă a sării după tehnici diverse. În spațiul bavarezo-austriac cele mai vechi mărturii medievale privind extracția sării provin din Reichenhall, care era de la început proprietatea ducilor de Bavaria. Între celelalte localități de ocnă se mai amintesc Hall am Inn, Hallein, (Bad) Hall lângă Kremsmünster și Hall lângă Admont. În veacul al XII-lea exista din nou o ocnă și în regiunea Salzkammergut. Aici își aveau salinele principii teritoriali austrieci, dintre care Aussee era de departe cea mai importantă. Otakarii stirieni, mănăstirea Rein și Babenbergii (începând cu anul 1211) s-au înlocuit aici reciproc și în această ordine atât în exploatarea sării cât și în cea a silitrei. Micii sărari au fost alungați cu timpul. Întrucât existau între aceste ocne căi navigabile spre Dunăre, sarea a jucat un rol important în comerțul dunărean, ea fiind pentru o perioadă îndelungată principala încărcătură a ambarcațiunilor de pe Dunăre.

Locul al doilea din producția montană a Alpilor Răsăriteni din evul mediu dezvoltat îl ocupa fierul; și în exploatarea fierului a fost necesară recuperarea unei îndelungate întreruperi cauzate de marea migrație a popoarelor. În evul mediu timpuriu a existat din nou o extracție primitiva

prin micile întreprinderi ale unor mineri slavi; în evul mediu dezvoltat Erzbergul [muntele de minereu] stirian se află în posesia Otakarilor, probabil încă înaintea conferirii privilegiului montan de către împăratul Frederic I din anul 1164. Otakarii și după ei și Babenbergii au donat câtimi din Erzberg numeroaselor mănăstiri locale, cum ar fi Admont, Göß, Seitz, Rein, Seckau și Gairach, evoluția proprietății asupra acestui munte evoluând așadar complet diferit în comparație cu cea a exploatării sării. În comparație cu Erzbergul stirian, celelalte mine de exploatare a fierului au ocupat dintotdeauna un loc secundar; notabil ar mai fi doar Hüttenbergul și alte mine din Carintia. În tehnica exploatării din vremea evului mediu dezvoltat întâlnim vecinătatea caracteristică tradițională a extracției subterane cu cea de zi, de suprafață; reducerea a metalului se obținea la început cu ajutorul morilor de vânt, începând cu veacul al XII-lea s-a trecut la folosirea foalelor; spre sfârșitul evului mediu dezvoltat s-a trecut la separarea fierăriilor de cuptoarele de topire, întrucât, în chip evident, ciocanele acționate de aburi trebuiau mutate, din pricina lipsei incipiente a lemnului, în regiuni bogate în păduri care, în plus, trebuiau să dispună și de forța motrice necesară a apelor locale.

Exploatarea metalelor prețioase nu era neglijabilă. În văile Gastein și Rauris se extrăgea aur, stăpânii minelor de aici fiind conții de Plain. Pentru emisiunile monetare exploatarea argintului era foarte însemnată. Stiria avea mine de argint în Zeiring și lângă Schladming, și în regiunea Friesach se aflau mine de argint; minerii de aici s-au dovedit de timpuriu ca elemente revoluționare, revoltându-se și provocând moartea fiilor contesei Hemma de Zeltschach în anul 1036. Minele au trecut apoi în stăpânirea bisericii. Printre minele de argint din Tirol merită o menționare mina de la Kitzbühel de la sfârșitul acestei perioade istorice. Aici și aiurea minereurile de argint și cupru se exploatau concomitent. Mineritul a fost decisiv în economia financiară a principilor și orașelor. Extracția alpină de argint a fost premisa pentru emiterea și succesul pfenigului de Friesach, Krems și în fine și al celui de Viena. Printre veniturile principelui teritorial de la sfârșitul evului mediu dezvoltat, monopolurile, îndeosebi cel monetar și vamal, au depășit în mod covârșitor veniturile domeniilor seniorale.

Puterea și funcția economică ale orașelor din spațiul austriac au fost foarte diferite de la caz la caz. Majoritatea orașelor mici și a târgurilor, despre care dispunem de câteva știri mai amănunțite începând cu sfârșitul

veacului al XII-lea, aveau mai puțin sau nu mult peste o mie de locuitori; aceste așezări erau piețele de desfacere a produselor satelor dimprejur; structura lor demografică nu vădește vreo deosebire socială evidentă. Proprietarii de mijloc, negustori și meseriași, formau majoritatea populației. În orașele mijlocii, ca de pildă Steyr, Wiener Neustadt, St. Pölten, orașul-duplex Krems și Stein, Friesach sau Bozen, populația era mai puțin uniformă, comerțul sau o îndeletnicire de export formând baza importanței economice a așezării. Singurul oraș mare medieval din spațiul austriac a fost Viena, care, cu zilierii și cu muncitorii din viile mahalalelor, cu birjarii și cu servitorii, avea un proletariat mai puternic din punct de vedere numeric; pe de altă parte se aflau printre cetățenii ereditari și membrii comunității monetare a „colocatarilor" [„*Hausgenossen*"] destui posesori ai unor averi neobișnuit de mari. Magistratul și directorul monetăriei lui Leopold al VI-lea, Dietrich, trecea în ochii concetățenilor săi vienezi drept „imens de bogat", el este atestat ca proprietar de măcelării și zahanale, al mai multor clădiri și grădini din orașul Viena și din suburbii, ca ctitor de biserici; el avea o însemnată influență politică. Pe lângă colocatarii monetăriei, negustorii de postavuri, blănarii, măcelarii și negustorii de vinuri făceau parte din clasele avute conducătoare, din rândurile cărora se recrutau membrii magistratului din consiliul interior, în seama căruia cădea de fapt adevărata administrație urbană. Babenbergii târzii au susținut probabil activitatea economică a patriciatului vienez prin substanțiale împrumuturi bănești. Cu toate că afacerile cămătărești erau interzise prin interdicții canonice, ele erau departe de a fi desconsiderate; oricum ar fi fost, rezervele bisericii au fost acelea care au contribuit la faptul ca în lumea banului elementul evreiesc să aibă o participare disproporționat de mare, și aceasta când acest element era deja în mare parte exclus din comerțul propriu-zis. Corespunzător cu această stare de fapt, privilegiile acordate evreilor de împărat și duce (1238 respectiv 1244) se referă, pe lângă măsurile vizând siguranța personală și garantarea instituțiilor religioase, îndeosebi la probleme ale dreptului de ipotecă și de credit.

Despre micile industrii și meșteșuguri izvoarele relatează în genere ceva mai târziu decât despre negoț. Oricum aflăm de dispoziții privind meseriașii ordonate de Babenbergi, în special pentru producătorii de arcuri și săgeți; un privilegiu acordat vopsitorilor flamanzi de postavuri din Viena ni s-a păstrat în original. Topitorii și făurarii fierului se bucurau de un

renume bun, fiind chemați încă în secolul al XII-lea de către regii maghiari să vină în Transilvania.

O mare importanță pentru poziția economică a unui oraș o avea acordarea dreptului de depozit; prima menționare documentară a acestui drept în Austria se află în privilegiul vienez din anul 1221. Atunci s-a dispus ca negustorii germani din Suabia, Regensburg și Passau trebuiau să-și vândă mărfurile unor comercianți vienezi, continuarea transportului lor spre Ungaria fiindu-le interzisă. Prin această dispoziție comerțul legitim pe Dunăre către Ungaria a devenit monopolul vienezilor, care primiseră în anul 1192 însemnate drepturi comerciale și juridice din partea ducelui Leopold al V-lea; numai astfel s-a putut anihila poziția prea puternică a negustorilor din Regensburg. Comerțul intermediar mijlocit fără efort prin acordarea acestui drept de depozit a fost adesea făcut responsabil pentru o oarecare comoditate mercantilă a negustorimii vieneze.

Numeroasele scutiri vamale acordate de principii teritoriali babenbergi și otakarieni unor mănăstiri austriece și bavareze dovedesc importanța drumului dunărean pentru schimbul de mărfuri, îndeosebi cu vin, sare, fier și postavuri. De taxele vamale au profitat posesorii locurilor unde acestea trebuiau plătite; numărul lor exagerat de mare trebuia să stingherească negoțul. Date privind volumul global al comerțului austriac pe Dunăre nu se pot da pentru perioada evului mediu dezvoltat; în schimb se poate afirma cu certitudine că importul din Germania de sud, îndeosebi sare și postavuri, depășea cu mult exportul austriac în susul Dunării, pe când bilanțul comercial cu Ungaria a trebuit să fie unul favorabil Austriei.

De taxele vamale se leagă și majoritatea datelor privind circulația mărfurilor pe rutele și trecătorile alpinie care legau nordul de sudul Europei, dar îndeosebi privind comerțul de tranzit între Germania și Italia. În privilegiile împăraților Konrad al II-lea și Frederic Barbarossa acordate episcopilor de Brixen (1027, 1179) drepturile vamale joacă un rol important; un tratat vamal încheiat între conții de Görz și patriarhul de Aquileia (1234) se ocupă de veniturile provenite din negoțul bavarezilor, stirienilor, carintienilor și austriecilor cu Italia. După dobândirea Stiriei de către Babenbergi, țările dunărene austriece au participat la negoțul venețian atât de important, ceea ce rezultă cu claritate din tarifele vamale de la Wiener Neustadt. Și către miazănoapte porneau drumuri comerciale însemnate din țările dunărene; în dispozițiile Otakarilor și Babenbergilor

pentru târgul din Enns, negoțul cu Rusia este amintit în chip special, chiar dacă va fi fost vorba de cel cu Galiția răsăriteană și ruteană. Boemia lipsită de sare era un debușeu important pentru produsele salinelor din Bavaria, Salzburg și Austria. Dacă se ivea vreodată o lipsă a unor anumite mărfuri comerciale, s-a dispus imediat oprirea exportării acestora; astfel, ducele Frederic al II-lea a ordonat în anul 1235 oprirea exportului de grâne din țările sale, lucru despre care ne informează plângerile analiștilor din Salzburg. Lăsând la o parte aceste măsuri trecătoare, intensitatea comerțului exterior și interior se mărise considerabil de la începutul epocii Babenbergilor datorită atât sporirii demografice cât și înfloririi orașelor și a traiului cotidian mereu mai pretențios și costisitor.

CULTURA BISERICEASCĂ ȘI DE CURTE

Opera de creștinare din spațiul austriac era în esență încheiată la începutul evului mediu dezvoltat, organizarea asistenței duhovnicești reclamând însă încă energii și mijloace considerabile. Pe lângă sarcina primordială, în sensul mai restrâns pur spirituală, biserica a desfășurat o activitate culturală impresionantă, o dată prin participarea ei la opera de colonizare, apoi printr-o temeinică muncă de educare și culturalizare. Învățământul era determinat de biserică și condus de prelați. Școlile de pe lângă catedralele din Salzburg și Passau au continuat cu succes o tradiție mai veche; o renumită școală întreținea de la finele veacului al X-lea și catedrala din Brixen. Dintre școlile mănăstirești, cea de la Göttweig se bucura de un renume excepțional, datorat îndeosebi abatelui Hartmann (1094—1114), și mulți nobili tineri au învățat aici. Școli bune erau și la Seitenstetten și Klosterneuburg; la Kremsmünster, abatele Alram trecea drept promotorul școlirii, pe când sub protopopul Gerhoh (1132—1169) seminarul de la Reichersberg a cunoscut o deosebită înflorire. În Stiria, abația Admont avea în persoana lui Gottfried și Irimbert de Vemmingen dascăli excepționali. În Carintia merită menționată școala de la St. Paul, în Tirol cea de la Neustift, Innichen și Georgenberg. Îndeosebi marile mănăstiri întrețineau pe lângă școlile „interne" pentru clerici și școli „externe", ale căror elevi, de regulă nobili, rămâneau laici. Ocazional s-a ajuns la conflicte cu discipolii, îndeosebi în secolul al XIII-lea, când

vagantismul era din ce în ce mai greu de controlat; în anul 1242 episcopul Henric de Seckau a protestat energic împotriva elevilor vaganți. Dintre școlile parohiale cea de la Viena pe lângă Sf. Ștefan datează probabil încă din veacul al XII-lea. Aici a predat probabil pe vremea ducelui Henric al II-lea Jasomirgott scolasticul timpuriu francez magistrul Petrus, cel cu care zavistnicul protopop Gerhoh de Reichersberg, un reprezentant al simbolismului conservator, a purtat o aprigă dispută savantă. Importanța acestei școli rezultă și din faptul că împăratul Frederic al II-lea și-a rezervat dreptul numirii rectorului ei pe timpul ocupării de către el a Vienei în anul 1237; altfel, acest drept revenea ducelui Austriei. Din același an datează o știre privind existența unei școli orășenești la Bozen. Și în localități mai mici funcționau școli parohiale, atestate de pomeniri întâmplătoare de dascăli sau elevi.

Conținutul și metodele predării erau destul de conservatoare, materia predată distribuindu-se în specializările tradiționale grupate în *trivium* (gramatică, retorică, dialectică) și *quadrivium* (geometrie, aritmetică, astronomie și muzică). Se foloseau ca manuale operele probate și consacrate ale unor autori din antichitatea târzie sau evul mediu timpuriu, cum ar fi Boethius, Martianus Capella, Beda Venerabilis, Donat, Priscian sau Alcuin; dintre poeți, se citeau cu predilecție versurile lui Vergiliu, Horațiu, Ovidiu, Lucan, Arator. Și scrierile scolasticilor timpurii, Anselm, Abaelard, Gilbert, Hugo de St. Viktor, sunt prezente în bibliotecile mănăstirești, chiar dacă e dificil să ne imaginăm că ele erau destinate lecturii elevilor. Pedagogia din acea vreme aplica metode foarte severe, având în vedere raritatea cărților, învățatul pe de rost juca un mare rol, pedepsele fiind foarte dureroase; Walter von der Vogelweide protestează vehement împotriva aplicării nemăsurate a pedepsei cu nuiaua.

Pe lângă capitlurile domurilor și în mănăstiri se cultiva scrierea teologică, poezia religioasă și îndeosebi istoriografia. Analistica mănăstirilor austriece ne mijlocește principale știri de istorie contemporană într-o formă de regulă concisă, ocazional însă și prin relatări mai amănunțite; cu timpul s-a impus și o predilecție pentru istoria regională, din vecinătatea lăcașului. Acest fel de istoriografie predomină la Melk, Zwettl, Heiligenkreuz și Kremsmünster. Interdependența între analele diferitelor mănăstiri mai necesită suficiente clarificări. O analistică independentă se desfășoară la Salzburg *(Annales sancti Ruperti)*, probabil și în Tirol, la

Georgenberg. Interese hagiografice și de istorie locală se contopesc în biografiile pioase și moralizatoare de genul acelei *Vita beati Altmanni* din Göttweig, *Passio Colomanni* din Melk și *Chronicon pii marchionis* din Klosterneuburg. Prin originea și debuturile carierei sale și episcopul Otto de Freising, cel mai însemnat istoric al evului mediu dezvoltat german, aparține de fapt istoriografiei bisericești austriece. Cronica sa universală, concepută după o nouă interpretare a învățăturilor Sf. Augustin, și cartea sa consacrată faptelor împăratului Frederic I conțin și știri prețioase despre istoria Austriei și a casei de Babenberg, căreia îi aparținea și Otto. Despre istoria mănăstirii sale și despre disputa eclesiastică din vremea lui Frederic I a scris și Magnus de Reichersberg într-o formă foarte concisă.

Scrierile mănăstirești nu s-au servit numai de limba latină ca mijloc de exprimare. Opere importante scrise în limba germană își datorează redactarea culturii monahale. Abația Melk a fost un centru de poezie germană religioasă și moralizatoare. Prima autoare de scrieri în limba germană cunoscută nominal este doamna Ava; ei îi datorăm o viață rimată a lui Iisus, un „Antichristos“ și o poezie despre Judecata de Apoi; ea este probabil identică cu pustnica de la Melk cu același nume care a murit în anul 1127. Pe vremea abatelui Erchanfried călugărul mirean Henric a scris o poezie didactică despre mortalitate. În sfârșit, într-un manuscris al acestei mănăstiri s-a păstrat așa-zisul „Melker Marienlied“ [Cântecul Mariei din Melk], în care se oglindește efectiv cultul intensiv al Sf. Marii care a stăpânit veacul al XII-lea. Cunoaștem și o poezie consacrată Sf. Marii de la Seckau și pe o moșie a mănăstirii St. Lambrecht s-a ridicat cel mai important sanctuar al Sf. Marii din întregul spațiu austriac, un loc de pelerinaj deosebit de vizitat încă spre finele evului mediu dezvoltat; este vorba de Gnadenkirche/Biserica Milostivirii/ de la Mariazell.

În ciuda unei deziceri principiale de lume, cultura monahală și-a păstrat totuși o puternică legătură cu natura. Simbolistica religioasă a naturii s-a exprimat, printre altele, în scrierile cunoscute sub numele generic de „*Physiologus*“ consacrate vieții animalelor și care se bazează de fapt pe niște modele din antichitatea târzie. La Göttweig s-a redactat în secolul al XI-lea o versiune germană a scrierii „*Dicta Chrysostomi de natura bestiarum*“ care face parte din literatura tematicii „*Physiologus*“; în același timp în Carintia, probabil la Millstatt, s-a tradus în versuri întregul ciclu „*Physiologus*“; în galeria boltită a mănăstirii Millstatt tema aceasta

și-a găsit expresia și prin intermediul artelor plastice. Evadarea spre lumea din afară o exprimă, în fine, și literatura dramatică eclesiastică, ale cărei începuturi sunt perceptibile în piesele [de teatru] pascale ale evului mediu dezvoltat. După pasiunile pascale încă foarte dependente de liturghie, datând din veacul al XII-lea, despre existența și prezentarea lor stau mărturie câteva manuscrise din Viena și împrejurimi, trebuie menționată aici îndeosebi piesa pascală de la Klosterneuburg (începutul secolului al XIII-lea), în care s-au păstrat, pe lângă numeroasele melodii latine, cea mai veche variantă a cântecului german „Christ ist erstanden“ /Hristos a înviat/. După această piesă bisericească pioasă mai aveau să urmeze numeroase adaptări populare ale tematicii pasiunii, adesea destul de grosolane.

Creația literară originală a mănăstirilor a fost notabilă; pe lângă aceasta, meritul principal al scriitorilor monahali harnici rezidă totuși în păstrarea și răspândirea multor opere ale generațiilor mai vechi sub forma unor manuscrise deosebit de îngrijite, împodobite adesea în chip excepțional din punct de vedere artistic. Prin intermediul analelor, cronicilor, necroloagelor, documentelor și al notițelor tradiției cancelariile mănăstirești au salvat posterității majoritatea mărturiilor din izvoarele istorice.

Oricât de importantă să fi fost contribuția monastico-bisericească la cultura spirituală austriacă din evul mediu dezvoltat prin calitatea și cantitatea acestor realizări, ea și-a aflat o completare aproximativ echivalentă din partea creațiilor universului cavaleresc-curtean. Biserica și nobilimea nu au ocupat, prin operele lor, poziții diametral opuse, nefiind străine unele de altele, ci influențându-se reciproc. Clerul înalt era în majoritatea cazurilor de origine nobiliară, iar pe de altă parte etica cavalerimii își avea cele mai puternice baze în principiile moralei creștine. Nobilimea, „cavalerimea“ în sens mai larg, cuprindea principele teritorial și familia sa, precum și nobilii, ministerialii, cavalerii și slujbașii nobili, formând, în ciuda unor contradicții politice, o comunitate, care, în decursul secolului al XII-lea, s-a închis tot mai mult înspre latura de jos, închegându-se în interiorul ei datorită modului cavaleresc de viață și a unei conștiințe de castă foarte pronunțate. Bazele acestei atitudini le punea deja educația tineretului nobil, care se încheia, în cazul băieților, prin investirea ca cavaler prin lovirea cu sabia, simbolizând sub forme festive primirea în comunitatea cavalerilor combatanți. Astfel, la căsătoria ducelui Frederic

al II-lea 225 de tineri au primit acolada. Manifestări ale comunității nobiliare au fost și turnirurile, dintre care cel de la Friesach, din anul 1224, a cunoscut un număr de participanți deosebit de mare. Ulrich de Liechtenstein relatează despre un mare turnir de lupte cu lancea pe cal organizat de el însuși la Klosterneuburg în anul 1227; probabil ne aflăm în acest caz și înaintea unei exagerări poetice. Din educația cavalerească făcea parte, pe lângă exercițiile fizice legate de călărie, scrimă și vânătoare, și o școlire artistică prin predarea strunirii unui instrument muzical și a vocii, o educație spirituală de o intensitate foarte variată și cu rezultate la fel de deosebite; astfel întâlnim membri foarte culți ai nobilimii ca Rudolf von Ems, pe când un spirit atât de ager care a fost Ulrich de Liechtenstein nu știa nici să scrie și nici să citească. Deosebit de îngrijită a fost educația fiilor principelui, lucru menționat anume despre Babenbergii Frederic I și Frederic al II-lea. La deprinderea cu felul și purtarea cavalerească femeia avea o funcție educativă importantă, așa cum ei îi revenea în genere o poziție esențială în conducerea unui menaj nobiliar. Sub influența exemplului francez-provençal se impusese întâietatea socială de onoare a femeii, ea exprimându-se în formele și ceremoniile pețirii și a încheierii căsătoriei, în minesang, dar și în exagerările formelor de cinstire a femeilor spre sfârșitul evului mediu dezvoltat.

O cunoaștere bună a idealurilor și a mentalității universului nobiliar o mijlocește poezia curteană a epocii, care reprezintă de fapt realizarea literară cea mai importantă și în genere cea artistică a întregii stări nobiliare. În acest sens spațiul austriac este foarte bine reprezentat. Primul trubadur german, care a știut să-și creeze un renume, a fost Kürenberger [cel de la Kürenberg]; el făcea parte dintr-o familie de cavaleri care se numea așa după reședința Kürenberg de lângă Linz; din regiunea Mühlviertel venea Dietmar von Aist, un compatriot mai tânăr al lui Kürenberger și care s-a exprimat cu meșteșug și în egală măsură în cântecele sale atât în formele populare cât și în cele curtene. Într-o legătură strânsă cu curtea Babenbergilor a stat Herr [domnul] Reinmar der „Alte“/Bătrânul/ de Hagenau, mai degrabă din Hagenau-ul alsacian decât din cel de lângă St. Pölten. Creația sa a fost consacrată dragostei /*Minne*/ „înalte“, a adorării femeii fără perspectiva unei împliniri. Mai plin de viață și umor a fost idealul dragostei al lui Walter von der Vogelweide, cel mai distins trubadur german și cel mai eminent versificator de aforisme politice din evul mediu

dezvoltat. Despre patria de origine a lui Walter există diferite ipoteze; numele său derivă de la Vogelweidhof, care de cele mai multe ori se localizează în valea Eisack, la Laien, în Tirolul de Sud. Austria a fost cel puțin patria sa electivă; după propria-i mărturisire, aici, în Austria, el a învățat să se exprime „în cânt și vorbă“ /„singen und sagen“/. Înainte de 1198 și din nou pe la 1203—1208, el s-a produs la curtea ducală din Viena; temporar s-a aflat și în slujba împăratului. Ca purtător de cuvânt politic, Walter s-a pronunțat deschis împotriva papalității „italiene“ /„welsches“/, critica sa aspră îndreptându-se în general împotriva clerului; pe de altă parte, el s-a îndreptat și împotriva curenților eretici știind în același timp să exprime cu profunzime sentimentele religioase nealterate. Astfel, opera sa, care a cunoscut o primire foarte favorabilă, stârnind un mare ecou — adversarul său, Thomasin von Zirkläre afirmă că Walter ar fi vrăjit mii de ascultători — oglindește, într-o formă deosebit de vioaie, marile idei și conflicte ale timpului său. Bavarezul Neidhart von Reuental activează în Austria la scurt timp după Walter. Într-o formă foarte realistă, el descrie viața cotidiană de la țară, galanteria și amuzamentul țăranilor; conflictele sale proprii cu țărănimea, adesea ironizată, l-au transformat pe Neidhart pentru generațiile ulterioare, care au combinat persoana sa cu poeții glumeți și mucaliți din secolul al XIV-lea, într-o figură destul de populară. În două scrieri, *Frauendienst* /În serviciul femeii/ și *Frauenbuch*/ Cartea femeii/ ministerialul stirian Ulrich de Liechtenstein ni se înfățișează ca un reprezentant al unui serviciu de dragoste extravagant și bizar. Faimoasa călătorie cavalerească în straiele doamnei Venere pe care o descrie Ulrich în *Frauendienst* i se poate însă atribui cu greu în forma în care ni s-a păstrat întrucât mijloacele sale nu erau suficiente pentru aceasta, chiar dacă opera sa în ansamblu conține numeroase știri interesante, atât de ordin autobiografic cât și privind istoria culturii de atunci. Nu numai Neidhart și Ulrich au întreținut legături strânse cu curtea ducelui Frederic al II-lea ci și Tannhauser, originar probabil din Lungau-l salzburghez. Ducele i-a conferit moșii în regiunea Vienei; după moartea binefăcătorului său, Tannhauser a continuat să ducă o viață destul de nestatornică, el devenind trubadur călător. El deplânge slăbiciunile sale pentru vin și femeie — de acest fapt se leagă legenda, conform căreia el a devenit victima „Doamnei Lume“ /„Frau Welt“/. Ulrich de Sachsendorf (lângă Eggenburg în Austria Inferioară) făcea de asemenea parte din cercul de curte al ducelui Frederic.

De la Ulrich s-au păstrat câteva cântece de dans și de dragoste care-i atestă un bun simț al formei. Și Tirolul a furnizat mai mulți reprezentanți ai minesangului, dintre care ministerialul de la Brixen Rubin și Herr Walter von Metz au căutat să-l imite pe Walter von der Vogelweide.

Epopeea curteană a fost reprezentată în Austria doar de către un epigon, anume ministerialul din Vorarlberg Rudolf von Ems, un poet cu o solidă cultură generală și cu o uimitoare putere de creație. Cultura sa istorică i-a permis să redacteze o cronică universală în versuri; tratând o temă în vogă, el a scris un roman despre Alexandru cel Mare; din legenda evreiască provine motivul central al romanului său versificat *„Der gute Gerhard“*, în care un negustor devine figura centrală a poemului, pe când în *„Barlaam und Josaphat“*, urmând un model latin, Rudolf îmbracă legenda lui Buddha în straie precreștine.

Tematica scrierilor unui Neidhart și ale unui Rudolf von Ems, parțial încă și în cele ale lui Walter von der Vogelweide, depășește deja cadrul strict al nobilimii și clerului; ocazional, chiar și poporul și-a găsit purtători de cuvânt din propriile rânduri, cel mai impresionant desigur în *„Meier Helmbrecht“*, scris de poetul din regiunea Innviertel Wernher der Gärtner /Grădinarul/, care descrie în versuri simple viața unui tânăr țăran preocupat să-și depășească condiția socială, el imită prostește apucăturile nobililor și sfârșește ca bandit. Din cercurile burgheze provine probabil Stricker, un francon renan stabilit în Austria, unde se petrece acțiunea majorității scrierilor sale și unde s-au și păstrat operele sale. Pe lângă poemele sale cu iz istoric, el descrie scene amuzante din viața de familie a țăranilor; scrierea sa *„Pfaffe Amis“* trebuie considerată și ca o satiră la adresa preoțimii mirene, căreia însuși eroul poemului îi aparține și care escrochează semenii săi, dar care în cele din urmă află totuși drumul spre mănăstire. În *„Gäuhühner“*, el descrie rezistența, încununată cu succes, a țăranilor împotriva unor cerințe ale seniorului.

Creația cea mai însemnată a poeziei austriece din evul mediu dezvoltat s-a produs în domeniul epicii eroice; exceptând Islanda, nicăieri nu s-a păstrat un tezaur legendar germanic mai bogat decât în acest domeniu. La începutul veacului al XIII-lea a fost consemnată cea mai importantă epopee populară germană de către un austriac, care trebuie să fi întreținut legături strânse cu curtea Babenbergilor și cu episcopii de Passau. În trecut s-a crezut că autorul Cântecului Nibelungilor, /căci despre acesta este vorba/,

a fost Kürenberger, mai recent el este atribuit capelanului Konrad von Rußbach. Din opera sa rezultă o bună cunoaștere a peisajului austriac și a locuitorilor săi. Părți însemnate ale creației poetice nibelunge se petrec la Dunărea austriacă, căsătoria lui Etzel /Atila/ cu Krimhilt are loc la Viena, margraful Rüdiger von Bechelaren (Pöchlarn) e descris ca reprezentantul eticii cavalerești supreme cuprins de dilema de a se decide între devotamentul datorat războinicilor săi sau credinței jurate prietenilor, țara hunilor poartă trăsături ale Ungariei învecinate. Tradiții burgunde mai vechi au familiarizat această tematică în Austria desigur în vremuri mai vechi, mai ales că și alte legende burgunde se raportează la peisajul bavarezo-austriac. Pe lângă Cântecul Nibelungilor trebuie menționat îndeosebi poemul Gudrun, a cărui temă provine din regiunea de coastă a Mării Nordului, dar care a fost consemnată în Austria sub nemijlocita înrâurire formală și de conținut a Cântecului Nibelungilor. Gudrun s-a păstrat complet doar într-un manuscris târziu, redactat anume la ordinul lui Maximilian I.

Așa cum Cântecul Nibelungilor este strâns legat de Austria, epopeea despre Biterolf și fiul său Dietleib, consemnată pe la mijlocul secolului al XIII-lea, este strâns legată de Stiria; în expresii grăitoare sunt descrise avantajele acestei provincii. De o dată ceva mai veche este fragmentul austriac din cele două fragmente păstrate ale cântecului despre Walter și Hiltgund. Eroii epopeelor despre Biterolf și Walter erau goți. Legenda eroică gotică era deosebit de răspândită în Austria, încercându-se chiar în cursul evului mediu dezvoltat și târziu etimologia numelui țării sau a unor localități, cum ar fi Göttweig, din numele goților, întreprindere la care au colaborat atât tradițiile culte cât și cele populare. Astfel nu trebuie să ne mire faptul că numeroase epopei eroice mai mici, a cărei figură centrală este Dietrich von Bern, copiază epic personajul istoric real al goților, anume Teoderic; acesta este cazul cu Rosengarten, Dietrichs Flucht, Rabenschlacht, Eckenlied și Laurin, toate fie sunt consemnate de trubaduri austrieci fie acțiunea lor se petrece în spațiul austriac, cu predilecție în Tirol.

Evul mediu dezvoltat austriac a produs și în domeniul artelor plastice realizări mari arătând, totodată, o înțelegere profundă și o apreciere reală pentru creații bune de proveniență străină. Arhitectura bisericească a fost îmbogățită prin construcții impresionante încă în vremea Ottonilor, dar mai ales mai târziu, sub influența puternică a mișcării reformatoare,

îndeosebi în diocezele Salzburg și Passau. În biografiile lor, episcopii Altmann de Passau și Konrad I de Salzburg sunt proslăviți, nu în ultimul rând, datorită zelului lor arhitectural. Construcțiile romanice ale benedictinilor și cistercienzilor au fost reprezentate în spațiul austriac prin prima ctitorie de la Admont, apoi la Lambach, Heiligenkreuz, Viktring și Baumgartenberg. E drept că de regulă construcțiile evului mediu dezvoltat au fost alterate de adăugiri și transformări târzii sau au fost pur și simplu dărâmate; nu ne putem aștepta la o ocrotire conștientă în evul mediu și în epoca modernă timpurie a monumentelor istorice, chiar dacă nu a lipsit atunci un anumit respect pentru realizările arhitectonice ale generațiilor premergătoare. Cea mai importantă realizare a arhitecturii veacului al XII-lea care s-a păstrat până în prezent este basilica cu piloni și trei nave de la Gurk; dimensiuni impresionante avea și construcția aproximativ concomitentă a bisericii Sf. Ștefan de la Viena, înlocuită în anii '30 ai veacului al XIII-lea de către ducele Frederic al II-lea cu o catedrală nouă în stilul goticului timpuriu. Săpăturile de la Salzburg, în sfârșit, ne-au furnizat noi date despre marele dom cu cinci nave construit pe la 1200. Aceasta era cea mai mare construcție romanică din întregul spațiu lingvistic german. O formă specială interesantă a arhitecturii bisericești romanice o reprezintă numeroasele osuare din Austria Inferioară și Carintia. Pictura în frescă își consemnează cele mai rafinate realizări pe la anul 1140 în Nonnbergkloster din Salzburg și peste o sută de ani mai târziu la Gurk. În jurul anului 1181 s-a realizat la Klosterneuburg celebrul altar de Verdun, care inițial a fost de fapt o căptușeală a amvonului; el este un produs excepțional al artei topirii metalelor realizat de maestrul Niklas, un artist de renume european, chemat anume din Lotaringia. Spre sfârșitul epocii romanice s-a trecut la decorarea sculpturală a bisericii parohiale de la Schöngrabern, construită pe la 1220 (?). Noua orientare artistică a goticului a fost reprezentată mai întâi prin bisericile ordinelor călugărilor cerșetori, cum ar fi biserica dominicană din Friesach; realizarea gotică cea mai însemnată este probabil strana /corul/ de două nave de la Lilienfeld, începută nu mult după anul 1200 și executată după cea mai autentică construcție gotică de hală; arhitectura de tranziție se constată la așa-zisa Capella spaciosa de la Klosterneuburg. Ctitorii-arhitecți de aici au fost Babenbergii, care anterior ridicaseră deja marile castele-reședință de la Klosterneuburg și Viena (Burg am Hof); din aceeași vreme datează nume-

roase cetăți și castele din toate regiunile spațiului austriac. Deosebit de impresionantă este fortăreața de la Starhemberg, locul de refugiu al ducelui Frederic al II-lea aflat în luptă cu împăratul și unde mai târziu tezaurul Babenbergilor va fi păzit de Cavalerii Teutoni; aceeași impresie o provoacă și construcția salzburgheză de pe Petersberg din Friesach.

Arta aplicată romanică a produs multe piese de bună calitate; e drept că multe s-au pierdut atunci când principii și nobilii au pus mâna în vremile de restriște și pe tezaurele bisericești, dar totuși mai dispunem de opere valoroase, cum ar fi crucea moaștelor din Salzburg de la 1030, potirul lui Rupert din St. Peter și potirul de masă de la Wilten din secolul al XII-lea. În domeniul ilustrării de carte școala din Salzburg era de neîntrecut în secolul al XI-lea, ba chiar și încă în cel următor. În bibliile uriașe din veacul al XI-lea, în importul din Italia și în imitațiile unor modele italiene și-a aflat de fapt expresia aplecarea generală din acea vreme spre studiul Bibliei. Din realizările artei textile bisericești ni s-au păstrat puține mărturii, fie și numai datorită perisabilității materialelor, dar oricum, în odăjdiile de la Göß ni s-a păstrat o piesă celebră de la sfârșitul evului mediu dezvoltat.

Aruncând o privire de ansamblu asupra culturii spirituale a Austriei din evul mediu dezvoltat se poate afirma că această cultură este comparabilă cu progresul politic și economic din aceeași vreme și cu desfășurarea extraordinară a așezărilor. Ne aflăm de fapt înaintea singurei epoci din istoria literaturii germane, în care producția literară din spațiul austriac ocupă primul loc, pe când arta plastică a Austriei nu trebuie să se teamă de o comparație cu realizările similare din regiunile învecinate.

CAPITOLUL V

EVUL MEDIU TÂRZIU (1246—1525) ȘI „STĂPÂNIREA ÎN AUSTRIA" A HABSBURGILOR

LUPTA PENTRU MOȘTENIREA BABENBERGILOR. REGELE OTTOKAR

Stingerea dinastiei Babenbergilor pe linia masculină amenința să devieze evoluția statală a Austriei și a Stiriei pe orbite străine; o sciziune în stăpâniri mici nu mai era posibilă întrucât realizarea politică a Babenbergilor nu mai putea fi anulată. Landurile Babenbergilor au devenit însă obiectul politicii vecinilor, a Boemiei Premislizilor și a Ungariei Arpadienilor, ba chiar și Bavaria Wittelsbachilor a încercat să intervină cu toate că era tare slăbită în urma unor certuri dinastice. Împăratul, la rândul său, putea foarte bine să trateze Austria și Stiria ca niște feude reversate. În sfârșit, mai exista și un pretins testament al ducelui Frederic al II-lea — fabricat fără îndoială în cercurile din Passau — care acorda scaunului apostolic puterea administrativă peste țările Babenbergilor, dar care de fapt trebuia să slujească drept bază juridică pentru pretențiile episcopatului Passau, atât de păgubit de către ducele Frederic al II-lea. Curia însăși nu s-a folosit niciodată de acest fals, care probabil nici nu a fost cunoscut la Roma. Papalitatea s-a limitat să acorde sprijin diferiților pretendenți la tronul vacant.

În *Privilegium minus* se prevăzuse și succesiunea pe linie feminină; e drept că textul privilegiului vorbea numai de fiice ale ducelui; din izvoarele contemporane rezultă însă fără echivoc părerea, după care acest document rezerva aceleași drepturi și pretenții și rudelor feminine colaterale, anume Margaretei, sora lui Frederic, și nepoatei sale Gertrud, fiica lui Henric, un frate mort prematur și cu reputație proastă. Astfel, pretendenții străini, în dorința legitimării revendicărilor lor, au căutat cu ardoare mâna uneia dintre aceste două Babenberge, ale căror drepturi erau cam de aceeași valoare justificativă.

Gertrud s-a măritat în anul 1246 cu prințul de Boemia Vladislav, care nu a apucat însă să intervină activ în raporturile austriece pentru că a murit în februarie 1247. Și Gertrud a căutat să impună mai târziu o pretinsă dispoziție finală a lui Frederic al II-lea; întrucât ea întreținea relații bune cu curia romană, aceasta din urmă s-a străduit să găsească lui Gertrud un pețitor potrivit din tabăra principilor propapali. În cele din urmă alegerea a căzut pe Hermann de Baden, care și vine în Austria și se însoară cu Gertrud, dar care nu a reușit de fapt să se impună în noua sa patrie; la fel de puțin succes a avut și contele Otto de Eberstein ca locțiitor imperial. La finele anului 1250 au murit pe rând ducele Hermann și împăratul Frederic al II-lea, urmați la scurt timp și de nepotul cu același nume, fiul Margaretei de Babenberg din primul ei mariaj cu regele Henric (al VII-lea). Astfel, țările Babenbergilor erau complet văduvite; în această situație și sub impresia unor invazii devastatoare dinspre Ungaria și Bavaria, membrii nobilimii austriece și-au îndreptat speranțele spre moștenitorul tronului Boemiei, Ottokar, un frate mai tânăr al lui Vladislav. Prințul energic și orgolios și-a făcut apariția în țară în toamna anului 1251, impunându-se cu iuțeală; în februarie 1252 el s-a însurat cu Margareta, mult mai în vârstă decât el, și la scurtă vreme după această căsătorie a fost unanim recunoscut. Cu aceasta însă lupta pentru țările Babenbergilor nu se încheiase defel. Gertrud se măritase cu principele rutean Roman de Halici, o rudă a regelui Ungariei, asigurându-și astfel sprijinul Ungariei care era departe de a fi dezinteresată. Într-adevăr, intervenția maghiară a continuat și după ce Roman s-a despărțit de Gertrud. Cele două Babenberge nu erau decât două marionete în lupta vecinilor pentru supremație în Austria. Intervenția papei a dus la pacea de la Buda (1254) care pune deocamdată capăt luptelor: Austria, inclusiv Traungau și regiunea Pitten

revine lui Ottokar, pe când Ungaria și-a asigurat Stiria, Gertrud urmând să fie despăgubită aiurea. În anii următori, Ottokar a fost preocupat de reglementarea afacerilor interne ale Austriei dând mai multe ordonanțe de pacificare a țării, care trădează deja atât tendința sa de a interveni împotriva nobilimii, cea care de fapt îl invitase să vină în țară, cât și cea a unei favorizări a bisericii, mai târziu și a orașelor. Un război cu Bavaria a decurs fără succes. Complicații noi a stârnit o dublă alegere în episcopatul Salzburg, unde candidatul ales primul, Filip de Spanheim, un prinț cu o mentalitate complet lumească, a refuzat ungerea întrucât vroia să-și păstreze pretențiile de moștenire în Carintia și Craina. El avea sprijinul lui Ottokar, pe când contracandidatul Ulrich de Kirchberg, fost protonotar în cancelaria Babenbergilor, spera într-un sprijin maghiar. El dispunea însă de mijloace foarte modeste; întreprinzând o încercare disperată de a ocupa Salzburgul, el a căzut vremelnic chiar în mâinile lui Ottokar (1259). După aceste insuccese Ulrich a fost abandonat chiar și de către curia romană, care îl preferase inițial acelui Filip atât de indiferent față de biserică. La izbucnirea tulburărilor din Salzburg, nobilimea din Stiria s-a folosit de acest prilej pentru a se elibera de stăpânirea apăsătoare a ungurilor care ocupaseră multe părți ale țării; pentru aceasta nobilii stirieni aveau nevoie de sprijinul lui Ottokar, care a trimis într-adevăr trupe austriece contribuind astfel la succesul revoltei stiriene. În cele din urmă s-a ajuns la lupta deschisă dintre Boemia și Ungaria; după câteva insuccese de la început, armata austro-boemă a învins cea maghiară la Groißenbrunn. Semnând tratatul de pace de la Viena, Ungaria a renunțat la stăpânirea Stiriei în favoarea lui Ottokar (1261).

În curând, Ottokar a considerat că nu mai este necesar să respecte sentimentele dinastice ale populației din țările Babenbergilor; el a obținut anularea căsniciei, rămase fără urmași, cu Margareta și s-a însurat cu o rudă a regelui maghiar, Kunigunde de Halici. În rest, Ottokar a făcut totul ca să exploateze haosul instaurat în Germania după moartea regelui Konrad al IV-lea (1254); nu degeaba reprezentanții săi au sprijinit la dubla alegere din anul 1256 succesiv ambii pretendenți tocmai pentru a dejuca o consolidare a puterii centrale, care s-ar fi opus propriilor sale tendințe expansioniste. Oricum însă, el a obținut de la unul din cei doi regi fictivi, Richard de Cornwall, încredințarea în scris a țărilor Babenbergilor (1262), ceea ce contravenea datinei Reichului.

Nobilimea îl primise pe Ottokar atât în Austria cât și în Stiria în chip favorabil; inevitabil, el trebuia să intre în conflict cu oricare principe care ar fi încercat să-și întărească poziția; în plus principii aceștia nu aveau încredere în veneticul Ottokar care ocupase funcții însemnate în Austria și mai ales în Stiria cu oamenii săi din Boemia și Moravia. Începând cu anul 1265, regele Ottokar a trecut în mai multe locuri la dărâmarea fortificațiilor ridicate în perioada tulburărilor fără autorizația principelui țării. Se pare că nobilii nemulțumiți au intrat în legătură cu tovarășii lor de clasă din Țările sudete; Ottokar a intervenit dispunând executarea judecătorului teritorial austriac Otto de Meissau. În anul 1268 au fost reținuți numeroși nobili stirieni, culminând cu arestarea și uciderea samavolnică a preacinstitului Seifried de Mahrenberg din Stiria de sud. Această politică dură față de o aristocrație cu siguranța greu de ținut în frâu a fost încununată cu succes cât timp rezistenței din țările austriece nu i s-a alăturat un dușman extern mai puternic decât regatul maghiar paralizat de conflictele interne. În rest, Ottokar își asigurase sprijinul unor pături mai largi, îndeosebi cel al orășenilor și al micilor cavaleri, favorizați de el pe cheltuiala marilor seniori. Această tendință se vădește în completările aduse de Ottokar dreptului teritorial austriac al Babenbergilor, completări care aparțin aproximativ anului 1266, în vreme ce pacificarea țării din 1254 mai făcuse încă nobilimii mari concesii și bisericile și mănăstirile fuseseră ocrotite prin ordonanțele severe ale principelui teritorial, vizând respectarea păcii. Îndeosebi episcopatul Passau, condus de un prelat foarte important, anume episcopul Otto de Lonstorf (1254—1265), datora foarte mult lui Ottokar. Intenția mai veche a Babenbergilor de a ridica Viena la rangul unui episcopat al țării, se pare că l-a preocupat și pe Ottokar, dar el a renunțat destul de repede la ea. De cea mai bună tradiție babenbergică a fost și combaterea energică a ereticilor, în special a celor valdenzi.

Cu totul fără consecințe practice a rămas faptul că Frederic, fiul lui Gertrud din mariajul ei cu Hermann de Baden, a lăsat prin testament Austria Wittelsbach-ilor și Stiria mamei sale înainte de a împărtăși soarta tragică a lui Konradin pe eșafodul de la Neapole în anul 1268; la scurtă vreme, Ottokar a izgonit-o pe Gertrud din Stiria; ea și-a petrecut ultimii ani ai vieții în mănăstirea saxonă Seuslitz, trăind totuși încă înfrângerea și moartea adversarului ei; deocamdată, însă, poziția lui Ottokar s-a întărit și mai mult. Filip de Spanheim, tot lipsit de consacrare, era un arhiepiscop

nemulțumit, Ulrich de Kirchberg unul incapabil; primul a fost izgonit, al doilea a demisionat, iar capitlul domului din Salzburg l-a ales arhiepiscop pe nepotul lui Ottokar, Vladislav (1265—1270). Filip, eliminat din arhiepiscopatul Salzburg, era preocupat față de succesiunea din Carintia când fratele său Ulrich, care-l urmase pe tatăl lor ca duce al acestei țări, a decedat în anul 1269 fără a lăsa vreun urmaș. Pentru evitarea unor tulburări și lupte dinastice, Ulrich a lăsat prin testament moștenirea țărilor sale Carintia și Craina regelui Ottokar. După ce acesta i-a mai înfrânt o dată pe unguri în urma unor bătălii grele, a reușit să se impună și în țările celor de Spanheim. În plus, în anul 1272 el a devenit căpitan general de Friuli și cu aceasta stăpânul efectiv în patriarhatul de Aquileia. Astfel dominația regelui boem se întindea de la Țările sudete până la Marea Adriatică. Ottokar s-a simțit atât de sigur pe el încât nici n-a mai solicitat învestirea cu Carintia și Craina. În curând însă puterea Reichului se va restabili, năruirea ei fusese de altfel premisa pentru ascensiunea amețitoare a lui Ottokar.

La propunerea arhiepiscopului de Mainz și a pârcălabului /castelanului/ de Nürnberg contele Rudolf de Habsburg a fost ales, la 29 septembrie 1272, rege german. Delegații lui Ottokar s-au opus în van acestei alegeri pe când propaganda Premislidului își bătea joc, nu întru totul justificat, de „contele sărăntoc", care în realitate era un stăpân foarte înstărit, cu experiența armelor și deosebit de inteligent și care, de data aceasta ca rege, avea să acționeze curând cu aceeași luciditate sigură care îi caracterizase ascensiunea în sud-vestul german. Desigur că Ottokar dispunea de cu totul alte mijloace de forță, dar tocmai acestea au fost unul din motivele principale pentru care nici principii germani și nici papa Grigore al X-lea nu au vrut să-l vadă pe Ottokar instaurat pe tronul regal german.

La fel ca și principii germani, Rudolf de Habsburg era tot atât de puțin dispus să mai accepte poziția de mare putere a lui Ottokar înăuntrul Reichului. Refuzul regelui Boemiei de a se înfățișa înaintea tribunalului întrunit la Nürnberg și tărăgănarea învestiturii furnizau suficiente motive juridice pentru a dispune proscrierea și după scurgerea unui an excomunicarea repetată a lui Ottokar. Nobilii și prelații din țările austriece au trecut curând de partea lui Rudolf. Atitudinea papei Grigore al X-lea ca și propaganda desfășurată în favoarea lui Rudolf de călugării cerșetori au impresionat și păturile mai largi ale populației; poziția lui Ottokar, care pedepsea cu asprime orice manifestare a nemulțumirii, a rămas însă

neclintită până în vara anului 1276. Atunci regele Rudolf s-a aliat cu Ungaria, de partea sa aflându-se și familia Wittelsbach, arhiepiscopul de Salzburg, frații Meinhart și Albert de Görz. Când armatele regelui german și ale aliaților săi au intrat în Austria, Stiria și Carintia, nobilimea și majoritatea orașelor s-au lepădat repede de Ottokar, singură Viena rezistând mai mult. În fața acestei situații, Ottokar s-a decis să se supună fără lupte. El a renunțat la țările austriece și la Eger în schimbul reînvestirii cu Boemia și Moravia. Rudolf de Habsburg a ordonat o pace teritorială pentru țările austriece, ale cărei dispoziții indică o oarecare favorizare a nobilimii, căreia i-a fost din nou acordat dreptul de a construi de cetăți și fortificații. Trebuiau însă cucerite și acele cercuri care se bucuraseră de ocrotirea lui Ottokar. Orașele, primele fiind Krems și Tulln, au primit privilegii numeroase, Vienei i s-a confirmat supunerea nemijlocită față de împărat, privilegiu acordat cândva de împăratul Frederic al II-lea (1237); și față de mănăstiri Rudolf s-a arătat la fel de generos ca și regele Boemiei.

Succesele lui Rudolf de Habsburg au trezit rezervele principilor electori germani; părea neîndoielnic că el căuta să asigure țările babenbergice casei sale; astfel s-a răcit destul de repede entuziasmul și solicitudinea pentru sprijinirea puterii centrale, entuziasm și solicitudine care oricum nu au fost niciodată prea mari. Pe de altă parte, Ottokar a intrat în legătură cu partizanii săi încă foarte numeroși din Austria și a refuzat să se retragă din anumite locuri. Ducele Henric al Bavariei Inferioare a trecut deschis de partea sa, cei de Kuenring s-au răsculat în favoarea lui Ottokar, o conjurație a orășenilor ereditari din Viena sub conducerea lui Paltram „vor dem Stephansfreithof“ /în afara cimitirului Sf. Ștefan/ a fost desconspirată. Astfel s-a ajuns din nou la lupta dintre Rudolf și Ottokar și amândoi căutau aliați. Rudolf dispunea de data aceasta de trupe mai puțin numeroase, el putând să conteze pe cavalerii din țările austriece și pe contingentele din regiunile străvechi austriece, arhiepiscopul de Salzburg, episcopul de Basel și pârcălabul de Nürnberg au adus ceva întăriri, în vreme ce întreaga Germanie de nord precum și principii electori s-au ținut departe; de mare importanță a fost astfel faptul că regele Ladislau i-a adus o mare oaste maghiară. În oastea lui Ottokar luptau, pe lângă boemi și moravi, mulți cavaleri din Brandenburg, Turingia, Silezia și Polonia. Până acum, Ottokar favorizase așezările germane în țările sale spre nemulțumirea unei opoziții național-cehești, de data aceasta și având în față bătălia finală, decisivă,

Ottokar a apelat la solidaritatea slavilor împotriva germanilor; dar și de partea opusă s-a întreținut o propagandă națională; acest aspect al bătăliei nu trebuie însă exagerat, avându-se în vedere compoziția foarte pestriță a ambelor armate. La 26 august 1278, Rudolf a obținut la Dürnkrut o victorie totală după o bătălie foarte schimbătoare și după ce a introdus decisiv și dibaci o rezervă. În fuga sa, Ottokar a fost prins și omorât de către inamici personali, probabil rude ale acelui Seifried de Mahrenberg executat cândva de Ottokar.

Urmând de aproape oastea inamică, învingătorul a invadat Boemia și Moravia; când rezistența s-a întărit, s-a ajuns la încheierea păcii, care a confirmat Habsburgului dispunerea asupra țărilor austriece. O căsătorie dublă între copii ai lui Rudolf și Ottokar era menită să contribuie la înlăturarea contradicției dintre cele două dinastii. Fiul omonim al lui Rudolf s-a însurat cu fiica lui Ottokar, Agnes, pe când fiul moștenitor al Boemiei, Wenzel s-a însurat cu fiica regelui german, Guta.

Bătălia de pe Marchfeld /lunca râului Morava/ a avut o însemnătate epocală pentru istoria Austriei. Ea a oferit premisa pentru intrarea în posesia fiilor lui Rudolf a Austriei și Stiriei, adică acel act prin care s-au pus bazele pentru domnia Habsburgilor asupra spațiului austriac pentru 630 de ani. Ea a dejucat o evoluție care ar fi degradat și condamnat Austria să devină o anexă a coroanei Boemiei așa cum s-a întâmplat cu Moravia și mai târziu și Silezia. Opinia avansată ocazional, după care o victorie a lui Ottokar, și cu aceasta stăpânirea acestui rege asupra unui teritoriu locuit în marea majoritate de o populație germană, ar fi putut să ducă la germanizarea cehilor, trebuie respinsă; sporirea puterii dinastiei sale nu putea periclita existența poporului ceh; ea ar fi declanșat mai degrabă o expansiune a nobilimii slave din Țările sudete. Contemporanii înșiși nu s-au pierdut în astfel de reflecții vaste și problematice, pe ei i-a impresionat cel mai profund moartea tragică a unui rege care timp de 26 de ani stăpânise cu succes țările Babenbergilor. În relatările analiștilor austrieci despre moartea de oștean a lui Ottokar predomină simpatia și compasiunea, chiar dacă nu lipsesc uneori și voci dușmănoase. Abia opera istoriografică a cronicarului versificator stirian /Ottokar de Stiria/ schițează, la începutul secolului al XIII-lea, imaginea personalității suverane mari, dar și nechibzuite, a cărui orgoliu propriu a condus-o la pieire; această soartă nu este în ultimă instanță decât răsplata divină, o imagine care va influența

puternic, pe lângă amintirea proaspătă a pățaniei lui Napoleon, tragedia *Ottokar* a lui Grillparzer. Nefavorabilă lui Ottokar i-a fost și caracterizarea făcută de autorul cronicii duhovnicului reginei Margareta, Pernold, chiar dacă astăzi știm că această cronică este o plăsmuire din veacul al XVIII-lea a istoricului Chrysostomus Hanthaler de la Lilienfeld. De fapt, în personalitatea lui Ottokar trebuie să vedem un suveran însemnat, căruia Austria îi este foarte îndatorată, la fel ca și adversarului său Rudolf; e drept, în anii mai târzii ai domniei sale, când opozițiile au început să se înmulțească, Ottokar a devenit nesigur, procedând cu o asprime exagerată împotriva unor adversari reali sau imaginari.

ÎNCEPUTURILE HABSBURGILOR ÎN AUSTRIA

Marii principi ai Reichului îl abandonaseră cu dezinteres pe Rudolf de Habsburg în cea de a doua sa campanie împotriva lui Ottokar; ca atare regele german era scutit să-i menajeze prea mult în urma victoriei sale. Deja prin pacea din anul 1276 el își asigurase latifundiile alodiale ale Babenbergilor. Contele Ulrich de Heunburg și soția sa Agnes, fiica lui Hermann de Baden și a lui Gertrud, au renunțat în anul 1279 la pretențiile lor în schimbul unei despăgubiri corespunzătoare. Astfel, întreaga problematică succesorală a fost rezolvată. Rudolf s-a străduit cu succes și pentru feudele bisericești numindu-l regent, în 1281, pe fiul său destoinic Albrecht. Un consiliu al principilor autohtoni, compus din moșieri nobili și ministeriali, trebuia să-l susțină pe Albrecht în activitatea de guvernare, prin aceasta urmărindu-se atenuarea rezervelor crescânde ale nobilimii austriece față de personalitatea de stăpân energic a lui Albrecht; nobilimea nu se ridicase doar împotriva lui Ottokar pentru ca acum să fie obligată să recunoască un nou regim, dar la fel de apăsător ca cel al regelui Boemiei. De Crăciunul anului 1282 a avut loc în fine învestirea celor doi fii ai regelui, Albrecht și Rudolf, „cu proprietatea comună“ (adică spre stăpânirea comună, indivizibilă) a Austriei, Stiriei și Crainei. Principii electori și-au dat asentimentul, dar guvernarea dublă a fraților era ceva neobișnuit pentru relațiile austriece, așa încât s-a petiționat o modificare, concretizată în tratatul de la Rheinfelden (1 iunie 1283) prin care stăpânirea țării a trecut numai în seama ducelui Albrecht. Rudolf și moștenitorii săi urmau să fie

despăgubiți teritorial sau financiar. Nerespectarea acestei stipulații va avea consecințe tragice. Ministerialii austrieci au confirmat printr-o diplomă proprie tratatul de casă al Habsburgilor; în realitate, ei vor fi resimțit nu mult după această diplomă autocrația lui Albrecht mult mai stânjenitoare decât reglementarea anterioară.

Se mai adaugă și o altă circumstanță care a nemulțumit nobilimea și, dincolo de ea, și pături populare mai largi. Noii stăpâni nu veniseră singuri, ci ei au adus din Suabia un număr mare de vasali și clienți nobili pe care, cel puțin după opinia pământenilor, Habsburgii i-au favorizat peste măsură. Plângerile împotriva „suabilor", acuzați curând ca fiind responsabili pentru toate relele care s-au abătut, după venirea lor, asupra țărilor austriece, s-au înmulțit și intensificat. Dintre acești nobili din Teritoriile avansate[1] ale Suabiei, Hermann de Landenberg, ca mareșal al curții habsburgice, și Eberhard de Wallsee, ca judecător al regiunii la sud de râul Enns, au cucerit în curând poziții conducătoare și influente; și familiile Oettingen, Hohenberg-Heigerloch, Klingenberg și altele erau reprezentate la curtea vieneză, dialectul suab devenind un fel de limbă de curte. Habsburgii înșiși erau un neam pur alamanic. Fabulațiile genealogice medievale și renascentiste au încercat să-i derive din ginte nobiliare de la Roma, anume din familiile Colonna și Pierleoni; destul de repede s-a trecut și la valorificarea versiunii francone a legendei troiene precum și a strămoșilor biblici pentru plăsmuirea genealogiei Habsburgilor. Atacurile violente nu s-au îndreptat numai asupra suabilor ci și asupra lui Ulrich de Taufers, din Tirolul de Sud și la care ducele a renunțat în anul 1289, și mai ales asupra abatelui Henric de Admont. Abatele, un fiu talentat al unor țărani stirieni, a fost în calitatea sa de secretar teritorial și apoi în cea de căpitan teritorial al Stiriei dușmanul cel mai urât de către nobili; în cele din urmă a căzut victimă a unui atentat. Activitatea plină de succes, dar febrilă și drastică, a lui Albrecht și a oamenilor săi de încredere, cum ar fi de pildă confiscările samavolnice de moșii, au arătat clar că ducele nu era dispus să fie un principe teritorial pe placul și din mila nobilimii.

---

[1] *Vorlande*, Teritorii avansate ale unei țări sau ale unui imperiu, în cazul concret al Habsburgilor, teritoriile de baștină din sudul Germaniei, îndeosebi din regiunea învecinată cu Augsburg și Günzburg, numită de aceea și „Austria suabă", respectiv „Vorderösterreich" — *n.tr.*

Și raportul noii stăpâniri austriece a Habsburgilor cu vecinii a fost delicat. Învestirea din anul 1282 se referise și asupra Crainei, dar practic această țară a rămas cu gaj în posesia lui Meinhard al II-lea de Görz-Tirol, căruia regele Rudolf îi rezervase și ducatul Carintia. Reglementarea aceasta a problemei Crainei a rămas valabilă și după ce Meinhard a fost învestit cu ducatul Carintiei (1286) cu condiția renunțării la alte pretenții. Respectând principial titlul de învestitură habsburgică, Meinhard a condus administrarea Crainei.

Albrecht a pus repede capăt conflictelor de frontieră cu Bavaria. Legăturile orășenimii vieneze cu nobilii răzvrătiți au fost exploatate de duce, folosindu-se și de contradicțiile dintre patricieni și plebeieni, ca să sustragă Vienei privilegiul orașului supus nemijlocit Reichului; în prealabil, el reușise să înfrângă rezistența orașului. Evoluția ulterioară a Vienei va avea loc în cadrul puterii Casei de Habsburg, chiar dacă în evul mediu târziu ea va furniza încă multe dovezi ale unei activități politice independente. Ducele Albrecht a ieșit învingător și dintr-o confruntare aprigă cu arhiepiscopul de Salzburg, declanșată mai ales de posesiuni și drepturi din valea râului Enns; regele Rudolf a mijlocit în anul 1290 un tratat favorabil ducelui. La frontiera ungară magnați renitenți, îndeosebi conții de Güssing, s-au împotrivit propriului lor rege neliniștind însă și Austria prin raiduri necontenite; ducele a intervenit aici cu fermitate, reușind pentru o oarecare vreme să ocupe numeroase castele și localități dincolo de Leitha până la Neusiedler See, iar mai la sud chiar și orașul Güns. La moartea regelui Ladislau al IV-lea, tatăl său i-a atribuit coroana Sf. Ștefan, folosindu-se de un drept de suveranitate al regelui german pe care ungurii înșiși l-au contestat. Oricum ar fi, ducelui Albrecht i se deschiseseră deodată perspective și posibilități nebănuite. Dar, la 15 iulie 1291, Rudolf de Habsburg, căruia Albrecht îi datora poziția sa austriacă, a decedat. Firește, Albrecht era acum cel mai indicat pretendent la coroana regală germană, dar principii se temeau de el, iar alegerea sa putea să fie interpretată ca o recunoaștere a pretenției ereditare a Habsburgilor la tronul german, periclitând cu aceasta dreptul de vot al principilor sau cel puțin să-l transforme într-o simplă formalitate. Doi fii ai lui Rudolf, care se bucuraseră de mai multe simpatii decât energicul Albrecht, muriseră înaintea părintelui lor.

Planurile adversarilor lui Albrecht și ai Habsburgilor erau atunci foarte vaste. Moartea regelui Rudolf părea să ofere posibilitatea schimbării rânduielilor întregii sale opere politice. Cu acordul papei Nicolae al IV-lea s-a constituit o alianță cuprinzătoare, din care făceau parte regii Ungariei și Boemiei, ducele Bavariei Inferioare, contele de Savoia, prelații superiori de Salzburg, Aquileia și Konstanz, orașele lombarde și deja și confederații elvețieni. Albrecht de Austria și Meinhard al II-lea de Görz-Tirol urmau să-și piardă ducatele în urma colaborării cu numeroșii supuși nemulțumiți din cele două țări. Inamicul cel mai periculos al Habsburgilor se afla în răsărit. Ungurii nu se supuseseră nici ordonanței regelui Rudolf și nici deciziei papei, ci își aleseseră un rege național, pe Andrei al III-lea. Acesta s-a dovedit din punct de vedere militar net superior tuturor adversarilor; susținut de alianța sa cu noul arhiepiscop de Salzburg, Konrad de Vanstorf, Andrei a înaintat în Austria devastând-o cumplit. Printr-un tratat de pace încheiat în mare grabă și în condițiile renunțării pretențiilor maghiare în Austria, care oricum erau irealizabile, Albrecht a reușit să anihileze acest pericol. Regele Boemiei, Wenzel al II-lea, aflat sub influența soției sale Guta, o soră a lui Albrecht, s-a retras din alianța antihabsburgică. Cetățile răsculaților austrieci au fost dărâmate, iar răzmerița din Stiria a fost înăbușită în urma unei fulgerătoare campanii de iarnă peste Semmering. Albrecht a venit în întâmpinarea arhiepiscopului de Salzburg făcându-i concesii largi în probleme teritoriale și administrative capitale [ale stărostiei]. La fel de energic reușise între timp să învingă Meinhard al II-lea o răscoală în Carintia. Astfel, strânși uniți ei au reușit să înlăture un pericol mortal.

În schimb, Albrecht nu a reușit să-i atragă pe principii electori de partea sa; rege german a fost ales, în anul 1292, Adolf de Nassau; de data aceasta alegerea chiar a căzut pe un conte mic și nevoiaș. Noul rege avea să se decidă între crearea unei reale puteri de casă sau exersarea unei puteri fantomă. În lupta sa pentru dobândirea unei stăpâniri teritoriale în Meißen și Turingia, Adolf de Nassau a intrat în conflict cu principele elector; regele a încălcat astfel contractul cu aliații săi iar principii electori l-au înlăturat de pe tron, întrucât ei erau de părere că nu le revenea numai dreptul de a-l alege pe rege ci și cel de a-l demite. Șase principi electori l-au ales pe ducele Albrecht contrarege; acesta înfrânsese în 1295 o nouă re-

voltă în țările austriece, dovedindu-se ca singurul care dispune de mijloacele necesare pentru a se impune peste tot. El a acceptat confruntarea repurtând victoria decisivă în bătălia, purtată exclusiv de călăreți, de la Göllheim în Rheinhessen; Adolf de Nassau a căzut în această bătălie. Albrecht a abdicat, demnitatea sa regală stând pe baze juridice îndoielnice, pentru ca să fie ales apoi din nou și în unanimitate rege german.

Principii electori nu se puteau bucura de un suveran puternic, care nu a întârziat să le arate că este mai mult decât o unealtă a lor. Contradicțiile s-au ascuțit, dar Albrecht se îngrijise din vreme; el reușise să colaboreze în problemele Reichului cu Brandenburg și mai ales cu Boemia, a cărei expansiune era acum orientată spre răsărit; de asemenea, el reușise să-l convingă pe Filip al IV-lea al Franței pentru o alianță de familie. Fiul lui Albrecht s-a însurat ceva mai târziu (1300) cu Blanche de Valois; contractul matrimonial reglementa succesiunea urmașilor de așteptat din această căsnicie după principiul primogeniturii, care acum a fost introdus prima oară în dreptul la tronul austriac; întrucât însă mariajul acesta nu a cunoscut urmași, principiul acesta a rămas deocamdată fără vreo însemnătate practică.

Când principii electori renani s-au ridicat împotriva regelui Albrecht, ei s-au înșelat amarnic. În campanii fulgerătoare și implacabile Albrecht le-a înfrânt rezistența. Și acum el a trecut la sporirea puterii Casei de Habsburg după ce încă în anul 1298 investise pe fiii săi cu Austria și Stiria ca proprietate comună. Puterea de casă a Habsburgilor urma să devină baza regatului german, pe care Albrecht a început s-o reorganizeze din temelii, urmând exemplul regatului francez. Printr-o perfecționare consecventă a administrației, Albrecht și-a asigurat mijloacele necesare politicii sale. Patricienii înstăriți ai Vienei, care puteau garanta gestiunea cu averea lor, au ocupat funcția de secretar teritorial, în subordinea căruia se afla administrarea finanțelor. Cerințele întreținerii curții princiare erau controlate de un conte de cameră, administrarea domeniilor cădea în sarcina unui „Hubmeister" /administratorul finanțelor, vistiernic[1] / care se va ridica în deceniile următoare ca deținătorul celei mai înalte funcții din întregul

[1] În literatura de specialitate, „Hubmeister" este un administrator al finanțelor centrale, atestat însă abia la finele veacului al XV-lea — *n. tr.*

aparat administrativ al principelui teritorial. Domeniul funciar ducal s-a consolidat din nou în urma unor reclamații pentru niște moșii înstrăinate; acest domeniu a fost lărgit prin cumpărarea comitatelor Litschau și Heidenreichstein (1297). Drepturile și veniturile financiare din țările austriece și din regiunile originare ale Habsburgilor au fost consemnate în urbarii impresionante și amănunțite; în plus s-a ținut o evidență strictă a veniturilor din regalii / privilegii și drepturi monopoliste /. Arhiva princiară care se afla mai întâi la Klosterneuburg, apoi la Lilienfeld, a fost transferată la Viena și incorporată cancelariei ducale. Consiliul marii nobilimi care urma să-l controleze a fost în curând remaniat; influența politică reală asupra politicii și-a păstrat de fapt doar un grup restrâns, format în majoritate de neaustrieci, care se numea grupul celor „secreți".

Aceeași fermitate, cu care Albrecht a procedat față de nobili, el a arătat-o și în afacerile vizând biserica țării. El nu a recunoscut scutirea de impozite a clerului și a micșorat substanțial jurisdicția eclesiastică. Susținut de propaganda ordinelor călugărilor cerșetori, care deja îl sprijiniseră pe tatăl său atât de mult, ducele Albrecht a declanșat campania împotriva achiziționărilor de averi prin așa-zisa „mână moartă". Ducele Rudolf al III-lea a emis, după 1298, decrete corespunzătoare acestei campanii; dispozițiile acestea nu au fost însă respectate în toate punctele lor.

După ce Albrecht a conferit stăpânirea asupra țărilor dunărene fiilor săi, el a căutat să-și sporească puterea de casă prin dobândirea țărilor Wettinilor Turingia și Meißen; el a justificat aceasta cu o cedare anterioară a acestor teritorii lui Adolf de Nassau. Aici, însă, s-a văzut confruntat cu o rezistență înverșunată. În anul 1306 a fost ucis ultimul rege al Premislizilor, Wenzel al III-lea; ca atare, Albrecht a pătruns în Boemia impunând alegerea fiului său Rudolf ca rege. Din nefericire acesta a murit la un an; o altă grupare l-a ales ca rege pe ducele Henric al Carintiei, un fiu al lui Meinhard al II-lea de Görz-Tirol. Ca atare, regele Albrecht s-a deplasat în Teritoriile habsburgice străvechi avansate din Suabia pentru a strânge banii și trupele necesare unei campanii cuprinzătoare. Trecând la 1 mai 1308 râul Reuß, el a fost ucis de nepotul său Ioan („*Parricida*") și de complicii săi. Reținerea părții de moștenire a văduvei și mamei sale Agnes, precum și nerespectarea pretențiilor de despăgubire prevăzute în tratatul de la Rheinfelden din 1283 l-au îndemnat pe Ioan la această faptă. Nobilii

suabi amenințați în pozițiile lor de către Albrecht au sprijinit atentatul. Albrecht era ferm decis să oprească formarea unei noi linii colaterale a Habsburgilor prin Ioan; slăbirea evidentă a casei prin desprinderea liniei de Laufenburg (1232) l-au îndemnat pe regele Albrecht la această atitudine.

Uciderea lui Albrecht pare să fi dejucat soluția austriaco-habsburgică a problemei regatului german exact în momentul în care consolidarea puterii centrale pe baza solidă a unei întinse puteri de casă părea să fie iminentă. În aceste condiții, acel 1 mai 1308 a fost considerat o „zi neagră" nu numai a istoriei germane ci și a celei austriece. Și în Austria însăși, opera lui Albrecht părea grav amenințată, întrucât imediat după moartea sa au reizbucnit răzmerițele împotriva stăpânirii habsburgice.

După moartea regelui Albrecht, primii doi fii ai săi, care purtau numele tradiționale ale Babenbergilor, Frederic și Leopold, au preluat împreună guvernarea, lui Leopold revenindu-i chivernisirea Teritoriilor avansate, iar lui Frederic cea a Austriei. Pentru alegerea regală germană amândoi nu au intrat în discuție, principii electori alegându-l rege pe Henric al VII-lea de Luxemburg; acesta a ezitat câtva timp cu învestirea Habsburgilor cu țările și stăpânirile lor; când însă s-a ivit pentru casa sa perspectiva dobândirii Boemiei, el s-a aliat cu Habsburgii. Această schimbare a politicii regale au făcut posibile o urmărire aspră a ucigașilor regelui Albrecht și înăbușirea unei rebeliuni a nobililor austrieci și a patricienilor vienezi. Poziția meseriașilor a ușurat înfrângerea orășenilor ereditari de către ducele Frederic. Habsburgii l-au sprijinit pe regele Henric la cucerirea Boemiei unde se instalase de curând ducele Henric de Carintia, fiul lui Meinhard al II-lea, ales fiind ca rege de stările boeme; în urma acestei atitudini, Habsburgii au fost atrași în lupte cu ducele Carintiei și cu familia Wittelsbach. Prin tratatul de pace, Habsburgii au primit de la ducele carintian valea Sann; Astfel, Stiria s-a lărgit înspre miazăzi. Nefericită a fost, în schimb, o intervenție într-o dispută tutelară din familia Wittelsbach, Habsburgii aliați cu ungurii fiind bătuți de Ludovic al Bavariei Superioare lângă Gammelsdorf (1313).

Diminuarea prestigiului în urma acestei înfrângeri era cu atât mai neplăcută cu cât la moartea regelui Henric al VII-lea, tabăra luxemburgheză, în lipsa unui candidat din propriile rânduri, l-a sprijinit pe acest Wittels-

bach în candidatura sa pentru coroana regală germană, pe când principii prohabsburgici s-au pronunțat pentru primul dintre frații Habsburg, Frederic cel Frumos. Campania electorală fiind în toi, Frederic s-a însurat cu prințesa aragoneză Isabella. Materialul documentar neobișnuit de bogat din arhiva coroanei de Aragon ne informează destul de amănunțit asupra tratativelor care au premers acestei căsătorii. Înțelegerile au fost puse sub garanția stărilor austriece; conform stipulațiilor astfel garantate urmașilor fericitei perechi li se asigura autocrația asupra tuturor țărilor habsburgice — însă perechea nu a fost capabilă să aducă pe lume fii viguroși.

Principii electori nu s-au putut înțelege în privința celor doi candidați pentru regatul romano-german, așa încât s-a ajuns la o alegere dublă, la care Ludovic de Bavaria Superioară a obținut majoritatea voturilor valabile; printre cei care l-au ales pe Frederic se numără și fostul dușman al Habsburgilor, ducele Henric de Carintia, care continua să revendice votul Boemiei, cu toate că fusese demult izgonit din această țară de către Ioan de Luxemburg, un alegător al lui Ludovic; în schimb Frederic dispunea de adevăratele însemne ale Reichului și, prin persoana arhiepiscopului de Colonia, de investitorul de drept. O lege electorală bazată pe majoritate nu era pe atunci încă în vigoare, legitimitatea unor alegători chiar contestată — așa încât decizia trebuia s-o aducă lupta deschisă.

Faptul că Habsburgii se lăsaseră atunci atrași într-o confruntare cu o nouă putere în plină ascensiune, pe care ei nu mai erau în stare s-o domine, s-a dovedit a le fi foarte nefavorabil. Printre posesiunile străvechi habsburgice se numărau și „Waldstätte" /cele trei cantoane vechi ale Elveției: Uri, Schwyz, Unterwalden și mai târziu Lucerna/ Schwyz, Uri și Unterwalden; aceste așezări ale unor țărani-defrișatori liberi se bucurau de o bunăstare crescândă după deschiderea trecătoarei St. Gotthard pentru circulația între Germania de sud-vest și Italia; această bunăstare le-a ridicat și conștiința politică; din zilele împăratului Frederic al II-lea, Uri era supus nemijlocit Reichului; în Schwyz și mai ales în Unterwalden Habsburgii pretindeau, cu totul justificat de altfel, drepturi seniorale și de logofeție. Aceste cantoane au colaborat, au încheiat înțelegeri, printre care cea din anul 1291 a fost deosebit de importantă; prin ea se protesta împotriva „judecătorilor străini". Adolf de Nassau și Henric al VII-lea, doi regi

opuși Habsburgilor, au confirmat cu generozitate dependența nemijlocită de Reich a acestor cantoane neținând așadar seama de pretențiile Habsburgilor. În conflictul dintre Ludovic Bavarezul și Habsburgi, cantoanele — în chip firesc de altfel — au luat partea lui Ludovic. Când au comis abuzuri intrând pe pământurile mănăstirii învecinate Einsiedeln cu intenția de a le deșteleni și pe acestea, regele Frederic i-a proscris. Fratele său Leopold a întreprins o campanie împotriva cantonului Schwyz, dar a fost surprins la poalele muntelui Morgarten într-un loc nefavorabil desfășurării cavalerilor săi și învins (1315); cu aceasta cele trei cantoane Waldstätte își asiguraseră independența; „alianța veșnică“ de la Bunnen a pecetluit comunitatea lor, regele Ludovic confirmându-le libertatea și dependența nemijlocită față de Reich. Legenda despre Wilhelm Tell și ținuirea mărului a fost consemnată abia către sfârșitul evului mediu; exceptând poate relatarea despre dărâmarea cetăților, ea conține mai multă poezie decât adevăr istoric. Încă de pe atunci Habsburgii au fost priviți ca un neam venetic, străin țării cu toate că rădăcinile lor se aflau în Elveția germană.

În pofida insuccesului față de elvețieni, Habsburgii erau mai degrabă superiori în cearta pentru tronul german. Când însă Frederic a intrat cu o oaste de cavaleri și cu trupe auxiliare ungare în Bavaria, el a fost bătut și prins de Ludovic la Mühldorf pe Inn înainte de a reuși joncțiunea cu contingentele suabe ale fratelui său Leopold. Ludovic l-a dus pe Frederic în castelul Trausnitz din Palatinatul Superior (1322). Acum Leopold era capul partidei habsburgice; el era oricum mult mai energic decât fratele său. El a intrat în legătură cu regele Franței, pe când papa Ioan al XXII-lea a căutat să medieze între Habsburgi și Luxemburghezii aliați până atunci cu Ludovic. Frederic a fost eliberat din captivitate. Dacă e să dăm crezare abatelui Ioan de Viktring, de altfel foarte bine informat, Frederic s-a jurat atunci că se va reîntoarce în captivitate dacă nu reușește să-i convingă pe frații săi să accepte condițiile de pace. Abatele-cronicar pretinde că Frederic s-a ținut de cuvânt, cu toate că papa îl absolvise de jurământul acesta. Într-adevăr Frederic a revenit la München, unde s-a încheiat un tratat, în baza căruia urmau să domnească ambii regi (1325). Principii electori nu au fost însă de acord cu această înțelegere. Trecător, Ludovic a fost chiar dispus să renunțe la tron, dar nici Frederic nu a reușit să obțină recunoașterea din partea papei Ioan al XXII-lea, care ar fi preferat să-l vadă pe

regele francez pe tronul german. În anul 1326 a murit Leopold, care de fapt a fost forța motrice din spatele pretențiilor lui Frederic; astfel Ludovic a rămas stăpânul efectiv al Reichului, pe când Frederic, deși a păstrat titlul regal, nu a mai avut vreun rol în politica Reichului[1]. În ultimii ani ai vieții sale, Frederic a trăit într-o izolare totală în castelul său Gutenstein din Pădurea vieneză, unde a și murit în anul 1330. El a fost înmormântat în ctitoria sa Mauerbach, o mănăstire de călugări șartrezi.

Frederic cel Frumos poate fi considerat ca primul Habsburg căruia Austria i-a devenit într-adevăr patrie, chiar dacă până atunci el a avut de înfruntat rezistențe înverșunate, mai ales la începutul domniei sale. Pe vremea sa apare pentru prima oară o denumire caracteristică ce relevă opinia că Austria a devenit într-adevăr țara principală a Habsburgilor. Este vorba de expresia, utilizată îndeosebi în documente, ocazional însă și în izvoarele narative, de „Herrschaft zu Österreich" (*dominum Austriae*). Poate că inițial această expresie s-a referit la familia Habsburgilor, de care se leagă mai târziu și termenul de „Haus Österreich" /Casa de Austria/, apoi la puterea princiară exersată în regiunile stăpânite de ei, și anume nu numai în țările Alpilor Răsăriteni, ci îndeosebi în țările avansate stră-vechi-habsburgice; ori tocmai aici expresia este foarte des utilizată; în sfârșit, această denumire este și un termen colectiv teritorial, înlocuind enumerarea tuturor țărilor și stăpânirilor Habsburgilor, chiar dacă folosirea, cu acest conținut, a expresiei *dominum Austriae* este relativ rară.

După moartea lui Frederic, frații săi Albrecht al II-lea și Otto au încheiat un acord cu Ludovic Bavarezul, prin care acesta din urmă a fost recunoscut ca rege german. Habsburgii au dispărut pentru multă vreme din rândurile pretendenților la coroana regală germană. Ei s-au mulțumit cu țeluri mai modeste. Pe baza unei înțelegeri secrete cu Ludovic, Habsburgii au căutat să-și asigure succesiunea ereditară în Carintia și Craina în cazul stingerii dinastiei Meinhard-Görz. Cinci ani mai târziu, această situație a devenit realitate.

---

[1] În orice caz, baza juridică ar justifica înscrierea lui Frederic cel Frumos printre regii germani sub numele de Frederic al III-lea, ceea ce istoriografia austriacă a și practicat multă vreme. Mai de curând, abia următorul rege german din familia Habsburgilor purtând acest nume de Frederic (1442—1493), tatăl lui Maximilian, e identificat cu Frederic al III-lea. Acest suveran este într-adevăr al treilea *împărat* care poartă numele de Frederic.

CASA CONȚILOR GÖRZ, ȚĂRILE ȘI STĂPÂNIRILE EI

În anii interregnului, când Ottokar își extinsese stăpânirea asupra țărilor babenbergice, și alți principi au căutat să profite de lipsa unui împărat. În spațiul est-alpin, aceasta nu i-a reușit mai bine, desigur după regele Boemiei, decât comitelui Meinhard al IV-lea de Görz, a cărui operă se va dovedi mult mai trainică decât aglomerarea efemeră de puteri a Premislidului, comitele reușind să stabilească contactul cu restabilita putere centrală a Reichului. Țările și stăpânirile casei se extindeau, la trecerea din veacul al XIII-lea spre cel de-al XIV-lea de la Arlberg până în Karst; casa aceasta a atins această poziție de forță în alianță cu Habsburgii, cu care a rivalizat câtva timp pentru ca în continuare, până la sfârșitul evului mediu să piardă o poziție după alta în favoarea Austriei habsburgice.

Comiții de Görz erau fără îndoială de origine aribonică, venind din ținutul carintian Lurngau pe râul Isonzo; la începutul veacului al XII-lea ei sunt atestați ca seniori de Görz și ca administratori de Aquileia; ne aflăm aici la marginea răsăriteană a regiunii Friuli, pe vremuri o marcă de frontieră a longobarzilor și francilor împotriva avarilor și slavilor, iar în evul mediu dezvoltat un centru al stăpânirii bisericești și laice a patriarhilor de Aquileia, care erau de obicei cu ascendență germană. Acești înalți prelați, partizani declarați ai împăratului, au fost învestiți cu marca Friuli (1076) și cu Craina și Istria în anul 1077. În veacurile următoare, Friuli și teritoriile învecinate devin scena unor confruntări dintre patriarhi și nobilimea laică, în Istria și cu orașele, din care confruntări patriarhii vor ieși treptat ca învinși. Mai mult decât în cazul episcopatelor Trient și Brixen, patriarhii au fost încolțiți și amenințați de către administratorii lor, cei care, din păzitorii drepturilor imunitare ale bisericii, s-au transformat în cei mai aprigi dușmani ai acestora. În anul 1149 contele Engelbert al II-lea de Görz l-a arestat pe patriarh, care și-a redobândit libertatea abia în urma intervenției Otakarilor stirieni și a comiților de Andechs. La începutul veacului al XIII-lea, statul patriarhilor a dobândit încă o dată o forță mai mare datorită lui Wolfger de Erla și lui Berthold de Andechs; conții de Görz au căutat în această situație să-și întărească poziția în Istria și Carintia, Friuli fiindu-le interzis. În această intreprindere, contele Meinhard al III-lea și-a coordonat acțiunile cu cele ale socrului său, Albert de Tirol. Un atac asupra comiților de Spanheim a eșuat însă în anul 1252, când Filip, arhiepiscopul

„ales" al Salzburgului, i-a învins pe aliați la Greifenburg luându-l prizonier pe contele de Tirol. Pacea de la Lieserhofen a provocat mari pierderi celor de Görz, compensate însă prin faptul că Meinhard al III-lea a fost despăgubit, după moartea socrului său tirolez, cu o parte din moștenirea tiroleză; astfel, lui i-au revenit o mare parte a Tirolului de Sud și posesiuni tiroleze dispersate din Carintia și Friuli, pe când un alt ginere al lui Albert de Tirol, contele bavarez Gebhard de Hirschberg, a fost înzestrat înainte de toate cu posesiuni situate în Tirolul de Nord. După moartea mătușii sale Elisabeta de Hirschberg (1263), energicul fiu și omonim al lui Meinhard al III-lea, și-a însușit casa Görz, odată cea mai mare parte a moștenirii casei de Hirschberg. În anii 1267 și 1271, Meinhard al IV-lea a împărțit cu fratele său mai mic Albert întreaga avere a casei de Görz. Stăpânirile foarte răsfirate de la est de pasul Haslach, valea Puster, domeniile din Carintia și Friuli, reședința de familie cu comitatul Görz, precum și posesiunile istriene au revenit lui Albert; Meinhard și-a rezervat comitatul mult mai închegat al Tirolului. Cele două linii ale familiei Görz nu s-au mai unit niciodată; e drept că Meinhard și Albert au mers în politica lor de obicei umăr la umăr (mici conflicte nu au putut fi totuși evitate); cu timpul însă prăpastia dintre „Meinhardini" și „Albertini" s-a lărgit tot mai mult.

Meinhard al IV-lea — al II-lea în calitatea sa de comite de Tirol — se afla, conform tradițiilor de familie, în tabăra Stauferilor. El s-a însurat cu văduva regelui Konrad al IV-lea, Elisabeta de Bavaria, devenind părintele vitreg al lui Konradin, a cărui campanie spre Italia meridională a sprijinit-o prin permisiunea liberei treceri prin pasurilor alpine, pe când fratele său Albert s-a dezlănțuit împotriva Guelfilor[1] din Friuli prin raiduri și atentate. Amândoi frații au fost în repetate rânduri excomunicați, arma aceasta a bisericii fiind însă, încă de pe atunci cam tocită; iar Meinhard de Tirol a și murit ca proscris. El însă nu era chiar un nereligios, căci după sfârșitul tragic al lui Konradin (1268) și după moartea Elisabetei (1273), el a ctitorit abația cistercienză Stams pe valea superioară a râului Inn ca așezământul comemorativ și de ultim lăcaș al conților tirolezi. El a mai dispus ca în rugăciuni să se amintească mereu de congregațiile monahale, iar față de mănăstiri, Meinhard a fost mai mult decât generos. Episcopatele Trient și

---

[1] Adversarii cei mai înverșunați ai Ștauferilor erau la nord de Alpi Welfii; adepții acestora la sud de Alpi, îndeosebi în Italia, se numeau Guelfi —*n. tr.*

Brixen (mai târziu și patriarhatul Aquileia) trebuiau, în schimb, să fie obiecte și victime ale politicii sale de forță, dusă cu luciditate și hotărâre. Dintr-o mare parte a teritoriilor acestora, din domenii nobiliare, ai căror proprietari au fost obligați să accepte funcții ministeriale, și din averea propriei case, Meinhard a alcătuit țara istorică a Tirolului, continuând de fapt opera vechii case a comiților tirolezi; opera sa a fost atât de trainică, încât a permis Tirolului să reziste veacurilor în structura conferită țării de către Meinhard. Astfel Meinhard, poate cea mai impresionantă personalitate, se înscrie în rândul întemeietorilor și realizatorilor principatului teritorial începând de la Leopold cel Sfânt până la Rudolf Ctitorul. Administrația Tirolului a fost ordonată exemplar prin angajamentul funcționarilor burghezi și cavaleri, ajungându-se la o adaptare și nivelare a celor mai diferite drepturi seniorale în cadrul puterii princiare generale. Decisiv a fost faptul că printr-un codice al episcopului de Chur din anul 1282 s-a constatat că comitele de Tirol (și stăpânirea sa) nu a aparținut niciodată ducatelor Bavaria și Suabia. Constatarea nu corespunde întru totul adevărului, ea este totuși relevantă, de îndată ce ne arată că țara proprie a Tirolului a început să se distingă net de teritoriile vecine; pacea teritorială bavareză din 1281 nu a fost recunoscută decât formal. Meinhard a ordonat consemnarea dreptului teritorial al Tirolului, din care nu s-au păstrat decât mici fragmente. Astfel, comitatul Tirol a fost perceput destul de repede ca o entitate și ca un feud al Reichului, în vreme ce până atunci el se alcătuise din feude ale episcopatelor Trient și Brixen; cam de la 1300 încoace, succesorii lui Meinhard, care s-au bucurat de roadele realizărilor sale ca om de stat, se autointitulează conștient ca principi teritoriali.

Meinhard al II-lea a colaborat consecvent cu Rudolf de Habsburg; în confruntarea decisivă cu Ottokar el s-a dovedit un aliat și războinic de nădejde. La bătălia din lunca râului March, contingentul său a ajuns însă cu întârziere; în ciuda acestui accident, suveranul Tirolului trebui să fie recompensat. Probabil de la început îi fusese rezervată Carintia, învestirea ei încă în decembrie 1282, când fiii lui Rudolf au obținut Austria, nu a avut loc poate pentru că Meinhard era atunci excomunicat și implicat în conflicte aprige cu Trient și Aquileia, existând în plus, probabil, și diferende din pricina Crainei. În cele din urmă învestirea lui Meinhard cu ducatul Carintiei a avut loc în anul 1286, el devenind astfel principe al Reichului; concomitent, el a obținut Craina, dar numai ca garanție pentru impru-

muturile acordate regelui Rudolf, Habsburgii păstrându-și totuși pretențiile asupra acestei țări. Câțiva ani mai târziu, în colaborare cu Albrecht I al Austriei, Meinhard al II-lea a respins cu succes un atac general asupra noilor alcătuiri din sud-est. În cadrul coaliției orientate împotriva Habsburgilor și a comiților de Görz a avut loc și ridicarea unor nobili carintieni sub conducerea contelui de Heunburg. Fiul lui Meinhard, Ludovic, a căzut în mâinile răsculaților sprijiniți de Salzburg; Albert de Görz a încheiat pacea cu arhiepiscopul de Salzburg. În bătălia de la poalele muntelui Wallersberg din martie 1293, oamenii lui Meinhard au repurtat o victorie zdrobitoare asupra inamicului; astfel, principatul teritorial se impusese și în Carintia. Meinhard al II-lea a murit în anul 1295 la Greifenburg pe Drava, pe sol carintian așadar, după ce majoritatea timpului și-a petrecut-o în Tirol, considerând noua achiziție teritorială, ducatul Carintia, mai degrabă ca o țară secundară; el se afla în culmea succeselor și trecea drept unul din cei mai bogați principi ai vremii sale. El a tras necontenit foloase din faptul că avusese un ochi bun în problemele financiare și economice. Știind să crească în chip considerabil veniturile din țările sale, îndeosebi cele ale Tirolului; relațiile cu casele bancare italiene i-au mijlocit cunoștințele politicii financiare moderne și ale sistemului de credit; în plus el a creat un sistem vamal tirolez unitar, iar din baterea monedei proprii a tras foloase considerabile. Chiar și în administrarea averii funciare, Meinhard a fost preocupat în primul rând de rentabilitatea lor. Jurisdicția seniorală, care a rămas caracteristică țărilor Alpilor Răsăriteni, a fost aproape complet anihilată de către Meinhard, așa încât până și țăranii tirolezi i-au păstrat o amintire pioasă.

Fiii lui Meinhard al II-lea, Otto (1295—1310), Ludovic (1295—1305) și Henric (1295—1335) au preluat domnia în țările părintelui lor în conformitate cu ultima dorință a acestuia „în proprietatea comună", indivizibilă. Regele Adolf le-a refuzat învestirea, pe când Albrecht I, de partea căruia se aflau frații, le-a acordat-o numaidecât (1299). Meinhardinii au urmat și în continuare politica habsburgică, o schimbare producându-se abia atunci când Henric de Carintia a umblat după coroana boemă după moartea ultimului reprezentant al dinastiei Premislizilor. Trupe habsburgice au intrat în Carintia; apoi, situația lui Henric părea să se îmbunătățească după omorârea regelui Albrecht. Cu orgolioasa nobilime a Boemiei Henric nu a reușit să se înțeleagă, iar când a fugit din Boemia după primele

insuccese, el a pierdut, la scurt timp după alegerea sa, definitiv Boemia în favoarea Luxemburghezilor; ceea ce a rămas în cele din urmă au fost o pretenție goală și o îndatorire foarte apăsătoare. La dubla alegere din anul 1314 Henric l-a susținut mai întâi pe Frederic cel Frumos, pentru ca apoi să ducă o politică oscilantă. Habsburgii l-au acuzat că și-ar fi însușit proprietăți din nordul Italiei, cum ar fi Treviso și Padova; aceste orașe însă, indispuse de cerințele fiscale exagerate ale lui Henric, s-au orientat destul de repede către Scaligerii din Verona. Din punct de vedere politico-dinastic Carintia a stat apoi în umbra confruntărilor dintre familiile conducătoare ale Reichului, adică cele de Wittelsbach, Luxemburg și Habsburg. Când regele Ioan al Boemiei, sprijinit de partida Guelfilor, a căutat să-și asigure o dominație nord-italiană, atât cei de Habsburg cât și cei de Wittelsbach s-au simțit periclitați datorită încercuirii teritoriilor lor sud-germane. Astfel s-a ajuns la acel tratat, în baza căruia Habsburgii și împăratul Ludovic s-au înțeles în privința așteptatei împărțiri a moștenirii lui Meinhard (1330); împăratul și-a rezervat nordul Tirolului; după acest tratat, Habsburgii au dus tratative cu Bamberg și cu Salzburg, ca și cu conții de Ortenburg pentru a pregăti dobândirea Carintiei.

Pe lângă realizările strălucite ale Meinhardinilor în Carintia și Tirol, soarta liniei genealogice colaterale a Albertinilor în posesiunile străvechi ale comiților de Görz sunt destul de modeste. Aici, în teritoriile aride ale Karstului, lipsite în plus și de poziția atât de favorabilă circulației a Tirolului, bazele economice pentru formarea unei stăpâniri puternice erau mult mai fragile. Contele Albert al II-lea a încercat, e drept, o extindere a zonei sale de influență în direcția friulană, dar în urma unor lupte îndelungate el a dobândit pentru mai multă vreme doar Cormons-ul. Triestul, care era mult mai important nu a putut fi păstrat, iar în regiunea istriană de coastă Veneția s-a impus net în dauna celor de Görz. Efecte deosebit de nefavorabile asupra liniei albertine a avut, în fine, și principiul divizării stăpânirilor. Dintre fiii contelui Albert al II-lea, cel mai mare, Henric al II-lea, a obțiunut, în anul 1303, posesiunile din Istria, din Karst și din Craina; Albert al III-lea a primit valea Puster, Lienz și valea Drava din Carintia superioară. Henric de Görz ar fi putut să fie acela care să schimbe soarta lucrurilor; el a încercat, nu lipsit de succes, să pună stăpânire pe Friuli, ocupând Cividale și Treviso, vizând chiar și Padova; moartea sa prematură și neașteptată (1323) a avut ca urmare imediată pierderea

poziției din Friuli. Albert al III-lea a ratat orice perspective pentru linia sa prin tripla împărțire a posesiunilor între fii săi, ajungându-se astfel la existența a patru comitate albertine de Görz, din valea Puster până în Istria; nici unul dintre acestea nu formau vreun factor politico-economic deosebit. Așa se face că în momentul stingerii liniei masculine a Meinhardinilor nimeni nu s-a sinchisit de rudele liniei albertine și de pretențiile lor la moștenirea liniei stinse.

LĂRGIREA ȘI CONSOLIDAREA STĂPÂNIRII HABSBURGICE ÎN ȚĂRILE ALPILOR RĂSĂRITENI

Întrucât în lupta pentru Carintia și Craina se opuneau diferite pretenții, principii juridice și grupări militare, totul depindea de viteza acțiunilor. Aceasta a reușit Habsburgilor. La moartea lui Henric de Carintia din anul 1335, fiica sa Margareta s-a putut impune numai în Tirol. Habsburgii au fost învestiți cu Carintia de către împăratul Ludovic, asigurându-și totodată și Craina, care până atunci fusese dată ca gaj; Craina s-a supus de altfel fără să opună vreo rezistență; în Carintia, căpitanul teritorial Konrad de Aufenstein a ezitat câtva timp, dar apoi ducele Otto a putut să intre în țară și să se supună ceremoniilor tradiționale de pe Fürstenstein și Herzogstuhl. În schimb, nu s-a reușit cucerirea Tirolului de Sud, cu toate că și acesta a fost atribuit Habsburgilor de către împărat; dar Margareta avea aici simpatii numeroase, în plus era susținută și de către o oaste luxemburgheză. Luptele dintre austrieci, mai slab sprijiniți de împărat, și regele Ioan al Boemiei s-au soldat cu multe victime în regiunea de la nordul Dunării, nereușind să modifice decisiv situația; după câțiva ani s-a ajuns la o modificare fundamentală a fronturilor, relațiile din Tirol fiind acelea care au determinat această schimbare.

Căsătoria moștenitoarei Tirolului, Margareta „Maultasch" /Gura-pungă/ — porecla ei este contemporană și ar putea foarte bine să derive de la o malformație a feței ei, cu toate că ea a fost pusă în legătură și cu castelul Maultasch (ceea ce probabil nu corespunde realității) —, cu luxemburghezul Ioan Henric a fost foarte nefericită; și tirolezii au fost profund nemulțumiți de stăpânul lor, un patron foarte necioplit; ca atare Ioan Henric a fost izgonit din țară iar Margareta s-a măritat cu Ludovic, fiul

omonim al împăratului, cu toate că încă nu divorțase de Ioan Henric și nici nu obținuse vreo dispensă din partea bisericii. Astfel se părea că landul Tirol va reveni casei de Wittelsbach, și în felul acesta Bavariei, care de fapt nu renunțase niciodată asupra pretențiilor sale tiroleze. Într-un document, confirmat de împărat, al noului principe teritorial s-au consfințit drepturile teritoriale ale Tirolului, îndeosebi în ceea ce privește legislația și sistemul impozitelor (1342). Dar Luxemburghezii nu s-au lăsat eliminați fără rezistență; o armată s-a îndreptat dinspre Italia asupra Tirolului; ea se afla sub comanda contraregelui Carol (al IV-lea), dar a fost obligată în cele din urmă să se retragă; astfel casa de Wittelsbach a triumfat încă o dată.

După moartea lui Frederic cel Frumos, frații săi mai tineri, Albrecht al II-lea (1330—1358) și Otto (mort în 1339) au guvernat împreună țările habsburgice, fără să fie mereu într-o armonie politică. După moartea fratelui Otto, a cărui curte a fost un centru de creații artistice remarcabile, dar care el însuși, datorită unei politici nestatornice și îndărătnice a slăbit poziția casei sale, Albrecht s-a adeverit — în ciuda unor condiții nesigure și incomode — un suveran extrem de chibzuit și prevăzător, mereu preocupat față de menținerea păcii. O infirmitate fizică — ducele era paralizat, probabil în urma unei încercări de a fi otrăvit — a întărit și mai mult aversiunea sa față de acțiuni militare. În conflictul dintre Wittelsbach și Luxemburg, care a izbucnit cu o violență neobișnuită după izgonirea lui Ioan Henric din Tirol, Albrecht a păstrat o neutralitate constantă. Pe de altă parte ducele era preocupat peste măsură de greutățile din propriile sale țări, asupra cărora se abătuse, în anii '30 și '40 o serie neîntreruptă de catastrofe: roiuri de lăcuste care au compromis recoltele (1338), inundații de dimensiuni înfricoșătoare (1340, 1342) și cutremure de pământ (1348) care au provocat cele mai grave pagube și stricăciuni; o epidemie de ciumă de o gravitate nemaipomenită a decimat populația țărilor austriece (1348—1349) și în general aproape în întreaga Europă. Agitația populației neputincioase înaintea acestei molime distrugătoare și-a aflat expresia în exercițiile extatice de penitență ale flagelanților și în persecuțiile sălbatice ale evreilor; din lipsa cunoștințelor despre premisele bacteriologice ale contaminării se credea că evreii sunt cei vinovați, mai ales că, din motive religioase și economice, ei nu se bucurau de prea mare încredere. Persecuțiile s-au soldat cu multe victime, dar au fost în cele din urmă curmate de ducele Albrecht.

În pofida unor astfel de circumstanțe vitrege, Albrecht a reușit să sporească, în urma unor măsuri oportune, veniturile princiare. El a conferit Carintiei și Crainei noi constituții teritoriale, iar duelurile juridice au fost interzise. În cursul repetatelor călătorii prin țările sale, Albrecht a căutat și a găsit contactul personal cu populația, atât de important pentru domnia sa princiară plină de succes. O anumită trăsătură socială a guvernării sale este evidentă. O întărire esențială a principatului teritorial a reprezentat faptul că împăratul Carol al IV-lea i-a dat lui Albrecht un „*privilegium de non evocando*" (c. 1348—1354, confirmat în 1361); în baza acestui privilegiu au fost oprite citațiile supușilor săi înaintea unor tribunale străine, inclusiv a celui regal, cu excepția cazului în care li se refuza procedura juridică la ei acasă în Austria.

În cele din urmă, ducele a fost totuși implicat într-un conflict armat. Elvețienii își extinseseră confederația și asupra orașului Lucerna, care se afla sub stăpânirea austriacă, apoi și asupra orașului Reichului, Zürich (1352); diferitele încercări de aplanare a neînțelegerilor pe calea arbitrajului au eșuat cu consecvență. Albrecht al II-lea s-a îndreptat de două ori împotriva orașului Zürich fără să reușească să-l cucerească, obținând totuși ca regiunea Glarus și orașul Zug, care se folosiseră de acest prilej pentru a se elibera de dominația austriacă, s-o recunoască din nou. Astfel, decizia privind supremația în regiunea de la sudul Rinului superior și Bodensee era deocamdată amânată. Curând după campaniile împotriva orașului Zürich, Albrecht al II-lea a emis o ordonanță de casă (1355), prin care hotăra ca fiii săi să administreze împreună și indivizibil țările lor; marii nobili au depus jurământul de respectare a acestei decizii; evenimentele nu au decurs însă în spiritul acestei ordonanțe.

Albrecht al II-lea era însurat cu Ioana, fiica și moștenitoarea comitelui Ulrich de Pfirt; de aceea el a putut anexa acest comitat alsacian Teritoriilor avansate ale Habsburgilor. La moartea sa (1358) el a lăsat în urma-i patru fii, dintre care, deocamdată, doar cel mai mare, Rudolf, de 19 ani, era singurul care conta în preluarea guvernării.

Tânărul duce Rudolf al IV-lea s-a dovedit repede hotărât să sporească prestigiul casei sale și al țărilor stăpânite de ea. În spatele acțiunilor sale trebuie oricum să admitem influența unor consilieri care au vrut să rămână anonimi, cum ar fi acel cancelar al său Ioan de Platzheim. Cu doi ani înaintea începutului domniei lui Rudolf, împăratul Carol al IV-lea înde-

părtase toate echivocurile ce planaseră până atunci deasupra alegerilor regale prin promulgarea unei legi imperiale, așa-zisa Bulă de Aur. Această lege reglementa nu numai procedura electorală ci întărea și poziția principilor electori prin privilegii prețioase; astfel, țările lor au fost declarate indivizibile. Prin relațiile sale cu principii electori, Carol al IV-lea și-a consolidat poziția față de rivalii Luxemburghezilor, dinastiile austriece și bavareze, care erau excluse din colegiul principilor electori, ceea ce contravenea în cazul dinastiei bavareze de Wittelsbach uzanțelor de până atunci, iar în cazul Habsburgilor cel puțin raporturilor lor de forță. Rudolf al IV-lea a întreprins o contraacțiune apelând la mijloace, des folosite la acea vreme: el a ordonat cancelariei sale să plăsmuiască înscrisuri; este vorba de cinci piese prezentate drept diplome originale emise de Henric al IV-lea, Frederic I, Frederic al II-lea, de fiul acestuia Henric (al VII-lea) ca și de Rudolf de Habsburg. Dintre aceste falsuri, diploma emisă pe numele lui Henric al IV-lea (*Henricianum*) era decorată în plus cu pasagii inserate textual, preluate chipurile din privilegiile lui Iuliu Cezar și ale lui Nero. Conținutul acestor inserări a trezit numaidecât suspiciuni, autoritatea umanistă incontestabilă a acelei vremi, Francesco Petrarca, respingând categoric textele pseudoantice. Celelalte piese dintre care cea atribuită lui Frederic I este cel mai însemnat pretins privilegiu, au rezistat mai multă vreme criticii, fiind dovedite ca falsuri, după diferite rezerve exprimate ocazional, abia în secolul al XIX-lea de către Johann Friedrich Böhmer și Wilhelm Wattenbach. Pretinsul privilegiu al lui Barbarossa a fost plăsmuit folosindu-se textul diplomei originale din anul 1156 și prezentat ca un „hrisov de privilegii" cu un conținut substanțial sporit; de aici și numele acestui fals de *Privilegium maius*, spre deosebire de *Privilegium minus*, mult mai scurt, dar autentic de data aceasta. Conținutul falsului lui Rudolf acorda Austriei privilegii enorme privind primirea feudelor, simbolurile suverane (coroana dințată și sceptrul), jurisdicția absolută prin eliminarea oricărei posibilități de apel la împăratul german; el prevedea succesiunea după principiul primogeniturii și, în caz de forță majoră, succesiunea feminină la tronul austriac (prevederea aceasta o conține și privilegiul autentic); ducatul Austriei, inclusiv regiunile anexate, trebuia să fie, aidoma țărilor principilor electori, indivizibil; obligația participării la companiile Reichului se reducea la trimiterea simbolică de 12 oameni timp de o lună în războaiele Reichului cu Ungaria. La ceremoniile Reichului ducele de Austria trebuia să treacă drept

arhiduce palatinal avându-și locul în dreapta împăratului, nemijlocit după principii electorali. Titlul de arhiduce, amintit aici mai mult în treacăt, dar pe care Rudolf îl purta într-adevăr pe sigiliul său splendid, a fost reluat abia în secolul al XV-lea, fiind apoi deseori derivat din ducatul Carintiei, al cărui principe teritorial funcționa ca arhimaestru de vânătoare al Reichului; începând cu secolul al XV-lea atributul de arhiduce poate fi considerat ca o însușire habsburgică.

Conținutul falsului avea tendința de a diminua obligațiile față de Reich, chiar dacă Rudolf însuși afirmase semeț că Austria ar fi „inima și scutul Reichului"; înainte de toate, însă falsul, urmărea o supraevaluare evidentă a forței și prestigiului stăpânirii Austriei. Ducele Rudolf i-a trimis împăratului Carol al IV-lea copii autentificate ale privilegiilor; împăratul a primit toate acestea cu liniștea sa obiectivă și luciditatea sa practică, fiind chiar dispus să aprobe anumite puncte, altele le-a respins categoric; însemnările sale marginale ni s-au păstrat. Un împărat austriac, Frederic al III-lea, a confirmat „privilegiul mare" în anii 1442 și 1452, cea de a doua oară chiar cu consimțământul principilor electori, devenind astfel lege a Reichului. Pentru evoluția istorico-constituțională a Austriei, *Privilegium maius* nu a avut tocmai însemnătatea care i se atribuie uneori, Habsburgii de mai târziu apelând rar la el. De altfel, toți principii de la sfârșitul evului mediu, indiferent că aveau sau nu privilegii cuprinzătoare, au interzis puterii centrale a Reichului vreo ingerință în teritoriile lor.

Rudolf al IV-lea a desfășurat o activitate vie și în guvernarea și administrarea țărilor sale. Mai mult ca predecesorii săi, el a dus o politică socială activă, fiind mereu preocupat de sporirea bazelor economice ale stăpânirii sale. Scutirea tradițională de dări și impozite a nobilimii și a clerului nu a fost recunoscută de către Rudolf al IV-lea.

El a renunțat la așa-zisul „Münzverruf", moneda care se devaloriza anual prin retragerea regulată de pe piață a monedei în circulație și înlocuirea ei cu alta, ceea ce era nefavorabil pentru populație, dar foarte lucrativ pentru emițătorul monedei. Această pierdere pentru el a fost compensată prin introducerea unui impozit pe băuturi („Ungeld"= contribuție, impozit, poprire), care va deveni în curând o parte însemnată a veniturilor principelui țării. Interesante sunt apoi eforturile sale de a înlocui obligativitatea corporațiilor și a breslelor pentru artizani și meseriași prin sprijinirea liberei concurențe; breslele chiar au fost interzise, pentru ca apoi,

după guvernarea sa, să apară din nou. Planul Babenbergilor de a forma un episcopat de Viena a fost reactualizat de Rudolf, fără însă a avea sorți de izbândă. El a obținut numai constituirea unui capitlu-colegiat cu dispensa pe lângă St. Ștefan și a trecut cu multă energie și cheltuială la ridicarea noii construcții gotice a naosului principal al acestei catedrale; acestei măsuri i se datorează de altfel cognomenul de „Ctitorul". În general Rudolf a fost deosebit de favorabil orașului Viena. Prin înlesniri de impozite el a căutat să accelereze activitatea de construcție urbană și să atragă noi locuitori. Grija manifestată de Rudolf pentru ridicarea prestigiului Vienei este atestată și de întemeierea Universității (1364), chiar dacă aceasta nu a avut de la început succesul scontat; planul ridicării unui cartier universitar propriu nu s-a realizat, iar curia papală a refuzat deocamdată acordul privind funcționarea unei facultăți de teologie în cadrul noii universități. Prin construirea bisericii și prin întemeierea Universității Rudolf l-a concurat nedisimulat pe împăratul german: Viena nu trebuia să rămână cu nimic în urma Pragăi cu catedrala Sf. Veit și cu Universitatea sa carolină.

În raport cu împăratul, cu a cărui fiică Ecaterina, Rudolf era însurat din anul 1353, conflictele au alternat cu colaborări temporare. Ducele arogant și plin de sine, convins fără îndoială că de fapt coroana Reichului se cuvine casei sale, era un partener dificil. Ezitările lui Carol al IV-lea în a recunoaște în totalitatea lor cerințele cuprinse în falsurile constituționale ale lui Rudolf, l-au îndemnat pe acesta din urmă să se alieze cu diferiți adversari ai împăratului luxemburghez. Acordurile de la Tyrnau (1360) și Budweis (1361) au instaurat doar o destindere trecătoare, împăratul și ducele ajungând la o înțelegere și colaborare reală abia în lupta pentru Tirol purtată împotriva dinastiei Wittelsbach. În februarie 1364, Rudolf și Carol au încheiat în numele dinastiilor lor acorduri succesorale reciproce, în care se avea în vedere o viitoare unire a țărilor austriece și boeme, dar și ungare întrucât exista deja o înțelegere ereditară între Rudolf și regele Ludovic I al Ungariei.

Conflictul cu împăratul l-a stingherit mult pe Rudolf atunci când, imediat după preluarea puterii, a fost implicat într-un război cu patriarhul de Aquileia, Ludovic della Torre, din pricina diferitelor posesiuni habsburgice care aparținuseră cândva patriarhatului. Întrucât a rămas învingător, Rudolf ar fi putut dobândi și stăpânirea asupra Friuliului dacă ar fi avut

spatele asigurat. Cât de decis putea să acționeze, ducele Rudolf o va dovedi cu ocazia cuceririi Tirolului pentru casa sa.

Istoria acestei țări a continuat să fie deosebit de agitată și după izgonirea lui Ioan Henric și a respingerii contraacțiunii luxemburgheze. Ludovic „Brandenburgul" s-a sprijinit mai mult pe nobili bavarezi de nădejde decât pe pământeni; oricum ar fi, Tirolul îi datorează o serie de legi și decrete utile, cum ar fi reglementarea raporturilor dintre seniori și șerbi; dincolo de acestea și asemenea lui Meinhard al II-lea, el a promovat comerțul și a intensificat traficul și transportul. În urma intervenției ducelui Albrecht de Austria, Ludovic și soția sa au obținut în cele din urmă și scoaterea de sub excomunicarea bisericească, care-i apăsa de la mariajul lor atât de opus prevederilor matrimoniale ale bisericii. Fără îndoială că ducele Austriei a căutat prin aceasta să pregătească trecerea Tirolului în mâinile Habsburgilor. Faptul că Ludovic și Margareta aveau doar un singur fiu foarte debil, Meinhard, deschidea într-adevăr perspectiva reală a dobândirii acestui teritoriu, la care trebuia să se aștepte însă în orice caz cu o ripostă energică din partea casei de Wittelsbach. De altfel există un document datat la 2 septembrie 1359, prin care ducesa Margareta promite domnia Tirolului Habsburgilor în cazul decesului fără moștenitori al soțului și al fiului ei, dar persistă o bănuială cum că acest document a fost scris abia în anul 1363, când amândoi erau deja morți, cu intenția anihilării unor rezerve ale marilor seniori ai Tirolului față de trecerea țării lor sub stăpânirea Casei de Austria. În orice caz, la moartea firavului Meinhard, din ianuarie 1363, Rudolf al IV-lea s-a deplasat imediat în Tirol, în ciuda stării precare a drumurilor și în toiul iernii: el a reușit să câștige de partea sa nobilimea, orașele și episcopii de Trient și Brixen. Margareta a predat formal țara Habsburgilor, gira însă în continuare în numele acestora treburile țării. În februarie 1364, Rudolf a obținut învestirea din partea împăratului Carol al IV-lea, care prefera să vadă Tirolul, oricum pierdut pentru Luxemburghezi, în mâinile austriecilor decât în cele ale bavarezilor. În octombrie 1363, Margareta renunțase complet la guvernarea Tirolului, desigur la insistențele, presiunile și promisiunile lui Rudolf al IV-lea, plecând în Austria Inferioară; ea a murit în anul 1369 la Viena. Sprijinit de trupele țării, Rudolf a reușit să respingă atacurile bavarezilor asupra Tirolului de Nord. Triumfător și mândru, el l-a putut înștiința pe dogele Veneției că toate drumurile dinspre Germania spre Italia se află sub controlul său.

Într-adevăr, importanța acestei achiziții noi nu putea fi neglijată. Politica italiană de mai târziu a Austriei se bazează în primul rând pe stăpânirea Tirolului; în plus, legătura teritorială dintre posesiunile străvechi habsburgice din Suabia de baștină și ducatele din sud-est era aproape stabilită.

Când a luat în stăpânire Tirolul, Rudolf al IV-lea a fost susținut de frații Albert al IV-lea și Meinhard al VII-lea de Görz, care nu au ridicat nici o pretenție asupra Tirolului. Albert avea în stăpânirea sa posesiunile familiei în Istria centrală (comitatul Pisino sau Mitterburg) și din marca slavă, iar Meinhard stăpânea castelul de origine Görz, valea Puster și posesiunile dispersate din Carintia. Albert a încheiat cu Rudolf în anul 1364 un tratat de succesiune, care asigura Habsburgilor moștenirea posesiunilor lui Albert. La 9 ani după moartea lui Rudolf al IV-lea, adică în anul 1374 cazul de succesiune a devenit realitate, în urma căruia Habsburgii au dobândit o fâșie scurtă a coastei lângă Quarnero. De atunci Istria a rămas împărțită pe veacuri între Austria și Republica Veneția care, cam în aceeași vreme, și-a asigurat stăpânirea asupra majorității orașelor de pe coasta istriană. Meinhard al VII-lea promisese deja în anul 1361 succesiunea stăpânirilor neamului Görz ducelui austriac în cazul în care ar deceda fără urmași masculini; în schimb, Rudolf promisese ca fratele său cel mai mic, Leopold (al III-lea) să se însoare cu Ecaterina, fata lui Meinhard. S-a ajuns însă la un conflict între Rudolf și Meinhard când patriarhul de Aquileia a reînceput războiul pe care-l pierduse în 1361, aliindu-se cu stăpânul Padovei, Francesco de Carrara. Rudolf al IV-lea a căutat și el ajutor reușind să-l atragă de partea sa pe ducele Barnabò Visconti de Milan; acesta avea o fată foarte atrăgătoare, numită Viridis, care dispunea de o zestre cu adevărat princiară din partea tatălui ei; neținând cont de promisiunile făcute lui Meinhard, Viridis a fost destinată acum ca soție ducelui Leopold. Ca atare ofensatul Meinhard a trecut de partea dușmanilor lui Rudolf, care a murit însă la 27 iulie 1365 în drum spre aliații săi milanezi, de altfel lipsiți de zel. Rudolf avea doar 26 de ani.

Importanța acestui principe, ca și riscurile politicii sale incoerente au fost deja relevate de către istoriografia austriacă din evul mediu târziu. Înrădăcinarea Habsburgilor în Austria, pe care o vădesc cu claritate ultimii ani din domnia lui Frederic cel Frumos, a fost pecetluită de către Rudolf al IV-lea; cât timp a trăit, el s-a considerat austriac și vienez, exprimându-și această atitudine în cuvinte patetice.

Printr-o reorganizare a succesiunii în sensul unei guvernări comune a fraților, respectându-se totuși anumite priorități ale celui mai mare frate, Rudolf al IV-lea a încercat în noiembrie 1364, când respectarea strictă a principiului primogeniturei se dovedise irealizabilă, să evite o împărțire a stăpânirii habsburgice. În concordanță cu această reglementare, după moartea lui Rudolf al IV-lea, au guvernat deocamdată împreună frații săi, Albrecht al III-lea (1365—1395) și Leopold al III-lea (1365—1386). Pentru moment, trebuiau respinse încercările bavarezilor, aliați cu regele Ludovic al Ungariei, de a smulge Tirolul din nou din mâinile Habsburgilor; pentru aceasta era nevoie de toate forțele celor doi frați. Ei au reușit să respingă atacurile inamice cu sprijinul episcopului Ioan de Brixen, în ciuda unei revolte din Carintia condusă de preaputernica familie de Aufenstein. Întrucât Habsburgii erau susținuți și de către împăratul Carol al IV-lea, cei de Wittelsbach au renunțat la Tirol (pacea de la Schärding, 1369); în afara unei despăgubiri bănești mari, ei au obținut și câteva orașe, dintre care Schärding și Rattenberg.

În anii următori Habsburgii au continuat să fie foarte activi în ciuda secătuirii aproape complete a resurselor lor financiare. O primă încercare de a dobândi Triestul a eșuat, dar s-a reușit să se pună din nou piciorul în regiunea Friuli; în plus, a fost cumpărată stăpânirea Adelsberg, iar stăpânirea Duino (*Tybein*) a fost cucerită. La aceste achiziții s-au adăugat averii habsburgice, după moartea lui Albert al IV-lea de Görz și conform anexărilor succesorale pregătite încă de Rudolf al IV-lea, Istria centrală și posesiunile familiei Görz din marca slavă. Marea Adriatică a fost astfel atinsă iar principatul teritorial din Craina era consolidat.

Dorința de a stabili o legătură teritorială a „Teritoriilor avansate", cum au început să fie numite posesiunile străvechi-habsburgice, cu sud-estul, a jucat un rol important în dobândirea Tirolului; aceeași dorință determinase în parte și stabilirea Habsburgilor în landul de la poalele masivului Arlberg. Legăturile Habsburgilor cu cel mai însemnat neam senioral al acestei țări și cu cele două linii ale Austriei, cei de Montfort și cei de Werdenberg, care se războiau necontenit, sunt însă mult mai vechi. Contele Hugo I de Werdenberg l-a slujit pe Rudolf de Habsburg ca landgraf în Suabia Superioară și el trebuie să fi fost cel care l-a inspirat pe rege să adopte o politică dușmănoasă față de rudele de Montfort. La începutul veacului al XIV-lea confruntarea dintre Ludovic Bavarezul și Habsburgi

s-a prelungit și în Vorarlberg. Puterea celor de Werdenberg și de Montfort slăbise considerabil în urma repetatelor împărțiri ale stăpânirilor, micii cavaleri nu mai contau câtuși de puțin; în schimb orașele Feldkirch, Bludenz și Bregenz câștigaseră în importanță, dar nu aveau posibilitățile de desfășurare politică comparabile cu cele ale orașelor supuse nemijlocit Reichului. La finele veacului al XIV-lea și elementul țărănesc s-a impus ca o forță proprie, îndeosebi în comunele din zona Walser și din Pădurea Bregenz. Habsburgii s-au statornicit în anul 1363 în aceste complexuri politice mici când au dobândit stăpânirea Neuburg pe Rin de la familia Thumben. În anul 1375, însă, comitele Rudolf al III-lea de Montfort-Feldkirch a vândut majoritatea stăpânirii sale Habsburgilor, care astfel puseseră mâna pe cele mai importante poziții din Vorarlberg.

Mai la nord-vest de aceste poziții, Habsburgii au reușit să se statornicească în vecinătatea unor posesiuni mai vechi din Pădurea Neagră,. În anul 1368 orașul Freiburg im Breisgau s-a răscumpărat din stăpânirea comitelui lor înglodat peste cap în datorii și urât de moarte de către orășeni; orașul s-a pus sub stăpânirea Habsburgilor. Dincolo de aceasta, Carol al IV-lea a învestit pe Habsburgi cu comitatul landgrafului din Breisgau. Freiburgul și Breisgaul au devenit de atunci, pentru secole, bastioanele Austriei la Rinul superior și centre de difuziune pentru convingerile politice austriece.

ÎMPĂRȚIRILE STĂPÂNIRII DIN EVUL MEDIU TÂRZIU

Cu toate că guvernarea comună a fraților habsburgici nu era defel lipsită de succese, s-au ivit totuși repetate dificultăți, cauzate între altele de deosebirea de temperament dintre reținutul, chibzuitul Albrecht și pasionatul, năvalnicul Leopold, cauzate apoi și de tendințele contradictorii în politica externă a celor doi frați. În anul 1370 când ei își împărțiseră deja veniturile, în cele din urmă cel mai mare a cedat insistențelor lui Leopold privind împărțirea stăpânirii; se prea poate că în această privință să fi jucat un rol și anumite dorințe ale reprezentanților nobilimii din diferitele țări habsburgice.

În urma tratatului de la mănăstirea Neuberg din valea râului Mürz (25 septembrie 1379) Albrecht a obțiunut stăpânirea Austriei de pe ambele

maluri ale râului Enns, inclusiv orașul Steyr, și întreaga regiune Salzkammergut /regiunea salinelor din împrejurimile orașului Salzburg/, dar fără Wiener Neustadt și regiunea Pitten (poziția ei specială se subliniază așadar și cu această ocazie în chip deosebit). Lui Leopold i s-a atribuit o suprafață teritorială mult mai întinsă, adică Stiria, Carintia, Craina, Tirolul, Teritoriile avansate și noile achiziții din sud, pe coasta Mării Adriatice; în plus el a obțiunut suma considerabilă de 100 000 de florini. Stipulațiile acestui tratat par să trădeze o avantajare netă a energicului frate mai mic, cu toate că plata enormă în bani ar putea exprima și puterea financiară mult mai mare a părții atribuite lui Albrecht, în care se aflau orașele mai mari și principalele locuri de exploatare a atât de rentabilei sări și în care se mai dispunea, în plus, de vămile dunărene. Anumite prevederi ale tratatului favorizau păstrarea unității celor două stăpâniri; în cazul stingerii unei linii, stăpânirea ei trecea în posesia celeilalte; ducii continuau să poarte titlul și simbolurile suverane ale tuturor țărilor și zonelor; în plus se mai prevedea un drept de cumpărare-vânzare reciprocă în cazul înstrăinării unor teritorii și, la nevoie, tutela asupra unor orfani minori din cealaltă linie. Alianțe dăunătoare liniei fraterne trebuiau evitate, atacurile inamice urmând a fi respinse în comun. De fapt însă s-a ajuns foarte rar la o colaborare eficientă. O împărțire a însemnat în orice caz și o slăbire, împrejurarea aceasta fiind resimțită ca atare de către poetul curții lui Albrecht al III-lea, Peter Suchenwirt, și mai târziu de către cronicarul Thomas Ebendorfer.

Chiar dacă istoria austriacă din perioada marilor împărțiri medievale târzii (1379—1490) pare să fie lipsită de o orientare majoră, se pot totuși stabili anumite constante în domeniul politic, teritorial și genealogic: în linia Albertinilor, adică Albrecht al III-lea și urmașii săi, a urmat părintelui întotdeauna un unic fiu până când această linie s-a stins în cea de a patra generație cu Ladislau Postumul (1457). Leopoldinii, cu o descendență mult mai bogată, s-au separat într-o ramură stiriană și una tiroleză, aceasta din urmă stingându-se în anul 1496; prima ramură a reușit reunificarea stăpânirii Habsburgilor asigurând continua înflorire a casei. Din aplicarea politicii de familie asupra raporturilor teritoriale a rezultat articularea teritoriilor habsburgice în două, mai târziu în trei grupuri de țări. Țările dunărene austriece erau supuse Albertinilor, restul posesiunilor liniei leopoldine. Din punct de vedere geografic, stăpânirea albertină forma o

anexă a sferei de influență politică a Luxemburghezilor; ca atare, Albertinii au fost aliații mai firavi ai unei case care a unit vremelnic coroana romano-germană cu cea boemă și maghiară. Leopoldinii au acționat mai independent; vecinii amenințați de politica lor au fost Veneția în sud, și confederații elvețieni în apus; ei au și fost adversarii leopoldinilor. Raporturile cu cei de Wittelsbach s-au îmbunătățit.

De împărțirile stăpânirii se leagă poate și impunerea unei noi denumiri generale pentru dinastia habsburgică. Cea mai veche consemnare cunoscută a expresiei „Casa de Austria" (*domus Austriae*) este inserată într-o scrisoare a cardinalului Napoleone Orsini (1326) și ea aparține probabil vremii lui Frederic cel Frumos. Această expresie o va înlocui în continuare pe cea anterioară, mai veche, anume formula *„Herrschaft zu Österreich"* /stâpânirea Austriei/, destul de rar întrebuințată de altfel; noua expresie va însoți ascensiunea neamului habsburgic la nivelul unei afirmări universale; curând se vorbea, dincolo de frontierele lingvistice germane, de *Casa d'Austria* sau de *Maison d'Autriche,* acestea raportându-se de la sine înțeles la Habsburgi, chiar și asupra acelor ramuri ale familiei, înainte de toate cea spaniolă, care nu mai stăpâneau în țările austriece. În uzul rostirii medievale târzii se evidențiază net faptul că această expresie de „Casa de Austria", asemenea formulei anterioare căreia îi luase locul, nu se referea numai la dinastie ci și la totalitatea teritoriilor stăpânite de Habsburgi. Se prea poate ca unității mai aerisite în urma repetatelor împărțiri de la 1379 încoace, termenul generic de „Casa de Austria" să-i corespundă mai bine decât formula „Stăpânirea Austriei", pentru că acum existau mai multe stăpâniri, dar numai o singură casă suverană continua totuși să domnească.

După împărțirea de la Neuberg, Leopold s-a evidențiat ca un campion al unei politici teritoriale active înspre sud și vest. În timpul unui război între Veneția și inamica ei ereditară Genova, război sprijinit de familia Carrara din Padova și de Ungaria, orașul lagunei a ajuns într-o mare ananghie. Triestinenii au profitat de această împrejurare pentru a se elibera de stăpânirea venețiană instaurată asupra lor cu puțini ani în urmă și a se supune ducelui Leopold, ei înșiși fiind prea slabi pentru a-și susține independența; Leopold a promis respectarea autonomiei orașului (1382).

Și în spațiul suab, Leopold al III-lea a avut la început succese notabile, chiar dacă opoziția mișcării confederative față de încercarea evidentă de

unificare politică a Suabiei sub conducerea Habsburgilor a fost de la început foarte activă; această conducere habsburgică a fost o intenție concretizată prin dobândirea stărostiei teritoriale asupra Suabiei Superioare și Inferioare de către Leopold în anul 1379 de la regele Wenzel contra unei sume fabuloase de 40 000 de florini. În anul 1381 el a cumpărat stăpânirea comitelui de Hohenberg dintre Neckar și Dunăre. În curând însă raporturile sale cu confederația orășenească suabă și cea elvețiană s-au deteriorat din ce în ce mai mult. Ducele Leopold nu a acționat deloc agresiv față de confederații elvețieni, cu toate că nobilimea îi cerea aceasta cu insistență. Abia după ce cetățenii Lucernei și aliații lor au intrat pe teritoriul suveran habsburgic, Leopold a întreprins o acțiune asupra Lucernei, sprijinit fiind de nobilii și orășenii din Teritoriile sale avansate. Oastea sa a fost însă învinsă la Sempach de către pedestrimea foarte mobilă a adversarului, ducele însuși căzând în luptă (1386). Zug și Glarus s-au aliat numaidecât și public confederaților elvețieni; o oaste a lui Albrecht al III-lea trebuia să salveze situația și să răzbune rușinea de la Sempach; după operații duse cu o neîndemânare surprinzătoare, oastea a fost învinsă la Näfels de cei din Glarus (1388). Astfel Habsburgilor nu le-a mai rămas în sudul Rinului Superior decât o parte din Aargau și întregul Thurgau, trebuind să accepte situația nou creată în tratatul de armistițiu din 1389, prelungit în 1394 și 1412. Înainte ca situația să se fi înrăutățit, Albrecht al III-lea a fost recunoscut ca tutore al fiilor lui Leopold al III-lea încă în anul 1386, lucru prin care s-a instaurat o întărire trecătoare a unității puterii habsburgice. O întărire a poziției amenințate din landul de la poalele masivului Arlberg a adus-o achiziționarea stăpânirii Bludenz împreună cu valea Montafon (1394).

Făcând abstracție de intervenția eșuată în confruntarea cu confederații elvețieni, domnia lui Albrecht al III-lea a fost destul de pașnică. Un război cu conții de Schaunberg s-a soldat cu o victorie rapidă a ducelui (1380) care reușise să se alieze cu familia Wittelsbach. Conții de Schaunberg încercaseră să-și alcătuiască un teritoriu propriu în zona de frontieră între Bavaria și Austria Superioară în jurul cetății lor, al mănăstirii Wilhering, al portului dunărean Aschach și al orașului Eferding, dobândit în anul 1367. Ei au fost nevoiți să recunoască dependența de vasali și de drept teritorial față de Austria, iar din poziția lor specială nu le-a rămas în cele din urmă decât jurisdicția criminală a Reichului. Albrecht al III-lea a

sprijinit din răsputeri reședința sa Viena; prin reforma universitară introdusă sub nemijlocita sa supraveghere — atunci Universitatea a obținut și mult râvnita facultate de teologie — ctitoria predecesorului a căpătat într-adevăr vitalitatea necesară atât de mult așteptată (1385).

După moartea lui Albrecht al III-lea s-a ivit o anumită tensiune când fiul decedatului, Albrecht al IV-lea, și cel mai mare frate ale Leopoldinilor, Wilhelm, care în calitatea sa de decan de vârstă al întregii case revendica anumite prerogative, nu s-au putut înțelege atât de ușor. În două tratate s-au reglementat în cele din urmă drepturile suverane ale Habsburgilor. Albrecht și Wilhelm s-au înțeles la Hollenburg (1395) asupra guvernării comune în toate țările, vasalii trebuiau să-și depună jurământul ambilor, veniturile urmau să fie împărțite frățește, egal; în realitate, Wilhelm a exercitat o anumită influență asupra țărilor dunărene ale Albertinilor. În tratatul de la Viena (1396) cei doi fii mai mari ai lui Leopold al III-lea, Wilhelm și Leopold (al IV-lea) s-au înțeles asupra unei diviziuni administrative, Wilhelm obținând Stiria, Carintia, Craina, posesiunile de pe coasta adriatică și Friuli, pe când lui Leopold îi reveneau Tirolul și Teritoriile avansate. Amândoi s-au obligat să aibă grijă de frații mai mici, Wilhelm de Ernest iar Leopold de Frederic. Cele trei federații teritoriale, care se delimitează în lumina tratatelor din 1395 și 1396, au fost hotărâtoare și pentru următoarele acorduri. Denumirile curente ale acestor grupuri de țări au fost: „*Niederösterreich*“ /Austria Inferioară/ (= țările albertine austriece de pe ambele maluri ale râului Enns), „*Innerösterreich* /Austria Centrală/ (=Stiria și celelalte țări ale părții lui Wilhelm) și „*Oberösterreich*“ /Austria Superioară/ (=Tirolul și Teritoriile avansate, ultimele fiind cuprinse și sub denumirea colectivă de „*Vorderösterreich*“, Austria prima, din față). Toate aceste denumiri s-au impus însă abia în veacul al XVI-lea.

În anul tratatului de la Viena s-a convocat pentru prima oară o adunare obștească a țărilor austriece /dietă/, care urma să dezbată amenințarea turcească devenită acută în urma bătăliei de la Nicopole (1396). Dietele medievale târzii, convocate la început cu ocazii speciale, apoi din ce în ce mai regulat, au devenit o instituție permanentă în care se exprima dreptul de participare la decizii al stărilor, drept ce exista și mai înainte. Punctele principale de pe ordinea de zi a dietelor au devenit în curând aprobarea de impozite, decizii privind continuarea unor servicii și obligații

militare, aprobarea unor acorduri dinastice care atingeau interesele țării, colaborarea la păstrarea păcii în vremuri de restriște.

Stările reprezentate în dietele austriece erau în general clerul înalt, stăpânii /seniorii/, cavalerii, orășenii și târgoveții. Din clerul înalt care avea o anumită preponderență de onoare nu însă și cea mai însemnată influență politică, făceau parte abații și protopopii mănăstirilor țării care se aflau sub ocrotirea stărostiei teritoriale. Nobilimea se împărțea, exceptând Tirolul, în grupul stăpânilor /seniorilor/ și în cel al cavalerilor. Starea stăpânilor se constituise din familiile marilor ministeriali și din puținii seniori arhaici care se menținuseră până în evul mediu târziu. Această stare era de regulă elementul cel mai activ din diete. Din rândurile sale se recruta căpitanul teritorial, numit în Austria Inferioară mareșalul teritorial. Starea cavalerilor era, cel puțin în evul mediu, numericește mai puternică; din ea făceau parte și orășenii nobili, precum și slujbașii nobili. O rivalitate, uneori aprigă separa această stare de cea a stăpânilor. Orașele și târgurile principelui teritorial nu erau reprezentate în număr prea mare în diete, nereprezentate erau acele orașe care făceau parte din averea camerală /de coroană/ a suveranului, precum și orașele și târgurile domeniilor laice sau eclesiastice. În mod cu totul excepțional, cum ar fi în Tirol și vremelnic și la Salzburg, au participat reprezentanți ai țăranilor la diete. În Tirol existau în dietele țării purtătorii de cuvânt „ai văilor și tribunalelor", adică ai țăranilor de pe stăpânirile principelui teritorial. În celelalte țări, nobilimea și prelații puteau să-i reprezinte și pe iobagi, ceea ce pentru aceștia din urmă nu era deloc favorabil întrucât în multe privințe interesele erau foarte deosebite, adesea de-a dreptul opuse.

Comunitatea reprezentanților de stări se numea fie „reprezentanța comună a țării" /„*gemeine Landschaft*"/ „oamenii țării" /„*Landleute*"/ fie „cele patru partide". Această comunitate se afla într-o interdependență cu puterea centrală. Stările au fost în repetate rânduri chemate să întărească sau să garanteze tratatele de casă și de guvernământ central; în unele landuri, ele au reușit de timpuriu să impună cu energie respectarea prerogativelor lor. Participarea stărilor la deciziile de interes teritorial, al landurilor în forme regulate, constituționale nu a început abia cu convocarea dietelor, în acest sens putându-se aminti intervenția nobililor stirieni în încheierea acordurilor de la Georgenberg (1186), ba chiar și hotărârile *Landtaiding*-ului /formă străveche a lui *Landtag* = dietă!/ austriac impo-

triva lui Henric al IV-lea (1081); în veacurile XIII și XIV se înmulțesc informațiile documentare privind activitatea politică a populației țării și a stărilor sale, lucru valabil atât pentru landurile habsburgice cât și pentru celelalte regiuni ale Alpilor Răsăriteni, îndeosebi și pentru principatele bisericești. Acolo unde lipsea încă unitatea teritorială, s-a ajuns la închegarea unor alianțe, cum ar fi cazul stăpânirilor din Vorarlberg în anul 1391; aici, comiții, cavalerii, orașele Feldkirch și Bludenz, ba chiar și comune țărănești au colaborat întru păstrarea păcii; ei au urmat desigur exemplul elvețian, chiar dacă această ligă nu avea nici un fel de tendință antihabsburgică.

Albertinii au fost în general dispuși să colaboreze cu puterea vecină și superioară a Luxemburghezilor. La începutul secolului al XV-lea, însă, nu exista o politică unitară a familiei luxemburgheze. În timpul guvernării neînsemnatului rege Ruprecht din Palatinat (1400—1410), Luxemburghezii s-au războit între ei. Sigismund al Ungariei l-a luat prizonier pe fratele său Wenzel de Boemia predându-l în paza ducilor habsburgici Wilhelm și Albrecht al IV-lea. Când Wenzel a reușit să scape din închisoare și să reia lupta împotriva lui Sigismund s-a ajuns la o dezbinare serioasă între regele maghiar și Habsburgi, care au participat totuși la campania împotriva regelui Wenzel și a margrafului Jost de Moravia. În timpul acestei întreprinderi, Albrecht al IV-lea s-a îmbolnăvit de dizenterie, căreia îi cade victimă la Klosterneuburg; avea doar 27 de ani. Ducele participase la conflictele războinice ale vecinilor cu cea mai mare neplăcere, preferând să ducă o viață liniștită; după pelerinajul la Mormântul Sfânt (1398) el se retrăgea deseori în castelul Laxenburg sau în sihăstria șartreză de la Mauerbach. Din căsătoria sa cu Ioana de Bavaria el a lăsat în urmă un minor, Albrecht (al V-lea).

Încă în timpul vieții lui Albrecht al IV-lea se vădise că membrii liniei leopoldine nu erau uniți nici între ei, repetatele încercări ale decanului de vârstă Wilhelm de a-și impune o poziție prioritară lovindu-se cu regularitate de rezistența lui Leopold al IV-lea. La acestea se adăugau desigur și orientări divergente în politica externă, Wilhelm aliindu-se cu Wenzel, pe când Leopold era de partea lui Sigismund; această sfadă a avut ca urmare o invazie a ungurilor în Austria. Când ducele Wilhelm a murit în anul 1406, s-a arătat clar poziția de forță a stărilor. O comisie a stărilor austriece a

decis durata tutelei asupra lui Albrecht al V-lea, limitată până la 24 aprilie 1411.

Repartizarea țărilor habsburgice între frații leopoldini s-a ordonat astfel, Leopold, ca cel mai mare, să administreze Austria, Carintia și Craina, Ernest „cel de fier" Stiria, iar Frederic, pe care inițial se înțeleseseră să-l elimine, să primească Teritoriile avansate și Tirolul. Discordiile dintre frați, îndeosebi dintre Leopold și Ernest, au continuat în ciuda unor repetate încercări de împăcare din partea stărilor și a regelui Sigismund. Aceste conflicte nu s-au limitat doar asupra casei domnitoare. Ducii au angajat trupe de mercenari străini, s-a ajuns și la raiduri ale unor bande ungare și boeme, iar contraacțiunile menite să asigure pacea țării nu au avut vreun efect notabil și de durată. În dezbinarea celor două partide intervine și o latură socială. Marii seniori și patriciatul vienez erau de partea ducelui Ernest, cavalerii și meseriașii îl susțineau pe Leopold. Aceste contradicții s-au manifestat cel mai puternic la Viena, când primarul Konrad Vorlauf a dispus executarea a cinci meseriași care luaseră poziție împotriva ducelui Ernest într-o ședință a sfatului orășenesc. Când la scurt timp după aceasta a intrat în Viena, ducele Leopold a ordonat la rândul său decapitarea lui Vorlauf și a încă doi senatori, Hans Rock și Konrad Rampersdorfer. Frații au fost de comun acord doar în râvna lor de a prelungi tutela lui Albrecht; pupilul lor a fost însă răpit de reprezentanții stărilor în anul 1411. Apoi, ducele Leopold a decedat; după tratative îndelungate s-a ajuns în cele din urmă la încheierea acordului de la Viena, care reglementa repartizarea teritorială asemănător înțelegerilor din 1395 și 1396. Albrecht al V-lea primea țările austriece inferioare, Ernest pe cele central-austriece, iar Frederic Tirolul și Teritoriile avansate. Treptat, liniștea s-a reinstaurat în sfera de exercitare a puterii Casei de Austria; această liniște nu va dura însă multă vreme.

Situația ducelui Frederic al IV-lea era de la început foarte dificilă. Când el a intervenit într-un conflict dintre abația St. Gallen și supușii săi rustici din Appenzell în favoarea starostelui încolțit din toate părțile, oastea sa a fost învinsă de cei din Appenzell lângă Stoß (1405), răscoala extinzându-se și pe malul drept al Rinului; s-a format astfel așa-zis „Bund ob dem See" /Confederația deasupra lacului/, din care făcea parte majoritatea comunelor din Vorarlberg, doar stăpânirea și orașul Bregenz au ezitat la început pentru ca apoi să se decidă pentru o rezistență energică. O incursiune a

confederaților dincolo de Arlberg, în Tirol, până la Landeck s-a soldat în cele din urmă fără vreun rezultat notabil în ciuda unor lupte câștigate. Victoria oastei cavalerilor suabi de la „Georgenschild" /Scutul lui Gheorghe/ asupra țăranilor, care asediau Bregenz-ul, a salvat situația lui Frederic; pacea s-a încheiat în 1408, asigurându-li-se în scris țăranilor că cetățile nobiliare distruse de ei nu mai vor fi reconstruite.

În primejdiile luptei cu răsculații din Appenzell, ducele Frederic a trebuit să facă anumite concesii și nobilimii tiroleze; în continuare domnia sa era marcată de lupta împotriva puterii nobiliare sprijinite de toți dușmanii externi ai Casei de Austria; însuși ducele Ernest s-a aflat trecător de partea adversarilor lui Frederic. Ducele a ieșit însă învingător când nobilimea Tirolului, condusă de Henric de Rottenburg, l-a trădat în timpul unui conflict cu episcopatul Trient, în al cărui teritoriu ducele a vrut să impună recunoașterea unor drepturi suverane, reactivând așadar aspirații mai vechi ale predecesorilor (1410). Deja cu prilejul acestei confruntări, regele Sigismund adoptase o atitudine puțin favorabilă lui Frederic, pentru ca apoi, la conciliul de la Konstanz, vechea rivalitate dintre Leopoldini și casa regală luxemburgheză să reizbucnească deschis. Apreciind greșit situația politică, ducele Frederic a acționat într-un mod cât se poate de nechibzuit atunci când a înlesnit fuga papei Ioan al XXIII-lea de la conciliu care-l amenința cu destituirea; or, regele Sigismund era stăpânul absolut al situației, așa încât Frederic nu a putut schimba soarta papei Ioan; în schimb el a fost declarat proscris al Reichului, pedeapsa aceasta fiind numaidecât exploatată de către confederații elvețieni, care, în ciuda păcii de 50 de ani jurate de curând și de comun acord, au cucerit ținutul Aargau și comitatele Kiburg și Lenzburg. Atunci Habsburgii au pierdut castelul lor de baștină (1415). Și nobilimea tiroleză, condusă de Oswald von Wolkenstein, s-a ridicat din nou. Întorcându-se la Konstanz, ducele Frederic a încercat să aplaneze conflictul, dar Sigismund s-a arătat implacabil închizându-l pe duce. Abia o fugă plină de peripeții în Tirol i-a dat posibilitatea lui Frederic să treacă la o rezistență eficientă împotriva asaltatorilor săi. Suveranul, orașele și țărănimea au colaborat împotriva nobilimii, decise să creeze stăpâniri mai mici și supuse nemijlocit Reichului, periclitând astfel unitatea landului Tirol.

În cele din urmă s-a ajuns la un acord (1418) în baza căruia Frederic și-a menținut stăpânirile, dacă facem abstracție de pierderile irecuperabile

în favoarea confederaților elvețieni. Teritoriile amanetate au putut fi recuperate de către ducele Frederic. Datorită unei politici financiare consecvente și econome el a putut să-și asigure mijloacele necesare infirmând astfel porecla batjocoritoare de „Friedel mit der leeren Tasche" /Friedel — buzunar-gol/. Stăpânirea Feldkirch dată zălog lui Frederic de Toggenburg din Vorarlberg a rămas nerăscumpărată până la moartea acestuia din urmă (1436), adversitatea confederaților elvețieni întârziind recuperarea stăpânirii acesteia. În Tirol, luptele ducelui cu nobilimea au continuat încă câtva timp, rezistența cea mai îndelungată venind din partea familiei extrem de avute de Starkenberg, până când s-a reușit cucerirea bastionului ei principal Greifenstein (1426). De atunci, ducele era stăpânul necontestat al Tirolului, sprijinul țăranilor și al orașelor dovedindu-se a fi fost decisiv; prin această atitudine, orășenii și țăranii nu au făcut altceva decât să-și demonstreze drepturile politice; țăranii și-au asigurat apartenența la stările landului și cu aceasta și aceea la dieta țării; de asemenea, ei și-au apărat cu succes autoadministrarea comunelor lor; o victorie a nobilimii ar fi diminuat considerabil această poziție. Ducele și-a lărgit în chip considerabil puterea atunci când după moartea fratelui său Ernest (1424) a obținut tutela fiilor acestuia, Frederic (al V-lea) și Albrecht (al VI-lea), și cu aceasta și o influență considerabilă asupra Austriei Centrale.

Domnia lui Albrecht al V-lea în țările Austriei Inferioare a fost la început destul de eficace; el a reușit asigurarea păcii teritoriale și realizarea unei reforme juridice ceea ce se urmărise înaintea sa. Tribunalul mareșalului țării a înlocuit vechea curte supremă numită *Hoftaiding* /comisia curții supreme/. Vistiernicul /*Hubmeister*/ Berthold de Mangen, atât de capabil și dezinteresat, a ordonat finanțele. Colaborarea cu regele Sigismund, cu a cărui fiică Elisabeta ducele s-a însurat în anul 1421, a funcționat bine, chiar dacă aceasta a dus la o implicare a țărilor albertine în tulburările husite. Strâns legată de tulburările religioase generale a fost fără îndoială și declanșarea unei persecuții a evreilor, căreia numai la Viena îi vor cădea victime câteva sute dintre evreii mai înstăriți, persecuția aceasta fiind sprijinită de însuși principele teritorial, care s-a folosit de această ocazie pentru a confisca averi considerabile. În atitudinea ducelui, un rol însemnat l-au jucat bănuielile că evreii ar colabora, chipurile, cu husiții, cu toate că aceștia îi perscecutau la rândul lor pe evrei; de altfel nu

se poate exclude posibilitatea foarte plauzibilă ca ideile social-revoluționare ale partizanilor radicali ai lui Hus să fi aflat ecou în straturile mai nevoiașe ale populației; în problemele de credință adepții sectelor de orientare waldensă sau alți nemulțumiți au simpatizat probabil cu învățăturile lui Hus; oricum ar fi fost, s-a ajuns la numeroase procese intentate ereticilor. Pentru o perioadă de timp, tovarășul și prietenul reformatorului boem, Ieronim de Praga, a predicat la Viena. Fanatismul național și mânuirea barbară a armelor de către husiți nu erau însă potrivite cu propaganda pentru ideile lor în țările germane. În primii ani ai izbucnirii luptelor deschise, ducele Albrecht a operat cu sorți schimbători în Moravia, pe care Sigismund i-a promis-o ca feud boem (1423). Invaziile husiților au provocat pierderi grele în rândurile populației civile austriece, îndeosebi un masacru după cucerirea orașului de frontieră Retz (1425); doi ani mai târziu austriecii au suferit o înfrângere grea la Zwettl.

Și în anii următori regiunea de la nord de Dunăre a avut mult de suferit; în anul 1429 Eggenburg a trebuit să suporte un asediu îndelungat; abia în anul 1431 s-a înregistrat în fine un succes defensiv notabil la Kirchberg lângă râul Wild. Întrucât trupele de cavaleri nu au dat randamentul scontat în angajarea lor împotriva husiților, așa cum nici în fața elvețienilor ele nu se putuseră să se impună, iar în plus mai erau și numericește prea slabe, s-a apelat în repetate rânduri la gloate. Împărțirea în „cartiere" a țărilor dunărene austriece este strâns legată de dispozițiile de apărare luate atunci. Și mercenari au fost atunci angajați iar după terminarea tulburărilor boeme mercenarii cehi au jucat un mare rol în războaiele feudale austriece.

Abia după aplanarea conflictelor husite regele Sigismund a putut să revină în Boemia (1436); conform tratatelor existente și a ultimei dorințe a regelui luxemburghez, la moartea lui Sigismund, puterea sa a fost preluată de Albrecht al V-lea. Acesta a fost ales mai întâi rege al Ungariei fără să întâmpine vreo rezistență deosebită (ianuarie 1438), el profitând de faptul că soția sa Elisabeta, fiica lui Sigismund, a fost recunoscută de nobilimea maghiară ca stăpâna țării. În martie 1438 Albrecht a dobândit coroana romano-germană ca al doilea rege cu acest nume. Dificultăți mai mari s-au ivit în Boemia din pricina unor rezerve religioase și naționale; în cele din urmă, majoritatea stărilor l-au ales totuși în iunie 1438 și în curând a și fost recunoscut fără obiecții. Pentru prima oară a fost astfel unită pălăria

ducală austriacă cu coroana boemă, maghiară și germană de către unul și același suveran; spre deosebire de regii și împărații habsburgici de mai târziu, Albrecht moștenise această aglomerare de titluri și puteri de la Luxemburghezi. Albrecht nu a exersat demnitatea sa complexă suficient de mult timp pentru ca să se poată aprecia la justa ei valoare adevărata forță a poziției sale, chiar dacă calitățile sale de stăpân au fost unanim recunosute. El a murit în octombrie 1439 de dizenterie pe care o contractase în timpul unei campanii lipsite de succes împotriva noului inamic turc care amenința Ungaria dinspre sud-est. Abia după moartea soțului, regina Elisabeta a născut un fiu Ladislau (supranumit *Postumul*, născut după moartea procreatorului). Ultima dorință a regelui a fost ca Frederic al V-lea al Austriei Centrale împreună cu regina și cu nouă consilieri să formeze tutela asupra moștenitorului așteptat. Această dispoziție testamentară a fost respectată; în plus, în calitatea sa de decan de vârstă al Casei de Austria, Frederic a fost numit și tutore al lui Siegmund, fiul lui Frederic al IV-lea de Tirol.

TULBURĂRILE AUSTRIECE DIN VREMEA ÎMPĂRATULUI FREDERIC AL III-LEA

Moartea prematură a regelui Albrecht al II-lea, căruia în orice caz trebuie să i se recunoască meritul de a fi domnit energic, deschide o perioadă de aproximativ o jumătate de veac din istoria austriacă, perioadă care a fost cât se poate de neplăcută; este o vreme plină de tulburări care corespunde în esență domniei lui Frederic al V-lea (al III-lea), cel mai mare fiu al ducelui Ernest al Austriei Centrale; această domnie s-a exercitat sub forme și titulaturi foarte diverse. E drept că Frederic a trebuit să facă concesiuni trecătoare, dar esențiale privind coregența stărilor, apoi fiului lui Albrecht al II-lea, Ladislau, propriului său frate Albrecht al VI-lea și îndeosebi lui Siegmund de Tirol; aceste pretenții la coregență se refereau la spațiul austriac pe care el nu a fost în stare să-l ferească nici de agresiunile externe, nici de adversarii săi interni, pentru ca în cele din urmă să lase fiului său Maximilian totuși o domnie impozantă.

Datorită descendenței sale, micuțul Ladislau putea să fie considerat ca cel mai îndreptățit pretendent la coroana boemă și maghiară; în ambele

țări existau însă partide naționale, compuse îndeosebi de nobili, care refuzau o dinastie germană, reprezentată în plus de un prunc, și ar fi preferat un ne-german, pe cât se poate cineva din propriile rânduri. În Ungaria s-a ajuns astfel la candidatura lui Vladislav Iagello din Polonia, a fost chiar un timp în care s-a intenționat căsătoria lui cu văduva lui Albrecht, Elisabeta, dar aceasta s-a încăpățânat să apere cu ardoare pretențiile la tron ale fiului ei. În această situație au fost încoronați ambii candidați, Ladislau ca un copil de 3 luni, Iagellonul oricum ca un fecior de 16 ani (1440); e drept că o manevră dibace a unei doamne de onoare, Helene Kottanner, asigurase pruncului habsburgic autenticele insigne de coroană. Vladislav s-a impus aproape necontestat după moartea grabnică a Elisabetei, dar el a căzut curând în bătălia nefericită împotriva turcilor de la Varna din anul 1444.

Acum, Ladislau Postumul avea toate șansele să fie recunoscut ca rege, dar Frederic, ales rege german în februarie 1440, nu a vrut să-l expedieze pe pupilul său și astfel dieta regală maghiară l-a ales pe nobilul transilvan Iancu de Hunedoara guvernator al Ungariei (1446); la scurt timp după această alegere, Iancu a întreprins o incursiune în Austria fără să reușească să-l determine pe Frederic să-și schimbe atitudinea. Foarte asemănător a decurs evoluția în Boemia. Aici, alesul stărilor a fost utraquistul George Kunstadt de Podiebrad, care a ocupat mai întâi funcția de căpitan suprem (1444), apoi cea de guvernator; și el a solicitat, desigur fără prea mari insistențe, trimiterea lui Ladislau. Dar țărilor albertine „austriece inferioare" și stărilor lor Frederic a refuzat să le dea stăpânul ereditar și legitim, fără ca el însuși să domnească efectiv și eficient. Aici exista un purtător de cuvânt și un conducător al opoziției de stări foarte activ, care visa să-l egaleze pe un Iancu de Hunedoara sau George de Podiebrad, anume vistiernicul Ulrich de Eytzing, originar dintr-un neam de nobili mici bavarezi, dar căruia funcția sa de administrator al finanțelor și o căsătorie cu o partidă înstărită îi puseseră la îndemână mijloacele necesare unei activități politice susținute. El s-a impus cu mare succes ca un abil demagog în agitația împotriva lui Frederic, ale cărui păcate de neglijență și nehotărâre ofereau suficiente motive de nemulțumire. Regele reușise între timp să se facă antipatic și în Reich. El a încercat din nou o intensificare a politicii austriece față de Elveția, sciziunea dintre Zürich și restul confederaților oferindu-i prilejul binevenit. Alianța secretă a lui Frederich cu regele Franței adusese

cetele nedisciplinate ale mercenarilor din Armagnac în Renania (1444); rezistența înverșunată a confederaților elvețieni și a alsacienilor i-a obligat să se retragă; când politica lui a fost descoperită, Frederic a pierdut pentru multă vreme toate simpatiile dinăuntrul Reichului. Cu acest prilej, tirolezii au obținut prin forță eliberarea ducelui Siegmund, fiul lui Frederic de Tirol (1446), pe care regele Frederic, adoptând o tactică asemănătoare cu cea aplicată în Austria față de Ladislau, nu vroia să-l scape de sub tutelă chiar și după atingerea majoratului.

În timpul acestor întâmplări, regiunea de la nord de Dunăre suferea necontenit din pricina devastărilor bandelor boeme, morave, ungare, ba chiar și pământene; căpeteniile de mercenari Pankratz de Holitsch, Leonhard Arberger, Benes Cernahorsky de Boskowitz au întreprins raiduri întinse de jaf. Regele Frederic a rămas pasiv; o ușurare oarecare a adus-o o campanie a contelui Ulrich de Cilli în Marchfeld (1450). În anul următor, o minoritate activă a stărilor, condusă de Ulrich de Eytzing, a cerut ultimativ eliberarea lui Ladislau Postumul de către regele Frederic; acesta a răspuns evaziv, plecând la finele anului 1451 într-o expediție la Roma, luându-l, în mod preventiv, pe Ladislau cu el. La 19 martie 1452 a avut loc încoronarea ca împărat, ultima care s-a executat la Roma; de acum încolo, demnitatea supremă a Reichului, pentru care, după înstrăinarea Italiei, se va încetățeni denumirea de „Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană" /„Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation"/, va rămâne în posesia Habsburgilor până la desființarea Reichului din anul 1806, această permanență fiind întreruptă doar o singură dată în persoana lui Carol al VII-lea de Wittelsbach (1742—1745). Aproximativ în zilele în care dobândea la Roma o coroană imperială, Frederic era amenințat să piardă Austria. Adversarii maghiari, boemi și austrieci ai împăratului au încheiat o uniune la Viena, l-au asediat pe cel întors acasă din Italia la Wiener Neustadt, obligându-l să-l predea pe Ladislau în mâinile lor (septembrie 1452). Băiatul de 13 ani a fost adus într-un alai triumfal la Viena, apoi la Praga, unde a fost încoronat ca rege al Boemiei. Desigur că Ladislau nu era decât o unealtă în mâinile deținătorilor efectivi ai puterii; dintre aceștia, Ulrich de Eytzing și Ulrich de Cilli au ocupat alternativ poziția de potentat în Austria; în cele din urmă contele stirian s-a impus conducând politica tânărului rege până la uciderea sa de către Ladislau Hunyadi la Belgrad (1456). La 23 noiembrie 1457 regele Ladislau Postumul a murit la Praga; unii contem-

porani au presupus că nu a fost o moarte naturală, ci una provocată de otrava de care nu era străin George de Podiebrad, el însuși atât de ahtiat după coroana regală. Cu Ladislau s-a stins linia albertină a Habsburgilor, moartea sa punând însă și capăt uniunii personale a țărilor austriece, ungare și boeme, uniune în care se poate vedea un precursor episodic al Monarhiei dunărene de mai târziu. Desigur că Frederic al III-lea a încercat să salveze cât de cât ceva din poziția pe care Ladislau o ocupase fie și numai după nume. Înaintea lui George de Podiebrad, el a trebuit să renunțe imediat la Boemia. În comitatele apusene ale Ungariei existau grofi care refuzau un regat al Huniazilor. Membri ai acestor cercuri, dar și austrieci și stirieni care aveau posesiuni și pe teritoriul maghiar, dincolo de frontiera destul de penetrabilă, l-au ales pe Frederic rege al Ungariei în februarie 1458 în castelul Güssing. O partidă mult mai numeroasă, într-un fel național-maghiară, l-a ales însă pe Matias Hunyadi („*Corvinus*"), care s-a și impus, mai ales că Frederic însuși a ajuns curând la el acasă, în Austria, într-o situație foarte critică.

Când și-a enunțat, după moartea lui Ladislau Postumul, pretențiile asupra țărilor albertine de pe ambele maluri ale râului Enns, Frederic al III-lea s-a văzut confruntat cu rivali din rândurile propriei dinastii. Dacă Siegmund de Tirol a putut fi compensat aiurea, fratele mai mic și atât de activ al lui Frederic, Albrecht al VI-lea, s-a opus cu atât mai hotărât împăratului, antagonismul acesta pricinuind în anii următori (1458—1463) noi nenorociri țărilor austriece. E drept că mai întâi împăratul a repurtat un succes, când a asigurat Casei de Austria proprietatea absolută și feudele lui Ulrich — cu care se stinsese neamul conților de Cilli — în urma unui război îndelungat împotriva comitelui Hans de Görz. Învinsul, care pe lângă mulți alții ridicase și el pretenții la moștenirea celor de Cilli a fost obligat să cedeze lui Frederic posesiunile neamului răsfirate în Carintia, la est de trecătoarea Lienz (pacea de la Pusarnitz, 1460); comiții de Görz au acceptat aceste pierderi înaintea pericolului unor pagube și mai mari, ei profitând și de faptul că situația lui Frederic se înrăutățise între timp din nou.

După tratative îndelungate se ajunsese, în anul 1458, la o reglementare, după care împăratul Frederic al III-lea a preluat guvernarea arhiducatului în josul râului Enns, iar arhiducele Albrecht aceea a țării din susul aceluiași râu. Dar împăratul nu a reușit nici acum să se impună în

Austria Inferioară. Regiunea de șes a fost devastată în repetate rânduri de bandele de mercenari ale fraților învrăjbiți și ale aliaților lor străini și autohtoni; foametea s-a instaurat pentru că nu s-au putut recolta holdele; ca și în luptele sale cu stările, împăratul a rămas dator cu plata simbriei mercenarilor; strâmtorat de veșnice griji pecuniare, împăratul a avut ideea strunirii situației sale financiare dezastruoase prin emiterea unor monede de mică valoare. Ca urmare a fost o inflație nemaipomenită, țara fiind pur și simplu invadată de aceste „Schinderlinge" / *hingherlingi*, joc de cuvinte cu șilingi / . În cele din urmă populația a refuzat peste tot primirea acestor monede. Această criză monetară a fost oarecum îndepărtată când, în anul 1460, s-a pus în circulație o monedă de o valoare mai ridicată, dar încrederea în pfenigul vienez a rămas ruinată. Războaiele feudale continuau, cea mai neplăcută fiind confruntarea dintre căpitanii împăratului și conducătorul mercenarilor Gamaret Fronauer din pricina unor pretenții controversate asupra unor posesiuni. Era desigur cu totul conform mentalității juridice a evului mediu ca anumite pretenții să fie impuse cu ajutorul armelor. Adversarii războinici erau însă de regulă preocupați să respecte anumite forme legale, iar Gamaret Fronauer, care se aciuise în Marchfeld, a invocat, exact cum făcuse cu ani în urmă George de Podiebrad, un alt dușman al lui Frederic, motivele care-l îndemnaseră să se „dezică" de împărat. Cetele de mercenari recrutate pentru acest război se compuneau în marea lor majoritate din elemente dubioase, care s-au dedat fără mustrări la cele mai cumplite excese; neplata simbriei lor a dus mereu la reînnoirea luptelor. În lumina descrierilor unui Thomas Ebendorfer, formele neplăcute ale acestor războaie și consecințele lor nefaste pentru țară li s-au părut contemporanilor mult mai importante decât cauzele, adesea foarte problematice, invocate de eroii și protagoniștii războaielor pentru a-și justifica acțiunile lor. Înmulțirea acestor campanii feudale a împins legea și dreptul războiului *ad absurdum*, împăratul fiind prea slab pentru asigurarea păcii în țările sale. Nemulțumirea generală a crescut astfel, și Albrecht al VI-lea a aflat peste tot sprijinul populației când a invadat Austria Inferioară (iunie 1461) după o chibzuită și temeinică pregătire diplomatică permergătoare și pregătitoare. Partizanii săi s-au impus și la Viena sub conducerea demagogului popular Wolfgang Holzer începând cu asedierea împăratului în reședința sa. O oaste boemă de despresurare, chemată de cavalerul din Craina, Andreas Baumkircher, care se remarcase deja în

1452 la apărarea orașului Wiener Neustadt, l-a eliberat pe Frederic din izolarea sa. La Viena însă, cel care a preluat conducerea a fost arhiducele Albrecht; el a fost și acela care a dejucat o conspirație trădătoare a lui Holzer, care în secret trecuse de cealaltă parte. Holzer a fost executat. Dar nici sub Albrecht al VI-lea starea generală nu s-a îmbunătățit substanțial, el părând să îndeplinească speranțele puse în el la fel de puțin ca și adversarul său imperial.

Moartea neașteptată a lui Albrecht al VI-lea la sfârșitul anului 1463 l-a făcut din nou pe Frederic al III-lea stăpânul țărilor dunărene austriece. Împăratul a acționat acum mai chibzuit, situația s-a îmbunătățit și datorită acordului de la Ödenburg cu tânărul rege al Ungariei Matias Corvin (1463), în baza căruia Frederic al III-lea păstra titlul regal maghiar, pe care-l purtase de la alegerea sa de la Güssing de către un grup de magnați din Ungaria apuseană, în schimb, el a renunțat la orice tentativă de realizare a pretențiilor izvorâte din această titulatură. Atuncea s-a convenit și asupra succesiunii lui Matias Corvin, așa încât Habsburgilor le-au rămas anumite perspective asupra coroanei Ungariei. Important a fost faptul că împăratul a reușit să păstreze mai multe domenii din Burgenland situate dincolo de râul-frontieră Leitha, pe care le ocupase după moartea regelui Vladislav, cum ar fi Forchtenstein, Kobersdorf, Eisenstadt, Güns și Rechnitz; în schimb, Ödenburg a trebuit să fie predat lui Matias. Aceste domenii imperiale făceau în continuare parte din Ungaria din punct de vedere al dreptului statal, dar erau administrate de curtea Austriei Inferioare.

În această perioadă a unei liniștiri trecătoare, Frederic a înregistrat și un succes în politica sa bisericească. Încă în anul 1461 împăratul dispusese înființarea unui episcopat la Laibach, de care aparțineau părți ale Crainei și Stiria de Sud. În timpul unei a doua șederi la Roma, Frederic a obținut de la papa Paul al II-lea realizarea unui plan, vechi de veacuri, al suveranilor austrieci, anume înființarea unui episcopat de Viena. Cu această ocazie a fost obținut un sediu episcopal și la Wiener Neustadt, atât de credincios împăratului (1469). Întinderea acestor episcopate ale principelui teritorial era însă foarte redusă, iar opoziția înverșunată a episcopului de Passau a întârziat cu ani realizarea efectivă a episcopatului vienez.

Tulburări noi au fost declanșate de o răscoală a nobilului din Craina Andreas Baumkircher, un om care până atunci îl sprijinise cu consecvență

pe împăratul Frederic al III-lea; acesta întâmpinase, în general, în țările leopoldine, central-austriece, în care el avea o pretenție de netăgăduit asupra conducerii țării, foarte puține rezistențe. Baumkircher s-a considerat, probabil, nu suficient de răsplătit pentru serviciile sale; el a intrat în legături cu Matias Corvin, războindu-se cu împăratul, aliat fiind cu alți nobili nemulțumiți. O încercare de mediere întreprinsă de stările din Austria Centrală a rămas fără rezultat; când însă Baumkircher s-a înfățișat la Graz pentru a asista la tratativele de mediere practică, împăratul, avertizat de un atentat plănuit de Baumkircher asupra vieții sale, a ordonat arestarea lui Baumkircher și a aliatului său Andreas Greisenecker; amândoi au fost executați fără vreo judecată și sentință prealabilă (1471). În anul lichidării răzmeriței lui Baumkircher împăratul a reușit să dobândească o achiziție nu lipsită de importanță. El a cumpărat de la domnii de Wallsee Fiume („St. Veit am Pflaum“) și cu aceasta un nou port adriatic.

În anii '70 s-a remarcat din ce în ce mai insistent un adversar, a cărui forță va amenința Austria timp de veacuri. Înfrângerile oștilor apusene de către turci la Nicopole (1396) și Varna (1444) au declanșat o mare îngrijorare și confuzie. Printre cruciații — încurajați de predicile lui Ioan de Capistrano, care a avut la Viena mulți auditori — care au salvat, împreună cu ungurii, Belgradul în anul 1456 de asediul otoman, se aflau și numeroși austrieci. Frederic al III-lea a întemeiat Ordinul Sf. Gheorghe (1468), cu sediul la mănăstirea Millstatt, menit să susțină lupta antiosmană, însă ordinul nu avea nici oamenii și nici mijloacele necesare îndeplinirii scopului întemeierii și a sarcinilor sale. Turcii se statorniciseră în Bosnia și amenințau atunci îndeosebi Austria Centrală. Știrile despre luptele antiosmane ale austriecilor din veacul al XV-lea nu sunt întotdeauna sigure; așa, de pildă, este cazul unei victorii strălucite a ducelui Ernest cel de Fier de la Radkersburg (1418) despre care însă relatează exclusiv autori mult mai târzii. Sigure sunt în schimb incursiunile turcilor din anii 1473, 1476, 1478, 1480 și 1483, care au trecut prin Craina și au invadat și devastat Carintia. Incursiunea distrugătoare din anul 1476 a prilejuit constituirea unei ligi a țăranilor carintieni nemulțumiți de nobilii lor care, la adăpostul cetăților lor fortificate, lăsau în voia soartei teritoriul deschis. Țăranii însă au fost înfrânți când s-au opus la Goggau în anul 1478 turcilor care pătrunseseră în țară prin valea Kanal. Nici trupele nobililor și nici contingentele țăranilor nu au fost în măsură să-i oprească pe turci; doar

trupele de mercenari ale suveranului formau un mijloc adecvat de apărare cu condiția ca el, suveranul, să dispună de mijloacele necesare asigurării simbriei lor.

AUSTRIA ȘI BURGUNDIA. LUPTA CU FRANȚA ȘI UNGARIA

La începutul anilor '70, când împăratul își consolidase poziția pentru un anumit timp, Europa occidentală a început să ocupe un loc tot mai important în politica Casei de Austria. Evoluția din Tirol și din Teritoriile avansate a declanșat nemijlocit această orientare apuseană. Arhiducele Siegmund și-a dobândit în primii ani de domnie o largă popularitate datorită firii sale generoase și pline de viață. El renunțase destul de repede la pretențiile sale justificate în țările albertine, dar cu atât mai hotărât și-a apărat drepturile suverane față de episcopatul Brixen. În acest sens el a profitat de faptul că episcopul Nicolaus de Kues / Cusanus / guverna neîndemânatic și nu se bucura practic de nici o simpatie în rândurile populației, chiar dacă avea calități excepționale în multe domenii științifice. Când episcopul a izgonit cu ajutorul armelor călugărițele din mănăstirea Sonnenburg, după ce acestea se adresaseră ducelui din pricina unor divergențe juridice, și când el a început să sublinieze exagerat dependența ca feude de episcopatul său a multe și întinse regiuni ale Tirolului, Siegmund a trecut el însuși la o contramăsură de forță. După un atac reușit asupra Cusanului la Bruneck (1460), ducele l-a silit pe episcop să semneze o declarație de renunțare la toate obiectele de litigiu, declarație pe care Nicolaus Cusanus a retractat-o imediat după punerea sa în libertate. Papa Pius al II-lea (Enea Silvio Piccolomini) a decretat interdicția asupra Tirolului, măsură pe care clerul abia dacă a respectat-o. Mult mai grav a fost apelul către adversarii ducelui de a-i ataca stăpânirile, pentru că elvețienii s-au folosit de această împrejurare, cum procedaseră cu ocazia proscrierii lui Frederic al IV-lea, ca să treacă la cuceriri; atunci s-a pierdut Thurgau-ul, ultima posesiune mai mare a Habsburgilor în sudul Rinului Superior, lor rămânându-le în continuare doar valea Frick cu orașul Laufenburg. După moartea episcopului și a papei (1464), Siegmund a fost eliberat de anatemă și interdicția a fost anulată. Principatul teritorial se

impusese și a trecut curând la contraofensivă. În anul 1474 stările tiroleze au aprobat un impozit pentru turci /o contribuție menită să subvenționeze lupta antiosmană/, care a fost apoi perceput și de la populația de pe teritoriile episcopale.

Năpăstuirea din partea confederaților elvețieni a continuat însă, Siegmund nesimțindu-se tocmai în stare să facă față acestui adversar. Astfel stând lucrurile, el a căutat un aliat crezând că l-a aflat în persoana ducelui Burgundiei, acea nouă forță în plină ascensiune; exploatând cu abilitate toate posibilitățile care i se oferiseră în spațiul de frontieră dintre Germania și Franța și ducând o politică eficientă de familie, ducii Burgundiei alcătuiseră din numeroase stăpâniri un stat redutabil, care însă nu reușise să se elibereze de dependența vasalică față de statele vecine; în plus, Burgundia se compunea din două teritorii despărțite de ducatul Lotaringia, și anume din teritoriul mai mic, străvechi-burgund sau „teritoriul superior" și din teritoriul mai mare, „de jos", neerlandez, care se întindea de la Artois și Flandra până în Friesland /Frizia, Frislanda/. Domniei ducelui cam greoi Filip cel Bun, care întemeiase Ordinul Lânei de Aur, i-a urmat în 1465 cea a fiului său pasionat Carol „Temerarul". Țelul său declarat deschis a fost constituirea unui regat al Burgundiei cu un teritoriu închegat și complet independent de vecini. În colaborare cu acest rege burgund, Siegmund de Tirol a vrut să-i strângă, ca într-o menghine, pe confederații elvețieni. Fiind mereu în dificultăți financiare, Siegmund a zălogit lui Carol prin tratatul de la St. Omer (1469) următoarele teritorii: Sundgau, comitatul Pfirt, Alt-Breisach și Pădurea Neagră. În realitate, Carol Temerarul nu l-a sprijinit cu nimic pe Habsburgul Siegmund în lupta sa cu confederații elvețieni. Ducele Siegmund a căutat așadar să intensifice această colaborare vitală pentru el printr-o legătură dinastică mai strânsă. Carol Temerarul nu avea urmași masculini ci numai o fiică, Maria. Incertitudinea viitorului țărilor sale și temperamentul său impulsiv au determinat probabil politica incoerentă și inconsecventă a ducelui Carol. Siegmund i-a prezentat lui Carol Temerarul proiectul unei căsătorii a Mariei cu Maximilian, fiul împăratului, reușind să-l determine și pe împărat să se întâlnească cu ducele burgund la Trier, unde urmau să se discute acordurile necesare și detaliile căsătoriei. Conferința de la Trier din toamna anului 1473 a fost într-adevăr o paradă impresionantă a splendorilor princiare, îndeosebi din partea lui Carol Temerarul, tratativele, în schimb, nu au dus

la nici un rezultat concret din pricina suspiciunilor reciproce și au fost întrerupte brusc de către împăratul Frederic al III-lea. Curând după Trier, ducele Carol a încercat, în colaborare cu arhiepiscopul Rupprecht din Palatinat, să-și asigure stăpânirea efectivă asupra arhiepiscopatului de Colonia, ceea ce a dus la declanșarea unui război cu Reichul; după un asediu ratat al orașului Neuss, Carol a trebuit să se retragă.

În această situație Siegmund de Tirol a operat o bine chibzuită schimbare de front; el a căutat acum să-și recupereze teritoriile zălogite Burgundiei; pe de altă parte, într-un acord încheiat la Konstanz, numit „Orientarea veșnică" („*Ewige Richtung*", martie 1474), el a renunțat la toate pretențiile față de elvețieni. Aceasta a fost prima pace adevărată între confederații elvețieni și Habsburgi, până atunci existând doar armistiții temporare. Siegmund și elvețienii s-au aliat cu orașele de-a lungul Rinului Superior și cu episcopii de Basel și Straßburg împotriva ducelui Burgundiei care a refuzat restituirea zălogului. Ura împotriva „welșilor" / neamuri de origine romană, aici burgunzii francezi/ s-a încins; în stăpânirile aflate în litigiu populația s-a răsculat, brutalul guvernator burgund Petru de Hagenbach a căzut în mâinile inamicilor și a fost executat. Au urmat lupte între elvețieni și Burgundia; confederații elvețieni au învins la Héricourt (1475). Carol Temerarul a cucerit Lotaringia, dar în confruntarea cu elvețienii ghinionul s-a ținut lanț de el, trupele sale fiind învinse la Grandson și Murten (1476). Când Carol Temerarul a asediat capitala Lotaringiei, Nancy, pe care o pierduse între timp, oastea burgundă a fost nimicită înaintea porților orașului de către trupele lotaringiene și elvețiene; însuși ducele a căzut în această bătălie de la Nancy din anul 1477/5 ianuarie/.

Aflat la strâmtoare în lupta sa cu confederații elvețieni, ducele Burgundiei reluase tratativele cu împăratul, punând din nou în perspectivă mariajul fiicei sale cu Maximilian; într-adevăr, acum mâna Mariei aducea și scadența uriașei moșteniri burgunde. Maximilian s-a repezit în Țările de Jos și s-a însurat cu fiica lui Carol Temerarul la Gand (19 august 1477). Pentru impunerea pretenției Casei de Austria asupra țărilor burgunde a fost însă necesar să se recurgă la arme, căci, în chip firesc, și regele Franței Ludovic al XI-lea a intrat în arenă întrucât el era suveranul lui Carol, el luptându-se așadar pentru feudele coroanei franceze. În lupte de durată, care au reizbucnit de repetate ori, Maximilian s-a opus de regulă, repurtând o primă mare victorie la Guinegate în Artois în anul 1479. Din moște-

nirea burgundă, doar Bourgogne și Picardie au revenit Franței, cealaltă parte, mult mai mare de altfel, reușind s-o păstreze Maximilian. Pacea de la Arras, încheiată în anul 1482 după moartea Mariei a fost în schimb mai puțin favorabilă Habsburgilor; luptele de mai târziu ale lui Maximilian cu francezii au dus totuși la consolidarea stăpânirii habsburgice în acest spațiu.

Începând cu 1477 s-a folosit adesea expresia „Casa de Austria și Burgundia" pregătindu-se ascensiunea dinastiei habsburgice la o putere universală. Tradițiilor mai vechi ale Teritoriilor avansate și ale spațiului dunărean li s-au alăturat interese noi ale conturului marginii vest-europene și moștenirea antagonismului franco-burgund. În țările burgunde exista o conștiință statală puternică, chiar dacă era și foarte contradictorie; copiii lui Maximilian cu Maria, care și-a pierdut viața în 1482 în urma unui accident de vânătoare, s-au simțit ca fiind neerlandezi și burgunzi; sentimente asemănătoare mai aveau și nepoții, Carol (al V-lea) și Ferdinand (I). Carol al V-lea s-a luptat pentru vechea capitală a Burgundiei, Dijonul, pe când Franța, la rândul său, nu s-a putut împăca cu pierderea feudelor sale Flandra și Artois.

În timp ce Burgundia reclama deplina angajare a personalității lui Maximilian, a cărui situație a devenit hotărât mult mai dificilă după moartea soției sale Maria, moștenitoarea de fapt a țării, s-a ivit în răsăritul Imperiului habsburgic o situație deosebit de critică. Ambițiosul și destoinicul rege al Ungariei, Matias Corvinul, își extinsese puterea și asupra unor părți din Moravia și Silezia, moartea regelui Boemiei George scutindu-l de un adversar de aceeași valoare. Matias nu a reușit să-și impună pretențiile asupra Boemiei înaintea iagellonului Vladislav al II-lea; a folosit însă ca pretext recunoașterea acestuia de către Frederic al III-lea pentru o acțiune militară împotriva Austriei Inferioare (1477) care a durat până la încheierea tratatului de la Gmunden, prin care împăratul se obliga să-l investească pe Corvin cu Boemia, fără ca prin aceasta să fie în stare să șubrezească poziția lui Vladislav. Frederic a comis o gafă politică enormă când a oferit arhiepiscopatul de Salzburg lui Johann Beckensloer, fostul arhiepiscop de Gran refugiat la curtea sa; arhiepiscopul Bernhard de Rohr al Salzburgului, în pofida unei declarații anterioare, a refuzat să abdice; această situație confuză de la Salzburg a dus la o intervenție a lui Matias Corvinul, căruia Bernhard de Rohr i-a deschis cetățile și castelele arhiepiscopale din

Carintia și Stiria. Întrucât Frederic al III-lea s-a retras și din Austria Inferioară care era amenințată, regele maghiar a cucerit și aici numeroase locuri; după un asediu prelungit a căzut și Viena (1485), apoi și Wiener Neustadt (1487); trupele imperiale au rezistat doar la Krems.

O oaste imperială, pusă sub comanda lui Albert al Saxoniei, nu a obținut decât succese anemice, nici Maximilian neputând să-l ajute prea mult pe tatăl său, pentru că de la finele anului 1484 el se războia din nou cu francezii, de data aceasta cu izbânzi destul de precare. El a fost ales rege roman în februarie 1486, Frederic susținând această candidatură foarte precaut, fie că nu vroia să-și pericliteze propria poziție, fie că principii electori refuzaseră categoric orice justificare a vreunei pretenții dinastice la coroana regală. După întoarcerea sa în Țările de Jos, Maximilian a fost arestat de locuitorii orașului Brügge, care i-au reproșat atitudinea filoengleză în politica sa comercială (1488); abia după promisiuni foarte generoase și după sosirea unei armate imperiale el a fost eliberat, Frederic al III-lea impunând în plus o revizuire a concesiilor forțate făcute de Maximilian neerlandezilor.

Extrem de critică a fost situația Casei de Austria și în Tirol și în Teritoriile avansate. Siegmund de Tirol începuse în anul 1487 un război cu Veneția, purtându-l însă la început cu mare nepăsare; în cele din urmă, a reușit să învingă decisiv o oaste venețiană, care înaintase pe valea râului Adige, la Calliano, dar apoi s-a încheiat o pace precipitată întrucât războiul defavoriza comerțul. Când suveranul generos s-a înfundat din ce în ce mai mult în datorii, curtenii săi l-au convins să vândă Tirolul Bavariei, un rol deosebit de nefast în aceste intrigi jucându-l intendentul curții Gaudenz de Matsch, probabil același care a pus în circulație zvonul că împăratul Frederic ar plănui uciderea lui Siegmund. O dietă întrunită special a reușit să elimine această clică de la curte (1487), Matsch și prietenii săi fiind izgoniți iar Siegmund obligat să revoce promisiunile făcute bavarezilor. În cele din urmă Maximilian a reușit în martie 1490 să-l determine pe Siegmund să abdice în schimbul unei recompense foarte mari. Cu aceasta situația din foarte importantul teritoriu de legătură dintre Burgundia și țările dunărene era asigurată.

Maximilian a fost câtva timp dispus să aducă sacrificii în favoarea unei împăcări cu Matias Corvinul, poate chiar în forma cedării Austriei Inferioare acestuia din urmă. Bătrânul împărat Frederic al III-lea a dejucat însă

aceste intenții. Moartea regelui Ungariei din aprilie 1490 a adus și în această privință soluția fericită: Matias a lăsat în urma sa numai un fiu nelegitim, care nu putea fi recunoscut ca moștenitor al tronului. În urma unei campanii facile Maximilian a recuperat teritoriile pierdute, având acum perspective îndreptățite asupra ocupării tronului Ungariei, mai ales că contracandidatul său Vladislav al Boemiei îi era net inferior; diferite orașe din Ungaria apuseană au căzut în mâinile lui Maximilian, dar când s-a pregătit să ia cu asalt Buda, mercenarii săi s-au răzvrătit, revendicările lor neputând fi satisfăcute din pricina lipsei de bani, Maximilian fiind nevoit să se retragă. Pacea de la Preßburg (1491) a încheiat în cele din urmă cearta pentru tron; dificultăți noi cu Franța l-au determinat pe Maximilian să facă concesii. Stipulațiile tratatului prevedeau între altele pretenția lui Maximilian asupra coroanei Sf. Ștefan în cazul în care Vladislav al II-lea sau fiii săi ar pieri fără a lăsa în urma lor vreun moștenitor masculin. După unele ezitări și rezerve din pricina eliminării lor de la dreptul de vot, stările Ungariei și-au dat în cele din urmă consimțământul cu această reglementare.

La 19 august 1493 murea la Linz împăratul Frederic al III-lea după 58 de ani de domnie în Austria Centrală, 53 de ani ca rege german și 41 de ani ca împărat roman. Numai din pricina duratei neobișnuit de lungi a stăpânirii sale, Frederic al III-lea a avut o mare însemnătate în istoria Austriei. Caracterizarea sa este de regulă nefavorabilă; capacitatea și tenacitatea nu i se pot nega însă, chiar dacă suferea de o evidentă lipsă de energie. Întrucât Frederic a supraviețuit tuturor adversarilor săi, politica sa s-a impus în cele din urmă ca fiind una justă, eficientă, încununată de succese; credința în vocația și misiunea casei sale l-a întărit probabil și în cele mai dificile situații. Interpretarea celor cinci litere AEIOU, care au slujit suveranului ca simbol propriu și pe care obișnuia să le adauge semnăturii sale, în sensul misiunii Austriei i-a fost pe deplin cunoscută și el a și exersat-o ca atare, chiar dacă este puțin probabil că el a și fost acela care a scornit-o.[1]

[1] Pe prima pagină a jurnalului lui Frederic, început din anul 1437, se află un înscris, adăugat mai târziu dar de mâna împăratului, al versiunii arhicunoscute: *„Alles erdreich ist Österreich unterthan"* /Tot globul pământesc este supus Austriei/ și *„Austriae est imperare orbi univeso"* /Menirea Austriei este stăpânirea universală/; în curând s-au întreprins și alte interpretări ale sensului acestor litere, unele chiar austrofobe. Literele AEIOU au fost prezentate ca fiind deviza programatică în politica statală a lui Frederic al III-lea abia de către directorul bibliotecii imperiale vieneze Petrus Lambeck într-o publicație din anul 1666.

DE LA EVUL MEDIU LA EPOCA MODERNĂ

La moartea părintelui său, Maximilian a preluat puterea unei case care era mult mai mare și mai cuprinzătoare decât cea a predecesorilor; doar scurta stăpânire a lui Albrecht al II-lea în spațiul dunărean se putea compara cu această moștenire. Un suveran, a cărui sferă de putere începea pe coasta Flandrei, dar care în răsărit ajungea doar până la Hainburg, nu putea să-și aibă reședința la Viena. Maximilian a preferat într-adevăr să stea la Innsbruck, și în general în landul Tirol, el bucurându-se de o mare popularitate, în rândul populației acestuia consemnată de atâtea legende *(Împăratul Max pe zidul Sf. Martin)* / Kaiser Max auf der Martinswand /; în veniturile minelor de argint din Tirol el a găsit mijloacele necesare pentru politica sa întreprinzătoare; în plus el putea să-și satisfacă aici cel mai bine pasiunea vânătorească. Diversitatea intereselor schimbătoare și vastitatea imperiului și a puterii Casei de Austria, împreună cu temperamentul suveranului, au condiționat faptul că Maximilian a petrecut extrem de rar un timp mai îndelungat în același loc.

La renunțarea unei urmăriri mai energice a proiectelor sale maghiare contribuise și asigurarea sa în apusul Europei. Susținut de Anglia, Maximilian a căutat să se statornicească și în Bretania. Căsătorindu-se *„per procuratorem“* (printr-un reprezentant autorizat) cu Ana, fiica ereditară a ultimului duce al Bretaniei, Francisc, el a a vrut să-și însușească și această țară. Francezii, însă, au cucerit Bretania, iar Ana s-a măritat cu regele Franței Carol al VIII-lea, ceea ce Maximilian a considerat ca o jignire personală („furtul miresei“); în plus, logodna delfinului cu fiica lui Maximilian, Margareta a fost anulată, iar prințesa habsburgică a fost reținută câtva timp în Franța. În luptele care au urmat acestui afront, Anglia și Spania, aliații lui Maximilian, l-au abandonat destul de repede; totuși, oastea sa a repurtat o frumoasă victorie asupra francezilor la Dournon (ianuarie 1493). Pacea de la Senlis (23 mai 1493), mijlocită de elvețieni pe baza situației militare existente, nu era defavorabilă lui Maximilian, căruia îi rămânea mare parte din moștenirea burgundă, iar Margareta s-a întors în Țările de Jos. Întrucât regele Franței s-a orientat spre o politică activă față de Italia, se întrezărea o destindere mai îndelungată în regiunea de la frontiera neerlandeză. O însemnătate episodică doar a avut acțiunea de sprijinire, destul de necugetată a lui Maximilian, a unui pretendent la tronul

Angliei, anume a escrocului Perkins Warbeck, care s-a ridicat împotriva Tudorilor (1494—1495) ca fiu pretins al regelui Edward al IV-lea. În continuare, iruperea franceză în Italia a creat o situație amenințătoare, aplanată la timp în mare măsură datorită diplomației superioare a venețienilor; și Milanul, Spania și papa s-au întrunit cu împăratul în așa-zisa „Ligă Sfântă" colaborând împreună. În acest context s-a ajuns în mai 1495 la încheierea unui acord matrimonial dinastic între Maximilian și Ferdinand de Aragon, un mijloc obișnuit în acea vreme, menit să întărească alianțele politice. Cu puțin timp înainte, Maximilian își rezolvase afacerile italiene în același mod, însurându-se cu Bianca Maria Sforza (martie 1494), care a adus în acest mariaj o zestre enormă. În octombrie 1495 fiul lui Maximilian, Filip — care conducea țările burgunde în calitatea sa de fiu al Mariei de Burgundia, trecând așadar drept pământean și fiind deci mai agreat de către neerlandezi decât tatăl său — s-a însurat cu prințesa spaniolă Ioana /„Nebuna"!/; fratele acesteia, Juan, moștenitorul presupus al țărilor spaniole, s-a însurat cu sora lui Filip /„cel Frumos"/, Margareta. Spre deosebire de căsătoria burgundă, la contractarea alianțelor matrimoniale spaniole nu s-a gândit nimeni la o moștenire spaniolă în favoarea Casei de Austria; abia moartea lui Juan și a altor membri ai dinastiei spaniole a adus coroana pe capul lui Filip și cu aceasta Spania în stăpânirea Casei de Austria. Francezii au înregistrat la început succese răsunătoare în Italia; amenințați din spate de către coaliția adversarilor, ei au fost nevoiți să-și croiască luptând retragerea spre nord, reușind totuși să păstreze poziții strategice foarte importante în Italia de nord-vest. Opoziția germană l-a împiedicat pe Maximilian să intervină la timp și decisiv; când a pornit în sfârșit o campanie împotriva orașelor Asti și Livorno, el a eșuat din pricina lipsei de bani și a absenței trupelor de sprijin ale Veneției.

În acest timp Maximilian a întreprins și o încercare de reformă a Reichului, întrucât în constituția Sfântului Imperiu se relevaseră slăbiciuni evidente, cu consecințe deosebit de grave în comparație cu randamentul monarhiilor apusene sau al Republicii Veneția. În privința sarcinilor și a deciziilor dietei Reichului existau păreri cât se poate de divergente, minoritatea nesupunându-se defel votului majorității; nu existau organele care să garanteze aplicarea deciziilor luate. Dieta imperială de la Worms (1495) proclamase o „pace veșnică țării", menită să pună capăt războaielor feudale, care se transformaseră dintr-o formă insuficientă a respectării

dreptului într-o adevărată și generală caznă a țării. Fără să fi avut vreun succes imediat, „pacea veșnică a țării" a inaugurat totuși o pacificare treptată. Tribunalul cameral al Reichului a devenit organul juridic suprem, rămânând o instituție importantă până la desființarea Sfântului Imperiu, chiar dacă majoritatea principilor a reușit mai mult sau mai puțin să sustragă statele lor jurisdicției sale. Cel mai prost a funcționat perceperea impozitului general al Reichului, așa-zisul „pfenig general", atât de însemnat pentru suveranul aflat mereu strâmtorat financiar. Pentru realizarea unei reforme a Reichului ar fi fost necesară colaborarea dintre Maximilian și opoziția stărilor conduse de arhiepiscopul de Mainz, Berthold de Heuneberg, ceea ce nu s-a putut obține; de acum încolo formula „împărat și Reich" desemna mai degrabă discordia politică, condiționată de constituția Reichului, și nu o unitate superioară. După câțiva ani s-au reînnoit încercările de reformare. În anul 1500 s-a decis crearea unui Reichsregiment, un fel de guvern imperial. Maximilian s-a opus acestei instituții, care l-ar fi transformat într-un captiv politic al stărilor Reichului; decizia a rămas fără importanță iar împărțirea administrativă în districte /județe, plase, raioane = *Kreise*/ începută tot atunci a fost realizată abia în timpul lui Carol al V-lea.

Nu tocmai de durată a fost opera organizatorică a lui Maximilian în domeniul reordonării administrației țărilor austriece; dar este totuși considerat ca marele inspirator al istoriei administrației centrale austriece. Continuându-i opera, nepotul său, Ferdinand I va institui o ierarhie de instanțe ale căror trăsături fundamentale vor fi condiționate de durabilitatea funcționărească. Maximilian s-a putut bizui pe modele de administrații teritoriale bine dezvoltate și cu o funcționare bună, chiar dacă nu este sigură presupunerea că în această direcție l-ar fi influențat decisiv instituțiile din Tirol sau din Burgundia. Meritele personale ale suveranului nu trebuie, deloc, neglijate. Maximilian a întrunit țările austriece inferioare și centrale într-o unitate administrativă, măsură valabilă de altfel și pentru Tirol și Teritoriile avansate. În anul 1490 au fost instituite oficii administrative centrale pentru Tirol, în 1493 și pentru regiunile Austriei Inferioare și Centrale, care se numeau Reichsregiment sau guvern; ele își aveau sediul la Innsbruck pentru Tirol și la Linz (mai târziu la Viena) pentru Austria Inferioară și Centrală; la fel a procedat și pentru finanțele suverane prin instituirea unor camere trezoriere sau vistierii [Schatz- oder Raitkam-

mern]. Organizarea unor tribunale de curte proprii a trebuit să fie abandonată destul de repede din pricina opoziției neîntrerupte. Autorităților din Innsbruck le-a fost subordonat un guvern pentru Teritoriile avansate cu sediul la Ensisheim în Alsacia. Administrarea țărilor ereditare ale casei și cea a Reichului a fost dirijată pe cât era posibil prin oficii comune de la curtea regală. Astfel s-a ordonat din nou în anul 1494 un consiliu de curte ca oficiu suprem al administrației și jurisdicție, o cameră de curte ca minister de finanțe și o cancelarie de curte. De asemenea, s-a avut în vedere și o reorganizare fundamentală a arhivei de stat. Intenția lui Maximilian de a institui la Innsbruck o arhivă centrală a Casei Habsburgilor nu a putut fi aplicată. În anii mai târzii ai guvernării sale, Maximilian a ordonat diferite schimbări în organizarea oficiilor sale centrale. În colaborare cu reprezentanții stărilor din teritoriile ereditare, întruniți, de repetate ori ca și până atunci, într-o dietă ordinară și comună la Innsbruck, s-a pregătit, în fine, o nouă reglementare administrativă, care însă, cât a mai trăit împăratul, nu a fost practic aplicată în toate prevederile sale. Apoi au mai fost importante și deciziile luate cu acest prilej privind cooperarea contingentelor landurilor în cazul izbucnirii unor războaie.

În anul 1498 Maximilian a eșuat în încercarea de a exploata posibilitatea, oferită de schimbarea de tron din Franța, pentru a pune mâna pe Bourgogne, în această întreprindere refuzându-i sprijinul vasalilor nu numai Reichul ci chiar fiul său din fruntea Țărilor de Jos. Peste un an s-a ajuns la o confruntare plină de pierderi cu elvețienii și cu aliații lor ocazionali din Graubünden, confruntare de care diplomația franceză nu a fost tocmai străină. Maximilian a căutat să păstreze pacea, fiind interesat de o bună înțelegere cu elvețienii, ai căror mercenari erau atât de valoroși și utili pentru campaniile sale. Încercarea de extindere a reformei Reichului și asupra Confederației elvețiene și contradicții locale, între care figurau și pretenții litigioase ale Habsburgilor în Graubünden, în special în Engadin și în valea Münster, au dus, după câteva hărțuieli locale, totuși la izbucnirea războiului declarat, în care elvețienii s-au dovedit superiori tuturor adversarilor. Contingentele din Vorarlberg și din Tirol au suferit o înfrângere la Frastanz. La fel de nefavorabilă a fost și o bătălie pe râul Calven în regiunea Vintschgau superioară, suabii fiind învinși la Schwaderloh (în aproppiere de Konstanz) și la Dornach pe Birs. Tratatul de pace de la Basel a recunoscut, e drept, câteva stăpâniri habsburgice în

Graubünden, dar elvețienii și cei aliați cu ei au ieșit *de facto* din Imperiul german. Franța s-a folosit de această împrejurare pentru a se statornici în ducatul Milanului, ducele acestuia Ludovic („maurul", „il moro"), fiind luat prizonier după ce multă vreme a știut să exploateze cu abilitate rivalitatea marilor puteri vecine. În anul 1504 Maximilian s-a văzut îndemnat să-l investească pe regele Franței cu Milanul pentru a salva astfel cel puțin aparența apartenenței acestui ducat la imperiu. Maximilian însuși reușise între timp să-și îmbunătățească puțin poziția sa la frontierele de nord-est ale Italiei. În ciuda unor acțiuni diplomatice susținute ale Republicii Veneția, regele Maximilian a reușit, după moartea contelui Leonhard de Görz, ultimul reprezentant al liniei albertine a casei sale, să asigure Casei de Austria „Comitatul avansat" Görz din valea Puster, și „Comitatul dindărăt" cu cetatea de origine a familiei situată pe malul râului Isonzo (1500). Dacă Görz-ul ar fi devenit posesiune venețiană, Austria nu ar fi putut să se impună probabil în Trieste și în Istria Centrală. Înțelegeri contractuale cu comitele de Görz, încheiate cu scurt timp înaintea morții sale și cu căpitanul său Virgiliu de Graben au pregătit luarea lor în posesiune de către Maximilian.

Succesului diplomatic din Görz i-a urmat unul de ordin militar în războiul din Palatinat, izbucnit din pricina rivalității dintre palatini și comiții de Wittelsbach din München pentru teritoriul liniei de Landshut care se stinsese. Maximilian a luat partea cumnatului său Albrecht de Bavaria-München, care avea în plus și pretenții ereditare mai justificate, stările bavareze apelând la rege cu rugămintea de a decide în această dispută. Ca recompensă pentru intervenția lui Maximilian, ducele Albrecht i-a promis regelui partea bavareză din valea tiroleză a Innului. Întrucât palatinii, care sperau într-un ajutor francez și angajaseră mercenari boemi, nu s-au supus, s-a ajuns la lupte, din care Maximilian, sprijinit de Liga suabă, a ieșit învingător. Intervenind personal și foarte curajos, el a câștigat bătălia de la Wenzenberg (1504) cucerind orașul Kufstein cu ajutorul artileriei grele, pentru dotarea căreia el cheltuise mulți bani și își făcuse griji enorme. După această victorie Maximilian a obținut din partea Bavariei cedarea stăpânirilor Kufstein, Kitzbühel și Rattenberg, alipite toate landului Tirol; palatinii au trebuit să retrocedeze stărostia teritorială Hagenau și regiunea Ortenau, fiind, în schimb, compensați cu teritoriul de la nord de Regensburg, numit mai târziu /și până astăzi/ Palatinatul Superior. Regle-

mentarea acestor dispute de succesiune a fost în orice caz un succes remarcabil al lui Maximilian.

În anul 1506 Filip cel Frumos trebuia să preia succesiunea spaniolă survenită atât de neașteptat; din nefericire, el a decedat chiar în acel an, iar guvernarea tutelară a lui Ferdinand de Aragon pentru fiii minori, Carol și Fedinand, urmărea o orientare politică adesea contrarie intereselor lui Maximilian. Atunci, regele german plănui o călătorie-expediție la Roma, pentru că abia încoronarea ca împărat oferea premisa încoronării ca rege a celui mai mare nepot al său, Carol, încă pe timpul vieții lui Maximilian, asigurând prin aceasta Casei de Austria perpetuarea stăpânirii Reichului. Întreprinderea aceasta a fost însă dejucată de Veneția, republica lagunelor blocând tranzitul suveranului german. În această situație, Maximilian și-a însușit la Trient (4 februarie 1508) titlul de „împărat roman ales" — prin aceasta demnitatea imperială era separată de Roma și papalitate. De acum încolo, regii romano-germani s-au numit împărați romani imediat după alegerea lor. Papa Iuliu al II-lea, bucuros că expediția romană a lui Maximilian nu a sosit, nu a sesizat toate consecințele măsurii lui Maximilian, el însuși probabil inconștient de adevărata amploare a pasului său; papa s-a temut, în plus, probabil de o posibilă desprindere a puterii imperiale de Germania și de transferarea acesteia asupra Franței.

Maximilian nu a putut ierta venețienilor faptul de a-i fi dejucat expedița romană; el era decis să se răzbune pentru ofensa adusă persoanei și demnității sale; de aceea el a întreprins un atac prost organizat împotriva republicii, care s-a transformat în îndelungatul Război Friulan, care a cerut ambilor adversari sacrificii enorme, paralizând în plus libertatea de mișcare a lui Maximilian. Pe câmpul de luptă împăratul nu a avut succese prea mari, fiica sa Margareta însă a reușit să închege o alianță, așa-zisa „Liga de la Cambrai", cu Franța, papalitatea și Spania, căreia Veneția nu i-a făcut față pe uscat. Când însă francezii păreau să fi devenit prea puternici după victoria lor de la Agnadello, papa a schimbat tabăra, fiind urmat de majoritatea membrilor ligii, chiar și Anglia și elvețienii s-au orientat împotriva Franței; împăratul a ezitat să facă aceeași cotitură. Când Iuliu al II-lea s-a îmbolnăvit, Maximilian — care după moartea Biancăi Maria era din nou văduv — pare să fi avut intenția fantastică să devină el însuși papă, urmând să abdice ca împărat în favoarea nepotului său Carol, iar Fuggerii să finanțeze alegerea papală prin mituirea masivă a cardinalilor.

Papa însă s-a însănătoșit producându-se o nouă schimbare de fronturi. Franța colabora acum cu Veneția, Maximilian reușind în schimb să formeze o alianță antifranceză foarte cuprinzătoare. În fruntea unei armate engleze în care slujeau însă mulți mercenari germani, Maximilian a repurtat victoria la Guinegate (sau Therouanne), adică acolo unde el își câștigase primii lauri militari cu 34 de ani în urmă; el nu a reușit însă să smulgă Milanul francezilor, care o vor mai păstra 10 ani după victoria asupra elvețienilor la Marignano (1515). Aliații l-au părăsit pe împărat și astfel s-a încheiat în cele din urmă tratatul de pace de la Bruxelles (1516); doi ani mai târziu a urmat pacea de la Veneția. Rezultatul îndelungatului război a fost o îmbunătățire a frontierei de pe Isonzo, apoi dobândirea regiunii din jurul stațiunii Cortina d'Ampezzo și a „confinelor velșe" /localitățile de frontieră italiană/: Ala, Riva, Torbole, Rovereto și alte câteva localități. În schimb s-a pierdut stăpânirea străveche austriacă Pordenone în favoarea Friuliului. Chiar și Verona, apărată până la capăt, a trebuit să fie abandonată.

În ultimii ani ai domniei lui Maximilian răsăritul a dobândit din nou un rol mai mare în politica împăratului. Era vorba de impunerea drepturilor de succesiune în țările coroanei Sf. Wenzel și a Sf. Ștefan aflate sub dinastia iagelonă; aceste drepturi fuseseră dobândite în anul 1491 și confirmate în 1506 în urma unei demonstrații de forță militară. Ca și în cazul țărilor burgunde și al Spaniei, Maximilian era preocupat să completeze colaborarea politică cu o legătură de familie. El a realizat acest plan prin dubla căsătorie de la Viena (1515), căreia îi precedaseră tratative diplomatice îndelungate purtate în cadrul unui pompos congres princiar. Planul său a putut fi realizat abia după retragerea sprijinului dat Ordinului Teuton împotriva Poloniei aflate, de asemenea, sub conducerea Iagellonilor. Ca atare, Maximilian l-a adoptat pe Ludovic, fiul de 9 ani al regelui Vladislav al II-ea al Ungariei și Boemiei, ademenind cu perspectiva dobândirii coroanei regale germane, ceea ce pare să fi fost o intenție mai puțin serioasă. Prințul maghiar a fost căsătorit cu nepoata lui Maximilian, Maria; împăratul însuși s-a înfățișat înaintea altarului pentru a se însura cu Ana, sora de 12 ani a lui Ludovic; această a doua căsătorie trebuia să devină nevalabilă, dacă într-un an unul din cei doi nepoți ai lui Maximilian, Carol sau Ferdinand, s-ar hotărî să se însoare cu Ana. În anul 1516 Ferdinand

s-a decis pentru acest pas matrimonial, dând o declarație corespunzătoare în acest sens.

După zece ani a intervenit într-adevăr situația de succesiune, oferind, împreună cu consecințele politico-statale ale căsătoriei burgunde a lui Maximilian însuși și ale celei spaniole a lui Filip, o bază pentru concepția în același timp populară și malițioasă despre Imperiul Habsburgilor ca un conglomerat din părți constitutive eterogene dobândite pe calea căsătoriilor, o părere care și-a aflat expresia în versurile adesea citate cu frivolitate și care de fapt sunt o adaptare după un citat cunoscut al lui Ovidiu (*Heroides* 13, 84): *„Bella gerant alii, tu felix Austria nube, Nam que Mars aliis, dat tibi regna Venus"* / „Alții sunt cei care poartă războaiele, tu, fericită Austrie, contractezi căsătorii, căci regatele pe care zeul războaielor Marte le dă celorlalți, ție ți le aduce zeița amorului, Venera" /. Că numai mariajele nu erau suficiente o arată deja evoluția faptelor în timpul lui Maximilian în ceea ce privește Bretania, pentru că teritoriile asupra cărora existau pretenții dinastice trebuiau cucerite sau cel puțin apărate pe calea armelor.

Tendința spre sporirea puterii Casei de Austria este pusă în evidență prin intermediul politicii energice a lui Maximilian, el crezând că astfel ar sluji și întăririi Reichului și a poporului german. Personal, Maximilian s-a simțit foarte legat de poporul german, el apelând de repetate ori la pătura sa conducătoare pe un ton patetico-național, chiar dacă printre strămoșii săi influența ereditară romană și slavă era predominantă din pricina femeilor măritate cu Habsburgi. Maximilian a reușit să revigoreze strălucirea imperiului, care sub tatăl său păruse să pălească complet; acțiunile sale, e drept nu întotdeauna încununate cu succes, au fost în majoritatea cazurilor foarte impresionante, suveranul fiind destul de abil pentru a se folosi eficient de o propagandă politică dusă cu insistență îndeosebi de numeroși artiști și savanți de la curtea sa. Și lucrările întinse și fantastice privind genealogia Habsburgilor trebuiau să ducă la sporirea faimei dinastiei și a persoanei proprii. Maximilian a avut însă și interese autentice, nemijlocit spirituale și artistice, el întrecându-i pe toți Habsburgii de până la el ca mecena și colecționar.

În ultimii ani ai guvernării sale Maximilian s-a întrebuințat susținut pentru alegerea nepotului său Carol ca rege roman care din anul 1516 domnea deja atât în Țările de Jos cât și în Spania. Moartea împăratului (12 ianuarie 1519) a amânat deocamdată succesul acestor eforturi; nu

părea deloc sigur ca Habsburgii, de a căror putere enormă se temeau principii electori, vor putea păstra coroana imperială; și raportul teritoriilor ereditare germane ale Habsburgilor cu stăpânirile spaniole și olandeze ale lui Carol al V-lea trebuia încă reglementat, această problemă fiind în strânsă legătură cu împărțirea teritoriilor habsburgice între Carol al V-lea și fratele său Ferdinand, care era mult mai simpatic multor principi germani decât fratele său Carol, atât de închis și de ascuns. Numărul candidaților la alegerea *împăratului* — de aceasta se poate vorbi încă de la proclamația lui Maximilian din anul 1508 — era destul de mare, în cele din urmă campania electorală transformându-se într-o dispută între Carol al V-lea și Francisc I al Franței, din care Habsburgul a ieșit învingător datorită banilor familiei Fugger, a trupelor Ligii suabe și a francofobiei populației germane; în plus, Carol a profitat de faptul că pretenția familiei sale la tronul romano-german era deja considerată ca legitimă după trei împărați habsburgici succesivi.

Imediat după alegerea sa, Carol al V-lea a reușit un câștig teritorial care putea să devină decisiv pentru poziția Austriei și a Habsburgilor în sudul Germaniei, bineînțeles în cazul în care această achiziție putea fi menținută. Ducele de Württemberg, Ulrich, intrase în conflict cu Liga suabă după un atac asupra orașului imperial Reutlingen; Liga a cucerit țara ducelui predând-o împăratului în schimbul restituirii cheltuielilor de război. Păreau să fie asigurate un teritoriu german în sud-vest al Habsburgilor și o punte de legătură foarte largă între Alsacia și țările Alpilor Răsăriteni. În anul 1534 însă Württembergul a fost din nou pierdut în favoarea foștilor ei stăpâni în împrejurările în care Habsburgii erau angajați în lupta antiosmană.

După alegerea de la Frankfurt guvernarea țărilor ereditare habsburgice ale Reichului cerea o reglementare între Carol al V-lea și Ferdinand. Prin tratatul de la Worms (1521) țările Austriei Inferioare și Centrale au fost atribuite lui Ferdinand. Într-un al doilea acord, ținut deocamdată ascuns, de la Bruxelles (1522) lui Ferdinand i s-au mai atribuit Tirolul, Württembergul și Teritoriile avansate. De atunci existau două linii ale Casei de Austria, anume cea austro-germană și cea spaniolo-olandeză, de care era deocamdată legată și coroana imperială romano-germană, acestei linii revenindu-i conducerea necontestată mai ales în urma extinderii formidabile a puterii coroanei spaniole în epoca marilor descoperiri geografice. În schimb, linia austriacă și-a asigurat pretenția asupra Ungariei și Boemiei

în urma căsătoriei lui Ferdinand cu Iagellona Ana (1521), el manifestându-și public și solemn această dorință încă în anul 1516.

Între timp, în Austria Inferioară avusese loc, încă în absența lui Ferdinand, o acțiune a stărilor, îndeosebi a nobilimii și a orașului Viena, împotriva conducerii princiare reprezentate de biroul administrativ instituit de Maximilian. Membrii acestuia, printre care căpitanul suprem Georg von Rottal, cancelarul dr. Johann Schneidpöck și episcopul vienez Slatkonia jucau un rol conducător, au fost acuzați de corupție și chiar de înaltă trădare. Majoritatea reprezentanților stărilor au numit un nou guvern după ce la Viena se impusese o opoziție radicală. În rândurile acestui guvern întâlnim pe lângă nume de familie care se remarcaseră cu insistență încă pe vremea lui Frederic al III-lea, cum ar fi Puchheim și Eytzing, senatorul vienez Hans Rinner și având ca adevărat conducător pe profesorul universitar Martin Siebenbürger /Transilvanus/. Noul guvern s-a impus, membrii vechiului guvern refugiindu-se la Wiener Neustadt. În celelalte landuri stările s-au comportat ceva mai moderat și precaut; în schimb, în Tirol au izbucnit revolte țărănești. Când s-a întors în iunie 1522 de la Bruxelles, arhiducele Ferdinand s-a deplasat la Wiener Neustadt preluând președinția unui tribunal compus în mare majoritate din alogeni și care trebuia să decidă între guvernul vechi și nou. Cum era de așteptat, acest tribunal s-a pronunțat în favoarea vechiului regim, declarând acțiunile și măsurile guvernului nou ca fiind ilegitime, iar opt membri ai acestuia au fost executați. Orașul Viena și-a pierdut atunci multe privilegii, mare parte a autonomiei sale, trebuind să renunțe și la jurisdicție și la dreptul de a emite monedă proprie. Ambițiile sale politice pe care Viena le subliniase atât de impresionant în veacul al XV-lea, dar și anterior, au fost frânte pentru următoarele secole. La rândul lor, stările pierduseră o bătălie decisivă, a doua de fapt de la răscoalele eșuate împotriva lui Albrecht I.

Confruntările cu stările au fost însă numai preludiul unui conflict mult mai aspru și care a cerut victime mult mai numeroase. În anii 1524—1526 țările habsburgice au fost cuprinse de răscoale țărănești violente care au culminat în Marele război țărănesc german. Aceste răscoale au fost anunțate de semne și întâmplări mai vechi dintre care cele mai însemnate de pe teritoriul austriac au fost liga țăranilor din Carintia din anul 1470 și războiul țărănesc din Austria Centrală din anul 1515. În aceste răscoale țărănești s-a evidențiat faptul că mișcarea religioasă declanșată de Luther

(1517) cuprinsese și Austria în ciuda încercării lui Ferdinand I din anul 1523 când a emis un decret prin care interzicea răspândirea scrierilor reformatoare și propaganda religioasă pornită de la Wittenberg. Mișcarea socială și cea bisericească erau strâns legate nu numai în Reich ci și în teritoriile ereditare austriece.

Evoluția generală a relațiilor juridice și economice ale țărănimii austriece din evul mediu târziu va fi tratată în alt loc. Înmulțirea dărilor, sporirea muncilor de clacă, ocrotirea insuficientă față de dușmanii externi au apărut deja în plângerile țăranilor răsculați din Austria Centrală. Acum țăranii s-au revoltat nu numai împotriva acestor neajunsuri și nedreptăți tradiționale ci au căutat și realizarea „dreptății divine“ în spiritul Sfintei Scripturi.

La răscoala din 1525 din spațiul austriac inițiativa a pornit din Tirol, o țară în care țăranii nu o duceau foarte prost, dar unde nemulțumirea era deosebit de mare din pricina spaniolului Gabriel de Salamanca, un favorit al lui Ferdinand I, care a știut prin administrarea finanțelor să stoarcă țării mari sume de bani. Răscoala a început cu eliberarea pescarului din Brixen, Peter Passler, care avusese o neînțelegere cu un concurent, împotriva căruia și a autorităților din Brixen, care-i refuzaseră asistența juridică, începuse un război local țărănesc, el fiind taxat ca „cel ce refuză“ [„*Absager*“]; în timpul acestor hărțuieli, el a fost prins. Eliberarea lui Passler a fost prima probă de forță a nemulțumiților, iar după aceasta mișcarea a cuprins întreaga țară. În curând conducătorul ei Michael Geißmayr a devenit foarte cunoscut; spre deosebire de un Florian Geyer sau de egoistul Götz de Berlichingen, Geißmayr a devenit figura proeminentă a războiului țărănesc. Prin „statutul țării Tirol“ el a preconizat un stat nou de pură esență popular-țărănească, o utopie e drept, dar unele revendicări, ca de pildă naționalizarea minelor, monopolul comercial al statului și o agricultură autarhică prefigurează în chip straniu epoca modernă. Fiind singurul dintre conducătorii țăranilor care a surprins și aspectele de politică externă ale războiului, Geißmayr a intrat în legătură cu elvețienii și cu venețienii, intervenind și în luptele din landul Salzburg; după fuga sa la Veneția el a fost lovit mortal de un ucigaș tocmit. Pe lângă Geißmayr a existat în Tirol și o orientare moderată care proclamase cele 64 de articole de la Meran prin care se cereau, între altele, un drept unitar pentru țărani și reprezentanți ai țăranilor în dieta țării; această orientare era în primul rând preocupată

față de impunerea programului ei de la Meran, reușind chiar să obțină ceva din el; între timp însă, țăranii din landurile vecine au fost învinși, ceea ce a avut o influență negativă asupra mersului tratativelor. Noua constituție a țării (1526) a fost din nou schimbată la câțiva ani (1532) în defavoarea țăranilor, chiar dacă ei nu au pierdut toate îmbunătățirile situației lor. Articolele de la Meran au intrat în cele din urmă și cu modificări neesențiale în constituția unei țări vecine, anume în cea din Graubünden.

Landul Salzburg a cunoscut două răscoale (1525/26). Cele „24 articole ale locuitorilor simpli ai landului Salzburg" aveau un nivel intelectual remarcabil, trădând spirite cultivate ca autori ai acestor articole. Răsculații salzburghezi au obținut chiar o victorie militară la Schladming împotriva unui contingent al stărilor stiriene; reaprinderea răscoalei de către elemente radicale a dus însă la o înfrângere totală, deciziile unui prim acord fiind revocate, iar orașul Schladming, un centru al mișcării revoluționare datorită minerilor săi, a fost distrus, dreptul de oraș recăpătându-l abia după 400 de ani. În celelalte landuri, cu excepția unei mișcări nesemnificative din Attergau și din câteva fâșii ale Austriei Inferioare, țăranii nu s-au răsculat deloc. Mișcarea țăranilor a eșuat și în țările austriece, dacă facem abstracție de la succesul parțial din Tirol; spre deosebire de regiunile cuprinse de răscoalele țăranilor ale Reichului, în țările austriece cel puțin nu s-a ajuns la înrăutățirea nemaipomenită a situației țăranilor.

Încă nu se încheiaseră ultimele lupte cu țăranii răsculați când a sosit la Viena știrea despre moartea regelui Ludovic al II-lea în bătălia cu turcii de la Mohács (26 august 1526). Boemia, Ungaria și țările lor secundare puteau deveni acum habsburgice cu condiția ca arhiducele Ferdinand să fie în stare să-și impună drepturile din tratatele din 1491 și 1515 și să se opună cu succes turcilor. Realizarea și apărarea unei uniuni monarhice a țărilor dunărene a devenit un țel orientativ al liniei austriece a Habsburgilor; realizarea acestei sarcini va deveni o componentă principală a politicii Casei de Austria pentru următoarele veacuri.

OPERA DE COLONIZARE DIN EVUL MEDIU TÂRZIU

Evul mediu dezvoltat din Austria a fost o epocă a extinderii agriculturii și a intensificării colonizărilor, lucru care nu este valabil și pentru perioada

următoare. Spre sfârșitul veacului al XIII-lea și mai târziu au fost abandonate localități și terenuri arabile și cultivate în cele mai diverse regiuni; urbariile seniorale consemnează numeroase locuri „dezerte“, gospodării părăsite și în paragină, și mai des câmpuri sălbăticite. Numeroase localități, pomenite în documentele evului mediu dezvoltat, lipsesc cu desăvârșire în izvoarele de mai târziu, toate aceste așezări fiind abandonate, ogoarele lor trecând în posesia vecinilor sau fiind folosite ca pășuni de seniorii lor. În cazul multor ogoare cultivate după indicațiile urbariale în baza „dreptului de paragină“ trebuie să admitem că erau cu certitudine recolte foarte scăzute. Multe așezări trainice la mare înălțime au fost transformate în pășuni alpine locuite sezonier; în orice caz, populația a regresat și în localitățile care s-au păstrat, alte localități mai mari înregistrând poate chiar un spor de locuitori de pe urma noilor veniți, pentru că în vremea regresului de colonizări din evul mediu târziu întâlnim în diferite regiuni numeroși țărani săraci și proletari agricoli, dar și locuitori lipsiți de pământ („Herbergsleute“ = azilanți), ceea ce pare să indice faptul că în ciuda tendinței generale, în unele locuri nu era suficient pământ disponibil.

Procentajul „pârloagelor“, cum se numeau locurile și câmpurile în paragină, era destul de mare, îndeosebi într-un cordon lat din răsăritul spațiului austriac. În Bazinul vienez au fost abandonate în evul mediu târziu aproape 30 de procente din localități; destul de ridicat este și numărul corespunzător din Marchfeld. Pârloagele din Stiria sunt numeroase îndeosebi în zona răsăriteană a țării, în vestul ei fiind cele mai rare. Numeroase pârloage existau de la sfârșitul veacului al XIII-lea și în regiunea Hausruck din Austria Superioară, îndeosebi în zona în care predomina mica proprietate liberă.

Cauzele care au dus la numărul mare de pârloage medievale târzii — care nu se limitează numai la spațiul austriac — ca și cele care au provocat fluctuațiile teritoriale ale procesului abandonării localităților și hotarelor nu se pot surprinde cu exactitate în majoritatea cazurilor. Despre diferitele ipoteze privind mecanismele acestui fenomen se va vorbi în altă parte. În orice caz, zonele în care avusese loc o colonizare intensă nu cu mult timp în urmă, fenomenul abandonării este deosebit de izbitor. De fapt, activitatea de colonizare a regresat în Austria spre sfârșitul veacului al XIII-lea, chiar dacă ea nu a încetat de tot. Pornită din Austria, colonizarea zonelor din marginea sudică a Boemiei și Moraviei s-a extins încă la finele acestui

secol; elementul german din Ungaria apuseană, îndeosebi în orașele Ödenburg, Wieselburg și Preßburg ies mai puternic în evidență decât mai înainte. La începutul secolului al XIV-lea conții de Ortenburg din Carintia Superioară au început să defrișeze pădurile de la frontiera cu Craina, implantându-se aici, în Gottschee, o zonă etnică germană care a pierit abia în secolul nostru prin strămutare sau lichidare. În Tirolul de Sud, elementul german s-a extins în regiunea de la miazăzi de Bozen și în valea Fersen, alți coloniști stabilindu-se și dincolo de frontierele țării în așa-zisele Șapte și Treisprezece Comune ale provinciei Veneto; o tradiție semidoctă și semipopulară a atribuit aceste așezări, în chip nejustificat de altfel, expedițiilor cimbrilor. Și mișcarea de colonizare a locuitorilor din regiunea Walser a continuat și în secolul al XIV-lea. În ceea ce privește alcătuirea așezărilor și a hotarelor această epocă nu a adus practic nimic nou, original. De obicei, întâlnim așezări destul de regulate, dar aerisite, sate așezate de-a lungul drumului sau a văilor.

Mult mai remarcabilă este evoluția așezărilor urbane în evul mediu târziu. Indeosebi Premislidul Ottokar și primii Habsburgi s-au evidențiat pe teritoriul austriac ca întemeietori de orașe sau prin lărgirea planificată a unor așezări mai vechi. În acest sens merită să fie enumerate orașele stiriene Bruck an der Mur, Leoben, Knittelfeld și Hartberg; cam în aceeași vreme sunt pomenite prima oară ca orașe așezările din Carintia, Gmünd, Wolfsberg, St. Andrä și St. Leonhard, căpătând probabil tot atunci zidurile de apărare pentru ca mai târziu să fie desăvârșite. Arhiepiscopul Frederic al II-lea de Walchen (1270—1284) a întemeiat așezarea Radstadt în valea râului Enns care a primit în anul 1289 dreptul celorlalte orașe arhiepiscopale. În apusul spațiului austriac localitatea Bludenz este prima oară pomenită ca oraș la sfârșitul secolului al XIII-lea căpătând un statut corespunzător. Așezarea romană cea mai importantă în țara de la poalele masivului Arlberg, Bregenz, a recăpătat abia în secolele XIV și XV funcția și situația juridică a unui oraș. În răsăritul Austriei de astăzi localitatea Eisenstadt a primit în anul 1373 dreptul de oraș. În Tirol localități ca Meran, Sterzing, Lienz, Kitzbühel și Kufstein au avansat la rangul de oraș abia în evul mediu târziu, cu toate că ele erau mult mai vechi. După cum se vede, ne aflăm de regulă înaintea unor orașe mici. Nici creșterea organică treptată și nici planificarea urbană conștientă nu depășesc în această epocă un cadru modest, uneori eșecul fiind evident, ca în cazul cetății de

frontieră spre Ungaria, Marchegg, ridicată de Ottokar, care nu a reușit niciodată să-și umple centura prea largă a zidurilor sale. Schrattenthal, centrul stăpânirii funciare a conducătorului de stări Ulrich de Eytzing, a rămas, în ciuda dreptului său de oraș, o așezare nesemnificativă cu un caracter predominant rural. Pomenit ca târg în a doua jumătate a veacului al XIII-lea, Vöcklabruck a fost avansat la rangul de oraș probabil de către ducele Albrecht al II-lea pentru ca să rămână un oraș mic chinuit mai tot timpul de lipsuri financiare, la fel ca și Gmunden, mult mai mic și cu o populație urbană mai puțin numeroasă decât cele șapte orașe princiare mai vechi din Austria Superioară. Câteva târguri și orașe desăvârșite mai târziu ne înfățișează totuși un portret urban impresionant, ca de pildă Rattenberg din Tirol (ctitorie urbană din 1396), care a reușit să-și păstreze înfățișarea aproape nealterată până în prezent. Piețe dreptunghiulare, adesea aproape pătrate, sunt forme urbanistice caracteristice veacului al XIV-lea. Dintre formele de case medievale s-au păstrat puține în Austria, însă primele reproduceri ale unor orașe ne oferă un material ilustrativ suficient, cum ar fi cel vienez din tabloul pictorului altarului lui Albrecht (1439), din tablourile din Schottenstift /= abația scoțiană/ (1470), din cronica universală a lui Schedel (1496) și din albumul genealogic al Babenbergilor de la Klosterneuburg (1497). Aceste reproduceri arată case cu frontoane înalte având adesea etajele superioare ieșite în afară pentru a se utiliza cât se poate spațiul urbanistic limitat; ca atare, străzile erau de regulă foarte înguste și întunecate, iar condițiile sanitare cu totul necorespunzătoare. Aglomerarea extremă și acoperișurile de șindrilă ale caselor au favorizat propagarea rapidă a unor incendii mari cu devastări îngrozitoare cum a pățit de pildă Viena în anii 1276, 1326 și 1525.

Imaginea mișcărilor demografice din așezările urbane este mai favorabilă decât cea oferită de mediul rural. În măsura în care dispunem de știri sigure se poate constata că deja în orașul medieval numărul deceselor era superior celui de nașteri. Penuria de copii în familiile meșteșugarilor vienezi a fost remarcată de Enea Silvio Piccolomini. Orașele au compensat acest deficit demografic prin imigrări de la țară. Interzicerea exodului de la sat la oraș din ordonanța publică a regelui Rudolf din anul 1276 sau din diploma stiriană a lui Frederic al III-lea (1445) a rămas practic fără rezultate, mai ales după ce o criză a prețurilor și a desfacerii produselor agrare din veacurile XIV și XV a intensificat și mai mult acest exod spre orașe. Nu este

așadar întâmplător că tocmai în apropierea orașelor întâlnim numeroase sate abandonate. În general orașele au atins spre sfârșitul evului mediu acel număr de locuitori care va rămâne, cu sporiri foarte mici, practic constant până la începutul revoluției industriale. Locuitorii orașelor din evul mediu târziu reprezentau aproximativ 10—15 procente din populația globală a țărilor austriece; ponderea economică și adesea și poziția politică a orășenilor erau însă mult mai puternice decât ar lăsa să se presupună acest raport numeric.

Mișcarea populației medieval-târzie nu oferă o imagine statică, aceasta fiind dejucată pe lângă stricăciunile războaielor și calamitățile locale (incendii, inundații), îndeosebi de marile epidemii din acea epocă. Ciuma neagră din anii 1348—1349 a făcut victime extrem de numeroase, chiar dacă relatările unor izvoare or fi uneori exagerate. După evaluări precaute catastrofala epidemie de ciumă din acești ani a dus la pieirea a 25—35 de procente din numărul total al populației europene. Epidemia a făcut ravagii cumplite, numerele indicate însă nu pot să corespundă adevărului, ca de exemplu cele 40.000 de victime numai la Viena, inclusiv probabil mahalalele. Focarele de contaminare au rămas active și după stingerea epidemiilor, noi izbucniri având mereu loc. În anul 1381 se pretinde că au existat numai la Viena 18.000 de victime ale molimei; ani cu ravagii ale epidemiilor au mai fost 1399, 1410—1411, 1436 și 1521. Dimensiunile acestor catastrofe se explică din ignoranța privind cauzele și transmiterea bolii și prin măsurile deficitare, absurde chiar care adesea favorizau ele înșile contaminarea. Alaiurile de flagelanți și persecuțiile evreilor au fost fenomenele care au însoțit epidemiile și care oglindesc în cele din urmă impresia funestă a ciumei asupra unei populații incapabile să se apere și să se ajute, refugiindu-se într-un extaz religios. Puternice cutremure de pământ la începutul anului-catastrofă 1348 au cauzat alunecări de teren în munți la Dobratsch și la Görlitzen, ruinarea bisericilor din Villach și bineînțeles au făcut numeroase victime, ceea ce a contribuit foarte mult la instaurarea unei panici generale. După pierderile mari de vieți omenești de la mijlocul secolului al XIV-lea lipsea surplusul de oameni necesar colonizării; era destul de dificilă înlocuirea pierderilor; chiar și încercările unor suverani energici, cum ar fi cele ale lui Rudolf al IV-lea, de a înviora și favoriza construcțiile urbane prin înlesniri fiscale, nu au avut vreun succes deosebit.

Epidemiile, confruntările locale între feudali, războaiele, invaziile lăcustelor au fost urmate de ani de foamete cumplită. Transportul unor cantități mai mari de alimente era dificil și cerea mult timp, echilibrarea dintre regiunile cu surplusuri alimentare și cele cu lipsuri se făcea destul de anevoios și cu stagnări. O foamete grea a cuprins în anul 1277 Carintia și Stiria; există chiar știri despre cazuri de canibalism; o situație asemănătoare descrie Thomas Ebendorfer pe la mijlocul veacului al XV-lea în Austria Inferioară bântuită de războaie locale dintre feudali. Enumerând epidemiile și anii de foamete, războaiele locale ale feudalilor și campaniile militare, fenomenele de criză economică enunțăm de fapt și diferitele cauze ale regresului colonizărilor. Desigur și în perioada anterioară colonizării țării se întemeiaseră așezări și hotare pe soluri mai puțin propice cu recolte insuficiente, trebuind în cele din urmă să se retragă înaintea vitregiei condițiilor locale. În văi oamenii erau expuși inundațiilor. Viiturile Dunării și ale afluenților ei au ras de pe fața pământului numeroase sate; astfel, așezarea carolingiană Traisenburg a fost luată de Dunăre în anul 1180, parohia fiind mutată la Pfarrkirchen, iar când apele au amenințat și această localitate a fost transferată la Stollhofen (1343). Din cauza pericolului inundării, în Carintia a trebuit să fie mutată o localitate de la Altenmarkt (lângă Möllbrücke) la Sachsenburg. Însuși mizerabilul pârâu Wien creștea uneori amenințător, distrugând mahalaua Schöffstraße. Asemenea exemple se pot înmulți cu ușurință.

Dacă în evoluția colonizării din evul mediu târziu austriac par să predomine, pe lângă unele aspecte favorabile, laturile negative, aceasta nu era condiționată atât de împrejurări de forță majoră cât mai cu seamă de o schimbare fundamentală în economie și în politica economică. În evul mediu timpuriu puterea și averea păturii conducătoare se bazau în mare măsură pe proprietatea funciară și pe veniturile exploatării moșiilor, așa încât sprijinirea cu toate puterile a colonizării nu reprezenta decât un interes major al stăpânilor. În evul mediu târziu lipsea adesea terenul propice noilor așezări, iar pe de altă parte suveranul și biserica aflaseră între timp alte surse de venit mult mai rentabile, care au dus la o scădere simțitoare a interesului pentru agricultura atât de istovitoare. Privită astfel, tranziția de la economia naturală la economia de schimb este atât o premisă cât și un simptom al deplasării valorilor.

VIAȚA ECONOMICĂ DIN EVUL MEDIU TÂRZIU

Izvoarele, care relatează despre gospodăriile țărănești din evul mediu târziu, înainte de toate urbariile seniorale, apoi codurile (consemnările dreptului cutumiar al comunelor rurale), documentele și mărturiile literare, alcătuiesc o imagine foarte complexă. Formele de exploatare agricolă nu se schimbaseră fundamental în comparație cu cele anterioare. Printre produsele agriculturii grâul a câștigat tot mai mult teren, iar în domeniul exploatării forestiere, începând cu secolul al XIII-lea și îndeosebi pe marile proprietăți seniorale s-a impus din ce în ce mai mult o economie forestieră regulată; în industria rurală morile și fabricile de bere au jucat un rol însemnat; în veacul al XV-lea existau deja mori de hârtie și fabrici de sticlă. Printre produsele de delicatese berea a făcut o concurență crescândă vinului; în anul 1454 regele Ladislau Postumul a ordonat interzicerea importului de bere în Austria, vinul figurând în această dispoziție regală ca fiind un produs principal al Austriei. „Locatarii" /*„Inwohner"*/ lipsiți de pământ și micii proprietari țărani au furnizat brațele de muncă necesare industriei sătești.

Diferențierea socială din mediul rural este destul de mare încă în această epocă; înmulțirea unui proletariat rural sesizabilă pe plan local nu a putut fi oprită prin măsuri restrictive. O inegalitate socială destul de mare în rândurile populației rurale a rezultat și din deosebirea mare a raporturilor juridice dintre clăcași și seniori. Începând cu a doua jumătate a veacului al XIII-lea se pot constata moduri destul de diferite de concesionare a pământului. Cel mai răspândit a fost cel al așa-zisei arendări libere (*Freistift*), care era limitată de regulă la un an, clăcașul fiind astfel expus unor întinse samavolnicii. Chiar dacă nu era tocmai în interesul moșierului de a concesiona haotic loturile iobagilor, el avea totuși prilejul să impună sporirea servituțiilor și a dărilor la înnoirea contractului de concesionare. Iobagii /*Freistiftbauern*/ n-au arătat probabil o ambiție prea mare în cultivarea terenurilor concesionate, avându-se în vedere nesiguranța soartei lor. Iobăgia /*Freistift*/ aceasta a fost deosebit de răspândită în Austria Superioară și Inferioară, în Stiria, în cea mai mare parte a Carintiei în Tirolul de Răsărit și în zonele mărginașe ale landului Salzburg. Această formă de concesionare a fost tot mai mult impusă de seniori în cursul veacului al XIV-lea, pe când până spre anul 1300 predominase mai degrabă o

tendință spre moștenirea terenurilor concesionate. O altă formă de concesionare a fost cea viageră în favoarea uneia sau a două persoane, cum ar fi tatăl și fiul. În acest caz, țăranul avea oricum certitudinea asigurării pe viață și o posibilitate pentru a pregăti trecerea gliei asupra urmașilor. Această formă de concesionare era destul de frecventă în regiunile de la frontiera austro-bavareză, îndeosebi în landul Salzburg. Situația cea mai avantajoasă o aveau țăranii care dispuneau de dreptul de moștenire sau de cumpărare-vânzare, posesiunea rămânând asigurată urmașilor, țăranul fiind adesea îndreptățit să dispună liber de suprafața concesionată, putând s-o vândă sau s-o doneze; de regulă însă el o lăsa moștenire. În Tirol, în unele părți ale landurilor Vorarlberg și Salzburg, în valea superioară a râului Drava din Carintia, în locuri izolate ale Stiriei întâlnim adesea acest drept de moștenire rurală; numeroși țărani reușiseră aici să cumpere de la seniori această concesionare mai bună. Toate aceste forme condiționate ale concesionării aduceau cu sine un raport de dependență; altfel stăteau lucrurile cu concesionările libere, de care se puteau bucura toate categoriile sociale fără vreo diminuare a poziției lor juridice. Dintre aceste concesionări libere făceau parte mai ales dreptul de cetate și dreptul montan, ambele fiind atestate destul de timpuriu, adică din veacul al XII-lea. În cazul dreptului de cetate este vorba de extinderea unor obiceiuri juridice urbane asupra posesiunilor funciare, el întâlnindu-se astfel în vecinătatea orașelor. Această formă de concesionare a pătruns și în raporturile de vasalitate înlocuind feudele mai mici care erau mereu legate de dependența personală față de senior. Impozitul și claca lipseau adesea din dreptul de cetate, sarcinile principale constând în censul funciar și în obligațiile datorate starostelui. Dreptul montan predomina în zonele viticole ale Austriei Inferioare, după cum mai târziu îl întâlnim și în sudul Moraviei și în Stiria. Acest drept era ereditar, dările obligatorii fiind în bani și vin; adesea se putea înlocui această obligație cu plata unică a unei sume de bani. Această formă de concesionare deosebit de avantajoasă stă în strânsă legătură cu înflorirea viticulturii și a comerțului cu vin din evul mediu târziu.

În majoritatea cazurilor de concesionări dările obligatorii în produse naturale au fost din ce în ce mai des înlocuite cu plata în bani în cursul evului mediu târziu, lucru valabil îndeosebi pentru censul funciar. Obligațiile dărilor au fost majorate în măsura în care au scăzut prețurile

produselor agricole, cazul acesta fiind deosebit de alarmant în veacul al XV-lea, iar pentru țărănime, a cărei producție depășea nevoile proprii, el era cu atât mai neplăcut cu cât meșteșugul urban a reușit să apere sau chiar să majoreze prețurile la produsele sale. De aceea țăranii au resimțit contribuțiile datorate seniorului deosebit de apăsătoare; și clăcile au sporit neîntrerupt. Invaziile husiților și ale turcilor, pericolele războaielor locale feudale au dus la repetate insistențe în obligarea țăranilor de a presta clacă de pălmași și cărăușie la lucrările de fortificație. Sporirea obligațiilor de acest gen din partea seniorilor nemijlociți, a căror funcție pozitivă de apărători și protectori ai supușilor lor a trecut din ce în ce mai mult pe seama statului, a fost co-responsabilă pentru criza raportului dintre iobagi și feudali care va culmina dramatic în răzmerițele țărănești din veacul al XV-lea și în Marele război țărănesc din anul 1525. Răscoalele timpurii au fost declanșate și prilejuite îndeosebi de dările resimțite ca fiind nedrepte, cerându-se cu insistență revenirea la vechile obiceiuri. Influența ideilor reformatoare a adăugat la manifestările mai târzii ale nemulțumirilor țărănești un element nou; este vorba de „dreptul divin" derivat din Biblie, cerându-se reforme radicale și refuzându-se dări care nu sunt pomenite de Sfânta Scriptură. Cu adevărat revoluționar a fost însă abia programul unui Michael Geißmayr, care dorea o nouă orânduire socială schimbată din temelii.

În contrast cu agricultura, mineritul austriac din evul mediu târziu stă sub semnul unui avânt însemnat; afirmația este valabilă atât pentru extracția sării cât și pentru exploatarea metalelor. Salinele princiare din Aussee au fost perfecționate, exploatarea minelor de sare și activitatea sărăriilor au fost modernizate. Din însărcinarea principelui teritorial, cavalerul Nicolae de Röhrenbach a perfecționat, în anul 1288, extracția sării la Hall din valea Innului după modelul austriac; el a fost activ și la Hallstatt, unde văduva lui Albrecht I, Elisabeta, a reactivat extracția sării abandonată de multă vreme. Cazanele de salină, de asemenea, nou instituite, din Gosau au fost distruse în urma unui atac al salzburghezilor, arhiepiscopia temându-se de concurarea propriilor și lucrativelor saline de la Hallein. Veniturile din mineritul și din exploatarea funciară din valea superioară a râului Traun aparțineau „camerei" Habsburgilor; de această denumire este condiționat termenul de *Salzkammergut* pentru această regiune. În fruntea administrației princiare se afla la început un funcționar minier; din

anul 1334, un meșter montan era responsabil pentru conducerea tehnică, un epitrop conducând finanțele. O grijă deosebită a fost acordată unei economii forestiere scrupuloase; lipsa lemnului putea să devină fatală pentru orice întreprindere minieră. Lucrătorii salinelor (minerii, fierbătorii sau rafinatorii de sare, zvântătorii sării, lemnarii și cărăușii) aveau o conștiință profesională foarte bine conturată, nefiind întotdeauna ușor ca ei să fie mulțumiți și satisfăcuți. În anul 1392 a izbucnit o răscoală gravă, înăbușită în sânge; ea a fost declanșată din pricina mai multor deficiențe îndelungate și variate. În general, însă, exploatarea princiară a sării a funcționat bine, iar producția a fost însemnată.

Extracția și prelucrarea fierului din Stiria cunoscuse pe la mijlocul veacului al XIII-lea o sporire considerabilă a producției datorită utilizării lărgite a forței apei în procesul de topire și forjare și datorită folosirii unor cuptoare mai bune. Numărul muncitorilor fierari a crescut la fel ca și nevoia de cărbune și alimente. Aprovizionarea lucrătorilor cu hrană și materiale, așa-zisele „valori de duzină" /*„Pfennwerte"*/ se făcea în mare parte de către patron; muncitorii nu au fost întotdeauna mulțumiți cu această reglementare, de obicei inevitabilă, ei plângându-se de calitatea scăzută a livrărilor și de prețurile ridicate. Exploatarea minei de fier din Stiria a avut loc printr-o diviziune planificată a muncii dintre Innerberg /interiorul minei unde se extrăgea minereul de fier/ și Vordernberg, exportul fierului fiind supus acelorași reguli. Minereul extras din Innerberg era transportat la Steyr și de aici și de obicei pe calea apelor exportat în Germania, Ungaria și Boemia. Fierul extras din Vordernberg se transporta pe uscat până la depozitul din Leoben și de aici către Veneția. Orășenii din Leoben au înființat în anul 1415 o societate de vânzare care plătea câștigurile în raport cu depunerile de capital. Alte progrese tehnice în domeniul metalurgiei, utilizarea cuptoarelor înalte zidite pentru turnarea tunurilor, folosirea ciocanelor italiene și a ciocanelor întinzătoare, în fine întemeierea marilor uzine de roți din secolul al XV-lea au oferit posibilitatea unei munci generoase cu câștiguri frumoase. Suveranul a intervenit și aici în mineritul și metalurgia de pe teritoriul său; dispozițiile lui Frederic al III-lea din anul 1448 și îndeosebi „reforma" din anii 1489—1492 au dus la un control al salariilor și prețurilor, dar și al aprovizionării cu alimente a muncitorilor. Mai puțin însemnată a fost exploatarea minieră de pe Hüttenberg din Carintia, desfacerea fiind prejudiciată de contradicțiile dintre arhiepis-

copul de Salzburg și Habsburgi; aceștia din urmă au căutat să elimine centrul metalurgic arhiepiscopal Althofen în favoarea capitalei landului, St.Veit. O industrie a fierului puternică din Austria Centrală depindea de un minerit de fier susținut; astfel fierul de la Innerberg a fost prelucrat în fierăriile /„Eisenwurzen"/ din Austria Superioară și Inferioară; cuțitarii din Steyr erau meseriași de înaltă calificare și specializare; ei erau foarte bine organizați.

O activitate destul de vie se înregistra și în domeniul extracției plumbului. Zăcămintele importante carintiene de la Bleiburg, Windisch-Bleiberg și Bleiberg lângă Villach au fost exploatate de diferite întreprinderi montane mici până la finele veacului al XV-lea când au fost măturate de familia Fugger. Cuprul s-a extras în general împreună cu mineritul atât de lucrativ al argintului mai ales că zăcămintele de argint, aur și cupru se găsesc de regulă în aceleași locuri. Dintre metalele prețioase extrase de mineritul din evul mediu târziu, argintul ocupa primul loc, pe când aurul a mai jucat un anumit rol în veacurile XIV și XV doar la Rauris și Gastein. În extracția argintului minele stiriene de la Schladming și din regiunea Zeiring au avut o mare însemnătate. Statutele lor miniere au fost preluate și de alte localități miniere din țările alpine, cel de la Schladming fiind preluat și de către dreptul montan din provincia Veneto. În anul 1361 mina de la Zeiring a fost scena unei catastrofe întrozitoare: o inundație a costat viața chipurile a 1400 mineri, munca putând fi reluată abia după 30 de ani. Și în Carintia existau mai multe mine de argint, de pildă în valea Lavant, în valea Gurk și lângă Obervellach, acționari ai unor societăți de exploatare minieră din rândurile nobilimii și ai burgheziei finanțau aceste activități, plata și munca minerilor se făcea în acord; de asemenea femei și copii au muncit din greu în aceste mine. Avântul cel mai spectaculos și important l-a cunoscut mineritul din Tirol. După episcopii de Trient și Brixen și conții de Tirol s-au folosit din plin de monopolul asupra exploatării zăcămintelor miniere de pe teritoriul lor, ei concesionând acest privilegiu unor întreprinzători. Și în acest land, un număr de mici întreprinderi miniere a fost suprimat la finele veacului al XV-lea de către familia Fugger, care prin factoriile sale a instaurat o organizație generoasă și unitară a mineritului. Conflictele sociale repetate dintre întreprinzători și mineri au fost aplanate de camera princiară sau de tribunalul montan. La sfârșitul secolului al XV-lea producția anuală a minelor de la Schwaz — de departe cele mai

bogate, pe lângă ele meritând să mai fie pomenite cele de la Rattenberg, Sterzing și Klausen — s-a ridicat la 12 000 kg de argint și la 22 000 chintale de cupru. Această exploatare bogată a format baza monetăriei din Tirol, îndeosebi pentru emiterea unciei din Hall a lui Siegmund cel „plin de parale" / *der „Münzreiche"* /, care stă la începutul erei monedelor de argint mari și grele, adică a talerilor. Numărul lucrătorilor din minele de argint era considerabil; împreună cu membrii de familie ai minerilor care în parte munceau cot la cot cu aceștia din urmă, numărul global ajungea de 30 000 de oameni.

După cercetarea unui material documentar destul de bogat structura economică a orașului din evul mediu târziu și a populației ei ne sunt cunoscute în liniile mari. De regulă, păturile populației înstărite erau și purtătoarele puterii politice în măsura în care aceasta nu era deținută de stăpânul orașului. Astfel, de exemplu, senatorii Vienei erau mari negustori, moșieri și meseriași îmbogățiți; cu toții posedau cel puțin o casă în oraș. O parte însemnată a terenurilor deschise și construite din orașul Viena se afla în mâinile bisericii, lucru valabil și pentru majoritatea celorlalte orașe, iar într-o măsură deosebit de evidentă în orașele Krems, St. Pölten, Salzburg și Friesach. Familiile de senatori au reușit adesea să-și mențină demnitatea și puterea de-a lungul unor veacuri întregi. Astfel îi întâlnim la Viena pe membrii familiei Kleber de la 1208 până în 1417, pe cei din familia Poll din 1239 până în 1539, pe cei din familia Würfel din 1285 până în 1523, pe cei din familia Eslarn din 1271 până în 1491 ocupând funcții însemnate. Pe la mijlocul veacului al XV-lea aceste familii străvechi au pierdut terenul în favoarea unor neoîmbogățiți ajunși și a unor aventurieri parveniți foarte repede de genul primarului Wolfgang Holzer, originar chipurile din Preßburg. Devalorizarea monedelor, speculații economice și politice importante au dus la scăderea numărului orășenilor ereditari /patricienii/. De altfel, la Viena nu s-a ajuns niciodată la concentrări de averi fabuloase, cum este de exemplu cazul orașului Augsburg cu familiile Fugger, Welser și alte câteva, în mâinile cărora se găseau într-adevăr averi extraordinare. Istoria personală a constituirii averilor în orașele mai mici a cunoscut o evoluție asemănătoare cu cea din Viena.

Meșteșugarii erau din punct de vedere numeric mai puternici decât patricienii; în evul mediu târziu, ei erau peste tot organizați în bresle și frății. Interdicțiile principilor teritoriali, mai întâi privind înțelegeri mai

ample vizând nivelul prețurilor și eliminarea concurenței, Rudolf al IV-lea a interzis înseși breslele, nu au fost încununate de vreun succes durabil. Pe lângă funcțiile profesionale, corporațiile îndeplineau și funcții sociale și religioase; ele supravegheau stricta respectare a odihnei duminicale, sprijineau membri bolnavi, se îngrijeau de înmormântări decente și țineau regulat consfătuiri, mese festive și slujbe religioase comune. Inspectori orășenești controlau calitatea, măsurile și greutățile mărfurilor produse. O luptă neîntreruptă s-a purtat între meseriașii din corporații și „tulburători", aceștia fiind adesea lucrători destoinici cărora însă li se interzisese accesul în bresle dintr-un motiv sau altul, bunăoară pentru că se născuseră extramatrimonial sau în necinste; aceste confruntări s-au prelungit, cu o intensitate crescândă, până în epoca modernă. În statutele de breaslă din orașele mici — nu însă și la Viena — se cerea adesea membrilor apartenența la „națiunea germană"; începând cu secolul al XV-lea, ele conțin hotărâri precise privind instruirea profesională și calea de la ucenic la meșter. Tratamentul aplicat ucenicilor a fost adesea extrem de dur; dar și cu calfele, întrunite în corporații proprii, au existat conflicte repetate, ca de exemplu la Viena în anii 1418—1439. Fiecare meserie își avea un loc determinat, care, prin intermediul denumirilor de străzi, s-a perpetuat până în zilele noastre, bunăoară la Viena prin străzile: Bognergasse /ulița arcurierilor/, Wollzeile /străduța lânarilor/, Tuchlauben /porticul pâslarilor/, Bäckerstraße /strada brutarilor/ și altele. Adesea se întâmpla ca anumite meserii și mici întreprinderi să fie caracteristice pentru economia unor orașe întregi, așa de pildă în Austria meseriile metalurgice ale fierarilor, potcovarilor, cuțitarilor și lăcătușilor pentru Steyr, Leoben, Waidhofen, Ybbs. O parte însemnată a populației urbane o forma, în fine, servitorimea, din care făceau parte personalul de casă și zilierii pentru muncile dincolo de casă sau zidurile orașelor; drepturile și obligațiile acestor oameni erau înscrise și reglementate în rânduielile servitorimii care se ocupau de pretențiile de simbrie, primirea de servitori noi, desfacerea contractului de serviciu și de regulile de comportament față de stăpânul casei și familia sa.

Poziția cea mai joasă în ierarhia socială a populației urbane o ocupau acele persoane care cădeau în sarcina asigurării sociale, dar oricum s-a făcut o deosebire între cazurile de pauperizare nevinovată „onestă" și cele

ale oamenilor care intraseră în conflict cu legea. Existau cerșetori cu autorizație care purtau un însemn propriu; cerșetoria frauduloasă era aspru pedepsită, de regulă de către un funcționar anume, numit „meșterul cozii" / *Sterzermeister*/. Deosebit de critică a fost situația străinilor săraci, a vagabonzilor și a servitorilor care înnoptau în grădini și erau în căutarea unei simbrii; împotriva lor s-a procedat, la cea mai mică bănuială, cu mare asprime.

Comerțul din evul mediu târziu a continuat să se desfășoare în cea mai mare parte pe căile navigabile. Aceasta rezultă, între altele, din însemnătatea considerabilă pe care o au vămile dunărene printre sursele de venit ale principilor teritoriali. Pe Dunăre și Inn întâlnim deja în veacul al XIV-lea transportul în amonte, spre munți, așa-zisul „antitransport" cu ajutorul tracțiunii cailor care urmau drumurile de edec de-a lungul malurilor. Pentru trecerea cursurilor de apă mai mari se foloseau în continuare bacurile. Malurile celor trei brațe ale Dunării de la Viena au fost legate prin poduri abia în anul 1439; peste brațul dintre orașul Viena și cartierul Werd (Leopoldstadt) treceau și mai devreme poduri. În anul 1463 orașul Krems, iar în anul 1497 orașul Linz au construit câte un pod peste Dunăre. Și navigația pe lacuri a fost destul de vie, astfel exista un transport însemnat de mărfuri pe Bodensee. În cursul evului mediu târziu și drumurile de uscat au fost mai bine întreținute ca înainte. Privilegiul drumurilor conținea și obligația deținătorului său de întreținere a șoselelor, exprimată cu claritate într-un document al regelui Albrecht I pentru comiții de Tirol; s-a ajuns chiar la construirea de șosele cu poduri, diguri și tunele; pe la 1307 arhitectul din Bozen Heinrich Kunter a construit un drum alpin prin prăpastia râului Eisack de la Bozen la Klausen (Kuntererweg). Începând cu veacul al XIV-lea Tirolul dispunea de un serviciu de transport bine organizat și întins în ceea ce privește economia forestieră, care a asigurat un schimb regulat al cărăușilor care trebuiau să parcurgă fiecare distanțe mai mici, instituindu-se stații (*Rodstätten* = stații forestiere) și magazine (*Pallhäuser*) potrivite. Taxele pe drumuri au adus principilor teritoriali de asemenea mari venituri, punctele de percepere a acestor taxe de către feudalii locali fiind treptat desființate.

Dispozițiile vamale și registrele vamale sunt de altfel principalele izvoare pentru aflarea intensității circulației pe marile șosele comerciale, pe

calea Dunării și pe drumul alpin internațional care lega nordul de sudul continentului. Principalele două mărfuri transportate în aval pe Dunăre până la Viena au fost sarea și postavul, vienezii preluând apoi transportul în continuare până în Ungaria; câștigul a fost enorm. Regele Ioan al Boemiei a încercat în anul 1326 să devieze comerțul german, prin ocolirea Vienei, pe calea de uscat, trecând prin Brünn, spre Ungaria. Această rută mai lungă și mai grea nu s-a putut impune însă. Vienezii au încercat să închidă și legăturile nord-sud prin Zeiring și Simmering pentru negustorii străini, blocând îndeosebi negoțul din Praga și Breslau. Transportul pe Dunăre în amonte se compunea îndeosebi din vin, exportul acestuia către Germania de sud ridicându-se pe la 1400 la circa 100 000 hectolitri. La acest transport participau pe lângă negustorii din Viena și cei din Krems, Ybbs, Klosterneuburg și cei din Germania de sud. Când în anul 1390 orașul Passau a obținut dreptul de depozit pentru vin, accesul vienezilor la piețele de desfacere a postavurilor din Germania de sud a fost blocat, ceea ce s-a repercutat după un oarecare timp destul de neplăcut asupra comerțului vienez. Exportul austriac spre Ungaria cuprindea în mare parte mărfuri de tranzit, produse ale industriei textile din Țările de Jos și din Germania apuseană, și produse metalurgice autohtone. Exportul de lemn a fost diminuat în urma interdicțiilor instituite de suveranii austrieci, preocupați de ocrotirea pădurilor și de asigurarea cherestelei necesare mineritului propriu, construcțiilor și satisfacerii nevoilor de încălzire din Austria. Din Ungaria s-au importat și în evul mediu târziu îndeosebi vite vii, carne și piei. Tulburările pe la mijlocul veacului al XV-lea au dăunat comerțului austriac la fel ca și dreptul de depozit de la Passau. Pe când volumul comercial al Vienei era pe la 1400 aproximativ egal cu cel al orașului Augsburg, el a scăzut după 1500 la a 20-a parte a tranzacțiilor operate de Augsburg. Dreptul de depozit al Vienei, cândva o bază a bunăstării a orașului, nu a mai putut fi păstrat trebuind să se renunțe la el în anul 1515.

Comerțul alpin de tranzit din Germania spre Italia se baza în parte pe transportul sării spre miazăzi; de asemenea și pânzeturile și lâna luau drumul spre Italia, de unde veneau mătasa și vinul, precum și bumbacul levantin. Din Tirol s-a exportat cuprul în ambele direcții, pe când exportul argintului s-a limitat prin taxe vamale ridicate, el dăunând emiterii monetare a suveranului. Șoselele prin pasurile Salzburgului și Carintiei, oricum

mai puțin frecventate decât drumurile tiroleze, aveau o anumită importanță pentru comerțul dintre Italia și Boemia. Ceamai importantă piață de desfacere din Tirol era considerată a fi Bozen, ale cărui târguri au devenit și mai însemnate în cursul evului mediu târziu. În spațiul dunărean o importanță asemănătoare au dobândit-o târgurile din Linz. Atât la Bozen cât și aici schimbul de mărfuri sub forma trocului a început să fie înlocuit treptat prin circulația bănească și prin tranzancții prin trate. Progresul economiei de schimb este în general o caracteristică a acestei epoci, chiar dacă acest proces a avut loc mai lent în Austria decât în apus și în sud. Devalorizarea pfenigului vienez a fost îngrijorătoare pentru țările habsburgice, pentru că chiar după renunțarea la devalorizarea intenționată a monedei (1359) lucrurile nu s-au schimbat. Încă înaintea acestei măsuri, moneda vieneză fusese eliminată din circuitul internațional în urma interdicțiilor regilor angevivi, guldenul de aur maghiar dominând în curând și piața vieneză, cel puțin ca unitate de cont. Sfârșitul oricărei ponderi a pfenigului vienez a venit în același timp cu fenomenele de inflație din vremea „hingherlingilor“ din timpul luptelor lui Frederic al III-lea cu fratele său (îndeosebi din anii 1456—1460). Și în vestul spațiului austriac a avut loc o devalorizare a pfenigului, dar aici s-a aflat, încă în veacul al XIII-lea o monedă mică potrivită sub forma „sfertului“ /monedă de 4 pfenigi/, având crucea dublă, de unde și denumirea de mai târziu de „Kreuzer“ /creițar/; în veacul al XV-lea s-a bătut uncia din Hall (1486) ca monedă mare, care va deveni prototipul pentru talerul de Boemia și Saxonia. Ordonanța monetară vieneză a lui Ferdinand I din anul 1524 a dus în fine la o monedă de un taler unitar pe baza conținutului în argint, valabilă pentru toate țările ereditare ale Habsburgilor. Ordonanța monetară a Reichului de la Eßlingen din același an nu a fost respectată în Austria.

Austria vestică a fost predominantă și în economia de credit. Meinhard al II-lea a deschis la Bozen și Meran bănci de credit, făcând afaceri de credit și cu case bancare italiene. La mijlocul secolului al XV-lea a fost rândul îndeosebi al unor negustori din Germania de sud să introducă în stil mare în țările austriece practicile viramentului și ale tranzacțiilor prin trate. Interdicția bisericească a cametei nu mai era atunci de mult respectată, iar rolul însemnat al evreilor în lumea finanțelor și a afacerilor ipotecare se încheiase pentru multă vreme o dată cu marea lor persecuție din anul 1421.

VIAȚA SPIRITUALĂ A EVULUI MEDIU TÂRZIU AUSTRIAC

Privită în ansamblu, creația spirituală a evului mediu târziu nu mai stă sub semnul bisericii în aceeași măsură ca cea din epoca precedentă. Emanciparea unei culturi laice pe baze mai largi progresase mai mult ca înainte, orășenii și universitarii completând creațiile cercurilor eclesiastice și nobiliaro-curtene. În educația austriacă învățământul eclesiastic a fost, până la înființarea Universității vieneze, predominant prin școlile sale de pe lângă catedrale, mănăstiri și parohii. Numărul acestor școli sporise în evul mediu târziu, noi întâlnindu-le și în localități mai mici. Cea mai importantă școală parohială austriacă, anume cea de pe lângă Sf. Ștefan din Viena, și-a schimbat statutul; când ducele Albrecht I a renunțat la patronajul școlilor în anul 1296, ea a devenit școala orășenească de latină. Primarul și senatul numeau directorul școlii și suportau leafa învățătorilor. În regulamentul școlilor din anul 1446 sunt menționate deja cinci școli vieneze, pe lângă Universitatea și școala de la Sf. Ștefan, școlile de la mănăstirea scoțienilor, de pe lângă Sf. Mihai și la spitalul orășenesc. Regulamentul școlilor vieneze din 1446 permite și cunoașterea modului de predare, arătând o concordanță de principiu cu învățământul din evul mediu mai timpuriu, doar câteva manuale noi adăugându-se la operele verificate și probate din vechime. Și în majoritatea celorlalte orașe austriece sunt atestate asemenea școli de latină pentru veacurile XIV și XV. Nu s-a dus defel lipsă de mari personalități didactice, provenite aproape fără excepție din rândurile clericilor; astfel, pe la 1300 activa la Viena magistrul Ulrich, activ și ca medic, pictor și poet, pe care poezia vaganților îl celebrează ca pe un dascăl de faimă internațională. Konrad de Megenberg, directorul școlii de la Sf. Ștefan după 1342, a fost un traducător important și un publicist politic foarte responsabil, atestând încă o dată prestigiul acestei instituții de învățământ; chiar și după înființarea Universității, această școală a continuat să joace un rol însemnat în viața spirituală a Vienei. Dintre școlile de lângă mănăstirile austriece, cea de la Sf. Florian pe la 1300 și cea din Klosterneuburg, aceasta din urmă îndeosebi în veacul al XV-lea, au înregistrat realizări științifice remarcabile.

Cu înființarea Universității vieneze (1365) își face intrarea un nou factor în cultura austriacă. Ea era a doua școală superioară din Europa Centrală după cea de la Praga (1348), în care la început predomina de

asemenea elementul german atât în corpul didactic cât și în studențime. Universitatea viemeză a fost de fapt a doua ctitorie habsburgică de acest gen după universitatea mai puțin importantă de la Treviso (1318) care aparținuse domeniului lui Frederic cel Frumos. E drept că a trebuit să intervină reformele lui Albrecht al III-lea (începând cu 1383), numirile profesorilor parizieni și aprobarea facultății de teologie ca Universitatea vieneză să se poată impune ca o autoritate. Ducele a fost suficient de generos pentru a ceda Universității însăși libertatea stabilirii statutelor sale în toate prevederile; această muncă s-a realizat apoi în scurt timp și într-o formă obiectivă. Legile fundamentale ale Universității (statutul global în 1385, statutele facultăților în 1389) au rămas în vigoare aproape neschimbate timp de vreo 170 de ani. Numărul cursanților a crescut repede, depășind în curând limita celor 1000 de studenți. Studențimea era compartimentată în patru „națiuni" (mai degrabă asociații de studenți compatrioți, anume cea austriacă, cea ungară, cea renană și cea saxonă); predominau studenții din Germania de sud și din țările habsburgico-austriece, Germania de nord fiind slab reprezentată.

De la 1383 până pe la 1450, Universitatea din Viena s-a impus cu autoritate în disputele spirituale ale vremii, având reprezentanți excelenți ai teologiei și ai științelor naturale. Heinrich de Langenstein, orginar din Hessen, a fost cel mai activ dintre profesorii chemați de la Paris; el trebuie menționat în acest sens pe primul loc întrucât dobândise, ca matematician și astronom o reputație și autoritate aproape la fel de mare ca și în calitatea sa de teolog raționalist și de reprezentant al economiei naționale conservatoare. Aceleiași generații îi aparțin predicatorii și dogmaticii vestiți Nikolaus de Dinkelsbühl, Heinrich Totting de Oyta și Gerhard de Kalkar. Cu excepția dominicanului Johann Nider, un mistic, ceilalți mari teologi ai Universității vieneze erau reprezentanți ai filosofiei scolastice și anume ai curentului *„via moderna"* din occamism, dar într-o formă moderată. În jumătatea de veac după 1400 teologia a trecut pe planul secund, pe primul loc situându-se astronomia; tripleta Johann de Gmunden, Georg de Peuerbach și Johannes Regiomontanus (Müller), doi din Austria Superioară, unul din Franconia, au asigurat școlii astronomice vieneze faima europeană. Tabelele astronomice ale lui Johann de Gmunden, cartea lui Peuerbach consacrată eclipselor, descoperirea sa a calculului sinusoidal, în fine efemeridele lui Regiomontanus, care mai târziu va ridica la

Nürnberg primul observator astronomic din Germania, reprezintă într-adevăr pietre de hotar în evoluția științelor naturale. Galeazzo de Santa Sophia din Padova și discipolul său localnic Ioan Aygel au activat decisiv în domeniul anatomiei prin demonstrațiile efectuate pe cadavre, și aceasta în ciuda rezervelor cercurilor eclesiastice. În a doua jumătate a veacului al XV-lea, din pricina situației politice nefericite, Universitatea vieneză a pierdut numeroși cursanți; disputele dintre scolastică și umanism au dus probabil și la neînțelegeri personale între profesori, noul putând să se impună abia după ce a primit un sprijin substanțial din partea curții, decisiv în acest sens fiind deplina încredere a lui Maximilian în superintendentul Bernhard Perger de Stainz, care a reformat Universitatea în sensul umanismului. În afara Almei mater Rudolfina, ideile noi se impuseseră mult mai repede.

În concordanță cu lărgirea cercului celor care puteau să scrie și să citească, producția literară a evului mediu târziu vădește mai întâi răspândirea tot mai mare a limbii materne; dar literatura latină continuă să fie bine reprezentată, iar începând cu mijlocul secolului al XV-lea se poate constata o nouă aplecare spre latinitate, desigur un efect al influenței umanismului. Printre autorii latini de la începutul acestor epoci, veacul al XIII-lea deci, primul loc îl ocupă cistercianul savant Gutolf de Heiligenkreuz; pe lângă un tratat de drept canonic și o gramatică latină, el a scris două opere semnificative de istorie contemporană, anume „*Translatio sanctae Delicianae*", istoria transferării unor oseminte de sfinți de la Praga la Viena, în care se află și o scurtă descriere a orașului Viena cu multe elemente constante ale patriotismului local, cum ar fi elogiul vinului, al Dunării și al peisajului frumos; a doua scriere este „*Historia annorum 1264—1279*"; ambele lucrări sunt izvoare importante pentru istoria stăpânirii lui Ottokar. Cea de a doua operă a lui Gutolf se înscrie în genul analisticii mănăstirești, care cunoaște și încă în evul mediu târziu mulți reprezentanți; în acest sens trebuie amintite „*Continuatio Vindobonensis*", care aparține de fapt mănăstirii Klosterneuburg, și analele dominicanilor vienezi („*Continuatio Praedicatorum*"). Izvoarele istorice de la Kremsmünster conțin multe elemente legendare din istoria timpurie bavarezo-austriacă, scrierea cea mai importantă fiind cea a călugărului Berthold din Kremsmünster; această cronică a fost atribuită în trecut unui „*Bernardus Noricus*". Realizarea istoriografică, și în genere literară, cea mai

importantă din veacul al XIV-lea o datorăm abatelui carintian Ioan de Viktring: „*Liber certarum historiarum*“, cartea istoriilor certe. Autorul era probabil originar din Lotaringia; relații personale intime l-au legat de curtea conților de Görz și a Habsburgilor, el fiind astfel bine informat; el a știut să-și redea ideile și opiniile într-o formă concisă și clară. O variantă mai târzie a cronicii sale o datorăm lui „*Anonymus Leobiensis*“, care redactează un fel de cronică universală evidențiind însă și mai puternic istoria țărilor austriece și stiriene. Cam în acelaș timp cu Ioan de Viktring, un alt abate erudit, Engelbert de Admont, un autor complex și foarte prețuit, a scris lucrări teologice, pedagogice, istorice și de științe naturale; descrierea alegerii ca rege a lui Rudolf de Habsburg s-a pierdut. În literatura scrisă în limba germană în veacurile XIII și XIV elementul laic predomină de departe pe cel clerical, întâlnindu-se reprezentanți ai minesangului târziu și ai epicii cavalerești. Așa-numitul Plaier, un cavaler salzburghez, a compus mai ales imitații după scrieri mai vechi, pe care le-a transpus în versuri. Carintianul Ulrich von dem Türlin a consacrat amplul său roman în versuri „*Willehalm*“ regelui Ottokar. Din pătura superioară a patriciatului provine probabil maestrul Henric din Wiener Neustadt, un poet, teolog și medic, care a stat mult timp la Viena, unde avea ca feud Freisinger Hof. Henric a pus în centrul romanului său lung în versuri „*Apollonius von Tyrland*“ legenda foarte răspândită despre regele Apolonius al Tyrului; autorul își garnisește romanul cu episoade fantastice și aventuroase. Cu totul altfel este poemul didactic și moralizator „*Von Gottes Zukunft*“ /Despre viitorul Domnului/ care tratează fapta mântuitoare a lui Hristos și Judecata de apoi. În continuare trebuie să cinstim doi reprezentanți ai cronicii rimate în limba germană, un gen care, în spațiul austriac, a fost cultivat prima oară de către Rudolf von Ems. Cei doi sunt: orășeanul vienez Jans der Jansin Enikel /=Jans, nepotul Jansoaiei!/ și cavalerul stirian Ottokar „*ouz der Geul*“ /= din Geul/. Jans dispunea de o imaginație și forță creatoare poetică destul de reduse. Cronica sa universală urmează sistemul celor șase ere universale, a doua operă este consacrată istoriei austriece și este de fapt o carte a principilor; aceasta din urmă este o contribuție însemnată la istoria culturală a Vienei din vremea ultimilor Babenbergi, o epocă pe care Jans o glorifica drept „buna vreme veche“. Mult mai impresionantă chiar și numai din punct de vedere al cuprinsului este opera cronicarului stirian în versuri Ottokar „*ouz der*

Geul", din neamul stăpânilor de Strettweg, al conților de Galler de mai târziu, un autor, pe care Grillparzer (care îi pune în gură faimoasa laudă a Austriei) ca și numeroși istorici mai vechi l-au atribuit greșit familiei Horneck. Ottokar a scris o cronică imperială, care s-a pierdut, și o cronică rimată, păstrată în mai multe manuscrise dar fiecare din ele incomplet; chiar și așa, această cronică reprezintă un material imens de aproape 100 000 versuri. În general cronica este consacrată istoriei Reichului; în prim plan, însă, stau evenimentele din Austria și Stiria din perioada cuprinsă între moartea lui Frederic cel Viteaz până la domnia lui Frederic cel Frumos. În ciuda aversiunii sale față de clientela suabă a noilor suverani, cronicarul-versificator este un adept declarat al Habsburgilor; în rest, el trăiește încă în tradițiile Ștauferilor. Astfel, Carol de Anjou a fost pentru Ottokar prototipul criminalului politic; și pentru papalitatea din veacul al XIII-lea autorul vădește puține simpatii. Celebră este sentința sa în privința persoanei regelui Ottokar, sentință care este însă nedreaptă. Ca un membru orgolios și mândru al propriei stări, adică al nobilimii stiriene, cronicarul-versificator a descris cu grijă și afecțiune ceremoniile de curte, fastul cavaleresc și unele uzanțe juridice tradiționale; cunoașterea surselor istorice este remarcabilă. Dincolo de toate acestea îi datorăm lui Ottokar și câteva relatări captivante despre anumite fenomene ale naturii ieșite din comun.

Încă înaintea schimbării veacurilor /aici trecerea de la secolul al XIII-lea la cel de al XIV-lea/ un cavaler din Austria Inferioară, din regiunea Zwettl, a scris un poem în formă de dialog în care critică vremea sa; când toate încercările de identificare a autorului au eșuat — adesea s-a crezut că el ar fi trubadurul Seyfried Helbling, pomenit în poem — s-a convenit să se numească opera „*Kleiner Lucidarius*" /Micul Lucidarius/ după modelul german Lucidarius din secolul al XII-lea. Autorul nostru nu cruță de fapt, cu critica sa, nici o stare socială, patriotismul său austriac foarte dezvoltat se transformă adesea în xenofobie. Opera aceasta este încă împotriva dinastiei habsburgice, care cu timpul reușise totuși să elimine prăpastia care o separa de populația autohtonă. Curtea Habsburgilor a devenit un centru de creație artistică și literară. Otto cel Vesel a fost un prieten al cavalerilor cântăreți și al bufonilor glumeți și mucaliți de la curte de genul unui Neidhart Fuchs. Din anturajul lui Rudolf al IV lea făcea parte și un poet erudit de rangul lui Heinrich von Mügeln, originar din Saxonia

/mai degrabă din Bavaria!/. Poetul acesta a dedicat ducelui versiunea germană a cronicii sale maghiare și a încheiat la Viena o traducere germană a Bibliei, cu un veac și jumătate înainte de Martin Luther. În fine reședința habsburgică l-a atras și pe Heinrich der Teichner, originar probabil din Stiria Superioară, un critic măsurat, ușor melanconic al anturajului său, un prieten al tuturor săracilor și persecutaților; opera sa a aflat o largă răspândire. Peter Suchenwirt, un prieten mai tânăr al lui Teichner, pentru care a redactat un necrolog foarte frumos, era purtătorul de cuvânt rimat al curții lui Albrecht al III-lea, la ale cărui expediții prusace a participat. „Cuvântările de onoare" ale lui Suchenwirt și poemele sale de istorie contemporană au o mare valoare ca izvoare pentru istoria culturală, chiar dacă talentul artistic al autorului era destul de limitat.

Curtea lui Albrecht al III-lea a fost și un însemnat centru al unei activități bogate de traducere din latină în germană. Capul conducător al acestei munci era diaconul curții lui Albrecht, Leopold Stainreuter, un călugăr augustin cu studii la Paris. Stainreuter a tradus, printre altele, opera cardinalului Wilhelm Durandus consacrată obiceiurilor liturgice ale bisericii catolice, adăugându-i o prefață interesantă; el a mai tradus în limba germană istoria bisericească a lui Cassiodor; cea mai însemnată realizare a sa a fost însă o scriere proprie, originală, anume *„Die Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften"* /Cronica austriacă a celor 95 de domnii/, o relatare fabuloasă a preistoriei Austriei, căreia i se atribuie un trecut strălucitor și fantastic cu totul străine adevărului istoric. Cu toate acestea opera, prevăzută cu indicații precise de date și nume, s-a bucurat de încredere, Enea Silvio Piccolomini bătându-și joc de austriecii care au cinstit această cronică precum Sfânta Scriptură.

O activitate de poet a desfășurat și un politician al lui Albrecht al III-lea și al lui Leopold al III-lea, anume contele Hugo de Montfort-Bregenz, care după bătălia de la Sempach a îndeplinit dificila funcție a administratorului ținuturilor Aargau și Thurgau, iar mai târziu a fost căpitanul landului Stiria. Hugo a reînviat încă o dată poezia erotico-cavalerească, minesangul stingându-se pe veci cu el și cu mai tânărul Oswald von Wolkenstein. Dintre ei doi, nobilul tirolez din valea Gröden, Oswald avea talentul poetic nativ mai mare; o soartă foarte agitată l-a condus în Orient, în Suedia, Rusia, Europa apuseană și meridională; mai târziu, el a participat activ la răscoala nobilimii tiroleze împotriva ducelui Frederic

al IV-lea. Stilul de viață exagerat de energic al lui Oswald se exprimă și în opera sa, în care, pe lângă poezii erotico-cavalerești întâlnim și cântece de cârciumă și de război feudal. Către sfârșitul vieții sale Oswald von Wolkenstein s-a aplecat și asupra unor teme religioase.

Curtea habsburgică a continuat și în secolul al XV-lea să fie un punct de sprijin al creației literare. Albrecht al V-lea (al II-lea) a preluat, ca ginerele și succesorul împăratului Sigismund, tradițiile luxemburgheze ale mecenatului, moștenind în plus însemnate depozite de cărți, care au mijlocit primul contact cu spiritul umanist, pentru care însuși Petrarca depusese de fapt munca de pionierat datorită legăturilor sale cu Praga împăratului Carol al IV-lea. Cu totul neatinse sunt însă memoriile vii, scrise în nemțește ale doamnei de curte a împărătesei Elisabeta, Helene Kottanner, culminând dramatic în descrierea subtilizării coroanei Sfântului Ștefan pentru tânărul Ladislau Postumul. Deja în atmosfera încărcată de tensiuni a confruntării dintre ideile vechi, scolastice și spiritul nou, umanist se situează creația neobișnuit de bogată și variată a lui Thomas Ebendorfer de Haselbach, care poate fi numit pe deplin justificat ca fiind ultimul reprezentant adevărat al unui univers ideatic de esență medievală din Austria. În ciuda numeroaselor sale sarcini politico-diplomatice, activitatea sa nu este legată atât de curtea imperială cât de Universitatea vieneză, al cărei profesor, decan și rector eminent a fost Ebendorfer. Opera erudită a savantului s-a orientat mai întâi și cu predominanță spre domeniul teologiei, el redactând, pe lângă un comentariu la Isaia și alte scrieri de exegeză biblică, și numeroase predici latine și germane. În anii mai târzii, Ebendorfer s-a aplecat asupra istoriografiei. Legătura intimă cu patria sa mai restrânsă care a fost Austria Inferioară, se oglindește cu claritate în principala sa operă istoriografică atât de personală, anume *Cronica Austriacă* / „Österreichische Chronik" / ; pe lângă aceasta, noi datorăm penei sale neistovite încă o carte a papilor, o cronică imperială, o cronică a episcopilor de Passau, un tratat despre schisme și un jurnal despre activitatea sa ca reprezentant al Universității din Viena la conciliul de la Basel. În tot timpul vieții sale, Ebendorfer a fost un partizan implacabil al mișcării conciliare extreme, ceea ce l-a făcut să rateze probabil o carieră bisericească strălucitoare, el nedepășind, în acest sens, postul unui preot rural de la Perchtoldsdorf. Și cu împăratul Frederic al III-lea, care la început l-a sprijinit foarte mult, Ebendorfer a intrat în conflict; se pare că monarhul i-a

atribuit lui vina principală pentru realitățile triste din Austria după mijlocul veacului /al XV-lea/.

Unei cu totul alte lumi îi aparține Enea Silvio Piccolomini; el provenea din nobilimea din Toscana, poposind pe meleagurile austriece pe la 1437; la început nu i-a plăcut deloc aici, mărturie pentru aceasta stând celebra sa scrisoare despre Viena și vienezi; Enea se crede chemat să biciuiască viața veselă, de plăceri, lipsa de credință și imoralitatea vienezilor; nici despre Universitatea Vienei nu avea o părere prea grozavă. Ca literat, Piccolomini și-a dobândit repede un prestigiu considerabil, Frederic al III-lea încununându-l cu laurii poeziei și îndemnându-l să intre în cancelaria imperială. Ca partizan și pionier al umanismului, italianul devenit cancelar imperial german a desfășurat curând o activitate vie de propagandă și prozelitism în favoarea spiritului nou. În două tratate de educație și instruire a suveranilor /*Fürstenspiegel*/ și în „*Pentalogus*", Enea apără un ideal umanist de educație pentru formarea ființei umane multilaterale cu respectarea specială a școlirii prinților în vederea sarcinilor de mai târziu ca suverani. Întrucât Enea scria într-un stil plăcut, fluent, scrierile sale au fost foarte des citite, cea mai populară devenind însă nuvela sa erotică despre Euryalus și Lucreția, de care autorul s-a distanțat mai târziu. Dintre lucrările istoriografice ale lui Enea, *Historia Austriae seu Friderici tertii* /Istoria Austriei sau a lui Frederic al III-lea/ aduce o valoroasă și importantă contribuție la istoria contemporană; adevăratul farmec al operei rezidă în portretizarea personalității suveranului; un caracter asemănător îl are istoria Boemiei. Prin prelegerile sale academice, Piccolomini a încercat să răspândească valorile umaniste și în cercurile universitare, ceea ce a avut succes deocamdată doar în domeniul limitat al retoricii. La curtea imperială, Enea a aflat mai mulți adepți. Arhiducele Maximilian a fost educat în spiritul umanist, un rol determinant în acest sens îndeplinind muzicianul și bibliotecarul curții Johann Hinderbach, mai târziu episcop la Trient. O activitate umanistă remarcabilă s-a desfășurat și la curtea lui Siegmund de Tirol, a cărui soție extrem de cultivată, Ellinor de Scoția, a activat ea însăși ca scriitoare. Un timp oarecare, la această curte s-a remarcat și Johann Fuchsmagen din Hall, un colecționar însemnat; mai târziu el a intrat în serviciul împăratului Frederic ca jurist și diplomat. În fine, în Tirol a activat și personalitatea cea mai importantă care a reprezentat ideile umaniste timpurii în spațiul austriac,

anume renanul Nicolaus de Kues (Cusanus), ca episcop de Brixen nefericitul adversar politic al arhiducelui Siegmund.

Luptele lui Frederic al III-lea cu adversarii săi din dietă, mai târziu cele cu Albrecht al VI-lea și Matias Corvinul s-au repercutat foarte prost asupra creației literare științifice din a doua jumătate a veacului al XV-lea din Viena și din Austria Inferioară. Abia după ce Maximilian a reușit să se impună, lucrurile s-au schimbat; acum s-a ajuns la numirea de umaniști recunoscuți; când în anul 1497 Konrad Celtes a venit la Viena Universitatea dobândise un profesor care a atras studenții și un organizator eficient. Membrii societății savante dunărene, întemeiate de el însuși *(Sodalitas literaria Danubiana)*, printre care un Cuspinian, Konrad Peutinger, Ladislaus Sunthaym, Stabius și alții, au lăsat amprenta lor pe viața spirituală a domniei lui Maximilian, dar și asupra primilor ani ai lui Ferdinand. Exceptând facultatea de teologie, scolasticismul a fost depășit; această izbândă nu s-a datorat în ultimul rând împăratului însuși. E drept că uneori el a obligat câteva talente remarcabile să lucreze în serviciul ideilor sale dinastice și genealogice adesea fantastico-grotești, cum a fost cazul cu Ladislaus Sunthaym sau mai ales al lui Jakob Mennel din Bregenz, care a adunat timp de ani mulți un material genealogic cuprinzător, publicând pe această bază o *Cronică Princiară* („Geburtenspiegel" = Oglinda nașterilor) în 6 volume, consacrată originii troiano-francone a lui Maximilian.

Umanismul biruise la curtea imperială și la Universitatea din Viena, fiind adoptat în curând și de către nobilimea austriacă, ceea ce nu a însemnat însă că el stăpânea pe la 1500 întreaga viață spirituală. Așa, de exemplu, a scris atunci fără a-i păsa de noile concepții umaniste părintele carintian Jakob Unrest de la St. Martin de pe Techelsberg o cronică germană a Austriei în cea mai bună tradiție a istoriografiei medievale târzii. Poezia medievală cuprinzând snoave cu conținut semiistoric avea de asemenea încă mulți reprezentanți recunoscuți. Philipp Frankfurter, probabil un vienez, a scris cartea de snoave despre Clericul de pe Muntele Pleșuv / *Der Pfaffe vom Kahlenberg* /; cam în aceeași vreme a apărut o colecție asemănătoare, al cărei erou este Neidhart Fuchs. Cartea lui Frankfurter a fost tradusă de mai multe ori și a cunoscut o răspândire largă, abia faima lui Till Eulenspiegel umbrindu-l mai târziu pe Clericul de pe Muntele Pleșuv. Și farsa populară pe teme religioase s-a menținut cu precădere în cadrul tradițional; astfel de farse au apărut în număr mare în secolul al XV-lea,

fiind primite de un public larg și generos în aplauze în ciuda unor rezerve ocazionale din partea cercurilor eclesiastice și savante. Unul dintre cei mai renumiți realizatori a fost cioplitorul în lemn din Viena Wilhelm Rollinger; el a cioplit scene ale unei pasiuni/mister, piesă religioasă având ca subiect patimile Mântuitorului/vieneze pe spătarele stranelor de la Sf. Ștefan (1476); stranele au căzut victime ale incendiului din 1945.

Arta plastică a evului mediu târziu a produs creații remarcabile în toate genurile sale, toate acestea stând sub semnul stilului gotic. În domeniul arhitecturii stilul gotic a fost cultivat în chip impresionant atât în construirea de catedrale influențate de modele din spațiul german și boem, cât și mai ales de bisericile cu mai multe naosuri de aceeași înălțime /biserici-hale/ ale cistercienzilor și ale ordinelor de călugări cerșetori. Bisericile-hale gotice mai însemnate sunt cele de la Heiligenkreuz, Neuberg an der Mürz, St. Lambrecht, biserica minoriților și a augustinilor de la Viena; opuse lor sunt catedralele gotice de la Zwettl și Sf. Ștefan din Viena. Aceasta fusese plănuită inițial ca o biserică-hală dar a fost terminată în formă de catedrală cu un decor plastic pe portaluri (căderea Sf. Pavel) foarte bogat; desăvârșirea gotică a acestei biserici s-a făcut cu sprijinul suveranilor austrieci de la Rudolf al IV-lea și până la Frederic al III-lea (ambii sunt depuși în morminte frumoase impresionante în această catedrală), care au colaborat foarte bine cu burghezia vieneză. Turnul sudic este, prin dimensiunile și formele sale, realizarea cea mai remarcabilă a construcției de turnuri de pe solul austriac (turnul a fost terminat în anul 1433); acestui turn i se alătură alte construcții de acest gen, cum ar fi acoperișul — în formă de coif — foarte fin articulat al turnului de la Maria am Gestade, turnul de la Straßengel lângă Graz, turnurile de la Viena și Wiener Neustadt numite „Spinnerin am Kreuz“ /*Torcătoarea crucificată*/ și alte realizări importante asemănătoare. Construcțiile mari erau și monumente ale ctitorilor lor; astfel catedrala Sf. Ștefan din Viena a fost ornată bogat cu figurile ctitorilor din casa Habsburg, pe când peretele cu blazoane din capela Sf. Gheorghe de la Wiener Neustadt sau turnul cu armoarii al lui Maximilian din cetatea de la Innsbruck trebuiau să demonstreze importanța țării și a dinastiei prin intermediul simbolurilor heraldice.

Pătura conducătoare nobiliară, suveranul și stările au ridicat în chip de construcții de apărare, de locuit sau de reprezentare, centre de stăpânire sau de administrație, numeroase cetăți și castele; s-au renovat și

extins cetăți mai vechi; în acest sens se pot enumera Ncuems (Glopper) în Vorarlberg (1345), cetățile înconjurate de ape Burgau (c. 1400) la sud-est de Hartberg și Heidenreichstein în regiunea Waldviertel, pe care nobilii de Puchheim au lărgit-o în secolul al XV-lea, apoi cetatea modestă, menținută însă nealterată de la ridicarea ei din anul 1471, Schachenstein lângă Mariazell. Ducele Siegmund, stăpânul Tirolului, a ridicat șapte cetăți, toate purtându-i numele, cea mai puternică fiind desigur Siegmundskron lângă Bozen.

Dintre creațiile de sculptură s-au realizat sub impactul înfloririi medievale târzii a cultului Sf. Marii numeroase statui reprezentând-o pe Fecioara; ele au fost lucrate în piatră („Madona servitorilor", *Dienstbotenmadonna* din catedrala Sf. Ștefan, c. 1320, madonele de la Admont și Klosterneuburg) sau în lemn („frumoasa Madona" de tipul statuii de la Krumau). În cursul veacului al XV-lea s-a dezvoltat o artă de cioplire foarte populară care a realizat numeroase altare, îndeosebi în Tirol. Opere remarcabile în acest domeniu au fost realizate de artistul din Tirolul de Sud Michael Pacher în alcătuirea altarelor de la St. Wolfgang și din biserica de la Kefermarkt. Deja sub semnul Renașterii stau statuile de bronz din mormântul (gol) al lui Maximilian înăuntrul bisericii curții de la Innsbruck; aceste statui exprimă fantezia genealogică a cercurilor curții lui Maximilian.

Deosebit de variate au fost realizările picturii din această epocă. Un artist anonim a lărgit pe la 1300 opera lui Nicolas de Verdun prin picturile sale de lemn, transformând-o într-un triptic. Bustul lui Rudolf al IV-lea (pictat de Heinrich Vaschang? astăzi în muzeul diecezan de la Viena) este considerat ca fiind cel mai vechi portret contemporan de suveran care s-a păstrat în spațiul din nordul Alpilor. Ideile și eroii universului nobiliar le întâlnim în ciclul de fresce din castelul Runkelstein lângă Bozen (c. 1400). Pictura de lemn a altarului lui Albrecht și a maestrului scoțian /pictorul tablourilor din abația scoțiană, *Schottenstift*, din Viena /reprezintă scene biblice așezate într-un cadru peisagistic și urban autohton /austriac/. Trecutului țării Austria și suveranilor săi sfinți i-au fost consacrate tablourile legendei leopoldine ale lui Rueland Frueauf cel Tânăr și Erhard Altdorfer; motive asemănătoare au inspirat ilustrația arborelui genealogic al Babenbergilor de la Klosterneuburg (1489). De asemenea, și pictura pe sticlă, cu realizări de înaltă valoare la Viena, Klosterneuburg și Lilienfeld,

a tratat, pe lângă temele religioase, și motive istorico-genealogice. Arta ilustrației de carte, miniatura, a înregistrat și în cursul secolului al XIV-lea câteva creații bune de sorginte monahală; ea avea la Viena un atelier pe lângă școala curții, nivelul ei fiind atestat de anluminurile din traducerea germană a raționalelor lui Durandus /*Rationale Durandi*/ din epoca lui Albrecht al III-lea. Frăția ospiciului de la St. Christoph de la picioarele masivului Arlberg a pictat în Cartea ei mare creația cea mai impresionantă a artei armoariilor din întregul spațiu de expresie germană (începută înainte de 1400). Un veac mai târziu au apărut operele lui „Theuerdanck", „Weißkunig" și „Freydal", puse în slujba propagandei lui Maximilian, fiind bogat ilustrate și menite să glorifice pe suveranul habsburgic.

Artizanatul și meșteșugul artistic austriac din evul mediu târziu au creat valoroase lucrări de orfevrărie, îndeosebi obiecte liturgice la Salzburg, Klosterneuburg și Viena. Arta tăierii de sigilii a produs o realizare strălucitoare în marele sigiliu ecvestru al lui Rudolf al IV-lea. O înflorire extraordinară a cunoscut, grație și sprijinului eficient din partea ducelui Siegmund și a împăratului Maximilian, producția de platoșe artistice, în domeniul căreia s-au impus specialiști excelenți, cum ar fi bunăoară Konrad Seusenhofer. Arta textilă a produs patrafire, perdele pe partea anterioară a altarelor, costume de vestitori, goblenuri și pături țesute de tot felul, toate având o broderie luxoasă și bogată. În domeniul tapiseriei, Burgundia și Italia au fost dintotdeauna în frunte, dar legăturile vest- și sud-europene ale Habsburgilor au adus și aceste creații exemplare în Austria. Activitatea de colecționari și mecenatul Habsburgilor au avut în general o mare însemnătate pentru promovarea artei; tezaurul casei era foarte bogat și variat; după o împărțire trecătoare, el a fost din nou strâns laolaltă de către Frederic al III-lea care l-a îmbogățit substanțial; colecțiile habsburgice datorează și mai mult activității lui Maximilian, în timpul căreia Casa de Austria a dobândit și tezaurul bogat al burgunzilor, chiar dacă acesta continua să fie păstrat în Țările de Jos.

Activitatea lui Maximilian a fost decisivă pentru viitor și într-o altă privință, cu condiția ca într-adevăr el să fi fost acela care a instituit orchestra de curte de la Viena, pentru a cărei perfecționare va arăta în curând un interes sporit și episcopul vienez Georg Slatkonia. Cultura muzicală vieneză a primit în orice caz, la finele evului mediu, încă numeroase impulsuri de o însemnătate decisivă.

CAPITOLUL VI

REFORMA ȘI CONTRAREFORMA (1526—1648)

ALEGERILE REGALE DIN ANUL 1526 ȘI REFORMA ADMINISTRATIVĂ A LUI FERDINAND I

Perspectivele unei succesiuni habsburgice la tronul Boemiei erau de la început mai bune decât în Ungaria; oricum, și la Praga erau de așteptat greutăți întrucât dieta boemă nu recunoștea dreptul ereditar al soției lui Ferdinand, Ana. Alți pretendenți la tron, înainte de toți familia Wittelsbach din Bavaria, rivalizau cu Ferdinand. Și papa Clement al VII-lea, un dușman declarat al Habsburgilor, a dus o campanie împotriva arhiducelui. Ferdinand a profitat de faptul că negociatorii săi, în frunte cu Siegmund de Dietrichstein și Siegmund de Polheim, au acționat cu mult bun-simț și mare dibăcie; în cele din urmă ei au reușit, nu fără cheltuieli bănești substanțiale, să-i întoarcă pe cei mai influenți demnitari ai regatului Boemiei, inițial de partea taberei bavareze. La 23 octombrie 1526 Ferdinand a fost ales. Dietele din țările vecine coroanei Sf. Wenzel, Silezia, Lausitz și Moravia l-au confirmat pe Ferdinand, invocând pretenția ereditară a Anei cu ocolirea sufragiilor proprii ale suveranului. În curând se va adeveri împrejurarea că în privința Habsburgilor funcționau alte reguli decât cu Iagellonii, care se supuseseră puterii stărilor întrunite în dietă.

După ce Ioan Zápolya (Szapolyai) a înăbușit în sânge[1] o răscoală țărănească victorioasă la început, voievodul Transilvaniei trecea drept conducătorul necontestat al majorității nobiliare din întreaga Ungarie. Astfel, o grupare foarte influentă din Ungaria, Transilvania și Slavonia l-a ales rege pe voievodul Ardealului în noiembrie 1526 la Stuhlweißenburg /Szekesfehérvár, Alba Regală/. Partizanii lui Ferdinand erau mai slabi, printre ei numărându-se totuși văduva regală Maria, o politiciană isteață cu simpatii pentru protestantism, apoi palatinul Báthory, țipserii/locuitorii din Zips, regiunea vestică a Slovaciei, locuită majoritar de germani/ și sașii transilvani, câțiva magnați unguri și croații. Acest grup l-au ales pe Ferdinand rege la Preßburg (17 decembrie 1526). Un armistițiu de scurtă durată a dat prilej ambelor partide să-și adune forțele. Habsburgul a folosit acest răgaz și pentru reorganizarea aparatului său funcționăresc de stat.

Sporirea averii și a sarcinilor liniei austriece a Casei de Habsburg au reclamat o nouă organizare a administrației, care a depășit mult începuturile unei centralizări sesizabile încă sub domnia lui Maximilian. Regele Ferdinand a decretat la 1 ianuarie 1527 „Hofstaatsordnung" /orânduirea curții regale/ care a pus bazele trainice ale administrației centrale din țările austriece, dar și din cele boeme și maghiare; în ciuda mai multor reforme, orânduirea a rămas practic în vigoare până în anul 1848.

Noua autoritate supremă era Consiliul Secret /*Geheimer Rat*/ în care se dezbăteau chestiuni dinastice, politica externă și cea a familiei suverane; consilierii numiți de suveran colaborau în această instanță împreună cu cei mai înalți demnitari de curte; inițial, numărul membrilor Consiliului Secret a fost limitat la șase. Instanța juridică supremă a fost Consiliul Aulic de Curte /*Hofrat*/, din care multă vreme au făcut parte și membrii Consiliului Secret. După plângeri din partea Ungariei și Boemiei competența Consiliului de Curte a fost restrânsă la țările ereditare și la Imperiul german. După abdicarea lui Carol al V-lea, Consiliul de Curte a primit și ca-

[1] În text „cu asprime și cruzime draconică"; pasajul se referă desigur la răscoala condusă de secuiul Gheorghe Doja, cel așezat, la Timișoara în iulie 1514, pe un tron de fier încins, ciupit de viu de clește, pruncii răsculaților zăcând la picioarele tronului fiind trași în țeapă. Aceste amănunte le dețin după contemplarea gravurilor contemporane și nu din manualele comuniste ale învățământului istoric, de fapt o adevarată defilare a luptelor de clasă și a exemplificării rolului maselor populare în istorie. Cartea aceasta consacrată istoriei Austriei arată că se poate scrie și concepe istoria și altfel — *n.tr.*

racterul unei instanțe de apel a Reichului; din această situație s-a ivit o dispută de competență cu curtea de apel a Reichului /*Reichskammergericht*/. Ceea ce a asigurat Consiliului de Curte o importanță de durată a fost tocmai posibilitatea de a influența afacerile Reichului. În probleme administrative, Consiliul de Curte nu avea decât dreptul de propunere. Cancelaria Aulică /*Hofkanzlei*/ se constituise deja în evul mediu ca birou al principelui teritorial; și după reformele lui Ferdinand, Cancelaria Aulică a rămas însemnată, dar ea era de fapt un oficiu subordonat și executiv, nefiind o instanță adevărată. Inițial, Cancelaria Aulică fusese împărțită în trei secțiuni pentru grupările țărilor austriece, și în două pentru Boemia și Ungaria, pentru ca din anul 1559 ea să fie limitată numai pentru țările ereditare, Boemia și Ungaria căpătând cancelarii proprii. Camera Aulică, /*Hofkammer*/ era responsabilă pentru finanțe și decontări; ei îi erau subordonate camerele teritoriale de la Viena, Innsbruck, Praga și Preßburg. Cu toate că această Cameră Aulică nu a funcționat ireproșabil, iar dreptul de aprobare al dietelor a fost o piedică serioasă, de îndată ce organizarea nouă se rodase bine, ea a fost un instrument superior al administrației financiare față de oficiile anterioare. Camera Aulică nu s-a putut însă achita de sarcină cu ocazia finanțării războaielor împotriva turcilor, când procurarea simbriei, a muniției și a proviantului pentru trupe reclama mijloace bănești disponibile și urgente. Astfel stând lucrurile, în anul 1556 s-a înființat Consiliul Aulic de Război /*Hofkriegsrat*/, a cărui articulație nu respecta în general frontierele diferitelor țări, formând așadar o instanță centrală în adevăratul sens al cuvântului. Creat de cerințele apărării țării față de turci, Consiliul Aulic de Război nu a putut să facă pe deplin față mai târziu numărului mereu crescând al îndatoririlor; îndeosebi această instanță a fost, prea ușuratic și nu întotdeauna pe drept, făcută responsabilă de toate eșecurile militare în timpul îndelungatei sale existențe.

LUPTELE DIN UNGARIA (1526—1562)

După dubla alegere din anul 1526, decizia pentru Ungaria trebuia s-o aducă armele. În chip firesc, Ferdinand dispunea de forțe mai puternice decât Zápolya; însă o caracteristică esențială a luptei multiseculare a Casei de Habsburg împotriva inamicului turc și a trabanților săi ungurești a fost

faptul că aproape niciodată nu s-au putut concentra toate mijloacele în acest scop. Contradicția confesională, care s-a adâncit tot mai mult, din Reich și țările ereditare a avut și ea un efect paralizant; la acestea s-a adăugat contracararea din partea puterilor europene antihabsburgice. Ea însăși amenințată pe mai multe fronturi de puterea habsburgică, Franța căuta cu febrilitate aliați în spatele adversarilor, „regele preacreștin" aflând ajutorul sultanului, de care îl lega o alianță în toată regula din anul 1536 încoace. Și Anglia, Veneția, Polonia, Bavaria, chiar și statul papal însuși au participat vremelnic la coaliția antiaustriacă, în timp ce Viena a încercat să realizeze o legătură cu Moscova. Ceilalți parteneri aliați s-au schimbat deseori, pe când coaliția dintre Poartă și Franța pe de o parte, iar pe de alta colaborarea dintre cele două linii ale Casei de Habsburg vor deveni pentru multă vreme dominantele politicii europene.

Întrucât după victoria de la Mohács, turcii părăsiseră Ungaria, Ferdinand s-a impus înaintea lui Zápolya care a trebuit să fugă în Polonia. La 3 noiembrie 1527 Ferdinand a fost încoronat la Stuhlweißenburg. Încercările întreprinse pe lângă Poartă pentru a-i determina pe turci să recunoască drepturile lui Ferdinand în Ungaria au eșuat însă. În anul 1528 au avut loc raiduri osmane în Craina și în 1529 sultanul Soliman — un suveran a cărui putere permite o comparație cu cea a lui Carol al V-lea — a întreprins o campanie împotriva Austriei care a fost bine pregătită și înarmată. Pozițiile ungare ale lui Ferdinand au fost repede pierdute. Preßburg, Wiener Neustadt, Bruck an der Leitha au rezistat, dar nu au putut împiedica înaintarea sultanului spre Viena; oricum, s-a reușit întărirea orașului cu o trupă suficientă numărând 18 000 ostași, printre care și contingente boeme și spaniole, și cu o artilerie puternică. Un general destoinic și probat în mai multe rânduri, contele Niklas Salm, a preluat conducerea apărării. Suburbiile au fost arse pentru a nu-i da inamicului posibilitatea apropierii acoperite de zidurile orașului. Turcii au atins la sfârșitul lui septembrie vecinătatea orașului. Ei au încercat în zadar să învingă apărarea prin minări și asalturi în zona porții carintiene. După ce a eșuat un ultim asalt la 14 octombrie, oastea turcească s-a retras în condiții meteorologice nefavorabile; din păcate lipseau forțele necesare unei urmăriri susținute; între timp, tătarii devastaseră cumplit cartierul din sudul Pădurii vieneze. Oricum, s-a reușit o îmbunătățire a poziției lui Ferdinand în Ungaria prin ocuparea fortărețelor importante Raab, Komorn și Gran, în curând fiind

cucerite și Erlau și Tokaj. În anul 1531 Ferdinand a intrat în tratative cu Zápolya, dar nu s-a ajuns la o înțelegere. Și turcii au respins toate propunerile de pace ale lui Ferdinand. În vara anului 1532 sultanul a încercat din nou să înainteze asupra Vienei, alegând de data aceasta o rută mai la sud, însă mica cetate Güns, apărată energic de nobilul croat Nicolae Iuricici, a rezistat eroic; în cele din urmă oastea osmană s-a retras în sud trecând prin teritoriul stirian. În Austria Inferioară, tătarii au făcut din nou ravagii („Renner und Brenner"= alergătorii și incendiatorii); ei se aflau sub comanda lui Kasim-bei; în retragerea lor, ei au fost opriți în văile Pădurii vieneze și nimiciți complet. Amintirea acestui eveniment a rămas deosebit de vie atât în legenda populară austriacă cât și în cea turcească.

Prezența unei oști puternice a lui Carol al V-lea în preajma Vienei îi determinase pe turci să se retragă în toamna anului 1532; nu s-a reușit însă utilizarea acestor trupe imperiale pentru o ofensivă în Ungaria, ratându-se astfel o ocazie favorabilă pentru recucerirea acestei țări. În anul 1537 o oaste a lui Ferdinand a încercat să cucerească orașul Esseg, care fusese în campaniile turcești un loc însemnat de odihnă și concentrare de forțe militare; comandate de generali incapabili și slăbite de epidemii și de lipsa de alimente, trupele habsburgice au suferit o înfrângere grea la Gorian. Fără importanță și consecințe a rămas și faptul că Ferdinand a încheiat, în februarie 1538 și după tratative secrete, un tratat de pace cu Zápolya la Oradea, care promitea Habsburgului stăpânirea întregii Ungarii în cazul decesului contraregelui. Acest tratat nu s-a respectat întrucât partizanii lui Zápolya l-au proclamat rege al Ungariei pe fiul celui decedat în 1540, Ioan Sigismund. Două încercări de cucerire a Budei, întreprinse de Ferdinand, au eșuat, a doua terminându-se cu nimicirea oștii sale (1541); atunci turcii s-au statornicit în acest oraș și în Ungaria centrală cucerind cele mai importante orașe între lacul Balaton și Tisa după o contraofensivă rămasă fără rezultate a margrafului Joachim I de Brandenburg. În cele din urmă s-a ajuns la un armistițiu în anul 1547, pe care Ferdinand a trebuit să-l răscumpere cu un „dar de onoare" anual de 30 000 ducați.

În acești ani se conturează deja împărțirea în trei a Ungariei, care va rămâne caracteristică pentru următorii 150 de ani. Ungaria „regală" cuprindea nord-vestul Croației, apoi regiunile ungare vecine la apus de lacul Balaton, granița trecând Dunărea la est de Raab, ajungând în nord-est, după un parcurs destul de sinuos, dincolo de Zips. În Ungaria de nord-est

se întindea stăpânirea lui Zápolya și a principilor Transilvaniei de mai târziu, care stăpâneau pe lângă această țară și o fâșie avansată din pusta maghiară. Centrul Ungariei, însă, de la munții centrali până dincolo de Tisa, incluzând și Banatul Timișoarei după 1551, forma un pașalâc supus Porții.

În anul 1551 se părea că regele Ferdinand era pe punctul de a ajunge și în stăpânirea Transilvaniei. Regina Isabella, văduva lui Ioan Zápolya, era dispusă să renunțe la Ardeal, încheindu-se un acord corespunzător la Alba Iulia[1]; în același timp cu trupele lui Ferdinand și-au făcut intrarea în Transilvania și trupele turcești care au cucerit atunci Timișoara. Excesele grave ale mercenarilor lui Ferdinand și o reacție la uciderea consilierului Isabellei și a politicianului Georg Utissenici /Martinuzzi/ („Fratele George") de către oamenii generalului Castaldo /17 decembrie 1551 la Vințu de Jos/ au determinat o schimbare radicală. O campanie a principelui elector Moritz de Saxa din toamna anului 1552 a rămas fără rezultat. În curând, Ioan Sigismund a fost recunoscut ca rege în Transilvania și în comitatele vecine, revenindu-se și aici sub suveranitatea sultanului. Un prim asalt al turcilor asupra Szigetului a eșuat (1556) întrucât cetatea a fost despresurată din timp. În cele din urmă emisarul lui Ferdinand, Ogier Ghislain de Busbeck, a reușit să încheie o pace de opt ani în condițiile recunoașterii stăpânirilor existente atunci. În acest tratat de la Constantinopol (1562) Ferdinand s-a obligat la continuarea plății anuale a „darului de onoare" așa cum s-a convenit în anul 1547.

POLITICA IMPERIALĂ ȘI PROBLEMA CONFESIONALĂ. ÎNAINTAREA PROTESTANTISMULUI ÎN ȚĂRILE HABSBURGICE

Începând cu anul 1526 populația stăpânirii de casă a Habsburgilor austrieci a fost și mai eterogenă, din punct de vedere național, decât până atunci. În țările ereditare străvechi elementul german predominase categoric; populației rurale masive slovene, destul de unitare din punct de vedere al structurii sociale, și coloniștilor ladini, friulani, italieni și croați

[1] În text „Karlsburg"(!!), corect ar fi fost *Weißenburg*, denumirea de Karlsburg se trage de la Carol al VI-lea — *n.tr.*

din sudul și sud-estul țărilor ereditare li s-au adăugat acum elementele conducătoare din țările boeme și maghiare cu o conștiință națională foarte bine conturată. Neîncrederea ungurilor și cehilor în germani a reprezentat un factor de perturbare a politicii habsburgice, chiar dacă animozitatea națională a jucat un rol secundar în comparație cu conflictele dintre dinastie și dietele conduse de nobilime, contradicția națională reușind oricum să sporească aceste greutăți. Materia conflictuală cea mai periculoasă o reprezenta însă, începând cu anii '20 ai veacului al XVI-lea, în țările habsburgice și în Reich sciziunea confesională. Disputa confesională și consecințele sale politice au devenit de fapt tema principală a istoriei interne a Austriei până la sfârșitul Războiului de 30 de ani; strâns legată de problematica stărilor, lupta confesională a avut consecințe esențiale pentru poziția Austriei și a dinastiei sale atât în Reich cât și în Europa.

Învățătura confesională protestantă s-a răspândit cu iuțeală în Austria, răspândită fiind deja în primii ani ai lui Ferdinand I în toate păturile sociale, atât în cercurile nobiliare cât și printre mineri, orășeni, studenți și în rândurile țărănimii; însuși clerul nu a fost defel imun noilor încercări de credință. Primirea cea mai impresionantă a noii credințe este cea din partea nobilimii. Christoph Jörger, fiul căpitanului țării de la nordul râului Enns s-a făcut protestant în anul 1522, fiind urmat de părinții săi; în curând, acest exemplu a fost urmat de familiile Starhemberg, Polheim, Dietrichstein, Khevenhüller, Ungnad, Puchheim, Zinzendorff și altele, care vor furniza generații întregi de promotori ai protestantismului. Odrasle ale nobilimii și alți studenți au fost atrași de universitățile din nordul Germaniei, mai ales la Wittenberg, pentru a cunoaște la fața locului noua învățătură; Universitatea din Viena și-a pierdut majoritatea cursanților. Tipografiile orașelor austriece au tipărit scrieri reformate, mai întâi la Viena, unde s-a publicat o operă a lui Joachim von Watt /Vadianus/ în anul 1521. În anul 1524 a fost executat bogatul patrician vienez Kaspar Tauber ca adept al noii învățături. La St. Pölten, Waidhofen, Linz, Wels, Gmunden, Klagenfurt întâlnim numeroși protestanți încă înaintea anului 1525. În atari condiții, nu trebuie să ne mire faptul că o interdicție a scrierilor protestante din anul 1523 a rămas fără rezultat. În anul 1527 Ferdinand I a emis din nou un mandat general de arestare a luteranilor. În această ordonanță se pomenesc și „învățăturile nemaiauzite" ale anabaptiștilor, care în cercurile rurale au avut multă vreme un ecou mult mai

puternic decât luteranismul. Anabaptiștii s-au îndreptat atât împotriva orânduirii laice cât și împotriva celei bisericești, ei pronunțându-se pentru proprietatea comună; din pricina radicalismului lor în chestiunile de credință și neavând nici un sprijin din partea stărilor, anabaptiștii au fost, de la început, persecutați deosebit de sângeros. Suabul Balthasar Hubmaier a organizat anabaptismul în țările dunărene austriece și în Moravia de sud, unde Nikolsburg a devenit centrul sectei sale. După o activitate de prozelitism cu rezultate spectaculoase la Viena, Hubmaier a fost prins și ars pe rug (1528). Și în landul Salzburg și în Stiria au existat mulți anabaptiști și, ca atare, de asemenea mulți martiri ai acestei secte. Cel mai important anabaptist austriac a fost Jakob Huter, originar din valea Puster; învățătura sa găsise mulți adepți în patria sa tiroleză. Pentru a evita persecuțiile permanente cărora le căzuseră deja sute de victime, Huter a condus numeroși adepți anabaptiști în Moravia; aici, el a reorganizat comunele anabaptiste, instituind gospodării colective în așa-zisele „Haushaben“ /case comune/ sau „Bruderhöfe“ /curți de frați/. În anumite privințe, acești anabaptiști împărtășeau concepții înrudite cu acele ale „fraților boemi“ slavi ai lui Petr Chelcicky. Actele de violență, de genul celor comise de anabaptiștii din Westfalia, au fost respinse de confrații lor întru credință din Austria și Boemia; întâmplările din Münster au avut desigur însă un efect nefavorabil și asupra Austriei. Când s-a întors în Tirol în anul 1535, Jakob Huter a fost prins la Klausen și ars pe rug la Innsbruck în februarie 1536. „Frații huteriți“ s-au putut menține, însă, în Moravia până la izbucnirea Războiului de 30 de ani, evenimentele de atunci obligându-i apoi să ia din nou calea exilului /poposind, printre altele, în inima Ardealului!/.

O anumită clarificare în problemele de credință s-a instaurat după ce adepții germani ai lui Luther au prezentat programul lor confesional dietei imperiale întrunite la Augsburg (1530). Întrucât catolicii au continuat să respingă, „*confessio Augustana*“ principii și orașele protestante s-au întrunit în Liga de la Schmalkalden (Turingia) din anul 1531. Pe de altă parte, alegerea lui Ferdinand ca rege roman din 5 ianuarie 1531 a reprezentat un succes remarcabil al Casei de Austria. Lupta împotriva francezilor și turcilor l-a obligat pe Carol al V-lea să adopte o poziție moderată în ciuda convingerilor sale catolice de nestrămutat; la dieta imperială din Nürnberg (1532) s-a ajuns la o înțelegere provizorie cu protestanții. Curând după aceasta, partida principilor protestanți a trecut la ofensivă; o oaste a

lui Filip de Hessen, pe care-l sprijineau financiar Anglia și Franța, a cucerit Württemberg-ul habsburgic care a revenit dinastiei dinainte (1534), prin tratatul de pace de la Kaaden, Habsburgii s-au resemnat cu această pierdere devenită anterior realitate, lor rămânându-le dreptul de a continua să poarte titlul arhiducal și suzeranitatea feudală nominală asupra Württemberg-ului.

Între timp însă, curentul protestant a continuat să se răspândească în țările habsburgice. La finele anului 1541 Ferdinand a convocat o dietă restrânsă la Praga, în care erau reprezentate stările din țările austriece și boeme; dieta trebuia să organizeze și mai ales să finanțeze un ajutor împotriva turcilor. Reprezentanții stărilor s-au pronunțat însă înainte de toate în favoarea pretențiilor bisericești ale protestantismului, revendicarea potirului mirean fiind deocamdată pe prim plan. Înfrângerea Ligii de la Schmalkalden la Mühlberg (1547) de către o oaste a lui Carol al V-lea a dus la o schimbare a raportului de forțe; orașul imperial Konstanz care s-a grăbit să adere la Liga de la Schmalkalden a devenit austriac. Mult mai important a fost faptul că Ferdinand I a reușit să-și întărească substanțial poziția în Țările sudete, el dobândind ducatul Sagan, care fusese vândut anterior Saxoniei, și principatele Oppeln și Ratibor care fuseseră ipotecate liniei francone a familiei Hohenzollern. În Boemia, Ferdinand a adoptat o atitudine mult mai energică față de dietă, care se arătase destul de recalcitrantă în situația critică premergătoare bătăliei de la Mühlberg.

În calitatea sa de „*advocatus ecclesiae*" /apărătorul bisericii/, suveranul Austriei și nu biserica însăși se afla în prima linie de bătaie a luptei de apărare împotriva noii învățături. Călătoriile de inspecție ale lui Ferdinand I, la care participau și mireni catolici, au relevat situația critică în care se afla biserica veche. Rapoartele de inspecție din anii 1528, 1536, 1544 și 1561 arată cu claritate răspândirea destul de constantă a protestantismului. Într-o luare de poziție față de sinodul provincial de la Salzburg din anul 1549, îndeosebi dietele din Carintia și Stiria au manifestat concepții protestante evidente. Numărul comuniunilor pascale catolice a scăzut neîntrerupt până în anul 1560. Propaganda evanghelică a trecut granițele de expresie germană pătrunzând în zonele slavilor meridionali. Hans Ungnad de Sonneck, căpitanul teritorial al Stiriei, l-a sprijinit pe teologul sloven Primus Truber, care a tradus Biblia în limba sa maternă, Ungnad a trebuit să abdice din funcția sa (1556) exilându-se în Württemberg de unde a

continuat să-l susțină pe Truber; atunci s-a întreprins și o traducere croată a Sfintei Scripturi. E drept că protestantismul nu s-a putut impune printre slavii de sud, în schimb, traducerile au deschis cale limbilor vii ale popoarelor contribuind la descoperirea posibilităților lor literare.

Nobilimea protestantă a exploatat această situație pentru a-și însuși bunurile bisericii, chiar dacă majoritatea mănăstirilor a continuat să existe; mulți călugări și numeroase călugărițe au trebuit să-și părăsească chiliile. Lupta lui Luther împotriva celibatului a exersat și asupra clerului mirean o forță de atracție considerabilă. În această situație critică, Ferdinand I a încercat tot posibilul să ajungă la o împăcare confesională, însă cu cât înainta conciliul de la Trient (1545—1562), pe care protestanții, cu excepția unui singur episod, l-au boicotat cu consecvență, cu atât diferențele dogmatice s-au adâncit tot mai mult devenind practic ireconciliabile. Nici concesiile făcute în domeniul unor detalii, cum ar fi de pildă comuniunea sub ambele forme, permisă în cazuri excepționale și catolicilor, nu au fost în stare să acopere contradicțiile esențiale. Astfel rămânea doar posibilitatea recuperării protestanților în favoarea învățăturii vechii biserici, fie prin intermediul convingerii, fie prin forță; ambele metode au fost încercate și aplicate.

Moritz de Saxa, aliatul protestant al lui Carol al V-lea în războiul cu Liga de la Schmalkalden, s-a îndreptat brusc împotriva împăratului (1551), pe care era gata să-l surprindă și să-l ia ostatec la Innsbruck.

Pacea religioasă de la Augsburg (1555) a dus oricum la potolirea luptelor confesionale din Reich pe o durată de vreo 60 de ani. Casa de Austria a trebuit să aprobe această pacificare după ce principi catolici și protestanți ai Reichului se aliaseră cu regele Franței, care a folosit această ocazie pentru a ocupa localitățile Metz, Toul și Verdun. Formula tocmită la Augsburg „*cuius regio, eius religio*“ contravine libertății de conștiință întrucât stăpânul teritorial devine și dictatorul credinței supușilor săi. Formula a fost desigur revendicată și de către Ferdinand I pentru stăpânirea casei sale, ceea ce putea să devină fatal pentru protestanții austrieci. Oricum, Ferdinand a îngăduit atunci împărtășania sub ambele forme, anulând așadar un ordin din anul precedent în baza căruia această comuniune era interzisă.

În anii '60 se pot constata deja primele rezultate esențiale ale contraofensivei catolice eficiente în Austria care nu se limita numai la utilizarea

mijloacelor de forță ale suveranului. Printre episcopii austrieci existau personalități marcante, în acest sens meritând să fie numiți episcopii Fabri și Nausea din Viena; mai puțin îmbucurătoare erau situațiile de la Salzburg și Passau. Chemarea ordinului iezuiților la Viena a avut consecințe multiple; la scurt timp iezuiții s-au statornicit și la Innsbruck și la Praga. La început au venit mai ales negermani, dar și Petrus Canisius din Nimwegen, care activând patru ani la Universitatea din Viena și în domeniul asistenței duhovnicești, a înregistrat câteva prime și modeste succese de convertire; vremelnic el s-a îngrijit și de episcopat ca administrator. La Viena Canisius și-a redactat opera principală, un catehism; datorită conciziei și a accesibilității sale generale acest catehism s-a adeverit a fi un instrument extraordinar și util al învățăturii spirituale, cunoscând după 1555 numeroase ediții și traduceri.

Carol Quintul a abdicat după ce a eșuat în acțiunea de recucerire a orașului Metz; el nu era dispus să accepte realitatea sciziunii confesionale. Cu el s-a resemnat ultimul și poate cel mai important reprezentant al universalismului medieval de pe tronul imperial; el a transformat ideea imperială în aceea de hegemonie universală. În ciuda numeroaselor sale succese, în cele din urmă el a trebuit să eșueze și să se declare învins înaintea colaborării dintre regalitatea franceză și cele mai importante stări ale Reichului și înaintea legăturii strânse dintre lupta politică și confruntările confesionale, cărora în zadar a încercat să le pună capăt. Ca și fratele său Ferdinand, Carol era departe de a fi un contrareformator fanatic și nechibzuit, asemenea fratelui mai mic, el completând loialitatea necondiționată și devotamentul sincer pentru biserica catolică, prin efortul onest pentru aplanarea conflictului confesional. Când, în cea de a treia fază a conciliului de la Trient, Ferdinand a încercat în zadar să impună programul său cuprins în „Cărticica reformei" /„*Reformationslibell*"/ era clar că toate aceste eforturi de aplanare și conciliere nu au fost încununate de nici un succes.

Dorința lui Carol al V-lea a fost ca fiul său Filip să preia succesiunea în Reich și ca titlul de împărat să fie purtat alternativ de câte un reprezentant al celor două linii ale Casei de Habsburg; nici unul din aceste planuri nu a putut fi tradus în practică. Principii germani, și nu numai cei protestanți, l-au respins pe Filip și însuși Ferdinand a lucrat pe ascuns împotriva nepotului său și în favoarea propriei sale candidaturi. Când Filip

s-a însurat cu Maria, regina Angliei, el a renunțat la Imperiul romano-german (1553). Nu multă vreme după abdicarea lui Carol Quintul, Ferdinand a fost proclamat „împărat roman ales“ (1558). Papa Paul al IV-lea, un napolitan, era ca și mulți dintre compatrioții săi un adversar al spaniolilor și Habsburgilor, el refuzând recunoașterea lui Ferdinand, care a fost bănuit la Roma chiar de filoprotestantism. Toate acestea au rămas însă fără vreo consecință căci urmașul lui Paul, papa Pius al IV-lea, a acceptat necondiționat titlul de împărat al lui Ferdinand. Astfel conducerea supremă a Reichului trecuse pe seama liniei austro-germane a Habsburgilor.

În cursul domniei sale îndelungate — care în pofida multor reculuri a fost în esența ei pozitivă — Ferdinand I dobândise respectul popoarelor în ale căror țări venise ca un străin. Recunoașterea și respectul acesta răzbate și din caracterizările unor diplomați externi, ca de pildă din cea făcută suveranului de către venețianul Giustiniano. Statornicirea Casei de Austria în Boemia și Ungaria, instituirea unei administrații centrale eficiente, începutul și continuarea luptei antiosmane ca și împotriva mișcării protestante sunt principalele realizări ale activității acestui suveran. De interesele sale spirituale au profitat îndeosebi colecțiile habsburgice, biblioteca curții și Universitatea din Viena.

ÎMPĂRȚIREA STĂPÂNIRII ȚĂRILOR EREDITARE AUSTRIECE ÎNTRE FIII LUI FERDINAND I

Anulând dispoziții mai vechi privind stăpânirea comună, Ferdinand I ordonase deja în anul 1554 împărțirea conducerii țărilor ereditare între fiii săi. Fiul cel mai mare Maximilian (al II-lea), însurat din 1548 cu o vară a sa, Maria, fiica împăratului Carol Quintul, a primit țările dunărene austriece, inclusiv întregul Salzkammergut; în plus i se asigura succesiunea la tronul Boemiei și Ungariei. În anul 1562 a urmat și alegerea sa ca rege roman. Cel de-al doilea fiu, Ferdinand, a cărui ascendență asupra părintelui omonim stă probabil la originea acestor împărțiri, a fost înzestrat cu landurile Tirol și Vorarlberg. Fără știrea lui Ferdinand I, el s-a însurat în anul 1557 cu frumoasa și culta Philippine Welser, o fată de patricieni din Augsburg; urmașii din această căsătorie, recunoscută de curia romană abia în anul 1576, nu aveau drepturi depline. Al treilea fiu al lui

Ferdinand I, Carol, s-a însurat cu Maria, o fiică a ducelui Albrecht al V-lea de Bavaria; lui i-a revenit complexul teritorial central-austriac, având ca regiuni mai însemnate Stiria, Carintia și Craina, inclusiv fâșia austriacă de-a lungul coastei adriatice.

Experiențele din istoria Casei de Austria din evul mediu târziu nu recomandau deloc reînoirea principiului împărțirii stăpânirilor. Neîncrederea în fiul mai mare, cu înclinații suspecte spre protestantism, teama de acțiuni periculoase din partea membrilor mai tineri și defavorizați ai familiei, poate și chibzuința că în stăpâniri mai restrânse se putea rezista mai ușor puterii dietelor, toate acestea au asigurat probabil încă o dată triumful principiului împărțirii. Întrucât însă fiii lui Ferdinand I conlucrau mult mai bine decât Habsburgii din evul mediu târziu, soluția din anul 1554 nu a avut consecințe nefaste comparabile cu cele ale tratatelor mai vechi de împărțire.

Anumite cercuri așteptaseră ca Maximilian al II-lea (1564—1576) să treacă deschis de partea protestantismului după moartea tatălui său. Maximilian însă promisese solemn lui Ferdinand să rămână mereu credincios confesiunii catolice, menajamentele față de Habsburgii spanioli jucând în această direcție desigur un oarecare rol. Pe de altă parte Maximilian era indispus din pricina discordiilor urâte dinăuntrul taberei protestante, în care se confruntau, din motive dogmatice, partizanii lui Melanchthon și ai lui Flacius Illyricus. Primele revendicări ale dietelor protestante din țările austriece aflate sub autoritatea lor au fost respinse de către Maximilian. O reaprindere a luptei antiosmane a dus apoi la o întrerupere a confruntării confesionale. După moartea lui Ferdinand I tânărul Ioan Sigismund Zápolya a întreprins câteva atacuri asupra Ungariei imperiale, forțele sale militare fiind insuficiente pentru dobândirea unor succese de amploare; de asemenea, și pașa de Timișoara a fost respins; în cele din urmă bătrânul sultan Soliman a pornit din nou într-o campanie. Turcii au pornit de la Esseg peste Dunăre înspre cetatea Sziget cucerind-o după un asediu de o lună. Nicolae Zrinyi, banul Croației care comandase apărarea cetății, a căzut împreună cu majoritatea trupelor; sultanul a murit cu puțin timp înaintea cuceririi cetății. Maximilian dispunea de o oaste puternică, s-a abținut însă de la un atac asupra turcilor. Doar o incursiune a unor forțe central-austriece în Croația s-a soldat cu câteva succese. Epidemii specifice taberelor militare au decimat oastea lui Maxi-

milian, care a eșuat în calitatea sa de comandant militar. În cele din urmă s-a încheiat pacea de la Adrianopol (1568) între împăratul Maximilian și noul sultan Selim al II-lea în ciuda tentativelor întreprinse de Ioan Sigismund de a torpila tratativele. Întrucât acesta era mult prea slab pentru a continua lupta de unul singur a aderat la condițiile păcii renunțând la titlul de rege al Ungariei; în continuare el se numea numai principe al Transilvaniei. Când a murit în anul 1571 Zápolya a fost urmat de mult mai însemnatul Ștefan Báthori.

Când după moartea ultimului Iagellon Sigismund August succesiunea la tronul Poloniei a intrat în actualitate, Báthori a devenit adversarul împăratului. Mai întâi polonezii l-au ales pe Henric de Anjou; o contracandidatură a fiului lui Maximilian, Ernest, a rămas fără rezultat. Când însă Henric a părăsit țara în 1574 pentru a ocupa tronul Franței după moartea fratelui său Carol al IX-lea, coroana Poloniei a fost din nou vacantă. De data aceasta Maximilian a candidat el însuși, având un număr oarecare de partizani în rândurile nobilimii lituaniene și prusace precum și între principii eclesiastici; majoritatea polonezilor însă refuza candidatura monarhului german; o minoritate l-a ales totuși pe Maximilian, ceea ce a rămas un episod lipsit de importanță; candidatul majorității nobiliare, Ștefan Báthori s-a impus în decembrie 1575 adeverindu-se în anii următori ca un domnitor energic și plin de succese; fratele său Christoph a devenit principe al Transilvaniei.

Între timp confruntările confesionale au continuat în țările dunărene austriece. Maximilian al II-lea nu a vrut să acorde protestanților tot ce speraseră aceștia, el renunțând în plus la declanșarea unei contraofensive catolice. Instituirea Consiliului mănăstiresc (1568) era menită să slujească înnoirea catolică; el trebuia să controleze și să dezvolte instituțiile monahale; înființarea sa a urmat examinării rezultatelor călătoriei de inspecție din anul 1566 care dezvăluise situații foarte neplăcute. Împăratul adoptase o atitudine rece, distantă față de sciziunea confesională și a problematicii sale, pe care, cu mare ușurință de altfel, le considera a fi doar o dispută între teologi; cu totul în acord cu această atitudine a fost speranța lui Maximilian într-o posibilă „religie universală“ creștină, împăciuitoare; se povestea că el s-ar fi jurat că nu ar vrea să fie nici papistaș și nici luteran, ci pur și simplu creștin. Împăratul a poruncit protestanților austrieci să elaboreze un regulament bisericesc unitar; elaborarea operei acesteia a

căzut pe seama lui David Chytraeus din Rostock. „Agenda creștină a bisericii /„*Christliche Kirchenagenda*“/ redactată de el a fost modificată în câteva puncte la dorința împăratului, după care Maximilian a decretat în anul 1571 „*Assekuration*“ /„Asigurarea“/. Protestanților li s-au asigurat în acest document drepturi mai largi decât li se concesionase în anul 1568. De acum, stăpânilor și cavalerilor, dar și servitorilor și clăcașilor lor li s-a permis exercitarea cultului lor protestant în castelele, casele și pe domeniile lor, excepție de la aceasta făcând orașele și târgurile suveranului. În cele din urmă s-a permis nobilimii și o slujbă religioasă publică la Viena (1574) și în afara cercurilor dietelor protestantismul era net predominant în rândurile populației urbane. O politică asemănătoare de potolire și de semiaprobare ca în Austria a adoptat Maximilian și față de protestanții atât de neunitari din Boemia.

Domnia fraților lui Maximilian în stăpânirile lor parțiale a stat de asemenea precumpănitor sub semnul confruntărilor confesionale. În regiunile arhiducelui Ferdinand, Tirol și Vorarlberg, catolicismul avea o poziție mai puternică decât aiurea. Țărănimea nu a fost contaminată de luteranism decât în mică măsură, iar anabaptiștii au fost înăbușiți în sânge sau obligați să emigreze. Nobilimea a rămas majoritar catolică; elementul protestant era mai puternic în orașele și târgurile țării, îndeosebi în cele miniere. Întreprinzătorul montan Hans Stainperger s-a întrebuințat energic pentru confesiunea de la Augsburg. Pe de altă parte, ducele Ferdinand s-a arătat de la început decis să restabilească autocrația vechii credințe, căreia oricum majoritatea populației îi rămăsese credincioasă. Iezuiții au activat cu bune rezultate prin intermediul școlii lor din Innsbruck; Petrus Canisius a fost și aici activ câtva timp. Mai târziu a fost rândul franciscanului Johannes Nas, un antiiezuit protejat de arhiduce însuși, care s-a remarcat foarte mult ca predicatorul curții arhiducale. Astfel, principatul teritorial catolic, condus de un regent capabil și destoinic, care, în plus, era și un mare sprijinitor al artelor, îndeplinise în Tirol deja în anii '70 grosul sarcinilor în restabilirea caracterului catolic al țării.

Conflictul confesional a cunoscut cele mai ascuțite forme în țările central-austriece. Carol al II-lea era un catolic convins, soția sa Maria de Wittelsbach, pe care o luase în căsătorie în anul 1571, întrecându-l în ceea ce privește hotărârea fermă în a-și mărturisi credința și poate și în privința energiei personale puse în slujba acestei convingeri. E drept că la început,

arhiducele a trebuit să bată în retragere înaintea ofensivei dietelor protestante. Concesiile făcute de Maximilian au întărit puterea de impunere a revendicărilor protestanților din Austria Centrală; astfel s-a ajuns în februarie 1572 la așa-zisa „pacificare religioasă" / „*Religionspazifikation*" /. Într-o declarație solemnă dinaintea dietei întrunite la Graz, arhiducele a subliniat credința sa de nestrămutat în credința catolică, asigurând totodată libertatea de credință pentru latifundiari și cavaleri, împreună cu familiile, servitorii și „rubedeniile lor aferente întru religie" — sub această denumire nobilimea înțelegea pălmașii ei. Dincolo de această libertate de credință li se recunoștea dreptul de a întreține predicatori și școli „până la obținerea unui acord general, creștin și pașnic". Orașele și târgurile erau exceptate de la aceste concesii, chiar dacă mai ales în acest mediu existau mulți predicatori și dascăli protestanți. De altfel ambele confesiuni s-au întrecut în a influența, prin intermediul educației și învățământului, tineretul în spiritul propriu, de partea catolică situându-se și în Stiria iezuiții pe primul loc, care în anul pacificării au deschis colegiul lor la Graz.

În țările lui Carol necesitățile luptei antiosmane s-au făcut resimțite de repetate ori; prin aceasta s-a impus practica cedării față de diete în chestiunile confesionale în schimbul obținerii aprobării de noi impozite. Conflicte grave de conștiință l-au chinuit pe arhiduce, dar în cele din urmă a trebuit să confirme în 1576 concesiile anterioare; în curând va trebui să dea și mai mult înapoi.

La 12 octombrie 1576 murea, la Regensburg, împăratul Maximilian al II-lea. El adoptase, ca ultimul Habsburg din veacul al XVI-lea, încă o atitudine moderată, de mediere în lupta confesională; imediat după el, orientarea catolică decisă, contrareformatoare se va impune cu autoritate în persoana fiului și succesorului său, Rudolf al II-lea.

DOMNIA LUI RUDOLF AL II-LEA. CONTRAREFORMA ȘI LUPTA ANTIOSMANĂ

Rudolf a fost crescut la curtea spaniolă avându-se o grijă penibilă de a fi ferit de orice înrâurire cât de cât necatolică. Încă în timpul vieții părintelui, el a fost încoronat rege al Ungariei (1572) și al Boemiei (1575);

Maximilian al II-lea a reușit, de asemenea, impunerea alegerii fiului său mai mare ca rege romano-german (octombrie 1575). Patru frați mai mici ai lui Rudolf au fost mai întâi compensați cu bani și părți din tezaurul familiei cu prilejul unei împărțiri a moștenirii din aprilie 1578. În anul 1586, Maximilian (al III-lea), Ernest și Matthias au candidat, ca și Ferdinand de Tirol, la coroana Poloniei. Maximilian a fost ales de o partidă nobiliară, dar el a fost învins pe câmpul de bătălie de către contracandidatul său, prințul Sigismund de Suedia, și de generalul coroanei Jan Zamoyski. Habsburgul a fost prins pe solul Sileziei, la Pitschen (1588), și obligat să renunțe la tron, ceea ce a confirmat prin jurământul de mai târziu. Căsătoria regelui Sigismund cu Habsburga stiriană Ana, o fată a arhiducelui Carol, a dus în curând la o împăcare între Casa de Austria și noua dinastie din Polonia, la aceasta contribuind desigur și colaborarea politico-eclesiastică în sensul Contrareformei. Doi dintre frații habsburgici, Ernest și Albrecht, au fost eliminați după câțiva ani din politica austriacă. Arhiducele Ernest a murit în anul 1595; după o scurtă guvernare în Austria Centrală și Inferioară, fusese numit guvernatorul Țărilor de Jos, în care calitate l-a ajuns moartea. Prevăzut inițial pentru o carieră eclesiastică, Albrecht a preluat din 1598 conducerea Țărilor de Jos, dovedindu-se un suveran destoinic. Căsătoria sa cu Habsburga spaniolă Isabella Clara Eugenia a rămas fără urmași, așa încât după decesul său (1621) sudul Țărilor de Jos a revenit Spaniei. Maximilian a fost numit în anul 1585 „Koadjutor" [*Deutschmeister* = maestrul german al Ordinului Teuton] al marelui maestru al Ordinului Teuton; după eșuarea aventurii poloneze, el a fost regent în Austria Centrală și Tirol; în calitatea sa de comandant de oști a obținut puține succese în lupta împotriva turcilor. Matthias încercase între anii 1577—1582 să acționeze în Țările de Jos ca a treia putere între spanioli și răsculați; după eșuarea acestei aventuri, el a trăit majoritatea timpului în landul de pe cursul superior al râului Enns; începând cu anul 1595 el a putut, în fine, să administreze țările austriece inferioare în calitate de guvernator al împăratului. În curând Matthias va deveni, însă, adversarul cel mai redutabil al lui Rudolf, când opiniile politice și personale contradictorii au dus la o confruntare violentă între împărat și rubedeniile sale mai tinere. Personalitatea cea mai puternică, care s-a impus în acești ani cu autoritate în tratarea tuturor problemelor politice și eclesiastice, a fost prelatul energic Melchior Klesl; el a fost și animatorul principal al Contra-

reformei care a început acum pe toate fronturile o ofensivă decisă în țările austriece dunărene.

Situația catolicismului de aici era, în ciuda unor succese parțiale ale iezuiților, încă destul de tristă. Puterea suverană din Austria Inferioară, exercitată mai întâi de către arhiducele Ernest ca guvernator al împăratului, reușise să spargă câteva breșe durabile pe frontul protestant. Slujba evanghelică din clădirea dietei vieneze a fost sistată, predicatorii fiind obligați să părăsească orașul; printre aceștia se număra și atât de însemnatul Josua Opitz. În iulie 1579 orășenii au înaintat arhiducelui o notă de protest care a rămas fără rezultat. Protestanții din slujba curții au fost concediați, patricieni protestanți de vază fiind închiși. Rezistența dietei era mai mare și înfrângerea ei mai dificilă; înăuntrul ei se afla însă o minoritate catolică foarte influentă, din care făceau parte, între alții, și membri ai marilor familii nobiliare Liechtenstein, Trautson, Harrach și Breuner, cu toții de partea casei domnitoare catolice. Deosebit de fatală a fost împrejurarea, că chiar și în situația aceasta amenințătoare, contradicția dintre adepții lui Melanchthon și cei ai lui Flacius Illyricus nu a putut fi conciliată, urmarea fiind imposibilitatea instaurării unei organizații bisericești luterane unitare și eficiente; calviniștii se separaseră oricum de luterani, menținându-se într-o izolare autoimpusă. De partea catolică nu era numai puterea centrală de stat ci și Melchior Klesl, un fiu de brutar vienez convertit de iezuitul Georg Scherer. Klesl era un duhovnic deosebit de activ și cu succese răsunătoare, un organizator strălucit și un politician deosebit de abil. În calitate de protoiereu la Sf. Ștefan și locțiitor al episcopului de Passau, din 1588 ca administratorul episcopatului Wiener Neustadt, Klesl a desfășurat o activitate deosebit de vastă și complexă. El a trecut cu energie la înlăturarea breșelor din rândurile proprii, apoi a început recuperarea orașelor și târgurilor pentru cauza catolică. În decursul unui deceniu el a reușit să redea predominanța vechii credințe unor orașe mai mari, folosindu-se chiar și de mijloace coercitive; astfel Bruck an der Leitha, Baden, Hainburg, Retz și alte localități au redevenit catolice. Și la Viena Klesl a obținut succese mari în anii 1585—1588. O rezistență anticatolică înverșunată au opus orașul-duplex Krems-Stein și Waidhofen an der Ybbs. În Austria Superioară recatolicizarea a început ceva mai târziu; în acest land protestantismul deținea poziția cea mai puternică. Conducătorii politici ai celor două confesiuni opuse erau aici începând cu anul 1592 căpitanul

teritorial catolic Hans Jakob Löbl de Greinburg și calvinistul Georg Erasmus de Tschernembl, provenit dintr-o familie nobilă din Craina. O răscoală a țăranilor protestanți, la care au aderat și cei din Austria Inferioară și războiul antiosman izbucnit în 1592 au amânat deocamdată formele mai violente ale luptei confesionale înăuntrul cercurilor reprezentate în dietă. Nobilimea protestantă a trebuit să recunoască faptul că răscoala țărănească avea, pe lângă și înaintea tendințelor religioase, motive profunde de ordin social-economic care au conferit mișcării un caracter revoluționar, îndreptat împotriva stăpânilor indiferent de confesiune. De aceea, nobilimea protestantă, conștientă de poziția ei socială, s-a distanțat de la o solidarizare cu tovarășii de credință din rândurile țărănimii, ca atare răscoala a fost înăbușită; discordia socială din tabăra evanghelică a dăunat și mai târziu foarte mult cauzei protestante.

În țările și regiunile ducelui Ferdinand Contrareforma a progresat după 1576 repede, neîntâmpinând practic nici o rezistență notabilă. Resturi protestante s-au menținut în posesiunile tiroleze ale diocezei de Salzburg; și în Vorarlberg au existat câtva timp criptocalviniști sprijiniți de frații lor din cantonul învecinat Graubünden. Soția arhiducelui Ferdinand, Philippine, a murit în anul 1580; cei doi fii ai lor au fost doi tipi de caracter îndoielnic, neproducând bucurii părinților; unul din ei, Andrei, devenit episcop de Konstanz și Brixen fără să fi primit ungerea și consacrarea, a preluat mai târziu și funcția de guvernator al Teritoriilor austriece avansate; fratele său Carol a fost înzestrat cu comitatul de marcă Burgau, cu Nellenburg și Hohenberg; el a moștenit și colecția excepțională de artă din castelul Ambras, colecție alcătuită de tatăl său. Arhiducele Ferdinand s-a recăsătorit, după moartea Philippinei, cu prințesa Ana Ecaterina de Mantova; el se aștepta ca din acest mariaj să se nască urmași masculini cu drepturi depline, dar Ana Ecaterina nu i-a născut decât trei fete, dintre care cea mai mică, Ana, s-a măritat în anul 1611 cu vărul ei, regele și împăratul de mai târziu Matthias. După moartea arhiducelui Ferdinand (1595), cel care a domnit în Tirol ca guvernator a fost arhiducele Maximilian, maestrul german al Ordinului Teuton.

În Austria Centrală, curând după moartea împăratului Maximilian, protestantismul a înregistrat un ultim succes, destul de problematic de altfel, prin care cuceririle din anii 1572 și 1576 nu păreau numai confirmate ci chiar și lărgite. În fața dietei generale a Austriei Centrale întrunite

la Bruck an der Mur, suveranul, care se zbătea să obțină „ajutorul turcesc" atât de necesar, a făcut la 9 februarie 1578 concesii orale care se refereau la predicatorii protestanți din Graz, Judenburg, Klagenfurt și Laibach; într-o formă generală, el s-a referit și la respectarea libertății de cuget și conștiință a orășenilor. Dietele locale au interpretat aceste vorbe ca o tolerare sigură a protestantismului și în orașele și târgurile suveranului, strângând „Pacificarea de la Bruck" împreună cu declarațiile și acordurile din 1572 și 1576 într-un singur „Libell" /cărticică, broșură/. Arhiducele Carol a fost aspru criticat de partea catolică din pricina acestor concesii. El a ordonat publicarea unei variante a pacificării, din care lipsea orice referire la orășeni; această omisiune a fost interpretată ca fiind o falsificare voită a vicecancelarului dr. Wolfgang Schranz; oricum ar fi, protocoalele suveranului țării și a dietelor ar fi trebuit să conțină formulările favorabile propriei partide confesionale, a promisiunilor făcute intenționat destul de vag de către arhiduce la Bruck. Comitatul Görz era regiunea central-austriacă în care protestantismul era cel mai slab; de aceea, încă în anul 1579 s-a putut dispune alungarea predicatorilor reformați de aici. În anul 1585 colegiul iezuit din Graz a fost transformat într-o universitate. Comisiile religioase numite de suveran au început să înlocuiască în multe locuri predicatorii evanghelici cu preoți catolici. Această acțiune a principelui țării a fost puternic sprijinită de către episcopii energici de la Seckau și Lavant, Martin Brenner, respectiv Georg Stobaeus.

După moartea arhiducelui Carol (1590), Austria Centrală a fost administrată de arhiducii Ernest și Maximilian până la preluarea puterii de către fiul lui Carol, Ferdinand (al II-lea) în anul 1595. În persoana acestui suveran a început domnia celui mai înverșunat reprezentant al Contrareformei din rândurile dinastiei habsburgice, care va reuși să elimine aproape complet protestantismul mai întâi din Austria Centrală și apoi din celelalte țări habsburgice cu excepția Ungariei și a Sileziei. Comisiile de reformă, însoțite de mercenari, au cutreierat țara, au închis sau dărâmat bisericile protestante, au ars cărțile evanghelice și au izgonit predicatorii. Cu o asprime asemănătoare celei din Stiria s-a procedat și în Carintia; în cele din urmă a venit și rândul celor două capitale Graz și Klagenfurt (1600), cruțându-se numai nobilimea. În Craina, Contrareforma a fost declanșată ceva mai târziu, înregistrând în schimb un succes rapid cu excepția orașului Laibach.

Din hărțuielile locale de la graniță s-a aprins sub domnia împăratului Rudolf al II-lea un război antiosman de lungă durată (1592-1606); turcii au considerat tratatele de la Constantinopol și Adrianopol ca fiind doar armistiții; în opinia lor, acțiuni mai mici împotriva teritoriului imperial, întreprinse de unități sub 4.000 de oameni și fără artilerie nu reprezentau o încălcare a păcii. Prin aceste războaie de guerilă turcii au căutat să slăbească pozițiile imperiale și să oblige localitățile să se supună și să plătească tribut, mărind totodată astfel propria zonă de dominare. Apărarea frontierei întinse, nefavorabile din punct de vedere strategic, se făcea de către mercenari imperiali de diferite naționalități și de către contingente locale. În general ungurii preferau să nu vadă trupe străine în țara lor, cerând însă consecvent substanțiale sume de bani necesare apărării. Din sistemul asigurării frontierei făceau parte și semnalele de foc („Kreidfeuer") care trebuiau să anunțe din timp, până în adâncimea hinterlandului, apropierea inamicului. De regulă, această măsură a funcționat foarte defectuos, nici moșierii și nici supușii lor fiind dispuși să aducă sacrificii cât de cât modeste pentru aceste stații de alarmă și semnalizare. Înspre sud-est, la granița slovenă dintre Drava și Sava ca și la cea croată dintre Sava și mare, apărarea a fost preluată în 1578 de către arhiducele Carol al Austriei Centrale, el întărind-o prin construirea cetății puternice Karlstadt pe râul Kulpa. Pe porțiuni importante ale graniței au fost ridicate posturi de pază și săpate șanțuri de apărare. Țările central-austriece au adus mari sacrificii în bani și oameni pentru apărarea porțiunii de graniță încredințate lor. În Croația imperială au fost colonizați refugiați ortodocși sârbi din regiunile ocupate de turci, acești „uscoci" dovedindu-se un element pe cât de războinic și viteaz pe atât de recalcitrant și greu de ținut în frâu. Luptele de la granița croată s-au transformat în cele din urmă într-un război de durată (1592—1606), după ce Rupprecht de Eggenberg și alți comandanți au reușit împreună să respingă un raid al pașei Bosniei obținând o victorie strălucitoare la Sissek. În anii următori victoriile s-au schimbat cu înfrângerile. Primul zid de apărare a Vienei, orașul Raab, a fost pierdut, dar în urma unui atac norocos din 1598 s-a reușit recucerirea; reocuparea orașului a fost celebrată în întregul Reich prin inscripții pe cruci și pe semnalele rutiere. Gran, Veszprim și Stuhlweißenburg au schimbat în mai multe rânduri ocupanții-stăpânitori. Ardelenii se aflau din 1595 de partea imperială, adoptând însă o poziție șovăielnică după ce tânărul

Sigismund Báthori renunțase la domnia princiară și trupele imperiale sub comanda generalului Basta ocupaseră țara; în ciuda avertismentelor exprimate de acest comandant militar, s-a început imediat cu contrareformarea Transilvaniei. În curând situația a devenit de-a dreptul haotică. Sigismund Báthori a revocat abdicarea sa și a intrat în legătură cu turcii; Mihai, voievodul viteaz al Țării Românești, a intervenit în lupte, dar a fost ucis din ordinul lui Basta (1601). Succesorul lui Mihai, Radu Șerban, a fost credincios împăratului și a înregistrat succese împotriva turcilor și a clientelei lor, după care Sigismund Báthori a renunțat din nou la tronul princiar (1602). Acum, la Viena se considera că imperialii sunt stăpâni pe situație înăsprind măsurile împotriva protestanților; în consecință, orașele miniere din Ungaria Superioară[1], predominant germane și luterane, și sașii transilvani s-au dezis de împărat pe care-l susținuseră până atunci. Generalul Basta a încercat să salveze situația prin măsuri drastice, rezistența s-a înăsprit însă, iar când Rudolf al II-lea a adoptat o atitudine intransigentă și înaintea cerințelor dietei regale maghiare, nobilul calvin Ștefan Bocskai, până atunci un partizan loial al împăratului, a preluat conducerea nemulțumiților care l-au ales principe al Transilvaniei. Bocskai a avut mulți aderenți și în Ungaria Superioară. Trupele imperiale au trebuit să se retragă înspre apus, turcii exploatând această schimbare pentru a recuceri diferite locuri; în cele din urmă Bocskai a jurat credința marelui vizir.

Acum se impunea încheierea grabnică a păcii. În trecut, încă înaintea rebeliunii lui Bocskai, când Poarta, asaltată de Persia și de răsculații din Asia Mică, era interesată într-un armistițiu, condițiile ar fi fost mult mai prielnice pentru o înlăturare a predominării osmane în Ungaria. Deocamdată, însă, arhiducele Ferdinand din Austria Centrală a reușit încheierea păcii de la Viena, prin care se punea capăt luptelor cu ungurii cărora li s-a acordat libertatea confesională care a fost extinsă tacit și asupra calviniștilor. Pe lângă principatul său transilvan Bocskai a mai obținut câteva comitate din nord-estul Ungariei, care trebuiau să revină însă Casei de Austria în cazul în care principele ar muri fără urmași masculini. Stipulațiile tratatului au trebuit să fie confirmate de dietele austriece și boeme la insistența ungurilor bănuitori. În niște însemnări secrete împăratul a

---

[1] Jumătatea răsăriteană și centrul Slovaciei de astăzi, numite și cu termenii germani de Hauerland (= Țara minierilor) și Zips — *n. tr.*

mărturisit că el a cedat obligat fiind de împrejurări. După încheierea păcii de la Viena și tratativele cu turcii au continuat mai prielnic. În noiembrie 1606 s-a semnat pacea de la Zsitva Torok (la gurile râului Zsitva, între fortăreața Gran și Komorn), în baza căruia Poarta a recunoscut prima dată Austria și împăratul ca o forță egală în drepturi; plata anuală, concepută până atunci de turci ca un tribut, a fost înlocuită printr-un dar bănesc unic. Pentru contactele diplomatice viitoare s-a convenit de asemenea la o deplină egalitate reciprocă în drepturi. Unele din stipulațiile tratatului au fost formulate echivoc, iar versiunea turcească se deosebea destul de mult de cea latină. De aici au rezultat mai târziu anumite greutăți. Pozițiile militare actuale au servit ca principiu de bază după care s-au tras granițele noi, ambelor părți rămânându-le deci cuceririle de până atunci, turcii păstrând așadar Kanizsa și Erlau, iar împăratul Waitzen și comitatul Nograd, atât de important din pricina poziției sale strategice. Rudolf a vrut să saboteze mult timp stipulațiile tratatului de pace cu toate că nu dispunea nici de trupele și nici de banii necesari continuării luptei; o atitudine asemănătoare de respingere a tratatului a adoptat-o și arhiducele Ferdinand al Austriei Centrale. În cele din urmă ei au trebuit să cedeze în fața presiunii exercitate de unguri și de rude. În cursul acestor tratative s-a remarcat purtătorul de cuvânt al stărilor ungare, luteranul destoinic Ștefan Illésházy, care a fost ales palatin al Ungariei în anul 1608.

Curând după încheierea celor două tratate de pace a murit Ștefan Bocskai; el propusese ca succesor pe Valentin Hommonai, un magnat proimperial; transilvănenii l-au ales însă pe Sigismund Rákóczi, care a abdicat curând în favoarea lui Gabriel Báthori, un reprezentant al celei mai de vază familii din Transilvania.

„ZAVISTIA ÎNTRE FRAȚII DE HABSBURG“[1]

Împăratul Rudolf al II-lea avea o cultură generală considerabilă, fiind atras îndeosebi de artele plastice și de științele naturii; ca mecena și

[1] Titlul acestui capitol *(Der „Bruderzwist in Habsburg“)* face aluzie la drama filosofico-culturală a scriitorului austriac Franz Grillparzer *Ein Bruderzwist in Habsburg* (O sfadă între frați în Casa de Habsburg) — *n. tr.*

colecționar el a depășit majoritatea membrilor experți din neamul său; în primii ani nu era lipsit nici de facultatea luării unor decizii politice ferme și sănătoase. Înaintând în vârstă l-au cuprins, însă, din ce în ce mai des, tulburări mintale; faze de inactivitate melancolică alternau cu izbucniri violente ale mâniei irascibile. Cuprins de o neîncredere adâncă față de rudele sale, de anturajul său de la curte și în general față de tot ce era străin, el și-a schimbat în repetate rânduri colaboratorii, le-a retras favoarea în chip brusc și nejustificat lăsând afacerile guvernării în izbeliște. Păreri contradictorii privind pacea cu turcii, pe care împăratul încercase în zadar s-o dejoace, au dus în cele din urmă la izbucnirea unui conflict violent cu rudele sale, la „sfada între frații din Casa de Habsburg". Germenele acestei confruntări fusese însămânțat mai de mult, când frații mai mici, îndeosebi Matthias, ridicaseră pretenții de stăpânire, care au rămas neîmplinite.

Sub impresia știrilor din ce în ce mai alarmante privind comportamentul împăratului, arhiducii au exprimat împreună în 1605 înaintea monarhului îngrijorarea lor în fața consecințelor amenințătoare pentru dinastie ale măsurilor sale; ei nici nu au fost ascultați; dar, oricum, atunci Matthias a primit împuternicirile necesare pentru tratativele cu ungurii și turcii. La sugestia lui Klesl s-a ajuns în final la un acord secret (Viena, 25 aprilie 1607) prin care Matthias a fost recunoscut *de facto* capul familiei și al casei. Când împăratul căuta să reînnoiască lupta antiosmană și să-l separe pe fratele său Matthias de consilierii săi, acesta a inițiat o înțelegere cu dietele maghiare și austriece, cu toate că reprezentanții lor de vază erau protestanți. Politicienii cei mai marcanți ai dietelor au fost, pe lângă Tschernembl, purtătorul de cuvânt atât de consecvent al dietei din Austria Superioară, și ungurul Illésházy, nu lipsit de interese proprii, îndeosebi Karel de Zierotin, un membru cumpătat al comunității fraților moravi și adversar declarat al oricăror acte de violență, și, în fine, compatriotul său catolic Carol de Liechtenstein. În februarie 1608, Austria și Ungaria au încheiat la Preßburg o alianță menită să mențină pacea internă și externă; la aceste tratative clerul catolic a fost absent ca și câțiva nobili credincioși încă împăratului. După demiterea căpitanului țării, Ladislau de Berka, atât de urâtul partizan al împăratului Rudolf al II-lea, Moravia a aderat și ea la această alianță. Boemia a rămas, deocamdată, fidelă împăratului; o dietă convocată de Matthias la Caslau a eșuat din pricina refuzului stărilor

boeme de a se întruni; la fel de lipsită de succese a rămas și o încercare spaniolă de mediere.

Situația politică externă era deosebit de gravă. Henric al IV-lea lucra cu asiduitate la „marele său plan" îndreptat împotriva Casei de Austria, Spaniei și imperiului; dușmani intransigenți ai Habsburgilor dinăuntrul Reichului, cum era bunăoară Christian de Anhalt, în alianță cu Tschernembl, sperau în destrămarea puterii austriece. Un asalt asupra orașului imperial Donauwörth de către ducele Bavariei a dus la închegarea unei alianțe a partidei activiste de protestanți germani, a așa-zisei „Uniuni" (1608); replica la aceasta a fost „Liga" catolică, constituită după un an sub conducerea Bavariei. În timpul acestor evenimente agitate, Matthias a intrat cu forțe militare în Boemia; în cele din urmă s-a ajuns la tratatul de la Lieben (24 iunie 1608) în baza căruia Matthias a dobândit puterea executivă în Ungaria, în Austria de pe ambele maluri ale râului Enns și în Moravia, renunțând, în favoarea lui Rudolf, la Tirol și Teritoriile avansate. Acum însă, Matthias s-a văzut confruntat cu revendicările dietelor aliate cu el. Moravii s-au mulțumit cu o asigurare foarte vagă și generală privind toleranța religioasă. În Austria s-a ajuns la conflicte grave, întrucât Tschernembl și partizanii săi nu s-au lăsat împăcați atât de ușor. Cei din Austria Superioară au stat ca un zid în spatele calvinistului decis și războinic, pe când în Austria Inferioară exista deja o minoritate catolică importantă; și majoritatea orașelor s-a ținut deoparte, când stările protestante s-au întrunit la Horn; în același timp catolicii au depus jurământul de credință lui Matthias la Viena; el a profitat de faptul că ungurii îl aleseseră rege în noiembrie 1608 în schimbul unor concesii corespunzătoare, de ordin confesional și politic; atunci li s-a asigurat și orașelor și târgurilor maghiare libertatea religioasă. După tratative îndelungate, în timpul cărora s-a discutat chiar retrocedarea țărilor administrate de Matthias către împărat, s-a ajuns în cele din urmă la un acord între Matthias și liga de la Horn (19 martie 1609), Karel de Zierotin preluând rolul de mediator. Membrii protestanți ai stării moșierilor și cavalerilor au obținut confirmarea libertăților promise de concesiile lui Maximilian al II-lea; orașelor li s-au confirmat în general „obiceiurile vechi", ceea ce nu însemna încă libertatea de credință și cult; cei din Austria Superioară vor găsi în curând prilejul să-și exprime în acest sens revendicările. La un an de la acest acord,

Tschernembl a obținut o promisiune fermă și pentru orașe, după ce în prealabil intrase în legătură cu palatinul Ungariei Thurzo, succesorul lui Illésházy, avându-l de data aceasta și pe Zierotin de partea sa. În aceste orașe din Austria Superioară catolicismul reușise în ultimele decenii să-și întărească considerabil pozițiile. Exceptând cercurile nobiliare și Austria Superioară, doar o minoritate a populației mai era pe atunci protestantă.

Între timp se schimbase și situația din Boemia. Rudolf al II-lea opusese o rezistență înverșunată revendicării majorității stărilor boeme privind îndeplinirea cerințelor ei de politică religioasă. Când stările au amenințat cu forța armelor, Rudolf a decretat la 9 iulie 1609 „Scrisoarea majestății", în care s-a operat o schimbare formală în sensul că termenul de „protestanți" a fost înlocuit cu cel de „utraquiști"; de fapt, scrisoarea conținea cele mai largi concesiuni în favoarea protestantismului și a dietelor, care s-au făcut vreodată de Casa de Austria în epoca Contrareformei. „Scrisoarea majestății" acorda nobilimii și orașelor libertatea de cult, dreptul construirii de biserici și școli, controlul asupra universității și numirea unei comisii a stărilor, așa-zișii „defensori" [apărători] ai drepturilor acordate. Într-un acord suplimentar între catolici și protestanți privind probleme de detaliu și punere în aplicare era vorba și de dreptul de a construi biserici pe domeniile regale, protestanții extinzând acest drept și asupra domeniilor eclesiastice.

În continuare, politica împăratului a fost determinată de aversiunea sa personală față de fratele său Matthias. După dispoziția lui Rudolf, cel care trebuia să-l urmeze în fruntea Reichului nu era Matthias ci un fiu al lui Carol de Austria Centrală, arhiducele Leopold, episcopul de Passau revenit la condiția laică. Leopold strânsese deja trupe de mercenari, care au devastat regiunea Passau și Austria deasupra râului Enns; în ianuarie 1611 ele s-au îndreptat împotriva Pragăi unde trebuiau să schimbe situația în favoarea împăratului Rudolf al II-lea; ei au luat cu asalt Hradul, nereușind însă și cucerirea orașului, pe care au trebuit să-l părăsească; cu aceasta Rudolf al II-lea a fost compromis irevocabil; dieta s-a declarat de partea lui Matthias, care intrase și el cu trupe în țară și l-a încoronat rege al Boemiei. Lui Rudolf i-a rămas doar reședința în Cetatea Praga /Hradul/; moartea sa, survenită la 20 ianuarie 1612, a pus capăt zavistiei între frați.

După o criză gravă, în politica externă se instaurase între timp o relaxare. Moartea ultimului duce de Jülich și Kleve actualizase problema succesiunii în această regiune vest-germană. Palatinatul-Neuburg, Brandenburg și Saxa au ridicat pretenții de moștenire; și Rudolf al II-lea a intervenit trimițându-l pe arhiducele Leopold la Jülich. Uniunea protestantă s-a aliat cu patronul ei, Henric al IV-lea al Franței, împotriva unei statorniciri a Habsburgilor în acest teritoriu disputat. Uciderea regelui Henric de către un fanatic religios și moartea războinicului elector Frederic al IV-lea din Palatinat au salvat pacea, după ce avuseseră deja loc câteva ostilități. Trecerea fiului moștenitor al principelui de Neuburg /adică al lui Frederic al IV-lea mai sus amintit!/ la catolicism a creat o situație nouă; în cele din urmă, ducatul disputat a fost împărțit între Brandenburg și Palatinat-Neuburg (1614). Izbucnirea unui război european pe solul german a fost încă o dată evitată.

Când sfada dintre frații din Casa de Habsburg se apropia de deznodământ, s-a ajuns și în arhiepiscopia Salzburg la o tragedie a domniei. Ambițiosul și talentatul Wolf Dietrich de Raittenau domnea energic și autoritar, neținând cont de dietă și de practicile tradiționale ale guvernării. Tânărul suveran bisericesc nu făcea nici un secret din legăturile sale intime cu frumoasa fată de patricieni salzburghezi Salome Alt. După un început furtunos, Wolf Dietrich a adoptat măsuri mult mai ponderate în acțiunile sale contrareformatoare căutând să recupereze supușii săi protestanți prin intermediul învățământului eclesiastic al bisericii catolice. Arhiepiscopul a început reconstrucția în stil mare a orașului Salzburg, sacrificând numeroase clădiri vechi, între care și domul romanic avariat de incendii. O confruntare cu ducele Bavariei Maximilian din pricina unor drepturi controversate asupra salinelor va deveni fatală pentru Wolf Dietrich. După respingerea unui atac grăbit și necugetat al arhiepiscopului, Maximilian a intrat în Salzburg. Wolf Dietrich a fost prins în fuga sa prin Carintia și obligat să demisioneze (1612). Succesiunea în arhiepiscopat a revenit unei rude îndepărtate și adversar personal al lui Wolf Dietrich, anume Marcus Sitticus de Hohenems din Vorarlberg, care a domnit într-un stil asemănător cu cel al predecesorului. Amândoi s-au abținut să intervină în luptele și grupările confesionale din Reich, abținându-se așadar și de la o aderare la Ligă.

ÎMPĂRATUL MATTHIAS ȘI ANTECEDENTELE RĂZBOIULUI DE 30 DE ANI

Destul de curând după moartea lui Rudolf al II-lea, Matthias a fost ales împărat la 13 iunie 1612; actul electoral a fost pregătit cu multă abilitate și dibăcie; Matthias a profitat de faptul că el părea mai puțin periculos protestanților decât de exemplu un Ferdinand al Austriei Centrale. Melchior Klesl a operat atunci o schimbare de poziție remarcabilă și demnă de un mare om de stat; contrar atitudinii sale anterioare el a căutat într-adevăr o tocmeală („*Komposition*") cu protestanții; din anul 1611 el fusese personalitatea conducătoare din „Consiliul Secret" și adevăratul șef al politicii, gura poporului numindu-l numaidecât „Viceîmpăratul". El se temea, pe deplin îndreptățit de altfel, de izbucnirea unui război religios care putea să aibă urmări de neprevăzut datorită alianțelor politice externe ale Uniunii și Ligii. O politică externă activă față de turci trebuia să fie supapa pentru tensiunile confesionale. În dieta imperială de la Regensburg (1613), Klesl nu a putut să-și impună planurile din pricina intransigenței ambelor tabere. Protestanții au respins hotărârile majorității catolice a reprezentanților de stări în toate problemele mai importante, ceea ce a dus la o întărire a poziției catolicilor. În ciuda unei rezervări evidente în problemele de politică bisericească adoptate de acum încolo, cariera eclesiastică a lui Klesl a continuat să fie foarte onorabilă. După ce a condus mai multă vreme episcopatul vienez în calitate de administrator, el a devenit episcop în anul 1614 și cardinal în 1615. Datorită comportamentului său autoritar și uneori lipsit de tactul necesar, Klesl a reușit să fie urât în cercul casei suverane. Arhiducele Maximilian plănuia chiar îndepărtarea episcopului Klesl, dar ceilalți Habsburgi au respins această măsură extremă. În cursul anilor, acest prelat a strâns o avere mare, fiind bănuit, mai târziu și fără dovezi, de corupție.

În pofida abilității diplomatice a lui Klesl greutățile împăratului au sporit în toate țările. De-a dreptul confuză și de nepătruns a devenit situația din Ungaria cu toate că turcii păstrau liniștea. Datorită unei guvernări samavolnice în Transilvania, principele Gabriel Báthori a pierdut repede toate simpatiile; conjurații repetate amenințau domnia sa: în războiul împotriva voievodului Țării Românești Radu Șerban, Báthori a avut la început succese, dar oastea sa a fost apoi complet nimicită lângă Brașov. O încercare a împăratului de a câștiga Ardealul a eșuat înaintea

zidurilor Sibiului. Pentru a-i învinge pe adversarii săi din propria-i țară, Báthori s-a apropiat din nou de împărat. Când un alt pretendent la domnia Transilvaniei, un fost partizan al lui Báthori, anume talentatul și energicul Gabriel Bethlen a intrat în țară cu ajutoare turcești, Báthori a fost învins și ucis, Bethlen devenind stăpânul țării. După un timp oarecare curtea de la Viena l-a recunoscut ca principe de Transilvania prin tratatul de pace de la Tyrnau (6 mai 1615); raporturile reciproce au rămas însă tensionate. Nu mult după aceasta s-a prelungit și pacea cu turcii pentru alți 20 de ani (tratatul de la Viena din 14 iulie 1615).

În anul 1615 a izbucnit un conflict armat între arhiducele Ferdinand al Austriei Centrale și Republica Veneția din cauza pirateriei practicate de uscocii colonizați în regiunea coastei croate dimprejurul orașului Zengg; la rândul lor, venețienii încercau să blocheze comerțul adriatic austriac. Ferdinand dispunea de puține trupe, dar apărarea tenace a fortăreței Gradiska, la care s-a remarcat îndeosebi colonelul Albrecht von Wallenstein, a împiedicat obținerea de succese mai mari din partea adversarilor. După o mediere a Franței și Spaniei s-a încheiat în cele din urmă un tratat de pace (Madrid, 26 septembrie 1617). O trupă de ocupație germană s-a instalat la Zengg, uscocii au fost potoliți, venețienii au eliberat câteva regiuni ocupate. Întrucât problema navigației adriatice a rămas deschisă, tratatul de la Madrid era departe de a fi favorabil, dar el a permis un răgaz Austriei pe acest front secundar, când evoluția politică din Boemia se agrava din ce în ce mai amenințător.

Regatul Boemiei devenise o zonă fierbinte din punct de vedere confesional, dar deja și din cel național. După explozia husitismului, căreia i-a căzut victimă cea mai mare parte a elementului german din Boemia centrală, populația germană s-a reîntărit prin imigrări continue; nord-vestul țării a fost întotdeauna german. În anul 1615, dieta boemă, dominată de nobilimea cehă, a luat mai multe decizii din care emană o puternică orientare antigermană, cu toate că liderii cei mai influenți ai nobilimii ca Matthias Thurn și Leonhard Colonna de Fels erau străini de origine semigermană. În lumina acestor hotărâri, limba germană urma să fie eliminată în mare măsură în relațiile cu oficialitățile dar și în public și în serviciul divin, copiii imigranților urmau să fie obligați să învețe și să vorbească limba cehă. Tendințe asemănătoare se pot constata și în dieta moravă. Și contradicțiile sociale erau considerabile în Țările sudete, astfel că partea

boemă a renunțat la înarmarea țăranilor în fazele decisive ale luptei. Decisivă era însă sciziunea confesională, pe care Scrisoarea majestății nu reușise s-o înlăture, mai ales că în privința interpretării documentului persistau destule divergențe de opinii. Scrisoarea majestății acordase protestanților dreptul de a construi biserici și pe domeniul regal în care ei au inclus și domeniul eclesiastic; catolicii au respins această interpretare, diferendul ducând la conflictele în jurul construcțiilor bisericești de la Braunau și Klostergrab. Întrucât plângerile protestanților din Braunau împotriva stopării construirii bisericii au fost respinse, partida radicală a plănuit o acțiune care trebuia să ducă inevitabil la ruptură; această partidă radicală era condusă de Matthias Thurn care, cu puțin timp în urmă, adică în iunie 1617, se lăsase surprins de alegerea arhiducelui Ferdinand ca rege al Boemiei. Acțiunea planificată amintită mai sus a fost de fapt defenestrarea de la Praga. La 23 mai 1618 o delegație a stărilor s-a deplasat la Hrad. După dispute violente, guvernatorii regali cei mai urâți, Iaroslav de Martinitz și Wilhelm de Slavata, împreună cu secretarul particular Philipp Fabrizius au fost aruncați pe fereastră în șanțul castelului; toți trei au supraviețuit căderii libere.

Mult mai dificil de realizat decât executarea acestui act de violență au fost siguranța și organizarea țării, întrucât trebuia să se aștepte la o reacție a Vienei corespunzătoare faptei de la Praga. Wilhelm de Ruppa a preluat conducerea unui „directoriu" /comitet de conducere/ compus din 30 de membri ai dietei, Matthias Thurn, adevăratul inițiator al mișcării, preluând comanda unei oștiri recrutate în grabă; împotriva catolicilor s-a acționat cu asprime; iezuiții au fost izgoniți din țară. Pe când supușii stăpânilor catolici puteau de acum încolo să-și mărturisească liber confesiunea protestantă, țăranilor catolici ai nobililor protestanți nu li s-a acordat o concesiune corespunzătoare, ei fiind în continuare obligați să împărtășească credința stăpânului.

La Viena domnea o confuzie considerabilă. Ca de obicei, împăratul Matthias s-a bizuit pe consiliul lui Klesl, amândoi dorind de fapt pacea; s-a intrat în tratative cu dieta boemă, care nu a pus însă capăt cursei înarmărilor. O partidă războinică condusă de regele Ferdinand și întărită de refugiați catolici din Boemia a considerat că a sosit momentul pentru a forța decizia cu ajutorul armelor; această grupare îl ura în chip deosebit pe Klesl. Ferdinand a ordonat arestarea sa de către președintele Camerei

Aulice, Breuner, care l-a condus pe Klesl în Tirol, unde a primit domiciliu obligatoriu în castelul Ambras și la Georgenberg; mai târziu i s-a permis să plece în Italia, de unde s-a întors la Viena în anul 1627, dobândind numaidecât un renume, dar lipsit de vreo influență politică; el a murit la Viena (18 septembrie 1630). Mersul primei duzini de ani ai marii conflagrații părea să contrazică temerile sale; apoi a intervenit acea schimbare de care se temuse întrucât era mult mai clarvăzător decât adversarii săi. Averea enormă a lui Klesl a fost confiscată la răsturnarea sa, fiind cheltuită pentru finanțarea trupelor imperiale angajate în război.

RĂZBOIUL DE 30 DE ANI

Demiterea lui Klesl conferise partidei războinice austriece, susținute de Spania, o superioritate incontestabilă; izbucnirea deschisă a luptei a devenit însă inevitabilă abia în urma morții împăratului Matthias intervenite la 20 martie 1619. Ambițiosul împărat lipsit de voință nu reușise să domine situația politică; totuși, toate speranțele de pace depindeau de persoana sa, pentru că, după ce arhiducele Maximilian, regentul Tirolului și al Teritoriilor avansate, murise deja în 1618, conducerea Casei de Austria a trecut în mâinile lui Ferdinand contrareformatorul cel mai implacabil de care se temeau toți protestanții.

Poziția lui Ferdinand nu era însă suficient de întărită. Trupele boeme și morave ale lui Thurn au înaintat în Austria Inferioară trecând Dunărea la Fischamend de unde au pornit marșul asupra Vienei. O delegație a stărilor protestante din Austria Inferioară, condusă de comitele Paul Jakob de Starhemberg și de baronul Andreas de Thonradel, a încercat să obțină o pace de renunțare cu Boemia și de concesii în treburile confesionale din partea lui Ferdinand. Suveranul a rămas însă intransigent. Sosirea cuirasierilor /cavaleria grea/ chemați să întărească garnizoana orașului, și intrarea demonstrativă a trupei în curtea reședinței imperiale vieneze au făcut o impresie profundă asupra populației și a dietei. Mai târziu evenimentele din jurul acestei „petiții de asalt“ au fost dramatizate exagerat. Nobilii protestanți se manifestaseră deciși, dar nu ireverențioși. Trupele boeme nu au mai îndrăznit să reatace Viena, ele retrăgându-se în curând în țara lor. Și acolo /adică în Boemia/ poziția imperialilor se îmbunătățise,

după ce comandantul de mercenari Ernest de Mansfeld a fost învins de generalul imperial Bouquoy; Ernest fusese expediat în Boemia de ducele de Savoia, care era catolic, dar un adversar declarat al Habsburgilor. Ferdinand s-a deplasat la Frankfurt /pe Main/ pentru a fi ales împărat; în ciuda rezervelor protestanților, el a fost ales în unanimitate la 28 august /1619/; în chip straniu, el a obținut și votul electorului Frederic al Palatinatului, pe care rebelii îl aleseseră cu două zile în urmă rege al Boemiei (în prealabil ei îl demiseseră pe Ferdinand) încoronându-l în curând la Praga. De ambele părți, războiul nu a fost purtat cu prea mare consecvență; spre sfârșitul anului /1619/ balanța părea să se încline în favoarea Boemiei, căreia i se aliase principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, care a reușit în timp record să cucerească Ungaria imperială de la nord de Dunăre. Trupele adversare împăratului au pătruns din nou până la porțile Vienei, care a fost pusă în stare de apărare de către împăratul însuși. Pătrunderea, dinspre Polonia, a unui adversar catolic al lui Bethlen, Valentin Drugeth de Hommonai, în spatele trupelor principelui Ardealului, l-a obligat pe acesta să se retragă, ceea ce a determinat la rândul său retragerea boemilor. Ferdinand a încheiat cu Bethlen un armistițiu, în baza căruia acesta din urmă păstra regența asupra teritoriilor ocupate.

În anul 1620 s-a evidențiat și mai mult caracterul internațional al disputei pentru teritoriile coroanei lui Wenzel. Deosebit de important a devenit faptul că în Reich alianța stărilor imperiale catolice, Liga, se constituise din nou; energicul duce al Bavariei, Maximilian, a pus pe picioare o armată puternică a Ligii, comandată de generalul experimentat Johann Tserklaes, baron de Tilly. Important a fost apoi că electorul Saxei, Johann Georg, l-a sprijinit pe împărat; prin aceasta, tabăra protestantă a fost scindată. Palatinatul își pusese mari speranțe în posibili adversari catolici ai Habsburgilor; exceptând Savoia, asemenea speranțe au fost profund deziluzionate; îndeosebi regele Ludovic al XIII-lea al Franței a fost acela care a refuzat să sprijine rebelii din Boemia împotriva stăpânului lor.

În timpul înaintării lui Thurn și Bethlen, dieta din Austria Superioară s-a grăbit să se alieze aproape pe față Boemiei, desigur sub influența lui Tschernembl. Trupelor adverse intrate în țară nu li s-a putut opune însă nici o rezistență, țara fiind așadar ocupată; conform unei înțelegeri anterioare, împăratul a zălogit Austria Superioară Bavariei până la achitarea cheltuielilor de război. Trupele Ligii au trecut Dunărea, făcând joncțiunea

cu trupele imperiale ale lui Bouquoy în regiunea Waldviertel. Oastea întrunită s-a îndreptat asupra Pragăi; în ciuda ezitării lui Bouquoy, Tilly a pornit un atac împotriva boemilor care se baricadaseră în pripă la poalele Muntelui Alb, fiind ajutați de contingente maghiare; după o luptă scurtă, oastea catolică a repurtat o victorie strălucită și decisivă. Frederic al Palatinatului a fugit fără să încerce măcar să apere Praga, părăsind Boemia; cu năduf a fost în curând poreclit și batjocorit ca „regele iernatic"; nu mult timp după această aventură el s-a deplasat în Țările de Jos.

Boemia, Moravia și Silezia erau acum în mâinile sigure ale Austriei. Gabriel Bethlen a încheiat la timp o pace favorabilă, reușind să păstreze o parte a cuceririlor sale anterioare. Regiunea Lausitz a fost zălogită electorului de Saxa care intrase dinspre miazănoapte în Boemia. În Boemia și Moravia au fost numite comisii imperiale sub conducerea lui Carol de Liechtenstein și a cardinalului Dietrichstein. Capii răscoalei care nu reușiseră să fugă au fost executați, alți nobili compromiși și-au pierdut averea. Mulți protestanți au părăsit țara. Împăratul Ferdinand a considerat că, din pricina răscoalei, Boemia și-a pierdut dreptul la privilegii; el a tăiat în public „Scrisoarea majestății" a lui Rudolf al II-lea. O măsură decisivă a fost așa-zisa „constituție revizuită" [„*Verneuerte Landesordnung*"] din anul 1627 care transforma Boemia și teritoriile ei secundare într-un regat ereditar al Casei de Habsburg, dreptul de vot al stărilor intrând din nou în vigoare abia după stingerea dinastiei; competența dietei a fost redusă la chestiunile financiare, cancelaria aulică boemă a fost transferată la Viena.

Numeroși stăpâni străini au dobândit atunci domenii întinse în Boemia și Moravia, nobilimea schimbându-și componența și caracterul în urma imigrării de familii catolice, atât de origine romanică cât și germană. Puterea centrală nu a dus nici o politică de germanizare; dar absolutismul a dus în chip firesc și necesar la o folosire și răspândire mai mare ale limbii germane vorbite la curte, limba cehă pierzând treptat însemnătatea anterioară.[1]

---

[1] Tradiția naționalistă cehă și istoriografia slavofilă apuseană (caracteristică pentru aceasta este cartea lui Ernest Denis „*La Bohême depuis la Montagne Blanche*", scrisă în anul 1903 în atmosfera tensiunilor internaționale premergătoare primului război mondial) a interpretat evenimentele dintre 1620—1627 cu consecvență ca fiind de fapt începutul unui „martiriu" al poporului ceh sub stăpânirea habsburgică; în realitate confruntările dintre absolutism și puterea stărilor, dintre catolicism și protestantism stăteau pe departe în primul plan al vieții publice și politice.

Împăratul Ferdinand era acum stăpânul absolut în propria-i casă iar faptul că poziția specială a Teritoriilor avansate a ieșit din nou în evidență în cursul anilor '20 nu a avut vreo importanță prea mare. Arhiducelui Max i-a urmat în anul 1619 vărul său mai tânăr, arhiducele Leopold; destinat carierei eclesiastice, el era deja în posesia demnităților bisericești ale episcopului de Passau (mai târziu va deveni și episcop de Straßburg); deocamdată el era guvernatorul Teritoriilor avansate; el era, de altfel, un om politic deosebit de capabil; în anul 1625 Leopold a renunțat la funcțiile sale eclesiastice și s-a însurat cu prințesa Claudia de Medici; un an mai târziu arhiducele a obținut din partea împăratului recunoașterea ca suveran ereditar al Tirolului și al Teritoriilor avansate suabe, mai târziu și al celorlalte stăpâniri avansate.

La mijlocul anilor '20 Austria Superioară a fost cuprinsă de o criză gravă. La introducerea preoților catolici au izbucnit în această țară amanetată Bavariei răzmerițe locale care s-au transformat într-o răscoală mai amplă în regiunea Frankenburg. Guvernatorul bavarez, baronul Adam de Herberstorff, un convertit, a ordonat numeroase arestări; nesocotind o promisiune anterioară, el a dispus ca 38 de bărbați să-și decidă soarta la zaruri; 17 dintre ei au fost spânzurați. Acest „joc de zaruri de la Frankenburg" și un patent contrareformatoriu imperial au constituit prilejul unei răscoale deschise a țăranilor protestanți, care au aflat conducători destoinici în persoana lui Stephan Fadinger și a cumnatului său Christoph Zeller. Și locuitorii unor orașe s-au aliat răscoalei, în parte benevol, în parte constrâns. În ciuda unui asediu îndelungat, capitala Linz, nu a putut fi cuerită; în această acțiune a căzut Fadinger. Au urmat alte înfrângeri; în septembrie 1626 s-a încheiat un armistițiu; într-o patentă de amnistie, împăratul a promis țăranilor măcar ușurarea situației lor sociale. Când trupe bavareze au intrat în țară, țăranii s-au răsculat din nou; ei au fost însă învinși de imperiali și bavarezi sub comanda lui Gottfried Heinrich von Pappenheim la Eferding și Gmunden. Pierderi grele și sângeroase și pedepse extrem de aspre au frânt în cele din urmă orice rezistență. În anul 1628 Austria Superioară a revenit sub stăpânirea habsburgică. Contrareforma în țările austriece a fost atunci intensificată; în decursul câtorva decenii s-a reușit în această țară redevenită catolică ștergerea aproape completă a amintirii răscoalei din 1628 și a spiritului ei revoluționar.

În anul 1627 s-au emis patente imperiale pentru Austria Superioară și Inferioară care dispuneau încheierea procesului de recatolicizare; un mandat asemănător a urmat la 1 august 1628 pentru Austria Centrală. O oarecare deosebire în tratamentul aplicat diferitelor țări a fost condiționată de bunăvoința lui Ferdinand de a respecta dispozițiile de toleranță acordate nobilimii protestante loiale din Austria Inferioară; în rest, nobilimea nu a mai fost cruțată, urmarea fiind un val masiv de emigrări, țărani și orășeni, negustori și nobili au părăsit țara, Austria pierzând mii de cetățeni de valoare. Majoritatea exilaților s-au îndreptat spre principatele și orașele imperiale protestante din Germania de sud.

Pretențiile aliaților împăratului, Spania și Bavaria, au dus, după victoria din Boemia, la continuarea războiului în apus. Palatinatul a fost cucerit, apoi trupele împăratului și ale Ligii au atacat în nordul Germaniei mercenarii inamici conduși de Ernst de Mansfeld și Christian de Anhalt. Protestanții din nordul Germaniei au apelat la regele Danemarcii, Christian al IV-lea, care a și intervenit; trupele sale au fost învinse de oastea Ligii comandată de Tilly, iar generalul imperial Albrecht von Wallenstein a pătruns în Iutlanda.

Pacea de la Lübeck (1629) părea să asigure lui Ferdinand al II-lea stăpânirea Germaniei și hegemonia Casei de Austria. Cerințele confesionale exagerate din edictul de restituire din anul 1629, prin care împăratul a încercat să readucă situația Reichului la nivelul păcii religioase de la Augsburg, a ațâțat protestanții să depună o rezistență disperată.

Wallenstein a intenționat să înlăture privilegiul electoral al principilor electori și să transforme Germania într-un regat ereditar. Ca și diplomația spaniolă, el a recunoscut riscurile periculoase ale unei politici religioase nerealiste, Ferdinand însă, a ratat șansele politice din motive de conștiință. O altă și gravă greșeală a fost demiterea lui Wallenstein la dieta principilor de la Regensburg din iulie 1630, chiar dacă împăratul a aprobat această măsură în urma unor insistențe extreme din partea principilor, îndeosebi a lui Maximilian de Bavaria; la această demitere a contribuit și diplomația franceză, care se afla deja în mâinile lucidului și clarvăzătorului cardinal Richelieu. Wallenstein s-a retras pe moșiile sale din Boemia; în urma confiscărilor din anul 1620 el dobândise domeniile Reichenberg și Friedland, iar mai târziu, Ferdinand îl investise și cu ducatul Mecklenburg. Plin de

amărăciune, Wallenstein, demis pe nedrept, a declarat că împăratul va regreta amarnic acest afront.

Destituirea lui Wallenstein a intervenit într-un moment în care regele Suediei Gustav Adolf se afla deja pe malul german al Mării Baltice; el dispunea de un punct de sprijin puternic la Stralsund, oraș pe care Wallenstein nu reușise să-l cucerească. Subsidii franceze considerabile au asigurat lui Gustav Adolf bazele financiare pentru desfășurarea unui război întins de către o armată bine instruită și deosebit de eficace datorită colaborării judicioase a diferitelor genuri de arme. Pe lângă țelurile protestante, Gustav Adolf urmărea și scopuri național-suedeze. Așa-zisul „*Dominium maris Baltici*“, stăpânirea Mării Baltice reprezenta punctul principal al programului său. În pofida unor succese răsunătoare dobândite la început de suedezi, principii protestanți din Germania de nord au ezitat să treacă fățiș de partea suedezilor; în aceste împrejurări, generalul Tilly, care comanda trupele reunite ale Ligii și ale împăratului, a putut să cucerească orașul Magdeburg (aprilie 1631), care a fost cuprins de flăcări. Oroarea provocată de arderea Magdeburgului în opinia publică nord-germană, care punea pe nedrept această catastrofă pe seama unei incendieri intenționate a lui Tilly, i-a determinat pe protestanții germani să colaboreze cu Gustav Adolf. În ciuda fugii aliaților saxoni, suedezii au bătut armata, obișnuită numai cu victorii, a lui Tilly la Breitenfeld în apropiere de Leipzig (17 septembrie 1631); după o altă victorie la Rain pe Lech, Bavaria stătea deschisă suedezilor. Münchenul a căzut; doar cetatea Ingolstadt a rezistat; și Tirolul părea amenințat, dar arhiducele Leopold luase suficiente măsuri de apărare.

Ajuns la ananghie, Ferdinand al II-lea a apelat din nou la Wallenstein. Nu era deloc ușor să-l recâștige pe profund jignitul Wallenstein pentru serviciul imperial, mai ales că între timp acesta intrase în tratative și cu suedezii. După negocieri îndelungate purtate la Göllersdorf, Wallenstein a preluat din nou comanda, după ce în prealabil a trebuit să fie satisfăcute cerințele sale extraordinare vizând împuterniciri aproape neîngrădite; datorită priceperii și prestigiului său, s-a putut organiza destul de repede o armată puternică. Wallenstein a reușit să-l oblige pe Gustav Adolf să renunțe la atacul asupra țărilor austriece. În tabăra sa fortificată de la Nürnberg, Wallenstein a respins cu succes atacul suedezilor de la începutul lui septembrie 1632; luptele s-au mutat în Saxonia. Suedezii au atacat

la 16 noiembrie 1632 oastea lui Wallenstein la Lützen. În urma detașării pripite a trupelor lui Pappenheim imperialii au fost slăbiți; din armata lui Pappenheim, doar cavaleria a putut să sosească la timp participând la bătălie[1]. În încleștarea îndârjită au căzut Gustav Adolf și Pappenheim; în cele din urmă suedezii au rămas învingători, Wallenstein retrăgându-se prin Leipzig în Boemia. La Praga el a ținut un tribunal pentru crime de război; ofițerii care nu corespunseseră așteptărilor la Lützen au fost condamnați la pedeapsa capitală.

În perioada următoare strategia și comportamentul personal al lui Wallenstein au devenit din ce în ce mai de nepătruns. Din tabăra sa s-au declanșat luări de contact cu emigrația boemă; un emisar interceptat, Sesima Rasin, a declarat că generalismul tindea spre coroana Boemiei. Wallenstein a purtat și cu inamicul suedez tratative secrete care contraveneau indicațiilor de la Viena. Piccolomini l-a înștiințat pe Ferdinand despre un plan al generalisimului vizând împărțirea Europei Centrale și răsturnarea Casei de Austria — justețea acestei informații abia dacă se poate verifica. Atitudinea și fapta lui Wallenstein nu au fost inspirate probabil nici de resentimentele sale naționalist-cehe, cum crede Iosif Pekar, nici de o autentică „convingere despre menirea Reichului" /„reichische Gesinnung"/, cum presupune Heinrich von Srbik. Dacă între comandanții militari ai Războiului de 30 de ani a existat unul care a avut preocupare față de Reich și fiind un adevărat patriot german, acesta a fost saxonul Hans Georg von Arnim; din păcate, acesta se afla în tabăra dușmană, acționând din toate puterile împotriva planurilor lui Wallenstein; saxonului i s-a părut că aceste planuri urmăreau înstrăinarea Reichului în favoarea dușmanilor externi. Judecând după originea și convingerea sa, stăpânul de Friedland era mai degrabă un adevărat cosmopolit. Înăcrirea provocată de cercurile dușmane de la curtea vieneză de Bavaria și Spania și setea de răzbunare pentru jigniri reale și imaginare l-au îndemnat pe Wallenstein să caute înțelegerea, frizând înalta trădare, cu adversarii, lansându-se astfel pe o orbită fatală, fără de întoarcere, în pofida unor ezitări ocazionale, care au avut doar darul de a trezi bănuiala partenerilor la masa tratativelor.

[1] De aici derivă expresia germană „Ich kenne doch meine Pappenheimer" (cu variante) adică „Îmi cunosc falițiii!" — *n. tr.*

O ciudă deosebită a cuprins Viena după ce Wallenstein l-a eliberat pe arhirebelul boem Matthias Thurn, care fusese prins cu prilejul unei victorii asupra trupelor armate suedeze la Steinau; când suedezii au cucerit în noiembrie 1633 orașul Regensburg, Wallenstein a refuzat orice ajutor ducelui Bavariei, ceea ce a sporit și mai mult mânia la Viena. Wallenstein a refuzat de asemenea trimiterea unui corp de armată în sprijinul unei oștiri spaniole pătrunse în Germania de sud. Și mai îngrijorător a fost faptul că Wallenstein a dispus și obținut la 12 ianuarie 1634 de la ofițerii săi semnarea unei declarații de loialitate (prima hotărâre de la Pilsen) în ale cărei forme definitive au dispărut îngrădirile pe durata serviciului său imperial, îngrădiri cuprinse încă în versiunea originală. Informată de toate acestea de către ofițeri credincioși împăratului, Viena a trecut la contra-măsurile corespunzătoare. Majoritatea trupelor au refuzat lui Wallenstein ascultarea. S-a emis o patentă de proscripție care conținea somația de a-l anihila, viu sau mort, pe Wallenstein; drept urmare acesta s-a deplasat de la Pilsen la Eger pentru a pregăti joncțiunea cu suedezii, dar în noaptea lui 25 februarie 1634 a căzut victimă împreună cu cumnatul său Trcka și partizanii săi Kinsky, Ilow și Neumann, unui complot organizat de un triumvirat de ofițeri proimperiali, anume irlandezul Walter Butler și scoțienii John Gordon și Walter Leslie. Din pricina procedurii împotriva lui Wallenstein, lui Ferdinand al II-lea i s-au făcut reproșuri grave. În realitate, monarhul a cerut de la trei consilieri secreți, personali (principele Eggenberg, episcopul Vienei Wolfrath și contele Maximilian Trauttmansdorff care nu se numărau printre adversarii declarați ai lui Wallenstein) elaborarea unui referat obiectiv privind delictele generalisimului; această practică aduce a proces secret lipsit de posibilitatea apărării și justificării din partea acuzatului, a cărui culpabilitate părea dovedită. Contrar unei opinii larg răspândite, duhovnicul împăratului, părintele Wilhelm Lamormain S.J.[1] nu a participat la pregătirea acțiunii împotriva lui Wallenstein, chiar dacă în scrierile sale el a justificat-o.

Anul 1634 a adus mari succese trupelor imperiale și aliaților lor. În vară, Regensburgul a fost recucerit și la 6 septembrie trupele reunite spaniole, imperiale și bavareze au învins decisiv pe suedezi la Nördlingen. Încă

[1] Prescurtarea pentru *Societas Jesu* care atestează apartenența la ordinul iezuit a persoanei al cărei nume propriu este urmat de aceste două litere — *n. tr.*

înaintea acestei bătălii, împăratul intrase în tratative cu Saxonia care au dus apoi la încheierea păcii de la Praga (mai 1635); în curând cele mai importante diete ale Reichului au aderat la acest tratat; renunțarea împăratului la aplicarea edictului de restituire în Germania de nord oferise o premisă esențială pentru acest acord. Doar protestanții din Germania de sud, amenințați cu dispariția mai țineau cu Suedia și războiul s-ar fi terminat probabil dacă Franța n-ar fi intervenit deschis în lupte; până atunci ea luptase împotriva păcii numai pe căi diplomatice. Suedia se putea determina la încetarea războiului în schimbul cedării unor locuri de pe litoralul Mării Baltice; apreciind însă complet greșit efectele intrării Franței în război, Viena spera să obțină condiții și mai avantajoase.

În prelungita fază finală a războiului, de partea imperială au luptat curând, pe lângă Spania și Bavaria, și Saxonia, trecător și Brandenburgul, în tabăra adversă stând, alături de Franța și Suedia, Țările de Jos și Savoia, principate germane mai mici, cum ar fi Hessen, ca și oastea puternică a protestanților sud-germani sub conducerea ducelui Bernhard de Weimar, care coopera strâns cu francezii. Fiind lipsite de experiența militară, însemnatele trupe franceze nu au înregistrat deocamdată vreun succes notabil; în schimb, generalul suedez Banér a învins în anul 1636 o oaste imperialo-saxonă la Wittstock în apropierea coastei baltice.

La 15 februarie 1637 a murit împăratul Ferdinand al II-lea; pe parcursul tuturor vicisitudinilor războiului el adoptase o atitudine fermă, chiar dacă aceasta nu a fost și mereu înțeleaptă din punct de vedere politic; ideea modernă a rațiunii de stat, de care s-a lăsat ghidat un om de talia lui Richelieu, i-a fost complet străină, Ferdinand fiind convins că religia determină politica. Consilieri precum convertitul fanatic Kaspar Schoppe (Scoppius) și părintele Lamormain l-au întărit în această atitudine. Conștiința răspunderii suveranului în chestiunile de credință i-a oferit și premisa justificării — înaintea conștiinței proprii și a supușilor săi — a introducerii formelor de guvernare absolutistă frângând rezistența stărilor considerate inamice, din punct de vedere confesional, și neserioase, din punct de vedere politic.

Principiile de guvernare ale lui Ferdinand al III-lea erau aceleași ca ale tatălui său în ceea ce privește loialitatea absolută față de interesul catolic, practica sa politică fiind însă ceva mai cumpătată. Mersul războiului a luat însă din ce în ce mai mult o turnură nefavorabilă; decisivă pentru soarta

Alsaciei imperiale și a populației sale loiale care a participat din răsputeri la bătălia de apărare, a fost căderea cetății Breisach; după eșuarea tuturor încercărilor de despresurare, viteazul comandant Reinach a trebuit să predea cetatea lui Bernhard de Weimar (17 decembrie 1638). Moartea prematură a lui Bernhard a adus această țară cucerită de o oaste protestantă germană în posesia francezilor. Trupele lui de Weimar au fost luate în solda Franței. Pe de altă parte, o înaintare suedeză asupra Pragăi a eșuat și în iunie 1639 Piccolomini a repurtat o victorie importantă asupra francezilor lângă Diedenhofen. În anul 1640, Hessen și Braunschweig-Lüneburg, care dispuneau de o oarecare forță militară, au aderat la coaliția franco-suedeză. La o dietă imperială întrunită la Regensburg, Ferdinand al III-lea a sondat premisele unui tratat de pace; apropierea unei armate suedeze de oraș a periclitat lucrările dietei, chiar dacă în cele din urmă asaltul suedez a fost respins de măsurile energice de apărare. În anul 1641 genialul Lennart Torstenson a preluat comanda armatei suedeze; el a obținut succese mari împotriva trupelor imperiale ieșind învingător și din cea de a doua bătălie sângeroasă de la Breitenfeld din 2 noiembrie 1642 împotriva lui Piccolomini și a arhiducelui Leopold Wilhelm. În continuare suedezii au ocupat părți întinse ale Sileziei și Moraviei. Și mai fatală a fost decăderea din ce în ce mai evidentă a puterii spaniole. În anul 1640 au izbucnit răscoale mari în Catalania și Portugalia, care nu au putut fi înfrânte; în continuare, atât Neapole cât și Sicilia au fost cuprinse de frământări grave. Cererile spaniolilor de a fi sprijiniți de către trupe și generali imperiali au devenit tot mai insistente; aceste trupe și generali erau însă neapărat necesari în Germania. Generalul francez, prințul Condé, a obținut în Țările de Jos o victorie decisivă asupra spaniolilor (la Rocroi, în 1643); mai puțin favorabil au decurs acțiunile francezilor în sud-vestul Germaniei, unde au fost întâmpinați de armata bavareză eficientă și bine condusă de Franz von Mercy. În cooperare cu imperialii, Mercy a nimicit în noiembrie 1643 o oaste franco-weimareză la Tuttlingen în urma unui atac strălucit condus. Mercy a rezistat și unui atac al lui Condé în cadrul bătăliei de la Freiburg, întreruptă nedecis în august 1644, iar în mai 1645 bavarezii au învins din nou o oaste franceză sub comanda lui Turenne. Abia moartea lui Mercy în bătălia de la Allerheim din 3 august 1645 a pregătit schimbarea și pe acest teatru de război cu toate că francezii s-au retras curând de pe el. Între timp, suedezii obținuseră noi victorii datorate conducerii de către Torstenson.

Când coasta Mării Nordului și a celei Baltice a redevenit teatru de război, armata suedeză s-a îndreptat împotriva unui adversar nou, ceea ce însă nu a însemnat nici o ușurare esențială pentru imperiali. Cu operațiuni militare surprinzătoare, plănuite și aplicate cu repeziciune, Torstenson a obligat Danemarca să accepte tratativele; Danemarca se temuse de ascensiunea amenințătoare a Suediei; ea s-a aplecat așadar de partea împăratului și cu toate că nu era suficient de înarmată trecuse la atac, tratativele au dus în cele din urmă la pacea de la Brömsebro. O oaste imperială comandată de Gallas a fost trimisă în ajutorul danezilor; ea a fost însă nimicită de strategul suedez care a obligat-o la marșuri istovitoare printr-o țară înfometată. Curând suedezii au înaintat din nou înspre miazăzi. O oaste imperială a suferit la Jankau în Boemia de sud o înfrângere distrugătoare (24 martie 1645); suedezii au pătruns în țara dunăreană austriacă de la nord de fluviu, au ocupat o serie de localități, printre care orașul-duplex Krems și Stein. Forțarea Dunării nu a reușit însă, iar la asediul orașului Brünn, Torstenson a suferit pierderi grele; apărarea orașului a fost eroică, încredințată fiind hughenotului francez De Souches care trecuse în serviciile imperiale. Speranțele lui Torstenson într-o cooperare cu principele Transilvaniei Gheorghe Rákóczi I au dat greș când ungurul a ajuns la o înțelegere cu împăratul în urma tratativelor politice și confesionale purtate la Rampersdorf și Linz. Pe de altă parte Saxonia a trebuit să încheie un armistițiu cu suedezii cărora li s-a acordat dreptul de a ține garnizoane de ocupație la Leipzig și Torgau. În anul 1646 trupele suedeze sub conducerea noului comandant suprem Wrangel au pătruns în Bavaria și Vorarlberg, orașul Bregenz căzând în mâinile lor. Maximilian de Bavaria, până mai ieri sprijinul cel mai puternic al împăratului, a încheiat la Ulm în martie 1647 tratatul de neutralitate cu Franța și Suedia; o încercare a generalilor Werth și Sporck de a conduce trupele bavareze în tabăra împăratului a fost dejucată.

În vară suedezii au pătruns în Țările sudete cucerind orașul Eger; acum, ducele Bavariei a trecut din nou de partea împăratului. Armata imperialo-bavareză întrunită a fost învinsă la 17 mai 1648 de către suedezi și francezi în bătălia de la Zusmarshausen, după care Bavaria a fost din nou invadată de inamici. Imperialii sub conducerea lui Piccolomini, rechemat din Țările de Jos, au reușit în scurtă vreme să elibereze Bavaria de această plagă. Atacul reușit al generalului suedez Königsmark asupra

Hradului și a cartierului praghez Kleinseite, orașul vechi și orașul nou rezistând, a fost ultima faptă de arme mai importantă din Războiul de 30 de ani.

PACEA WESTFALICĂ ȘI AUSTRIA

Începând cu anul 1640 s-au făcut eforturi continue pentru obținerea păcii, dar Franța a tergiversat cât a putut tratativele. Ponderea partidei „extremiștilor" de la curtca vieneză a avut de asemenea o influență nefastă, extremiștii refuzând din motive confesionale orice concesie; concesiile au devenit însă inevitabile în urma succeselor armelor inamice. Franța și Suedia au ridicat pretenții apăsătoare; reprezentanții imperiali, înainte de toți emisarul principal, contele Maximilian Trauttmansdorff și juristul responsabil pentru problemele Teritoriilor avansate, dr. Isaak Volmar, au obținut însă condiții suportabile în urma unor negocieri susținute cu tenacitate. Pierderile teritoriale au fost inevitabile, dar ele s-au menținut în limite moderate. Împăratul a cedat Franței Sundgau-ul, comitatele Reichului /landgraviatele/ Alsacia Superioară și Inferioară, stărostia Reichului asupra zece orașe din Alsacia (fără Straßburg!) și orașul Breisach. Franța a mai obținut dreptul de a ține trupe de ocupație la Philippsburg, împăratul primind în schimb o despăgubire bănească. El s-a obligat să nu sprijine Spania care continua să se războiască cu Franța; s-au aflat însă suficiente căi pentru a ocoli această prevedere. Întrucât Țările de Jos au încheiat pacea cu Spania, Pacea westfalică a adus și acestei țări o anumită ușurare. Spania și papa au protestat degeaba împotriva ratificării acestor tratate. Cele două provincii Lausitz fuseseră zălogite de împărat Saxoniei încă în 1620; acum ele au trecut definitiv în posesia principatului-elector. Poziția împăratului în Reich a fost grav slăbită, căci nu numai Saxonia și-a sporit influența ci și Bavaria (care tindea spre Franța) în urma dobândirii Palatinatului Superior și a demnității de elector, al șaptelea în Reich; însă îndeosebi Brandenburg-Prusia și-a lărgit considerabil teritoriul. Palatinatul Renan a fost redat dinastiei sale împreună cu (a opta) demnitate de elector. Elveția și Țările de Jos au fost scoase din uniunea Reichului, restul dietelor Reichului primind libertatea deplină în deciziile lor politice; hotărârea, ca alianțele lor să nu fie îndreptate

împotriva „împăratului și Reichului" a rămas practic doar pe hârtie. De acum încolo Reichul nu mai era decât o confederație slobodă de state, a cărei coeziune consta numai în alegerea și persoana împăratului, în dietele imperiale și în două instanțe juridice care se concurau reciproc, anume tribunalul cameral al Reichului și consiliul de curte al Reichului. O reformă adevărată a Reichului a devenit practic imposibilă. Eforturile întreprinse în acest sens de dieta imperială de la Regensburg din 1653 au rămas fără rezultat. Extrem de îngrijorătoare era influența externă, căci Suedia și Danemarca au obținut mandat (loc și vot) în dieta imperială în baza posesiunilor lor din Germania de nord, iar Franța avea acum hegemonia politică reală și de necontestat.

În fața slăbirii deznădăjduite a uniunii Reichului ponderea principală a bazelor politice, militare și financiare ale puterii Casei de Austria s-a deplasat mai mult ca oricând asupra țărilor ereditare. Pentru acestea, Pacea westfalică confirmase hotărârile din anii 1620 și 1627, adică triumful absolutismului și catolicismului. Acest rezultat se oglindește în dispozițiile confesionale ale tratatului de pace: numai pentru anumite părți ale Sileziei și pentru nobilimea din Austria Inferioară s-a acordat libertatea practicării confesiunii de la Augsburg. Coroana Suediei și protestanții din Reich și-au rezervat dreptul intervenției pașnice în favoarea protestanților austrieci. Cu timpul însă rezistența fățișă a acestora s-a stins încetul cu încetul, nobilii protestanți din Austria Inferioară s-au convertit la catolicism sau au emigrat, ultimii fiind cei de Zinzendorff în secolul al XVIII-lea; totuși, timp de aproape un secol și jumătate, până la patenta de toleranță al lui Iosif al II-lea (1781) au continuat să persiste protestanți secreți în diferitele regiuni ale țărilor alpine, mai ales în Salzkammergut și în Carintia. La Viena existau protestanți în rândurile personalului ambasadelor străine și printre negustorii străini privilegiați, așa-zișii „Niederleger" /depozitari/ aceștia fiind îndeosebi librari și tipografi. Și în armata austriacă continuau să slujească protestanți, adesea în poziții importante. După terminarea Războiului de 30 de ani s-au menținut în continuare sub arme 9 regimente de infanterie și 10 regimente de cavalerie. Această armată; și nu contingentele Reichului pentru care a trebuit să se negocieze penibil în îndelungate dezbateri ale dietelor imperiale, a format de acum încolo puterea militară propriu-zisă a împăratului, întărită fiind de formațiuni semiregulate de la frontiere și de contingentele de milițieni maghiari.

Oficiile austriece centrale și ale landurilor aveau, pentru împărat, o cu totul altă semnificație decât resturile administrației Reichului; veniturile din țările ereditare depășiseră de mult de câteva ori impozitele Reichului. Din motive diverse, poziția Habsburgilor în cadrul stăpânirii ereditare, ale casei, era deci mult mai stabilă și trainică decât cea din Reich; ideea austriacă de stat a început să fie mai prețuită decât ideea Reichului. Și în acest sens Pacea westfalică a marcat un punct de cotitură în istoria Austriei.

ACTIVITATEA DE COLONIZARE ȘI SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ ÎN EPOCA CONFESIONALĂ

După regresul demografic din evul mediu târziu, în cursul veacului al XVI-lea putem constata din nou o sporire a populației, înregistrându-se în unele zone și o activitate mai vie de colonizare. Remanieri de așezări au avut loc doar în spații restrânse, ca de pildă în Pădurea vieneză unde mici așezări de muncitori forestieri s-au transformat în localități mai mici sau mai mari ca Gersthof, Dornbach sau Hainfeld; la fel stau lucrurile în /pădurile/ Gföhlerwald și Drossenwald unde nobilii de Greiß au întemeiat așezări cu gospodării izolate în ocoalele lor silvice. Pe suprafețe mai restrânse s-au făcut defrișări în veacul al XVI-lea și în „Freiwald" /pădurea deschisă, liberă/ a principelui teritorial din regiunea Mühlviertel. În jurul bisericilor și capelelor de pelerinaj, care în epoca Contrareformei au fost din nou foarte frecventate, s-au format adesea așezări locale, cum ar fi Maria-Taferl sau Maria-Dreieichen. Pentru cazarea populației mereu crescânde s-au alăturat în diferite locuri așa-zisele „Neustifte" /fundații noi/ la așezări mai vechi sau, cel puțin, s-au ridicat căsuțe țărănești de către sătenii nevoiași; aceste căsuțe /Keuschen/ se aflau de regulă lângă gospodăriile țărănești mai vechi și mai mari. O consecință cu totul nedorită a exploziei demografice a fost împărțirea și îmbucătățirea proprietății țărănești, cum ar fi cele din văile alpine tiroleze, ceea ce a îndemnat deja în 1571 guvernul landului să-și exprime rezervele privind viabilitatea micii proprietăți țărănești. Și în regiunile viticole întâlnim o evoluție asemănătoare a relațiilor de proprietate.

Formele de așezare a localităților și de trasare a granițelor holdelor nu s-au schimbat fundamental față de cele din perioada anterioară; la în-

ceputul epocii moderne, ele sunt însă mai regulate; aceasta este valabil îndeosebi pentru așezările umane. La construirea locuințelor s-a trecut de la construcțiile în lemn la cele în piatră. Casele pătrate / *Vierkanter* / atât de caracteristice pentru Austria Superioară și pentru vestul Austriei Inferioare au dobândit atunci înfățișarea lor atât de impunătoare.

Și în orașe s-au ridicat case patriciene mai pretențioase, fațadele baroce de mai târziu acoperind adesea această activitate arhitecturală. Orașele aproape că nu au fost lărgite, în schimb multe au căpătat o nouă înfățișare în urma înlocuirii zidurilor crenelate medievale cu un brâu de bastioane al metodei moderne, venețiene, de întărire cu valurile ei de legătură între două bastioane, cu șanțurile lor semicirculare și cu contraescarpele atât de caracteristice. Asemenea construcții întâlnim la Viena, Graz, Klagenfurt și Linz ca și în numeroase orașe mici de frontieră din sud-est. În timpul Războiului de 30 de ani arhiepiscopul Paris Lodron a întărit în acest chip orașul Salzburg.

În ciuda schimbărilor în general nu prea spectaculoase, intervenite în conturul așezărilor și a creșterii foarte reduse a densității populației, istoria demografică a acestei epoci nu este deloc statică. Contrareforma și lupta antiosmană au dus la pierderi demografice simțitoare, chiar dacă s-a încercat pe diferite căi să se compenseze aceste pierderi. Invaziile turcești din veacul al XVI-lea nu au putut să distrugă durabil localități mai mari, în schimb tătarii au prins numeroși locuitori și i-au scos din țară. Multe case au fost arse în regiunile Pădurii vieneze și în Stiria răsăriteană. Printre localitățile recent colonizate și distruse de turci merită menționate cele ale croaților din Burgenland și Austria Inferioară; grupuri izolate de croați rămași fără domiciliu au ajuns până în Moravia de sud; în Marchfeld au fost colonizate satele domeniilor Orth, Marchegg și Schloßhof, dar limba croată a amuțit aici și în localitățile austriece inferioare lângă munții Leitha în veacurile XVIII și XIX. În Burgenland, unde familiile Nádasdy și Batthyány au favorizat colonizările, elementul croat s-a păstrat până în prezent și anume în spațiul de demarcație între aria lingvistică germană și maghiară, mai precis în raioanele Neusiedl, Eisenstadt, Oberpullendorf și Güssing. Coloniștii proveneau îndeosebi de pe litoralul croat („Wasserkroaten“ = croați acvatici), dar și din împrejurimile Zagrebului și din Slavonia. Existau desigur și numeroși neocoloniști germani din țările

ereditare austriece și din Reich; așa, de pildă, se știe că între 1628—1629 tirolezi din văile râurilor Lech și Inn au venit în Austria Inferioară.

Luptele confesionale au avut o înrâurire mult mai puternică asupra structurii demografice a țărilor austriece decât ananghia turcească. Dintre adepții noii învățături reformate primii care au fost persecutați au fost anabaptiștii; de aceea ei au părăsit încă în secolul al XVI-lea țările austriece, refugiindu-se în Moravia și în Ungaria de nord-vest (Slovacia de astăzi); mai târziu, ei s-au opus pretențiilor militare ale autorităților la fel cum o făcuseră înainte față de cele confesionale. Migrări întinse i-au condus pe anabaptiști până în sudul Rusiei, peste mări până în Statele Unite și Canada, unde există până astăzi comunități înfloritoare ale „Fraților lui Huter", în care amintirea patriei originare mai este și astăzi foarte vie și nostalgică.

Luteranii au trebuit să suporte, probabil începând cu ultimul sfert al veacului al XVI-lea, o presiune tot mai crescândă din partea Contrareformei, chiar dacă emigrarea lor masivă începe abia după anul 1600. Începând cu izbucnirea Războiului de 30 de ani, îndeosebi, însă, după ordonanțele din anii 1625 și 1628, și, bineînțeles după 1648, luteranii erau confruntați cu alternativa: revenirea la catolicism sau emigrarea. Numărul acestor refugiați confesionali a fost mare, ridicându-se la mai bine de 100 000 de persoane din regiunea cuprinsă de granițele actuale ale statului austriac. Refugiații s-au îndreptat spre orașele imperiale Regensburg, Nürnberg, Augsburg, Ulm și Lindau, în Württemberg, Ansbach-Bayreuth, dar și în Elveția și în Germania de nord, grupuri izolate ajungând până în Suedia și în provinciile suedeze baltice. În anumite regiuni ale Franconiei, emigranții austrieci reprezentau un mare procentaj din întreaga populație; de multe ori ei s-au stabilit în localitățile care suferiseră mult de pe urma războiului participând la reconstrucția lor. Un grup de emigranți care a părăsit pe la 1600 patria lor austriacă, a întemeiat așezarea Freudenstadt din Pădurea Neagră. Grație talentului și tenacității, unii emigranți austrieci au dobândit poziții însemnate în noua lor patrie, ca de pildă organizatorul armatei brandenburgheze de pe vremea marelui elector, anume mareșalul Georg von Derfflinger, originar din Neuhofen lângă Linz.

Măsurile contrareformatorii au dus la schimbări profunde în structura nobilimii și a orășenimii. Locul nobililor protestanți emigrați a fost luat adesea de membrii unor familii romanice, ca de exemplu Silva-Tarouca,

Hoyos, Piccolomini, Clary, Attems sau Colloredo. Imigrarea romanică din sudul catolic se resimte și în structura burgheziei de la orașe, îndeosebi în Tirol și în Austria Centrală. Nobilimea s-a completat și cu orășeni indigeni înnobilați; astfel suveranul a înnobilat neamurile Eggenberg și Stürgkh; o altă posibilitate a ascensiunii sociale ofereau administrația și armata, familiile Emmerberg, Berchtold, Windhag, Gallas și Aldringen datorându-și rangul nobiliar tocmai acestui gen de carieră.

Întrucât Austria a fost puțin atinsă de confruntările militare nemijlocite ale Războiului de 30 de ani — pierderile cele mai dureroase de vieți omenești au fost provocate de răscoala țăranilor din Austria Superioară și invazia suedezilor în nordul Austriei Inferioare — și în ciuda refugiaților confesionali, nu s-a ajuns totuși la pierderile demografice enorme, pe care le-a provocat acest război în alte regiuni ale ariei de expresie germană.

În perioada cuprinsă între începutul veacului al XVI-lea și mijlocul secolului al XVII-lea țările austriece au fost bântuite de repetate ori de epidemii; pe lângă ciumă, apar și alte boli epidemice; „sudoarea engleză" a făcut ravagii în anul 1529, iar dizenteria roșie a decimat îngrozitor oastea lui Ferdinand I dinaintea Budăi (1542); și în cursul Războiului de 30 de ani s-au ivit numeroase epidemii, ciuma din anul 1645 provocând numeroase victime în țările dunărene austriece.

VIAȚA ECONOMICĂ ÎN VREMEA „CAPITALISMULUI TIMPURIU"

Încă în cursul veacului al XV-lea, relațiile economice din Europa Centrală, ca de exemplu în orașele din sudul Germaniei, au înregistrat transformări condiționate de evoluția în practicile de credit și a speculațiilor comerciale, dar și de înflorirea economiei miniere din țările alpine și de nevoile financiare mereu crescânde ale suveranului implicat în afaceri politice vaste. Suveranul și stările din veacul al XVI-lea au încercat să subordoneze în serviciul propriilor interese politice și financiare întreaga viață economică a țăriilor prin intermediul aparatului administrativ și printr-o exploatare, meticulos planificată și extrem de temeinică, a tuturor resurselor. Aceste practici și metode se pot surprinde în toate domeniile economiei, nu în ultimul rând și în cel al relațiilor dintre moșieri și clăcași.

Ca și până acum, izvoarele ne furnizează suficiente informații privind întinderea foarte diferită a proprietății țărănești, dar și privind anumite tendințe de nivelare a situației juridice a agricultorilor. Ca unități de proprietate și locuințe sunt pomenite, pe lângă sesii respectiv pogoane întregi, jumătăți sau sferturi /*Lehen* respectiv *Huben*/, căsuțe țărănești /*Keuschen*/, colibe palustre /*Chaluppen*/, căsuțe modeste din cărămidă nearsă /*Batzenhäusel*/, bordeie /*Kleinstätten*/, case de mineri /*Hauerhäuser*/. Pe lângă posesorii unor „domenii locuite" /„*behauste Güter*"/ mai mult sau mai puțin întinse se înregistrează și „pământuri slobode între localități" /„*freie Überlandgründe*"/ care nu erau legate de vreo gospodărie anume, și locuitorii /„*Inwohner*"/ lipsiți de vreo avere, care, ca și în evul mediu târziu, erau obligați să se angajeze ca argați sau slujitoare la moșieri sau țărani înstăriți, dacă nu reușeau să-și câștige existența prin exersarea unei meserii casnice; această existență minimă și mizeră era obținută uneori prin creșterea de animale mici, prin tors și țesut, prin prelucrarea lemnului sau prin glăjării casnice, limita acestei existențe fiind mereu amenințată de piața precară de desfacere; izvoarele sunt pline de plângerile privind creșterea nevoilor acestui proletariat rural; nu este, așadar, de mirare faptul că acesta participă determinant la multe răzmerițe și răscoale locale.

Condiția juridică a țăranilor din veacurile XVI și XVII este fixată de regulă în scris. Pretențiile seniorale au fost traduse în practică de obicei de către epitropii, vătafii și vătășeii administrației, foarte bine birocratizate, a domeniilor. În ciuda recomandării stăruitoare a unui tratament indulgent aplicat „supușilor" /„*Untertanen*"/ — această expresie se folosește din ce în ce mai mult pentru iobagi — nu au lipsit constrângeri și samavolnicii la fixarea și perceperea dărilor, la stabilirea zilelor de clacă și la aplicarea dreptului de vânătoare. Față de perioada anterioară, zilele de clacă au fost sporite. Cu totul excepțional și contrar acestei tendințe, în Tirol, claca a fost micșorată sau desființată. La acestea se adăuga perceperea impozitului rustic /*Rustikalsteuer*/ datorat suveranului țării, a unuia din cele mai însemnate venituri ale statului; seniorii obișnuiau să păstreze pentru ei o parte a acestui impozit. Insistența repetată de a-i obliga pe țărani să-și vândă produsele exclusiv seniorului a fost foarte prost resimțită de către cei implicați nemijlocit. Unii nobili, ca de exemplu Siegmund de Eibiswald din Tirol sau Karl Jörger din Austria Superioară

aveau faima unor jupuitori de țărani, ei reprezentând însă probabil niște excepții neplăcute. Seniorii s-au pronunțat ocazional și pentru drepturile supușilor lor, apărându-le exercitarea de meserii față de plângerile breslelor orășenești sau protestând împotriva încartuirilor militare în locuințele supușilor lor. Pe de altă parte și suveranii landurilor au început să se îngrijească de țărănimea lor. Într-o ordonanță polițienească din anul 1542 s-au reglementat prețurile produselor gospodăriilor țărănești, menit în chip evident să-i apere pe țărani de exploatare; o dispoziție a lui Rudolf al II-lea din anul 1573 era îndreptată împotriva cererii exagerate de dări de către seniori. Au fost și cazuri în care s-au numit comisii suverane pentru aplanarea neînțelegerilor dintre seniori și țărani. O ocrotire planificată a țăranilor din partea autorităților nu a existat însă în epoca modernă timpurie; plângerile țăranilor înaintate guvernului țării nu au fost întotdeauna ascultate și rezolvate.

Formele de concesionare feudală ale evului mediu au rămas în vigoare și în veacurile XVI și XVII; sesia degrevată de clacă era frecventă; s-a obținut însă destul de des transformarea ei în sesie ereditară prin răscumpărare în forma unei plăți unice, împăratul însuși fiind cel care a recomandat, în anul 1570, țăranilor săi și domeniilor coroanei această răscumpărare. Unii supuși au reușit să se răscumpere și de plata decimei sau a altor dări, ajungându-se ca sesiile ereditare să predomine toate celelalte forme de concesionare alodială; astfel s-a obținut o anume nivelare în situația juridică a țăranilor spre deosebire de diversitatea medievală a raporturilor dintre țărani și seniori.

În ceea ce privește stăpânirile funciare se constată alcătuirea marilor domenii prin cumpărarea moșiilor mai mici sau prin înglobarea suprafețelor necultivate, deșerte. Aceste lărgiri domeniale din veacurile XVI și XVII nu s-au făcut de regulă în detrimentul iobagilor; dimpotrivă, nu puține sunt cazurile în care s-au dat suprafețe domeniale iobagilor spre cultivare, aceste suprafețe neavând însă statutul fiscal al sesiilor. Deosebit de important pentru schimbările intervenite în structura raporturilor seniorale a fost faptul că Habsburgii, constrânși de necontenitele nevoi financiare în ultima treime a veacului al XVI-lea, au vândut o mare parte a moșiilor camerale, de coroană, renunțând /totodată/, la privilegiul jurisdicției supreme. Administrarea domeniilor principilor teritoriali, ale suveranilor landurilor, a funcționat defectuos, venitul alcătuit din dările iobagilor abia

dacă mai era chipurile suficient pentru plata funcționarilor suveranilor; activitatea acestor funcționari era practic incontrolabilă. S-a ajuns astfel, îndeosebi în țările dunărene austriece, la respingerea proprietății funciare cu toate drepturile și obligațiile sale, suveranul păstrându-și numai proprietatea silvică și a ocoalelor de vânat. Transformări în stăpânirea imobiliară au adus firește Contrareforma și emigrarea numeroșilor nobili. Proprietatea funciară a bisericii a crescut din nou.

Funcțiile comunelor țărănești au pierdut mult din importanța lor în decursul veacurilor XVI și XVII; adunările reprezentanților țăranilor s-au convocat neregulat, țăranii înșiși pierzând orice interes pentru această instituție obștească, litigiile juridice minore fiind rezolvate din ce în ce mai frecvent de către cancelariile seniorale. Țăranii au depus plângeri din pricina pedepselor nedrepte, ei fiind însă adesea acuzați de neascultare în urma exprimării unor convingeri juridice divergente de cele ale stăpânilor; oricum ar fi, adunarea obștei /*Taiding*/ a prilejuit exprimarea de plângeri și dezbaterea unor probleme economice de interes general.

Un rol oarecare în perceperea dărilor, mai puțin în jurisdicție, l-au jucat judecătorii funciari și rurali, care erau aleși de iobagi din rândurile lor; întrucât ei puteau să decidă numai litigii minore, ocolind consultarea autorităților, prestigiul lor era modest; în situația lor ambiguă, era însă și extrem de dificil să fie pe placul atât al seniorului cât și al tovarășilor din comuna iobagă.

Metodele de exploatare agrară s-au schimbat întrucâtva în comparație cu cele din evul mediu. A apărut și s-a manifestat interesul din ce în ce mai stăruitor pentru teoria agriculturii. Asolamentul pe câte o treime a câmpului /sau cultura alternativă din trei în trei ani a unui teren arabil/ a fost completat cu loturi însămânțate cu furaj verde, mai ales trifoi. Noile culturi furajere au permis o înmulțire a șeptelului; pe marile domenii senioriale se prefera de obicei agriculturii creșterea vitelor, considerată ca fiind mai profitabilă. S-au întreprins și variate încercări de aclimatizare a unor culturi străine, exotice. Familia Liechtenstein a plantat pe domeniile sale din Feldsberg, Nikolsburg și Eisgrub duzi; din pricina condițiilor climaterice, asemenea experimente au fost sortite, de obicei, eșecului. Dintre plantele continentului nou /America/ doar porumbul a aflat o oarecare răspândire, dar și tutunul a fost cultivat încă în secolul al XVII-lea destul de frecvent; țăranii au făcut cunoștință și au aflat gustul tutunului de la

soldați; cartoful a fost cultivat extrem de izolat în grădinile gospodăriilor țărănești, neavând încă vreo importanță economică națională.

Marile domenii senioriale nu s-au închis de fel înaintea tendințelor noi ale capitalizării. Domeniile au fost transformate în întreprinderi economice. Supușii au fost obligați să-și vândă produsele gospodăriilor exclusiv seniorului, sau acesta avea cel puțin dreptul de cumpărare preferențială. Această „obligativitate de a oferi seniorului marfa înainte de a negocia cu alții" /„*Anfeilzwang*/ apăsa prețurile. Pe de altă parte țăranii erau ținuți să frecventeze mai ales cârciumile și tavernele seniorale, care erau aprovizionate de cramele, berăriile și morile seniorale. Stăpânii feudali întrețineau însă și țiglăriile, cărămidăriile, glăjăriile, atelierele de fabricat secere, joagărele și desfăceau și produsele de tors și țesut. Printre meșteșugurile țării se număra și producția de hârtie, care a cunoscut un mare avânt datorită corespondenței în scris în domeniul oficial și particular și a cererii mereu crescânde din partea tipografiilor. Majoritatea morilor de hârtie se afla în localități mici, în afara orașelor.

Viticultura și negoțul cu vinuri aveau încă o importanță considerabilă în Austria epocii moderne timpurii. Războiul de 30 de ani a îngreunat exportul determinând și o cotitură în sensul că Bavaria, până atunci una din consumatoarele principale ale „vinului răsăriteano-austriac" /„Osterwein"/ a trecut la berea autohtonă produsă cu ajutorul hameiului indigen. Pe de altă parte, viticultura și comerțul cu vinuri din veacul al XVII-lea au profitat de pe urma livrărilor masive către armată. Judecând după plângerile orașelor privind înmulțirea fabricilor de bere de la țară, care se aflau atât în mâinile seniorilor cât și în cele ale țăranilor, consumul de bere trebuie să fi crescut foarte mult în cursul veacului al XVI-lea; și mustul de fructe a jucat un rol ca băutură populară ieftină.

Mineritul alpin a atins înflorirea maximă în perioada de trecere de la evul mediu la epoca modernă. În economia camerală a suveranilor austrieci din următoarele veacuri o importanță mare a avut-o în continuare săräritul, din care făcea parte extracția propriu-zisă a sării, cristalizarea din apa sărată, economia forestieră și de transport, comerțul cu sare. Dobândirea țărilor boeme lipsite de saline proprii rentabile a sporit piața de desfacere pentru locurile de extracție a sării din Tirol, Salzburg și Salzkammergut. În Craina și în Carintia de sud sarea marină din instalațiile istriene a făcut o mare concurență sării din ocnele camerale. La

salinele mai vechi de la Aussee, Hallstatt și Hall în Tirol s-a adăugat, în 1563, luarea în exploatare a ocnei de la Bad Ischl. Cuptoarele de cristalizare aveau nevoie de mari cantități de lemne, așa încât s-a tras o conductă de apă sărată de la Hallstatt în regiunea bogată în pădure de la Ebensee, unde s-a putut deschide o întreprindere de cristalizare în anul 1607. Lărgirea producției a condiționat inovații administrative, economice și în tehnica extracției sării. Principalele măsuri din epoca analizată aici sunt cuprinse în cele două „broșuri de reformare“ / *„Reformationslibellen“* / din anii 1524 și 1563, la care s-a adăugat o a treia în anul 1656. Aceste ordonanțe subliniază deosebit de clar poziția specială a regiunii Salzkammergut ca proprietate de stat; ele permit și cunoașterea situației sociale a lucrătorilor din ocne, confruntați cu o luptă extrem de grea pentru supraviețuire. Administrația cunoștea situația grea a acestor muncitori siliți să-și asigure minimul de subzistență prin câștiguri suplimentare la care participau și membrii familiei lor; s-au întreprins încercări de scădere a cheltuielilor absolut necesare traiului prin repartizarea unor mici suprafețe de pământ arabil; cu consecvență, însă, a fost respinsă orice majorare a salariilor. Tenacitatea muncitorilor din ocne în a rămâne credincioși protestantismului a condiționat numeroase controale din partea autorităților vizând confesiunea acestor muncitori.

Metalurgia alpină a trecut în cursul veacurilor XVI și XVII prin schimburi rapide de perioade „faste“ și „nefaste“, de înflorire și de criză. Exploatarea fierului din mina principală, anume Erzberg-ul stirian, a suferit pe la 1520 în urma neînțelegerilor minerilor de aici cu întreprinderile metalurgice mici de la Vordernberg; atunci s-a fixat „Ebenhöhe“ / „cantitatea nivelatoare“ / și cu aceasta limita participării la exploatare a ambelor părți. Probleme neplăcute a ridicat și aici lipsa crescândă de lemne. Înaintea rezistenței cercurilor nobiliare și dietelor nu s-a reușit practicarea unei economii forestiere raționale. Desfacerea fierului a fost destul de bună până spre anii '80 ai veacului al XVI-lea, reprezentând un articol însemnat al exportului și pentru suveranii Austriei Centrale, principala sursă de venit în ciuda cheltuielilor inerente exportului. Aceste venituri au atins în anul 1564 impresionanta sumă de 300 000 florini. Condițiile de transport au fost îmbunătățite de arhiducele Carol prin înlăturarea obstacolelor navigației pe Enns și prin construcția de șosele. În procesul metalurgic, cuptoarele de stuc au fost treptat înlocuite cu cuptoarele înalte de topire

(cu ardere neîntreruptă). Spre finele veacului al XVI-lea s-a ivit însă o criză de desfacere care s-a adâncit permanent până la izbucnirea Războiului de 30 de ani. Îndepărtarea unor mineri pricepuți și a unor întreprinderi metalurgice de către Contrareformă a avut efecte negative (pe la 1600); la rândul său, guvernul țării a inițiat o schimbare spre bine în urma unei reorganizări oportune a exploatării miniere. În anul 1625 s-a întemeiat sindicatul principal pentru Innerberg; numărul minelor și al minerilor a fost redus; administrația a fost simplificată. Aceste măsuri au contribuit la evitarea falimentului, dar situația de la Innerberg a continuat să rămână critică. Vordernberg-ul s-a menținut mai bine întrucât piața sa de desfacere nu a fost atât de lovită de tulburările politice ale confruntărilor confesionale. În plus, industria metalurgică de la Leoben lucra mai ieftin decât cea de la Steyr. Orașul din Stiria superioară /Leoben/ nu a cunoscut în secolul al XVI-lea înflorirea economică a orașului Steyr, în schimb nu a fost atins de falimentul acestuia de la 1600.

O oarecare importanță și-a păstrat Hüttenberg-ul, „zăcămintele fieroase principale“ /„Haupteisenwurzen“/ ale Carintiei, a cărui producție nu s-a ridicat însă nici la o treime din randamentul Erzberg-ului stirian. „Fierul de pădure“ /„Waldeisen“/ al micilor mine de fier din Stiria și Carintia a pierdut treptat din ponderea sa în ciuda deschiderii de noi întreprinderi de exploatare.

Exploatarea plumbului a înflorit până în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, producția cea mai bogată fiind cea din Bleiberg-ul de la Villach; mai târziu se constată o epuizare generală a zăcămintelor carintiene, de la care doar Raibl, Jauken și Windisch-Bleiberg mai merită o mențiune.

Încă la sfârșitul secolului al XV-lea s-a extras argint viu la Idria (Craina), producția sa crescând neîntrerupt. Acest metal era pe atunci important în procesul de amalgamare pentru obținerea aurului. Finanțarea extracției mercurului de la Idria o suporta un grup de trei întreprinderi cooperatiste, ale căror membri proveneau în majoritate din rândurile nobilimii Austriei Centrale; s-a format astfel un cartel, iar la mijlocul secolului al XVI-lea s-a ivit o conjunctură de vârf. Când, în anii '70, au apărut primele semne de criză, extracția mercurului a fost transferată în posesia habsburgică de către arhiducele Carol, fiind însă curând dată din nou în exploatarea unor arendași (așa-zișii „Appaltatoren“) care lucrau în primul rând pentru profitul lor personal. Minerii sufereau din greu din

pricina emanațiilor dăunătoare sănătății ale argintului viu, așa încât a trebuit să se ia măsuri medicale de prevenire și de protecție.

În cursul veacului al XVI-lea, îndeosebi în a doua sa jumătate, extracția argintului a fost foarte productivă. Mina din Schwaz de la muntele Falkenstein, în care se exploata și cupru, a cunoscut atunci perioada sa de înflorire; mai târziu producția a fost preluată de familia Fugger și a scăzut continuu, pentru că se practicase o exploatare excesivă. Producția anuală de argint atinsese pe la 1600 cantitatea de 2000 kg, adică doar o a șasea parte din producția anilor din jurul lui 1500. În „Tiroler Landreim“ /„Rima populară tiroleză“/ a lui Georg Rösch (1558) și în „Cartea minelor din Schwaz“, cam din aceeași vreme, bogăția minieră de aici mai este încă ridicată în slăvi. Mine de argint mai mici existau atunci în Tirol la Kitzbühel lângă Röhrerbühl, la Rattenberg și Gossensaß. Pe lângă minele de argint din Tirol și din Boemia dobândite de curând (la Joachimsthal), minele stiriene aveau o însemnătate redusă, cea de la Zeiring era epuizată, iar cea de la Schladming a fost grav păgubită de răscoalele țărănești și de Contrareformă. Minerii din țările alpine, îndeosebi cei din Tirol, au fost foarte apreciați ca specialiști și în străinătate, mulți fiind chemați în țări îndepărtate: în Anglia, în minele regiunii mlăștinoase de la Cumberland, ba chiar și în minele din Rusia și America de Sud, bineînțeles și în țările boeme și maghiare ale Habsburgilor. Exploatarea cuprului la Neusohl în Ungaria de nord a fost extrem de productivă, fiind sursa de venituri montane cea mai importantă a vistieriei imperiale, după ce în prealabil fusese una din premisele principale ale ascensiunii unice a familiei Fugger. Ocuparea orașelor miniere din Ungaria Superioară de către trupele lui Bethlen în timpul Războiului de 30 de ani stă la originea decăderii mineritului din Ungaria Superioară.

Extracția aurului din minele țărilor alpine era destul de limitată, ea a fost totuși importantă pentru monetărie. Minele din Carintia de la Obervellach, Großkirchheim și Kliening lângă St. Leonhard în valea Lavant merită să fie pomenite. Fluctuațiile conjuncturii sunt aici deosebit de vizibile. Pe la mijlocul veacului al XVI-lea micile întreprinderi autohtone au fost înghițite de consorții mari interesate în primul rând în obținerea unor profituri rapide, dispunând, e drept, și de capitalul necesar pentru înzestrarea tehnică a unei exploatări de amploare. Raporturile personale cu minerii, cu care întreprinzătorii nu aveau practic nici un contact, au dispă-

rut, administratorii (îngrijitorii minelor) erau adesea interesați numai de câștigul personal; astfel, intervenția suveranului a fost benefică atât pentru exploatare cât și pentru mineri. Dar, spre sfârșitul secolului al XVI-lea și extracția aurului a decăzut din pricina cheltuielilor mereu crescânde și a concurenței, din ce în ce mai resimțite, a aurului de peste mări, mina de la Kliening fiind închisă în 1589, cea de la Großkirchheim urmându-i soarta în 1640. Zlătăriile de pe râurile alpine, îndeosebi de pe Drava, nu au avut decât o importanță minoră.

Istoria orașelor și târgurilor austriece în epoca confesională se caracterizează pe de o parte de aplecarea majorității populației către noua învățătură reformatoare, iar pe de alta de efortul suveranului de a îngrădi autonomia urbană; în fine, se observă și o contradicție accentuată între orășeni și stările nobiliare, această opoziție având cauze economice.

Prin ordonanța din anul 1526, Ferdinand I a preluat orașul Viena și organele sale administrative sub controlul său sever. Componența celor două consilii municipale nu s-a schimbat esențial, însă tendința spre „prelungirea" funcțiilor în mâinile unor persoane puține arată o anumită slăbire a interesului politico-municipal în rândurile unor largi cercuri urbane. Acolo unde s-a ivit o opoziție față de măsurile suveranului, ea a fost imediat pedepsită. Astfel de pildă, opoziția orășenimii din Krems și Stein împotriva aplicării Contrareformei în orașul-duplex (1589) a avut drept consecință retragerea privilegiilor până în anul 1615 și administrarea de către un comisar imperial. De obicei s-a căutat ca judecătorii orașelor — doar orașele mai mari aveau primari — să fie funcționari numiți și plătiți de suveran, ceea ce a devenit regulă generală pe la 1600. În decretele reformatoare pentru orașele și târgurile Austriei Centrale, emise de arhiducele Ferdinand al II-lea în anii 1599 și 1600, sunt cuprinse, pe lângă prevederile de politică religioasă, și decizii privind competența largă a „poliției": grija pentru ajutorul public și asistența socială, controlul măsurilor și instalațiilor de siguranță, controlul administrației.

Preocuparea suveranului față de instituțiile de supraveghere, urmărire și control se exprimă și în ordonanța emisă în anul 1527 și intitulată „Neue Polizei- und Ordnung der Handwerker und des Dienstvolkes" /„Noul regulament polițienesc și statutul meseriașilor și al servitorimii"/; ea era valabilă pentru Austria Inferioară și Superioară. Prin acest decret, breslele meșteșugarilor au fost desființate. De fapt, această măsură venea în

întâmpinarea doleanțelor urbanofobe ale stărilor nobiliare. Suveranul nu s-a sinchisit defel de aplicarea în practică a ordonanței din 1527, ea fiind în curând uitată; breslele s-au realcătuit; în unele locuri se constată anumite tendințe de a pune capăt meseriilor de tip medieval și al formelor lor de organizare și funcționare. Maiștrii au reușit să limiteze numărul atelierelor, ascensiunea schimbului de mâine fiind mult îngreunată. Calfele au fost obligate să se însoare cu văduve sau fiice de maiștri, dacă vroiau să preia un atelier meșteșugăresc. În atari condiții, confruntările dintre maiștri și calfe trebuiau să continue. Pe de altă parte, meșteșugul urban a trebuit să se apere cu strășnicie de diferiți concurenți considerați ca neautorizați, printre aceștia numărându-se nu numai cârpaci și „intruși" /meseriași care lucrează pe la casele clienților, necuprinși de bresle/, ci și meseriași /și negustori/ în slujba curții și privilegiați de curte; numărul lor era considerabil în orașele de reședință, ei nelucrând numai pentru acoperirea nevoilor curții. De asemenea, și meseriașii armatei nu se limitau numai la saisfacerea nevoilor militare; astfel de pildă membrii garnizoanei vieneze aveau și venituri suplimentare de pe urma exercitării unei meserii, ca de exemplu aceea de brutari și măcelari.

Patriciatul înstărit și nobilimea de la țară se apropiaseră reciproc, până la nivelare, în privința modului de trai; orășenii, însă, s-au plâns în repetate rânduri de activitățile meșteșugărești și comerciale desfășurate în cadrul marilor domenii nobiliare, pe când nobilimea s-a opus dobândirii de moșii de către orășeni, căutând, la rândul ei, să dobândească „case libere" /„Freihäuser"/ la oraș, eliberate însă de taxele și obligațiile urbane ca și de jurisdicția municipală. De fapt însă, încercările reciproce de excludere au rămas fără rezultat. Orașul Viena a încheiat în anul 1552 un contract cu stările privind astfel de „case libere".

De creșterea influenței suveranului asupra formelor de organizare a meșteșugurilor se leagă probabil și faptul că meseriașii s-au unit în repetate rânduri în cursul veacului al XVI-lea în asociații teritoriale. O asociație întinsă, cuprinzătoare au avut-o în evul mediu numai cioplitorii în piatră. Acum, însă, mai multe meserii din Austria Inferioară s-au asociat la nivelul țării, cum a fost cazul de exemplu cu producătorii de turtă dulce, ciurarii, pielarii sau tăbăcarii, pălărierii, boiangiii și producătorii de bere, alții, precum fierarii, șelarii și tâmplarii aveau organizații care treceau și dincolo de frontierele landului. Acești meseriași lucrau numai în târguri și

orașe; meseriașii rurali au fost refuzați cu consecvență de către cei de la orașe, la fel de consecvent a fost însă și ineficacitatea acestui refuz.

Situația economică a diferitelor meserii a fost foarte deosebită. Unele, cum ar fi cele ale producătorilor de arcuri și săgeți, au căzut victime ale progresului tehnic, în cazul de față a producției de arme de foc, practicanții unor astfel de meserii fiind nevoiți să se recicleze sau să se adapteze; înaintarea victorioasă a hârtiei a dus la dispariția producătorilor de pergament; alte meserii își datorează apariția tocmai acestui progres tehnic, cum ar fi „producătorii de ceasuri mici", care de fapt făceau ceasuri de buzunar. Foarte numeroși au fost în țările austriece meseriașii textiliști, chiar dacă produsele lor, în comparație cu cele din Țările de Jos și Germania apuseană, erau de o calitate inferioară, postăvăritul neajungând vreodată să înflorească. Astfel au stat lucrurile cu producția de pânzeturi, deosebit de răspândită, mai ales în Austria Superioară; această ramură a fost foarte productivă în veacul al XVI-lea în ciuda conflictelor puternice între țesătoriile de la oraș și de la țară.

Un avânt decisiv l-a aflat în veacul al XVI-lea și industria sticlei. Ea a fost foarte importantă pentru economia landului Tirol; și în Austria Inferioară existau numeroase fabrici de sticlă. Conform tradiției, producția cea mai importantă livra însă metalurgia austriacă. Din pricina îmbinării complexe a intereselor fiscale nemijlocite s-a căutat o organizare unitară a prelucrării fierului și a negoțului cu fier. Constituirea societății fierului (1584) la Steyr a fost tocmai un rezultat al acestei tendințe. Între meseriașii metalurgici cuprinși în această societate se numărau producătorii de cuțite, coase, secere, lame și cuie, dar și negustori de articole fieroase, navigatori, barcagii și marinari; societatea controla și aprovizionarea cu lemne, materii prime și alimente. În cadrul meseriilor metalurgice, producătorii de cuțite au pierdut din teren în favoarea fierarilor de coase, ale căror produse erau căutate în întreaga Europă din pricina calității lor excelente. Centrul producției lor se afla în valea Krems din Austria Superioară, în jurul localităților Kirchdorf și Micheldorf; după exemplul lor au lucrat și celelalte ateliere austriece, cu excepția celor din Tirol și Carintia. Un renume bun aveau și armurierii din Ferlach în Carintia Inferioară. Expansiunea economică, și legată de aceasta nevoia de materie primă, a meseriilor metalurgice a fost foarte importantă; exploatarea fierului autohton abia dacă a putut acoperi aceste nevoi; comerțul cu fier

și produse fieroase și producția metalurgică au înflorit până după anul 1600; compania de la Steyr (1581) nu a dat rezultatele scontate. În timpul Războiului de 30 de ani, după o conjunctură favorabilă condiționată de înarmări, metalurgia austriacă a fost cuprinsă de un regres serios.

De la finele evului mediu comerțul european începuse să se deruleze din ce în ce mai mult pe căi noi de transport; aceste deplasări rutiere nu au fost defel avantajoase pentru comerțul austriac, ele împietând traficul atât pe drumul dunărean cât și pe cel alpin; drumul dunărean ducea de la Raab în aval în teritoriul turcesc, pentru parcurgerea căruia erau necesare bilete de liberă trecere și trebuia să se țină cont de numeroasele riscuri, pe care negustorii austrieci și sud-germani nu erau prea dispuși să și le asume. Orașele și târgurile din Ungaria turcească erau sărăcite, nevoia lor de mărfuri era scăzută, comerțul spre sud-estul european nu promitea așadar un câștig sigur și apreciabil. Pe de altă parte trebuia să se evite o întărire a inamicului osman prin exportarea unor mărfuri importante pentru armată (arme și în general mărfuri metalurgice). Intensitatea negoțului dunărean a suferit din pricina taxelor impuse și încasate de suveran, îndeosebi la începutul secolului al XVII-lea. În ceea ce privește importul, aducerea boilor din Ungaria în Austria a continuat să fie foarte importantă; de asemenea și importul de cereale a fost uneori destul de ridicat; vinul maghiar a fost importat numai în anii de recolte compromise în Austria; destul de mare a fost, în fine, și importul de cupru din Ungaria Superioară. Dacă negoțul de pe Dunăre și pe șosele de-a lungul malurilor dunărene spre Ungaria și-a pierdut în veacurile XVI și XVII probabil și în general importanța mercantilă de odinioară, calea aceasta fluvială a dobândit alte importanțe pentru transportul trupelor, imperialii și turcii întreținând pe Dunăre nave militare (Tschaiken[1]); ocazional, nevoile crescânde ale armatei au sporit profitul comercial.

Mult mai intens decât schimbul de mărfuri cu Ungaria a fost cel dunărean cu Germania de sud. Bunurile tradiționale continuau să furnizeze contingentele principale: importul de postavuri în Austria, exportul de vin și mărfuri metalurgice. Importul sării bavareze și salzburgheze în teritoriile austriece de la nord de Dunăre a putut fi oprit prin lărgirea propriei

[1] Această denumire derivă probabil din expresia slavă *ceaika* care înseamnă pescăruș — *n.tr.*

exploatări a sării. Înăuntrul frontierelor țărilor ereditare habsburgice comerțul cu cherestea a jucat un rol considerabil; astfel de exemplu nevoile de lemn ale orașului Viena au fost acoperite prin intermediul Dunării pe care s-a transportat acest lemn din Austria Superioară. Și comerțul țesăturilor din Austria Superioară a fost important.

Spre sfârșitul veacului al XVI-lea, în comerțul cu Italia prin intermediul drumurilor alpine, îndeosebi în cel cu Veneția, a intervenit o schimbare destul de îngrijorătoare. Porturile atlantice au alungat treptat vechile orașe-porturi mediteranene din pozițiile dominante ale navigației maritime. Importanța comercială a Veneției a început să apună. Un referat de expertiză al guvernului țărilor „austriece superioare“ ale arhiducelui Ferdinand atrage, deja în anul 1561, atenția asupra acestei schimbări. Și orașele sud-germane au resimțit deplasarea punctului de greutate al comerțului european. Oricum ar fi, afacerea venețiană a fost încă destul de importantă pentru negustorii din Salzburg și Steyr până la mijlocul veacului al XVII-lea. Și orașul Viena, atât de lovit de evoluția din Ungaria, a căutat să intervină mai activ în schimbul de mărfuri nord-sud. Atitudinea negustorimii vieneze, atât de caracteristice și conservatoare, orientată spre eliminarea oricărei concurențe serioase, s-a făcut resimțită în încercarea ei de a bloca pasul Semmering pentru negustorii străini, măsura aceasta fiind un fel de compensare autoaleasă pentru pierderea monopolului de depozit din anul 1515. Maximilian al II-lea a venit în întâmpinarea acestor eforturi printr-un decret corespunzător emis în anul 1573. Printre articolele de export și tranzit din comerțul cu sudul se pomenesc cu precădere mărfuri metalurgice, piei de vită, ceară și rășină; din Veneția se importa în schimbul acestor mărfuri articole de sticlărie, ulei, săpunuri și vinuri italiene (vin de Malvasia și vin tămâios, muscatul). Concurența dintre negustorii din țările dunărene austriece și Tirol cu cei din Salzburg în domeniul comerțului cu Italia a dus la blocarea ultimilor prin instituirea unei vămi drastice la Kremsbrücke la gurile trecătoarei alpine Katschberg. Acest război vamal a asigurat șoselei tiroleze peste Brenner o preponderență comercială față de rutele care porneau din Salzburg spre Carintia.

Pentru relațiile comerciale cu Boemia și Moravia legătura politică cu aceste țări datând din 1526 încoace a fost deosebit de favorabilă; pe de altă

parte, deplasarea comerțului nord-est european înspre porturile baltice și ale Mării Nordului a avut efecte negative asupra comerțului boemo-morav.

În timpul lui Rudolf al II-lea curtea imperială habsburgică s-a mutat la Praga, ceea ce a sporit însemnătatea economică a acestui oraș în comparație cu Viena și Linz. În Boemia se exportau sare, fier și vin, dinspre nord se importau produsele industriei sticlei și postavuri din Boemia, apoi produse ale țărilor nord-est-europene, cum ar fi de pildă ceara și blănurile.

Comerțul și economia de finanțe din spațiul austriac se caracterizează /în această epocă/, printr-o participare crescândă a capitalului străin. În timpul gravei crize financiare și monetare din timpul lui Frederic al III-lea negustorimea austriacă a înregistrat pierderi grele. De atunci a fost necesar apelul la puterea financiară a germanilor de sud în momentele în care curtea avea nevoie de bani. Deja politica lui Maximilian I era de neconceput fără ajutorul banilor familiei Fugger, lucru valabil cu atât mai mult pentru Carol Quintul și Ferdinand Întâiul. Marile rezerve financiare ale germanilor meridionali le-a permis afaceri financiare riscante, printre care se numărau și împrumuturi considerabile către vistieria imperială, care au fost restituite arareori la termen. În slujba vistieriei se aflau însă funcționari pricepuți în mânuirea finanțelor. Funcționari financiari harnici, destoinici și cinstiți, cum ar fi fost trezorierul /Reichspfennigmeister/ Georg Ilsung de Tratzberg, originar din Augsburg, și Zacharias Geizkofler, un tirolez activ în Germania de sud, au reușit mereu să afle noi surse financiare pentru curte și oficialitățile ei, sarcina lui Geizkofler fiind deosebit de dificilă în acest sens pe vremea lui Rudolf al II-lea.

Germanii de sud au pus stăpânire asupra minelor alpine și carpatine la finele veacului al XV-lea. În exploatarea cuprului de la Neusohl firmele sud-germane ale familiilor Fugger, Manlich, Paller și Weiß s-au înlocuit succesiv. Dar și întinsul comerț internațional se afla în mâinile negustorilor străini. Falimentul numeroaselor firme comerciale din Nürnberg și Augsburg în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a diminuat considerabil influența „sudicilor“ /„*Oberländer*“, adică cei din Germania de sud/. De atunci marii negustori salzburghezi s-au impus din ce în ce mai mult în țările habsburgice; și negustorii din Italia și Țările de Jos și-au desfășurat activitatea din ce în ce mai mult într-un stil mare. Printre negustorii ambulanți străini întâlnim reprezentanți ai diverselor naționalități, lombarzi, savoiarzi și scoțieni. Și numeroși locuitori ai țărilor alpine și-au câștigat

existența de pe urma micului comerț ambulant. După reculurile din veacul al XV-lea, participarea evreilor la comerțul epocii a început să crească din nou; câțiva negustori privilegiați, dar și medici și savanți au dobândit drepturi speciale excepționale în raport cu masa tovarășilor lor întru credința mosaică, care continua să trăiască în niște condiții extrem de nesigure.

În ultima treime a veacului al XVI-lea participarea austriecilor la afacerilor financiare și la marele comerț internațional și național a crescut considerabil. Negustorul și senatorul vienez Lazarus Henckel (de Donnersmarck) — e drept un țipser din Leutschau imigrat la Viena — a dobândit o avere considerabilă în urma negoțului cu postavuri și cherestea. Împreună cu companionul său Max Rehlinger, el a asigurat întreprinderii de la Neusohl o nouă înflorire; în vremea războaielor cu turcii purtate de împăratul Rudolf, el a acordat curții împrumuturi importante. Printre furnizorii de bani ai Casei de Austria se numărau și mari latifundiari nobili. Merite deosebite a dobândit întreprinzătorul montan Hans Stainperger, un tirolez protestant, angajat în minele de la Schladming și în industria metalurgică de la Steyr, în mineritul din Boemia și din Salzkammergut. În cadrul măsurilor contrareformatoare ale guvernului central-austriac al arhiducelui Ferdinand el a fost arestat la Schladming pierzându-și averea; mai târziu, în cadrul exploatării miniere maghiare, el a slujit cu devotament curtea vieneză.

În cursul veacului al XVI-lea s-a reușit o atenuare a deosebirilor dintre monedele țărilor creditare și ale țărilor boeme și ungare, ajungându-se treptat la o echivalare; tehnica baterii monedelor a fost considerabil îmbunătățită. Talerul austriac se baza pe conținutul său în argint de înaltă valoare, el luând adesea calea străinătății de unde venea o monedă mai proastă. În timpul Războiului de 30 de ani s-a emis și în Austria moneda „Kipper“ de valoare redusă, care a trebuit să fie înlocuită prin „Calada“ din 1623, care avea doar o parte infimă a primei unități monetare „Kipper“; altfel însă nu s-a văzut cale de ieșire din inflația îngrozitoare care pusese stăpânire pe țară. Destul de greu s-a reușit recâștigarea încrederii populației în noua monedă stabilă pentru că această populație pierduse oricum vreo 87 % din numerarul ei. Epoca monedei „Kipper“ și fenomenele caracteristice însoțitoare oricărei crize financiare, înainte de toate speculațiile, au rămas vreme îndelungată o amintire sumbră.

CULTURA SPIRITUALĂ DIN EPOCA CONFESIONALĂ

Educația și învățământul din Austria veacului al XVI-lea și a începutului celui de-al XVII-lea secol au stat complet sub semnul disputelor confesionale. Această constatare este mai puțin valabilă pentru școlile elementare cu limba de predare germană decât pentru acele școli care trebuiau să mijlocească o cultură mai înaltă. Numărul școlilor germane și germano-latine a fost considerabil, asemenea școli întâlnindu-se în toate localitățile mai mari, uneori chiar și în cele mici. Dascălii școlilor mici, ai așa-ziselor „școli de ungher" /„Winkelschulen"/ aveau ei înșiși de obicei cunoștințe foarte modeste, nefiind prea respectați și nici prea bine plătiți. De aceea, mulți învățători au fost obligați să caute câștiguri suplimentare. A fost un mare progres când guvernul țării s-a îngrijit de un regulament școlar unitar, așa cum s-a întâmplat în anul 1586 când arhiducele Ferdinand a decretat un astfel de regulament-model pentru școlile germane din Tirol. Majoritatea școlilor orășenești din țările Austriei Centrale și Inferioare au dobândit în veacul al XVI-lea un caracter protestant bine conturat. Școala laică de pe lângă Sf. Ștefan din Viena a rămas mereu catolică; în orașul și în suburbiileVienei funcționau însă numeroase școli protestante, atât germane cât și latine.

Și în domeniul învățământului mediu întâlnim activități mai susținute deocamdată de partea protestantă, intervenția iezuiților a declanșat și în educația și învățământul austriac o deplasare a raporturilor de forțe.

O mare importanță pentru educația tinerilor nobili au avut-o școlile de la țară rezervate stării nobiliare; ele au fost instituite în secolul al XVI-lea. Planurile și metodele lor de predare s-au orientat după modelele pedagogice create pentru școlile evanghelice ale Reichului de către Melanchthon, Jakob Sturm și Valentin Trotzendorf. În Austria Inferioară funcționau astfel de școli de stări la Viena și Horn, apoi școala excelentă de la Loosdorf lângă Melk. În aceste școli se preda pe lângă limba maternă și latina, atât greaca cât și ebraica. În landul la nord de râul Enns existau școli protestante în unele orașe și o școală pentru nobilii landului, mutată în 1574 de la Enns în conacul de la Linz. Această școală avea dascăli excelenți în persoana istoricului și gramaticianului Hieronymus Megiser, a poetului silezian Georg Calaminus; și nu altul decât Johannes Kepler a predat aici. Stirienii au instituit școala pentru nobilii landului în abația Eggenberg din

Graz (1574); David Chytraeus i-a elaborat regulamentul școlar. O altă școală rezervată stării nobiliare era la Judenburg. În anii '60 s-au instituit și la Klagenfurt și Laibach școli pentru tinerii nobili și patricieni.

De partea catolică, școlile mănăstirești au obținut și în veacul al XVI-lea în multe locuri rezultate notabile; astfel de pildă școala de la Mondsee a cunoscut un deosebit avânt, un renume bun având și școala de la mănăstirea de maici Göß, frecventată de tinerele nobile din Stiria. Rezultatele cele mai importante din tabăra catolică le-au obținut fără îndoială iezuiții. Ei au întemeiat gimnazii în orașele mai mari, ca Viena, Innsbruck, Graz și Linz; mai târziu, ei au preluat și fostele școli protestante; o influență decisivă au exercitat iezuiții și asupra universităților.

Scurta înflorire umanistă a Universității vieneze s-a stins de fapt o dată cu moartea lui Maximilian I, a patronului noii orientări care se impusese din plin numai în facultatea de arte. Pătrunderea ideilor protestante, însușite numaidecât de profesori proeminenți, înaintea tuturor Joachim von Watt (Vadianus), întemeietorul științei literaturii și reformatorul de mai târziu al orașului său natal St. Gallen, a dus la tensiuni între teologi și celelalte facultăți; o trecere deschisă a Universității de partea noii învățături nu a fost însă posibilă. Studenții austrieci au părăsit în masă Viena îndreptându-se spre Wittenberg, Jena, Lipsca, Heidelberg sau Tübingen; iar asupra străinilor Universitatea vieneză, atât de aproape de mereu periclitata și nesigura graniță cu turcii, nu a putut să exercite vreo forță de atracție deosebită; de aceea numărul studenților străini a fost redus. Printre ei trebuie totuși amintit brașoveanul Johannes Honterus (Groß), care, mai târziu, a fost el însuși profesor la Cracovia, a publicat lucrări geografice și a devenit reformatorul compatrioților săi sași din Transilvania. Ferdinand I a întreprins câteva încercări bineintenționate de reformare a Universității vieneze, care în cele din urmă au dus la „*nova reformatio*" (1554); „noua reformă" a redus simțitor autonomia universitară, Universitatea devenind o instituție aspru-controlată de stat și supusă necondiționat catolicismului. Superintendentul-suveran a devenit persoana atotdecisivă — mai mult decât chiar și pe vremea lui Maximilian I — în administrația și viața Universității. Acum au venit și câțiva savanți de renume la Universitatea din Viena, printre ei numărându-se îndeosebi neerlandezi și italieni. Începând cu anul 1551 și iezuiții au predat aici, ca de pildă Petrus Canisius, Lambert Auer și mai târziu Martin Becanus, însă colegiul iezuit

înființat în anul 1554 a devenit un concurent periculos, uneori chiar covârșitor pentru instituția universitară mai veche. Astfel, numărul studenților colegiului iezuit era în anul 1593 de cinci ori mai mare (1000 de studenți) decât cei înscriși la Universitate. După preluarea puterii de către Rudolf al II-lea majoritatea protestanților au dispărut din corpul didactic universitar, doctoranzii fiind obligați să mărturisească credința romano-catolică. În cele din urmă, iezuiții a pătruns și în corpul didactic al facultății de arte, iar „*sanctio pragmatica*“ din anul 1623 a dispus contopirea colegiului iezuit cu Universitatea vieneză. Cele două facultăți dominate de iezuiți (de teologie și de arte) s-au dezvoltat într-adevăr mai bine decât celelalte două, ordinul iezuit reușind să aducă profesori din cele mai diverse țări ale Europei la universitatea sa, unde planul de predare era alcătuit sistematic și practic conform principiului „*ratio studiorum*“. Printre teologii iezuiți de la Universitatea vieneză din prima jumătate a veacului al XVII-lea ebraistul Scipio Scambata și patrologul Balthasar Cordier se bucurau de un renume excelent.

În anul 1585 a luat ființă universitatea din Graz ca o fundație a iezuiților. Și această instituție de învățământ superior care avea doar o facultate teologică și una artistică, a atras profesori importanți, dintre care Peter Pázmán și Wilhelm Lamormain vor juca mai târziu un rol deosebit în politica bisericească. Printre matematicienii cunoscuți și renumiți s-au numărat belgianul Honorius Durand și elvețianul Habakuk Guldin, care a predat și la Viena câtva timp.

O fundație a Contrareformei a fost și universitatea din Salzburg; inițiativa înființării ei au luat-o în 1617 câteva abații benedictine din Bavaria și Suabia, ea deschizându-și porțile în anul 1623. După obținerea confirmării imperiale și papale, universitatea din Salzburg a cunoscut o dezvoltare extraordinară; datorită numărului mare de cursanți, ea a jucat și un important rol economic pentru orașul-gazdă. Renumele universității din Salzburg a fost întreținut de teologi și juriști, pe când facultatea de medicină nu a putut să dureze.

S-a amintit deja că mulți studenți austrieci au frecventat universitățile străine, ceea ce nu s-a datorat numai motivelor confesionale. Studenții nobili obișnuiau să întreprindă un așa-zis „tur cavaleresc“, în cadrul căruia vizitau și renumitele universități din Europa apuseană și meridională, protestanții alegând de regulă calea spre universitățile protestante ger-

mane, catolicii înscriindu-se la Ingolstadt, Praga sau Löwen /Louvain/, după care studenții ambelor confesiuni se deplasau în Franța, înainte de toate la Sorbona, apoi în Italia, unde numeroși austrieci au studiat dreptul la Bologna sau Padova; ocazional au fost frecventate și universitățile din Țările de Jos și Anglia. Turul cavaleresc nu urmărea numai adâncirea cunoștințelor de specialitate ci și însușirea de limbi străine și perfecționarea formelor de conduită socială. Dacă studiul fiilor de nobili nu a fost determinat numai, uneori nici măcar în primul rând, de motive științifice, inventarul bogat al bibliotecilor nobililor demonstrează totuși interesul existent pentru operele de căpătâi ale științei și literaturii universale; desigur și în această privință punctul de vedere confesional a jucat un rol selectiv. Cea mai însemnată bibliotecă personală umanistă pare să fi aparținut, însă, episcopului de Viena, Johann Fabri; și un mare întreprinzător, cum a fost tirolezul Hans Stainperger poseda 3000 de volume. Cel mai impresionant inventar din Austria îl avea, însă, biblioteca curții. Pentru completarea ei planificată, împăratul Maximilian al II-lea l-a pus pe Hugo Blotius să facă un inventar meticulos și să alcătuiască un catalog exhaustiv; și Ferdinand de Tirol a fost un mare colecționar de cărți.

Literatura umanistă a Austriei nu este în nici un caz neînsemnată. Poezia erudită latină este reprezentată în rândurile dascălilor școlilor nobiliare, chiar dacă în chip evident elementul străin este predominant în acest domeniu de creație. Scriitori prolifici au fost franconul Paulus Melissus la Viena și poetul și pedagogul Georg Calaminus la Linz, apoi saxonul Georg Osius care a predat la școala abațială de la Eggenberg. Un talent nativ și original îl trădează poeziile latine ale aristocratului Christoph von Schallenberg, originar din Austria Superioară, mai precis din regiunea Mühlviertel; el era un mare erudit fiind activ și în serviciul diplomatic. O generație mai târziu, Hans Ludwig von Kuefstein s-a îndeletnicit cu traducerea literaturii spaniole; el a aflat calea de întoarcere de la protestantism la catolicism. Din tabăra catolică merită menționat, printre poeții latini, Thomas Chrön din Craina, mai târziu episcop de Laibach, în care calitate va deveni unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai reformei catolice. Numai ocazional s-a renunțat la expresia latină a literaturii științifice, așa de pildă pentru tratatul de logică scris în limba germană de salzburghezul Ortolf Fuchsberger, care preda la Mondsee (1534). În epoca confruntărilor confesionale au înflorit și alcătuirea și cultivarea unor poezii și cântece

religioase de luptă și de reculegere sufletească, ai căror autori nu sunt întotdeauna cunoscuți. Inspirată din Germania de sud, poezia meșterilor /Meisterdichtung/ a fost deosebit de cultivată de către meseriașii protestanți din orașele Austriei Superioare. La Steyr exista chiar o școală pentru maeștri cântăreți; cel mai însemnat maestru, Paul Freudenlechner, a activat cu precădere la Wels și Eferding; cântecele sale exprimă uneori destul de univoc antipatia luteranului convins față de calvinism și catolicism. În cursul Războiului de 30 de ani, cântecul maeștrilor s-a stins peste tot. Noul creator al dramei artistice germane a fost Paul Rebhuhn, originar din Austria Inferioară, care a venit probabil din Waidhofen pe Ybbs în Saxonia, unde a activat ca dascăl și preot protestant, murind în anul 1536. Și dascălul de la școala abației scoțiene din Viena, Wolfgang Schmeltzl, venit din Palatinat, a scris piese de teatru; cel mai bine i-a reușit însă elogiul rimat al Vienei în care laudă stilul de viață tihnit din patria sa adoptivă. Un scriitor foarte fructuos a fost, în fine, organistul erudit de la abația scoțiană Johann Rasch, care s-a ocupat critic de slăbiciunile vremii sale, cum ar fi astrologia și pseudoprofetismul; în „cartea vinului" /„*Weinbuch*"/ el a scris de fapt o poezie didactică consacrată viticulturii din Austria Inferioară.

În anii premergători Războiului de 30 de ani, trupe de actori englezi au vizitat ocazional și Austria, dând reprezentații și înaintea curții. O importanță deosebită pentru dezvoltarea artei dramatice au dobândit-o apoi iezuiții care au organizat reprezentații de piese didactice latine ale unor autori clasici sau contemporani, alegând, însă, și piese de la care așteptau o înrâurire asupra unor cercuri mai largi. Scena iezuită s-a transformat treptat într-un fel de teatru al curții vieneze. Teatrul religios a fost cultivat și la reședința arhiepiscopală și la universitatea benedictină din Salzburg.

Istoriografia austriacă din veacul al XVI-lea a înregistrat câteva realizări importante. Ea a dobândit un merit esențial datorită interesului viu și crescând pentru propria istorie a Austriei, privită mult mai critic decât până atunci. Nobilimea a favorizat această istoriografie, pe când curtea a sprijinit îndeosebi studiile dinastico-genealogice. Cuspinian a redactat încă în anul 1527 opera sa, rămasă neîncheiată din păcate, „*Austria*", o descriere a țării Austria de fapt. Medicul vienez Wolfgang Lazius a tipărit pentru prima oară în anul 1546 o istorie a orașului său natal intitulată „*Vienna Austriae*", care conține numeroase știri noi, unele din ele fiind atestate defectuos și îndoielnic de alte surse. Alte lucrări ale acestui autor

sunt consacrate migrației popoarelor și genealogiei Habsburgilor. Planul său de a alcătui o istorie cuprinzătoare a Austriei nu a depășit stadiul lucrărilor pregătitoare, dintre care colecția de hărți geografice austriece este desigur cea mai importantă. Profesorul universitar vienez Ursinus Velius, care a slujit Casa de Austria și ca educator de prinți, a redactat opera „*De bello Pannonico*", despre primii ani ai luptei antiosmane purtate de Ferdinand I.

Erudiția umanistă a favorizat și cunoașterea țărilor străine, îndepărtate și exotice. Siegmund von Herberstein, un diplomat erudit și cosmopolit, a făcut cunoștință cu Rusia, fiind în slujba Habsburgilor; în scrierea sa „*Moscovia*" (1549) el prezintă de fapt prima descriere științifică a Rusiei; alte călătorii l-au condus pe Herberstein în Europa apuseană și meridională. Autobiografia sa ca și istoria familiei sale atestează felul distins și monden al acestui aristocrat. Și alți nobili austrieci au fost cuprinși de spiritul epocii marilor descoperiri geografice. În anul 1588 Georg Christoph Fernberger de Eggenberg a călătorit în țările arabe și, trecând prin India Peninsulară /Vorderindien/ și prin cea Continentală /Hinterindien/ a ajuns până în China de sud; însoțitorul său, Christoph von Teufel, al cărui raport despre această aventură s-a păstrat, a continuat călătoria în Persia și Armenia. Soli imperiali au mijlocit o cunoaștere mai bună a Turciei; prin cumpărare sau cadouri, ei au achiziționat numeroase manuscrise osmane pentru biblioteca curții. Unul dintre acești diplomați, gentilomul flandrez Ogier Ghislain de Busbeck, care a trăit mulți ani la curtea vieneză, a schițat în „Patru scrisori din Turcia" (1555-1562) o imagine culturală deosebit de pitorească a acestei mari puteri de la răsărit; el a fost cel care a adus laleaua, zambila și liliacul în Occident, a consemnat probe lingvistice ale goților din Crimeea și a descoperit faimosul *Monumentum Ancyranum* al lui Augustus, „regina inscripților", la Ankara punându-l la dispoziția științei europene.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost rândul unor istorici nobili, de obicei protestanți, să activeze din însărcinarea dietelor austriece. Astfel Reichart Streun de Schwarzenau a redactat opere cuprinzătoare consacrate genealogiei neamurilor stăpânitoare, istoriei regionale și dreptului teritorial, care nu au ajuns însă și la tipar. Un alt istoric din Austria Inferioară, baronul Job Hartmann Enenkel a completat colecțiile genealogice ale lui Streun și a plănuit o ediție a scrierilor istoricilor

austrieci. Din această ediție preconizată a apărut doar cartea principilor a tizului său Jans Enenkel, editată de suabul, activ în Austria, Hieronymus Megiser; acesta s-a distins și ca lingvist, genealog și pedagog, redactând, între altele, și o gramatică a limbii turcești. Realizarea cea mai importantă din această epocă în domeniul istoriei orașelor austriece a reușit-o istoricul orașului Steyr, Valentin Preuenhuber, în ale sale „*Annales Styrenses*“, redactate între anii 1625—1630.

Convertitul Franz Christoph Khevenhüller a furnizat în scrierea sa „*Annales Ferdinandei*“versiunea austriacă oficială a confruntărilor politice și confesionale din timpul lui Ferdinand al II-lea. Compilatorul harnic Matthias Burgklehner, un tirolez în slujba guvernului țării, a redactat o operă omagială cu o hartă pe 12 pagini și cu ilustrații heraldice frumoase, intitulată „*Tirolischer Adler*“ /„Vulturul tirolez“/; ea este de fapt o istorie regională a patriei sale tiroleze. Mark Sittich de Wolkenstein a redactat o descriere splendidă a peisajului Tiroului de Sud în 14 volume, din care s-a păstrat, din păcate, numai o parte. Medicul personal al arhiducelui Ferdinand de Tirol, Hippolyt Guarinoni, originar din Trient, este autorul a numeroaselor scrieri de medicină, de istorie a culturii și de înălțare sufletească; el este și arhitectul bisericii de la Volders. Un alt curtean al arhiducelui Ferdinand, olandezul Gerard van Roo, a eliminat, în scrierea sa, apărută postum (1592), „*Annales*“, multe legende din genealogia Habsburgilor.

Centrele activității științifice austriece nu au rămas neatinse de avântul științelor naturii din veacurile XVI și XVII; e drept că îndeosebi savanții de renume străini au fost cei care, chemați fiind în Austria de către curte sau dietă, au obținut aici realizări însemnate; afirmația este valabilă îndeosebi în ceea ce privește astronomia. Vestitul Tycho de Brahe și-a petrecut ultimii ani ai vieții sale la curtea pragheză a lui Rudolf al II-lea; și mai legată de Austria a fost opera lui Johannes Kepler. După o activitate de mai mulți ani la Graz, unde a încheiat prima sa căsătorie, și la Praga, dieta Austriei Superioare l-a chemat în anul 1612 la Linz numindu-l „Landschaftsmathematiker“ /„matematicianul țării“/; după decesul primei sale soții, Kepler s-a însurat la Linz cu o austriacă locală, descoperind tot aici cea de-a treia lege privind orbitele planetelor. În anul 1619 el și-a publicat opera sa astronomică principală, „Armonia Lumii“. Înaintea Contrareformei, Kepler a părăsit Austria Superioară; după o a doua și scurtă ședere la

Praga, Kepler a plecat în Silezia unde a lucrat sub ocrotirea lui Wallenstein, care l-a plătit însă foarte prost; el a murit în cele din urmă la Regensburg unde se deplasase pentru o intervenție verbală dinaintea dietei princiare (1630). Lupta confesională a avut consecințe nefaste și pentru cercetarea științifică; rezultatele obținute în tabăra adversă au fost primite cu mari rezerve și bănuieli. Astfel, dieta protestantă a Austriei Centrale a respins reforma calendaristică gregoriană, atât de necesară și practică, numai pe motivul că ea a pornit de la papalitatea romană; în landurile imperiale, reforma s-a impus fără nici o dificultate (1583). Un ecou mult mai larg decât cercetarea astronomică prozaică și lucidă l-au aflat teoriile astrologice, chiar și savanți serioși aplecându-se la dorințele, exprimate în anturajul lor, privind prezicerile astrologice.

Multe descoperiri științifice ale epocii au avut loc în semiobscuritatea activității alchimiștilor, în căutarea neobosită după posibilitățile obținerii artificiale a metalelor prețioase, printre aceștia numărându-se destui aventurieri și chiar șarlatani. Nu puțini alchimiști au fost atrași de curtea lui Rudolf al II-lea de la Praga, chiar și arhiducele Maximilian „maestrul german" al Ordinului Teuton i-a simpatizat foarte mult pe căutătorii aurului artificial, pe căutătorii de tezaure miraculoase și pe vrăjitorii în stare să gonească duhurile rele. Mult mai lucide au fost în general interesele pentru științele naturii ale lui Maximilian al II-lea, chiar dacă el s-a îndeletnicit și cu jocuri mecanice și cu plante și animale exotice. El l-a chemat pe botanistul deschizător de drumuri Charles de l'Ecluse (Clusius) de la Arras la curtea vieneză. Clusius a introdus castanul sălbatic în Austria, fără de care marile grădini vieneze sunt de neimaginat. Protestant fiind, el a părăsit Austria după moartea protectorului său imperial, publicând totuși în anul 1583 la Antwerpen o lucrare fundamentală despre flora Austriei și Ungariei.

Viața agitată a celui mai însemnat și totodată a celui mai contestat medic german din veacul al XVI-lea, Theophrastus Bombastus von Hohenheim, numit Paracelsus, a fost deosebit de complex legată de Austria. Încă copil fiind de 9 ani, el a venit cu tatăl său care se trăgea dintr-un neam nobil din Suabia în Carintia, la Villach; aici el l-a putut observa pe tatăl său, de asemenea medic, în activitatea sa desfășurată prin împrejurimi, făcând totodată cunoștință cu chimia în localitățile miniere din Alpii Răsăriteni, el fiind primul care aplică planificat chimia în medi-

cină. Landului Carintia el îi va consacra o cronică concisă. Paracelsus nu a rezistat însă multă vreme în aceeași localitate nici măcar la Basel, unde a ținut cursuri universitare în limba germană, atacându-i vehement pe colegii săi de specialitate. Pentru diagnosticarea bolilor profesionale și pentru tratamentul infecțiilor plăgilor deschise, pentru vindecarea sifilisului și pentru perfecționarea chirurgiei teoriile sale au fost de cea mai mare importanță; nici unul dintre contemporani nu l-au înțeles precum nici el nu s-a înțeles cu nici unul dintre ei. Salzburg, Innsbruck, Meran, Viena și Klagenfurt au fost alte stații ale vieții sale, el decedând la Salzburg în anul 1541.

Un naturalist, mai precis un botanist, de renume a fost și medicul personal al lui Ferdinand I, Pietro Andrea Mattioli, pe când medicul de curte al lui Maximilian al II-lea, silezianul Johann Krafft (Crato), un luteran cu o cultură teologică și umanistă impresionantă, merită să fie pomenit din pricina activității sale puse în slujba unei concilieri a confesiilor în sensul politicii stăpânului său, pe lângă care el a intervenit în repetate rânduri în favoarea protestanților.

Arta veacului al XVI-lea european stă sub semnul ideilor arhitectonice și al formelor stilistice ale Renașterii. Noua orientare a venit din Italia în țările austriece, la fel cum se va întâmpla mai târziu cu barocul timpuriu, care va înlocui, după 1600, Renașterea. Ideile artei renascentiste se impun în Austria treptat și relativ târziu, împrejurarea aceasta explicându-se de către specialiști prin aversiunea arhitecților autohtoni față de stilul străin și prin rivalitatea lor cu italienii. Situația nesigură din răsăritul spațiului austriac amenințat permanent de turci a limitat îndeosebi desfășurarea arhitecturii, zavistia confesională paralizând în plus construcția bisericească. Nici formele gotice nu au fost abandonate spontan și cu mare ușurință, chiar dacă Austria dispune de mai puține mărturii impresionante ale prelungirii goticului decât bunăoară Anglia, Franța sau Boemia. Forme stilistice ale goticului târziu întâlnim doar la biserica curții din Innsbruck și la domul din Klagenfurt. Curând după anul 1600 arhitectul din Linz Hiob Eder a construit biserica parohială de la Waldhausen în cel mai autentic stil gotic; revenirea la stilul vechi trebuia să simbolizeze evident prin intermediul unor construcții ale Contrareformei triumful bisericii vechi, catolice. În poziția lor niciodată sigură, protestanții nu au construit decât puține lăcașuri sfinte, remarcabilă fiind totuși biserica de la

Loosdorf, construită de Hans Wilhelm de Losenstein în anul 1587 și care a fost pe urmă adaptată pe gustul barocului.

Construcțiile renascentiste profane ale veacului al XVI-lea nu sunt defel lipsite de importanță. În cuprinsul orașului vechi al Vienei, poarta elvețiană, aripa Amaliei și Stallburg /cetatea grajdurilor/ stau mărturie pentru lărgirea reședinței imperiale din această vreme. Castelul de vară al lui Maximilian al II-lea „din stepa" /„auf der Heide"/ dinaintea Vienei („Neugebäude" = clădire nouă), ale cărui resturi au fost folosite la construirea crematoriului vienez, trebuia să găzduiască și colecțiile imperiale. Această construcție a imitat exemple italiene și franceze și era deja în veacul al XVII-lea foarte ruinată. O soartă ceva mai fericită a avut-o castelul Ambras lângă Innsbruck cu Sala spaniolă somptuoasă, o operă a lui Ferdinand de Tirol. Dietele și-au clădit construcțiile de reprezentare la Viena, Graz și Linz. Printre castelele nobiliare împodobite cu arcade din această epocă se remarcă Rosenburg /Castelul trandafirilor/ și Schallaburg în Austria Inferioară, apoi castelul Porcia din Spittal pe Drava. Fortificații mai vechi ca și cele ale orașelor au fost renovate și întărite după moda italiană. În cursul veacului al XVI-lea Hochosterwitz și Landskron și-au căpătat bastioanele și porțile, pentru ca pe la mijlocul secolului al XVII-lea Riegersburg și Forchenstein din zona de frontieră amenințată de turci să fie renovate și întărite în stil mare.

Pe la 1600 s-au ridicat primele construcții mai însemnate ale barocului timpuriu austriac, aproape exclusiv de către arhitecți italieni. Șantierul principal al activității lor a fost mai întâi Salzburg-ul, atrași fiind aici de înțelegerea pentru artă și de mecenatul generos al principilor eclesiastici conștienți de sine ca Wolf Dietrich, Marcus Sitticus și Paris Lodron. După ce o încercare întreprinsă de Vincenzo Scamozzi s-a blocat, Santino Solari a construit noul dom spațios de la Salzburg; Solari a construit și atrăgătorul castel de vară de la Hellbrunn cu cascade artificiale și fântâni arteziene foarte apreciate la vremea lor. Un alt centru de construcții baroce timpurii se afla în orașul de reședință a Austriei Centrale Graz, unde Pietro de Pomis a desfășurat o activitate complexă ca arhitect, sculptor, pictor și gravor de medalii. Iezuiții au înălțat la Viena și Innsbruck biserici mari ale ordinului lor; dincolo de acestea, biserica-mamă a ordinului, Il Gesú, în care se află și mormântul ctitorului ordinului Ignațiu de Loyola, a servit ca model stilistic și pentru bisericile iezuite la nord de Alpi. În anii '40 ai

secolului al XVII-lea a fost rândul unui șir întreg de arhitecți italieni care au lucrat la noua construcție barocă a bisericii scoțienilor din Viena; cele mai destoinice două familii de artiști italieni, Allio și Carlone, nu au construit numai această biserică, ci membrii lor au colaborat la numeroase alte construcții baroce din Austria acelei epoci. Deosebit de semnificative sunt realizările extraordinare ale plasticii monumentale funerare de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul celui următor, îndeosebi cele de la Seckau (mormântul lui Carol al II-lea și al Mariei de Austria Centrală), de la Innsbruck (capela funerară a lui Ferdinand și al Philippinei Welser) și de la Graz (mausoleul lui Ferdinand al II-lea). Mai puțin însemnată a fost pictura, chiar dacă operele pictate în stilul dunărean sunt foarte importante, ele făcând legătura între evul mediu târziu și epoca confesională; acest stil a fost cultivat de tirolezul Jörg Kölderer din vremea lui Maximilian, el fiind și un arhitect remarcabil; alt reprezentant al acestui stil dunărean austriac a fost Wolf Huber din Vorarlberg, operele sale fiind deschizătoare de drumuri. Pictorul curții lui Ferdinand I, Jakob Seisenegger a fost un portretist extrem de harnic; el se trăgea probabil din Austria Inferioară.

Cele mai însemnate realizări ale artizanatului au fost obținute în atelierele curții, în care erau angajați numeroși maeștri autohtoni și străini ca giuvaergii și ca prelucrători ai pietrelor prețioase; de asemenea și arta confecționării harnașamentelor a înregistrat încă rezultate bune. Colecțiile Casei de Austria conțin, pentru perioada dintre Ferdinand I și Ferdinand al III-lea unele din cele mai valoroase produse ale acestui artizanat. Orientarea cumpărărilor și comenzilor realizate se schimbă după gustul și mijloacele financiare ale suveranilor. Ferdinand I, care-și păstra comorile în formele adecvate timpului ale „camerelor de artă și minuni", el fiind și cel care a inaugurat cabinetul numismatic, s-a interesat înainte de toate de medalii. La curtea Austriei Centrale a lui Carol și Ferdinand al II-lea s-a dat întâietatea arhitecturii, Carol având, însă, și o slăbiciune pentru tapiserii. Ferdinand de Tirol, unul din cei mai competenți amatori de artă, a fost deosebit de receptiv pentru produsele armurierilor, care au cunoscut atunci o înflorire târzie extraordinară, și pentru pictura portretistică; el a alcătuit în castelul Ambras o colecție de artă deosebit de valoroasă și importantă[1].

[1] Aici se găsește și cunoscutul portret al lui Vlad Țepeș — *n. tr.*

„Maestrul german", arhiducele Maximilian avea interese pentru istoria națională și regională și locală, dispunând să se facă săpături arheologice la Carnuntum; Klosterneuburg îi datorează lui Pălăria arhiducală /Erzherzogshut/ și bustul valoros al lui Leopold al III-lea. În fine, împăratul Rudolf al II-lea a preferat înainte de toate artizanatul; pentru el s-a lucrat valoroasa coroană a casei habsburgice. Sculptori, șlefuitori de pietre prețioase, giuvaergii, ceasornicari, gravori de medalii se aflau în număr mare printre personalul curții sale. Jefuirea colecțiilor sale de către bavarezi, saxoni și suedezi și pierderile cauzate atunci au îngreunat multă vreme aprecierea importanței suveranului ca mecenat și cunoscător al artelor; astăzi, această importanță este unanim recunoscută. Începând cu împăratul Matthias tipul „camerelor de artă și minuni" a fost înlocuit cu cabinetele baroce în care colecțiile erau ordonate după criterii științifice; acest suveran, cu succese politice atât de puține, a conferit colecțiilor casei sale o organizare deosebit de practică.

Sub Ferdinand I s-a constituit o nouă orchestră de curte care va deveni un centru important pentru cultivarea muzicii; pe lângă Viena și Salzburg-ul a fost un centru muzical însemnat, aici prezentându-se prima oară o operă italiană în anul 1617. Până spre mijlocul veacului al XVI-lea, la curtea vieneză predominaseră muzicienii autohtoni; a urmat apoi o perioadă în care neerlandezii au dat tonul; începând cu anul 1580 locul lor a fost luat treptat dar crescând de italieni. Pe lângă această muzică, s-au cultivat și formele muzicale locale și tradiționale, compozițiile acestea fiind consemnate în numeroasele cărți de lăută și în colecțiile *Quodlibet*.

În fond, muzica confirmă impresia pe care o provoacă arta plastică a vremii: realizări însemnate pe care cu certitudine nu vrem să le neglijăm, ele făcând parte din tradiția și patrimoniul artistic al Austriei; pe de altă parte stă fenomenul copleșirii forțelor creatoare autohtone ale Austriei slăbite de confruntările confesionale, copleșirea venind îndeosebi din partea unor elemente romanice, mai ales italiene și valone. Știința și literatura completează imaginea unei epoci, în care în ansamblul ei viața spirituală, din Austria, a primit mai mult decât a dat.

CAPITOLUL VII

ASCENSIUNEA AUSTRIEI SPRE POZIȚIA DE MARE PUTERE (1648 — 1740)

RECONSTRUCȚIA ȘI LUPTA PE DOUĂ FRONTURI ÎMPOTRIVA TURCILOR ȘI FRANCEZILOR

După terminarea Războiului de 30 de ani s-a impus mai întâi înlocuirea pierderilor grele pe care le provocase războiul și țărilor austriece; s-au evitat astfel încurcăturile politice externe prelungindu-se tratatul existent cu Poarta; în ultimii nouă ani ai domniei lui Ferdinand al III-lea a domnit așadar pacea. A fost un mare succes al împăratului când a reușit să impună în dieta imperială de la Regensburg alegerea fiului său omonim (Ferdinand al IV-lea) ca rege romano-german; tratative îndelungate au precedat această alegere; din păcate, cel desemnat a murit după un an de varicelă. Efecte nefavorabile a avut și moartea contelui Trauttmansdorff (1650) întrucât curtea vieneză nu mai dispunea de vreun om politic de excepție comparabil cu cel dispărut; cel mai însemnat politician a rămas vicecancelarul imperial, contele Ferdinand Kurz; o influență mai mare avea intendentul-colonel Johann Weikhard, conte de Auersperg, care însă, s-a arătat prea accesibil puternicelor influențe franceze; în plus, el era preocupat înainte de toate de propria sa carieră. Președintele Consiliului Aulic de Război, principele Wenzel Eusebius Lobkowitz, și președintele Camerei

Aulice, contele Ludwig Georg Sinzendorf, se mențineau deocamdată în rândul al doilea. Între timp, în Tirol, s-a ajuns la tragedia unui slujbaș al statului destoinic și conștiincios. Funcționarul de căpătâi al liniei tiroleze a Habsburgilor, cancelarul Wilhelm Biener, care slujise cu devotament pe arhiducesa Claudia (1632—1646) și pe fiul ei Ferdinand Carol contribuind decisiv la întărirea poziției suveranilor față de opoziția dietei, a căzut victima unor dușmănii personale; după o procedură nelegală și fără motive suficiente el a fost condamnat la moarte și executat la Rattenberg (1651).

După moartea fiului mai mare al împăratului Ferdinand (1654) fratele său Leopold a devenit moștenitorul tronului, cu toate că el fusese inițial destinat și educat pentru o carieră eclesiastică. El a fost recunoscut imediat și fără rezerve în Austria și Boemia; curând a fost ales și rege al Ungariei; în Reich însă nu a putut să se impună deocamdată eșuând la rezistența politicii franceze conduse de cardinalul Mazarin. Din această pricină și din cauza înaintării amenințătoare a trupelor suedeze în Polonia, în momentul decesului împăratului Ferdinand al III-lea (2 aprilie 1657) situația era destul de critică.

Diplomația franceză a putut doar să amâne nu însă să și împiedice alegerea lui Leopold ca împărat. Cardinalul Mazarin avea intenția de a numi un contracandidat în persoana electorului bavarez Ferdinand Maria de Wittelsbach, dar acesta a refuzat; încercarea de a-i câștiga pe electori pentru alegerea lui Ludovic al XIV-lea a fost de la început sortită eșecului. Când curtea vieneză a reușit să câștige sprijinul Brandenburgului în favoarea candidaturii lui Leopold, alegerea era ca și hotărâtă. Leopold a fost ales la 18 iulie 1658. În prealabil el a trebuit să se încline însă în fața unei capitulații electorale propagate de Mazarin în baza căreia îi era interzisă orice intervenție în favoarea Spaniei aflate în continuare în stare de război cu Franța. „Clauza reciprocității“ impusă regelui francez urmărea să pună la adăpost împăratul și Reichul față de acțiuni militare ale vecinului apusean; ea a rămas practic fără importanță întrucât tocmai acum principii vest-germani, conduși de arhiepiscopul de Mainz Johann Philipp s-au unit în „Liga renană“ care manifesta înclinații evidente spre Franța. Membrii „Ligii renane“ urmăreau probabil menținerea unui echilibru între Habsburgi și Bourboni, supraevaluând în chip manifest propriile forțe și posibilități. Pacea din Pirinei (1659) a pus capăt războiului îndelungat cu Spania, căsătoria lui Ludovic al XIV-lea cu infanta spaniolă Maria Terezia trebuind

să pecetluiască această pace favorabilă Franței. Puterea crescândă și amenințătoare a acesteia s-a repercutat și asupra încheierii războiului suedezo-polon, în care Austria intervenise în anul 1658.

După renunțarea la tron a fiicei lui Gustav Adolf, regina Cristina a Suediei (1654), care nu mult după aceasta va trece la catolicism în biserica curții de la Innsbruck, tronul marii puteri nordice a fost ocupat de contele-palatin Carol Gustav de Zweibrücken. Protestele regelui Poloniei Ioan Cazimir, el însuși originar din vechea dinastie suedeză, împotriva acestei reglementări a succesiunii suedeze i-au prilejuit noului rege al Suediei un atac asupra regatului polon, care trebuia să se războiască în același timp și cu țarul și cu cazacii ucraineni răsculați. În cursul verii și toamnei ale anului 1653 armata suedeză a înaintat victorios și rapid reușind să cucerească mari părți ale Poloniei; reculul din anul următor suferit de suedezi a fost repede compensat de Carol Gustav cu ajutorul Brandenburgului. Și principele Transilvaniei Gheorghe Rákóczi al II-lea s-a aliat cu suedezii. Falimentul iminent al Poloniei reprezenta pentru Austria un pericol enorm; ambasadorul imperial în țările nordice, baronul Francisc de Lisola stăruia din ce în ce mai mult asupra unei intervenții militare, el reușind să atragă și Brandenburgul de partea împăratului. Între timp, Carol Gustav atacase și Danemarca obținând mari succese pe noul teatru de război. Acum, trupele imperiale sub comanda lui Melchior de Hatzfeld și Montecuccoli au intrat în Polonia înaintând înspre miazănoapte, atacând pozițiile suedeze din Pomerania și Iutlanda; sprijiniți de o flotă olandeză ei au atacat și insulele daneze ocupate de suedezi. Dar, în urma păcii din Pirinei, Franța a dobândit mână liberă; influența ei a decis pacea în Olanda și Polonia, împăratul și Brandenburgul trebuind să se alinieze negocierilor. La 3 mai 1660 s-a semnat pacea de la Oliva, care a confirmat Suediei stăpânirea asupra regiunii Schonen și cu aceasta o participare la controlul asupra strâmtorilor; și Brandenburgului i s-a confirmat suveranitatea asupra Prusiei (obținută de la tratatul de la Wehlau încoace), pe când Austria a trebuit să renunțe la orice cucerire teritorială, reușind totuși să împiedice o expansiune și mai mare a Suediei în Germania de nord; e drept că, în ceea ce privește Polonia, influența franceză a devenit predominantă pentru următorii ani.

Pacea atât de problematică de la frontiera osmană garantase oricum spatele Austriei pe timpul Războiului de 30 de ani. Politica agitată a lui

Gheorghe Rákóczi al II-lea i-a chemat pe turci din nou în arena de luptă, ei căutând să-l înlocuiască pe principele Transilvaniei cu marioneta lor Acațiu Barcsai; acesta nu s-a putut impune dar Rákóczi a fost înfrânt lângă Cluj în mai 1660 /22 mai, în lupta de la Gilău/ de către o oaste otomană net superioară, el decedând curând în urma rănilor dobândite în această bătălie. Chiar dacă atitudinea principilor Transilvaniei a fost de obicei antiimperială, o supunere totală a acestei țări de către Poartă nu se putea permite de către politica imperială. O oaste imperială sub comanda lui Montecuccoli l-a sprijinit pe Ioan Kemény, un fost general al lui Rákóczi, în eforturile sale de a dobândi Transilvania, pe când turcii sprijineau un alt pretendent, pe Mihai Apafi. Când Montecuccoli s-a retras din Transilvania sleită și după ce Kemény a căzut în lupta cu Apafi de la Sighișoara, lupta pentru Transilvania părea să fie decisă. S-au purtat tratative între curtea vieneză și Poartă care s-au prelungit mult. Din pricina fricii de Suedia și Franța, Austria ar fi salutat păstrarea păcii, dar turcii supărați de tactica de tergiversare a diplomației imperiale au trecut la atac în primăvara anului 1663. Cucerind cetatea Neuhäusel, ei au dobândit o mare victorie la sfârșitul lui septembrie 1663; acum forțele imperiale s-au adunat și ele, sprijinite fiind de generalul și poetul Nicolae Zrinyi cât și de contingente sosite din Reich, printre care se numărau unități mai puternice din Brandenburg și Saxonia. „Liga renană“ a pus de asemenea trupe la dispoziție și de data aceasta, contrar politicii sale tradiționale față de turci, chiar și Franța a expediat un corp de 6 000 de oameni, sperând prin aceasta o sporire suplimentară a prestigiului și a influenței sale în Reich. Operațiilor aliaților puțin uniți le-a lipsit deocamdată o mare victorie. Armata de nord sub comanda lui De Souches a cauzat la Léva o înfrângere grea turcilor, dar pe de altă parte, fortificația Serinvár ridicată de Zrinyi în sudul frontului a trebuit să fie abandonată. În fine, la 1 august 1664 Montecuccoli a obținut o victorie decisivă, atacând oastea otomană la trecerea râului Raab la Mogersdorf la nord de Sankt Gotthard. Sfârșitul acestei operații l-a îndemnat pe marele vizir Ahmed Köprülü să intre în tratativele de pace care au dus deja la 10 august la încheierea păcii de la Vasvár (Eisenburg), ale cărei condiții nu corespundeau însă rezultatului războiului. Vasalul turcilor, Apafi continua să rămână stăpânul Transilvaniei, ba s-a acceptat din nou un „cadou de onoare“ de 200 000 taleri pentru turci, pentru care s-a cedat Oradea și Neuhäusel, toate acestea pentru că

situația generală a Austriei era foarte grea, trupele franceze staționând în Reich, și Polonia fiind amenințată de o nouă criză; privită astfel, pacea cu Poarta a permis un răgaz și, asemenea tratatului de la Zsitva Torok, a eliberat spatele Austriei de alte angajamente militare. Contele Walter Leslie, noul ambasador al Austriei în Turcia a considerat Imperiul Otoman ca fiind doar o umbră a măreției din trecut; în numai câțiva ani se va arăta, însă, că de la el mai putea porni o amenințare extrem de gravă.

Un eveniment din acea vreme trebuie amintit aici, chiar dacă ne conduce în zona unor cu totul altfel de relații. În anul următor păcii de la Vasvár s-a stins linia tiroleză a Habsburgilor cu arhiducele Sigmund Franz (1662—1665), fratele mai tânăr și succesorul arhiducelui Ferdinand Carol (1646—1662) ca suveran al Tirolului. Din pricina întreținerii unei curți luxoase, domnia lui Ferdinand Carol a însemnat o apăsare deosebită pentru țară; Sigmund Franz, dimpotrivă, s-a dovedit ca un stăpân gospodar și destoinic. Aidoma tatălui său Leopold al V-lea, Sigmund Franz era, în momentul preluării domniei, în posesia unor funcții și averi bisericești, fiind decis să le secularizeze și să se însoare; moartea sa prematură a dejucat aceste planuri, Tirolul revenind, împreună cu Teritoriile avansate, împăratului Leopold I, care, oricum, a îngăduit în continuare o poziție destul de autonomă instituțiilor de la Innsbruck, îndeosebi însă consiliului secret al „Austriei Superioare". Cu aceasta, cea de a doua epocă a împărțirilor stăpânirilor habsburgo-austriece s-a încheiat după o durată de o sută de ani.

Să ne îndreptăm, însă, din nou spre răsărit. Ungaria era, firește, nemulțumită de rezultatele primei campanii antiosmane a împăratului Leopold I. În plus, tabăra protestantă a nobilimii s-a simțit amenințată de Contrareforma care nu încetase; dar și mulți catolici erau nemulțumiți. Un grup de magnați, al cărui conducător spiritual a fost mai întâi Nicolae Zrinyi, apoi palatinul Wesselényi, tindea spre o îngrădire, și în cele din urmă la scuturarea jugului habsburgic. După moartea lui Nicolae Zrinyi (1664) și a lui Wesselényi (1667), în fruntea „conspirației magnaților" a trecut judecătorul curții Francisc Nádasdy, alți membri proeminenți ai conjurației fiind Petru Zrinyi, fratele mai mic al lui Nicolae, cumnatul lui Petru, Francisc Frangepány și comitele stirian Hans Erasmus de Tattenbach. Curând organele austriece au prins de veste despre acest complot, chiar din partea Înaltei Porți venind o avertizare de hainirea ungurilor.

Conspiratorii au fost puțin deciși, începând să se clatine când și-au dat seama de nesiguranța situației lor, care i-a speriat chiar; indecizia lor se exprima între extremele alternative: supunere sau continuarea rezistenței. O scrisoare imperială a promis iertare lui Zrinyi. Când el și cu Frangepány erau pe punctul de a pleca la Viena au fost arestați; mai înainte, autoritățile din Austria Centrală îl închiseseră pe Tattenbach. O răscoală din Ungaria Superioară a fost repede înăbușită, apoi a fost prins și Nádasdy. În aprilie 1671 soarta i-a ajuns din urmă pe cei trei magnați unguri, condamnați la moarte și executați, un apel la „*clementia Austriaca*" rămânând fără rezultat favorabil; spre finele aceluiași an a fost executat și Tattenbach; alți conspiratori au fost condamnați la ani grei de închisoare și la confiscarea averilor. După voința oamenilor de stat imperiali trebuia să se introducă un regim absolutist; și măsurile contrareformatoare au fost reluate, cu toate că fruntașii conspirației au fost catolici. Reacția la noul curs a fost o revoltă sălbatică în comitatele din nordul Ungariei, sprijinită de Transilvania și de turci. „Curuții" (cruciații) răsculați și „labancii" (infanteriștii) credincioși împăratului s-au războit cu o cruzime neobișnuită. Această evoluție a fost cu atât mai neplăcută cu cât rivalitatea diplomatică dintre Franța și Austria s-a transformat în același timp într-un război deschis.

Hegemonia statului francez puternic întărit se contura din ce în ce mai clar în vremea domniei regelui-soare datorită miniștrilor săi destoinici. Nu se poate afirma că Austria ar fi acționat cu consecvență împotriva acestei evoluții a Franței. Unei atari reacții îi contravenea de fapt atitudinea politică a oamenilor de stat fruntași ai împăratului Leopold din primii ani ai domniei, adică cea a unui Auersperg sau a unui Lobkowitz. După moartea regelui Filip al IV-lea al Spaniei s-a preconizat chiar o împărțire comună a moștenirii monarhiei spaniole. Austria s-a ținut departe de tripla alianță între Olanda, Anglia și Suedia, când aceste puteri s-au opus lui Ludovic al XIV-lea care, ridicând pretenții ereditare mai mult decât îndoielnice, a întreprins un atac asupra Țărilor de Jos spaniole; în trecutul mai îndepărtat, această acțiune a fost adesea numită „primul război de jaf", astăzi, ea este desemnată cu mai multă reverență față de terminologia franceză ca fiind Războiul de devoluțiune, după principiul ereditar proclamat de francezi. Astfel a fost introdusă o gravă neînțelegere între cele două linii ale Casei de Austria și aceasta după ce cu puțin timp înainte împăratul Leopold se însurase cu prințesa spaniolă Margareta Terezia (1666). Evo-

luția mai puțin favorabilă prestigiului puterii imperiale a provocat o dispoziție proastă la curtea vieneză împotriva ministrului fruntaș Auersperg, atmosferă care s-a înrăutățit și mai mult după ce s-a aflat că el s-a străduit să obțină demnitatea de cardinal cu ajutorul francezilor, astfel încât Auersperg a fost îndepărtat din funcția sa și din Viena (1669). Principele Lobkowitz a ocupat acum primul loc printre oamenii politici austrieci; dar el a urmărit în ansamblu vechea linie a unei politici francofile și nehotărâte. Aceasta s-a evidențiat deosebit de clar când Ludovic al XIV-lea a pregătit un atac asupra inițiatorilor propriu-ziși ai triplei alianțe, anume „statele generale" neerlandeze, împăratul obligându-se la neutralitate în urma unui acord secret. Când situația politică și militară din apus a devenit din ce în ce mai critică și periculoasă, a trebuit, totuși, să se decidă pentru o alianță defensivă cu Olanda (iunie 1672), în august urmând un tratat corespunzător cu Brandenburg; întrucât partenerii aliați insistau asupra faptelor concrete, o oaste imperială sub comanda lui Montecuccoli s-a deplasat în zona Rinului inferior. Indicațiile Vienei interziceau însă angajarea de lupte de amploare, așa încât această armată nu a obținut mare lucru; în plus, Brandenburgul a încheiat, în iunie 1673, o pace separată. În același an însă Montecuccoli a reușit să-l înlăture prin manevre abile pe marele său adversar Turenne, curățind malul drept al Rinului de trupe franceze. Acum s-a ajuns la încheierea de alianțe între Danemarca, Anglia, Olanda și Spania; și Brandenburgul a intrat din nou în război. După renunțarea la atacul plănuit asupra Țărilor de Jos, Ludovic al XIV-lea reușise între timp să cucerească de la spanioli provincia Franche Comté; multiplele divergențe între comandanții trupelor și diplomații aliaților au dejucat orice victorie decisivă pe frontul apusean; în schimb, armata Brandenburgului a confirmat renumele ei prin victoria împotriva aliaților suedezi ai lui Ludovic de la Fehrbellin. La o lună după această bătălie, Montecuccoli a obținut un avantaj tactic în lupta de la Saßbach în care a căzut Turenne; și mai importantă a fost victoria ducelui de Lotaringia, care a luptat de partea imperială; țara sa fusese ocupată de francezi, pe care i-a învins la podul Conze lângă Trier (11 august 1675).

În ciuda acestor succese, sfârșitul războiului nu a fost favorabil aliaților. E drept că în septembrie 1676 s-a reușit cucerirea fortăreței Philippsburg, ocupată de francezi, dar în anul următor spaniolii și olandezii au suferit înfrângeri din partea francezilor, care, în urma unui atac prin

surprindere, au reușit să cucerească, la 16 noiembrie 1677, atât de importantul oraș Freiburg im Breisgau. Nu superioritatea militară ci cea diplomatică a condiționat pacea, atât de favorabilă Franței, de la Nimwegen (1679). Oamenii de stat și agenții francezi au reușit să separe adversarii și să-i determine la încheierea de păci separate. În privința Reichului, Ludovic al XIV-lea a renunțat la dreptul de ocupație a fortăreței Philippsburg în schimbul ținerii unei garnizoane de ocupație la Freiburg. Spania a pierdut provincia Franche Comté și câteva localități de frontieră din Flandra. Ducele de Lotaringia și-a recăpătat țara, oprit fiind, însă, să-și fortifice orașele. Electorul Brandenburgului, pe care diplomația franceză reușise să-l izoleze, a trebuit să retrocedeze teritoriile suedeze cucerite. Abandonat de foștii săi aliați, îndeosebi de împărat, electorul s-a aliat brusc cu Franța, îngăduind trupelor franceze libera trecere și promițând sprijinul său candidatului francez la viitoarele alegeri ale împăratului; curând, Ludovic al XIV-lea a obținut promisiuni asemănătoare și din partea electorului Saxei. Bavaria, a cărei politică de neutralitate oferise una din premisele destrămării coaliției, intrase deja cu zece ani în urmă în astfel de legături cu Ludovic al XIV-lea.

Eșecul politicii imperiale, de care a fost responsabil și cancelarul aulic Johann Paul Hocher, altfel destul de destoinic și favorizat de Lobkowitz, a avut consecințe catastrofale: Ludovic al XIV-lea a început operația sa numită „Réunion", adică anexarea de teritorii germane sub niște pretexte juridice scornite, după proceduri fictive, în care el era și parte implicată și judecător. Astfel, în plină pace, el a ocupat la 30 septembrie 1681 orașul liber al Reichului Straßburg împotriva voinței locuitorilor săi și fortăreața Casale pe râul Po în provincia Mantova. Curând însă, în răsărit se va ivi încă un pericol mortal pentru miezul teritoriilor austriece, anume ultima înaintare masivă a osmanilor spre inima Europei Centrale.

ANUL TURCESC 1683 ȘI CONTRAOFENSIVA AUSTRIACĂ

Răsculații din Ungaria Superioară au continuat lupta lor după descoperirea conjurației magnaților, având în persoana lui Emeric Tököli un conducător tânăr și energic; acesta a întreprins în anii '70 operații militare destul de dibace și iscusite, creându-și astfel o poziție stabilă și puternică

în mijlocul Ungariei imperiale. În timpul unui armistițiu el a intrat în legătură și cu dieta de la Ödenburg (1681), care a acordat protestanților libertatea confesională căutându-se totodată câștigarea nobilimii prin respectarea tradițiilor istorice care s-a exprimat prin reintroducerea demnității străvechi a palatinului maghiar. În cele din urmă, însă, Tököli s-a decis definitiv să se alieze cu Înalta Poartă; nu în ultimul rând au fost tocmai ambițiile sale, pe lângă activitatea diplomaților francezi, cele care l-au determinat pe semețul mare vizir Kara Mustafa să pornească o mare ofensivă, în ciuda eforturilor disperate, pentru menținerea păcii, întreprinse de ambasadorul imperial de la Constantinopol Kunitz și de trimisul special Caprara. Această constelație a venit în întâmpinarea politicii regelui-soare; el a încercat anume să dejoace o întărire a defensivei împotriva atacului osman; în pofida angajării unor agenți capabili și a unor mijloace bănești considerabile, el nu a reușit să-și îndeplinească acest plan. Regele Ioan al III-lea Sobieski al Poloniei, a cărui alegere din anul 1674 a fost considerată ca un succes al partidei franceze, a recunoscut pericolul destrămării puterii imperiale pentru Polonia. La 31 martie 1683 tratatul de alianță polono-austriacă a fost ratificat de seimul din Varșovia, e drept după dezbateri lungi și penibile; împăratul a ratificat tratatul la 2 mai. Un merit principal în mobilizarea forțelor apusene împotriva pericolului osman l-a avut papa Inocențiu al XI-lea; prin plata unor subsidii substanțiale, el a sprijinit în plus înarmările austriece și polone; sume de bani au venit și din Savoia, Toscana, Genova, Spania și Portugalia. După tratative mai îndelungate diplomații imperiali au obținut și asigurarea sprijinului militar al Bavariei și Saxoniei, ca și din partea unor diete ale unor țări mai mici ale Reichului; în schimb, Brandenburgul a refuzat aflându-se încă prea mult sub influența franceză.

Trupele imperiale au fost puse sub comanda general-locotenentului foarte capabil, ducele Carol de Lotaringia; e drept, că mai întâi ele nu aveau nici un alt sprijin decât cel cu totul neglijabil din partea „insurecției“ maghiare aflate sub comanda palatinului prohabsburgic Nicolae Esterházy. Planul tactic prevedea preîntâmpinarea turcilor prin cucerirea cetăților Gran și Neuhäusel înaintea sosirii grosului armatei turcești; ambele întreprinderi au trebuit să fie însă întrerupte, trupele austriece retrăgându-se pe o linie defensivă din spatele râului Raab: curând, tătarii au ocolit linia Raab, Carol de Lotaringia trebuind să se retragă din nou. El a lăsat la Viena

o garnizoană suficientă, trecând cu grosul trupelor sale pe malul nordic al Dunării pentru a aștepta aici sosirea întăririlor.

Sistemul fortificațiilor defensive al Vienei a fost desăvârșit în cursul veacului al XVII-lea, fiind întărit suplimentar prin eforturi febrile și disperate până la sosirea nemijlocită a oastei de asediu înaintea Vienei. La 14 iulie a început asedierea orașului apărat de 11 000 de soldați și un efectiv de aproximativ 5 000 de orășeni, gardieni de curte și studenți. Operațiile de apărare au fost conduse de generalul energic, contele Ernst Rüdiger de Starhemberg, asistat de contele Żdenko Kaplirs; și primarul Andreas Liebenberg s-a distins prin luciditate și spirit de sacrificiu până în ultimele zile ale asediului când a căzut la datorie ca și mulți alții, rămași anonimi. Garnizoana dispunea de o artilerie bună; în luptele corp la corp pentru apărarea fortificațiilor s-au verificat cu mare eficiență grenadele de mână artizanale. Turcii și-au concentrat atacul principal asupra porțiunii dintre bastionul reședinței /Burgbastei/ și bastionul Löwel /Löwelbastei/. S-a reușit oprirea lor în zona dinaintea acestei secțiuni, dar la 3 septembrie ei au reușit să cucerească șanțul semicircular de apărare a reședinței /Burgravelin/ amenințând cu minarea zidului principal de apărare, pentru că turcii s-au dovedit deosebit de pricepuți în acțiunile de minare. Trupele auxiliare tătare au devastat între timp regiuni întinse ale Austriei Inferioare unde nemulțumirea unei părți a populației rurale cu moșierii și biserica a îngreunat considerabil organizarea rezistenței.

Treptat trupele ducelui de Lotaringia au fost întărite în urma sosirii contingentelor electorilor Bavariei și Saxei ca și a trupelor suabo-francone; ultimii care au făcut joncțiunea cu trupele imperiale au fost cei din Polonia, sosiți la fața locului la 31 august și constând mai ales din unități de cavalerie, aproximativ 20 000 de oameni; oastea avea acum un total de cca 70 000 de oameni; ea a ocupat poziția pe creasta Dealurilor pleșuve /Kahlengebirge/ pe care turcii nu o asiguraseră suficient. Regele Ioan Sobieski a preluat comanda supremă nominală asupra forțelor creștine unite. Părintele capucin atât de temperamentos și isteț, Marco d'Aviano a îmbărbătat ofițerii și soldații înaintea luptei decisive. La 12 septembrie a avut loc bătălia hotărâtoare de despresurare a Vienei; o incursiune reușită a aripei stângi formate din imperiali și saxoni a decis lupta; un prim atac curajos al cavaleriei polone s-a împotmolit într-un teren extrem de nefavorabil. Înfrângerea turcilor a fost nimicitoare; oastea de despresurare

condusă cu mare prevedere și luciditate de ducele de Lotaringia a trecut la ofensivă cucerind la 26 octombrie orașul Gran.

Marea izbândă a sugerat o continuare planificată și favorabilă a contraofensivei. Împăratul a încheiat cu Polonia și Republica Veneția o alianță ofensivă, așa-zisa „Liga Sfântă". În urma unui armistițiu, Franța a fost deocamdată neutralizată, e drept cu prețul recunoașterii „reuniunilor" ilegale. În anii următori trupele imperiale și aliate sub comanda ducelui de Lotaringia au obținut victorii însemnate în Ungaria; în august 1685 a fost cucerit Neuhäusel. Înalta Poartă era acum dispusă să încheie pacea. Tököli a fost închis de către turci, fiind astfel anihilat deocamdată. Dar, între timp s-au înmulțit tensiunile înăuntrul coaliției creștine. Sobieski a revenit la vechea sa politică profranceză, ambițiosul elector al Bavariei rămânea un partener dificil. Cu atât mai îmbucurătoare pentru Austria a fost schimbarea intervenită în politica Brandenburgului. Indispus de anularea edictului de Nantes anunțată de Ludovic al XIV-lea — prin acest edict Henric al IV-lea acordase cândva hughenoților toate asigurările necesare — marele elector s-a aliat iarăși împăratului întrucât în țara sa, Brandenburg, primise foarte mulți emigranți protestanți francezi. Un corp auxiliar brandenburgic a ajutat decisiv la recucerirea Budei, orașul fiind apărat de o garnizoană turcească mică dar sub comandanți deciși să se lupte eroic; după un asediu mai îndelungat, Buda a căzut la 2 septembrie 1686. În continuare, trupele imperiale au cucerit majoritatea cetăților maghiare și la 12 august 1687, Carol de Lotaringia, în cooperare cu electorul bavarez, a repurtat o mare victorie la Harsány în apropierea vechiului câmp de bătaie de la Mohács; acum imperialii au pătruns și în Ardeal. Succesul lor de arme a furnizat însă și posibilitatea ademenitoare a introducerii unui regim sever, absolutist în teritoriile cucerite, în acest sens generalul Caraffa reușind să se facă deosebit de detestat din pricina procedeelor sale draconice. Tratativele cu dieta ungară au dus oricum la o frânare și atenuare a măsurilor contrareformatoare, devenite oricum ușor anacronice; pe de altă parte, nobilimea maghiară a renunțat la privilegiul rezistenței conferit încă de Bula de Aur a regelui Andrei al II-lea (1222), iar dieta de la Preßburg a recunoscut pretenția de moștenire, în linia masculină a Habsburgilor, a coroanei Sf. Ștefan. Concomitent, adică în toamna anului 1687, s-au purtat tratative și cu principele și dieta Transilvaniei; în baza acordului de la Blaj, Apafi și-a păstrat demnitatea princiară până la moartea sa (1690);

după o îndelungată obstinație, fiul său a renunțat în 1697 la marele principat transilvan, care din 1688 era asigurat din punct de vedere militar de către trupele imperiale putând fi menținut și după o înfrângere, din partea lui Tököli, lângă Zărnești (1690). Între timp, armele imperiale înaintaseră cu succes de-a lungul Dunării. Electorul Max Emanuel preluase comanda supremă după îmbolnăvirea ducelui de Lotaringia; el a cucerit Belgradul în septembrie 1688, alte unități au înaintat în Bosnia și Țara Românească; o răscoală a sârbilor a favorizat acțiunile ofensive ale trupelor imperiale. Trupe austriece și ale Reichului au ocupat Nișul, Vidinul și Priștina. Între timp însă, Ludovic al XIV-lea începuse un nou război de agresiune împotriva Reichului, mai precis împotriva Palatinatului, așa încât procurarea de noi trupe pentru teatrul de război sud-esteuropean devenise imposibilă; în tratamentul aplicat populației albaneze și sârbești s-au comis, în plus, greșeli grave. Astfel, după moartea capabilului general Piccolomini s-a ajuns la un recul; în toamna anului 1690 s-au pierdut cuceririle de la sud de Sava, inclusiv Belgradul; numeroși refugiați sârbi, aproximativ 30 000 de familii, conduși de patriarhul Arsen Cernoievici de Ipek au emigrat în Ungaria de sud, unde au fost colonizați asigurându-li-se autonomia bisericească și politică. Cuceririle din Ungaria au putut fi apărate de austrieci în urma bătăliei de la Slankamen din 19 august 1691; imperialii și trupele Reichului sub comanda margrafului Ludovic de Baden au repurtat, după niște operații foarte schimbătoare și dramatice care au cerut pierderi grele, o victorie totală asupra marelui vizir Mustafa Köprülü, care a căzut în bătălie, și a oastei sale turcești; margraful de Baden a trebuit să plece pe încolțitul front renan; succesorii săi nu s-au arătat defel la înălțimea sa, așa încât campania antiosmană a trenat încă câțiva ani, până ce prințul Eugeniu de Savoia a luat locul electorului August al II-lea de Saxa, ales în anul 1696 ca succesorul lui Ioan Sobieski pe tronul regal al Poloniei.

În persoana prințului Eugeniu comanda a fost preluată de către un general care în anii următori va dobândi faima celui mai mare conducător de oști din întreaga istorie a Austriei. Eugeniu se născuse în anul 1663 la Paris ca fiul prințului Eugeniu Mauriciu de Savoia—Carignan și a soției acestuia Olimpia (Mancini). După ce în țara tinereții sale, Franța, cariera militară visată i-a fost refuzată, Eugeniu a fugit în anul 1683 din Franța intrând în serviciul imperial; el a participat deja la bătălia de despresurare

a Vienei, distingându-se în anii următori în luptele din Ungaria și Italia ca un comandant viteaz și prevăzător. După ce savoiardul a fost învestit cu comanda supremă a armatei imperiale din Ungaria la propunerea președintelui Consiliului Aulic de Război, contele Ernst Rüdiger de Starhemberg (1697), el a reușit în scurt timp să câștige încrederea soldaților, pe care i-a condus la 11 septembrie 1697 la o victorie decisivă asupra armatei otomane, care a fost atacată și nimicită tocmai când se pregătea să treacă Tisa în apropierea localității Zenta.

Toate celelalte probleme din anii următori au fost umbrite de succesiunea spaniolă, care trebuia să intre într-un stadiu acut o dată cu stingerea iminentă a ramurei spaniole a Casei de Austria. Era în interesul Vienei să încheie pace cu Poarta, ale cărei armate luptaseră nefericit și cu Polonia și Veneția, așa încât și turcii erau dispuși să pună capăt războiului. Tratativele au fost începute în noiembrie 1698 lângă ruinele de la Carlowitz (la sud de Petrovaradin) și au dus la semnarea păcii la 26 ianuarie 1699; condițiile păcii au corespuns situației militare favorabile aliaților creștini. Ungaria întreagă, inclusiv Transilvania și cea mai mare parte a Sloveniei, dar cu excepția Banatului Timișoarei, a revenit împăratului. Casa de Austria dispunea acum de un teritoriu rotunjit și bine închegat, a cărei axă o forma Dunărea; acest teritoriu cuprindea acum spațiul Alpilor Răsăriteni și Țările sudete și carpatine.

Încă înaintea sfârșitului marelui război cu turcii se încheiase lupta din apus, pacea de la Rijswijk (1697) reprezentând însă numai un armistițiu; confruntările diplomatice pentru succesiunea spaniolă erau în toi. Generalii lui Ludovic al XIV-lea purtaseră războiul comițând jafuri îngrozitoare în teritoriile atacate și călcând în picioare regulile valabile între beliganți occidentali încă din a doua jumătate a veacului al XVII-lea; de data aceasta însă, întregul Reich se afla sub arme, și mai importantă fiind participarea Angliei și a Țărilor de Jos la coaliția europeană împotriva regelui-soare. „Revoluția glorioasă" din Anglia (1688) pusese capăt dinastiei Stuart, care în ultimul timp fusese complet înfeudată Franței; e drept că anumite cercuri mioape de la curtea vieneză se gândeau la o intervenție în favoarea regelui catolic detronat Iacob al II-lea, dar, în cele din urmă politica realistă a impus necesitatea colaborării cu protestantul victorios Wilhelm al III-lea de Orania; astfel s-a ajuns, după tratative dificile, la alianța cu puterile maritime. Și Savoia se afla deocamdată în tabăra coaliției. Succesul ope-

rațiilor militare nu a corespuns însă așteptărilor, colaborarea dintre aliați a funcționat defectuos, în plus grosul trupelor imperiale fiind încă angajat în războiul cu turcii. Flota unită anglo-olandeză a repurtat o mare victorie în bătălia navală de la La Hogue cu francezii (1692); aceștia însă s-au impus pe uscat. În anul 1696 ducele de Savoia a părăsit coaliția, teatrul de război italian fiind astfel neutralizat. Astfel, tratativele, începute încă în 1693 de Franța cu diferiți aliați, au dus în cele din urmă la încheierea păcii. Ca și mai înainte la Nimwegen, diplomația franceză a exploatat cu abilitate neînțelegerile dintre aliați, îndeosebi puterile maritime fiind decise să urmărească o cale proprie. Oricum, pacea de la Rijswijk a retrocedat împăratului Freiburg-ul și Breisach, iar Reichului Kehl, Philippsburg și majoritatea „reuniunilor"; în schimb, a trebuit să se renunțe la Straßburg. În ultima clipă, Franța a impus includerea în textul tratatului a unei clauze religioase în baza căreia măsurile contrareformatoare din „reuniunile" retrocedate de Franța nu aveau voie să fie anulate, ceea ce a indispus profund electorii față de împărat, bănuit, pe bună dreptate, de acordul tacit cu această clauză, care a fost inclusă în tratat abia după această binecuvântare imperială, devenită astfel decisivă și într-un fel răspunzătoare. Renunțarea la Straßburg nu i se poate imputa lui Leopold, în acest sens trebuind să ne ferim de influența propagandei puterilor maritime, care au atribuit în general toate insuccesele aliaților, pe când ei erau mai mult interesate de asigurarea Țărilor de Jos spaniole decât de sprijinirea efectivă a intereselor germane la Rinul superior.

RĂZBOIUL PENTRU SUCCESIUNEA SPANIOLĂ

Diplomația franceză a fost superioară celei austriece și la tragerea sforilor de la curtea madrilenă care a precedat luptei armate propriu-zise pentru succesiunea spaniolă. Planurile și intențiile de împărțire exprimate în tratativele secrete dintre puterile maritime și Ludovic al XIV-lea au revoltat profund Spania: puterile occidentale intenționau să lase prințului-elector bavarez Iosif Ferdinand, un fiu al unei Habsburge, țara principală /adică Spania propriu-zisă/, coloniile și Țările de Jos spaniole, delfinul urma să capete majoritatea posesiunilor spaniole din Italia și secțiuni de frontieră din Munții Pirinei, pe când arhiducele Carol, fiul mai

tânăr al împăratului Leopold I, trebuia să se mulțumească cu Milanul. În testamentul său, regele spaniol Carol al II-lea l-a desemnat pe prințul elector ca moștenitor unic, însă tânărul vlăstar al neamului Wittelsbach a murit subit la doar câteva luni de la această fericire testamentară. La Madrid, regina Maria Ana, originară din casa Palatinat-Neuburg, acționa în favoarea planurilor austriece, mai eficace a fost însă căpetenia partidei profranceze, ministrul conducător madrilen, cardinalul Porto-Carrero. Un al doilea tratat de împărțire, încheiat la Londra între emisarii lui Ludovic și puterile maritime, nu era nefavorabil Austriei; el punea în perspectiva arhiducelui Carol Spania, Țările de Jos și coloniile, Franța urmând să primească, însă, posesiunile italiene și Lotaringia, al cărui duce trebuia să fie recompensat cu Milanul. Împăratul a ezitat să avizeze acest proiect; acum însă francezii au dobândit predominanța absolută la Madrid, regelui muribund smulgându-i-se semnarea unui testament în favoarea unui nepot al lui Ludovic al XIV-lea, ducelui Filip de Anjou. Populația Castiliei a fost cu totul de acord cu această turnură a lucrurilor întrucât spera ca astfel s-ar pune capăt îndelungatului război cu Franța și s-ar menține imperiul universal spaniol. Întrucât, însă, Ludovic al XIV-lea a vrut să asigure întreaga moștenire spaniolă casei sale, fiind dispus să o unifice chiar cu Franța*, și întrucât trupele franceze intraseră în Spania și Țările de Jos, „dominatul universal" al casei de Bourbon amenințând din nou pe toți vecinii Franței, s-a ajuns iarăși la alianța forțelor adversare. Declarației de război a împăratului i s-au aliat, în Reich, Brandenburgul și Hanovra; în primăvara lui 1702 și puterile maritime au reluat lupta. O breșă considerabilă în acest front defensiv a provocat-o electorul Max Emanuel al Bavariei când a trecut de partea lui Ludovic al XIV-lea, sprijinit în prima fază a războiului și de Portugalia și Savoia. Ca și fratele său Iosif Clemens din Colonia, electorul Bavariei făcuse acest pas în speranța dobândirii de noi teritorii, titluri și ranguri; eforturile disperate ale negociatorilor austrieci nu l-au putut opri pe Max Emanuel de la acest pas. Deosebit de critică pentru Austria a fost o răscoală maghiară sub conducerea lui Francisc Rákóczi al II-lea, care a căutat colaborarea cu toți inamicii Austriei, îndeosebi însă cu Ludovic al XIV-lea. Noua mișcare a curuților, în a cărei prime faze s-au remarcat și năzuințe social-revoluționare ale țărănimii maghiare sleite de o fiscalitate deosebit de apăsătoare, a angajat pentru mulți ani forțe austriece considerabile; cetele de incursi-

une ale curuților au amenințat la un moment dat însăși Viena, ale cărei mahalale au trebuit să fie asigurate prin ridicarea valului de linie /Linienwall/.

Lupta împotriva armatelor franceze s-a purtat mai întâi pe trei fronturi: în Italia, pe Rin și Țările de Jos; curând Spania a devenit cel de-al patrulea teatru de război european; în plus, puterile maritime purtau un război colonial cu Franța și Spania dincolo de ocean. Numărul trupelor recrutate era superior celui al armatelor din veacul al XVII-lea; e drept că Războiul pentru succesiunea spaniolă care a durat 14 ani (1701—1714) a fost purtat în forme mai economicoase decât luptele antiosmane sau Războiul de 30 de ani, dar cheltuielile vistieriei imperiale au fost totuși enorme în ciuda subsidiilor engleze.

Încă înaintea alianței cu puterile maritime, împăratul a început lupta cu francezii intrați în Italia. În urma unor operații strălucite, prințul Eugeniu a învăluit pe flancuri pozițiile franceze în urma unor marșuri îndrăznețe, învingându-i pe generalii francezi Catinat și Villeroy la Carpi și Chiari (1701). Generalul Villeroy a fost chiar prins în atacul asupra Cremonei. Un nou comandant francez, ducele de Vendôme, a primit întăriri considerabile, dar prințul Eugeniu a reușit să respingă incursiunea sa ofensivă la Luzzara.

Între timp, și trupele anglo-olandeze au luptat cu destul succes în Belgia, unde francezii se instalaseră încă înaintea izbucnirii războiului; odată cu alierea deschisă a Wittelsbachilor cu Franța s-a ivit însă o criză. Norocul Austriei a fost faptul că generalul francez Villars nu a reușit să-și îndeplinească obiectivul constând într-o înaintare rapidă a trupelor franco-bavareze de-a lungul Dunării; în schimbul acestui plan eșuat, electorul Max Emanuel a încercat să cucerească Tirolul; după câteva victorii de prestigiu obținute în prima fază a campaniei, și această tentativă a eșuat din pricina rezistenței înverșunate a trupelor tiroleze, conduse în chip strălucit de Michael Sterzinger, curatorul de la Landeck. Abia acum, bavarezii au vrut să pornească ofensiva împotriva țărilor principale /ereditare/ austriece; o armată franceză sub comanda mareșalului Tallard a pătruns prin Pădurea Neagră și s-a unit cu trupele electorului Bavariei. Între timp, însă, se luaseră măsuri de apărare eficiente. Armata lui Marlborough a păcălit adversarii înaintând în Germania de sud unde s-a făcut joncțiunea cu trupele imperiale și ale Reichului sub conducerea margrafului de Baden

și a prințului Eugeniu. Marlborough și Eugeniu au cooperat într-o deplină înțelegere repurtând victoria în bătălia aprigă de la Hochstädt (sau Blindheim; Blenheim pentru englezi), după ce au străpuns centrul inamic printr-un atac masiv al cavaleriei; victoria decisivă s-a obținut asupra unei armate franco-bavareze ceva superioară, resturile ei fiind obligate să se retragă înspre apus. În urma acestui succes, Bavaria a fost ocupată de trupele imperiale; încartiruirile și impozitarea. dar mai ales încercarea recrutării de trupe din rândurile pământenilor, au declanșat o răscoală a populației rurale credincioase casei de Wittelsbach; răscoala a fost înăbușită în sânge de armata austriacă; electorii de Bavaria și Colonia au fost proscriși de către împărat.

Anul 1705 a adus puține succese aliaților, neînțelegerile dintre forțele coalizate ținându-se lanț; îndeosebi olandezii au refuzat mai tot timpul să participe la acțiuni mai ample. Mersul războiului a fost, în plus, prejudiciat de o afacere de spionaj incredibilă, descoperită abia în veacul nostru de către cercetătorii francezi ai istoriei militare. Un înalt ofițer în slujba imperială, generalul Hieronymus de Erlach, originar din Berna, a trădat ani de-a rândul inamicului francez planurile de operații militare; mascându-se sub numele conspirativ baronul d'Elcin, activitatea sa de spion nu a putut fi demascată. În anul 1705 îmbătrânitul margraf Ludovic de Baden a demisionat din postul său de comandat militar. În același an, Marlborough a repurtat victoria de la Ramillies cucerind Bruxelles; treptat, treptat au fost cucerite Țările de Jos spaniole.

Continuând politica tradițională șovăitoare a dinastiei sale, condiționată, e drept, și de poziția geografică a țării, ducele Victor Amadeu de Savoia schimbasc, în anul 1703, din nou tabăra, fiind numaidecât încolțit de francezi. Trupe austriece destul de slabe aflate sub comanda lui Guido Starhemberg și Wirich Daun au ajutat la apărarea țării muntoase. După căderea majorității fortărețelor, trupele franceze au început să asedieze capitala Torino. În niște marșuri forțate istovitoare, prințul Eugeniu, care preluase din nou comanda frontului italian în anul 1705, a condus trupele imperiale și prusace din Tirol în Piemont unde s-a făcut joncțiunea cu savoiarzii. La 7 septembrie 1706 aliații au despresurat orașul în urma victoriei de la Torino; la începutul anului următor s-a încheiat un acord în baza căruia francezii au părăsit Italia.

Între timp, Austria căpătase un stăpân nou. Împăratul Leopold I decedase la 5 mai 1705, după o domnie de 48 de ani, în timpul cărora au fost trecute cu bine numeroase crize, puterea Austriei sporind în chip considerabil. Fiul mai mare al lui Leopold, Iosif I l-a urmat pe părinte în demnitatea imperială și ca stăpân al țărilor austriece; el era un suveran energic, conștient de sine și ambițios; preluarea puterii de către el a trezit numeroase speranțe. Spre deosebire de fratele mai tânăr, arhiducele Carol, spiritualicește aplecat mai mult spre Spania, Iosif s-a simțit mereu și puternic ca fiind german, la această mentalitate contribuind educatorul și dascălul său Jakob Wagner von Wagenfels, dar și mentalitatea vremii excitată de războaiele franceze de agresiune. Privilegiile imperiale au fost subliniate mai puternic decât vreodată în jumătatea de secol scurs de la sfârșitul Războiului de 30 de ani. În chestiunile confesionale, Iosif I a împărtășit cu totul alte gânduri și intenții decât suveranii austrieci ai veacului al XVII-lea cu toate că și el era un catolic convins și conștient. În raporturile cu statele protestante și cu curia romană, monarhul și curtea s-au lăsat ghidați în primul rând de motive politice; printre consilierii lui Iosif se numărau, pe lângă paladinii experimentați ai lui Leopold, și destui oameni noi. Datorită acestor oameni și acestei orientări s-a reușit să se treacă cu bine printr-o situație deosebit de delicată, ivită în prima fază a Războiului Nordic, după înaintarea victorioasă a regelui Suediei Carol al XII-lea prin Saxonia, trupele suedeze trecând în Silezia prin teritorii austriece. Pe lângă alte incidente, plângerile protestanților silezieni din pricina îngrădirii libertăților lor garantate de Pacea westfalică au dus la o tensiune periculoasă între regele militar scandinav, atât de imprevizibil și temut, și curtea imperială. Întrucât curtea vieneză avea nevoie de toate trupele disponibile pentru luptele împotriva lui Ludovic al XIV-lea și răsculații unguri, a trebuit să se cedeze înaintea revendicărilor confesionale ale lui Carol al XII-lea, Marlborough întrebuințându-se ca mediator. Tratatul de la Altranstädt (1707) a confirmat libertățile protestanților silezieni, garantate de Suedia; la celelalte revendicări Carol al XII-lea a renunțat el însuși.

După victoria de la Torino, puterile maritime doreau un atac asupra Toulon-ului pentru a nimici flota și comerțul Franței în Marea Mediteraneană; această întreprindere dificilă, la care Austria și-a dat acordul după îndelungate rețineri și ezitări a eșuat însă. În schimb, o oaste austriacă mai

mică sub comanda contelui Wirich Daun a reușit să smulgă spaniolilor Neapole și Italia de sud. În timpul acestor acțiuni, pe frontul din sud s-a ivit un conflict cu curia papală, după ce trupele imperiale au intrat pe teritoriul statului papal și ducatele Parma și Piacenza au fost tratate ca teritorii vasale ale Reichului; pe de altă parte și curia pretindea suzeranitatea asupra celor două ducate; în plus, Viena era profund iritată din pricina atitudinii papei Clement al XI-lea în problema succesiunii spaniole, papa preferând pe Filip de Anjou arhiducelui Carol. Conflictul politic a fost însoțit de o confruntare publicistică, prin care Austria a susținut cu tărie idei și argumente luate din domeniul bisericii naționale și al conciliilor. În anul 1708 s-a ajuns chiar la izbucnirea unor ostilități militare, în care trupele papale au fost repede învinse pentru că sprijinul francez presupus și sperat nu a avut loc. În cele din urmă Clement al XI-lea a trebuit să-și revizuiască atitudinea, să lase trupele sale la vatră și să recunoască pe arhiducele Carol ca rege al Spaniei.

Poziția pretendentului habsburgic în Peninsula Iberică a fost de la început destul de nesigură. Numai alierea Portugaliei la coaliția antifranceză (1703) ca și operațiile trupelor olandezo-britanice, care erau însă foarte urâte în rândurile populației spaniole pentru că erau trupe protestante, au făcut posibil ca arhiducele Carol să prindă picior în Spania. Baza cea mai solidă a puterii sale a fost Catalania, a cărei populații a fost nestrămutat credincioasă lui Carol. Barcelona cucerită în anul 1705 a putut fi apărată de toate atacurile hispano-franceze. În vara anului 1706 s-a putut ocupa vremelnic chiar Madridul, care nu a putut fi însă și apărat în fața unei răscoale din Castilia. În plus, Carol nu s-a înțeles de loc cu comandanții englezi, autoritarul și energicul conte Peterborough și succesorii acestuia, mai puțin capabilii lorzi Stanhope și Galway.

Mai mult succes au avut aliații pe teatrul de război din Țările de Jos. Când francezii au preluat ofensiva, prințul Eugeniu a pornit cu trupele imperiale staționate pe Rin și Mosela în ajutorul armatei lui Marlborough, oștirile unite repurtând, la 11 iulie 1708 la Oudenaarde, din nou o mare victorie asupra francezilor sub comanda lui Vendôme și a ducelui Burgundiei. După un asediu prelungit, fortăreața Lille, apărată cu atâta tenacitate, a fost cucerită la finele anului 1708; acum calea spre Franța părea deschisă. Ludovic al XIV-lea era dispus să încheie pacea; la tratativele de la Haga din primăvara anului 1709 aliații au întins însă coarda când au

solicitat sprijinul militar al Franței pentru lichidarea planificată a regatului spaniol al lui Filip al V-lea. Astfel luptele au continuat. O oaste mare a aliaților a repurtat o victorie, foarte greu plătită, la 11 septembrie 1709 la Malplaquet, asupra francezilor comandați de Villars; în noiembrie al aceluiași an s-au purtat iarăși tratative la Gertruydenburg pe râul Maas și din nou aliații au ratat ocazia, ei refuzând concesiile largi ale lui Ludovic, chiar dacă acestea erau foarte absconse, formulate fiind într-un stil încâlcit; Ludovic era dispus să renunțe la Alsacia, sau măcar asupra Straßburgului și să plătească bani de ajutor pentru lupta finală împotriva regelui Filip. Reichul, ai cărui principi electori nu erau de fel înțeleși în revendicările lor, a pierdut astfel din nou ocazia creării unei „bariere" la Rinul superior; în curând se va întrezări o schimbare fatală.

După câteva succese în Spania și după o nouă ocupare trecătoare a Madridului, în toamna anului 1710 a trebuit să se pornească retragerea pe coasta catalană. Mult mai decisivă a fost, însă, schimbarea guvernamentală din Anglia, unde cabinetul partidei Whig a fost înlocuit cu unul al partidei Tory. Locul unui partid al armatorilor și marilor comercianți, dispus să sprijine politica de război orientată spre distrugerea concurenței franceze și spre promisiunea hegemoniei în lumea de peste ocean, a fost luat de marii latifundiari cărora aceste țeluri le erau indiferente. În plus a început să se resimtă dorul după pace, explicabil, de altfel, după atâția ani de război. În atari condiții, cabinetul englez a intrat în tratative secrete cu Franța. La începutul anului 1711 Marlborough a fost înlocuit în comandamentul suprem englez de către ducele de Ormond, care a împiedicat mai mult decât a sprijinit deciziile militare ale lui Eugeniu. Decisiv pentru o altă slăbire a coaliției a fost apoi și un alt eveniment: la 17 aprilie 1711 a murit împăratul Iosif I, la doar 32 de ani, după o scurtă îmbolnăvire de variolă. Din căsătoria sa cu Amalie Wilhelmine de Braunschweig-Lüneburg — căsătorie foarte nefericită în ultima ei fază — au rămas în urma tatălui numai două fiice. Acum arhiducele Carol era unicul moștenitor al tuturor pretențiilor habsburgice. O unire a țărilor austriece cu monarhia spaniolă în totalitatea ei nu era însă defel în interesul puterilor maritime, preocupate atât de stăruitor față de echilibrul european, necesar întăririi propriei poziții de forță colonială.

Noroc că în aceste vremi de criză ale schimbării pe tron și ale zguduirii alianței, Austria a scăpat de o grijă: după diferite încercări eșuate s-a reușit

în fine înăbușirea răscoalei din Ungaria. Dacă încercările de aplanare de până atunci au eșuat aceasta s-a datorat în principal faptului că Rákóczi a stăruit de la început asupra restabilirii principatului și că el proclamase chiar destituirea Casei de Austria (1707); din ce în ce mai implacabil și semeț Rákóczi impusese această destituire la dieta confederaților de la Onod, după ce în prealabil înăbușise în sânge opoziția din propriile rânduri. Pe câmpul de bătaie, însă, trupele habsburgice (sprijinite de acțiunile sârbilor din teritoriile maghiare, așa-zișii *Raizen* — rascii!) sub comanda generalului lipsit de scrupule Heister au fost superioare răsculaților, repurtând victorii la Tyrnau (1704) și Trencin (1708). Un general ungur loial împăratului, contele Ioan Pálffy, l-a îndemnat în cele din urmă pe tovarășul de arme al lui Rákóczy, Alexandru Károlyi să încheie pacea de la Satu Mare /29 aprilie 1711/, profitându-se și de absența lui Rákóczi, refugiat în Polonia; răsculaților, a cărei armată se destrămase, li s-a asigurat amnistia, libertatea tradițională de credință a ungurilor a fost confirmată. Rákóczi nu a acceptat oferta împăcării cu împăratul, el luând calea exilului polon, francez și în fine celui otoman.

Destul de repede s-a reușit impunerea alegerii arhiducelui Carol ca împărat romano-german (Carol al VI-lea). Electorii de Wittelsbach au fost excluși de la alegere fiind proscriși; diferitele intrigi ale lui Ludovic al XIV-lea nu au găsit nici o rezonanță, iar eforturile devenite anacronice ale curiei de a interveni în procesul electoral au rămas fără rezultat. Formularea acordului electoral a necesitat, însă, destul de mult timp. La 12 octombrie 1711 Carol a fost ales, în fine, în unanimitate. În continuare, prințul Eugeniu s-a deplasat în Olanda și Anglia, unde Marlborough căzuse într-o dizgrație totală. Oricum, misiunea lui Eugeniu nu a avut nici un succes. La începutul anului 1712 s-au deschis tratativele de pace la Utrecht și foarte curând se dovedi că simpatiile noului cabinet englez al partidului Tory, ale emisarilor și agenților săi nu aparțineau deloc aliaților austrieci din timpul celor 13 ani de război ci francezilor, cu care ei s-au înțeles în spatele aliaților în foarte multe privințe. Prințul Eugeniu a căutat o ameliorare a situației pe câmpul de luptă, dar nu mai putea conta pe trupele engleze, iar olandezii au suferit o înfrângere dureroasă la Denain, aliindu-se, imediat și necondiționat, cu englezii. În fine, Prusia a vrut să-și rezerve trupele pentru lupta împotriva Suediei, luptă de la care ea aștepta câștiguri considerabile. Astfel, aproape toți aliații împăratului (Anglia,

Olanda, Prusia, Savoia și Portugalia) au semnat, la 11 aprilie 1713, pacea de la Utrecht. Continuarea luptelor de către trupele imperiale, net inferioare acum francezilor din punct de vedere numeric, nu a dus la nici un succes notabil; Villars a cucerit orașele Landau și Freiburg im Breisgau. E drept că statul lui Ludovic al XIV-lea era tare sleit din pricina războiului îndelungat, așa încât, în noiembrie 1713 s-a ajuns la reluarea tratativelor de pace între împărat și Franța, purtate de cei doi comandanți, prințul Eugeniu și Villars, în fortăreața din Baden, Rastatt. Eugeniu s-a dovedit a fi un negociator foarte tenace; amenințând cu întreruperea tratativelor, el a reușit să dejoace câteva condiții franceze pline de aroganță. La 17 martie 1714 s-a semnat tratatul de pace de la Rastatt, Reichul raliindu-se acestui tratat la 7 septembrie 1714 la Baden (în Aargau) care l-a costat orașul Landau; în rest, frontiera apuseană a rămas nemodificată, francezii fiind obligați să se retragă din teritoriile ocupate.

În baza tratatului de pace de la Rastatt, Austria a dobândit din moștenirea spaniolă Țările de Jos până acum unite cu Spania, al căror teritoriu corespunde aproximativ Belgiei și Luxemburgului de mai târziu, dar olandezilor li s-a asigurat în Țările de Jos, devenite acum imperiale, o „barieră“, adică dreptul de a ține garnizoane de ocupație într-o serie de fortificații. În Italia, Austria a primit Milano, Mantova, Mirandola ca și partea continentală, peninsulară a regatului Neapolului și insula Sardinia. Carol al VI-lea a renunțat așadar tacit asupra țării principale spaniole și asupra coloniilor; în schimb era scutit să-l recunoască oficial pe Filip al V-lea. Electorii de Wittelsbach și-au recăpătat țările, trebuind, însă, să renunțe la despăgubirea bănească revendicată în numele lor de Franța la Rastatt. Prințul Eugeniu a căutat deja la Utrecht și apoi la Rastatt o cale pentru dobândirea Bavariei pentru Casa de Austria, despăgubirea ducatului bavarez urmând să se facă prin atribuirea Țărilor de Jos imperiale Wittelsbachilor, noua achiziție fiind oricum prea îndepărtată de inima puterii habsburgice. Această soluție nu era însă în interesul nici al puterilor maritime nici în cel al Franței, totuși, într-o clauză a tratatului de la Rastatt s-a ținut cont de o eventuală posibilitate a unui schimb Bavaria cu Țările de Jos; de atunci, acest proiect nu a dispărut din politica habsburgică a veacului al XVIII-lea.

Câștigătorul principal al Războiului pentru succesiunea spaniolă a fost desigur Marea Britanie, Țările de Jos fiind tare păcălite în ciuda dreptului de barieră și al blocajului pe Schelde. Reichul continua să aibă o

frontieră apuseană ușor expusă, pe când sud-vestul său deveni curând din nou loc de exercițiu al armatelor franceze. În ciuda dezamăgirilor din ultimii doi ani, bilanțul global al războiului nu a fost chiar așa de nefavorabil Austriei. Dintre teritoriile dobândite, cele din nordul Italiei erau desigur cele mai valoroase. Țările de Jos imperiale și Neapole erau niște avantposturi greu de apărat din punct de vedere militar. Posibilitățile de dezvoltare economică ale Belgiei au fost anulate prin tratatul de bariere, ale cărui stipulații au fost ușor diminuate în anul 1718 după tratative foarte tenace, și prin blocarea Scheldei, care paraliza activitatea portului Antwerpen încă de la 1648 încoace. Oricum ar fi, în urma tratatelor de pace de la Carlowitz și Rastatt Austria s-a ridicat definitiv la rangul de mare putere. Dintre cele două linii ale Casei de Habsburg, cea spaniolă a fost dominantă de la începutul domniei lui Carol al V-lea și până la sfârșitul guvernării lui Filip al III-lea; linia austriacă a ocupat în acest timp locul secund, dar în nici un caz nu a reprezentat doar un apendice dinastic, așa cum s-a afirmat uneori bagatelizându-se ironic locul și rolul liniei austriece. Acum, linia spaniolă se stinsese, linia austro-germană era mai puternică decât oricând, dar amenințată să se stingă pe linie masculină o dată cu Carol al VI-lea, ultimul Habsburg masculin în viață; fiind o vreme cu o puternică mentalitate dinastică, această împrejurare reprezenta totodată și o serioasă periclitare a existenței și coeziunii țărilor habsburgice, astfel încât, încă în toiul disputelor armate pentru moștenirea spaniolă, s-au făcut eforturi susținute pentru a soluționa această situație precară.

REGLEMENTAREA SUCCESIUNII. SANCȚIUNEA PRAGMATICĂ

În pofida instituțiilor administrației centrale și ale oficiilor ei, adesea concurente, țările Casei de Habsburg au fost ținute laolaltă, până la începutul secolului al XVIII-lea, în esență numai prin stăpânul lor comun, adică prin persoana suveranului; cu prilejul separării casei în diferite linii au fost încheiate mai multe acorduri orientate spre o legătură ereditară foarte limitată și spre o politică comună. În testamentul lui Ferdinand al II-lea (1635) găsim însă deja principiul, preluat din dreptul spaniol, după care toate țările și stăpânirile trebuiau strânse într-un „majorat“ (fideicomis) și după care succesiunea la tron trebuia să urmeze dreptul primului

născut (primogenitura). Extinderea acestui principiu pe teritoriile Habsburgilor spanioli a eșuat deja în anul 1703 din pricina opoziției puterilor maritime, făcându-se abstracție de pretențiile Bourbonilor; de aceea, împăratul Leopold și fiul său mai mare Iosif au trebuit să renunțe solemn la pretențiile lor asupra moștenirii spaniole în favoarea arhiducelui Carol. Această renunțare a fost însă îngrădită printr-un acord secret, așa-zisul *„pactum mutuae successionis“* /pactul succesiunii reciproce/, care prevedea un drept ereditar reciproc între moștenitorii habsburgici așteptați de la Iosif și Carol conform principiului primogeniturii, iar în cazul stingerii liniei masculine, trecerea acestui drept ereditar asupra urmașilor feminini. Cu acest prilej s-a stabilit o întâietate a fiicelor lui Iosif, e drept într-o formulare nu tocmai lipsită de echivoc.

După moartea lui Iosif I și reîntoarcerea lui Carol în Austria au izbucnit certuri pentru întâietate între arhiducesele habsburgice, care au făcut necesară o reglementare conformă cu drepturile ereditare. Într-o opoziție evidentă cu Ungaria, dieta croată a insistat și ea asupra clarificării succesiunii în dorința ei de a vedea în continuare Croația inclusă în conglomeratul țărilor austriece. La 19 aprilie 1713 împăratul Carol al VI-lea a convocat consilierii săi; până la această dată, căsnicia sa cu convertita Elisabeta Cristina de Brunswick [Braunschweig] era încă lipsită de copii; înaintea consilierilor s-a dat citire pactului din 1703 la care s-a alăturat o constatare a împăratului: țările sale ar fi legate în chip indivizibil și inseparabil *(„indivisibiliter ac inseparabiliter“)* între ele. În cazul stingerii liniei masculine habsburgice, fiicele (așteptate) ale lui Carol trebuiau să devină moștenitoare legitime și necontestate; acest drept de moștenire nu s-a limitat însă numai asupra acestor fiice prezumtive ci și asupra urmașelor acestora, respectiv după stingerea și a liniei feminine a lui Carol, asupra neamului feminin al fiicelor lui Iosif I și, în fine, chiar și asupra tuturor celorlalte Habsburge (descendente de la Leopold I). Această declarație imperială a fost autentificată de către un notar sub denumirea de *„Sancțiunea Pragmatică“*. Întrucât împăratul a avut, după un fiu născut în anul 1716 și decedat la puține luni, numai fete-prințese, Maria Terezia (n. 1717), Maria Ana (n. 1718) și Maria Amalia (n. 1730), asigurarea continuității monarhiei și succesiunea la tron în sensul Sancțiunii Pragmatice a devenit linia directoare decisivă a politicii interne și externe a lui Carol al VI-lea.

În anii 1720 și 1721 Sancțiunea Pragmatică a fost luată deocamdată la cunoștință de către dietele majorității țărilor extraungare, și anume fără vreo rezervă notabilă, singură dieta Tirolului manifestând o oarecare reținere. Toate aceste diete s-au obligat să apere ordinea de succesiune prevăzută. Ideea unirii inseparabile a țărilor, exprimată cu tărie de către Sancțiunea Pragmatică, abia dacă s-a pomenit și tratat în declarațiile dietelor; în ciuda acestui adevăr, valabilitatea îndelungată a acestei „legi fundamentale de stat" a adâncit mai târziu ideea unității în cadrul statului habsburgic. Pregătirea acceptării Sancțiunii Pragmatice de către Ungaria a fost firește cea mai dificilă. Aceste pregătiri s-au făcut însă cu multă precauție, creșterea prestigiului în cursul războiului antiotoman din anii 1716—1718 influențând favorabil asupra acceptării la fel ca și confirmarea ei de către Croația (1721) și Transilvania (1722); în cele din urmă „mesele" („*Tafeln*") stărilor maghiare și ale magnaților au ratificat în unanimitate legea, după o cuvântare înflăcărată a notarului comitatului Preßburg, Franz Szluha. Această decizie, absolut incontestabilă din punct de vedere juridic, a avut o importanță extraordinară pentru asigurarea poziției habsburgice în Ungaria în următoarele două veacuri.

Și politica externă a lui Carol al VI-lea după anul 1713 s-a caracterizat prin eforturile întreprinse pentru obținerea recunoașterii Sancțiunii Pragmatice de către statele germane și europene. Această politică a implicat însă monarhia austriacă în anii mai târzii ai domniei lui Carol al VI-lea în numeroase conflicte diplomatice și militare. La izbucnirea primei confruntări armate după terminarea Războiului pentru succesiunea spaniolă au fost decisive, însă, alte premise.

LUPTE NOI ÎMPOTRIVA PORȚII ȘI A STATELOR BOURBONILOR

Situația Turciei se îmbunătățise simțitor după tratatul de la Carlowitz atât de păgubitor. În timpul Războiului pentru succesiunea spaniolă, între Austria și Imperiul Otoman a domnit pacea; evoluția unor evenimente ale Războiului Nordic părea să ofere, la un moment dat, posibilitățile unei expansiuni favorabile pe teritoriul ucrainean; e drept că înfrângerea lui Carol al XII-lea la Poltava a impietat planurile turcești vizând o colaborare cu Suedia împotriva Rusiei, dar luptele, izbucnite curând după această

bătălie, între turci și ruși în Basarabia au decurs favorabil pentru Poartă. Țarul Petru /cel Mare/ însă a știut să compenseze consecințele acestor pierderi militare în parte datorită unei abilități diplomatice remarcabile. La stăruințele marelui vizir Damad Ali, turcii au atacat, în continuare, posesiunile Republicii Veneția; atacul principal s-a îndreptat asupra Peninsulei Morea (Peloponezul), care a fost repede cucerită, apoi ei s-au îndreptat asupra insulei Corfu, care a opus o rezistență dârză. O consolidare continuă a puterii otomane putea să devină fatală pentru Austria, așa încât ea a intervenit, deocamdată pe cale diplomatică, în favoarea Veneției. Respingerea categorică a acestor demersuri de către Înalta Poartă a fost urmată de declarația de război a Austriei. Prințul Eugeniu a preluat comanda trupelor, care s-au strâns în apropierea frontului la fortăreața Petrovaradin; aici a avut loc și bătălia, care s-a terminat la 5 august 1716 cu totala înfrângere a turcilor; acum, prințul Eugeniu a condus grosul armatei imperiale în Banat, a cărui capitală, cetatea foarte bine întărită situată în mijlocul unei mlaștini, Timișoara, a fost cucerită în octombrie 1716 după un asediu scurt dar foarte decis.

În cursul campaniei de vară a anului 1717, oastea austriacă, întărită de un contingent bavarez și de numeroși voluntari străini, a înaintat asupra Belgradului apărat de o garnizoană de 30 000 de ostași. Nu s-a reușit cucerirea cetății înaintea sosirii unei armate turcești de despresurare, situația asediatorilor între cetate și această oaste otomană devenind critică. Prințul Eugeniu, însă, a atacat prin surprindere oastea otomană la 16 august 1717. Ceața densă a dimineții a favorizat primele succese, împiedicând, probabil, și intervenția garnizoanei de apărare a orașului, contribuind totodată, însă, și la întreruperea comunicațiilor dintre diferitele coloane de atac ale creștinilor. Printr-o intervenție curajoasă personală, Eugeniu a reușit să depășească criza repurtând, în final, o victorie decisivă, după care cetatea s-a predat imediat. Marșul cavaleriei prințului Eugeniu, compus în cuvinte și note muzicale în tabăra dinaintea Belgradului, probabil de un soldat bavarez, a ținut trează, de atunci, amintirea faptei de arme celei mai populare a savoiardului din întregul șir al victoriilor sale. În timpul acestui război, partizanii lui Rákóczi întreprinseseră câteva raiduri prin Ungaria; neaflând, însă, nici un ecou în rândurile populației ei au fost respinși cu ușurință.

Hotărârile păcii de la Passarowitz (Pozarevac, 1718) au fost la fel de univoce ca și mersul războiului. Trasarea noilor frontiere corespundea în esență, posesiunilor cucerite pe calea armelor. Poarta a trebuit să cedeze Austriei Banatul, partea până acum turcească a Syrmiei, Oltenia până la Olt[1], Serbia de nord și o fâșie la granița de nord a Bosniei; succesul Austriei a fost completat prin încheierea unui acord comercial favorabil. În războiul cu Veneția, turcii au avut mai mult succes, ca atare ei au păstrat Morea cucerită.

În timpul războiului cu turcii, se încheiaseră acorduri diplomatice importante între împărat și puterile occidentale. Spania, devenită acum bourbonică, era preocupată să-și compenseze diminuarea poziției universale în urma pierderii statelor-anexe europene; în aceste eforturi, planurile agresive ale conducătorului efectiv al politicii spaniole, ministrul Giulio Alberoni, s-au orientat cu precădere asupra patriei sale italiene. Pentru o recuperare a sudului Țărilor de Jos Spania era lipsită de orice posibilitate. Alberoni a fost susținut înainte de toate de Elisabeta Farnese, cea de a doua soție a lui Filip al V-lea, ea sperând pentru fiii ei o înzestrare princiară și latifundiară în Peninsula Apenilor. Aceste planuri nu au rămas ascunse; la izbucnirea războiului cu turcii, împăratul a căutat să se asigure printr-o alianță cu Anglia, care de la urcarea pe tron a lui George I de Hanovra (1714) și de la căderea cabinetului partidei Tory a reluat legăturile strânse cu foștii aliați. Și Austria nu era tocmai mulțumită cu evoluția lucrurilor în Italia, ea urmărind îndeosebi stăpânirea Siciliei atribuite la Utrecht Savoiei și care era infinit mai valoroasă decât Sardinia imperială, Austria fiind dispusă să cedeze aceasta în schimbul dobândirii Siciliei. Când Alberoni a ordonat în august 1717 debarcarea trupelor spaniole în Sardinia și anul următor și în Sicilia, negocierile anglo-austriece la care, între timp, participau și Franța și Țările de Jos, au dat roade concrete. La

[1] În text: „Mica Valahie până la Aluta", ceea ce este un pleonasm, granița răsăriteană a Olteniei fiind tocmai Oltul, pentru care, în chip surprinzător, se folosește denumirea antică *Aluta* cu toate că exista deja pe atunci numele german *Alt*. Fundamentale pentru acest episod sunt lucrările lui Șerban Papacostea, îndeosebi monumentala monografie *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718—1739)*, București, 1971, 342 p.; dar vezi și articolul său *Der Absolutismus in den Randgebieten der Habsburgermonarchie. Die Kleine Walachei unter österreichischer Verwaltung (1718—1739)*, în „Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs", 23, 1970, p. 36—63 — *n.tr.*

2 august 1718, reprezentanții împăratului, ai Marii Britanii și ai Franței au semnat stipulațiile tratatului „Alianței cvadruple"; abia participarea Țărilor de Jos ar fi completat această „alianță în patru", justificându-i numele; această participare nu a avut însă loc datorită unor dificultăți interne în rândurile statelor generale olandeze. Alianța prevedea schimbarea Sardiniei (care revenea Savoiei devenind astfel „regatul Sardiniei") cu Sicilia; la rândul său, împăratul trebuia să renunțe, și oficial, la Spania; fiii Elisabetei Farnese au primit sub condiții restrictive, o expectativă pentru Parma, Piacenza și Toscana. În ciuda unor împotriviri interioare extraordinare, Carol al VI-lea a renunțat într-adevăr în chip solemn la Spania. Savoia s-a declarat, silită de împrejurări, de acord cu cedarea Siciliei, pe care oricum nu ar fi putut s-o apere, în schimbul Sardiniei. Pentru frângerea rezistenței Spaniei au fost însă necesare distrugerea flotei sale de către englezi la Cap Passaro pe coasta Siciliei și căderea ministrului Alberoni; operațiile francezilor în zona Munților Pirinei și pacea cu turcii de la Passarowitz au contribuit și ele la determinarea lui Filip al V-lea să intre, la începutul anului 1720, în „alianța cvadruplă" și să-și retragă trupele de pe teritoriile litigioase. Prevederile teritoriale ale „alianței cvadruple" au completat marile câștiguri de la Passarowitz: *Monarchia Austriaca* atinsese cea mai mare extindere teritorială pe care ea a cunoscut-o vreodată; granițele complexului de putere, care era departe de a fi închegat, se întindeau de la Canalul Mânecii până la extremitatea sudică a Italiei, de la ținutul Schwiebus din nord-vestul Sileziei până la Aluta valahă /Oltul românesc!/. Viena era însă pe deplin conștientă că forța internă a puterii Casei de Habsburg, potențată exagerat de către coroana imperială, nu-i corespundea lățirii teritoriale impresionante. Datorită specificului național lingvistic și cultural, a posibilităților lor economice și a drepturilor lor politice, diferitele provincii se alcătuiau într-un mozaic extrem de pestriț; în ciuda eforturilor unor politicieni ai economiei cu mentalitate mercantilistă și ale funcționarilor administrației încă nu s-a reușit să se transforme această monarhie întinsă într-un „*Totum*", adică un tot cu o organizare cât de cât unitară.

Anii următori au adus complicații repetate în jocul diplomatic încâlcit al puterilor europene. Considerente de ordinul politicii comerciale au dejucat colaborarea împăratului cu puterile maritime coalizând adversarii de până atunci adică Austria și Spania. Țările de Jos imperiale sufereau

din greu din pricina blocării de pe Schelde și a tratatului de barieră; curând după terminarea Războiului pentru succesiunea spaniolă, încercările unor negustori flamanzi, bine organizate și sprijinite de împărat, de a stabili raporturi comerciale cu India au avut un succes răsunător. Puterile maritime au intervenit numaidecât întrucât negustorimea lor revendica monopolul comerțului colonial, arătându-se complet intolerantă față de noua concurență flamandă. La început, împăratul a ezitat, dând chiar ușor înapoi, ceea ce a întărit și mai mult revendicările puterilor maritime; în cele din urmă însă, Carol al VI-lea a luat sub ocrotirea sa „Compania de la Ostende". Teritoriile spaniole de dincolo de ocean trebuiau să ofere debușeurile de înlocuire a posesiunilor engleze și olandeze inaccesibile companiei. Acordurile necesăre în acest sens s-au stabilit în primăvara anului 1725 la Viena. Tratate de pace și de alianță au completat acordul comercial. Tratatele au fost pregătite la Viena de către împuternicitul spaniol, baronul de Ripperdà; acesta fiind un politician nu întru totul serios, prințul Eugeniu și-a exprimat anumite rezerve; tratatele au fost totuși semnate; în noiembrie 1725 s-a ajuns la o alianță și mai strânsă; între timp însă adversarii au trecut la contramăsuri. Franța — care tocmai atunci era separată de celălalt stat bourbon /adică Spania/ din pricina unui conflict de familie — Marea Britanie (cu ea și Hanovra) și Prusia au încheiat, în septembrie 1725, o alianță la Herrenhausen (lângă Hanovra), care, în ceea ce privește forța militară, era net superioară alianței austro-spaniole. În atari condiții Viena s-a văzut obligată să caute noi aliați. În vara anului 1726 s-a realizat coalizarea cu Rusia, iar în octombrie 1726 regele Frederic Wilhelm I al Prusiei a schimbat tabăra, încheind cu împăratul tratatul secret de la Wusterhausen, regele prusac sperând astfel că va reuși să-și impună pretențiile succesorale în Jülich și Berg. Izbucnirea unui nou război european părea inevitabilă și iminentă atunci când spaniolii au început să asedieze Gibraltarul. Acum, însă, a intervenit Franța, al cărui șef de cabinet, cardinalul Fleury dorea la fel de puțin războiul ca și curtea vieneză. Când împăratul Carol al VI-lea s-a declarat de acord cu desființarea provizorie (pe șapte ani) a Companiei de la Ostende (1727) s-a ajuns la o detentă trecătoare; desființarea a fost însă de fapt definitivă. La congresul de la Soissons împăratul s-a străduit să vină și mai mult în întâmpinarea puterilor maritime; între timp însă, văzând că speranțele unei legături dinastice cu Casa de Austria nu se împlinesc, Spania a intrat în

tratative secrete cu Anglia și Franța care au dus, în noiembrie 1729, la acordul de la Sevilla, la care au aderat în curând și Țările de Jos. Filip al V-lea a declarat nule toate acordurile cu împăratul, a redat puterilor maritime hegemonia comercială în toate posesiunile Spaniei dincolo de ocean, primind în schimb, promisiunea unui sprijin substanțial al pretențiilor Spaniei asupra Parmei și Piacenzei. Acordul de la Sevilla se făcuse prin nesocotirea tuturor asigurărilor spaniole date până atunci Austriei. Monarhia habsburgică era acum destul de izolată, ea având doar în persoana regelui Prusiei un aliat de nădejde. Rusia adoptase o poziție destul de rezervată; e drept că nici alianța adversă nu era tocmai unitară și întărită. Contradicția dintre puterile maritime rezervate și statele bourbonice agresive s-a făcut, în curând, resimțită printre aliații occidentali. În pofida tuturor dezamăgirilor, prințul Eugeniu a căutat să reînnoiască alianța tradițională cu Marea Britanie; după tratative îndelungate s-a ajuns în martie 1731 la semnarea celui de al doilea tratat de la Viena, prin care Anglia recunoștea Sancțiunea Pragmatică, împăratul obligându-se să nu o mărite pe fiica sa, moștenitoarea tronului Maria Terezia, cu un prinț cu o zestre foarte mare, să desființeze definitiv Compania de la Ostende și să îngăduie staționarea de garnizoane spaniole în Toscana, Parma și Piacenza. Curând, și Spania și Țările de Jos au recunoscut aceste acorduri. Pe când puterile europene căutau să-și aplaneze contradicțiile pe cale diplomatică, în anii 1731 și 1732 a avut loc o intervenție militară austriacă în Corsica, unde populația se ridicase împotriva stăpânirii genoveze. Austria se temea de o intervenție a statelor bourbone — insula a fost într-adevăr alipită Franței în anul 1766 —, dar după pacificarea Corsicăi, ea și-a retras forțele militare.

Un eveniment neplăcut, aproape anacronic chiar, a perturbat, la începutul anilor '30, pacea politică și religioasă din imperiu. Arhiepiscopul Leopold Firmian al Salzburgului (1724—1744) a întreprins eforturi disperate pentru recatolicizarea numeroșilor protestanți din dioceza sa, oricum vreo cincime din numărul total al populației. Deja pe vremea arhiepiscopului Max Gandolf au avut loc numeroase procese intentate „magicienilor“ și „vrăjitoarelor“; pe lângă acestea avusese loc, în anii 1684/85 expulzarea a aproximativ o mie de persoane din valea Defreggen care aparținea Salzburgului. Protestanții, nemulțumiți de o catolicizare susținută, se temeau că-și vor pierde libertatea de credință; de aceea ei s-au unit

în anul 1731 la Schwarzach în așa-zisul „Salzbund" /Coaliția sării/ în baza căruia ei se obligau la solidaritatea și fidelitatea confesională; în aceste împrejurări au avut loc și manifestări ale nemulțumirii cu arhiepiscopul, care a cerut trupe imperiale de intervenție, a acuzat țăranii de rebeliune obligându-i în cele din urmă să emigreze. Așa s-a ajuns ca în anul 1732 mai mult de 20 000 de salzburghezi protestanți au fost siliți să-și părăsească vetrele, majoritatea îndreptându-se spre Prusia orientală[1]. Statul Hohenzollernilor a dobândit — datorită măsurii contrareformatoare întârziate a lui Firmian, la fel cum se întâmplase mai înainte cu ocazia expulzării hughenoților francezi — cetățeni destoinici și muncitori. Guvernul imperial nu întreprinsese nimic pentru frânarea procedeului avântat al arhiepiscopului de Salzburg; pe de altă parte, măsura sa nu poate fi pusă în cârca absolutismului austriac, așa cum se mai susține uneori.

Evenimentele de la Salzburg au impietat și asupra încercărilor lui Carol al VI-lea de obținere a unei garanții a Reichului pentru Sancțiunea Pragmatică. Oricum, s-a obținut, totuși, garantarea din partea celor trei electori eclesiastici, o atitudine favorabilă o avea și regele Prusiei și, în urma celui de al doilea acord de la Viena, electorul Hanovrei care era în același timp și regele Angliei. În ciuda opoziției înverșunate a Bavariei, căreia i s-a aliat Saxonia, tratativele și scrutinul dietei imperiale de la Regensburg s-au terminat cu un succes deplin al lui Carol al VI-lea, garanția pentru Sancțiunea Pragmatică fiind pronunțată. Concomitent, contradicțiile dintre împărat și statele bourbone s-au adâncit.

La 1 februarie 1733 a murit regele August al Poloniei, succesiunea polonă intrând din nou în actualitate nemijlocită, după ce ea fusese de la mijlocul veacului al XVII-lea aproape neîntrerupt un obiect al politicii de alianțe europene. Diplomația franceză a făcut eforturi pentru sprijinirea

---

[1] O mică parte a venit și în Transilvania; cu ocazia altor expulzări ale criptoprotestanților austrieci din anii 1732—1776, acești *landleri* (pentru că veneau din landuri austriece) s-au stabilit la Cristian/Sibiu, Turnișor (dispărut azi, încorporat în Sibiu) și la Apoldu de Jos, păstrându-și dialectul, portul și un fel austriac inconfundabil nealterat. După evenimentele din decembrie, în atmosfera de euforie și simpatie care a cuprins și Austria pentru România, guvernul austriac și-a cerut scuze *landlerilor* pentru nedreptatea imperială comisă cu 250 de ani în urmă deschizându-și porțile și pungile pentru recuperarea lor; astfel, majoritatea landlerilor s-a învârtejit în patria străbunilor ștergând un factor original de cultură și civilizație austriacă din Ardeal — *n. tr.*

lui Stanislav Leszczynski, care în timpul Războiului Nordic a fost câțiva ani rege al Poloniei sub ocrotirea Suediei. Statele vecine ale Poloniei, Austria, Prusia, Rusia, au susținut mai întâi candidatura prințului Emanuel de Portugalia, un nepot al lui Carol al VI-lea. Curând s-a văzut însă că acest candidat nu avea nici o șansă; ca atare, îndeosebi Rusia și Austria s-au orientat asupra electorului August al III-lea de Saxa, fiul regelui polon decedat. Prin această opțiune, partida națională polonă și-a întărit decizia pentru Stanislav, care a și fost ales în septembrie 1733; la puține luni de la această alegere, trupele rusești au intrat în Polonia, Stanislav trebuind să cedeze locul lui August al III-lea. Acest eveniment a oferit prilejul dorit pentru atacul, pregătit de multă vreme, al statelor bourbone asupra Austriei, cu toate că armata austriacă nici nu călcase teritoriul polon. În schimb, era cunoscut faptul că, la Viena, ducele Lotaringiei trecea drept candidatul cu cele mai multe perspective pentru căsătoria cu moștenitoarea tronului Maria Terezia, prin care țara sa s-ar fi unit cu Austria, lucru care trebuia împiedicat cu orice mijloace, mai ales că politica franceză se străduia de mult să dobândească Lotaringia pentru Franța. Astfel, trupele franceze au ocupat Lotaringia și au trecut Rinul. Concomitent, Franța și Savoia-Sardinia au deschis ostilitățile în nordul Italiei, Spania atacând Regatul celor două Sicilii. Austria contase pe sprijinul puterilor maritime, care, însă, și-au declarat neutralitatea, iar aliatul rus era prea îndepărtat de teatrul de război. O ofertă a regelui Prusiei privind o intervenție, ca partener cu drepturi egale, cu întreaga și considerabila armată în luptele de pe Rin, a fost respinsă la Viena, mulțumindu-se cu contingentul prusac datorat Reichului și care număra 10 000 de oameni; puterea statului Hohenzollernilor, atât de sporită de la Războiul Nordic încoace, nu trebuia să se evidențieze prea mult pe Rin, unde dinastia acestui stat prusac urmărea succesiunea în Jülich și Berg. În realitate, partea austriacă ar fi avut nevoie de orice soldat și aceasta cu atât mai mult cu cât Bavaria se orientase din nou cu fermitate spre statele bourbone putând amenința spatele frontului renan. Armata imperială a fost destul de neglijată în ultimii ani. Foarte îmbătrânitul prinț Eugeniu a preluat comanda de pe Rin, dar el nu mai dispunea de aceeași energie ca în trecut; astfel el nu a reușit să despresureze fortăreața Philippsburg asediată de francezi și apărată eroic de garnizoana imperială staționată în ea; el a putut doar să împiedice alte incursiuni inamice în zonă. Operațiile austriece în Italia au

decurs catastrofal. Bătălia de la Parma (29 iunie 1734) în care a căzut comandantul imperial Mercy, colonizatorul meritos al Banatului, s-a terminat indecis; în schimb, austriecii au fost învinși la Guastalla la 19 septembrie 1734. Cel mai rău stăteau lucrurile în Italia de sud, unde Austria dispunea de trupe complet insuficiente, așa încât spaniolii, net superiori din punct de vedere numeric, au repurtat victoria la Bitonto reușind în continuare să cucerească partea continentală a regatului napolitan și nu mult timp mai târziu întreaga insulă a Siciliei. Campania anului 1735 nu a consemnat pe Rin vreun eveniment mai deosebit, doar că francezii s-au retras de pe Mosela, sosirea unui corp rusesc de trupe de ajutor a întărit pozițiile militare ale trupelor imperiale și ale Reichului. În Italia de nord, noul comandant, contele Andreas Ludwig Khevenhüller a repurtat victorii locale.

În cursul anului 1735 puterile beligerante au reluat tratativele; e drept că o încercare de mediere a puterilor maritime a eșuat, dar o luare de contact direct între austrieci și francezi a dus curând la rezultate concrete; la 3 octombrie 1735 s-au semnat preliminariile păcii de la Viena. Condițiile pentru Austria nu erau nefavorabile. Neapole și Sicilia trebuiau să revină unei linii secundare a Bourbonilor sub Don Carlos și să nu fie unite cu Spania. Lombardia rămânea în posesia austriacă cu excepția unei fâșii de la frontieră în jurul localităților Novara și Tortona care urmau să revină Sardiniei; dincolo de acestea se dobândea Parma și Piacenza, o compensație pentru cedările din sud care, însă, din punct de vedere teritorial, nu avea aceeași valoare ca pierderile meridionale. Toscana a fost atribuită ducelui Francisc Ștefan de Lotaringia și Bar, care a fost obligat să renunțe la Lotaringia (cu excepția comitatului Falkenstein). Regele Stanislav, izgonit din Polonia, a primit Lotaringia în posesiune viageră, după moartea sa, ea urmând să intre înăuntrul granițelor Franței; aceasta din urmă și-a atins țelul unei politici expansioniste urmărite cu tenacitate de-a lungul multor generații în anul 1766 când a murit Stanislav. Din partea unei căsătorii lotaringo-habsburgice, Versailles-ul nu mai avea nimic de temut, astfel încât numaidecât s-a ivit și garanția franceză a Sancțiunii Pragmatice — e drept sub rezerva drepturilor părții a treia. Abia după tratative îndelungate menite să liniștească aliații indispuși ai Franței s-a confirmat la 18 noiembrie 1738 pacea, în cel de-al treilea tratat de la Viena, între

Franța și Austria, la care au aderat curând toate celelalte puteri implicate și participante la război.

În timpul acțiunilor diplomatice menite să pună capăt Războiului pentru succesiunea polonă, decedase la 21 aprilie 1736 acel bărbat, care a fost pentru contemporani reprezentantul Monarhiei hasburgice, reușind mai bine ca oricare altul să asigure ascensiunea acestei monarhii la rangul unei mari puteri nu în ultimul rând datorită succeselor sale: prințul Eugeniu de Savoia.

În calitatea sa de comandant militar și de bărbat de stat, lucid și cumpătat, de o loialitate necondiționată în slujba imperială odată aleasă pentru totdeauna, ca mecena generos și plin de înțelegere, prințul Eugeniu a pus amprenta personalității sale excepționale asupra destinelor Austriei. Dacă el a fost celebrat ca erou german, aceasta se datorează unei neînțelegeri, și aceasta nu numai datorită originii și educației sale romanice. Prințul s-a considerat îndatorat în primul rând împăratului și Casei de Austria; o „mentalitate a Reichului“ nu rezultă practic nici din vorbele și nici din scrierile sale; e drept că el s-a bucurat de deplina încredere a tuturor stărilor și dietelor Reichului, el numărându-se, în domeniul chestiunilor politice, printre membrii „partidei germane“ de la curtea lui Carol al VI-lea, aceasta fiind o grupare opusă spaniolilor (în majoritate catalani) și napolitanilor, de care împăratul s-a simțit întotdeauna deosebit de legat. În rest, savoiardul s-a bucurat de încrederea umană, personală a lui Carol al VI-lea la fel cum a fost cazul și cu Leopold I și cu Iosif I. Părerile contrare ale acestei afirmații pornesc de la un fals al lui Josef von Sartori, așa-zisele „scrieri postume ale prințului Eugeniu de Savoia“. În ultimii ani ai vieții sale, influența sa a fost umbrită de cea a baronului Johann Christoph de Bartenstein aflat într-o ascensiune vertiginoasă. Principiile politicii lui Eugeniu au fost colaborarea cu puterile maritime și cu Prusia, ale cărei posibilități de dezvoltare enorme el le-a întrezărit just, la acestea adăugându-se o recomandabilă legătură dinastică, printr-o căsătorie de moștenitori, cu Bavaria; față de puterile bourbone, în special față de Franța, Eugeniu a fost mereu foarte precaut și bănuitor. În ciuda câtorva decepții, prințul Eugeniu s-a pronunțat pentru alianțele tradiționale ale Austriei și împotriva acelui „*renversement des alliances*“, adică a acelei inversări de alianțe, devenite tot mai frecvente, pentru care se pronunța atât de decis Bartenstein, cel puțin cu scopul lichidării „dușmăniei ereditare“ habsbur-

go-bourbonă. Dar se pare că și Eugeniu a recunoscut valoarea și însemnătatea unei înțelegeri temporare cu Franța, prin care se dobândea eliberarea frontului din spate putându-se concentra exclusiv asupra luptei împotriva turcilor. Pentru problemele administrative și pentru politica economică în sensul mercantilismului interesele lui Eugeniu au fost reduse. În ultimii ani, el nici nu a mai reușit să obțină mijloacele financiare necesare întreținerii unei armate suficient de mari și eficiente. Fatal a fost însă faptul că după moartea lui Eugeniu nu mai exista nici un comandant de talia lui, ceea ce se va adeveri mai repede decât s-a așteptat.

Cel de al doilea război antiosman al lui Carol al VI-lea (1737—1739) s-a aprins dintr-un conflict turco-rusesc, izbucnit din tendința Rusiei de dominare a litoralului de nord al Mării Negre. Prin tratatul de alianță din anul 1726 Austria era obligată să expedieze un corp de trupe de sprijin; când a eșuat o încercare de mediere, Austria s-a decis să intre în război ca parte beligerantă de sine stătătoare. Partida războinică a politicienilor vienezi, condusă de Bartenstein spera să compenseze pierderile suferite de pe urma Războiului pentru succesiunea polonă prin noi cuceriri de teritorii turcești, dezvoltându-se planuri de expansiune întinsă. S-a încheiat un nou tratat de alianță cu Rusia; colaborarea militară prevăzută în acest tratat nu a funcționat însă deloc. De la început s-a subestimat inamicul turcesc, ale cărui armate fuseseră reorganizate temeinic de către generalul Claude Alexandre de Bonneval, trecut la credința islamică și devenit Ahmed pașa; el a trebuit să părăsească serviciul militar austriac în 1726 după niște încurcături neonorabile, la fel cum i se întâmplase mai înainte cu angajamentele sale franceze. Operațiile austriece au debutat cu succes în vara anului 1737 prin cucerirea fortăreței Niș, apoi însă s-au înregistrat reculuri în Bosnia; și Niș-ul s-a pierdut din nou. Congresul de pace de la Niemirov (Podolia) a eșuat. Locul generalului Seckendorff a fost luat de conducătorul operațiunilor militare, contele Lothar Königsegg, ducele Francisc Ștefan de Lotaringia fiind doar nominal comandantul suprem. După confruntările victorioase, între unități reduse, de la Cornea și Mehadia, anul 1738 a înregistrat alte eșecuri austriece; acum și Königsegg a trebuit să demisioneze, succesorul său Wallis nu a corespuns nici el; din pricina indeciziei sale, bătălia de la Grocka s-a transformat într-o înfrângere (22 iulie 1739), armata retrăgându-se spre Belgrad. Între timp începuseră tratativele de pace, la care participa și ambasadorul francez pe

lângă Înalta Poartă, marchizul Louis de Villeneuve. Activitatea sa nu era îndreptată exclusiv împotriva Austriei, așa cum s-a presupus multă vreme; revendicările turcilor au sporit o dată cu înmulțirea succeselor lor nesperate. Diplomații împăratului s-au manifestat oricum ca nesiguri și indeciși. Tratativele au ajuns la încheierea lor când împuternicitul austriac, contele Neipperg, temându-se de alte reculuri, a renunțat la majoritatea cuceririlor asigurate Austriei la Passarowitz, între acestea fiind și cetatea Belgradului. Împreună cu Serbia de nord s-au pierdut și părțile austriece ale Bosniei și Oltenia.

Mult mai gravă decât pierderile teritoriale a fost știrbirea prestigiului Austriei în ochii neamurilor creștine balcanice și pentru aceste țări, știrbirea aceasta datorându-se păcii nefericite de la Belgrad (18 septembrie 1739). În toate combinațiile făcute de atunci încoace vizând eliberarea de sub jugul otoman, Rusia se situa pe primul loc pentru aceste popoare, atât pentru că ea se impusese bine în războiul scurs cât și pentru legătura confesională care unea aceste popoare cu Rusia. Prestigiul Monarhiei austriece și al armatei sale scăzuse mult și în ochii puterilor europene; populația proprie trebuia să devină șovăielnică în credința și loialitatea ei în urma solicitării nemăsurate pentru aceste prea numeroase războaie care de prea multe ori se soldaseră cu eșecuri. Astfel, moștenitoarea tronului, Maria Terezia, părea să fie confruntată cu o sarcină ingrată, aproape de nerezolvat atunci când Carol al VI-lea, ultimul descendent masculin al Habsburgilor, murea la 20 octombrie 1740 în urma unei boli ascunse cu o evoluție rapidă spre deznodământul final.

POPULAȚIA ȘI COLONIZAREA ÎNTRE 1648—1740

Cea de a doua jumătate a veacului al XVII-lea stă sub semnul eforturilor pentru înlăturarea pagubelor cauzate de Războiul de 30 de ani și pentru înlocuirea pierderilor umane și materiale de pe urma raidurilor și invaziilor turcești. După marea ofensivă împotriva Porții se impunea necesitatea ca teritoriile cucerite, parțial grav devastate, să fie redate agriculturii; și întrucât ele erau, în plus, foarte rar populate, se cerea o intensificare a colonizării lor. Măsurile corespunzătoare acestei politici au fost coordonate din ce în ce mai mult de către aparatul funcționăresc

central al statului absolutist, inițiativa marii proprietăți financiare limitându-se la întreprinderi mai mici; printre acestea se numărau curături locale, cum ar fi fost în regiunea din jurul localităților Schrems și Litschau la granița cu Boemia sau în Pădurea vieneză; și ctitoria de noi așezări rurale pe locul unor localități mai vechi a continuat în această perioadă.

După anul luptei împotriva turcilor 1683 așezările distruse trebuiau reclădite și trebuiau să fie aduși noi coloniști. Chiar dacă cifrele, aparent atât de exacte, furnizate de o publicație contemporană, acel „*Theatrum Europaeum*", care vorbește de 14 933 localități arse și de 88 209 suflete răpite, nu se pot verifica, fiind cu certitudine, cel puțin în privința numărul localităților, mult exagerate, nu există nici un dubiu asupra faptului că pierderile au fost enorme; deosebit de grav lovită a fost Austria Inferioară, mai ales cartierul din sudul Pădurii vieneze; landul acesta nu a putut compensa pierderile de vieți umane prin propriile ei forțe, mai ales că ciuma făcuse și ea numeroase victime scurt timp înaintea invaziei turcești inamice. Din matricolele de cununii din localitățile năpăstuite în anii 1679—1683 rezultă că numeroși coloniști au venit din Stiria, Austria Superioară, Tirol, Salzburg, Franconia, Suabia și Palatinat. furnizând la finele veacului al XVII-lea aproape jumătate din întreaga populație a unor localități cum ar fi Mödling, Gumpoldskirchen, Laab am Walde. Turcii trebuie să fi luat cu ei mulți captivi, izvoarele otomane vorbesc îndeosebi de numărul mare de femei răpite, al căror preț de vânzare ca sclave va fi fost de aceea foarte redus; alți captivi au fost eliberați de oastea eliberatoare creștină. Pe de altă parte, prizonieri turci de război au rămas în Austria, așa cum o confirmă știrile despre acele „botezuri turcești", ca de exemplu în biserica de mahala vieneză St. Ulrich; probabil foarte puțini dintre aceștia s-au întors mai târziu la vetrele lor din Imperiul Otoman, cum ar fi acel Osman aga, care a redactat un raport remarcabil despre întâmplările trăite la Viena și Kapfenberg. Și mai mulți oameni decât au răpit turcii în 1683, au căzut victime ale ciumei din anul 1679, care a bântuit îndeosebi la Viena, în Austria Inferioară și Stiria. Despre pierderile din Viena ne informează însemnările din arhiva de familie a conților Harrach; în lumina acestora, la Viena propriu-zisă au murit 59 486 de oameni de ciumă, la care se adaugă încă 30 470 de victime din rândurile populației din suburbiile Vienei. Aceste cifre nu pot corespunde în nici un caz adevărului. Pe baza listelor de stabilire a cauzelor decesului se ajunge la cifra de 8 000 de

victime ale ciumei în oraș și mahalale; chiar și aceste pierderi au fost deosebit de grele. Destoinicul medic Paul Sorbait a făcut propuneri foarte practice și raționale pentru combaterea molimei; din păcate el nu s-a putut impune înaintea apatiei generale care a pus stăpânire pe contemporani. În timp ce epidemia bântuia din plin, au avut loc intrări solemne ale unor ambasade străine fastuoase, care au adunat mulți oameni dornici să asiste la asemenea desfășurări de lux, favorizând însă și contaminarea. La Graz molima a obținut chipurile 3 465 de victime, ceea ce ar reprezenta o cincime din întreaga populație a orașului: câteva localități mai mici au pierdut majoritatea locuitorilor. Se remarcă apoi marile diferențe în cifrele mortalității; astfel întâlnim localități ocolite complet de ciumă pe când altele, din vecinătatea imediată, au fost lovite foarte grav. Ciuma din 1713, ultima care a năpăstuit Viena, a costat orașul oricum încă vreo 2 500 de oameni. De acum încolo s-au luat măsuri severe pentru prevenirea molimelor, între care trebuie menționată îndeosebi instituirea unui „front anticiumă" (cordon militar și stații de carantină) de-a lungul graniței turcești conform patentelor imperiale din anii 1710 și 1728.

Schimbarea intervenită în situația geopolitică, ascensiunea Austriei la rangul unei mari puteri se oglindesc cu claritate în mișcarea demografică și în activitatea de colonizare. Diminuarea pericolului din partea inamicilor a permis dezvoltarea mahalalelor vieneze în care s-a mutat punctul de greutate demografică a reședinței imperiale. Numărul populației Vienei a crescut până la mijlocul secolului al XVIII-lea până la aproximativ 175 000 de locuitori. Suburbii noi au luat ființă, cu străzi și blocuri planificate, așezate perpendicular, așa cum au fost Josephstadt, numită astfel după împăratul Iosif I, Neulerchenfeld și Alsergrund. În timpul tulburărilor curuților s-a impus necesitatea unei asigurări măcar provizorii a mahalalelor printr-o centură a unui val liniar de apărare. Și orașele provinciale, cum ar fi capitalele de landuri Innsbruck și Graz, sau reședința arhiepiscopală Salzburg au fost perfecționate și lărgite conform principiilor urbanisticii baroce. Împreună cu industrializarea incipientă și timidă au luat ființă în unele localități așezări industriale cu construcții de locuințe puțin pretențioase ale fabricilor și muncitorilor, care însă, chiar și așa, erau departe de dezolarea adăposturilor publice și cartierelor săracilor ale veacului următor.

Câmpul principal de activitate al colonizării planificate, dirijate și finanțate de către stat se afla desigur în așa-zisele „*Neoaquisita*", adică în teritoriile nou dobândite din sudul Ungariei, în Tolnau și Baranya („Turcia suabă"), în Bacika și mai ales în Banatul Timișoarei. Îndeosebi Banatul, dobândit abia în 1718 și administrat ca un domeniu imperial, suferise foarte mult de pe urma războiului și a neglijării sale în vremea stăpânirii turcești. Regiuni întinse de-a lungul râurilor erau mlăștinoase, altele păreau să corespundă numai creșterii animalelor practicate de români și sârbi cu turmele lor itinerante. S-a reușit totuși să se creeze aici o zonă culturală înfloritoare, pășunile seculare s-au transformat în ogoare extrem de fertile, devenind grânarul monarhiei (grâu și orz); s-au înființat și întreprinderi meșteșugărești și industriale. Prințul Eugeniu și guvernatorul destoinic, contele Claudius Florimund Mercy, un organizator excelent, au chemat coloniști din Germania de sud, franconi, suabi, din Palatinat, dar și din Austria Inferioară, și germani din Boemia, în Banat și în întreaga Ungarie de sud; în partea răsăriteană, muntoasă, a Banatului au fost colonizați mineri din țările alpine, îndeosebi tirolezi și stirieni. Numele generic tradițional al acestor coloniști este „Donauschwaben" /„șvabi dunăreni"/ care, cel puțin în ceea ce privește originea lor, nu este tocmai corect. Majoritatea acestor coloniști au venit pe calea apei; mulți dintre ei se îmbarcaseră în orașele dunărene din Teritoriile avansate Ehingen și Günzburg, mulți abia la Viena. Pe lângă germani s-au așezat și coloniști maghiari, sârbi, bulgari și albanezi, izolat au fost colonizate și elemente țărănești romanice, lotaringieni și italieni. Ingineri geniști și constructori austrieci au condus lucrările de măsurare topografică și de trasare a planului noilor așezări. Războiul nefericit cu turcii din anii 1737—1739 a întrerupt continuarea acestei mărețe opere culturale și civilizatorie; așezările din sudul și estul Banatului au suferit foarte mult în urma operațiilor militare; când Belgradul a trebuit să fie predat, locuitorii germani și o parte din populația sârbească au părăsit orașul. Epoca Mariei Terezia a dus la reluarea și mai susținută și masivă a colonizării sud-estice.

Dacă în epoca luptelor confesionale au fost expulzați mulți protestanți, acum se căuta aproape cu orice preț, să se înmulțească numărul populației; desigur că imigranții catolici au fost preferați necondiționat, în multe locuri ei au fost acceptați în exclusivitate, cum nu lipsesc nici măsurile cu caracter pur contrareformatoriu, acestea fiind însă departe de a fi limitate

numai asupra țărilor habsburgice; aici, emigrarea confesională culminase în timpul Războiului de 30 de ani, după care ea scăzuse rapid; altfel stăteau lucrurile în landul Salzburg. În anul 1685, 1000 de supuși ai arhiepiscopului — protestanți din Tirolul de Est din valea Defreggen și mineri din Dürrnberg — au trebuit să-și abandoneze căminele. Majoritatea acestor exilați, cum ar fi cazul lui Joseph Schaitberger, autorul cunoscutului „Exulantenlied“ /„Cântul emigrantului“/, a luat calea Germaniei meridionale, unii ajungând până în colonia sectei nord-americane a quakerilor din Pensilvania /Pennsylvania/. Marea emigrație salzburgheză a anului 1731 a cuprins aproximativ 22 000 de persoane, adică aproape o cincime din numărul total al populației arhidiocezei Salzburg, majoritatea provenind din Pongau și Pinzgau. De data aceasta cei mai mulți s-au îndreptat în Prusia orientală, unde au fost așezați în regiunea Gumbinnen și Goldap, afirmându-se ca niște agricultori deosebit de gospodari. Ura națională din vremea noastră a răpit din nou — la finele celui de-al doilea război mondial — patria electivă a urmașilor acestor exilați confesionali. Un grup restrâns dintre emigranții salzburghezi a fost colonizat de către neerlandezi în provincia Seeland, unii rătăcind până în colonia coroanei engleze Georgia din America de Nord unde au înființat orășelul Eben-Ezer. În vremea marii emigrări salzburgheze au avut loc expulzări și din Salzkammergut. La o verificare confesională au fost depistați 1 200 de protestanți; s-a evitat o emigrare a acestora în regiunile protestante ale „Reichului“ — semn sigur al unei gândiri „populaționiste“ incipiente — așa încât acești protestanți au fost deportați în Ungaria (Transilvania) unde se puteau bucura de deplina libertate de cult. Acești „landleri“ (adică din „Lande“ Austria Superioară), care sub Maria Terezia au aflat întăriri, au fost colonizați în câteva localități germane, păstrându-și însă, față de sașii transilvani, multe trăsături specifice până în prezent[1].

VIAȚA ECONOMICĂ ȘI POLITICA ECONOMICĂ SUB SEMNUL MERCANTILISMULUI

În cea de-a doua jumătate a veacului al XVII-lea s-au impus treptat, în Europa Centrală, începuturile unei dirijări a economiei naționale din

---

[1] Vezi nota noastră de la pag 322.

partea curții și a miniștrilor săi; acest fenomen a apărut mai întâi în Franța, de unde s-a întins și înspre centrul Europei, urmând însă strict exemplul francez. Este cunoscut faptul că măsurile luate în conformitate cu această orientare s-au repercutat îndeosebi în favoarea așa-ziselor „Kommerzien" /comercii/, adică a comerțului și a producției meșteșugărești (inclusiv a celei industriale, aflate abia la începuturile ei). Pentru promovarea lor în Austria, s-au creat instituții și oficii speciale, cum ar fi colegiul comercial de la Viena în 1666, comisia comercială a landurilor în 1705, comisia mercantilă în 1714. Agricultura nu a fost promovată în egală măsură, ocazional creându-se chiar impresia unei desconsiderări. Oricum însă și în sectorul agricol s-a impus o schimbare, o formă mai veche a gospodăriei patriarhale bazate pe unitatea predominantă, resimțită ca de la sine înțeles, între gospodărie și activitatea agricolă, fără vreo respectare clară a condițiilor pieții și de transport, este în curs de dispariție; această formă de economie agrară mai este proslăvită ca fiind premisa principală a agriculturii austriece în opera importantă „*Georgica Curiosa*" (1682) a lui Wolf Helmhard von Hohberg, un moșier din Austria Inferioară. Cu toate acestea, mentalitatea stării nobiliare în domeniul stăpânirii funciare, a stilului de viață și de exploatare economică s-a menținut mult mai mult decât aiurea.

Mutațiile în raporturile de prosperitate ale marilor stăpâniri funciare observate încă în perioada confruntărilor socio-confesionale continuă și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea; suveranul a continuat să se debaraseze de moșii, latifundiarii profitând de aceasta, împingând și cavalerii înapoi, care din punct de vedere numeric au devenit o minoritate înăuntrul stării nobiliare. Pe de altă parte, funcționari, negustori și meseriași înstăriți au fost promovați în pătura stăpânilor funciari nobili. După ce au trecut cu bine restriștile luptelor confesionale, stăpânirile eclesiastice au fost cuprinse din nou de tendințe de lărgire.

Relațiile juridice ale supușilor țărani din perioada absolutismului nu se deosebesc fundamental de raporturile de la începutul secolului al XVII-lea; obștiile țărănești, autonomiile administrative ale țăranilor au fost însă și mai mult îngrădite; în măsura în care nu păstrau drepturi cutumiare mai vechi, codurile țărănești sunt acum simple regulamente ale autorităților, care puteau opera aproape nestingherit diferite modificări. Interesul țăranilor pentru obștea sătească, devalorizată și golită în mare măsură, pare să se stingă complet. Pe de altă parte se constată o preocu-

pare crescândă a suveranului pentru ocrotirea țăranilor. *„Tractatus de iuribus incorporalibus“* emis în anul 1679 și mai ales instrucția Camerei Aulice a împăratului Leopold I din 1681 conțineau decizii privind „apăsările nedrepte“ ale supușilor. Carol al VI-lea a emis ordonanțe împotriva obligativității cumpărării produselor senioriale, împotriva prețurilor de camătă la cerealele produse pe domeniile senioriale și pentru ușurarea obligațiilor de clacă. În ce măsură aceste prevederi au fost aplicate și în practică, nu se poate stabili atât de ușor; mijloacele de putere ale statului absolutist nu au fost aplicate cu consecvență împotriva autorităților senioriale. Aplicarea în practică a acestor prevederi a fost mai ușoară pe domeniile camerale ale suveranului, ceea ce a fost însemnat îndeosebi pentru vestul landurilor austriece, pentru Tirol și Vorarlberg; situația economică și socială a țăranilor de aici era de regulă, oricum de multă vreme, mai bună. Printre formele de concesionare țărănească, în țările Alpilor Răsăriteni și dunărene predomina sesia ereditară (privilegiul cumpărării); adesea se întâlnea însă și sesia viageră. Țăranii care mai posedau terenuri libere au suferit foarte mult de pe urma impozitării crescânde; taxele acestea fiind percepute de moșieri, aceștia au căutat să le încaseze la timp și în totalitatea lor, ceea ce le-a asigurat venituri considerabile. Obligațiile de clacă erau de asemenea deosebit de apăsătoare; multe construcții baroce mândre își datorează ridicarea într-un timp relativ scurt folosirii fără scrupule a serviciilor obligatorii ale supușilor (clacă de pălmaș și corvoada de cărăușie). Mai sus-amintitul *Tractatus* prevedea răscumpărarea clăcii cu bani, ceea ce nu s-a realizat. Nici cele trei patente de clacă /Robotpatente/ ale lui Carol al VI-lea nu au avut nici un efect mai durabil.

În general, se cultivau aceleași cereale obișnuite din evul mediu încoace; s-a trecut însă la eliminarea pârloagei din economia celor trei câmpuri, favorizându-se planificat însămânțările de trifoi și alte plante furajere. Respectarea crescândă a cerințelor unei economii naționale a dus la recomandarea transformării viilor în ogoare, un proces favorizat desigur de dificultățile crescânde ale desfacerii vinurilor autohtone, poate și de schimbări climaterice. O răspândire destul de mare a cunoscut-o cultura tutunului; în anul 1659 au fost aduși cultivatori de tutun de la Frankfurt pe Main în Austria Superioară. În mai multe landuri austriece existau fabrici de prelucrare a tutunului, până când a fost ridicată la Hainburg o fabrică imperială (1722) căreia trebuia să i se predea producția de tutun

obținută pe domeniile senioriale și de gospodăriile țărănești. S-au întreprins diferite încercări de îmbunătățire a uneltelor agricole; astfel în anul 1662 Joseph Locatelli a înregistrat patentul unei semănători; doi ani mai târziu, baronul Siegfried Christoph von Breuner a prezentat o mașină de însămânțat mult îmbunătățită.

În domeniul creșterii vitelor, marea proprietate funciară a continuat să joace primul rol; s-au întreprins numeroase eforturi pentru îmbunătățirea raselor autohtone de vite prin importul unor vite de prăsilă din Olanda și Elveția. Strâns legat de preocupările mercantiliste ale industriei textile a fost faptul că în această perioadă creșterea oilor a cunoscut un deosebit avânt; în general însă, mercantiliștii au preferat agricultura exploatării extensive a pășunilor, ceea ce se manifestă cu claritate prin măsurile luate de organele administrative imperiale în teritoriile ungare dobândite recent, îndeosebi în Banat.

Și economia forestieră a fost intensificată în epoca mercantilismului. Noua industrie avea nevoie atât de lemne de foc cât și de lemne de construcție, la fel ca și populația crescândă a orașelor. Astfel s-au realizat reforme în economia forestieră menite să asigure o producție sporită prin evitarea unei exploatări ilegale și iraționale. S-a ajuns astfel ca în anul 1681 să se instituie o nouă administrație a ocolului silvic imperial Pădurea vieneză (oficiul forestier Purkersdorf), această administrație fiind perfecționată în anul 1718 printr-o „ordonanță pentru instruirea oficiului forestier" /„Waldamtinstruktionsordnung"/. Pădurea vieneză furniza palisadele necesare pentru fortificațiile orașului, dar și lemnele de încălzit și pentru construirea căruțelor și navelor; după anul 1694 s-a luat în folosință o întreprindere de plutărit pe Triesting, Tulln și Wien, care a acoperit complet nevoile de lemne ale reședinței imperiale; ca atare a scăzut și prețul lemnului.

Făcând un rezumat, am putea fi pe bună dreptate autorizați să afirmăm că influențele cele mai stăruitoare asupra agriculturii și a modului de trai al populației rurale nu s-au datorat atât măsurilor de ocrotire și asistență socială pentru țărani luate cu destulă ezitare și puțină eficiență de către statul absolutist și de autoritățile sale, cât mai cu seamă strădaniilor mercantiliste, orientate mai ales spre meșteșuguri, comerț și industrie, ale căror consecințe, e drept, vor avea efecte mult mai spectaculoase abia pentru generațiile viitoare, și anume efecte cu totul pozitive. Deocam-

dată însă încă nu suntem atât de departe. Noi dispunem de o măsură destul de sigură pentru aprecierea situației economice a unei pături demografice sub forma prețurilor produselor muncii ei și a salariilor care se plătesc pentru prestarea acestei munci. După acest criteriu, situația populației rurale din întreaga Europă Centrală în vremea cuprinsă între mijlocul veacului al XVII-lea și mijlocul celui de al XVIII-lea a fost, în medie, destul de precară, pentru că exista o disproporție evidentă între veniturile scăzute ale agriculturii și prețurile ridicate ale produselor meșteșugărești și industriale.

Dacă ne îndreptăm acum atenția asupra „comerciilor" ni se pare oportun să omagiem mai întâi pe acei austrieci electivi deosebit de importanți pentru teoretizarea dar și pentru pregătirea și aplicarea practică a politicii economice mercantiliste; este vorba de trei convertiți protestanți din „Reich": Johann Joachim Becher, Philipp Wilhelm von Hörnigk și Wilhelm von Schröder. Cel mai original și multilateral preocupat dintre acești trei a fost Becher, pe care o viață aventuroasă l-a dus din Renania prin Bavaria și Austria în Țările de Jos și în Anglia. Interesele sale nu s-au limitat defel numai asupra sectorului economic, acest bărbat înfumurat încercându-se și ca alchimist, pedagog și teolog. Lucrarea sa mercantilistă principală este „Discursul politic despre cauzele efective ale creșterii și descreșterii orașelor, țărilor și republicilor" (1668); ea analizează primejduirea economiei naționale de către acumularea de averi în mâini puține *(Monopolium)*, de către numărul prea mare de mici meseriași lipsiți de capital *(Polypolium)* sau de către îngrădirile artificiale ale concurenței *(Propolium)*. Comerțul exterior trebuie organizat de către companii. Ca întreprinzător practic, Becher nu prea a avut succes, manufacturile sale de mătasă de la München și Walpersdorf (lângă St. Pölten, 1666) neputând să se impună împotriva rezistenței breslelor și a neîncrederii fiscului. El a întemeiat prima „Companie comercială orientală" (1667) care a funcționat foarte bine; din păcate, anul turcilor 1683 a pus definitiv capăt acestei companii; aceeași soartă a avut în acest an și marea manufactură de la Tabor lângă Viena, pe care Becher o voise ca pe o întreprindere-model pentru dezvoltarea unor fabrici chimice, metalurgice și textile; ea fusese preluată de succesorul lui Becher, Wilhelm von Schröder până în 1683. Preocupările de alchimie ale lui Schröder se apropie de cele ale lui Becher; el a fost și un întreprinzător — manufactura de lână de la Hainburg — și, timp de câțiva

ani, el a activat ca funcționar de finanțe al Monarhiei habsburgice. În anii de drumeție din tinerețea sa ca și mai târziu Schröder a fost agent imperial, în care calitate a avut ocazia să cunoască amănunțit industriile textile avansate din Țările de Jos și din Anglia; Schröder a vrut să valorifice aceste cunoștințe astfel dobândite în Austria, dar nu a putut să realizeze aceste intenții. El și-a câștigat mari merite în camera ungară de la Preßburg prin dezvăluirea unor intrigi și înșelătorii. Într-o lucrare teoretică fundamentală *„Fürstliche Schatz- und Rentkammer“* / „Cămara princiară de tezaure și venituri“), publicată în anul 1686, Schröder a căutat să demonstreze concordanța dintre interesele reale ale suveranului absolut și cele ale poporului; funcționarea economiei naționale trebuie controlată cu ajutorul unor analize statistice amănunțite (tabelele manufacturilor). În fine, Schröder a atribuit în rol însemnat creditelor bancare pentru finanțarea industriilor.

Cumnatul lui Becher, Philipp Wilhelm von Hörnigk a venit în Austria ca secretar al baronului Christoph de Royas y Spinola, un diplomat foarte capabil al lui Leopold I; el a fost administratorul moșiei lui Royas de la Hartberg (Stiria răsăriteană) cunoscând Imperiul habsburgic în amănunțime cu prilejul unei călătorii îndelungate, în timpul căreia a adunat un bogat material statistic privind activitatea meșteșugărească și comercială; în continuare el a lucrat pentru dieta din Austria Superioară intrând și în serviciul episcopului de Passau. Lucrarea sa principală despre economia națională poartă titlul pompos și adesea citat *„Österreich über alles, wenn es nur will“* (1684, *„Austria mai presus de toate cu condiția s-o și vrea“*); la început, ea a fost refuzată la tipar, devenind apoi scrierea programatică a mercantilismului austriac și cunoscând 13 ediții. Hörnigk atrage în special atenția asupra premiselor naturale favorabile ale spațiului economic austriac și asupra posibilităților exploatării mai eficiente a acestora; în teoretizarea sa, industria-model, protejată de interdicțiile importului, joacă un rol central, el ținând cont, mai mult decât Becher, de problemele aprovizionării cu materii prime și de formarea unui cadru sănătos de muncitori calificați.

Așa cum s-a arătat mai sus, în instalarea întreprinderilor industriale-model primii mercantiliști ai epocii leopoldine nu au fost prea inspirați, manufacturile lor, cu precădere textile, au dat curând faliment, lucru de care au fost responsabile indolența și reaua-credință a președintelui

Camerei Aulice Sinzendorf; de fapt însă era vorba de inevitabile boli de copilărie ale unei politici industriale lipsite de orice experiență practică care a trebuit să lupte împotriva unor dificultăți atât de numeroase. Dintre marile întreprinderi, lânăria lui Christian Sind, construită la Linz în anul 1672, a rezistat cu succes, chiar dacă nici ea nu a fost scutită de crize dureroase în condițiile unor schimbări rapide de proprietari și a certurilor neîntrerupte cu țesătorii casnici, dar și cu autoritățile municipale ale Linzului. Oricum, în anul 1725 ea număra deja 4415 muncitori, la care se mai adăugau aproape tot atâția torcători și țesători care lucrau la ei acasă pentru această fabrică. O a doua fabrică de postav, mult mai mică decât cea de la Linz a fost instalată în landul de la nord de Enns la Langhalsen lângă Neufelden. Un precursor al manufacturilor textile mercantiliste a fost postăvăria și boiangeria de mare capacitate instalată pe la 1650 de vicecancelarul imperial, contele Kurz la Horn.

Cameraliștii s-au orientat cu precădere spre industria articolelor de lux și modă, piața vieneză ducând o lipsă acută de articole de lux; cât timp acestea au trebuit să fie importate din apus, pe cât era posibil din Franța inamică, bilanțul comercial a fost foarte încărcat. Încă în anii 1659 și 1671 s-au emis decrete interzicând consumul și folosirea de mărfuri scumpe importate; în anul 1712 s-a publicat un nou edict împotriva articolelor de lux valabil pentru țările ereditare. În anul 1697, un italian imigrat, Bratti, a instalat o țesătorie de mătasă înaintea porții scoțienilor /Schottentor/, punând astfel bazele industriei mătăsii vieneze lângă câmpul scoțienilor / Schottenfeld/, industrie care va înflori în secolul al XVIII-lea, câmpul scoțienilor devenind „ogorul briliantelor“ /„Brillantengrund“/. Producătorul de tafta François Dunant din Geneva a fost convins să se mute la Viena unde i s-au promis condiții deosebit de favorabile (1717); întreprinderii sale, însă, i-a rămas interzis succesul deplin de durată. În anul următor, Claudius Innozenz Du Paquier a ridicat la Viena o manufactură de porțelan, ale cărei produse s-au bucurat de un renume bun. Dintre întreprinderile create în jurul Vienei, marea manufactură de bumbac de la Schwechat a fost transformată de (cea de-a doua) Compania comercială orientală în germenele industriei textile din Bazinul vienez (1722).

Anumite posibilități de afirmare a oferit producția autohtonă de sticlă mercantiliștilor. Cu sticlăria venețiană era oricum exclusă o concurență atât din punct de vedere al calității cât și din cel al prețurilor, așa încât doi

italieni au primit, în anul 1701, licența pentru ridicarea unei fabrici de oglinzi la Neuhaus în Austria Inferioară care a început să producă abia în 1709.

În landurile alpine exista din vechime o industrie metalurgică sănătoasă care lucra pe baze meșteșugărești, apoi diferite întreprinderi ale extracției sării, mori de hârtie, ateliere de glăjărie și fabrici de bere; fabricile mercantiliste au apărut în general ceva mai târziu în aceste regiuni decât în landurile dunărene; dar și în zonele alpine au existat precursori: astfel Carl Aschauer din Primiero (Tirolul de Sud), care întreprinsese în ultimii ani ai Războiului de 30 de ani o călătorie în Suedia unde a studiat prelucrarea metalelor, a înființat în anul 1649 o fabrică de alamă la Achenrain care lucra cu câteva sute de muncitori. O fabrică de fire de aur și argint înființată în anul 1683 la Innsbruck a dat destul de repede faliment. La Salzburg, principele-arhiepiscop, contele Johann Ernst de Thun a avut ambiții mercantiliste; fabrica de sticlă ridicată la ordinele sale la St. Gilgen nu a prosperat însă. În prima jumătate a veacului al XVIII-lea a avut apoi loc înființarea de manufacturi textile în Stiria; în anul 1720 s-a ridicat la Graz o fabrică mai mare care producea cu precădere barhet. Producția sileziană și boemă de postavuri, situată pe primul loc din punctul de vedere al calității și cantității în industria textilă a țărilor ereditare germano-slave, fiind în stare să-și exporte o mare parte din produsele ei, nu trebuie analizată mai amănunțit în acest loc.

Dintre ramurile economiei favorizate de mercantilism făceau desigur parte și mineritul și metalurgia. În acest sector, statul austriac intervenise deja cu veacuri înainte și anume mai întâi în domeniul exploatării sării, sarea fiind monopolul clasic austriac, și apoi în cel al extracției și prelucrării fierului. Politica economică absolutistă în acest domeniu nu trebuia decât să continue și să perfecționeze tradițiile vechi. Oficiul sării a fost reformat de către o comisie de control aflată sub conducerea consilierului Camerei Aulice Klemens von Radolf în anii '50 ai secolului al XVII-lea; s-au reînnoit instalațiile tehnice ale salinelor și s-au făcut eforturi pentru o mai bună organizare și funcționare a comerțului cu sare, concurența străină fiind eliminată; s-a reușit astfel o sporire considerabilă a producției salinelor proprii cu toate că delapidările ocazionale ale unor funcționari corupți și un personal relativ numeros periclitau această evoluție. Și extragerea și prelucrarea minereului de fier a cunoscut o schimbare pozitivă la

finele veacului al XVII-lea, și anume după reformele administrative radicale din anii 1678 și 1679 în întreprinderea principală de la Innerberg și după o reglementare a producției orientată după cerințele posibilităților de desfacere care deveniseră din nou favorabile; din pricina scumpirii alimentelor, la finele veacului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea secol s-au ivit dificultăți la plata salariilor în natură pentru personalul minier. Producția de fier brut a crescut totuși necontenit și la mijlocul secolului al XVIII-lea, regiunea Innerberg ajunsese din nou la producția anuală de 100 000 chintale[1], adică exact cantitatea din perioada de înflorire de dinaintea anului 1600. Și extracția și topirea de la Vordernberg s-au dezvoltat satisfăcător. Începând cu anul 1711 s-a exploatat un nou zăcământ de fier la Radmer, unde se extrăgea mai de mult doar cuprul. Deosebit de importantă a fost introducerea mai generală a metodei de împușcare în mine la sfârșitul secolului al XVII-lea și la începutul celui următor, metoda aceasta contribuind mult la sporirea indicilor de producție, afirmația fiind valabilă atât pentru minele din Stiria cât și pentru Hüttenberg-ul din Carintia.

De la finele veacului al XVI-lea, extracția minereurilor de cupru și de metale prețioase s-a aflat tot mai mult sub concurența minelor coloniale, căreia era imposibil să li se facă față pe lungă durată. În anul 1657 familia Fugger a renunțat la mineritul de la Schwaz; economia lor montană din Tirol era ipotecată de datorii enorme. În aceste condiții, administrația camerală a preluat conducerea întreprinderilor miniere. Câștiguri mari nu se mai puteau obține, bilanțurile au rămas totuși active, putându-se consemna chiar un câștig modest pe la mijlocul veacului al XVIII-lea. Întâmplător s-au descoperit în Alpi noi zăcăminte care meritau să fie exploatate; astfel, după o descoperire întâmplătoare, Hans Adam Stampfer von Walchenberg a organizat exploatarea cuprului la Fragant în Carintia superioară. Cea mai însemnată întreprindere montană a Austriei Centrale era, însă, mina de argint viu de la Idria în Craina, de unde se extrăgeau, pe la mijlocul veacului al XVII-lea anual circa 2000 chintale ale acestui metal lichid atât de căutat.

---

[1] În Austria și Elveția un chintal este egal cu 100 kg, pe când în Germania cu 50 kg! — *n. tr.*

Politica economică absolutistă a cuprins inevitabil desigur și organizațiile meșteșugărești. În timpul domniei lui Ferdinand al III-lea și a lui Leopold I s-au emis mai multe ordonanțe pentru diferite meșteșuguri și activități de artizanat, care de obicei trebuiau să fie valabile pentru landuri întregi, pe când în vremurile anterioare fiecare oraș își avea de regulă propriile statute. Dietele erau adesea acelea care stăruiau să obțină „statute de land“ sperând să le influențeze în chip decisiv și desigur în favoarea lor; dietele, însă, nu au reușit să pună întru totul în practică intențiile lor. Comisiile meșteșugărești imperiale au luat decizii autoritare care, totuși, au îngăduit și reprezentanților breslelor să-și formuleze amănunțit doleanțele și să le prezinte acestor comisii. În majoritatea cazurilor, breslele s-au pronunțat cu ardoare pentru o limitare a întreprinderilor, pentru îngreunarea și înmulțirea obiectelor confecționate la trecerea probei de meșter, pentru sporirea taxelor și amenzilor pentru calfe; prin aceste revendicări breslele au avut un succes cuprinzător. Elementele excluse de la exersarea legală a meseriei lor au sporit numărul meseriașilor care lucrau pe la casele clienților /Störer/ adică al concurenților neautorizați ai meseriașilor civili. Becher a stabilit în 1679 că la 100 000 meșteri și calfe din țările ereditare veneau 50 000 de meseriași care lucrau pe la casele clienților /Störer/. Întrucât în vremile de mobilizare și ale cheltuielilor sporite ale curților princiare creștea numărul meseriașilor militari, al artizanilor liberi de la curte și al „decretiștilor“ (meseriași de regulă protestanți angajați în baza unor privilegii, „decrete“, imperiale), situația meseriașilor civili de la orașe rămânea dificilă și precară.

Măsurile prohibitive, din ce în ce mai îngrijorătoare, exagerate și excentrice, luate de bresle împotriva concurenței dinafara corporațiilor meșteșugărești și împotriva posibilităților de promovare a calfelor la rangul de maestru, trădează de fapt teama de transformările enunțate în structura economiei. Mercantiliștii au protestat cu vehemență împotriva acestei „dictaturi a breslelor“. Schröder s-a pronunțat cu fermitate pentru desființarea „breslelor afurisite pe care Germania le blestemă ca fiind pesta /ciuma/ cea mai rea“. Autoritățile nu au mers însă atât de departe, breslele fiind totuși izolate de manufacturile nou întemeiate. Termenul de „fabrică“ desemna în epoca mercantilismului mai puțin o întreprindere mare cu numeroși angajați și cu muncă mecanizată ci mai degrabă o întreprindere meșteșugărească privilegiată funcționând în afara breslelor. Această pozi-

ție specială a fost desigur prilej pentru proteste necontenite ale breslașilor. Acele meșteșuguri care se bucurau de un evident interes statal au fost favorizate și sprijinite conștient și din partea autorităților imperiale. Astfel, în anul 1656 au fost colonizați armurieri din Țările de Jos și Germania apuseană la Wiener Neustadt, ale căror „ateliere armuriere" au aprovizionat trupele imperiale cu arme. Un meșteșug militar era și cel al producătorilor de salpetru și praf de pușcă; pe baza unui privilegiu al suveranului, aceștia adunau salpetrul și aranjau apoi ei înșiși așa-zise „grădini de salpetru".

Situația calfelor de meșteșugari era deosebit de nefavorabilă în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Ele au fost tratate deosebit de vitreg de către bresle iar autoritățile erau față de calfe mult mai intransigente decât în raporturile cu maiștri, îndeosebi atunci când calfele își exprimau nemulțumirile față de condițiile de viață și de cele profesionale prin manifestații de masă și rezistență violentă, așa cum au făcut la începutul veacului al XVIII-lea de mai multe ori calfele cizmarilor. Dispozițiile dietei imperiale de la Regensburg din anul 1731 și ordonanțele generale pentru meseriași ale lui Carol al VI-lea, emise în anul următor și aplicabile în landurile austriece (ordonanțele puneau breslele sub controlul aspru al suveranului landului respectiv) conțin formulările cele mai intransigente atunci când se referă la calfe.

Cu toate că producția austriacă a numeroaselor ramuri ale economiei acoperea nevoile locale, exista totuși, ca și până acum, un comerț interior și exterior destul de însemnat; mărfurile erau cele tradiționale. Purtătorii acestui comerț erau, însă, în mare măsură străini sau membrii unor minorități confesionale și naționale. Corporațiile marilor comercianți și ale negustorilor de mărunțișuri ai căror membri erau exclusiv austrieci se aflau în conflict necontenit cu cooperativele sucursalelor înrudite, ai căror membri și deținători erau de obicei protestanți germani care nu se limitau doar la comerțul cu mărfuri străine, așa cum o prevedea anume autorizația lor. În comerțul dunărean cu Turcia, negustorii sârbi erau deosebit de activi, dar și grecii și armenii participau la comerțul cu sud-estul european. Evreii au fost foarte puternic reprezentați în comerțul cu ridicata și în cel cu mărunțișuri; între ei și comercianții creștini exista o luptă acerbă de concurență, care a dus, în anul 1671, la izgonirea evreilor din Viena, o

măsură la care au contribuit desigur și motive confesionale[1]. Trecerea la creștinism anula prevederile de expulzare, dar foarte puțini evrei au folosit această cale de scăpare.

Statul din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea nu a tras foloase prea mari încă de pe urma comerțului exterior, nici măcar din cel cu bunuri provenite din întreprinderile de stat arendate așa-zișilor *„appaltatores"* /„Appaltatoren" = arendași de stat/. Ponderea în export a monopolurilor de stat a fost inegală; sarea se consuma în interiorul țării, comerțul cu fier și produse metalurgice se făcea în regie proprie de către întreprinderile de specialitate de la Innerberg și Vordernberg, e drept sub control de stat. În anul 1661, contele Albrecht Sinzendorf a căpătat „Sensenappalto" / appalto-ul coaselor, deci un fel de arendă a coaselor/, un monopol asupra desfacerii produselor tuturor atelierelor de coase din Austria Inferioară și Superioară. Din timpul domniei lui Leopold I comerțul cu argintul viu, apoi și cel cu cupru a fost supus nemijlocit statului; acest monopol de comerț a fost uneori foarte rentabil, însă consilierul camerei Austriei Inferioare Abondio Inzaghi a purtat o grijă exagerată pungii sale; lui i se datorează totuși trecerea întreprinderilor miniere de la Idria și a comerțului cu argintul viu de aici în regia camerei și prin aceasta și o creștere considerabilă a producției. Descoperirea fărădelegilor și a abuzurilor de putere au dus la demiterea lui Inzaghi în anul 1669; el condusese treburile minelor de mercur ca un negustor necinstit și nu ca un funcționar corect. Mari dificultăți erau legate și de cuprul de la Neusohl și Schmöllnitz din „Ungaria inferioară". Organizația de stat pentru desfacerea acestui cupru nu a funcționat, așa încât în cele din urmă s-a ajuns la finele veacului al XVII-lea și la începutul celui următor atât în domeniul negoțului cu cupru cât și în cel al desfacerii mercurului într-o dependență totală față de capitalul olandez care înaintase mari sume de bani. Abia în anul 1724 au putut fi stinse împrumuturile olandeze pentru mercur, în anul 1733 cele pentru cupru; de atunci au crescut veniturile de pe urma exportului acestor două metale. În exportul particular, cel cu pânzeturile sileziene a fost de departe cel mai important, însă s-au resimțit deja efectele măsurilor protecționiste ale străinătății, care urmărea și ea politica sa mercantilistă orientată spre promovarea producției proprii.

---

[1] Corect în cazul de față „religioase" — *n. tr.*

Pentru evitarea barierelor vamale externe și pentru încurajarea propriilor porturi fluviale și lacustre statul a încercat să orienteze exporturi în anumite direcții. Astfel, la încheierea păcii de la Passarowitz s-a ajuns și la un acord comercial cu Turcia; încă după tratatele de la Eisenburg și Carlowitz începuse organizarea unui comerț levantin pe calea Dunării. Prima companie orientală din 1667 exporta produse metalurgice și postavuri, importând lână, piei și îndeosebi vite vii pentru aprovizionarea pieții de carne a Vienei. După 1699 negustorii din Balcani, dar și olandezi și englezi au devenit activi în comerțul cu sud-estul, bilanțul comercial austriac rămânând, însă, pasiv în ceea ce privește Imperiul Otoman. În anul 1719 o a doua Companie orientală a reactivat de la Viena comerțul pe Dunăre cu Turcia, Belgradul, austriac pe atunci, jucând rolul unui însemnat loc de transbordare pentru mărfuri. În ciuda tuturor eforturilor, nu s-a reușit însă să se facă față concurenței negustorilor balcanici. Mult mai favorabilă, în schimb, a fost circulația pe Dunărea superioară, unde s-au instituit legături navale regulate.

Strâns legată de activitatea celei de a doua Companii orientale a fost și intensificarea planificată a comerțului în Marea Mediteraneană. Deja sub Leopold I, și nu în ultimul rând datorită influenței inițiativelor lui Becher, s-a încercat o participare mai activă la comerțul din Marea Adriatică; un volum comercial mai mare a atins negoțul maritim austriac din sud abia după ce Carol al VI-lea a transformat Triestul și Fiume în porturi libere (1719). Și aici, a doua Companie orientală a fost prezentă, ea întreținând legături comerciale cu Spania, Portugalia, ba chiar și cu statele arabe din nordul Africii atât de temute din pricina pirateriei lor. Portul toscan Livorno și porturile din Italia de sud au fost folosite ca puncte de sprijin și baze comerciale. În această perioadă s-au întreprins și primele încercări, eșuate în cele din urmă, de a înzestra Austria cu o flotă de război. Întrucât exportul austriac prin Hamburg, Stettin și Danzing avea de luptat cu greutăți de transport, fiind și stingherit de numeroase taxe vamale, s-a încercat devierea lui prin Trieste; această manevră nu a reușit întru totul, venețienii căutând să îngreuneze comerțul adriatic al Austriei așa cum o făcuseră mereu până acum.

Republica Sf. Marcu nu mai dispunea de suficientă putere pentru a bloca căile maritime austriece. Așa cum s-a mai arătat, Compania orientală a ridicat și fabrici; ea a căzut în cele din urmă victima legăturii cu o

întreprindere de loto, care a dat un faliment spectaculos implicând și Compania orientală în el.

În vremea lui Carol al VI-lea au avut loc și primele acțiuni coloniale ale Austriei; eforturile pentru activarea Companiei comerciale de la Ostende au fost apreciate deja în altă parte; în legătură cu acestea s-a ajuns la instituirea unor factorii pe coasta răsăriteană a Indiei Peninsulare, pe coasta Koromandel la sud de Madras (Sadatpatnam, 1719) și la gurile fluviului Gange (Banki Basar, 1722); și în Kanton-ul chinez exista o agenție comercială. Punctele de sprijin din India au supraviețuit câțiva ani, Compania de la Ostende rezistând până la mijlocul secolului al XVIII-lea.

În timpul domniei lui Carol al VI-lea s-a hotărât și o politică de perfecționare cuprinzătoare a rețelei rutiere, după ce, în cursul veacului al XVII-lea s-a întreprins foarte puțin pentru îmbunătățirea celor mai însemnate legături rutiere înăuntrul monarhiei. Noi șosele artificiale au legat hinterland-ul de porturile adriatice, potecile pentru animale de povară peste Semmering și prin pasul Loibl au fost lărgite devenind drumuri rutiere; și prin Pădurea vieneză a fost deschisă o șosea. La cererea lui Carol al VI-lea, arhiepiscopul Franz Anton, conte de Harrach, a construit șosele și prin landul Salzburg. Mai puțin satisfăcătoare au fost legăturile de la Viena spre Țările sudete. De asemenea și pentru navigabilitatea fluviilor și râurilor s-a întreprins câte ceva; sub Leopold I și Carol al VI-lea a apărut pentru prima oară proiectul unui Canal Dunăre-Oder, fără a fi însă și realizat. În fine, o măsură foarte însemnată a fost etatizarea poștei, mai întâi în țările ereditare germane și boeme (1722), prin care circulația scrisorilor a fost îmbunătățită, accelerată și ieftinită.

Pentru înviorarea comerțului interior și de tranzit din țările habsburgice mai erau necesare și măsuri împotriva nenumăratelor taxe de trecere percepute de persoane particulare sau de către dietele landurilor; aceste taxe scumpeau considerabil mărfurile. S-a reușit ca multe stații vamale interne să fie desființate; sarcina principală a creării unui spațiu economic unitar va reveni totuși generației următoare.

Pentru marile sale întreprinderi militare și economico-politice statul avea nevoie de sume uriașe de bani; mijlocul tradițional și prost al ipotecărilor nu mai ajungea, așa încât s-a apelat la speculanți, care au fost în stare să înainteze, la nevoie, rapid banii peșini necesari; ei împrumutau acești bani cu o rată de dobândă foarte ridicată fiscului, care, de regulă, nu-și

onora obligațiile decât foarte defectuos. Una dintre aceste persoane care acordau astfel de credite a fost bancherul curții Samuel Oppenheimer, a cărui instituție bancară a acordat împrumuturi foarte mari curții de la finele anilor '70 până la falimentul său (1703), datorat unor operații obscure și riscante. Succesorul lui Oppenheimer, Samson Wertheimer a lucrat ireproșabil; curtea s-a convins însă că era nevoie de o altă sursă de finanțare. S-a instituit astfel un Banco del Giro (1703, bancă de girare) la prima vedere destul de modern; în urma unor neajunsuri personale, această bancă a dat repede faliment; în anul 1705 și-a inaugurat activitatea banca municipală a Vienei /Wiener Stadtbanco/, care se sprijinea pe capitalul și creditul orașului Viena, funcționând bine, pe când o „Universalbancalität" /banca universală/ a statului (întemeiată în anul 1715) a trebuit să fie curând lichidată. Autoritățile administrației centrale care se ocupau de chestiunile financiare nu puteau să facă față sarcinilor din pricina lipsei unor funcționari destoinici și neprofitori. După administrarea proastă din timpul președintelui, contele Georg Ludwig Sinzendorf, destituit în anul 1680, s-a decretat un nou regulament de serviciu pentru Camera Aulică; o schimbare radicală s-a produs abia în momentul preluării conducerii camerei de către contele Gundakar Starhemberg (1703), un funcționar deosebit de energic și capabil. În ultimii ani ai domniei lui Carol al VI-lea, finanțele de stat au fost cuprinse din nou de regres, nefiind în stare să facă față solicitărilor extraordinare ale războaielor îndelungate și extrem de costisitoare: în plus și curtea imperială a cheltuit sume impresionante.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL, ȘTIINȚA ȘI ARTA ÎN EPOCA BAROCULUI

După victoria Contrareformei și a închiderii școlilor protestante, învățământul Austriei se caracterizează prin trăsătura sa net catolică și bisericească. În regulamentele școlare ale tuturor instituțiilor pedagogice, începând cu școlile primare, ai căror dascăli erau adesea și paracliseri, și până la universități s-a purtat o grijă deosebită ca profesorii și elevii să fie catolici sută la sută. Școlile primare au suferit ușor de pe urma faptului că iezuiții, care continuau să domine învățământul catolic, își concentrau atenția aproape exclusiv asupra școlilor latine mai înalte, neglijând edu-

cația elementară, ceea ce însă corespundea tradițiilor ordinului și educației erudite a dascălilor iezuiți; abia activitatea piariștilor a determinat și în domeniul învățământului primar o schimbare fundamentală. Pe de altă parte un efect benefic cuprinzător l-a avut renunțarea predării în limba latină în școlile inferioare, pe care doar niște ambiții umaniste le voiseră de asemenea latinizate. O înțelegere pedagogică practică a sarcinilor educației copiilor va fi fost proprie multor dascăli austrieci din epoca barocului, dar un deschizător de drumuri de rangul lui Jan Amos Comenius (1592—1670) a lipsit în Austria; acesta a fost un produs al comunității fraților boemi învinse în luptele confesionale; principalele scrieri ale sale, „*Orbis pictus*" /Universul pictat/ și „Marele tratat de didactică", vor deveni orientative pentru viitor. Toate țările europene erau încă departe de realizarea ideii preconizate de Comenius vizând o obligativitate generală a învățământului.

Învățământul mediu a fost reprezentat în Austria de numeroase gimnazii ale ordinelor iezuiților și benedictinilor, pe lângă care vechile școli latine ale orașelor au rămas mult în urmă dacă nu au dispărut de tot. Școlile ordinelor aveau o trăsătură socială destul de pronunțată; s-a renunțat la o taxă școlară, dând astfel posibilitatea școlirii și unor copii talentați din familii nevoiașe.

Nivelul științific al universităților austriece din epoca barocului a fost destul de neunitar. Iezuiții, care dominau la Graz și Viena, și-au concentrat interesele asupra teologiei și a filosofiei aristotelice și scolastice, ei reușind și realizări însemnate în aceste domenii. Facultățile „laice" ale dreptului și medicinei, care lipseau de tot la Graz, au decăzut foarte mult la Viena; chiar și un medic excelent, cum a fost Paul Sorbait, cu merite atât de mari dobândite în vremile de ciumă și în timpul asediului Vienei de către turci, nu a fost în stare, în ciuda eforturilor stăruitoare, să determine vreo ameliorare la facultatea sa de specialitate. Biblioteca universitară era complet insuficientă; în timpul domniei lui Carol al VI-lea situația aceasta a început să alarmeze; era întru totul în conformitate cu mentalitatea vremii când s-a sperat într-o ameliorare datorată exclusiv unei întăriri a influenței statului. În anul 1677 s-a deschis și la Innsbruck o universitate; această acțiune urmărea pe de o parte o despăgubire a orașului, care suferise mult în urma desființării curții princiare tiroleze (1665), iar pe de alta înzestrarea Germaniei de sud cu o universitate catolică mai puțin

expusă amenințărilor inamice, așa cum a fost cea din Freiburg im Breisgau, care peste puțini ani va fi pierdută în favoarea Franței. Caracterul pur catolic al Tirolului, devenit de multă vreme o realitate, a fost o recomandare în plus pentru această ctitorie universitară. Cu toate că noua universitate dispunea de toate cele patru facultăți, faima ei i s-a datorat de la început facultății de teologie. O altă ctitorie a epocii barocului a fost universitatea din Breslau (1702), rezultată din transformarea colegiului iezuit al orașului în instituție de învățământ superior care, deocamdată, avea numai o facultate de teologie și una de filosofie.

O imagine ceva diferită față de universitățile din țările ereditare ale Habsburgilor o oferă universitatea benedictină de la Salzburg, unde dreptul a fost promovat în chip deosebit, având în persoana lui Coelestin Sfondrati un jurist de talie europeană. Simon Rettenbacher, important mai cu seamă ca poet, ținea cursuri de istorie și filosofie. În general, universitățile barocului au dobândit o mare însemnătate teoretică pentru istoriografie, întrucât tocmai acum s-a introdus istoria ca materie de predare de sine stătătoare, la universitatea din Freiburg im Breisgau, deci dintr-unul din Teritoriile avansate, precedând pe cele din țările ereditare în acest sens. Începând cu veacul al XVIII-lea s-au redactat așadar manuale și cursuri de istorie, necesare predării și studierii trecutului.

În acest domeniu, știința istorică se afla la începuturi; istoriografia epocii de înflorire a barocului se grupa în esență încă în jurul centrelor tradiționale reprezentate de curtea imperială, dietele provinciale și de instituțiile monastice /adică mănăstiri/.

La curte — sau pentru curte — se cultiva o istoriografie dinastică, parte genealogică, parte apologetico-biografică, în ale căror tomuri pompoase, împodobite cu gravuri de lux, erau apreciate cum se cuvine și marile evenimente politice de interes național. În ciuda caracterului oficios al acestui gen de istoriografie și a poziției dependente a autorilor ei, s-au creat totuși destule lucrări de valoare perenă. Printre „operele omagiale" genealogice de stil mai vechi putem atribui fără rezerve primul loc lucrării parohului domului din Laibach Johann Ludwig Schönleben, intitulate „*Dissertatio polemica de prima origine augustissimae domus Habsburgico-Austriacae* /Disertație polemică despre prima origine a preaaugustei Case habsburgico-austriece/ din anul 1680, o adevărată mină de aur pentru mitul habsburgic de familie al epocii barocului. Poetul Sigismund von Birken a

completat și publicat în 1668 codul comportării onorabile al Casei de Austria comandat de familia Fugger cândva, dar care nu se tipărise încă până atunci. Modificările operate de Birken au diminuat mai degrabă valoarea istorică a acestei lucrări, al cărei autor a rămas multă vreme necunoscut, dar care în realitate a fost secretarul orașului Augsburg, Clemens Jäger. Destul de necritică este și opera în două volume (apărută anonim) a lui Johann Christoph Beer *„Der durch läuchtigsten Ertzherzogen zu Österreich Leben, Regierung und Großtaten...“*[1]. /Viața, domnia și isprăvile prealuminaților arhiduci ai Austriei.../; în fond ne aflăm aici înaintea unei înșiruiri a numeroase biografii de suverani, care și-au păstrat, însă, până astăzi o anumită valoare datorită bogăției materialului documentar. Toate lucrările pomenite până acum sunt depășite atât ca volum cât și ca importanță științifică de cele opt volume ale bibliotecarului curții vieneze Petrus Lambeck (originar din Hamburg) intitulate *„Commentarii Aug. Bibliothecae Caesareiae Vindobonensis“* în care sunt explicate și descrise cu mare competență istoria și fondurile colecțiilor din biblioteca imperială de la Viena, aceste comori fiind încredințate însuși autorului; în general se poate spune că atunci s-au făcut foarte multe pentru biblioteca curții. Domnia îndelungată a lui Leopold I a oferit istoriografilor curții prilejul să se ocupe de persoana suveranului. Contele Galeazzo Gualdo-Priorato a scris într-o italiană elegantă *„Historia di Leopoldo Cesare“* (3 volume, 1670—1674); conaționalul autorului, Giovanni Battista Comazzi a publicat un rezumat al acestei istorii care a fost foarte mult apreciat și citit. Iezuitul erudit din Suabia Franz Wagner a scris două volume uriașe în limba latină, bazate pe materiale de arhivă și acte oficiale, intitulate *„Historia Leopoldi magni Caesaris“* (1719, 1731), în care a analizat cu multă acribie epoca lui Leopold. Însă cea mai mare posibilitate a unei prezentări obiective o avea Gottlieb Eucharius Ringk din Leipzig; el a lucrat câțiva ani la Viena, dar era independent de curte; el nu a apreciat numai suveranul ci și țările și popoarele sale. Wagner și Ringk au scris și biografia lui Iosif I. Biografia lui Carol al VI-lea a fost scrisă de iezuitul carintian Marcus Hansiz, al cărui merit principal se situează, însă, în domeniul istoriografiei eclesiastice, în forma a două scrieri jubiliare. Numeroși istorici, pe lângă

---

[1] Mai toate operele istoriografice ale barocului au titluri extrem de lungi, autorii parcă vor să rezume conținutul în înseși titlurile scrierilor lor — *n. tr.*

austrieci și italieni, olandezi, englezi și francezi, au scris despre prințul Eugeniu, ale cărui campanii victorioase ofereau suficiente teme; astfel au apărut cele șase volume consacrate „faptelor de vitejie" ale savoiardului. Hans Jakob Wagner von Wagenfels din Wiener Neustadt, educatorul prinților la curtea lui Leopold I, a redactat o istorie universală și lucrarea „*Ehrenruff Teutschlands, der Teutschen und ihres Reiches*" /Faima onoarei Germaniei, a nemților și a imperiului lor/. El apără, aici, limba și obiceiurile populare ale germanilor înaintea influenței franceze strivitoare pe tărâm politic și cultural; aflăm aici concepții, care vor câștiga și mai mult teren în timpul lui Iosif I. Wagner era un gânditor extrem de tolerant și un erudit de excepție și în nici un caz un naționalist mărginit; ananghia imperiului atât în est cât și în vest l-a îndemnat uneori la formulări mai tranșante.

Ca și în trecut genealogia și istoria landurilor ofereau tematica istoriografiei stărilor; istoricii erau de obicei nobili și aparțineau, în această epocă, de regulă catolicismului. Baronul Johann Wilhelm von Wurmbrand (1705) și baronul Georg Adam von Hoheneck (1727—1747) au consacrat lucrările lor nobilimii din Austria Inferioară și Superioară. Matthias Fuhrmann a scris o istorie populară și patriotică intitulată „*Altes und Neues Österreich*"(1734—1737), publicând și o istorie a orașului Viena „*Altes und Neues Wien*" (1738/39). Capodopera istoriografiei locale scrise de reprezentanții stărilor au fost cele patru volume, bogat ilustrate „*Die Ehre des Herzogtums Krain*" (Onoarea ducatului Craina) scrise de Johann Weikhard von Valvasor, în care acest nobil germano-austriac a ridicat un frumos monument patriei sale Craina, peisajului ei inconfundabil marcat de carst și țăranilor sloveni, despre care el vorbește cu multă simpatie; aceluiași Valvasor îi datorăm și două topografii ale Carintiei. Pentru lucrări de acest gen se găseau întotdeauna numeroși cititori interesați și învățați, lucru valabil și pentru „*Topographia Austriae*" (1642—1673), faimoasă datorită gravurilor lui Matthäus Merian (ediția germană a apărut în anul 1677); lucrările pregătitoare pentru această topografie au fost furnizate de emigrantul din Stiria Superioară, Martin Zeiller, pe la mijlocul veacului al XVII-lea din exilul său de la Ulm. Din însărcinarea dietelor, tirolezul Georg Matthäus Vischer a alcătuit luxoasele topografii ale Austriei Inferioare, Superioare și Stiriei; din cauza bogatului material ilustrativ, aceste topografii sunt și astăzi încă foarte valoroase. Ca și în epocile anterioare,

interesele istorico-topografice ale cercurilor nobiliare nu se limitau doar asupra patriei lor ci erau extinse și asupra unor regiuni foarte îndepărtate, exotice și greu accesibile, așa cum de pildă au avut prilejul să le cunoască diplomații din serviciul imperial. Puterea în plină ascensiune a Rusiei l-a îndemnat pe baronul Augustin Mayerberg să calce pe urmele lui Herberstein. În descrierea sa de călătorie, *„Iter in Moscoviam"* (fără an, ediția a II-a, franceză, 1688) el a furnizat date interesante privind istoria și folclorul rușilor. Johann Peter Korb a scris, în 1698, despre o misiune diplomatică la curtea lui Petru cel Mare. Această relatare a fost însă sechestrată din considerente extrapolitice; adevăratele motive ale confiscării erau limbajul cam aspru și puțin reverențios ca și opiniile sale, destul de nemijlocit exprimate.

Istoriografia eclesiastică barocă consemnează, în Austria, opere care se disting prin critica lor temeinică și planificată a izvoarelor, putând fi alăturate, pe deplin îndreptățit de altfel, realizărilor faimoase ale benedictinilor francezi din congregația de la St. Maur sau ale iezuiților olandezi. Avantajele și calitățile studiilor istoriografice așezate pe întinse baze documentare le dovedesc deja o lucrare timpurie a abatelui cistercienz originar din Silezia, Bernhard Linck, consacrată abației Zwettl și intitulată *„Annales Austro-Claravallenses"*, scrisă în 1664, dar publicată mult mai târziu (1723—1727). Realizarea cea mai strălucită a istoriografiei baroce o datorăm mănăstirii Melk. Pe lângă *„Chronicon Mellicense"* (1702) a lui Anselm Schramb și *„Austria ex archivis Mellicensibus illustrata"* (1722) a lui Philibert Hueber trebuie amintită mai ales opera perenă de viață a fraților Bernhard și Hieronymus Pez. Bernhard, preocupat mai mult de filozofie, a publicat în șase volume *„Thesaurus anecdotorum"*, o ediție bine comentată a manuscriselor științifice păstrate în bibliotecile mănăstirești, pe când Hieronymus a editat o colecție de izvoare narative pentru istoria Austriei: *„Scriptores rerum Austriacarum"* în trei volume, un al patrulea rămânând netipărit; această colecție a rămas indispensabilă până astăzi. La fel ca și în Europa apuseană, și în Austria s-a ivit o controversă în jurul criticii și valorii izvoarelor între benedictinii, mândri de comorile lor, și iezuiții sceptici. Purtătorii de cuvânt au fost Bernhard Pez și iezuitul carintian Marcus Hansiz; acesta din urmă era un mare admirator și imitator al unor modele franceze și italiene, plănuind să alcătuiască o *„Germania sacra"*, o istorie a bisericii germane. Această lucrare monumentală, ca de

altfel și planificata istorie a Carintiei, nu au putut fi realizate de Hansiz, el nedepășind stadiul alcătuirii unor lucrări pregătitoare. Istoria Austriei datorează publicații valoroase și canonicului de la St. Pölten, Raimund Duellius, mai ales câte două volume de „*Miscellanea*“ și „*Excerpta*“, care conțin documente de cancelarie și materiale genealogice; el a mai publicat studii privind Ordinul Teuton, antichitățile orașului Cilli și despre regele Filip cel Frumos. O personalitate marcantă a fost abatele de la Göttweig, Gottfried Bessel, originar din Renania, inițiatorul noii biserici baroce splendide a abației sale, în general un prelat multilateral, activ și cu interese politice evidente. Scrierea sa „*Chronicon Gottwicense*“ (1732) nu este, așa cum s-ar bănui după titlu, o istorie a abației Göttweig, ci o lucrare întinsă consacrată științelor auxiliare ale istoriei, de diplomatică și bibliofilie, de geografie istorică, care ocupă un loc de onoare în evoluția științelor istorice. Trebuie să amintim aici încă doi istorici a căror activitate se prelungește până în vremea domniei Mariei Terezia. Părintele Chrysostomus Hanthaler din Lilienfeld, originar din regiunea Innviertel, și-a prejudiciat renumele unui excelent numismat, al unui cercetător temeinic al surselor documentare și al unui istoric serios al bisericii prin falsurile introduse voit în lucrarea sa „*Fasti Campililienses*“ (1747—1754); voind să sporească prestigiul mănăstirii sale el a recurs la aceste falsificări probabil ispitit și de o certă vanitate a istoricului erudit conștient de el. „Cronicile“ plăsmuite și scrise de el, provenite chipurile de la cronicari din epoca Babenbergilor, ca și intercalările sale în textele unor hrisoave autentice au produs confuzii alarmante în istoriografia privind evul mediu dezvoltat austriac. Un călugăr din Teritoriile austriece avansate Marquard Herrgott din Freiburg im Breisgau, mai târziu abate la St. Blasien din Pădurea Neagră, a fost și un istoric și diplomat în serviciile împăratului; el este autorul unor opere excepționale privind istoria dinastiei habsburgice; aceste opere se disting prin calitatea lor științifică și prin ilustrația minunată; îndeosebi „*Monumenta Augustae Domus Austriacae*“, o culegere de izvoare figurative și de obiecte privind istoria Babenbergilor și Habsburgilor, pot fi considerate ca încheierea și încununarea istoriografiei austriece din epoca barocului; în pofida atitudinii ei, mai degrabă conservatoare, această istoriografie a îmbogățit substanțial metodele și tematicile științelor istorice datorită perfecționării criticii izvoarelor și datorită unui interes, deosebit de modern, pentru faptele concrete și pentru izvoarele materiale ale istoriei.

Pe lângă realizările istoriografice trebuie pomenite și lucrările etnografice și de istorie a unor alte țări scrise de călugări austrieci de ordine monahale din epoca barocului; misionari din Monarhia habsburgică, iezuiți fără excepție, au avut o contribuție însemnată în cunoașterea științifică a țărilor dinafara Europei; iezuitul trientin de limbă germană Martin Martini a activat în China începând cu anul 1643; lucrarea sa tipărită în 1655 la Viena „*Atlas Sinensis*" este considerată ca o operă-standard a sinologiei. Pe lângă Martini, părintele din Linz Johann Grueber a activat ca matematician, astronom și geograf în Imperiul de Mijloc. Grueber a întreprins o călătorie plină de peripeții și aventuri de la Peking în Tibet; din capitala acestuia, Lhasa, a trecut cu bine Munții Himalaia ajungând la confrații săi iezuiți stabiliți în India. La începutul veacului al XVIII-lea un alt iezuit din Linz, Xaver Friedel, a participat la amănunțita ridicare topografică a Chinei încredințată ordinului său; el a avut o contribuție excepțională la această lucrare monumentală. Misionari din țările alpine austriece și din Țările sudete au întreprins călătorii de cercetare și în insulele sud-est asiatice și în America de Sud, printre acești călători cu atâtea succese și merite s-a numărat și părintele atât de energic Samuel Fritz din Trautenau; el a călătorit în zona fluviului Amazon, desenând-o cartografic; mari merite și-a dobândit acest iezuit destoinic și în domeniul misionării și culturalizării indienilor băștinași, el cercetând și graiurile lor.

Făcând abstracție de participarea misionarilor austrieci la cunoașterea globului pământesc, Austria barocă nu a mai furnizat practic nici un alt deschizător de drumuri în domeniul științelor naturale sau al matematicii. Un nivel considerabil și o tradiție bună le avea ridicarea topografică, domeniu în care au obținut realizări excelente trei austrieci de adopțiune, anume saxonul Daniel Suttinger și nord-italienii Leandro, conte Anguissola și Jacopo Marinoni. Georg Kammel, originar din Brünn, cândva și misionar în Orientul Îndepărtat, a alcătuit scrieri fundamentale despre flora Filipinelor. Austria ar fi putut avea un savant de excepție în persoana lui Gottfried Wilhelm Leibniz; el a participat decisiv la întemeierea „Societății brandenburgice a științelor" (1700, „Brandenburgische Sozietät der Wissenschaften"), fiind, în continuare, profund decepționat de evoluția ulterioară a acestei societăți savante. După pregătiri de mai mulți ani, Leibniz a prezentat împăratului în anul 1714 proiectul organizării unei Academii de Științe la Viena; prințul Eugeniu era și el interesat de acest

proiect, iar în anul 1715 realizarea planului academiei părea ca și sigură; trebuia doar să se rezolve anumite dificultăți de finanțare, când Leibniz a murit în anul 1716. E drept că unii bărbați influenți au continuat să se intereseze de proiect, îndeosebi istoriograful și numismatul imperial Apostolo Zeno, dar acum lipsea într-adevăr o personalitate-forță motrice așa încât nu s-a urnit nimic din loc.

Realizările cele mai frumoase ale poeticii germane din epoca barocului au avut loc într-un teritoriu pe atunci austriac, nu în țările Alpilor Răsăriteni ci în Silezia, țara toleranței dintre toate regiunile habsburgice în care creațiile primei și celei de-a doua școli poetice sileziene au asigurat premisele pentru marii pristavi ai înfloririi maxime a spiritului german din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Literatura germană din spațiul străvechi austriac a rămas, în această perioadă, desigur ceva în urma operelor silezienilor, chiar dacă s-au obținut câteva realizări originale și cu o mare forță de expresie. Nobilimea protestantă, chiar și cea din Austria Inferioară, care în lumina prevederilor Păcii westfalice avea pretenția de a fi tolerată, a pierdut din ce în ce mai mult teren, rămânând totuși până la sfârșit deosebit de creatoare în ceea ce privește tărâmul spiritual. Wolf Helmhard von Hohberg, caracterizat pe drept cuvânt ca fiind reprezentantul autentic și însemnat al stilului de viață nobiliară, a scris, pe lângă opera sa principală „*Georgica Curiosa oder Adeliges Land- und Feldleben*" /„Georgicele curioase sau viața nobiliară de la țară și de pe ogoare"/, care ne oferă un tablou veridic, vioi și instructiv al stăpânirii funciare și al agriculturii austriece, și „Georgica" în versuri pe aceeași temă; el este și autorul poemelor istorice „*Habspurgischer Ottopert*" și „*Unvergnügte Proserpina*", dintre care primul îl legitimează pe autorul protestant, care și-a încheiat viața în exilul de la Regensburg (1688), ca un adevărat patriot devotat dinastiei.

Un talent poetic mult mai pronunțat decât Hohberg, a cărui importanță propriu-zisă nu rezidă de fapt în valoarea literară a scrierilor sale, îl avea fără îndoială nobila din Austria Inferioară Katharina von Greiffenberg. Volumul ei de „*Geistliche Sonette, Lieder und Gedichte*" /„Sonete, cântece și poezii religioase"/ atestă, în primul rând, convingerea religioasă, evanghelică a autoarei; un alt volum „*Siegessäule der Buße*" /„Coloana victoriei căinței"/ a fost scris în anii războiului împotriva turcilor din 1663/64, oglindind atmosfera defensivă care a fost, vremelnic, în stare să unească

protestanții și catolicii în lupta comună împotriva „dușmanului de moarte al creștinătății" /„Erbfeind der Christenheit"/. Traducând opere italiene, franceze și latine, dintre care și „sermones fideles" ale lui Bacon of Verulam, Johann Wilhelm von Stubenberg a făcut accesibile poporului german creații însemnate ale literaturii universale. Un catolic a fost Adam von Lebenwaldt din Sarleinsbach în regiunea Mühlviertel, un poet și medic, distins de împăratul Leopold I cu titlul de *„poeta laureatus"*; epigramele sale sunt evident influențate de silezieni; el a scris și un *„Land-, Stadt- und Hausarzneibuch"*/„Farmacopee pentru țară, oraș și gospodărie"/, o carte ușor accesibilă îndreptată împotriva lecuirii cu mijloace băbești, a șarlataniei și a superstițiilor. Un talent neobișnuit al formelor și o forță creatoare uriașă le trădează poeziile, scrise în majoritatea lor în limba latină, ale benedictinului de la Kremsmünster, Simon Rettenbacher; acest poet de o cultură neobișnuită era originar de la Aigen lângă Salzburg. Modelele sale au fost odele lui Horațiu și restriștile vremii, dublul atac al turcilor și francezilor prilejuindu-i compunerea celei mai cunoscute poezii a sa *„Germania invicta, si conjuncta"*. Și ca traducător acest bărbat neistovit a realizat lucruri remarcabile. Abatele de la Ossiach, Virgil Gleissenberger, a scris o epopee latină despre regele Boleslav al II-lea al Poloniei, al cărui mormânt se credea că se află în abația sa. Capodopera publicistică propriu-zisă a catolicismului austriac din epoca barocului a realizat-o predicatorul, atât de elocvent, al curții lui Leopold, călugărul augustin Abraham a Santa Clara, un suab venit din Hegau la Viena, al cărui nume civil a fost de fapt Johann Ulrich Megerle. Predicele părintelui Abraham au atras un public neobișnuit de mare mai ales datorită spiritualității potrivite ale expresiilor alese de predicator; și scrierile sale au atras numeroși cititori; ele sunt importante pentru noi, nu în ultimul rând, ca surse valoroase pentru cunoașterea criticii sociale și a stilului economic din acea epocă. Funcționărimea profesională și negustorimea sunt țintele atacurilor lui Abraham; în scrierea satirică *„Judas, der Erzschelm"* /„Iuda, marele pișicher"/ el tună și fulgeră împotriva uzanțelor comerciale necinstite, împărtășind, de altfel, o concepție economică foarte conservatoare, premercantiliste care, se vede, că supraviețuise probabil. În „Merks Wien!" („Bagă de seamă, Viena!"), părintele Abraham folosește molima de ciumă drept prilej pentru a polemiza împotriva unui mod de trai superficial și ușuratic. În fața amenințării iminente turcești, părintele Abraham a

redactat la Graz, unde a zăbovit câțiva ani, o scriere populară incendiară menită să înviooreze voința de apărare: „*Auf, auf, ihr Christen!*". În ciuda unor izbucniri temperamentoase, polemica confesională se păstrează la Abraham în limite, retrăgându-se pe un plan secundar; prin aceasta, opera sa face legătura cu veacul al XVIII-lea și în privința atitudinii spirituale. Părintele Abraham și-a redactat opera în pragul acestui veac.

Oamenii barocului austriac s-au interesat în special de teatru, în teatrul barocului întâlnindu-se toate artele; muzica și dansul erau la fel de importante ca și cuvântul vorbit, înainte de toate s-a apelat însă masiv la mașinăriile de culise și la decorații opulente, acestea devenind uneori chiar scopul principal al întregului spectacol. Piesa de teatru jucase un mare rol în propaganda confesională a Contrareformei, apoi și în cel al prezentării fastuoase a victoriei, lucru valabil, de pildă, pentru teatrele iezuiților din Viena, Graz și Innsbruck, pentru scena benedictinilor din Salzburg sau Kremsmünster, la care s-au adăugat apoi reprezentațiile piariștilor, mai înainte în orașele mai mici, cum ar fi fost Horn în Austria Inferioară. În cea de a doua jumătate a veacului al XVII-lea, pe scenele ordinelor monahale s-au prezentat adevărate piese de lux, cum ar fi faimoasa „*Pietas victrix*" a lui Nicolaus Avancinus în teatrul iezuit din Viena; și curtea vieneză gusta asemenea piese; un spectacol copleșitor a avut loc în anul 1667 în curtea reședinței vieneze când s-a montat „Der Wettstreit zwischen Luft und Wasser" / „Disputa dintre aer și apă" /, în care tehnica de teatru a jucat un mare rol; superlativul acestui gen de spectacole a fost probabil prezentarea operei fastuoase „*Il pomod'oro*" /„Mărul de aur" / a lui Francesco Sbarra pe muzica lui Marco Antonio Cesti, o variantă a motivului antic al sentinței lui Paris prezentate în onoarea împărătesei de curând măritate Margareta Terezia. Epoca aceasta este, în general, identică cu perioada de înflorire a operei italiene la nord de Alpi, perioadă care va dura până la moartea lui Carol al VI-lea. Acest monarh, atât de pretențios din punct de vedere literar, avea în persoana lui Apostolo Zeno un poet de curte de renume; după plecarea sa (1729) a început era romanului Pietro Trapassi, mai bine cunoscut sub numele său de artist Metastasio, un autor deosebit de prolific de librete de opere; figura sa va domina și perioada următoare din vremea Mariei Terezia.

Pe lângă arta dramatică de curte și a bisericii, atât de înrâurită de elemente romanice mai exista și un teatru popular simplu în care domnea

muza veseliei și a naturaleței. Silezianul Johann Baptist Adolph și stirianul Joseph Anton Stranitzky au fost deschizătorii de drumuri ai pieselor populare vieneze, figura servitorului hazliu Hans Wurst domina piesele improvizate ale lui Stranitzky dobândind o popularitate extraordinară.

Cultura muzicală a epocii barocului din cercurile curții a profitat de talentul muzical al celor trei împărați compozitori, Ferdinand al III-lea, Leopold I și Iosif I, care au promovat foarte mult orchestra curții, Leopold I cultivând și opera italiană în chip deosebit. La curtea lui Carol al VI-lea, de asemenea un suveran meloman și foarte muzical, a activat est-stirianul Johann Joseph Fux (1660—1741), care a creat un număr mare de compoziții, îndeosebi mise, opere și oratorii, scriind și un manual foarte apreciat, „*Gradus ad Parnassum*" /„Ascensiunea spre Parnas"/. Activitatea sa ca și cea a altor maeștri care au lucrat la Viena, au pus bazele creațiilor clasicilor austrieci ai muzicii începând cu a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Și în domeniul muzicii baroce observăm, pe lângă centrele muzicii de curte și a bisericii, înflorirea sănătoasă a unei cultivări artistice a muzicii populare, adesea în strânsă legătură cu muzica curții sau a bisericii. Culegerile de lieduri din această epocă ne-au salvat atâtea melodii, uneori chiar și numele creatorilor lor. Complet neistorice sunt, în schimb, figura atât de populară a cântărețului ambulant și cimpoierului Augustin și peripețiile sale din timpul epidemiei de ciumă din anul 1679. „Cântecul despre simpaticul Augustin" /„Lied vom lieben Augustin"/ a fost transferat abia pe la 1800 asupra acestei figuri legendare, devenite curând prototipul vienezului.

Anul 1648, pe care l-am ales ca data începutului absolutismului curtean, nu reprezintă desigur nici o dată marcantă în istoria artei austriece; această dată ar trebui devansată, o dată cu victoria barocului, produsă cam pe la 1620. Cel mult se poate afirma că încheierea Războiului de 30 de ani a oferit premisele unei înviorări mai susținute a activităților artistice. În această privință anul 1648 a rămas mult în urma importanței anului „turcesc" 1683, după care se poate constata începutul unei creații artistice nemaipomenit de puternice.

Arta plastică a epocii barocului a fost de regulă finanțată și promovată de cele trei cercuri conducătoare caracteristice și tradiționale, anume cele ale curții, ale nobilimii și ale bisericii, dar și patriciatul a început să construiască mai amplu, folosindu-se adesea de marii arhitecți ai vremii. Cei

trei monarhi ai epocii, Leopold I, Iosif I și Carol al VI-lea, au fost favorabili artei; am amintit deja predilecția și talentul lor pentru muzică; în plus, Leopold avea o înclinație deosebită pentru arhitectura și arta reprezentativă. Interesele fiilor săi Iosif și Carol, atât de diferiți în ceea ce privește caracterul lor, s-au separat și în domeniul promovării artelor. Iosif l-a întrecut chiar pe părintele său în ceea ce privește talentul muzical. Din pricina scurtei sale domnii și a războaielor, el nu s-a putut remarca în calitate de constructor așa cum și-a dorit-o; pentru colecțiile imperiale de artă, el nu a întreprins nimic esențial, dimpotrivă, Iosif a donat nu puține piese inestimabile din aceste colecții. În schimb, Carol al VI-lea a purtat o grijă deosebită acestor colecții, el având o preferință specială pentru numismatică. Tustrei suveranii s-au văzut confruntați cu necesitatea originală ca din motive politice să nu rămână prea mult în urma marelui lor adversar Ludovic al XIV-lea și palatului său de la Versailles în ceea ce privește desfășurarea unor cheltuieli artistice. Pe lângă acești monarhi, trebuie să mai lăudăm și pe un Habsburg mai în vârstă, arhiducele Leopold Wilhelm, care în calitatea sa de guvernator al Țărilor de Jos spaniole și-a alcătuit o mare colecție de tablouri și gobelinuri, împreună cu care s-a mutat în anul 1656 la Viena. Proprietatea sa a devenit un stoc de bază al galeriei de artă din cadrul muzeului de istoria artei de la Viena.

Era întru totul în conformitate cu interesele curții, și în general cu cea a vremii atunci, când s-a tins spre o instruire planificată, pe cât posibil academică, a artiștilor plastici. În anul 1692 pictorul de curte și de cameră Peter Paul Strudel, originar din Tirolul de Sud, a deschis o școală de artă deocamdată particulară, pe care intenționa s-o transforme, cu ajutorul subvențiilor de la curte, într-o „Academia von der Malerey, Bildhauer-, Fortifikations-, Perspectiv- und Architekturkunst" /„Academia de pictură și a artelor sculpturii, fortificațiilor, perspectivelor și arhitecturii"/ După moartea lui Strudel (1714) proiectul și institutul său păreau sortite pieirii; în anul 1725, însă, Carol al VI-lea a instituit „Academia artelor plastice", punând-o sub conducerea pictorului curții Jakob van Schuppen; noua instituție a dobândit curând un bun renume, bucurându-se de o frecvență mereu crescândă.

Să ne îndreptăm acum spre aristocrație. Printre mecenații nobili ai artelor trebuie să amintim, pe lângă prințul Eugeniu, ale cărui colecții au fost, din păcate risipite în mare parte de nepoata sa Victoria, lipsită de

înțelegere, mai ales pe Karl Eusebius von Liechtenstein, întemeietorul galeriei Liechtenstein și un mare constructor, autorul unei lucrări amănunțite despre arhitectură, scrise în anii '70 ai secolului al XVII-lea; din această lucrare transpiră cu claritate tendința spre gloria postumă ca o sursă principală a mecenatismului aristocratic. La fel ca și suveranul absolutist și nobilimea, biserica contrareformatorie și prelații nobili aveau și ei nevoie de un fast reprezentativ; într-un alt loc s-a apreciat deja înclinarea sentimentală clară a fiilor și nepoților acelor generații care mai împărtășiseră ideile Reformei, spre catolicismul barocului, înclinare care debutează pe la mijlocul veacului al XVII-lea și care a contribuit de asemenea la avântul extraordinar al artei sacrale. Apoteoza succeselor repurtate asupra „ereticilor" și, după 1683, asupra turcilor „păgâni" a oferit importante impulsuri și posibilități de exprimare pentru sculptori și pictori. În tematicile alegoriile și devizele ei, arta barocului a avut în general raporturi multiple și variate cu curentele spirituale și bisericești, cu luptele politice și militare ale vremii.

Pe la mijlocul veacului al XVII-lea arta construcțiilor continua să fie un domeniu al italienilor. Domenico Sciassia a construit la St. Lambrecht și Mariazell. În anul 1677 Giovanni Carlone a început construcția bisericii din Garsten. În stilul lui Carlone s-a făcut și barocizarea bisericii de la Vorau. Carlo Martino Carlone a transformat fațadele castelului familiei Esterházy de la Eisenstadt, conferindu-i o înfățișare barocă. Printre construcțiile sacrale de la Viena dinaintea anului 1683 trebuie amintită transformarea bisericii „Zu den neun Chören der Engel" („Celor nouă corale ale îngerilor") prin ridicarea unei fațade monumentale de către Carlo Antonio Carlone (1662), printre construcțiile profane fiind notabil Palatul Starhemberg (construit după 1650, astăzi Ministerul Învățământului); începând cu 1667, Carlo Canevale a început construirea Casei Ordinului Teuton. În orașul atât de înghesuit nu se puteau ridica noi construcții fără sacrificarea prealabilă a unor construcții mai vechi, spații libere pentru construcții noi lipsind cu desăvârșire, iar exteriorul incintei fortificațiilor fiind amenințat de atacul otoman. După 1683 lucrurile s-au schimbat. În interiorul orașului, golurile provocate de incendii au fost umplute iar în suburbii s-au ridicat palatele de vară, înconjurate de grădini, ale înaltei aristocrații; astfel s-au construit cele două palate Liechtenstein, unul în oraș și unul în Rossau, ambele fiind opera lui Domenico Martinelli, ajutat

fiind de numeroși alți arhitecți, sculptori și stucatori italieni și germani. Giovanni Pietro Tencala a creat palatul orășenesc Dietrichstein (mai târziu Palatul Lobkowitz) cu o fațadă impozantă. Concomitent Gasparo Zugalli a construit, la Salzburg, biserica Erhart în valea Nonn și biserica Kajetan. Numărul marilor arhitecți italieni a fost mult mai mare decât cei numiți până acum, dar acum s-a impus o primă generație de arhitecți austrieci importanți, printre care s-a remarcat ca deschizător de drumuri Johann Bernhard Fischer von Erlach, un elev al lui Bernini. Fischer (1656—1723) era originar din Graz; el a împreunat ideile arhitectonice romane și franceze cu concepțiile sale originale, ieșind învingător din concurența cu italienii de la curtea imperială. În anul 1688 el a construit pentru contele Althan castelul Frain pe Thaya în Moravia de sud; în anul următor, a devenit dascălul de arhitectură al prințului moștenitor Iosif, iar în 1692 a alcătuit planul unei minunate reședințe de vară la Schönbrunn, care trebuia să întreacă pe cea de la Versailles, prevăzând instalarea clădirii principale pe o ridicătură, pe care se află de la 1775 încoace Gloriette. Când au fost exprimate rezerve privind cheltuielile enorme la care se putea aștepta, s-au început lucrările după un plan mai simplu al lui Fischer (1696/97); fiul său Joseph Emanuel a continuat lucrările încheiate la începutul domniei Mariei Terezia de către Nikolaus Pacassi în condițiile unor modificări esențiale ale proiectelor inițiale, Joseph Emanuel a dus la capăt și planul părintelui său al clădirii bibliotecii de curte. În stilul clasicist târziu, fiul a mai clădit aripa cancelariei imperiale din cadrul reședinței de la Viena. La construirea palatelor urbane vieneze ale prințului Eugeniu (azi Ministerul de Finanțe) și ale conților Strattmann (azi ambasada Ungariei) a activat Johann Bernhard Fischer; capodopera și încununarea finală a creației sale vieneze a fost construirea bisericii Carol (1716), începută pe baza unei făgăduințe solemne a împăratului Carol al VI-lea făcute după stingerea molimei de ciumă din anul 1713. La Salzburg, arhiepiscopul Johann Ernst, conte de Thun (1687—1709), a renunțat la serviciile arhitecților italieni angajându-l pe Johann Bernhard Fischer; pe lângă alte construcții sacrale, marele arhitect a construit aici biserica colegiilor pentru universitate. Construcțiile lui Fischer trec și astăzi încă drept întruchiparea realizărilor celor mai de seamă ale culturii baroce austriece, numele său fiind poate cel mai de seamă din întreaga istorie a artei austriece; în orice caz, pentru epoca sa, numele său trebuie așezat cu certitudine pe primul loc.

Marele concurent al lui Fischer senior a fost Lucas von Hildebrandt (1668—1745), născut la Genova ca fiu al unui ofițer german și al unei mame italiene, crescut și el sub influența artei franceze și italiene. De la finele veacului al XVII-lea îl întâlnim activând la Viena, ca arhitectul preferat al prințului Eugeniu și al vicecancelarului imperial Friedrich Karl von Schönborn. Viena îi datorează lui o serie de palate frumoase și impunătoare, ca de pildă cel construit pentru contele Franz Mansfeld, dobândit curând de familia Schwarzenberg, al cărei nume îl poartă și astăzi; la arhitectura sa interioară și la dispunerea grădinilor au colaborat mai târziu și cei doi arhitecți Fischer; tot Hildebrandt a construit și palatele cu grădini ale prințului Eugeniu, așa-zisele palate Belvedere de sus și Belvedere de jos (1714—1722); ajutat de arhitectul peisagist Dominique Girard, Hildebrandt a obținut aici cele mai de seamă realizări ale construcției austriece de palate. Construcțiile baroce noi ale bisericii Sf. Petru de la Viena, ale catedralei de la Göttweig, scara monumentală a castelului Mirabell din Salzburg sunt alte creații reprezentative pentru cariera artistică atât de lungă și fructuoasă a lui Hildebrandt.

Al treilea mare arhitect austriac din epoca barocului a fost tirolezul Jakob Prandtauer (1660—1727), care s-a îndreptat către St. Pölten și a activat în țările dunărene austriece, el reușind o adevărată capodoperă la Melk prin construirea bisericii și mănăstirii. Înțelegerea pentru artă și spiritul econom deosebit de practic al constructorului, abatele Berthold Dietmayr, au asigurat mijloacele necesare, prelatul energic impunând inceperea și terminarea construcțiilor în pofida opoziției violente dinăuntrul conventului. În ciuda dimensiunilor extraordinare ale construcțiilor sale, Prandtauer a lucrat mult mai economic decât ceilalți arhitecți, cheltuielile sale putând fi mereu contabilizate și verificate, lucru cu totul nou, absent la ceilalți arhitecți; dintre lucrările sale mai figurează și abația Herzogenburg, biserica de pelerinaj de la poalele lui Sonntagsberg [Muntele Duminicii] și părți esențiale ale abației St. Florian, influența sa se vădește și la Dürnstein. El a crutat construcțiile vechi, încorporându-le în planurile sale, așa încât, în majoritatea cazurilor, a putut să ducă la bun sfârșit lucrările începute. Opera lui Prandtauer a fost continuată prin construcțiile lui Matthias Steinl la Dürnstein și Zwettl, ca și de cele ale nepotului lui Prandtauer, Josef Mungenast din Schnann în Tirol, care a renovat foarte amplu biserica de la Altenburg, împodobind fastuos și clădirea abației,

ajutat fiind de stucatori bavarezi. Donato Felice d'Allio, un descendent al unei dinastii de artiști italieni active de decenii în Austria, a construit biserica salesienelor[1] pe Rennweg din Viena, a căror mănăstire fusese ctitorită de văduva lui Iosif I, împărăteasa Wilhelmine Amalie. D'Allio a alcătuit și planurile bisericii noi din incinta mănăstirii de la Klosterneuburg, care, conform dorinței lui Carol al VI-lea, trebuia să devină o reședință mănăstirească, un fel de Escorial austriac; după întreruperi îndelungate s-a terminat doar aproximativ o pătrime din clădirea planificată; construcția produce totuși o impresie generală puternică; deosebit de impresionantă este în special arhitectura interioară cu săli majestuoase vaste și cu șirul de camere pentru împărați și arhiduci.

În Austria Superioară a activat Johann Michael Prunner, care a construit ciudata biserică de pelerinaj de la Stadl-Paura cu un plan triunghiular simbolizând Sfânta Treime căreia îi era închinată biserica; el a mai construit și biserica de la Spital am Phyrn. Numeroase construcții baroce din Tirol, se datorează familiei de artiști Gumpp, cele mai importante fiind casa landului de la Innsbruck, construit de arhitectul curții landului Tirol Georg Anton Gumpp, cu vigoare monumentală urmând desigur modele italiene. El și Johann Martin Gumpp au mai ridicat numeroase palate nobiliare la Innsbruck; ambii au lucrat și la transformarea barocă a abației Stams și a bisericii ei. La Mehrerau lângă Bregenz, Anton Beer a ridicat o biserică mănăstirească minunată (1740, dărâmată în 1808). Numeroșii și talentații arhitecți ai barocului din Vorarlberg proveneau de regulă din Pădurea de Bregenz; ei au activat însă, mai cu seamă în Germania de sud-vest și în Elveția.

Concepția artistică a barocului dezvoltat a oferit artiștilor plastici posibilități largi de desfășurare și afirmare. O operă timpurie caracteristică este Columna Ciumei din Graben-ul vienez, ridicată după stingerea epidemiei din 1679. În general era pe atunci moda ridicării de coloane comemorative, de troițe, numeroase columne consacrate Sf. Marii, Sf. Ana și Sf. Treimi, la care s-au adăugat, după 1723, nenumărate statui ale Sf. Ioan de Nepomuk. Cel mai important artist plastic austriac al barocului, Georg

---

[1] După Sf. Francisc de Sales (mort în 1622), membrii unei asociații religioase catolice; mai târziu o asociație de preoți menită să se îngrijească de tineret, întemeiată de Don Basco în 1859 — *n. tr.*

Raffael Donner, din Austria Inferioară, anume din Marchfeld, a fost un elev al lui Giovanni Giuliani, care a lucrat în abația Heiligenkreuz. Donner a lucrat de preferință în plumb, combinând forme baroce italiene și franceze cu motive clasiciste; datorită numeroaselor sale lucrări la Viena (fântâna de la Neuer Markt, apoteoza lui Carol al VI-lea), Salzburg, Preßburg și Gurk (pietà) el și-a dobândit de timpuriu celebritatea. Balthasar Permoser a creat apoteoza prințului Eugeniu, foarte semnificativă, de altfel, pentru exprimarea elementară a percepției artei baroce. Joseph Thaddäus Stammel, un stirian la care spiritul meșteșugului artistic gotic a fost încă foarte viu, a sculptat în lemn „Vier letzte Dinge" / „Ultimele patru lucruri" /, așezate în biblioteca abației de la Admont, pentru care Stammuel a lucrat de altfel.

În pictură se repetă procesul înlocuirii italienilor, cum ar fi cea a însemnatului Andrea Pozzo, cu maeștri autohtoni; trebuie amintiți aici marii pictori de fresce Johann Michael Rottmayr din Salzburg, Daniel Gran din Viena și Paul Troger din valea Puster; lor le datorăm cele mai de seamă picturi murale din noile construcții baroce din Austria Inferioară, Viena și Salzburg. În Tirol a activat Kaspar Waldmann care a împodobit cu fresce mănăstirea de maici de la Hall.

Marile realizări ale artei plastice, mai ales ale arhitecturii, din epoca barocului dezvoltat austriac sunt de multă vreme recunoscute fără rezerve. În monumentala sa istorie a artei germane, Georg Dehio a caracterizat epoca celor trei împărați Leopold I, Iosif I și Carol al VI-lea pe bună dreptate ca fiind epoca de aur a istoriei artei austriece; pe lângă aceasta, cred că suntem îndreptățiți să acordăm arhitecturii baroce austriece un loc de frunte în creația artistică a Europei de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea veac. Într-o ierarhie, desigur foarte problematică, a artelor, cred că putem atribui locul secund teatrului baroc. În pofida atmosferei favorabile de la curte și a simptomelor evidente ale unei ascensiuni incipiente, marele ceas al muzicii austriece încă nu bătuse. De asemenea și știința și literatura, în ciuda unor nume de însemnătate perenă, rămân clar în urma artei plastice. Atât în privința realizărilor individuale ale științelor, cel puțin în disciplinele matematicii și ale științelor naturale, cât și în ceea ce privește nivelul instrucției generale a poporului, se manifestă o oarecare rămânere în urmă față de părțile protestante ale Reichului, această întârziere neputând fi complet anulată de generația ulterioară în ciuda eforturilor întreprinse de ea pentru a-i ajunge pe

protestanți. Să ne fie îngăduită această constatare, chiar dacă noi refuzăm judecăți globale exclusiv negative asupra învățământului austriac din epoca barocului.

Spre finele veacului al XVII-lea, elementul romanic, aproape exclusiv italian, care dominase inițial, a fost din ce în ce mai mult egalizat de către realizările artiștilor autohtoni, ba uneori chiar și întrecut, rămânând însă în continuare eficient. Acest element a avut o influență deosebit de stimulatoare; împreună cu legăturile dinastice și politice către sud și vest, acest element a conferit artei austriece, în cadrul deciziei confesionale deja luate și aplicate, o culoare originală, care o diferențiază mult mai pronunțat decât până acum de arta din restul spațiului lingvistic și cultural german. Acest adevăr nu l-au putut schimba nici contracurenții naționalismului baroc german foarte puternici în Austria și izvorât din mentalitatea defensivă împotriva turcilor și francezilor; nici eforturile întreprinse pentru concilierea contradicțiilor confesionale în sensul unui Leibniz nu au fost încununate de vreun succes de durată. Sub semnul separării evidente de teritoriile extrahabsburgice ale Reichului au stat, în fine, și tendințele de politică economică vizând obținerea autarhiei statului absolutist austriac, influențele popoarelor negermane ale monarhiei ieșind probabil mai mult în evidență înaintea separării conștiente a Austriei de restul Germaniei, aceste influențe fiind deosebit de clare în atmosfera cosmopolită aristocratică și eclesiastică a reședinței Viena, și anume prin intermediul componenței, deocamdată într-o proporție destul de modestă, a populației și a caracterului culturii orășenești. Pe de altă parte, elementul german a crescut în importanță și întindere în Țările sudete tocmai în epoca barocului. În fața atâtor aspecte contradictorii de ordin național și confesional, barocul austriac nu se bucură în general de prea multă considerație și simpatie din partea campionilor naționalismului slav și german. Cu toate rezervele față de clișeele ultrapatriotice, cu greu se va putea nega faptul că, în această epocă, Austria a cunoscut o sporire uriașă a prestigiului său politic și spiritual.

CAPITOLUL VIII

REFORMA, REACȚIUNEA ȘI REVOLUȚIA (1740—1848)

RĂZBOIUL PENTRU SUCCESIUNEA AUSTRIACĂ ȘI ÎNCEPUTUL LUPTELOR PENTRU SILEZIA

La Viena se sperase că, în momentul critic, puterile europene vor onora promisiunile și garanțiile date în favoarea Sancțiunii Pragmatice; curând după moartea lui Carol al VI-lea a trebuit să se recunoască faptul că Viena se înșelase profund. Maria Terezia se afla, la cei 23 de ani ai ei, înaintea unei sarcini deosebit de dificile, copleșitoare chiar.

Adversitatea Bavariei era de așteptat, fiind singurul stat care nu recunoscuse Sancțiunea Pragmatică. Electorul Carol Albert a declarat renunțarea exprimată de soția sa, Maria Amalie, cea de a doua fiică a lui Iosif I, cu prilejul căsătoriei (1722) ca neavenită și nulă. Wittelsbach-ul s-a bazat, în această anulare, pe un testament al lui Ferdinand I din anul 1543 și pe un contract matrimonial al fiicei acestuia, Ana (1546), care se măritase cu prințul bavarez Albert (al V-lea). Verificarea documentelor originale a arătat însă că urmașii Anei din căsătoria ei cu un Wittelsbach puteau pretinde justificat succesiunea habsburgică numai în cazul stingerii urmașilor legitimi — și nu numai celor masculini, așa cum s-a pretins — ai lui Ferdinand I și Carol al V-lea. Bavaria a continuat, totuși, să stăruie asupra pretențiilor

sale, de fapt nejustificate din punct de vedere juridic. Și Saxonia a intervenit în dispută. Maria Josepha, fiica cea mai mare a lui Iosif I, trebuise și ea să renunțe la orice pretenție de succesiune austriacă cu prilejul căsătoriei cu electorul Saxei Frederic August (1719). Saxonia a protestat împotriva transferării votului electorului Boemiei asupra lui Francisc Ștefan, soțul Mariei Terezia. Cu adversitatea Bavariei și Saxoniei, două state mijlocii fără vreo forță militară decisivă, Monarhia austriacă nu ar fi avut probleme, chiar dacă Bavaria se bucura de sprijinul Franței. Șeful politicii externe franceze, foarte bătrânul cardinal Fleury, era împotriva oricăror întreprinderi războinice, regele Ludovic al XV-lea împărtășindu-i opiniile; cardinalul s-ar fi impus așadar în fața partidei războinice conduse de contele Belle-Isle care visa la dobândirea laurilor faptelor de arme, dacă în urma atacului reușit al Prusiei, nu ar fi luat și apusul hotărârea pentru războiul împotriva Austriei.

La puține luni după moartea lui Carol al VI-lea avusese loc o schimbare de domnie în Prusia, Frederic al II-lea suindu-se pe tronul Hohenzollernilor. Datorită spiritului econom extrem al tatălui său, Prusia dispunea de mijloacele necesare întreținerii unei oști puternice și combative, care și-a dovedit eficacitatea în Războiul pentru succesiunea spaniolă și în Războiul Nordic. Datorită unei politici dinastice reușite, statul din nordul Germaniei depășise de mult condiția obișnuită, limitată, a numeroaselor state germane de atunci. În ciuda unor tulburări pasagere a raporturilor, relația sa cu Austria nu a fost până atunci propriu-zis dușmănoasă. Ambiția și talentul tânărului rege erau încă destul de necunoscute, așa încât la Viena s-a subapreciat amenințarea dinspre miazănoapte, neluându-se, în consecință, nici o măsură de contracarare militară. Regele Frederic a știut să găsească curând un motiv al conflictului, reanimând aspirații mai vechi ale Hohenzollernilor asupra unor părți ale Sileziei. Aceste aspirații se refereau la ducatul Jägerndorf — confiscat margrafului Ioan George de Hohenzollern în anul 1621 în cadrul măsurilor luate pentru aplicarea proscrierii imperiale — dar și la pretenții ereditare asupra ducatelor /Herzogtümer/ Liegnitz, Brieg și Wohlau. E drept că marele elector renunțase, în anul 1686, la aceste principate /Fürstentümer/ în schimbul obținerii ținutului Schwiebus, însă fiul și succesorul său, Frederic, primul rege al Prusiei, promisese, încă prinț elector fiind, într-un acord secret retrocedarea acestui ținut, lucru pe care l-a și făcut imediat după întronarea

sa, așa încât la Berlin se împărtășea opinia că vechile pretenții trebuiau reanimate; diplomații prusaci argumentaseră asemănător și cu prilejul unor tratative mai vechi; că dreptatea era de partea lor era mai mult decât îndoielnic, căci prințul elector încasase într-adevăr suma revendicată ca răsplată pentru retrocedarea ținutului Schwiebus; în plus revendicările lui Frederic depășeau frontierele ducatelor amintite. În tratativele reluate cu Austria Frederic a făcut anumite concesii, dar Maria Terezia credea că o pierdere teritorială mai mare fără război este de neconceput pentru o mare putere. Moartea țarinei Ana a Rusiei a lipsit Austria de un aliat de nădejde cu puțin timp înaintea izbucnirii războiului; în plus această putere a răsăritului a fost implicată într-un război cu Suedia; Marea Britanie, aliatul tradițional al Austriei, se afla deja într-un război colonial cu Franța și Spania, și premierul Robert Walpole intenționa la fel de puțin să sprijine energic Austria, cum o făcuse în vremea confruntării pentru succesiunea poloneză.

La 16 decembrie 1740 trupele prusace au trecut frontiera austriacă, partea protestantă a populației Sileziei i-a întâmpinat cu entuziasm. Majoritatea orașelor au fost ocupate de armatele prusace aproape fără nici un fel de rezistență militară, doar cetatea Glogau opunându-se timp mai îndelungat. O oaste austriacă inferioară din punct de vedere numeric, aflată sub comanda generalului Neipperg, care inițial operase destul de abil, a cedat la 10 aprilie 1741 forței agresive a infanteriei inamice la Mollwitz, în ciuda unui atac victorios al cavaleriei austriece. Acest succes al armelor prusace a fost semnalul pentru ofensiva inamicilor Austriei. Bavaria, Saxonia și Spania au atacat Monarhia Habsburgilor, înțelegându-se, în prealabil și grăbit, și asupra împărțirii ei cuprinzătoare. Partea leului, Boemia, Austria Superioară, Tirolul și Teritoriile avansate, urma să revină Bavariei. Saxonia trebuia să capete Moravia și părți ale Sileziei. Franța viza Țările de Jos, iar Spania posesiunile habsburgice din Italia. Dacă Carol Albert, sprijinit de „trupe auxiliare" franceze, s-ar fi îndreptat asupra Vienei, situația Mariei Terezia ar fi devenit și mai critică. El s-a mulțumit, însă, cu ocuparea Austriei Superioare după care s-a îndreptat înspre Boemia; în ambele țări, dietele i-au jurat credință. În înaintarea asupra Vienei s-a ajuns numai până la Traisen. În toamna anului 1741 situația Mariei Terezia s-a îmbunătățit din nou. Apariția și personalitatea entuziasmantă ale Mariei Terezia au determinat, în cele din urmă, dieta maghiară ezitantă să se solidarizeze

cu împărăteasa în ciuda unei opoziții serioase a reprezentanților comitatelor de pe Tisa. Maria Terezia a promis solemn dietei să respecte constituția Ungariei, ea observând mereu cu strictețe această promisiune. Insurecția, hotărâtă de dietă, a nobilimii și recrutarea trupelor au făcut o mare impresie, chiar dacă efectivele strânse sub arme nu au atins decât vreo 20 000 de soldați, ele fiind totuși însemnate avându-se în vedere situația proastă de moment. Nu mai puțin importantă s-a dovedit a fi o criză de încredere în cadrul coaliției inamice Austriei; pretențiile Saxoniei asupra unor părți ale Sileziei l-au îndemnat pe Frederic al II-lea să încheie cu Austria tratatul secret de la Kleinschnellendorf, prin care Austria renunța la Silezia Inferioară, retrăgându-se și din fortăreața Neiße. Acest tratat a devenit, însă, cunoscut; drept urmare, Frederic l-a declarat nul și neavenit, reluând, în noiembrie 1741, lupta. Austria folosise oricum acest scurt răgaz pentru a concentra o armată în preajma Vienei; la sfârșitul anului 1741 trupele austriece au trecut în ofensivă recucerind, la 24 ianuarie 1742 orașul Linz; în aceeași zi, electorul Carol Albert al Bavariei fusese ales la Frankfurt pe Main împărat romano-german sub numele de Carol al VII-lea, primul care de mai bine de 300 de ani nu provenea din familia Habsburgilor. În februarie 1742 austriecii au ocupat și Münchenul; curând după aceasta, însă, Frederic al II-lea a reluat la rându-i ofensiva, insistând de data aceasta chiar și asupra cedării unor părți ale Boemiei, anume a ținuturilor Königgrätz și Pardubitz; Maria Terezia a refuzat această cerință insolentă; când însă, la 17 mai 1742 lângă Chotusitz (nu departe de Caslau), Frederic a învins o oaste austriacă sub comanda lui Carol de Lotaringia, fratele mai mic al lui Francisc Ștefan, s-a ajuns la tratative de pace mijlocite de englezi. După preliminariile de la Breslau, s-a încheiat pacea de la Berlin (28 iulie 1742) în baza căreia Austria a trebuit să renunțe la Silezia (și la comitatul Glatz), cu excepția principatelor Teschen, Troppau (la sud de râul Oppa) și Jägerndorf. O poziție mai fermă a împuternicitului britanic al Mariei Terezia, Earl Hyndford, ar fi putut salva poate întreaga Silezie Superioară. Cu aceasta s-a încheiat primul război silezian. În septembrie 1742 Saxonia a încheiat și ea pacea.

De cea mai mare importanță pentru Austria a devenit, în continuare, o schimbare din cabinetul britanic. Robert Walpole, care evitase până acum orice sprijin efectiv pentru Maria Terezia, a fost înlocuit de lordul Carteret. Acesta a desfășurat îndată o susținută activitate diplomatică și, îndeosebi

datorită mijlocirii sale, Carol Emanuel al III-lea al Sardiniei a trecut de partea Austriei; influența engleză ca și invidia crescândă au provocat și în Saxonia o schimbare de atitudine împotriva Prusiei atotputernice. E drept că francezilor le-a mai reușit o incursiune victorioasă înspre Bavaria, în schimb trupele lor au trebuit să se retragă din Boemia în urma unei campanii de iarnă care i-a costat pierderi enorme; astfel, Maria Terezia a putut fi încoronată la Praga. Anul 1743 a adus Austriei și aliaților săi succese frumoase. Contele Traun i-a învins, pe frontul italian, la Camposanto pe râul Panaro, pe spanioli; „oastea pragmatică", alcătuită din contingente engleze, olandeze și austriece și-a încununat ofensiva împotriva francezilor care operau în Germania apuseană cu victoria de la Dettingen pe Main (27 iunie 1743); împăratul Carol al VII-lea de Wittelsbach a trebuit din nou să fugă înaintea austriecilor din țara sa. Prusia a încercat degeaba să sprijine pe împăratul șubred prin alcătuirea unei alianțe princiare de orientare antiaustriacă. Colaborarea dintre Anglia, Sardinia și Austria se întărise între timp în urma tratatului de la Worms din toamna anului 1743, care a avut drept consecință declarația de război formală și întârziată a Franței împotriva aliaților de la Worms. Când în vara lui 1744 o oaste austriacă sub Carol de Lotaringia a intrat în Alsacia, apropiindu-se de Straßburg, Frederic al II-lea se temea de pierderea câștigurilor sale sileziene și drept urmare a intrat cu o armată în Boemia; trupele austriece au fost retrase de pe Rin. Întrucât, însă, Saxonia a intrat în război împotriva Prusiei, regele Frederic a trebuit să ordone retragerea în toiul iernii, ceea ce i-a provocat pierderi sensibile, iar împăratul Carol al VII-lea, care pierduse multe simpatii în urma alierii sale cu Franța, a trebuit să plece pentru a treia oară din Bavaria sa originară, asupra căreia se îndreptau austriecii. Ziua de 20 ianuarie 1745 a pus un capăt neașteptat împărăției nefericite a Wittelsbach-ului. Întrucât aliații Bavariei, Franța și Prusia, nu s-au putut înțelege asupra alegerii succesorului imperial, fiul și urmașul lui Carol Albert, Maximilian Joseph a preferat să încheie pacea de la Füssen cu Maria Terezia (22 aprilie 1745), prin care Bavaria recunoștea Sancțiunea Pragmatică, promițând soțului Mariei Terezia votul său ca principe elector. Acesta a și fost ales și încoronat la Frankfurt pe Main (10 octombrie 1745).

Întrucât atunci și Rusia era favorabilă unei alianțe cu Austria și Anglia, înfrângerea Prusiei părea să fie doar o chestiune de timp. Dar tocmai acum s-a dovedit pe deplin talentul neobișnuit de comandant de oști al lui

Frederic al II-lea. El l-a învins pe Carol de Lotaringia care-și condusese oastea hazardat într-o ofensivă pripită la Hohenfriedberg (4 iunie 1745), respingând și un alt asalt al lui Carol de Lotaringia la Soor (30 septembrie 1745), pe când o altă armată prusacă sub comanda lui Leopold von Dessau i-a învins pe saxoni la Kesselsdorf. Saxonii au trebuit să înceteze luptele iar Maria Terezia a reluat din nou tratativele cu Prusia, care au dus la încheierea păcii de la Dresda (25 decembrie 1745). Încheierea celui de-al doilea război silezian corespundea și intereselor politicii britanice, în sensul unei intensificări a angajării austriece împotriva inamicului principal, Franța.

Lupta împotriva Franței a decurs, însă, pe fronturile de uscat, destul de nefavorabil. În Țările de Jos, mareșalul Moritz de Saxa a condus trupele franceze la victoriile asupra aliaților de la Fontenoy, Roucaux și Lagfeld, fortăreața olandeză Bergen op Zoom a trebuit să se predea. Pe mare, în schimb, englezii au fost mai puternici; o încercare, destul de reușită la început a pretendentului Stuarților, prințul Charles ,de a muta teatrul de război în Anglia, s-a soldat cu înfrângerea de la Culloden (1746) și cu tragedia adepților săi pe platoul scoțian. După o serie de insuccese, oastea austriacă a repurtat în Italia o mare victorie în iunie 1746 la Piacenza; o incursiune înspre Provence a rămas, în schimb, fără rezultat. O criză în raportul dintre cele două state bourbonice și înaintarea unui corp de armată rusesc asupra frontului renan au întărit apoi din nou poziția Mariei Terezia, care datorită unei alianțe defensive cu marea putere răsăriteană se asigurase, într-o oarecare măsură, și împotriva unui atac al Prusiei. Operațiile militare se împotmoliseră, așa încât adversarii au inițiat, la Aachen, tratativele de pace care au dus în octombrie 1748 la încheierea păcii. Ca și mai înainte la Rijswijk și Utrecht, puterile maritime, care încheiaseră cu Franța un tratat preliminar, au pus Austria înaintea faptelor împlinite. Cuceririle reciproce au fost în general retrocedate, dar Austria a fost obligată să renunțe la Parma, Piacenza și Guastalla în favoarea lui Don Felipe al Spaniei. Puterile semnatare au garantat Prusiei posesia Sileziei.

Pacea de la Aachen a pus capăt „războiului pentru succesiunea austriacă". Statul habsburgic se impusese mult mai bine în fața unei coaliții care intenționa împărțirea sa și căreia, la un moment dat, îi aparțineau Franța, Spania, Prusia, Bavaria și Saxonia, decât se putea spera după cel de al doilea război antiturcesc, atât de nefericit, al lui Carol al VI-lea și avându-se

în vedere și situația complet dezolantă a armatei la începutul războiului. Pierderea Sileziei, a provinciei celei mai evoluate din punct de vedere economic, era desigur dureroasă. Și în alcătuirea etnică a Monarhiei habsburgice se produsese o schimbare îngrijorătoare în urma pierderii acestei țări populate majoritar de germani, consecințele acestei schimbări rămânând deocamdată ascunse. Contradicția austro-prusacă s-a conturat cu claritate ca fiind problema principală a viitorului pentru constituția Reichului și pentru politica externă austriacă, pe când, în Europa apuseană, antagonismul franco-britanic umbrea toate celelalte probleme internaționale. Tratativele de pace de la Aachen arătaseră deja că vechile fronturi, oricum destabilizate în urma repetatelor contacte austro-franceze de după 1714, își pierduseră importanța de odinioară. Aceasta a fost, de altfel, și convingerea conducătorului delegației austriece de la Aachen, contele (după 1763 principele) Wenzel Anton von Kaunitz—Rietberg, a cărui personalitate va conferi o nouă orientare politicii austriece din următoarele decenii.

ÎNTOARCEREA ALIANȚELOR ȘI RĂZBOIUL DE ȘAPTE ANI

Reexaminarea politicii tradiționale de alianțe a preocupat, după pacea de la Aachen, consultările miniștrilor de la curtea vieneză. Contele Kaunitz s-a pronunțat deja în anul 1749 pentru rezilierea alianțelor cu puterile maritime și pentru încheierea unei legături cu Franța cu scopul combaterii inamicului principal Prusia; atunci, Kaunitz a fost confruntat cu opoziția majorității consilierilor, în schimb el a reușit să-și impună opiniile înaintea împărătesei. Deocamdată nu se putea lua în considerație vreo operație războinică, întrucât armata trebuia reorganizată; la această sarcină s-a confirmat talentul administrativ al contelui Leopold Daun; vechea instituție a granițelor militare a fost reformată. În anul 1752 s-a înființat Academia militară Maria Terezia la Wiener Neustadt pentru formarea cadrelor ofițerești, o instituție care se va dovedi deosebit de eficientă.

Pentru politica externă austriacă s-a dovedit deosebit de dificilă câștigarea Franței, în care erau de așteptat opoziții foarte puternice, condiționate, de altfel, de tradiție. Aceste opoziții și focul neîncetat de hărțuire a Prusiei au dejucat toate încercările întreprinse de mediatorii dintre Viena

și Versailles, chiar și acelea făcute deocamdată de Kaunitz însuși, trimis ca ambasador la Paris. Între timp, în America de Nord s-a ajuns, în anul 1754, la ciocniri între forțele militare anglo-americane și franceze care s-au transformat curând într-un război colonial, așa încât Marea Britanie a solicitat Austriei sprijinul datorat aliatului. În curând s-a dovedit cu claritate că Austria era în primul rând preocupată de războiul cu Prusia, la care puterile maritime, ele însele la ananghie, nu puteau participa în nici un caz, pe când din punctul de vedere austriac, trimiterea de trupe în Țările de Jos și pe Rin era deosebit de riscantă, țările habsburgice fiind amenințate de o invazie prusacă. Doar încheierea pripită a convenției de la Westminster cu Anglia de către Frederic al II-lea în ianuarie 1756 a alarmat și revoltat Franța, îndemnând-o în cele din urmă să încheie o alianță defensivă cu Austria (1 mai 1756). Austria, dar și Rusia au fost foarte indispuse din pricina poziției Angliei. Monarhia habsburgică era legată de Rusia de mai mulți ani printr-o alianță defensivă, iar țarina Elisaveta, care ura de moarte pe Frederic și Prusia sa, era deosebit de agresivă, depășind așadar prevederile contractuale bilaterale. Franța, în schimb, încă nu era dispusă pentru o ofensivă împotriva lui Frederic al II-lea. Văzând cursul nu întru totul satisfăcător al tratativelor cu Franța, Kaunitz spera într-o acțiune ofensivă a adversarului, pentru că în cazul unui război de apărare, puterea aliată trebuia să onoreze obligații mai largi decât în cazul unei ofensive.. Datorită neloialității unui funcționar austriac, regele Prusiei aflase într-adevăr de pregătirile militare ale austriecilor și rușilor, fiind avertizat și de către Anglia, cu care reluase din nou tratativele. El și-a mobilizat trupele și, după ce, la cererile sale privind informații despre evidentele înarmări și deplasări ale trupelor austriece, a primit răspunsuri evazive, a trecut el însuși la atac. Trupele sale au trecut frontierele Saxoniei, care încercase să se țină departe de ambele coaliții. S-a discutat mult problema „vinii de război“ propriu-zise, combinată adesea cu aflarea dorinței agresive „primare“ din anul 1756. Nu poate fi negat faptul, că Maria Terezia și Kannitz au căutat să exploateze orice posibilitate a unei recâștigări a Sileziei, pe de altă parte, însă, Frederic al II-lea se dovedise, în urma unui atac triplu — mai întâi în decembrie 1740, apoi după tratatul de la Kleinschnellendorf și, în fine, din nou în 1744 — ca o amenințare permanentă pentru frontierele vecinului austriac: Cu greu se poate imputa politicii Vienei faptul, că ea nu s-a concentrat exclusiv asupra apărării.

Dacă se urmărea redobândirea hegemoniei tradiționale în Germania, trebuia ca Prusia să fie învinsă și trebuia să i se ia Silezia înapoi. Strategia ofensivă a regelui Frederic al II-lea a fost încununată de succes. Saxonii au fost încercuiți în tabăra lor de la Pirna și forțați, în cele din urmă, să capituleze. O armată austriacă sub comanda generalului Browne a încercat să despresoare pe saxoni, dar a fost respinsă de prusaci la Lobositz în Boemia de nord (1 octombrie 1756); această luptă s-a încheiat nedecis, dar a arătat în fond că armata austriacă reorganizată câștigase mult în ceea ce privește combativitatea. Acum s-a adeverit și abilitatea diplomatică a lui Kaunitz, el reușind, în fine, să concretizeze alianța cu Franța în cel de-al doilea tratat de la Versailles. În cazul unei victorii, Franța urma să dobândească o parte a Țărilor de Jos, restul fiind rezervat lui Don Felipe al Spaniei. Austria trebuia să capete Silezia și în orice caz și alte teritorii prusace; ca premiul victoriei și ca despăgubire, Austria urma să recapete Parma, Piacenza și Guastalla pierdute în baza prevederilor păcii de la Aachen.

În cursul iernii armele s-au odihnit; în primăvară, Frederic al II-lea a reluat ofensiva. Printre inamicii săi se înrolase, în martie 1757, și Suedia, care putea să opereze împotriva Pomeraniei prusace de pe baza sa din Stralsund. Regele prusac era hotărât să învingă acum decisiv Austria, înainte ca aliații ei să poată interveni în lupte cu forțe mai puternice. Acest lucru nu a reușit. E drept că prusacii au câștigat bătălia de la Praga (6 mai 1757), în care au căzut atât comandantul austriac Browne cât și mareșalul lui Frederic, Schwerin. Garnizoana orașului a rezistat însă eroic și o armată austriacă de despresurare sub mareșalul, contele Leopold Daun i-a bătut pe prusaci la Kolin (18 iunie 1757); a fost prima victorie asupra adversarului temut. Maria Terezia a instituit atunci cel mai mare ordin militar austriac denumit după numele ei, marea cruce a acestui ordin fiind conferită lui Daun. Între timp și francezii trecuseră la ofensiva împotriva Germaniei apusene, învingându-i pe hanovrieni la Hastenbeck; rușii au intrat în Prusia orientală. Tocmai acum, Frederic al II-lea a repurtat o victorie, deosebit de populară, asupra francezilor și a trupelor imperiale la Roßbach (5 noiembrie 1757); o lună mai târziu, el a obținut un succes și mai însemnat la Leuthen (5 decembrie 1757) împotriva unei armate austriece superioară numericește sub comanda „comandantului ghinionist" Carol de Lotaringia, care cucerise în prealabil orașele Schweidnitz și Breslau. În anul 1758 prusacii, a căror alianță cu Anglia se întărise între

timp, se aflau pe teritoriul Moraviei. Asediul puternicei cetăți Olmütz a eșuat însă, după ce generalul Gideon de Laudon, care s-a remarcat cu această ocazie prima oară ca un comandant deosebit de îndrăzneț, a întreprins un atac reușit la Domstadtl, întrerupând astfel înaintarea trupelor de rezervă și întărire ale inamicului spre fortăreața asediată. Norocul armelor a început să se întoarcă. Regele prusac a câștigat încă o bătălie sângeroasă de la Zorndorf cu rușii, apoi însă Daun a repurtat victoria de la Hochkirch în Saxonia după un atac prin surprindere asupra taberei lui Frederic al II-lea (14 octombrie 1758). Această victorie nu a dus la decizii cuprinzătoare, dar anul următor 1759 a decurs fatal pentru armele prusace. La 12 august 1759 Frederic al II-lea a suferit înfrângerea nimicitoare de la Kunersdorf (în Neumark) din partea unei armate unite austro-rusești conduse de Laudon și Saltykov. E drept că era mereu deosebit de dificil să-i determini pe aliații ruși la operații militare comune și decise, așa încât nici victoria de la Kunersdorf nu a putut fi exploatată câtuși de puțin, mai ales că în urma ei regele prusac era disperat gândindu-se chiar să se sinucidă. Oricum, încă în toamna aceluiași an, mareșalul Daun a reușit să cucerească Dresda și să oblige un corp de armată prusac sub comanda generalului Finck să se predea la Maxen („Finkenfang"[1]). Și pe frontul diplomatic, Austria a înregistrat succese; în urma unor tratate noi cu Franța și Rusia s-au anulat prevederile privind o cedare a Țărilor de Jos austriece. Anul 1760 a adus, însă, o nouă schimbare. În iunie încă, Laudon l-a învins pe generalul prusac Fouqué la Landshut (în comitatul Glatz). În bătălia de la Liegnitz, însă, generalul austriac a suferit, la 15 august 1760, o grea înfrângere din partea lui Frederic al II-lea pentru că sprijinul așteptat din partea lui Daun și Lacy nu a venit; o ocupare trecătoare a Berlinului — a doua din cursul acestui război — de către contingente ușoare austriece și rusești nu a avut vreo influență esențială asupra mersului războiului. La 3 noiembrie 1760 regele prusac a câștigat bătălia, cu o desfășurare plină de schimbări, de la Torgau împotriva lui Daun și Lacy. În anul următor s-a ajuns iarăși la o colaborare mai bună între austrieci și ruși, anul 1761 neînregistrând totuși nici o decizie militară mai însemnată; eforturile de război de până atunci apăsau cu greu pe toți participanții, Austria fiind chiar obligată să-și

[1] Joc de cuvinte între numele generalului și pasărea Fink = pițigoi, cintezoi, „Finkenfang" = prinderea pițigoiului — *n. tr.*

reducă trupele. Kaunitz supraevaluase evident posibilitățile materiale ale Monarhiei habsburgice; diferitele măsuri de reorganizare a administrației, despre care vom trata în altă parte, nu au putut schimba nimic esențial în capacitatea materială a monarhiei.

În atari condiții factorii de răspundere au început să se gândească la pace. Situația regelui prusac părea să se înrăutățească din nou, când în urma unei schimbări de cabinet în Anglia din octombrie 1761, premierul Pitt a fost înlocuit cu lordul Bute, care a pregătit o schimbare în cursul politicii externe; pe de altă parte, în ianuarie 1762 a murit țarina Elisaveta a Rusiei, o adversară înverșunată a lui Frederic al II-lea; succesorul ei, Petru al III-lea, a încheiat pacea cu Prusia, ajungându-se chiar la încheierea unei alianțe pe care însă Ecaterina a II-a, ajunsă la putere în urma omorârii lui Petru în iulie 1762, a anulat-o; ea a respectat, în schimb, pacea încheiată de Petru. Și Suedia a ieșit din război. Prezența trupelor rusești a prilejuit lui Frederic încă o victorie în lupta dintre unitățile puțin numeroase de la Burkersdorf, în urma căreia austriecii au trebuit să elibereze Silezia.

Prin medierea Saxoniei s-a încheiat pacea de la Hubertusburg între Austria și Prusia (15 februarie 1763) pe baza statu-quo-ului teritorial. Austriecii și-au retras trupele din comitatul Glatz trebuind să confirme din nou Prusiei stăpânirea Sileziei. Regele Prusiei a promis votul său la alegerea ca împărat a fiului Mariei Terezia, prințului moștenitor Iosif. Cu câteva zile în urmă, puterile apusene încheiaseră pacea de la Paris, care a costat Franța majoritatea coloniilor sale americane; Anglia a fost așadar marea învingătoare în Războiul de șapte ani, Prusia reușind să-și confirme nou dobânditul rang de putere central-europeană. Pentarchia marilor puteri (Anglia, Franța, Prusia[1], Austria și Rusia) garanta păstrarea echilibrului european; în schimb, contradicția dintre Austria și Prusia a dominat viața politică a Imperiului romano-german. Austria s-a împăcat cu timpul cu ideea pierderii Sileziei, chiar dacă Iosif al II-lea și Kaunitz s-au gândit ocazional la o recuperare a acestei țări în urma unei confruntări eventuale cu Prusia, care a căutat mereu să dejoace orice planuri austriece vizând alte compensări teritoriale germane. O colaborare diplomatică a celor două

---

[1] Cu doar o frază mai sus, Prusiei i se recunoaște numai rangul unei puteri central-europene!! — *n. tr.*

puteri conducătoare ale Reichului se putea obține cu mari eforturi, și menținerea de durată a echilibrului pașnic între aceste două puteri trebuia să fie dificilă, iar în cazul unei confruntări militare, Austria era dezavantajată datorită structurii ei complicate, slăbite în urma unor tensiuni interne, și datorită vecinilor mult mai periculoși.

REFORMELE MARIEI TEREZIA

Curând după ocuparea tronului de către Maria Terezia, în primii ani ai confruntărilor militare cu Prusia și cu alți adversari, se arătase limpede că randamentul financiar și militar al statului prusac, organizat după principiul centralismului absolut încă din anii marelui elector, era net superior celui al Monarhiei habsburgice. Mai ales sub impresia succeselor administrației prusace în țările sileziene pierdute, s-au inițiat în Austria reforme administrative, care deocamdată nu au avut un caracter planificat, ci semănau mai de grabă cu încercări de tatonare. Esențial a fost mai întâi faptul că în anul 1742 afacerile externe și treburile casei domnitoare au fost scoase de sub competența Cancelariei Aulice și atribuite în sarcina unei „Cancelarii Aulice și de Stat“ nou creată. Importanța acestei măsuri s-a dovedit cu claritate atunci când contele Kaunitz a preluat conducerea noului oficiu aulic în calitatea sa de diplomat cu cuget independent. Pentru o mai bună privire de ansamblu asupra tuturor actelor și documentelor juridice de interes statal și administrativ, suverana a mai ordonat și instituirea unei Arhive centrale aulice, a casei și a statului („Haus-, Hof- und Staatsarchiv“), a cărei organizare internă a fost realizată conform scopului de către secretarul aulic Theodor Anton Taulow von Rosenthal (1749). Camera Aulică atât de greoaie a fost și ea reformată, devenind mai operativă; în fine, s-a încercat o separare a justiției de administrație, e drept deocamdată într-o formă mai puțin funcțională. Bineînțeles că s-a ajuns și la reforme în domeniul administrației militare; Consiliul Aulic de Război ca și comisariatul general de război, ridicat în anul 1746 la rangul unui oficiu aulic de sine stătător, au funcționat în continuare destul de bine. Într-o chestiune foarte delicată, anume problema stingerii conflictului cronic dintre oficiile aulice de la Viena, dieta maghiară și sârbii din Ungaria sudică s-a aflat soluția prin instituirea unui oficiu special, responsabil

anume pentru aceste afaceri: „*Hofdeputation in Banaticis, Transsylvanicis et Illyricis*".

Reforme cu adevărat temeinice nu au putut fi realizate însă decât după pacea de la Aachen, care a acordat Austriei un răgaz de vreo câțiva ani. Măsurile luate acum au depășit stadiul unor simple reorganizări administrative, luând caracterul unei reforme de stat. Aplicarea ei a fost în principal meritul contelui Friedrich Wilhelm von Haugwitz, un convertit silezian, care după pierderea majorității averii sale din Silezia în favoarea Prusiei a fost numit șeful administrației restului silezian de la Troppau. Haugwitz a rămas foarte impresionat de veniturile obținute de Prusia în Silezia, care erau mult mai mari decât cele dobândite de administrația austriacă anterioară. Prusia reușise pur și simplu să depășească separarea finanțelor centrale de cele ale stărilor reprezentate în dietă. Haugwitz s-a străduit să obțină același lucru pentru Monarhia habsburgică prin instituirea unor oficii în landuri și la Viena, responsabile atât pentru administrația politică cât și pentru cea a finanțelor. Haugwitz și-a introdus reforma mai întâi în Silezia austriacă, apoi în Carintia și Craina. Maria Terezia a aprobat aceste reforme în ciuda opoziției majorității consilierilor ei. Ca oficiu suprem pentru administrarea politică și fiscală a țărilor austriece (inclusiv Boemia, dar exclusiv Ungaria) s-a creat „*Directorium in publicis et cameralibus*". Subordonată acestuia era în fiecare țară așa-zisa „reprezentanță și cameră", la care se adăugau oficiile inferioare numite „oficii județene", al căror nume se leagă de instituții înrudite și mai vechi din Boemia. Întrucât oficiile județene puteau controla mai bine stările și dietele, ele erau deosebit de urâte de către cercurile nobiliare. În general se constată încercări de sabotaj ale noilor instituții, Haugwitz intervenind energic și aspru, având acordul suveranei. Continuând cu consecvență măsurile de la începutul perioadei de reforme, justiția a fost complet separată de administrație prin crearea unui Oficiu superior de justiție.

Toate aceste oficii erau comune țărilor austriece și boeme, pe când Ungaria și Țările de Jos au continuat să-și păstreze vechile instituții feudale. În Ungaria, Maria Terezia a procedat cu cea mai mare precauție. Oricum, s-au luat și aici diferite măsuri administrative și mai ales măsuri de ordinul politicii economice menite să întărească legătura cu Austria. În anul 1776, portul adriatic Fiume a fost atribuit Ungariei, care astfel a putut participa nemijlocit la comerțul mediteranean.

Opera reformatoare și organizatorică din anul 1749 a fost pusă la grea încercare în timpul Războiului de șapte ani, al cărui curs nu a corespuns așteptărilor în pofida pregătirilor diplomatice îngrijite. Cancelarul de stat Kaunitz a atribuit vina epuizării evidente a statului slăbiciunilor reformelor administrative ale lui Haugwitz. Autoritatea supremă, directoriul, nu a corespuns, într-adevăr, întru totul așteptărilor, așa încât, în anul 1760, finanțele au fost separate de administrația politică, și au fost subordonate Camerei Aulice de Conturi, iar administrația politică Cancelariei Aulice unificate, austro-boeme. Și în conducerea țărilor (numite acum „gubernii") au fost operate măsuri corespunzătoare. Prin crearea unui Consiliu de stat s-a instituit, în anul 1761, o instituție consultativă suprapusă tuturor celorlalte oficii aulice (Cancelaria Aulică unită, Cancelaria de Stat, Oficiul juridic suprem, Camera Aulică, Camera Aulică de Conturi, Consiliul Aulic de Război); acest Consiliu de stat trebuia să coordoneze munca tuturor autorităților subordonate; majoritatea acestor modificări impuse de Kaunitz nu a dus, însă, decât la corecturi de suprafață a reformei anterioare; câțiva ani mai târziu s-a dovedit necesitatea unor noi modificări (1765). În pofida neajunsurilor, reformele administrative ale Mariei Terezia au constituit eșafodajul rezistent al statului austriac până în anul asaltului 1848.

În anii '60 reformele cuprind și domeniul politicii bisericești; ele emană deja spiritul caracterizat în genere ca „iosefinism", cu toate că s-a știut întotdeauna, că fiul Mariei Terezia nu a fost nici autorul și nici singurul responsabil al acestor reforme eclesiastice. Încă în vremea Reformei și Contrareformei avuseseră uneori loc conflicte între biserică și conducerea centrală a țărilor. Sentimentul realizărilor proprii în lupta confesională întărise considerabil conștiința de sine a dinastiei și birocrației, inclusiv în raport cu biserica. În cursul veacului al XVIII-lea s-au făcut resimțite în Austria și influențe provenite din arsenalul ideatic al jansenismului, al unei mișcări bisericești declanșate de episcopul-sufragant Cornelius Jansen de Ypern. În Austria nu era vorba atât de teoriile teologice ale acestei mișcări cât mai ales de cele vizând biserica de stat. Membri influenți ai cercurilor de la curte, printre care medicul personal și consilierul științific al Mariei Terezia, Gerard Van Swieten, și duhovnicul împărătesei, Ignaz Müller, protopopul bisericii canonilor St. Dorothea de la Viena, erau janseniști. O largă răspândire și considerare au aflat-o în Austria și teoriile

favorabile unei biserici de stat ale episcopului-sufragant de la Trier, Johann Nikolaus von Hontheim (Justinus Febronius), care și-a renegat însă opiniile în anul 1778. Tendințe luministe de cele mai felurite orientări au început să influențeze politica bisericească oficială. Cancelarul de stat Kaunitz a devenit purtătorul de cuvânt și deschizătorul de drumuri al unui control consecvent al bisericii de către puterea de stat. Măsurile statului vizând biserica au fost mai întâi experimentate în Lombardia. Mai târziu, Cancelaria Aulică austro-boemă le-a extins și asupra țărilor originare ale monarhiei. Caracteristice au fost îndeosebi măsurile împotriva instituțiilor monastice, cum ar fi, de pildă, interzicerea intrării într-un ordin călugăresc înaintea împlinirii vârstei de 24 de ani. În ciuda unor rezerve personale, Maria Terezia a aprobat în anul 1773 măsurile împotriva ordinului iezuiților. Alte ordonanțe se refereau la verificarea legăturilor clerului austriac cu curia papală; scutirea de impozite a clerului a fost anulată. Aceste măsuri sunt cu atât mai remarcabile, cu cât Maria Terezia personal împărtășea o evlavie bisericească de stil vechi fără nici o notă luministă și, cu toate că era fiica unei principese dintr-o casă protestantă, a fost uneori destul de intolerantă față de protestanți și evrei.

Ceea ce s-a realizat ca reforme în ultimii ani ai domniei Mariei Terezia aparține de regulă domeniului „legislației sociale“ a statului social, ale căror rezultate vor fi tratate în altă parte. În acești ani au loc, desigur, și măsurile administrative menite să integreze noile cuceriri ale imperiului, anume Galiția, Bucovina și regiunea Innviertel. Dintre măsurile sociale merită reținute aici îndeosebi inițiativele Mariei Terezia în favoarea țărănimii, pentru reforma școlară și multe măsuri ale politicii financiare, meșteșugărești și demografice. În ceea ce privește justiția Maria Terezia împărtășea principii mai degrabă conservatoare; codul ei de procedură penală (Nemesis Theresiana, 1768) prevedea încă pedepse foarte aspre; abia după eforturi îndelungate întreprinse de consilierul de stat Joseph von Sonnenfels tortura a fost abolită în anul 1776.

CONSOLIDAREA ȘI ACHIZIȚIILE NOI

La 27 martie 1764 fiul cel mai mare al Mariei Terezia, Iosif al II-lea, a fost ales rege romano-german; după moartea tatălui său (18 august 1765),

el l-a urmat fără dificultăți în deținerea demnității imperiale romano-germane. În ciuda calității sale de „coregent", Iosif al II-lea nu a influențat decât limitat politica austriacă, îndeosebi în ceea ce privește afacerile militare și politica externă. De Frederic al II-lea îl separa o neîncredere reciprocă (la fel stăteau lucrurile cu Kaunitz). S-a ajuns totuși la o acțiune comună de mare semnificație, la care a participat decisiv și Rusia, anume prima împărțire a Poloniei (1772). Forța internă a republicii nobiliare încoronate a Poloniei nu corespundea nici pe departe întinderii teritoriale încă foarte vastă a acestui stat. În timpul Războiului de șapte ani, trupele prusace, dar mai ales cele rusești, străbătuseră de repetate ori teritoriul polonez fără ca cineva să li se opună. Influența rusă era predominantă, devenind copleșitoare îndată ce favoritul Ecaterinei a II-a, Stanislav Poniatowski, a fost ales rege (1764). Un război ruso-turc a mai acordat Poloniei un termen de grație; între timp, Iosif al II-lea și Frederic al II-lea s-au întrunit de două ori, la Neiße (1769) și la Mährisch-Neustadt (1770). Încercarea Rusiei de a prinde picior în Principatele dunărene (Moldova și Țara Românească) a amenințat flancul răsăritean al Austriei și a dus aproape de izbucnirea unui conflict austro-rus, care ar fi obligat Monarhia habsburgică să se alieze cu inamicul de moarte, adică cu Poarta otomană. Maria Terezia a putut evita o astfel de cooperare militară, la fel de nepopulară în interiorul imperiului ei cum ar fi fost și în rândurile popoarelor creștine balcanice, reușind, totodată, să scutească deocamdată Turcia de un alt atac rusesc. Acum, însă, chestiunea polonă a devenit stringentă. După excesele din cele 13 orașe ale regiunii Zips, zălogite cândva prin pacea de la Lublau (1412) de Ungaria coroanei Poloniei, la cererea regelui polon, trupele austriece au intrat în aceste orașe; ele și-au extins, însă, ocupația și asupra a trei stărostii străvechi polone împreună cu salina prețioasă de la Wieliczka. Între timp, Prusia și Rusia duceau tratative privind anexarea altor teritorii polone; în august 1772, Austria a aderat la un acord ruso-prusac, după ce Maria Terezia se opusese cu vehemență, dar, abandonată fiind de Kaunitz, ea nu a mai putut să se impună înaintea lui Iosif al II-lea. Partea cuvenită Austriei din prada primei împărțiri a Poloniei a fost provincia coroanei, cu capitala Liov, denumită „regatul Galiției și Lodomeriei" după vechile principate rutene Halici și Vladimir; această țară ereditară se întindea de la granița de răsărit a Sileziei până la Bug, fiind populată în apus de poloni și în răsărit de ruteni: țara oferea îndeosebi

agriculturii frumoase posibilități de dezvoltare. Rusia își asigurase teritorii mărginașe ale Poloniei la est de Dvina și de Nipru, Prusia rezervându-și teritoriul cel mai mic, care făcea legătura dintre Prusia orientală și Pomerania, această fâșie fiind însă cea mai valoroasă dintre toate, fiind în mare parte identică cu fostul teritoriu al Ordinului Teuton cu un procentaj ridicat de populație germană. Această „primă împărțire a Poloniei" reprezintă fără îndoială unul din cele mai reprobabile fapte ale politicii marilor puteri din secolul al XVIII-lea. Din punctul de vedere al Austriei, slăbirea statului catolic inofensiv din nordul Europei și apropierea Rusiei au fost deosebit de îngrijorătoare. Chinuită de mustrări de conștiință de a fi participat la o acțiune resimțită ca fiind nedreaptă, Maria Terezia a apreciat riscurile politicii de împărțire mult mai just decât consilierii ei; pe de altă parte nu se poate nega faptul că Austria singură era prea slabă pentru a împiedica împărțirea, că menținerea ei deoparte ar fi înrăutățit și mai mult raportul de forțe față de Prusia și Rusia și că Monarhia habsburgică la fel ca și statul Hohenzollernilor trebuiau să țină cont de împrejurarea că, dacă ei s-ar fi abținut, Polonia întreagă ar fi căzut pradă Rusiei.

La trei ani după achiziționarea Galiției, s-a produs — din nou pașnic — dobândirea Bucovinei, prin care s-a realizat legătura teritorială dintre Galiția și Transilvania. Austria mediase pacea ruso-turcă de la Küciük-Kainargi, acum Turcia, care nu datora mare lucru acestei medieri, trebuia să facă un sacrificiu teritorial Austriei; această achiziție teritorială s-a obținut, oricum, în baza unui tratat, iar locuitorii Bucovinei nu aveau cu siguranță motive să se plângă de schimbarea apartenenței de stat. Din regiunea foarte rar populată, complet părăginită, administrația austriacă a creat, printr-o muncă susținută de-a lungul câtorva decenii, o țară-model a monarhiei.

Câtva timp după reglementarea chestiunilor polone și turce, problema succesiunii bavareze a dus la complicații noi, nu lipsite de pericole. Liniile principale ale casei Wittelsbach se aflau înaintea stingerii, căsătoria electorului bavarez Max Joseph și a ducelui Carol Teodor de Palatinat-Sulzbach rămânând fără moștenitori. Cel mai îndreptățit pretendent era ducele Carol de Palatinat-Zweibrücken, care, datorită poziției sale duble în Bavaria și în Palatinat, ar fi devenit stăpânul unei puteri de casă considerabile în spațiul sud-german. După moartea electorului Max Joseph, Kaunitz l-a îndemnat pe Carol Teodor să semneze un acord, în baza căruia se recu-

noșteau pretenții ereditare extrem de îndoielnice ale Habsburgilor asupra Bavariei Inferioare. Domeniul Mindelheim — asupra căruia se mai puteau justifica cât decât pretențiile austriece — și fostele feude boeme din Palatinatul Superior urmau să fie cedate imediat Austriei; în ciuda opoziției populației, trupele austriece au ocupat aceste teritorii; Iosif al II-lea și Kaunitz au neglijat din nou avertismentele Mariei Terezia. Acum însă, Prusia, care a vrut să împiedice cu orice preț o lărgire a bazei poziției austriece în Reich, s-a opus vehement; ducele și moștenitorul îndreptățit al Palatinat-Zweibrücken-ului s-a aliat cu Frederic al II-lea. Trupele prusace au intrat în Boemia, de unde au trebuit să se retragă după câteva luni, timp în care au avut loc operații fără vărsare de sânge. În timpul petrecut cu armata austriacă, împăratul Iosif al II-lea dovedise cu prisosință că-i lipseau orice aptitudini necesare unui comandant militar; în general, interesele sale pentru chestiunile militare erau mult mai mari decât talentul său militar. După încercări eșuate, Maria Terezia a reușit în cele din urmă să lichideze acest „război al cartofilor" și „tărăboiul prunelor", cum a fost ironizat războiul pentru succesiunea bavareză, prin pacea de la Teschen (13 mai 1779), garanții tratatului fiind Rusia și Franța. Ca despăgubire pentru orice alte pretenții, Austria a primit județul bavarez al Innului cu aproximativ 60 000 de locuitori, care a fost alipit sub denumirea de „Innviertel" landului la nord de Enns; această achiziție era puțin față de ceea ce se sperase, și încă nu se putea întrezări faptul că această achiziție va fi mai durabilă decât toate celelalte cuceriri din veacul al XVIII-lea.

Încheierea păcii de la Teschen a fost ultimul succes al politicii externe a Mariei Terezia; la pregătirea și realizarea întrevederii de la Moghilev între împăratul Iosif al II-lea și țarina Ecaterina a II-a (1780), care a dus la o nouă apropiere între Austria și Rusia, Maria Terezia nu a mai participat; ea a murit la 29 noiembrie 1780, după o domnie de 40 de ani, la numai 63 de ani. Pusă în fruntea statului austriac într-o situație deosebit de critică, ea a ținut piept primejdiilor, care amenințau însăși existența statului și care în nici un caz nu erau mai mici decât acelea, cărora Monarhia habsburgică le-a cedat în primul război mondial. Pierderile suferite, cel puțin în ceea ce privește dimensiunile lor teritoriale, au fost compensate de-a lungul domniei sale; demnitatea imperială romano-germană a putut fi păstrată de noua Casă de Habsburg-Lotaringia nu în ultimul rând datorită tăriei ultimei suverane habsburgice pure. Într-adevăr, Maria Terezia s-a consi-

derat în mod conștient ca fiind purtătoarea tradițiilor Casei de Habsburg, cu toate că atât în înfățișarea cât, desigur, și în firea ei, ea a fost mai mult fiica mamei ei Elisabeth Christine de Welf decât cea a melancolicului Carol al VI-lea. Concepția ei despre lume era izvorâtă însă din catolicismul barocului de nuanță austriacă, o încredere neclintită în Dumnezeu a conferit suveranei un reazăm sigur în cele mai critice și dramatice încercări și strâmtorări. Gândirea iluminismului a rămas antipatică și străină Mariei Terezia, în schimb ea a avut încredere în bărbați ca Haugwitz, Kaunitz, Van Swieten și Sonnenfels, receptivi cu toții la noile idei ale vremii, așa încât reforma statului realizată de Maria Terezia a corespuns, prin rezultatele ei, tendințelor absolutismului luminat, care se pot constata și în alte domenii în ciuda premiselor dificile. Respectând granițele istorice ale țării, domnia Mariei Terezia a conferit entității statale un liant puternic întărind în chip considerabil conștiința de stat. Realizările și cuceririle politice, administrative și mai ales cele culturale din epoca Mariei Terezia au avut efecte benefice pentru toate țările și popoarele Imperiului habsburgic.

DECENIUL LUI IOSIF AL II-LEA

Încă în ultimii ani ai domniei Mariei Terezia împăratul Iosif al II-lea avusese prilejul să cunoască bine guvernarea și administrarea Monarhiei habsburgice; pe parcursul a numeroase călătorii, întreprinse de regulă incognito sub numele de conte de Falkenstein (după comitatul omonim revenit Austriei din moștenirea lotaringiană, situat pe malul stâng al Rinului, nu departe de Worms), Iosif făcuse cunoștință cu curți suverane străine și cu țările ereditare. După moartea primei soții, Isabella de Parma (1763), pe care Iosif a iubit-o foarte mult, și după decesul celei de a doua neveste, Maria Josepha de Wittelsbach (1767), neiubită de Iosif, împăratul s-a consacrat exclusiv sarcinilor sale politice. Ca suveran de sine stătător, Iosif a urmărit cu consecvență o politică antiprusacă în alianță cu Franța, în această orientare bucurându-se de sprijinul și acordul lui Kaunitz, care l-a influențat mult pe suveran; el a reușit să o determine pe Ecaterina a Rusiei să adopte o poziție binevoitoare față de Austria.

Prima chestiune de politică externă, a cărei rezolvare a întreprins-o Iosif cu energie dar cu un succes foarte modest, se referea la raportul dintre

Țările de Jos austriece și Olanda; tratatul privind barierele și blocarea râului Schelde trebuia să fie anulat. De fapt s-a obținut doar lichidarea dreptului olandezilor de a ține garnizoane în cetățile de la barieră; în schimb, încercarea de a ridica blocarea Scheldei, datând din 1648, și cu aceasta de a înviora comerțul orașului Anvers, a întâmpinat rezistența puternică a statelor generale, gata să-și asume chiar riscul unui război. Astfel, împăratul a trebuit să recunoască blocarea Scheldei prin tratatul de la Fontainebleau (1785) în schimbul unor rectificări minore de graniță și al unei despăgubiri bănești. Belgienii au rămas profund dezamăgiți, iar un alt proiect al suveranului de a-i folosi ca obiect de schimb pentru Bavaria, reactivând așadar combinații mai vechi, a pus la grea încercare însăși loialitatea belgienilor. Și acest plan a eșuat în urma contracarării sale de către Prusia, care tocmai organiza o alianță a principilor împotriva Austriei, și din pricina lipsei de sprijin din partea Franței, complet dezinteresată în înlăturarea vechii sale aliate, Bavaria. În anul 1786 a murit Frederic al II-lea și curând după dispariția marelui adversar al Austriei, Iosif al II-lea plănuia o colaborare cu Prusia, dovedind încă o dată inconsecvența politicii sale externe. Prin acest proiect, Rusia și Franța s-ar fi înstrăinat față de Monarhia habsburgică. Kaunitz a fost complet inaccesibil noului curs, atitudinea sa fiind dictată de resentimentele sale puternice antiprusace, dar probabil și simțul pericolului unei încercuiri a celor două state central-europene în urma unei colaborări a Rusiei cu puterile apusene ale Europei.

Ca atare s-a respectat concepția veche a politicii externe; sub semnul alianței cu Rusia, Austria a participat la un război împotriva Turciei, pe care îl provocaseră planurile de cucerire și de împărțire ale Ecaterinei a II-a, planuri care trebuiau să fie și pentru Austria foarte îngrijorătoare. Operațiile militare au fost însă începute de turci, de decizia aceasta nefiind tocmai străini francezii și englezii. Depășind prevederile tratatului de alianță (asemănător ca în 1738), care obligau doar la trimiterea unui corp auxiliar, Austria a intrat în război ca parte beligerantă de sine stătătoare (1788). Mersul războiului nu corespundea de fel așteptărilor. Mareșalul, contele Lacy, un organizator excelent, dar nu și un comandant militar însemnat, a dispus trupele austriece de-a lungul frontierei unde au format un cordon; la primul atac al turcilor, el a ordonat o retragere pripită; prezența împăratului Iosif în rândurile armatei a avut un efect cât se poate de negativ, avându-se în vedere lipsa sa de decizie și fermitate. E drept că anul 1789 a

adus o schimbare în bine. Bătrânul Laudon a preluat comanda pe frontul dunărean și a cucerit, după un scurt asediu, Belgradul. Prințul Josias de Koburg a învins, împreună cu rușii, la Focșani și Martinești. Din partea turcilor nu mai amenința nici un pericol.

Cu atât mai critic era restul situației. În Prusia, politica externă a ministrului Hertzberg avea o orientare net ostilă Austriei; el a colaborat cu puterile maritime căutând și contacte cu Suedia și cu Turcia. Aliatul francez al Austriei a fost paralizat în urma izbucnirii Revoluției; în plus, au izbucnit tulburări în țările habsburgice, în Țările de Jos ajungându-se la revolte deschise; situația din Ungaria era foarte încordată; aplicarea precipitată a reformelor iosefine a provocat în aceste regiuni, a căror situație specială tradițională Maria Terezia o respectase cu strictețe și consecvență, rezistența păturilor privilegiate, curând însă și cea a unor cercuri mai largi. În Belgia atât de catolică, numai măsurile de politică bisericească ale lui Iosif au provocat o mare zarvă; neținând cont de toate acestea, împăratul a trecut imperturbabil la o reorganizare completă a aparatului administrativ; curând grupuri catolico-conservatoare și revoluționare s-au împreunat într-o asociație ciudată, efemeră, de luptă împotriva stăpânirii austriece. Când Iosif al II-lea a răspuns la o campanie de refuzare a impozitelor declanșate de dieta din Brabant cu anularea constituției, îndeosebi a acelui privilegiu din 1355 numit *Joyeuse Entrée*, a izbnucnit o răscoală deschisă; numai provincia prohabsburgică Luxemburg a rămas loială. Trupele austriece fiind slabe au trebuit să abandoneze Bruxelles-ul, răsculații proclamând independența țării; Belgia a fost imediat recunoscută ca stat independent de către Prusia și puterile maritime (sfârșitul anului 1790).

De la început, maghiarii au adoptat o poziție plină de neîncredere maximă față de guvernarea lui Iosif al II-lea; monarhul lezase sentimentele lor deja prin renunțarea la încoronarea sa cu coroana Sf. Ștefan; în plus, în anul 1784, el ordonase transferarea acestui simbol sacru al statului maghiar la Viena. Revolta a fost generală când Iosif nu a întrunit nici dieta regală și nici adunările comitatense și când în cele din urmă a desființat pur și simplu comitatele, a înlocuit limba latină ca limba administrației cu cea germană, un oarecare rol în evoluția aceasta jucând desigur și agenții prusaci; fiind încurajate dinspre această direcție, cercurile maghiare visau o nouă alegere regală, printre candidați numărându-se și ducele Carol August de Weimar; o parte a corespondenței acestuia a fost redactată de

ministrul său Goethe. În cele din urmă, ducele a fost cel care a renunțat. Împăratul Iosif al II-lea și-a revocat toate dispozițiile în ianuarie 1790, fără ca atmosfera să se amelioreze în Ungaria, în darea înapoi a împăratului văzându-se mai degrabă un simbol al slăbiciunii.

Situația politică externă și internă a Monarhiei habsburgice era deosebit de tristă când împăratul, bolind de mai multă vreme, a închis ochii la 20 februarie 1790, lăsând fratelui său mai mic Leopold, până atunci mare duce de Toscana, o domnie extrem de primejduită.

IDEILE ȘI REFORMELE IOSEFINISMULUI

Așa cum am mai arătat, idei și reforme de tipul desemnat îndeobște prin termenul de „iosefinism" au existat și înaintea domniei lui Iosif al II-lea. Cele mai felurite curente și tradiții spirituale s-au întâlnit în Austria epocii Mariei Terezia și a lui Iosif al II-lea marcând în ansamblu specificul concepțiilor oficiale, politico-statale, care s-au exprimat deosebit de limpede mai ales în domeniul politicii eclesiastice; în acest domeniu s-a manifestat într-un sens mai pertinent iosefinismul propriu-zis. Reminiscențe ale vechiului protectorat bisericesc din partea principelui teritorial, instituție de sorginte medievală, tradiții imperialo-ghibeline, care nu erau în nici un caz antibisericești, ci doar bănuitoare față de biserică, îndeosebi față de vârful ei roman ca factor politic, s-au unit cu aspirații după o biserică de stat și tendințe emanate din gândirea lui Jansen și Febronius. Oamenilor de stat ai absolutismului luminat li s-a părut — și aceasta nu numai în Austria, iar aici nici măcar prima oară și nici măcar într-o măsură decisivă — că drepturile excepționale, garantate prin privilegii, ale bisericii catolice și ale instituțiilor ei, îndeosebi cele monastice, reprezintă de-a dreptul un stat în stat. Această situație a fost comparată cu realitățile bisericilor naționale protestante, infinit mai simplificate, iar din punctul de vedere al statului de-a dreptul îmbucurătoare, ierarhia acestei biserici nedepășind frontierele de stat și ca atare neputând fi comandată și dirijată de dispoziții externe. Alianța cu statele bourbonice a trezit aspirații pizmașe după „libertățile galicane", unele măsuri luate în Austria (cum ar fi cele împotriva iezuiților, de pildă) copiind de fapt exemple franceze. Dinspre apus a venit și spiritul iluminismului; ideile unui Quesnay, Montesquieu,

mai puțin cele ale lui Voltaire sau ale enciclopediștilor, au fost primite cu brațele deschise în oficiile centrale și la curtea de la Viena.

Trebuia desigur să se recunoască faptul că „spiritul nou" putea să pericliteze alcătuirea statală austriacă atât de conservatoare și monarhică, Iosif al II-lea însuși trăind, la apusul vieții sale, izbucnirea Revoluției Franceze; ca atare se impunea un compromis rapid pe cât de posibil, o dezamorsare a explozivității noilor idei, ideologia iluministă trebuind supusă intereselor monarhiei. În toate acestea suveranul a procedat prea precipitat, făcând uneori al doilea pas înaintea primului, așa cum s-a exprimat cam drastic Frederic al II-lea despre Iosif al II-lea. Nu s-a căutat niciodată consensul cu poporul sau cu reprezentanții săi recunoscuți; curtea a procedat cu autoritate absolută; toate reformele trebuiau să slujească poporului, colaborarea sa a fost însă considerată ca fiind inutilă, ba chiar nedorită, ea ar fi întârziat și îngreunat numai mersul reformelor. Felul autoritar și vexant în care s-au publicat dispozițiile și legile a făcut multe măsuri ale iosefinilor foarte nepopulare — chiar dacă ele erau justificate pe deplin și avantajoase în sine.

În domeniul administrației s-a tins spre o cât de posibilă uniformizare a oficiilor de vârf, numărul birocraților din conducere trebuind să fie redus pe cât posibil; numărul membrilor Consiliului de Stat a fost redus la patru. Aceste tendințe spre o centralizare maximă s-au relevat cu o deosebită claritate în concentrarea Cancelariei Aulice austro-boeme, a Camerei Aulice și a Deputației bancare ministeriale într-o singură Autoritate Aulică unificată/ (Vereinigte Hofstelle, 1782) condusă de un cancelar suprem. Această autoritate controla întreaga administrație politică și financiară a tuturor țărilor austriece (inclusiv Galiția), pe când Cancelaria Aulică ilirică și transilvană a fost subordonată celei maghiare. În administrația țărilor, guberniile țărilor vecine au fost unificate, așa de exemplu s-a alcătuit un guberniu comun central-austriac pentru Stiria, Carintia și Craina, reluându-se așadar practica complexelor mari teritoriale din evul mediu târziu și din epoca luptelor confesionale; într-un mod asemănător au fost concentrate administrațiile Moraviei și Sileziei, ale Galiției și Bucovinei, ca și diversele teritorii de coastă. Nu se poate susține că această organizație umflată a administrației s-ar fi verificat, ci dimpotrivă, unificarea țărilor nemaghiare începută prin sistemul lui Haugwitz a fost dată peste cap prin crearea acestor noi complexe teritoriale artificiale.

Foarte caracteristică pentru suveran și paladinii săi a fost aversiunea lor față de orice fel de situații speciale și privilegii, chiar dacă acestea erau justificate din punct de vedere istoric, sau în general acceptabile. Monarhul nu a fost încoronat nici în Ungaria și nici în Boemia, el renunțând peste tot la jurământul tradițional de credință al țărilor. Stările și-au păstrat doar doi consilieri în guberniile teritoriale, ei nefiind altceva decât un relict decorativ al unei importanțe apuse. Autonomia orașelor a fost mult îngrădită; comisari electorali imperiali controlau alegerea magistraților și senatorilor din orașe.

Cu totul corespunzător esenței iosefinismului a fost faptul că monarhia trebuia să fie atât un stat social cât și unul polițienesc. Datorită unui regim luminat și a unei administrații luminate, statul trebuia să creeze cele mai bune condiții pentru bunăstarea cetățenilor săi; pentru realizarea acestui program suprem erau necesare ordinea, siguranța și moralitatea; din anul 1749, o comisie a poliției a fost special creată ca să vegheze asupra respectării acestor cerințe; în anul 1782 președintele guvernului Austriei Inferioare, contele Joseph Anton Pergen, a instituit direcții ale poliției pentru fiecare țară, punând astfel bazele pentru o organizație durabilă a întregului aparat polițienesc.

În acest context trebuie să amintim și cenzura. Iosif al II-lea nu fost de fapt un adept al unei cenzuri aspre; poziția sa generoasă și nepăsătoare de fapt a fost exploatată abuziv îndeosebi sub forma unor defăimări și ofense aduse chiar persoanei împăratului, așa încât legea cenzurii din 1781 prevedea controale drastice ale tipăriturilor, dar mai ales ale ziarelor. Cenzurarea s-a practicat însă destul de variat, iar clerul înalt a protestat în repetate rânduri împotriva înmulțirii scrierilor antibisericești.

În domeniul justiției iosefinismul a putut consemna realizări importante și binecuvântate. Procesul de separare a justiției de administrație, început în timpul domniei Mariei Terezia, a fost continuat cu consecvență, jurisdicția patrimonială a seniorilor fiind îngrădită foarte mult, e drept că această măsură a fost aplicată numai în țările ereditare germane, în Ungaria și Țările de Jos neajungându-se atât de departe. Aici a trebuit să se renunțe și la introducerea Codului Civil General, a cărui primă parte apăruse în anul 1786. Dreptul matrimonial publicat în această lucrare corespundea în esență unei patente matrimoniale publicată încă în anul 1783; definiția dată în această patentă căsătoriei (încheiate în continuare

exclusiv de către oficiile bisericești) ca fiind un contract civil a întâmpinat rezistența cea mai înverșunată din partea bisericii. Codul penal alcătuit sub Maria Terezia într-un sens încă foarte conservator a fost reeditat în 1787 într-o formă remaniată; dreptul de procedură a fost ordonat. Pedeapsa capitală a fost anulată de către Iosif al II-lea (cu excepția procedurilor legii marțiale); pe de altă parte codul lui Iosif prevedea pedepse aspre cu închisoare, muncă forțată și corecții.

Miezul legislației iosefine îl alcătuiau ordonanțele și măsurile de politică bisericească. Așa cum a putut constata și papa Pius al VI-lea cu prilejul vizitei sale la Viena (1782), împăratul era un catolic convins și pios, ceea ce nu l-a împiedicat să împărtășească principiul toleranței religioase, desigur din interese și rațiuni de stat și conform gândirii umanitare a veacului. Astfel, el a emis la 13 octombrie 1781 patenta toleranței religioase, care acorda comunităților mai mari ale creștinilor necatolici, adică luteranilor, calviniștilor și greco-ortodocșilor, egalitatea drepturilor civile cu majoritatea populației catolice, precum și libertatea cultului. Câteva prevederi restrictive, cum ar fi cele privitoare la construirea bisericilor noi (fără turnuri și clopote, portalul nu avea voie să fie înspre stradă) trebuiau să asigure mai departe o oarecare întâietate a confesiunii romano-catolice „dominante". Comunitățile protestante au putut să se organizeze acum deschis; în spațiul Austriei actuale s-au constituit astfel aproximativ 50 de comune de toleranță, cele mai multe în regiunea Burgenlandului de mai târziu și a Carintiei. În anul 1784 consistoriul austriac de la Teschen a fost mutat la Viena, fiind împărțit în două, un consistoriu pentru confesiunea helvetă (calviniștii) și altul pentru confesiunea de Augsburg, mult mai numeroasă de altfel. Întrucât numărul protestanților care și-au mărturisit acum deschis credința a fost neașteptat de mare, s-au emis în decembrie 1782 dispoziții care au însemnat de fapt anumite obstacole, bunăoară obligativitatea unui învățământ religios de câteva săptămâni condus de către un preot catolic. În ciuda acestor restricții, patenta de toleranță marchează începutul unei ere noi în politica bisericească austriacă, care va duce în cele din urmă la deplina egalitate în drepturi a tuturor comunităților religioase recunoscute. Față de sectele, atât de greu de controlat, iosefinismul a rămas bănuitor, procedând împotriva lor nu arareori cu mare asprime.

În baza unei prevederi speciale, evreii nu au primit încă o deplină egalitate în drepturile civile, dar, totuși, ei s-au putut bucura de drepturi și

libertăți esențiale, refuzate până atunci; ei au fost admiși la exercitarea unor meserii, artizanate, industrii și la frecventarea studiilor superioare; de asemenea, s-au anulat normele obligatorii și discriminatorii privind îmbrăcămintea lor; în cercurile evreiești, adoptarea reglementării vestimentare a fost primită în chip diferit, contradictoriu chiar. Evreimea care stăruia asupra emancipării era cea avută și numericește inferioară restului; această parte a evreilor din țările ereditare apusene a salutat de obicei cu entuziasm această dispoziție, pe când evreilor ortodocși orientarea nouă li s-a părut îngrijorătoare. Și rezistențe antisemite s-au semnalat în rândurile populației, dar uneori aflăm și de existența unor obiecții catolice față de „toleranța exagerată" pentru protestanți. Clerul adept al iosefinismului a fost însă favorabil ideii de toleranță iar arhiepiscopul Hieronymus Colloredo de Salzburg, a cărui domnie se aseamănă foarte mult cu cea a lui Iosif al II-lea, a salutat patenta toleranței într-o scrisoare pastorală devenită celebră. În general se poate afirma că legislația modernă privind toleranța a întâmpinat mai puțină rezistență decât atâtea alte reforme ale suveranului.

Acțiunea politico-bisericească, aparent cea mai spectaculoasă și cu desfășurarea cea mai dramatică, a lui Iosif al II-lea s-a referit la instituțiile monastice. Iosefinismul nu a fost binevoitor față de mănăstiri; spre necazul teoreticienilor politici, călugării, adesea oameni cu o cultură excepțională, nu contau, nu numai din pricina celibatului, în procesul de înmulțire demografică, această temă preferențială a populaționisticii veacului al XVIII-lea, ci și talentul lor nu servea practic cu nimic binelui public. Din aceste considerente, călugărimea a fost mai negativ văzută decât clerul mirean; averea funciară întinsă a acestei „mâini moarte" a prilejuit alte indignări. Încă în timpul Mariei Terezia au fost închise și desființate multe mănăstiri în Lombardia; și înlăturarea ordinului iezuit putea servi drept decizie premergătoare și anticipativă. Iosif al II-lea nu a considerat, deocamdată, ca fiind o necesitate stringentă să se ocupe de mănăstiri sau chiar să procedeze împotriva lor; abia o întâmplare de interes strict local — o zavistie internă în mănăstirea șartreză Mauerbach lângă Viena — a prilejuit informări și cercetări mai amănunțite ducând în cele din urmă la decizia fatală (29 noiembrie 1781) privind desființarea tuturor mănăstirilor ai căror locuitori se consacrau exclusiv unei vieți contemplative; scutite de această prevedere de desființare au fost doar acele așezăminte monahale

care se ocupau de educația tineretului și de îngrijirea bolnavilor. Aplicarea în practică a acestei acțiuni i-a revenit Comisiei Aulice clericale, care administra și câștigul bănesc de pe urma vânzărilor; tendința spre desființarea îndeosebi a mănăstirilor bogate este deosebit de clară în cea de a doua jumătate a deceniului lui Iosif al II-lea. Mai mult de 400 de mănăstiri au fost lichidate, printre care numeroase așezăminte care au jucat un rol excepțional în istoria culturii austriece, cum ar fi Mondsee, Baumgartenberg, Seckau, Neuberg, Ossiach, St. Paul în valea Lavant, Gaming, Mauerbach și mănăstirea Dorothea din Viena; alte mănăstiri, cum ar fi Kremsmünster, au scăpat în ultima clipă de o desființare frivolă și poznașă; în cazul așezământului Lilienfeld, lichidarea cu doi ani în urmă a fost anulată de succesorul lui Iosif, Leopold. Legăturile așezămintelor ordinelor călugărești neatinse cu instituțiile înrudite din străinătate au fost îngrădite pe cât era posibil; toate scutirile monastice au fost desființate. De această măsură au profitat episcopii, cel puțin de formă; în rândul acestora existau câțiva partizani ai lui Iosif al II-lea, dintre care contele Karl Herberstein din Laibach poate fi considerat ca fiind cel mai radical. La Viena, arhiepiscopului Trautson, un adept al iosefinismului, i-a urmat cardinalul arhiepiscop Christoph Anton, conte Migazzi, un adversar declarat și de neclintit al noilor idei. O problemă însemnată a iosefinilor se referea nemijlocit la instituția de episcopat: reglementarea diocezelor, adică încercarea unei adaptări a frontierelor bisericești la cele teritoriale. Această încercare a fost încununată numai cu succese parțiale. Episcopatul Passau, cândva purtătorul creștinării spațiului dunărean austriac, a fost complet eliminat, Austria Superioară fiind supusă episcopatului Linz; Austria Inferioară a fost împărțită între dioceza Viena, al cărei arhiepiscop conducea concomitent noua provincie bisericească cuprinzând ambele țări ale coroanei, și dioceza St. Pölten (unde se transferase episcopatul mai vechi de la Wiener Neustadt). Suprafețele diocezelor, supuse Salzburgului, de Seckau, Gurk și Lavant au fost lărgite considerabil, dar drepturile metropolitane ale Salzburgului nu au putut fi înlăturate. Fără rezultate au rămas, în fine, încercările unei reglementări diocezane în posesiunile răsfirate ale Teritoriilor avansate habsburgice.

Printre toți angajații bisericii, preoții puteau să se aștepte cel mai mult la o simpatizare și promovare din partea iosefinilor; preoții nu trebuiau să se îngrijească numai de fidelitatea bisericească a enoriașilor încredințați

ci și de o atitudine de cetățeni-patrioți de nădejde a acestor enoriași. Iosefinismului i se datorează, în fine, și întemeierea a numeroase parohii noi; nimeni nu trebuia să meargă mai mult de o oră până la biserica sa parohială. Astfel s-au clădit multe biserici noi, în schimb, cele care păreau să fie de prisos au fost închise sau demolate. Din fondul religios au fost asigurate salariile preoților mireni *(„Kongrua“)*, o reglementare care s-a păstrat în Austria până în anul 1938. Cu aceste măsuri și inovații biserica se putea împăca, dar mai îngrijorătoare a fost o dispoziție din 1783 conform căreia niște seminarii generale de stat trebuiau să se îngrijească de schimbul de mâine al cadrelor preoțești; prin aceasta se spera o mai bună supraveghere a educației tinerilor preoți. Diferite ingerințe în viața creștină cotidiană au provocat mari nemulțumiri în rândurile populației catolice; majoritatea procesiunilor religioase, al căror număr crescuse e drept peste măsură de la Contrareformă încoace, a fost interzisă, pelerinajele au fost îngrădite radical, congregațiile au fost desființate, multe sărbători au fost anulate; și în regulamentul slujbei religioase s-a intervenit; muzica bisericească, ba chiar numărul lumânărilor de pe altar au devenit chestiuni politice de interes public. Culmea penibilă a acestor măsuri a atins-o o dispoziție, de altfel repede sistată, după care sicriele trebuiau înlocuite cu saci. Și diferite obiceiuri populare au trezit dezaprobarea autorităților; începând cu Perchtenlaufen[1] până la „Fensterln“[2], Wetterläuten[3], Jodeln[4] și Peitschenknallen[5], totul se interzicea, dispozițiile birocratice fiind uneori justificate la un mod de-a dreptul grotesc.

Ar fi însă o mare nedreptate dacă s-ar aprecia ideile și măsurile iosefinilor numai prin prisma exagerărilor birocratice și a greșelilor tactice; chiar dacă lăsăm acestea deoparte, mai rămân desigur multe aspecte

---

[1] *Perchten, Berchten* (de la doamna *Perchta, Berchta*), obicei din credința populară bavarezo-austriacă, se referă la spiritele morților care se trezesc și umblă în cele 12 nopți geroase dintre Crăciun și Bobotează, trebuind izgonite de flăcăi mascați — *n. tr.*

[2] Vizitarea nocturnă a iubitei de către ibovnic, care ajunge în odaia iubirii suindu-se pe o scară la fereastra iatacului prin care intră, tipic pentru Germania de sud și Austria apuseană — *n. tr.*

[3] Tragerea clopotelor pe timp de furtună — *n. tr.*

[4] Fel tipic de cântare din Alpii germani (Elveția, Tirol, Bavaria Superioară); schimbând brusc falsetul cu vocea din piept notele se pronunță numai cu vocale, fără cuvinte! — *n. tr.*

[5] Pocnitură, plesnitură de bici, acompaniament fonic la mai multe alaiuri populare — *n. tr.*

problematice ale iosefinismului. Dorința de supraveghere și de tutelare a tuturor formelor și expresiilor vieții de zi cu zi trădează o necunoaștere surprinzătoare și o apreciere greșită masivă ale sarcinilor reale ale unui stat. Pe de altă parte, numeroase reforme au fost pe deplin îndreptățite, iar viitorul va justifica pe Iosif al II-lea și pe consilierii săi în cel puțin tot atâtea chestiuni în care îi va contesta. Nu mai puțin contestată decât reformele administrative și măsurile pentru instituirea unei biserici de stat a fost și legislația socială a suveranului, legislație care a fost inaugurată în multe privințe de fapt de Maria Terezia, ea fiind benefică îndeosebi pentru țărănime; despre aceasta se va trata mai amănunțit în altă parte; deocamdată e suficientă amintirea desființării iobăgiei în acele țări în care ea mai exista (1781), a patentelor clăcii (1771—1789), a încercărilor de reglementare urbarială și a reașezării impozitului funciar. Privite în ansamblul lor, tocmai aceste decizii s-au verificat cu prisosință, la fel ca și măsurile introducerii igienei populare și a ocrotirii sanitare a populației, care au transfigurat în cercurile largi amintirea lui Iosif ca împărat al poporului.

„Iosefinismul" nu a fost creat de Iosif al II-lea; în pofida atâtor insuccese, iosefinismul nu s-a terminat o dată cu moartea împăratului; el a marcat, dimpotrivă, în multe privințe concepția despre lume a unei părți mari a păturilor celor mai active din punct de vedere spiritual și ale celor mai interesate din punct de vedere politic din Monarhia habsburgică până la sfârșitul acestui imperiu; idei ale iosefinismului au determinat, în diferitele lor variante, programele partidelor politice la fel ca și concepția despre stat a înalților funcționari, a ofițerilor, ba chiar a numeroșilor clerici; toți aceștia au fost din principiu inși nepolitici, sau cel puțin obligați să adopte o poziție imparțială.

CONSOLIDAREA ÎN AJUNUL UNOR CRIZE NOI. GUVERNAREA LUI LEOPOLD AL II-LEA (1790—1792)

Într-un timp incredibil de scurt, Leopold al II-lea a rezolvat o serie de probleme delicate și primejdioase, a căror lichidare era neapărat necesară consolidării statului atât de grav zdruncinat. Leopold dobândise de-a lungul celor 25 de ani ai unei stăpâniri destul de eficace în Toscana o cunoș-

tință profundă a practicii de guvernare. Spre deosebire de fratele său defunct, Leopold era un tactician calculat cu un simț deosebit pentru ceea ce era posibil de realizat, simț care se va adeveri cu prisosință la rezolvarea sarcinilor de politică internă și externă; în chestiunile bisericești, el arătase deja în Toscana o mai mică siguranță. Leopold a fost inițial foarte puternic influențat de învățăturile lui Montesquieu și ale fiziocraților; într-o scrisoare către sora sa Maria Cristina, guvernatoarea Belgiei, el depusese o mărturie de credință atât în favoarea binelui poporului cât și pentru concepția sa despre funcția de suveran care trebuia să aibă aprobarea aceluiași popor. Ajuns în Austria și sub impresia dificultăților fratelui său și a evoluției din Franța, Leopold s-a decis pentru o politică conservatoare, fără să anuleze, însă, toate măsurile împăratului decedat.

În ciuda opoziției lui Kaunitz și după o oarecare distanțare de Rusia, Leopold a reușit să se apropie de Prusia aflând, în iulie 1790, chiar calea spre o împăcare, stabilită în convenția de la Reichenbach; în această convenție era deja prevăzută și o pace de înțelegere cu Turcia fără anexiuni, iar cancelarul Reichului Hertzberg a fost obligat să renunțe la politica sa ambițioasă, de altfel necugetată, de expansiune pe seama teritoriilor austriece. Războiul cu Turcia s-a încheiat apoi într-adevăr prin pacea de la Șiștov (4 august 1791). Austria s-a ales doar cu câteva îmbunătățiri de granițe (Orșova Veche, districtul Una și insula dunăreană Ada-Kaleh). În Belgia, încă la sfârșitul anului 1790 intraseră contingente austriece puternice. Luptele dintre partidele răsculaților acceleraseră această schimbare, așa încât congresul de la Haga (decembrie 1790) a garantat Austriei posesiunea Belgiei de către puterile europene. În urma semnării convenției de la Reichenbach, elementele nemulțumite din Ungaria au trebuit să renunțe la speratul sprijin extern, împăratul Leopold reușind să atragă de partea sa sârbii din Ungaria de sud. După tratative îndelungate s-a ajuns la o înțelegere în dieta regală de la Buda, Leopold fiind încoronat rege al Ungariei; s-a renunțat la germană ca limbă oficială, iar participarea stărilor la elaborarea legilor a fost sporită.

În privința păstrării și a continuării reformelor iosefine s-a ales și în țările austriece calea compromisurilor. S-a ajuns astfel la renunțarea măsurilor administrative centralizatoare exagerate, la o nouă separare a administrației politice de cea a finanțelor în urma lichidării Oficiului Aulic

unificat. Dietele și stările au recăpătat câteva din drepturile lor, îndeosebi în privința perceperii impozitelor și la consemnarea recruților. Alte revendicări ale dietelor au fost respinse de suveran. Majoritatea reformelor în favoarea țărănimii — nu însă și impozitul funciar și reglementările clăcii, ca și noua reglementare a învățământului, pentru care suveranul manifesta o înțelegere autentică — au rămas în vigoare. În privința politicii față de biserică, seminariile generale au fost închise, câteva mănăstiri desființate de Iosif al II-lea au fost restabilite.

Succesul în eforturile de consolidare internă și al politicii și diplomației de împăcare cu Prusia, cu puterile maritime și cu Turcia nu putea amăgi pe nimeni asupra consecințelor posibile ale încordării dramatice a situației din Franța care continua, cel puțin teoretic, să fie aliata Austriei. Leopold a fost departe de a lucra cu consecvență împotriva mișcării revoluționare din această țară. Situația precară a surorii sale Marie Antoinette și a cumnatului Ludovic al XVI-lea a influențat totuși atitudinea distantă și realistă a monarhului, chiar dacă el era împotriva unor decizii dictate de sentimente, fie ele chiar și griji omenești pentru rude apropiate. În plus, pentru o intervenție eventuală în Franța trebuiau lichidate ultimele contradicții dintre Austria și Prusia care rămăseseră deschise la Reichenbach; după o întâlnire a celor doi monarhi s-a ajuns deocamdată numai la o declarație comună generală și vagă vizând ajutorarea casei regale franceze dacă și celelalte puteri europene sprijină această acțiune. Ecaterina de Rusia a fost de acord cu acest plan, pe când Anglia l-a respins. După ce Ludovic al XVI-lea a depus jurământul — desigur sub presiune — pe constituția nouă, Leopold era din nou dispus pentru o înțelegere; în nici un caz nu poate fi vorba că el ar fi vrut războiul. Chiar și oferta Lotaringiei, făcută prin intermediul contelui de Artois, nu a putut să-l clatine pe împărat în atitudinea sa. La începutul anului 1792 el a trebuit să recunoască, însă, că Revoluția nu se terminase încă, iar când perechea regală a fost arestată, se pare că și el a început să se gândească la o acțiune militară împotriva Franței. Moartea sa neașteptată de la 1 martie 1792 a smuls, însă, Austriei acest suveran de nădejde și atât de capabil politicește într-un moment cât se poate de neprielnic. Au umblat zvonuri despre un atentat al iacobinilor sau francmasonilor, bănuielile acestea fiind nefondate; împăratul a murit probabil în urma unei pleurezii.

LUPTA ÎMPOTRIVA FRANȚEI REVOLUȚIONARE. PRIMUL RĂZBOI DE COALIȚIE (1792—1797)

Moartea împăratului Leopold a marcat în câteva privințe o dată foarte importantă din istoria austriacă: sfârșitul unei jumătăți de veac de reforme statale în spiritul absolutismului luminat de esență austriacă, al căror început se situează însă în vremea unei suverane străine sau refractare ideilor iluminismului. A trebuit să se lupte împotriva unor rezistențe conservatoare, reușindu-se totuși o reformare esențială a statului. Acum a venit rândul ideilor de la 1789 — întărite de forța ofensivă nimicitoare a armatei Franței revoluționare — cu care trebuia să se măsoare; lupta se dădea pentru menținerea vechii ordini a Europei monarhice, din care cauză elementele conservatoare din Austria au început să recâștige ceva din ponderea de odinioară. Acestor elemente trebuie să li se atribuie și noul suveran, chiar dacă din imaginea de caracter a lui Francisc al II-lea (1792—1835) nu absentează defel și trăsăturile inspirate de iosefinism. Fiul mai mare al lui Leopold, căruia i-a revenit domnia, se distingea prin putere de voință, rezistență și o conștiință lucidă a sarcinilor sale; din punct de vedere al însușirilor spirituale ale personalității sale el era însă departe de a atinge nivelul unchiului și tatălui său; și frații săi mai mici, Carol și Ioan, erau net superiori lui Francisc în ceea ce privește talentul, imaginația și receptivitatea pentru lucrurile și ideile noi. În calitatea de conducător politic (ministrul cabinetului), împăratul Francisc l-a numit pe contele Francisc de Paula Colloredo-Wallsee, fostul său dascăl (Ajo).

Curând după schimbarea de domnie, declarațiile de război ale adunării naționale franceze au poposit la Viena și Berlin, ele fiind precedate de niște note franceze deosebit de agresive. Acțiunea fusese inițiată de partida girondinilor, ale cărei seriozitate și cinste erau de pe atunci îndoielnice în ochii parizienilor, girondinii intenționând, prin aceste declarații de război, să abată nemulțumirea maselor împotriva inamicului extern. Primele acțiuni ale armatelor revoluționare nu au fost încununate deloc de succes, atacurile asupra fortificațiilor de la granița belgiană fiind respinse. Ca urmare, la curțile din Europa Centrală s-a crezut că acest război va fi o plimbare militară a trupelor experimentate austro-prusace la Paris; Rusia și Sardinia s-au aliat coaliției fără să participe efectiv la lupte. Un manifest nechibzuit al aliaților, în care se enunțau măsuri de represalii extreme, a

sporit decizia de rezistență a populației franceze pecetluind, în plus, și soarta familiei regale. După canonada de la Valmy, oastea aliată s-a retras în septembrie 1792; francezii au putut trimite forțe mari asupra Belgiei, pe care au cucerit-o în urma victoriei de la Jemappes (6 noiembrie 1792); și teritoriul german din stânga Rinului a fost pierdut cu iuțeală. Europa conservatoare își dovedise slăbiciunea lamentabilă față de Franța revoluționară.

Continuarea războiului a relevat fisuri tot mai crescânde în alcătuirea coaliției, căreia i se alăturase în urma declarațiilor de război ale Franței și Anglia, Spania și Olanda. Când în ianuarie 1793, Prusia și Rusia s-au înțeles asupra celei de a doua împărțiri a Poloniei nesocotind Austria, la Viena a început o schimbare de orientare. Francisc de Thugut, care se impune de pe acum ca „director al afacerilor externe“ era un adversar implacabil al Prusiei; în această privință el era, așadar, un continuator al lui Kaunitz, dar acestui parvenit ambițios îi lipsea cu desăvârșire marea linie a bătrânului cancelar de stat, care va muri, de altfel, peste un an. Atacurile pătimașe declanșate de Heinrich von Sybel acum un veac împotriva politicii lui Thugut, nu sunt însă întru totul îndreptățite fiind înainte de toate dictate de tendința de a justifica la rândul său poziția cu totul neîmbucurătoare a Prusiei în timpul primului război al coaliției. În primăvara lui 1793 s-a ajuns, vremelnic, la o schimbare militară favorabilă în războiul împotriva Franței, iar după victoria de la Neerwinden (17 și 18 martie 1793) austriecii au intrat din nou în Belgia. Comandantul francez Dumouriez atât de presat și șicanat de către comisarii convenției naționale a trădat trecând de partea austriecilor. Și situația de la frontul renan nu era nefavorabilă aliaților. În plus, Republica Franceză era amenințată în interiorul ei de către marea răscoală populară din Vendée și de unele răzmerițe din sudul țării. Acum însă, Franța revoluționară a aruncat armate noi în luptă în urma decretării „ridicării în masă“ /*levée en masse*/ de către ministrul de război Carnot; austriecii au fost bătuți la Wattignies (15 și 16 octombrie 1793) și în vara următoare la Fleurus (26 iunie 1794). Cetățile belgiene au trebuit să fie abandonate iar Thugut a ordonat chiar retragerea pe malul drept al Rinului. Vechiul plan al politicii austriece de a schimba Belgia cu Bavaria fusese de curând reactivat, dar împiedicat de aliați, mai ales de către Marea Britanie; se pare chiar că Thugut, retrăgându-se din Belgia, a vrut să lovească îndeosebi acest stat. Cu Prusia, însă, s-a ajuns la o

ruptură deschisă, când, în urma înăbușirii răscoalei patriotice conduse de Tadeusz Kosciuszko, chestiunea polonă a redevenit actuală. De data aceasta, Austria și Rusia s-au înțeles pentru o acțiune comună; la 3 ianuarie 1795, ambele puteri au încheiat un tratat privind cea de-a treia împărțire a Poloniei, care prevedea și pentru Prusia o parte corespunzătoare. Regatul nord-german s-a simțit însă ofuscat de către acțiunea separată a Vienei și St. Petersburgului retrăgându-se din coaliție. La 5 aprilie 1795 Prusia a încheiat cu Franța pacea de la Basel, în baza căruia malul stâng al Rinului a fost sacrificat în favoarea Franței chiar și un război prusaco-austriac nu părea exclus pe atunci. Spania s-a retras și ea din luptă; Olanda a devenit un stat vasal Franței sub denumirea de Republică Batavă.

În privința marcării teritoriale dinăuntrul spațiului polon s-a ajuns în cele din urmă la o înțelegere. Austriei i-a revenit atunci regiunea din jurul orașului Cracovia și o fâșie largă denumită „Galiția apuseană" situată de-a lungul râurilor Pilica, Vistula și Bug, cu orașele Lublin, Cholm și Sandomir. De acum, însă, Austria a trebuit să lupte singură pe Rin, sprijinită fiind doar de micile state din Germania de sud; totuși generalii austrieci Wurmser și Clerfayt au obținut, în anul 1795, câteva victorii; voința de luptă a coaliției austro-britanico-rusească a crescut temporar. În anul 1796 decizia a venit însă în favoarea Franței. Pe scena de război din Germania de sud, arhiducele Carol a rezistat ofensivei franceze; în bătăliile de la Amberg (24 august) și Würzburg (3 septembrie 1796) a fost respinsă armata lui Jourdan; în fața apropierii unei alte armate franceze sub comanda lui Moreau, Bavaria a încheiat, însă, un armistițiu cu Franța. Principalul teatru de război a devenit acum Italia, unde Napoleon Bonaparte, al cărui geniu militar se confirma tot mai strălucitor, i-a obligat pe sarzi să iasă din coaliție și unde i-a izgonit aproape complet pe austrieci din Lombardia. Puternica fortăreață a Mantovei a fost apărată cu tenacitate de generalul Wurmser, rechemat în Italia; ea a trebuit să se predea însă francezilor la 14 ianuarie 1797 în urma înfrângerilor grave de la Castiglione, Bassano, Arcole și Rivoli. În fața acestor dezastre, dar și din motive de politică internă, poziția aliaților Austriei a început să devină nesigură, ezitantă; în fața acestui adevăr, faptul că Thugut a respins primele tentative pacifiste ale adversarului, a fost de-a dreptul de neînțeles. Când însă trupele lui Napoleon au intrat în țările Alpilor Răsăriteni, contingentele recrutate la

repezeală au venit prea târziu pentru a putea stopa inamicul. Cei doi comandanți supremi, Napoleon și arhiducele Carol au încheiat la Leoben preliminariile de pace (18 aprilie 1797), urmate, la 17 octombrie, de pacea de la Campo Formido (așa e corect și nu Campo Formio) lângă Udine.

Austria a trebuit să renunțe la Belgia și Lombardia, acceptând și cedarea malului stâng al Rinului. Pe de altă parte ea a primit orașul Veneția și o mare parte a teritoriului continental al Republicii, apoi Istria și Dalmația. În vestul Italiei superioare s-au constituit două state-satelite ale Franței, anume Republica Ligurică și Republica Cisalpină. Încheierea păcii dintre Reichul romano-german și Republica Franceză urma să se facă la un congres la Rastatt; cu Breisgau-ul austriac urma să fie despăgubit ducele de Modena.

Duritatea luptei împotriva Franței a avut și consecințe pentru politica internă austriacă. Poliția specializată urmărea adepții camuflați ai revoluției; în anul 1794 s-a descoperit la Viena „conjurația iacobină", membrii ei proveneau, în parte, din cercurile de vază ale societății; ei au fost condamnați la moarte sau la ani grei de temniță. Învățământul, presa și asociațiile au fost foarte amănunțit supravegheate; abia dacă se mai putea vorbi de o „opinie publică", întrucât fiecare se sforța să evite orice bănuială. Și la Budapesta se ajunsese la o conspirație, stinsă în sânge. Pe de altă parte, participarea țăranilor tirolezi la lupta împotriva invadatorilor francezi (bătălia la Spinges, 2 aprilie 1797) și succesul contingentului țării din 1797 arătase că o parte a populației era însuflețită de un spirit patriotic de sacrificiu; regimul bănuitor și lipsit de idei nu părea însă în stare să exploateze această mentalitate colectivă în folosul statului.

DE LA CEL DE-AL DOILEA LA AL TREILEA RĂZBOI DE COALIȚIE (1799—1805)

Congresul de la Rastatt, convocat încă în anul 1797 cu scopul pacificării generale s-a soldat cu un eșec; emisarii francezi au tergiversat consfătuirile, exploatând la maximum neînțelegerile dintre Austria și Prusia; ei au intrat în legătură și cu nemulțumiții din Polonia și Ungaria; o atitudine deosebit de provocatoare a adoptat-o și generalul Bernadotte, ambasadorul francez de la Viena. Pe de altă parte, forțele Franței păreau sleite și dispersate în urma expediției în Egipt a lui Napoleon, Anglia încercând să

pună pe picioare o nouă coaliție europeană antifranceză. Un atac precipitat al trupelor napolitane s-a soldat însă cu un eșec total; francezii au ocupat porțiunea continentală a Regatului celor două Sicilii proclamând Republica Partenopeană; și pe frontul renan francezii au reluat ostilitățile; ambasadorii lor au zăbovit cât mai mult cu putință în zona de desfășurare a trupelor austriece. Ei au fost surprinși la 28 aprilie 1799 întrucât își amânaseră excesiv plecarea, doi dintre negociatori fiind uciși; această afacere, rămasă până astăzi incomplet elucidată, a fost probabil fapta unor husari unguri, care au primit poate un ordin de la vreo comendatură militară, de a sechestra documentele ambasadorilor întrucât exista bănuiala că printre acestea se aflau și materiale de spionaj; husarii trebuiau să le facă o petrecanie ca să-i țină minte pe veci. Guvernul austriac nu a fost, în nici un caz, implicat în „uciderea ambasadorilor de la Rastatt" / „Rastätter Gesandtenmord" /.

Cel de-al doilea război de coaliție a debutat destul de favorabil pentru aliați. În Germania de sud, arhiducele Carol a repurtat, în martie 1799, două victorii la Ostrach și la Stockach asupra vechiului său rival Jourdan, iar în iunie a bătut o altă armată franceză, sub comanda lui Masséna, la Zürich. Și în Italia, unde o oaste rusească sub Suvorov îi sprijinea pe austrieci, coaliția a operat deocamdată cu succes, luptele de la Cassano, pe Tidone și pe râul Trebbia, precum și marea bătălie de la Novi (15 august 1799) soldându-se cu victoriile aliaților. Planurile politice și militare divergente ale aliaților au perturbat însă continuarea colaborării și din nou s-a dovedit extrem de îngrijorător felul lui Thugut de a-i trata pe aliați, mai ales atunci când era vorba de un autocrat ușor irascibil și foarte bănuitor cum era țarul Pavel, și când nici Suvorov, cu aptitudini militare certe și recunoscute nu era prea dispus la operații comune. Intenția abia mascată a lui Thugut de a anexa teritoriile recucerite ale Piemontului a dus la discordanțe; o schimbare nefericită a planului de război a oferit francezilor o nouă superioritate militară. După o traversare obositoare a Alpilor, Suvorov, trimis în Elveția, a sosit totuși prea târziu cu trupele sale pentru a putea împiedica înfrângerea unui alt comandant rus, Korsakov, la Zürich; trupele rusești ș-au retras în Germania de sud, fiind, în cele din urmă, rechemate de către țar; Rusia a ieșit din coaliție în octombrie 1799.

Între timp, Napoleon se înapoiase din Egipt; lovitura de stat reușită din 18 Brumaire (9 noiembrie 1799) i-a asigurat o poziție de forță superioară

în calitatea sa de consul. Intervenția sa pe frontul italian a dus la o nouă schimbare, el cucerind Milanul și în cele din urmă a câștigat și bătălia decisivă de la Marengo cu toate avantajele considerabile ale austriecilor sub comanda lui Melas[1] din prima parte a bătăliei; ajutoarele franceze comandate de generalii Desaix și Kellermann au sosit însă la timp contribuind decisiv la această victorie (14 iunie 1800). Austriecii s-au retras dincolo de Mincio; pe scena de război nord-italiană s-a ajuns apoi la un armistițiu. În Germania de sud, luptele au continuat; după tratative de pace eșuate, francezii comandați de Moreau au obținut victoria decisivă la Hohenlinden (3 decembrie 1800) asupra armatei austriece aflată sub comanda supremă nominală a arhiducelui de 18 ani Ioan; austriecii au trebuit să se retragă din Bavaria până dincolo de Enns. Acum s-a ajuns la Lunéville în Lotaringia la tratative care s-au soldat la 9 februarie 1801 cu semnarea acordului de pace. Prevederile erau suportabile pentru Austria nedeosebindu-se prea mult de cele din anul 1797. Cedarea malului stâng al Rinului a fost pecetluită, posesia teritoriilor venețiene confirmată. Ducele de Modena a căpătat Breisgau și Ortenau, ducele de Toscana fiind înzestrat cu Salzburg (inclusiv Berchtesgaden). Electorii germani urmau să fie despăgubiți pentru pierderile de la stânga Rinului cu resturi teritoriale dinăuntrul Reichului, ceea ce s-a petrecut într-adevăr sub oblăduirea Franței și Rusiei în cadrul acordului principal al deputaților Reichului (1803); Austria a pierdut în stânga Rinului doar micul comitat Falkenstein; în schimb ea a dobândit teritoriile principatelor eclesiastice Trient și Brixen, care însă *de facto* erau considerate de mult ca părți ale Tirolului.

În oficiile centrale vieneze s-a ajuns acum la câteva schimbări personale corespunzătoare noii orientări a politicii externe dictate de mersul nefavorabil al războiului. Locul dușmanului francezilor și prusacilor Thugut a fost luat de contele Ludovic Cobenzl, pe când Colloredo a fost confirmat în funcția sa. Ambii bărbați de stat s-au aflat de la început sub impresia și sugestia puterii superioare a Franței, operând mai întâi foarte

---

[1] Generalul de cavalerie, baronul Michael von Melas era sas, originar din Roadăș, unde s-a născut la 13 mai 1729; a murit la 31 mai 1806 la Elbe-Teinitz; după Marengo și armistițiu, Napoleon, recunoscând vitejia sasului, a donat lui Melas o sabie valoroasă scriindu-i următoarele rânduri: „Vă rog, stimate general, să-mi permiteți să vă ofer o sabie pe care am cucerit-o de la barbarii din Egipt și s-o acceptați ca o dovadă a considerației excepționale pe care mi-a inspirat-o vitejia dovedită de armata Dumneavoastră pe câmpul de bătaie de la Marengo." — *n. tr.*

precaut. Un lucru pozitiv a fost numirea arhiducelui Carol ca președinte al Consiliului Aulic de Război, în care calitate a întărit armata prin măsuri corespunzătoare; locul unei numiri viagere în funcțiile centrale de până acum a fost luat de o angajare pe 10 până la 14 ani. Un nou oficiu central, ministerul de stat și de conferințe, trebuia să coordoneze administrația; și finanțele și conturile au fost reorganizate fără ca să se ajungă însă și la o îmbunătățire reală a situației financiare atât de delicate în urma cheltuielilor considerabile de înarmare și de război. După un deceniu de reforme administrative puțin planificate (mai întâi în 1792, apoi în 1794, în fine în 1802) Viena s-a îndepărtat din nou de tendințele centralizatoare ale deceniului iosefinist. Supravegherea strictă a vieții publice de către poliție și cenzura au continuat netulburate.

În continuarea tratativelor de la Lunéville se încercase și aplanarea conflictului franco-britanic. Pacea de la Amiens (1803) a durat, însă, numai un an; la reizbucnirea luptelor, Anglia s-a străduit să mobilizeze din nou aliați de pe continentul european; ea a găsit, mai întâi, în Rusia o rezonanță favorabilă, mai ales după încoronarea lui Napoleon ca împărat al francezilor, ceea ce l-a supărat nespus pe țarul Alexandru. Cu totul altfel s-a comportat curtea de la Viena, unde demnitatea imperială a lui Napoleon a fost considerată ca o consecință consecventă a faptelor și a poziției excepționale reale a primului consul, dar și ca un rezultat pozitiv marcând depășirea revoluției. Pe de altă parte, avansarea Franței la Rin, eliminarea principatelor eclesiastice atât din colegiul electorilor cât și din consiliul princiar al Reichului au avut drept rezultat o majoritate protestantă decisivă; în atari condiții, alegerea unui Habsburg ca împărat romano-german devenise problematică și nesigură; la acestea se adăuga hegemonia franceză și pericolul unei desființări definitive a Reichului. Ca atare la curtea vieneză s-a luat în considerare instituirea unei demnități imperiale ereditare proprie Casei de Habsburg, care trebuia să fie egală, cel puțin în privința rangului, noului imperiu francez și care trebuia să fie mai puțin periclitată decât Imperiul romano-german. Un memoriu al contelui Cobenzl către împăratul Francisc era redactat exact în acest sens. Noul titlu imperial urma să se refere la totalitatea țărilor habsburgice. La 10 august 1804 împăratul Francisc a comunicat unei adunări de înalți demnitari de stat hotărârea sa de a adopta titlul de „Împărat al Austriei“; ziua următoare s-a publicat patenta imperială respectivă iar la 7 decembrie 1804 a avut loc proclamarea într-o formă solemnă; la o încoronare s-a

renunțat. Titlul imperial se referea implicit la Ungaria, dar s-a declarat că privilegiile și constituția țărilor nu vor fi atinse tocmai pentru a se respecta sensibilitățile naționale și de stări. Calea aleasă a fost, din punct de vedere juridic, desigur discutabilă; pe de o parte, dietele din țările ereditare nu au fost consultate în vederea aprobării acestei măsuri; apoi și constituția Sfântului Imperiu Roman a fost lezată prin nesocotirea electorilor și a dietei imperiale; e drept că s-a încercat menținerea unor legături și lianți. Emblema austriacă de la 1804 purta încă coroana imperială romană; culorile negru-galben (negru-auriu) erau aceleași ca ale Reichului, și vulturul bicefal era preluat din stema Reichului; de altfel, Francisc al II-lea a mai purtat coroana imperială romano-germană; abia după o nouă înfrângere pe câmpul de luptă, această coroană s-a pierdut, cu aceasta bătând și ora dispariției acestui imperiu.

Așa cum s-a mai spus, Austria se distanțase deocamdată de politica de alianțe a Angliei, dar trebuia să se aștepte la acțiuni franceze în Italia, în plus, chiar înăuntrul țării exista o partidă puternică favorabilă războiului cu Franța, ea reușind în cele din urmă să-l câștige pe împărat de partea ei, pe când arhiducele Carol era foarte sceptic în privința perspectivelor de succes. În august 1805 Austria a aderat la coaliția anglo-rusească, căreia i s-a alăturat și Suedia. S-a sperat și la aderarea Prusiei. În realitate, cel de-al treilea război de coaliție a fost purtat cât se poate de nefericit.

În Germania de sud, statele Baden, Württemberg și Bavaria au trecut de partea lui Napoleon, care a sosit, din lagărul său de la Boulogne, mult mai repede pe teatrul de război decât se aștepta. E drept că comandantul austriac, generalul Mack, a trecut prin Bavaria până la linia râului Iller, dar el a fost ocolit de Napoleon și, după ce a ratat posibilitățile de retragere, a fost obligat să capituleze la Ulm, predându-se împreună cu 23 000 de soldați (20 octombrie 1805). Față de acest dezastru nu a mai contat faptul că arhiducele Carol a putut să respingă pe frontul italian la Caldiero ofensiva oastei lui Masséna (29—31 octombrie 1805). Trupele lui Carol și contingentele destinate apărării Tirolului comandate de arhiducele Ioan au fost chemate pe frontul Dunării, unde au sosit însă prea târziu pentru a putea împiedica ocuparea Vienei de către Napoleon (13 noiembrie 1805) și trecerea sa peste Dunăre. Între timp o oaste rusească sub comanda lui Kutuzov intrase în Moravia după o bătălie victorioasă la Loiben.

În ciuda accidentelor incipiente situația aliaților nu era deloc disperată, fiind cu ceva superiori numericește lui Napoleon și putând aștepta

întăririle rusești și austriece sub comanda arhiducilor Carol și Ioan. Napoleon era departe de bazele sale de operații; în plus nu prea era pregătit pentru o campanie de iarnă. Pe deasupra se conta și pe intervenția Prusiei, tare necăjită din pricina lezării teritoriului său din principatul Ansbach-Beyreuth, încheind cu Rusia tratatul de la Potsdam. Ambiția militară prostească a țarului Alexandru a dus la îndrăzneala austriecilor și rușilor de a se hazarda, încă înaintea sosirii întăririlor, în „bătălia celor trei împărați" de la Austerlitz, care s-a soldat, la 2 decembrie, cu o gravă înfrângere a aliaților.

După bătălia de la Austerlitz, țarul Alexandru a abandonat Austria soartei sale și s-a înapoiat în Rusia; fără îndoială că o altă atitudine a Austriei ar fi ferit-o de cedări teritoriale de amploare. Împuternicitul prusac Haugwitz a încheiat cu Napoleon tratatul de la Schönbrunn, în baza căruia statul Hohenzollernilor a primit în schimbul cedării principatului Ansbach-Beyreuth Hanovra ocupată de francezi. Acum, Austria era complet izolată trebuind să accepte la Preßburg condițiile apăsătoare de pace ale lui Napoleon: Veneția, Istria și Dalmația au revenit nou înființatului regat al Italiei; în Germania de sud, restul Teritoriilor avansate, în mare parte posesiuni habsburgice străvechi, a trebuit să fie cedat aliaților germani spre marea nemulțumire a populației din aceste Teritorii avansate; în plus, Bavaria s-a mai ales și cu Tirolul (împreună cu Vorarlberg, Brixen și Trient), în schimb, ca un surogat modest pentru pierderile mult mai considerabile ca întindere teritorială, Salzburgul cu Berchtesgaden au revenit Austriei. Arhiducele Ferdinand de Habsburg-Toscana, de curând instalat la Salzburg, a fost despăgubit cu arhiducatul de Würzburg. La traducerea în practică a prevederilor tratatului de pace a avut loc un incident neplăcut, când forțele maritime rusești, sprijinite de bande muntenegrene, s-au instalat la Cattaro, care a putut să fie predat de aceea abia cu mare întârziere francezilor.

Consecințe nemijlocite ale înfrângerii austriece au fost transformările profunde din Germania. Sub influența ultimului elector eclesiastic al Germaniei, principele-primat, Karl Theodor von Dalberg, Napoleon a intenționat o vreme să se autoîncoroneze ca împărat romano-german, reînnoind astfel imperiul lui Carol cel Mare, întruchipat prin stăpânirea Franței, Germaniei și Italiei. Această intenție a fost dejucată în urma poziției de expectativă adoptată de curtea de la Viena, nedispusă să depășească pre-

vederile păcii de la Preßburg. În această situație, Napoleon a ordonat formarea Uniunii Renane /Rheinbund/, ai cărei membri au proclamat ieșirea din Reich. În fața acestei evoluții și după amenințări violente din partea lui Napoleon, Francisc al II-lea a depus la 6 august 1806 coroana imperială romană, anunțând, totodată, desființarea „Sfântului Imperiu Roman /de Națiune Germană/".

Acest stat întemeiat în urma încoronării imperiale a lui Otto I în anul 962 era lipsit de mult de orice putere politică, sau chiar militară. Devenit ocazional chiar obiect de ironii și batjocură, acest stat a fost totuși adânc înrădăcinat în cugetul și simțirea germanilor, iar lichidarea sa fără milă sub presiunea ultimativă din partea unei puteri considerate demult ca fiind „dușmanul de moarte", a contribuit la aprinderea unei conștiințe naționale germane mult mai pronunțate decât vreodată pe vremea ființării vechiului Reich, a cărui restaurare va deveni curând țelul nostalgiei mistice a romantismului german.

În același an și în următorul (1806/07) Prusia a suferit o înfrângere gravă în urma unei campanii rapide și energice a lui Napoleon și în ciuda unui sprijin rusesc întârziat. Urmarea au fost condiții de pace nimicitoare: aproape toate teritoriile de la apusul Elbei au fost pierdute, armata a trebuit să fie redusă foarte mult, garnizoanele franceze au ocupat principalele locuri întărite. Împăratul Francisc a refuzat atunci oferta, poate nu prea serioasă a lui Napoleon, a retrocedării Sileziei ca prețul unei alieri a Austriei cu Franța; înaintea hegemoniei franceze atât interesul Austriei cât și cel al Rusiei era ca Prusia să nu fie complet distrusă. Pe de altă parte Austria respinsese atât propuneri de alianță ale Prusiei cât și pe cele ale Rusiei. După pacea de la Tilsit, Austria a fost în cele din urmă obligată să participe la blocada continentală instituită de Napoleon împotriva Angliei; oricum ar fi, această măsură va avea urmări pozitive pentru industria indigenă al cărei concurent principal fusese astfel eliminat.

RĂZBOIUL DIN ANUL 1809 ȘI LUPTA DE ELIBERARE A TIROLULUI

Începând cu decembrie 1805, politica externă a Vienei o hotăra un nou bărbat, contele Johann Philipp Stadion. Acest aristocrat catolic din Suabia și cu fratele său, înrudit ca mod de gândire, Friedrich Lothar Stadion, a

conferit o nouă trăsătură afacerilor publice ale Monarhiei habsburgice. Originea, precum și imaginea sa istorică despre Vechiul Reich l-au legat foarte mult de acest stat apus; prin înnoirea și întărirea forțelor politice și militare ale monarhiei, el a căutat să creeze premisele care să permită o confruntare cu predominarea lui Napoleon. Ceea ce a impresionat atunci însă a fost rezistența violentă și înflăcărată a poporului spaniol împotriva intervenției samavolnice a lui Napoleon în treburile Peninsulei Pirineilor. Pentru Stadion și cercul său era clar că lupta împotriva Franței trebuia să devină și în Austria o problemă a întregului popor. În persoana silezianului Friedrich von Gentz se afla de mulți ani un publicist versat și spiritual, care trebuia să insufle opinia publică la lupta împotriva lui Napoleon; și ambasadorul Austriei la Paris, contele Klemens Lothar Metternich, care dăduse deja primele dovezi ale talentului său diplomatic neobișnuit, era înclinat spre partida războinică, reprezentată la curte de însăși împărăteasa temperamentoasă Maria Ludowika, cea de-a treia nevastă a împăratului Francisc. Arhiducele Ioan era de asemenea foarte aproape de gândurile și planurile lui Stadion, el sperând mult în urma unei înarmări bine organizate a poporului. În schimb, arhiducele Carol se aștepta la mai puțin de la un astfel de război, cu toate că și armata a fost întărită considerabil și completată de contingente de la țară. Mentalitatea trupei a fost bună, iar soldatul austriac s-a luptat foarte vitejește în anul 1809.

O conferință a politicienilor responsabili a decis în februarie 1809 să se îndrăznească războiul. Destul de repede s-a arătat însă că nu se putea conta pe aliați dacă facem abstracție de Anglia și Suedia mult prea îndepărtată și slabă din punct de vedere militar. Urmărind desigur țeluri proprii, Rusia a trecut de partea lui Napoleon; în atari condiții Prusia și-a declarat neutralitatea, mai ales că precautul Hardenberg luase locul decisului baron vom Stein la conducerea politică. Primul plan austriac de război prevedea o operație-clește dinspre Boemia și Tirol, a cărui răscoală împotriva dominării bavareze nepopulare era în curs de pregătire sub conducerea și cu participarea decisivă a baronului Joseph von Hormayr, fără îndoială capabil dar destul de lipsit de scrupule, și a arhiducelui Ioan. În fapt s-a procedat apoi cu totul altfel. Armata principală, comandată de arhiducele Carol, a înaintat frontal peste Inn, pe când trupele mai slabe sub arhiducele Ferdinand operau împotriva marelui ducat de Varșovia, iar cele de sub arhiducele Ioan luptau în Italia de nord.

Și din nou Napoleon s-a înfățișat neașteptat de repede pe teatrul de război; într-o serie de ciocniri, austriecii au fost respinși în spațiul Regensburgului; curând francezii au intrat în Austria Superioară, unde generalul Hiller le-a provocat pierderi grave în ciocnirea de la Ebelsberg, trebuind în cele din urmă să le lase cale liberă de înaintare. La 13 mai 1809 Viena a fost ocupată de inamic după un scurt bombardament. Pe fronturile secundare, situația era mai favorabilă. Arhiducele Ferdinand cucerise Varșovia, armata lui Ioan l-a respins la Sacile pe viceregele Italiei, Eugen Beauharnais. În Tirol, răscoala populară a lui Andreas Hofer a consemnat la început mari succese chiar dacă trupele austriece trimise în ajutor au operat cât se poate de nefericit. Acum s-a obținut o victorie și pe teatrul principal de război; în bătălia de la Aspern și Eßligen, Napoleon, a cărui armată încă nu încheiase traversarea Dunării, a suferit prima înfrângere din partea austriecilor comandați de arhiducele Carol (21 și 22 mai). E drept că această victorie nu a fost exploatată pe deplin. Napoleon a reușit să concentreze trupe considerabile de întărire, pe când arhiducele Ioan a sosit prea târziu la lupta decisivă de la Wagram după un marș forțat prin Ungaria apuseană, unde a fost reținut de o ciocnire nefericită la Raab. Austriecii erau net inferiori numericește; după două zile de luptă și o rezistență înverșunată (5 și 6 iulie 1809) ei au fost înfrânți. După o altă ciocnire mult mai scurtă la Znaim, arhiducele Carol a încheiat un armistițiu cu francezii. Împăratul Francisc l-a demis pe fratele său de la comanda supremă.

Speranțele într-un sprijin extern fuseseră înșelătoare. Un corp englez debarcat pe continent s-a împotmolit în zona coastelor mlăștinoase ale Țărilor de Jos, decimându-se aici; acțiuni singulare eroice ale unor comandanți neînfricați din Germania de nord, cum ar fi cele ale maiorului Ferdinand von Schill sau ale ducelui Frederic Wilhelm de Braunschweig au eșuat în cele din urmă. Tirolul încă rezista unei superiorități inamice, totuși s-a luat decizia de a încheia pacea. Tratative îndelungate au avut loc la Schönbrunn, ele fiind conduse deocamdată destul de abil de către Metternich, pe când generalii Liechtenstein și Bubna nu au fost tocmai la înălțimea sarcinilor lor diplomatice. În timpul tratativelor încercarea de atentat eșuată a tânărului Friedrich Stapß din Naumburg asupra lui Napoleon a provocat o mare agitație, incidentul contribuind poate la accelerarea încheierii păcii.

Prevederile păcii de la Schönbrunn, semnate la 14 octombrie 1809, erau însă foarte apăsătoare. Noua achiziție a Salzburgului, regiunea Innviertel, chiar și părți ale cartierului Hausruck au trebuit cedate Bavariei. Tirolul Răsăritean, părțile Carintiei la sud de Drava, Craina întreagă, Croația de la sud de Sava au fost împreunate cu Istria și Dalmația, pierdute deja în 1805, sub denumirea de „Provinciile Ilirice" ale Franței. Monarhia habsburgică a pierdut astfel accesul la mare, trebuind, în plus, să mai plătească și o despăgubire de război foarte ridicată; oastea trebuia redusă la un efectiv de 150 000 de oameni.

În baza tratatului de la Schönbrunn, Austria era obligată să abandoneze pe tirolezii care continuau să se bată vitejește; această dispoziție a fost respectată într-un mod care nu onorează deloc curtea vieneză.

Răscoala din Tirol se răspândise cu o iuțeală surprinzătoare. Stăpânirea bavareză era foarte urâtă printre localnici, chiar dacă s-au întreprins și câteva reforme pozitive, cum ar fi bunăoară cea din domeniul finanțelor. Numele Tirol fusese șters; prin măsurile pripite de secularizare au fost profund lezate sentimentele religioase ale populației care a respins și conscripțiile pentru armata bavareză. Purtarea, adesea neîndemânatică, brutală și grosolană chiar, a funcționarilor bavarezi era cu totul nepotrivită pentru câștigarea simpatiilor și prietenilor pentru noul suveran al țării. Cel mai bine s-au obișnuit orășenii de la Innsbruck cu tendințele iluministe, antitradiționale și anticlericale ale guvernării Montgelas, în timp ce țărănimea și majoritatea clerului au rămas indignate. Schimbările operate de bavarezi în constituția și administrația țării au oferit, între altele, pretextul pentru sprijinirea răscoalei de către curtea vieneză înaintea unor rezerve legitimiste exprimate în unele cercuri vieneze influente. Joseph von Hormayr trimitea mereu la formularea „non autrement" /„nu altfel", „neschimbat"/ din tratatul de la Preßburg, cu care însă se dispunea doar ca bavarezii să preia de la austrieci aceste teritorii cu aceleași drepturi și privilegii pe care le-au avut aici și Habsburgii; Hormayr a interpretat, însă, acest pasaj în sensul că bavarezii erau obligați să guverneze „nu altfel" decât o făcuseră Habsburgii, călcând, deci, prin măsurile luate, prevederile tratatului de pace. Pe lângă Hormayr și arhiducele Ioan a jucat un rol însemnat în pregătirea răscoalei; cu Andreas Hofer, proprietarul hanului „La nisip" din valea Passei, s-a elaborat la Viena planul răscoalei populare. Pe lângă Andreas Hofer s-au mai remarcat conducătorii Joseph

Speckbacher din valea Innului și părintele capucin de la Klausen, Joachim Haspinger. De fapt, tirolezii s-au bătut extraordinar sub conducerea acestor căpetenii, cu toate că sprijinul dat de trupele regulate sub comanda general-locotenentului Johann Gabriel Marquis Chasteler de Courcelles nu a adus ușurarea și ajutorul sperat, pentru că bavarezii l-au bătut pe Chasteler la 13 mai 1809 lângă Wörgl. Ca urmare s-a pierdut Innsbruck-ul, pe care tirolezii l-au recucerit în luptele din jurul muntelui Isel din zilele de 25 și 29 mai. Datorită unei samavolnicii a lui Hormayr, la sfârșitul acestei luni s-a aflat în Tirol și conținutul unui mesaj necugetat al împăratului Francisc, conform căruia el n-ar fi dispus să încheie o pace care ar fi smuls Tirolul din trupul Austriei. După victoria de la Wagram Napoleon a putut să expedieze iarăși contingente de trupe mai însemnate în Tirol care au ocupat Innsbruck-ul și alte orașe. Pe deasupra, el a dat dispoziții generalilor săi, să nu manifeste nici un menajament față de localnici, aceste ordine nefiind însă respectate decât în parte. Tirolezii prost informați au considerat acest comportament ca fiind o încălcare a armistițiului. O nouă schimbare a intervenit atunci când tirolezii au nimicit o divizie dușmană în valea Eisack, și anume în „cheile sașilor“ / „Sachsenklemme“ / de la Ladritsch, au decimat o altă unitate franceză la podul de la Pontlatz și au obligat pe mareșalul François Joseph Lefèbvre să elibereze Tirolul după o altă bătălie de la muntele Isel (13 august 1809). Andreas Hofer a devenit comandantul țării. În octombrie, bavarezii au intrat din nou dinspre nord, francezii dinspre sud în Tirol, iar ultima bătălie de la Isel a fost pierdută înaintea superiorității inamice (21 octombrie 1809). O proclamație a francezilor promitea amnistia în cazul depunerii armelor, Andreas Hofer a continuat însă încă câtva timp lupta de rezistența cu succese locale, el fiind derutat de știri contradictorii. În cele din urmă, el a trebuit să fugă; el s-a pitit pe Pfandleralm / pășunea alpină Pfandl / din valea Passei; un țăran care cobora la vale, Franz Raffl, l-a trădat. Hofer a fost prins și după un simulacru de proces de la Mantova și la dorința lui Napoleon, el a fost condamnat la moarte și împușcat la 20 februarie 1810 lângă valul fortăreței. Aceeași soartă a împărtășit-o în aceeași zi la Bozen tovarășul său de luptă Peter Mayr, hangiul „an der Mahr“ / adică al hanului de pe Mahr /, care respinsese toate subterfugiile. Cei doi tirolezi din sud, ca și cei 2 500 concetățeni ai lor de pe ambii versanți ai Brennerului căzuți în luptele din 1791 /97 și din 1809 au fost martiri ai libertății și unității Tirolului. Pentru

a slăbi puterea de rezistență a Tirolului Napoleon a împărțit țara care revenise în întregime Bavariei în anul 1805. Sudul (Welschtirol /Tirolul italian/ și regiunea Bozen) a revenit regatului Italiei, restul (inclusiv Meran-ul și Brixen-ul) a rămas Bavariei. Curând după izbucnirea luptelor, Napoleon se gândise să alipească Tirolul și Vorarlbergul la Elveția; propunerea aceasta a fost făcută starostelui /Altlandammann/ elvețian Hans von Reinhard, care a respins-o însă.

DE LA ÎNFRÂNGERE LA ÎNĂLȚARE. AUSTRIA ÎNTRE FRANȚA ȘI RUSIA

Oricum s-ar judeca greșelile conducerii politice și militare, anul 1809 a dovedit într-un mod impresionant capacitatea de rezistență și voința de sacrificii ale populației Monarhiei habsburgice. Desigur că nu toate regiunile imperiului au participat în egală măsură la lupta de apărare; contingentul relativ cel mai puternic al armatei îl furniza, ca totdeauna începând din zilele Mariei Terezia încoace, granița militară; recrutarea milițiilor locale a găsit un larg ecou în țările germane alpine și dunărene, pe când în unele zone ale Boemiei s-au ivit greutăți; încercările lui Napoleon de a provoca, prin manifeste și foi volante, o răsculare a Boemiei și Ungariei au rămas cu totul fără rezultat, întrucât patriotismul și loialitatea față de împărat mai constituiau lianți puternici ai statului multinațional. Înfrângerea se datora atât faptului că reformele politice ale lui Stadion și cele militare ale arhiducelui Carol încă nu se încheiaseră atunci când s-a îndrăznit reluarea luptei, cât și împrejurării că a trebuit să se lupte singur împotriva Imperiului francez și a sateliților săi. Înfrângerea a dus însă și la uitarea realizărilor poporului și după 1809 principiile absolutismului conservator — care fuseseră o vreme trecute pe un plan secundar — s-au impus din nou cu o autoritate necontestată. Acestor principii s-a simțit îndatorat și noul conducător al politicii externe austriece, contele Metternich. Dacă Austria a putut să ocupe încă o poziție acceptabilă în sistemul politic european, aceasta o datora de fapt în primul rând diplomației abile și precaute a lui Metternich, care a putut consemna un prim succes concret prin realizarea căsătoriei lui Napoleon cu o fiică a împăratului austriac, arhiducesa Maria Luiza. Poziția ambiguă și contradictorie a lui Napoleon ca împlinitorul și groparul Revoluției, ca monarh absolut lipsit însă și de aura

legitimității, pe deasupra și fără vreo speranță de a avea urmași din căsătoria sa cu mult mai în vârsta Josephine de Beauharnais, de care a și divorțat, toate acestea l-au îndemnat pe corsican să tindă spre o legătură cu o dinastie străveche de prestigiu. Când curtea de la St. Petersburg a refuzat orice intenție matrimonială a lui Napoleon, acesta și-a îndreptat privirile spre Viena cerând-o în căsătorie pe Maria Luiza, el fiind ajutat de medierea ambasadorului de la Paris, contele Carol de Schwarzenberg. Cununia religioasă a avut loc la Viena la 11 martie 1810, arhiducele Carol reprezentându-l pe Napoleon; ceremonia s-a repetat în aprilie. Nașterea unui prinț moștenitor la 20 martie 1811 părea să asigure viitorul casei lui Napoleon. Dacă la Viena se sperase într-o atenuare substanțială a condițiilor păcii de la Schönbrunn — Metternich vroia înapoi mai ales Provinciile Ilirice care blocau accesul la Marea Adriatică sau măcar o parte a acestora — Napoleon a spulberat imediat acestea, acordând doar o amânare a plății despăgubirilor de război. Situația financiară a Austriei continua să fie dificilă în cel mai înalt grad, încercându-se, ca și în trecut, să se treacă de crizele de plăți și credite prin emiterea de bani de hârtie /bancnote/. Când însă în anul 1810 circulația bancnotelor a depășit miliardul de guldeni devenise clar ca bună ziua că ele nu mai puteau fi preschimbate la valoarea lor deplină; retragerea lor la o cincime din valoarea lor nominală, ordonată printr-o patentă din 20 februarie 1811, era de fapt recunoașterea falimentului de stat. „Valuta vieneză" a președintelui Camerei Aulice, contele Joseph Wallis, atât de urât din pricina devalorizărilor spectaculoase, nu a dus încă la o îmbunătățire reală, moneda consolidându-se abia după terminarea războaielor napoleoniene. Alianța cu Austria a devenit valoroasă și importantă pentru Napoleon o dată cu pregătirile sale în vederea declanșării luptei împotriva Rusiei. În perioada imediat premergătoare campaniei Marii Armate în Rusia un rol însemnat l-au jucat și problemele atingând Austria, adică fricțiunile marilor puteri în Peninsula Balcanică. În anul 1804 se produsese aici o răscoală a sârbilor aflați sub jugul otoman sub conducerea unui fost caporal al trupelor grănicerești austriece, Gheorghe Petrovici, numit Karagheorghe. Răscoala a decurs la început destul de favorabil: când s-a resimțit din ce în ce mai mult superioritatea forțelor turcești, un grup de răsculați ar fi acceptat un protectorat austriac asupra Serbiei. Napoleon a oprit, însă, o intervenție austriacă, așa încât sârbii s-au adresat Rusiei, aflată din anul 1806 într-un război cu Turcia. Când rușii

au obținut succese militare mai însemnate, Napoleon și-a schimbat atitudinea, dar Metternich s-a temut de noi complicații în Balcani. El s-a pronunțat, în schimb, pentru un sprijin austriac al operațiilor lui Napoleon împotriva Rusiei, care i s-a părut că s-ar putea solda cu succes. Flancul sudic al Marii Armate a fost acoperit de un corp austriac de 30 000 de oameni comandați de principele Carol Schwarzenberg, pe când în nord prusacii îndeplineau o sarcină similară. De la început, Schwarzenberg a fost preocupat să-și cruțe oamenii, el reușind de altfel să-i salveze de catastrofa îndurată de Marea Armată în timpul retragerii ei de la Moscova. La fel de prudent s-a comportat Metternich în fruntea politicii externe austriece. El și-a dat acordul pentru încheierea unui armistițiu cu rușii trecuți din nou în ofensivă (30 ianuarie 1813), dar nu a participat la alianța pruso-rusească încheiată la sfârșitul lui februarie la Kalisch, pe când Marea Britanie și Suedia au intrat numaidecât în această alianță. Tactica de așteptare a lui Metternich a fost criticată aspru îndeosebi din partea istoriografiei prusace, dar trebuie să ținem cont de faptul că Austria a vrut să exploateze la maximum timpul pentru alcătuirea unei oștiri mai puternice și pentru strângerea tuturor mijloacelor financiare disponibile. Metternich a întreprins, astfel, și măsuri împotriva conjurației „Alianței Alpine“ care plănuia o nouă răscoală a Tirolului ce trebuia să tragă semnalul de declanșare a luptei generale împotriva lui Napoleon. Baronul de Hormayr — din nou unul dintre cei mai activi participanți — și colaboratorul său, dr. Alois Schneider au fost arestați, iar arhiducele Ioan, de asemenea compromis, a fost pus sub supraveghere polițienească; de atunci arhiducele nu a mai avut voie timp de câțiva ani să se deplaseze în Tirol; ceea ce a fost un motiv principal pentru care acest Habsburg, atât de binevoitor țărilor alpine și locuitorilor lor, s-a orientat de acum înainte către Stiria care curând va deveni nespus de îndatorată activității sale benefice. Din punctul de vedere al politicii statale, procedeele lui Metternich au fost fără îndoială juste: răscoala din Tirol ar fi dejucat orice posibilitate de colaborare cu Bavaria, care deocamdată își respecta neutralitatea, răscoala ar fi expediat acest stat inevitabil în brațele lui Napoleon, expunând landurile alpine austriece pericolului unui atac-clește dinspre Italia și Germania de sud.

Metternich a propus lui Napoleon și alianței pruso-rusești o mediere înarmată de pace, dar Napoleon nu a fost de acord cu această propunere,

francezii obținând încă succese militare la Großgörschen și Bautzen în mai 1813. Oricum ar fi, Metternich a reușit să-l îndemne pe Napoleon să încheie un armistițiu (Poischwitz, 4 iunie 1813) în timpul căruia cursa înarmărilor a continuat. O întrevedere dramatică între Metternich și împăratul francez a avut loc la Dresda relevând mari divergențe de opinii; congresul de pace convocat, la câteva zile de la această întâlnire, la Praga a decurs fără rezultate întrucât Napoleon nu era dispus să accepte revendicările aliaților. Aceștia cereau lichidarea marelui ducat al Varșoviei, retrocedarea teritoriilor polone și a Danzigului Prusiei, a Provinciilor Ilirice Austriei și desființarea Uniunii Renane.

Termenul armistițiului a trecut și la 11 august Austria a declarat război. Gentz a redactat un manifest de război care a avut efect incitant în ciuda unor intervenții nefericite în textul său operate la sugestia împăratului Francisc. Acum se confruntau armate mult mai puternice decât până acum, aliații având o ușoară superioritate numerică; în plus, calitatea armatei franceze era diminuată în urma pierderilor uriașe suferite în timpul campaniei rusești. Dar și în atari condiții, Napoleon s-a adeverit a fi un comandant de oști excepțional, pe când generalii săi au fost de obicei înfrânți. Printre aliați existau greutățile inevitabile oricărui război de coaliție; acestea au început la desemnarea comandantului suprem. Ambițiile militare ale țarului Alexandru depășeau cu mult capacitățile sale reale, a căror probă o depusese atât de lamentabil în anul 1805; el a revendicat totuși comanda supremă; în cele din urmă aliații s-au înțeles și decis pentru generalul austriac, verificat până atunci cu succes, principele Carol de Schwarzenberg, care, chiar dacă nu poseda vreun talent militar neobișnuit, a știut cum să menajeze sensibilitățile capetelor încoronate din tabăra sa, el fiind un diplomat deosebit de abil.

Trupele austriece au operat pe teatrul de război din Germania de nord, sprijinite fiind de contingente rusești și prusace; trupele austriece erau unite cu Armata Boemă comandată de Schwarzenberg urmând să coopereze cu Armata Sileziană condusă de Blücher (prusaci, ruși) și cu Armata Nordului sub comanda lui Bernadotte (ruși, prusaci, suedezi). Napoleon a mai obținut la Dresda în zilele de 26 și 27 august o victorie de apărare asupra lui Schwarzenberg, dar generalii săi au fost învinși la Großbeeren și pe Katzbach de către Armata Nordului și trupele lui Blücher; corpul lui Vandamme a încercat să taie retragerea lui Schwarzenberg, dar a fost

nimicit la Kulm (29 și 30 august); Napoleon fiind obligat să se retragă, el a așteptat la Leipzig marele asalt al aliaților.

„Bătălia popoarelor“ de la Leipzig a durat mai multe zile (14, 16—18 octombrie), soldându-se cu victoria celor trei armate aliate, desfășurarea lor urmând planurile șefului statului major austriac Radetzky. Napoleon a reușit însă să evadeze spre apus și să-și treacă trupele peste Rin. Asigurându-le despăgubiri corespunzătoare pentru retrocedarea Teritoriilor avansate străvechi-habsburgice, bavarezii se alăturaseră aliaților în urma tratatului de la Ried din 8 octombrie. Împreună cu contingente austriece, bavarezii au încercat să blocheze retragerea francezilor, acțiunea încheindu-se cu lupta de la Hanau (30 octombrie 1813). Încă nu se încheiase anul 1813 și generalul Hiller și armata sa bine comandată a Austriei Centrale ocupaseră Provinciile Ilirice și provincia Veneto.

Necesitatea de la ordinea zilei consta acum într-o campanie în Franța pentru a frânge puterea lui Napoleon, care refuzase o propunere de pace foarte avantajoasă, care îi garanta respectarea „granițelor naturale ale Franței“ (Rin, Alpi, Pirinei). Metternich și cu împăratul Francisc l-ar fi menajat cât posibil pe Napoleon, în aceste considerente jucând un rol esențial motive familiare ale împăratului și teama, deloc nejustificată, a lui Metternich de o hegemonie a Rusiei sub a cărei protecție părea să se pună Prusia. În urma unor grave divergențe de opinii printre conducătorii militari ai puterilor aliate, îndeosebi între Blücher și Schwarzenberg, campania din anul 1814 a înregistrat destule eșecuri pentru aliați. În februarie 1814 a avut loc un congres de pace la Châtillon, la care Napoleon a respins oferta granițelor de la 1792; acum aliații s-au îmbărbătat, iar după victoriile de la Bar-sur-Aube (27 februarie), Laon (9 și 10 martie) a urmat lovitura decisivă de la Arcis-sur-Aube (20 și 21 martie 1814). Acum înaintarea asupra Parisului nu mai putea fi oprită. La 31 martie aliații și-au făcut intrarea în capitala franceză. La 4 aprilie Napoleon a abdicat în favoarea fiului său, între timp, însă, omul politic francez numărul unu, Talleyrand, se decisese pentru revenirea Bourbonilor, și înșiși ofițerii superiori s-au dezis de Napoleon. Astfel, el a trebuit să renunțe necondiționat la tron.

Aflată probabil sub o terță influență, Maria Luiza se distanțase de Napoleon în condițiile acestei situații critice, după ce în prealabil ezitase câtva timp. Ducatele Parma și Piacenza, încă din veacul al XVIII-lea un

obiect necontenit de schimburi și despăgubiri dinastice plănuite, i-au fost atribuite ei și fiului ca principat suveran, dar în anul 1817 băiatului i-a fost retras dreptul de succesiune în favoarea Bourbonilor. Cu titlul de duce de Reichstadt el a decedat în anul 1832 la Viena după o viață scurtă și lipsită de bucurii. După moartea lui Napoleon pe insula Sfânta Elena (1821), Maria Luiza s-a măritat cu contele Adam Albert von Neipperg, urmașii lor dobândind titlul princiar Montenuovo.

După scurte tratative purtate în capitala Franței, la 30 mai 1814 s-a încheiat primul tratat de pace de la Paris, în urma căreia Franța a scăpat destul de ușor; chiar și unele cuceriri teritoriale ale Revoluției, înainte de toate Savoia, i-au fost recunoscute. Pentru reglementarea problemelor europene cuprinzătoare s-a decis convocarea unui congres la Viena.

CONGRESUL DE LA VIENA

Alegerea capitalei austriece ca loc de întrunire a celei mai strălucite adunări de suverani și diplomați pe care Europa a cunoscut-o vreodată, a însemnat ea însăși un succes decisiv al politicii lui Metternich, chiar dacă cheltuielile Congresului pretențios (18 septembrie 1814 până la 9 iunie 1815) vor apăsa greu pe bugetul austriac. Printre capetele încoronate prezente țarul Alexandru s-a impus îndeosebi în societate și politică, el fiind de obicei secondat de regele Prusiei, Frederic Wilhelm al III-lea. Președinția conferinței diplomatice o deținea Metternich, ajutat fiind de secretarul său Gentz. Dintre miniștri de externe, Rusia era reprezentată de Nesselrode, Stackelberg și Razumovski, Anglia prin Castlereagh și Wellington, Prusia prin Hardenberg și Wilhelm von Humboldt. Franța a fost reprezentată energic și abil prin Talleyrand. Nu era nici vorbă ca ea să fie tratată ca stat învins, Franța aflându-se curând ca putere pe deplin îndreptățită și recunoscută în cercul marilor puteri. La aceasta au contribuit, pe lângă diplomația abilă a lui Talleyrand, pe de o parte, atmosfera aristocratică, străină oricărei xenofobii, a Congresului, iar pe de alta și îndeosebi contradicția tot mai pronunțată între fostele aliate, care va duce curând la alcătuirea de noi alianțe și fronturi, Austria, Anglia și Franța confruntându-se cu Prusia și Rusia. Dificultățile soluționării problemei saxone și a celei polone duseseră la această încordare a situației la începutul anului 1815, vremelnic

existând chiar riscul izbucnirii unui război. În cele din urmă s-a ajuns la un compromis. Știrea revenirii lui Napoleon de pe insula Elba în Franța a surprins marile puteri deja din nou unite; în timpul intermezzo-ului celor 100 de zile și încă înaintea deciziei armelor de la Waterloo (18 iunie 1815) Congresul și-a încheiat lucrările, actul final fiind semnat la 9 iunie 1815.

În ceea ce privea statul lor propriu, politicieni austrieci credeau că trebuie să fie mulțumiți de rezultatul Congresului; mai puțin bună a fost atmosfera în cercurile mai largi. Cei interesați de problemele politice din teritoriile germane ale Austriei (și întreaga Germanie) au primit cu mare nemulțumire reglementarea problemei germane. Elaborarea unei constituții federative încercase să respecte atât propunerile organizatorice austriece cât și pe cele prusace. Austria urma să ocupe președinția adunării federale de la Frankfurt pe Main în care trebuiau să fie reprezentate 39 de state germane, dar renunțarea la demnitatea imperială romano-germană nu a durut numai spiritele romantice, îndreptate spre trecut. Pentru toți însă era clar că Prusia trebuia să fie legată în gradul cel mai înalt de orice formă a restaurării acestui imperiu. Numai în condițiile unor dificultăți extreme, Metternich reușise să determine statul Hohenzollernilor să renunțe la înglobarea întregii Saxonii, care îi fusese deja promisă, și să asigure o anumită acoperire a graniței de nord a Austriei prin menținerea unei Saxonii înjumătățite. Pe lângă Saxonia, și Bavaria și Hanovra au putut fi mobilizate împotriva pretențiilor hegemoniale ale Prusiei; o tensiune și mai mare a raportului austro-prusac a fost evitată de Metternich. Față de aceste probleme, pentru politicianul cu gândul și raționamentul mereu lucid nu a însemnat aproape nimic faptul că un grup de suverani germani i-a oferit lui Francisc coroana imperială germană și că patrioți de seama baronului vom Stein, care participase la Congres doar ca persoană particulară, cereau cu patimă restabilirea imperiului. Conform intențiilor lui Metternich cuprinse în actul federal, problemele constituționale ale statelor federale urmau să fie soluționate în cel mai bun caz prin restabilirea vechilor constituții bazate pe dietele și stările din principatele germane. În anii de restriște ai luptei împotriva lui Napoleon, popoarele au fost mobilizate și încurajate să nu abandoneze mai ales prin promisiuni constituționale; îndeosebi în Prusia fusese proclamată o asemenea promisiune în toată regula; acum însă s-a încercat să se ducă cu vorba opinia publică referindu-se mereu la instituțiile reprezentative ale stărilor, care avuseseră

cândva o funcție pe deplin justificată în cadrul statului din evul mediu târziu și în epoca modernă incipientă, dar care acum erau complet anacronice și insuficiente.

Pentru realizarea pretențiilor teritoriale, diplomații austrieci au urmărit tendința renunțării la posesiunile externe greu de apărat pentru a dobândi în schimb pentru monarhie o unitate geografică închegată, pe cât posibil rotunjită chiar. Respectând tradiții străvechi-habsburgice, s-a urmărit cu consecvență o asigurare corespunzătoare a stăpânirilor și pozițiilor din Italia. Lombardia, mărită prin anexarea provinciei Veltlin, supusă până acum cantonului Graubünden, și provincia Veneto au fost unificate în Regatul veneto-lombard și anexat nemijlocit Austriei. Mai la sud, Toscana, aflată sub conducerea fratelui împăratului, arhiducele Ferdinand al III-lea, și Modena sub Francisc al IV-lea de Habsburg-Este au devenit mini-state habsburgice avansate teritoriilor habsburgice. La acestea s-au mai adăugat stăpânirile Mariei Luiza din Parma și Piacenza. Statul papal și Regatul bourbonic al celor două Sicilii au fost restabilite; aici s-a ivit o problemă delicată constând în domnia lui Joachim Murat, acel mareșal și cumnat al lui Napoleon, care, ca rege al Neapolelui, se dezisese în 1814 de corsican; în anul următor, însă, Murat, cu totul neîncrezător în puterile întrunite la Congresul din Viena, se aliase aventurii celor 100 de zile. După un atac prin surprindere eșuat asupra Italiei meridionale, redevenită bourbonică, Murat a fost împușcat în octombrie 1815 și prin aceasta și problema delicată mai sus amintită și-a aflat soluționarea.

Metternich proiectase pentru Italia o constituție asemănătoare cu cea a Confederației germane /Deutscher Bund/; trebuia să se alcătuiască o *Lega Italica* / „Liga Italiană" / sub oblăduirea austriacă, dar omul politic nu a reușit să se impună cu acest proiect nici în fața împăratului Francisc și nici în fața principilor italieni; ceea ce a rămas au fost alianțe militare bilaterale și separate. Ar fi fost cu totul realizabil să se imprime Regatului veneto-lombard și Teritoriilor habsburgice avansate acestuia o rațiune de stat habsburgico-italiană sau cel puțin să nu se lezeze conștiința națională a italienilor. Militari și funcționari lucizi și cu judecată, cum au fost mareșalul Bellegarde, urmașul acestuia, generalul Bubna, apoi guvernatorul Milanului, contele Strassoldo, au trimis avertismente stăruitoare în acest sens curții de la Viena; din păcate, împăratul Francisc era inabordabil și inaccesibil acestor alarmări. După el, provinciile italiene trebuiau să

devină „bune austriece" / „gut österreichisch" /, metodele polițienești aplicate pentru atingerea acestui scop au indignat tocmai păturile cultivate, obținându-se exact contrariul a ceea ce se urmărise la Viena.

Bineînțeles că „Provinciile Ilirice" neofranceze au revenit Austriei. După o administrație trecătoare a lor sub denumirea de regatul Iliriei, ele au fost împărțite în fond conform vechilor granițe provinciale. În anul 1816 Metternich intenționase să creeze un regat al slavilor de sud în cadrul monarhiei, căruia urmau să i se subordoneze și Dalmația și Craina, dar și în acest caz el s-a aplecat înaintea rezistenței împăratului, așa încât cea mai mare parte a teritoriilor ilirice au fost redate Ungariei în anul 1822. Dalmația, care în veacurile din trecut a fost un obiect disputat între Ungaria și Republica Veneția, a constituit, împreună cu teritoriul Republicii Raguza, un regat propriu în cadrul uniunii țărilor austriece. Regiunile sud-slave mai treceau deocamdată drept un bastion al loialității față de împărat, semi-soluțiile epocii lui Francisc vor apăsa însă din greu evoluția viitoare.

În nord-estul monarhiei plasa Tarnopol, cedată în anul 1809 Rusiei, a fost realipită provinciei coroanei austriece Galiția și Lodomeria pe când orașul Cracovia și regiunea nemijlocit înconjurătoare au fost declarate republică. Cea mai mare parte a teritoriului locuit de poloni, inclusiv Galiția apuseană luată Austriei încă în 1809 a revenit Rusiei, acestei „Polonii a Congresului" acordându-i-se totuși o autonomie destul de largă.

În fine, țările alpine. Reunificarea Tirolului și a Vorarlbergului cu Austria a fost un lucru de la sine înțeles, de asemenea și părțile cedate ale Austriei Superioare au revenit înapoi. Mai dificilă a fost chestiunea Salzburgului. Singura certitudine era că părțile sudice ale fostului principat eclesiastic trebuiau să revină Austriei pentru a garanta legătura cu Tirolul. O parte a oamenilor politici austrieci, de care se apropia și Metternich, s-au pronunțat pentru rămânerea orașului Salzburg și a împrejurimilor sale la Bavaria. Problema Salzburgului era strâns legată de o altă chestiune datorită interdependenței tuturor problemelor teritoriale din sudul Germaniei, și anume chestiunea Breisgau-ului. Renunțând la Salzburg, Austria urma să recapete cel mai important Teritoriu avansat, adică tocmai Breisgau, de altfel în deplină concordanță cu năzuințele populației de aici. Prin aceasta, Austria ar fi deținut și o poziție însemnată și la granița germană apuseană. A fost luat în considerație și Palatinatul de dincolo de Rin.

Asemenea posesiuni vest-germane trebuiau însă să reînnoiască fricțiunile tradiționale cu Franța, pe deasupra, Breisgau-ul izolat nu putea fi apărat din punct de vedere militar decât foarte greu. Astfel, militarii, conduși de Schwarzenberg, și împăratul, câștigat trecător de partea lor de ei înșiși și de către adversarii personali ai lui Metternich, au fost împotriva acestui plan, sacrificându-se astfel miezul vechilor Teritorii avansate și cu aceasta poziția dinăuntrul fostului Reich, dacă facem abstracție de dreptul de a ține o garnizoană de ocupație în fortăreața federală Mainz. Astfel, Breisgau-ul a revenit Badenului, Palatinatul din stânga Rinului Bavariei; în schimb, Austria a căpătat mare parte din landul Salzburg împreună cu capitala sa, dar fără regiunea Flachgau din stânga râului Salzach, așa-zisul „colț al lui Rupert" / „Rupertiwinkel" / împreună cu orașele Laufen și Tittmoning, ca și fără Berchtesgaden. Până în anul 1848 Salzburgul a fost administrat de către Austria Superioară, o reglementare cu care populația nu a fost deloc mulțumită, chiar dacă a preferat alipirea de Austria soluției bavareze.

Trebuie să li se recunoască politicienilor Congresului de la Viena că au fost ponderați în tratamentul aplicat adversarului învins. Franța a scăpat cu bine și în urma celui de-al doilea tratat de pace de la Paris, ea trebuind să accepte doar câteva corecturi la frontiera germană și belgiană și cedarea Savoiei. În timpul Congresului s-a sugerat, îndeosebi de către baronul vom Stein, ca Alsacia și Lorena să fie date Austriei, pentru care soluție se puteau aduce argumente istorice și dinastice, pe când populația acestor două țări voia să rămână evident de partea Franței; partea austriacă nu a tratat cu seriozitate astfel de propuneri. Austria a renunțat de la început la o redobândire a fostelor Țări de Jos austriece (Belgia și Luxemburg), care au fost unite cu Olanda în „Țările de Jos Unite"; un partid proaustriac foarte puternic din Luxemburg sperase degeaba într-o restaurare a dominației habsburgice.

Dacă trebuie să recunoaștem faptul că puterile victorioase din anii 1814/15 au tratat ponderat Franța, apoi să nu uităm însă și păcatele lor comise prin omisiune, acestea fiind deosebit de evidente. În definitiv nu s-a încercat vreo soluționare serioasă a niciuneia dintre marile probleme, nici a celei germane, nici a celei italiene și nici a celei poloneze. Aspirațiile democratice și naționale ale popoarelor erau străine sau antipatice politicienilor de frunte ai Congresului, respectarea acestora nu li se părea deloc stringentă, pentru că dorința generală de pace promitea liniștea pentru

următorul timp. Vederile conservatoare și creștine trebuiau să contracareze ideile primejdioase de la 1789 și emanațiile lor. Spiritul creștinismului trebuia, cel puțin din principiu, să ghideze politica „Alianței Sfinte", adică a acelei alianțe a păcii universale încheiate la 26 septembrie 1815 mai întâi ca un tratat triplu între împăratul Austriei, țarul și regele Prusiei, la care au aderat curând toate statele europene, cu excepția Angliei care s-a ținut de o parte, și a Porții, sultanului căreia i s-a interzis aderarea pentru că nu era creștin.

POLITICA INTERVENȚIONISTĂ A ALIANȚEI SFINTE ȘI „SISTEMUL METTERNICH"

Politica externă austriacă de după 1815 era cu totul orientată spre o colaborare cu puterile prietene împotriva oricăror mișcări revoluționare din toate părțile Europei. Relațiile cu țarul nu erau însă netulburate, contradicțiile firești dintre Austria și Rusia începând de pe acum să se profileze, întărite fiind desigur de unele resentimente personale. La congresul de la Aachen (1818) s-a ajuns, însă, din nou la o apropiere; înaintea acestei întruniri, în timpul călătoriei împăratului austriac prin Germania apuseană, Francisc a fost omagiat cu entuziasm, aproape demonstrativ chiar, de către populația catolică din Renania. Trupele de ocupație au fost retrase din Franța. Mișcări din Neapole au dus la convocarea congreselor de la Troppau (noiembrie 1820) și Laibach (ianuarie 1821) la care s-a hotărât intervenția trupelor austriece, care a și dus, de altfel, la rezultatele dorite; a urmat o intervenție pe teritoriul Piemontului, toate acestea sporind ura italienilor împotriva Austriei; un alt congres s-a ținut în toamna 1822 la Verona, consacrat mișcărilor revoluționare din Spania și din coloniile acesteia, ocupându-se însă și de problema grecească. Acum, Austria avea de-a face și cu Anglia care, ca și Rusia de altfel, intenționa să sprijine lupta de eliberare a poporului grec, luptă atât de entuziast salutată și admirată și de către opinia publică din Germania; din motive principiale dar și având în vedere consecințele îngrijorătoare ale unei pătrunderi rusești în Balcani, Metternich se opunea unei atingeri a stăpânirii „legitime" a sultanului. Frontiera cu Turcia, o grijă principală seculară a Habsburgilor, i s-a părut conducătorului politicii externe austriece acum „mai sigură decât marea".

Partea adversă a fost însă mai activă și mai puternică. Intervenția deschisă a unei flote anglo-franceze și a unei armate rusești (1827) au dat Greciei libertatea confirmată de congresul de la Londra din februarie 1830.

Hotărârile unor congrese și înțelegerile dintre guverne trebuiau să soluționeze și problemele rezultate din respingerea politicii oficiale de către opinia publică germană și în majoritatea teritoriilor Monarhiei austriece. Festivitatea de pe Wartburg, o demonstrație a gândirii democratice și naționale a studențimii germane (1817), apoi omorârea poetului August Kotzebue, bănuit a fi agent rus, de către un student radical au oferit pretextul dorit pentru consfătuirile din august 1819 de la Karlsbad și pentru Hotărârile de la Karlsbad aprobate și însușite de adunarea federală în ciuda unor slabe rezistențe. Au fost luate măsuri aspre de cenzură și sancțiuni împotriva „asociațiilor demagogice", printre care se socotea a fi mai ales asociațiile de gimnastică și studențești. Comisia centrală de anchetă de la Mainz trebuia să cerceteze amănunțit toate organizațiile subversive. Actul final de la Viena din anul 1820, sancționat de asemenea de adunarea federală, a îngrădit chiar competențele instituțiilor dietale, oricum deja insuficiente, subliniind totodată prerogativele suveranilor. Dacă decretele și interdicțiile pot influența decisiv mersul evenimentelor politice, atunci se întreprinsese oricum tot posibilul în acest sens mai ales că valabilitatea deciziilor de la Karlsbad a fost prelungită în anul 1824 pe timp nelimitat.

Revoluția franceză din iulie (1830) a provocat prima spargere profundă în sistemul conservator european. Ecoul evenimentului a fost și în Austria foarte important, dar puterea de stat a putut să facă față tuturor dificultăților, la fel ca și cea din Germania, unde s-a ajuns doar la demonstrații întârziate și locale, cum ar fi festivitatea de la Hambach (1832) și asaltul necugetat al unor studenți radicali asupra străjii principale din Frankfurt pe Main (1833). În Peninsula Apeninilor, trupele austriece au intervenit la Modena, Parma și în statul papal, unde au avut loc tulburări; răscoala poloneză a fost înăbușită de ruși după lupte violente. În schimb, în Belgia revoluția a învins, forțele liberale câștigând de atunci preponderența în Europa apuseană. Față de această realitate, Metternich a căutat să imunizeze Europa Centrală și răsăriteană față de revoluție printr-o cooperare solidară între Prusia, Rusia și Austria.

După 1830 nemulțumirile și stările de spirit existente din Austria s-au radicalizat și mai mult; în ochii criticilor democrați și liberali responsabilul și vinovatul principal era principele Metternich, care ocupase din 1821 demnitatea de cancelar de stat care de la abandonarea politicii de către principele Kaunitz nu mai fusese reînnoită. Metternich, „principele Mitternacht" / „miezul nopții" / cum îl denumise un joc de cuvinte puțin reverențios, a devenit cel mai urât bărbat de stat, „sistemul Metternich" fiind identificat cu o noțiune colectivă pentru o formă de guvernământ reacționară. Nu fără obiecții violente, Heinrich von Srbik a corectat imaginea tradițională a lui Metternich, alcătuită îndeosebi de Treitschke; marile contururi trasate de Srbik mai sunt și astăzi valabile. În mintea lui Metternich o conciliere între conservatism și revoluție era imposibilă dacă nu existau cumva premise istorice speciale, ca în cazul Angliei; pentru el, ideea liberală prezenta un compromis contradictoriu care nu putea rezista timpului. Metternich a fost necondiționat pentru forma de stat monarhică, în timp ce principiul legitimității, făcând abstracție de decizia în favoarea succesiunii lui Ferdinand I care a fost dictată tocmai de acest principiu, nu a jucat defel rolul noțiunii centrale a gândirii politice teoretice a principelui, rol care i s-a atribuit atât de ușor. După intențiile cancelarului, catolicismul trebuia să fie forța spirituală care să sprijine ordinea existentă. Influența lui Metternich a dus fără îndoială la atenuarea regimului iosefinist aplicat bisericii, chiar dacă el nu a reușit să-și impună planul unui concordat (1816). Catolicismul lui Metternich a fost desigur, în esența sa, încă o emanație a veacului al XVIII-lea, abia sub influența celei de a treia soții, contesa Melanie Zichy-Ferraris și a spiritualității ei mistico-exaltate, catolicismul acesta s-a schimbat probabil întrucâtva. În privința politicii externe Metternich a fost un adept al echilibrului european sub forma pentarhiei; referitor la Germania, el a urmărit o politică de conciliere cu Prusia, reușind, datorită personalității sale superioare, să influențeze decisiv miniștrii Prusiei, Ancillon și Wittgenstein. O organizare mai severă a Confederației germane a fost însă exclusă de către Metternich. Atât datorită talentului său cât și datorită eficienței sale, principele Metternich a fost apreciat mereu mai mult ca diplomat decât prin prisma măsurilor sale de politică internă; el însuși a împărtășit probabil aceleași opinii, exprimându-se adesea că uneori el ar fi condus Europa, nu însă și Austria. Contemporani malițioși l-au și numit, de altfel, „vizitiul Europei". Metternich a stăpânit la per-

fecție arta comunicării umane în privința oamenilor de rangul său sau în cea a capetelor încoronate, pe când el a fost lipsit cu desăvârșire de orice mijloc pentru conducerea și manipularea maselor; de altfel, în anii '40 o diminuare a activității politicianului vârstnic devine din ce în ce mai evidentă, în ultimii ani ai activității sale publice nemaireușindu-i nimic esențial.

FERDINAND I ȘI CONFERINȚA DE STAT. POPOARELE ÎN AJUNUL REVOLUȚIEI

La 2 martie 1835 a murit împăratul Francisc; cu el, mormântul a înghițit o personalitate a unui suveran îndărătnic, nu lipsit însă de importanță. Imaginea legendei patriotice despre „bunul împărat Francisc" nu corespunde însă și realității, monarhul pierzând în ultima vreme mult și din popularitatea sa de odinioară; lui îi plăcuse să se identifice cu statul însuși. Observatorii mai inteligenți au recunoscut repede că fandoseala sa patriarhală nu era tocmai sinceră. Conform ultimei dorințe a lui Francisc și sub influența decisivă a lui Metternich el a fost urmat de fiul său mai mare, arhiducele Ferdinand, complet neînsemnat din punct de vedere al însușirilor spirituale; împotriva acestei succesiuni s-au exprimat numeroase rezerve îngrijorătoare. După dispute îndelungate, îndeosebi între Metternich și contele Francisc Anton Kolowrat, afacerile propriu-zise au fost girate din decembrie 1836 de o „conferință de stat", aflată sub președinția arhiducelui Ludovic, membri permanenți ai conferinței fiind cei doi potrivnici numiți mai sus, apoi prințul-moștenitor (fratele mai mic al suveranului) arhiducele Francisc Carol, a cărui soție temperamentoasă și ambițioasă, Sofia, era o adversară declarată a lui Metternich. Arhiducii Carol (mort în 1847) și Ioan au continuat să fie ținuți departe de guvernare. Ocazional s-a apelat la miniștrii importanți pentru consultările dinăuntrul conferinței. Împăratul însuși abia dacă a intervenit în girarea afacerilor, el acceptând de regulă fără rezerve deciziile conferinței de stat. Astfel, cu lipsa sa de vigoare și minte împăratul oferea probabil cea mai bizară caricatură a unui domnitor „absolut".

Administrația internă, îndeosebi cea a finanțelor, era condusă mai ales de Kolowrat, pe când politica externă continua, și sub noul monarh, să fie

resortul principal al lui Metternich. În conflictul dintre Înalta Poartă și vasalul său rebel, viceregele Mehmed Ali al Egiptului care a devenit o afacere universală, Austria și Anglia s-au pronunțat împreună în favoarea Turciei, respingând Franța, sprijinul principal al lui Mehmed Ali. Revendicarea complet nejustificată a Franței vizând „compensații“ pe Rin a declanșat în Germania o agitație patriotică, criza aplanându-se în cele din urmă pașnic. Mult mai grave pentru monarhie puteau să devină aspirațiile național-polone, care-și aveau ca centru de iradiere mica republică orășenească Cracovia. În februarie 1846 a avut loc o răzmeriță a nobililor din Galiția pe care au înăbușit-o, încă înaintea sosirii trupelor austriece, țăranii poloni și ruteni, temători de restaurarea samavolniciilor oligarhice ale clicii nobiliare; drept urmare, Austria a anexat republica Cracovia cu acordul prealabil al Rusiei și Prusiei. Evenimentele din 1846 au lăsat în urma lor un spin adânc în sentimentul național polon, generațiile de mai târziu nu au vrut și nu au putut să înțeleagă că țăranul polon a preferat stăpânirea cezaro-austriacă unei „independențe“ care i-ar fi periclitat toate cuceririle legislației protecționiste austriece în favoarea agricultorilor. Îngrădiri suplimentare ale raporturilor de servitute și dependență a supușilor au asigurat de acum înainte liniștea în Galiția.

În timp ce în această țară, ideea paralizării tendințelor politice antistatale prin îmbunătățirea materială substanțială a situației păturilor mai largi ale populației părea să se impună, Metternich a eșuat cu aceeași metodă în Italia, cu toate că și aici populația rurală era rezervată față de tendințele și aspirațiile naționale. De altfel poziția populației italiene se caracteriza prin mari deosebiri regionale. Elementele cele mai puternice care se pronunțau pentru independență și care erau în majoritate republicani se aflau în Lombardia, mai slabe erau în Veneto și cel mai nesemnificativ în Welschtirol și în regiunea de coastă. Dintre liniile secundare ale Habsburgilor din Italia, doar cea din Toscana era oarecum susținută de popor datorită administrației ireproșabile practicate de Habsburgi în această provincie.

Mult mai grave pentru existența Monarhiei habsburgice decât aspirațiile popoarelor mărginașe, ca cele ale polonilor și italienilor, precum și cele ale rutenilor și românilor treziți tocmai acum din nou la o conștiință de sine politică, au fost întâmplările în rândurile cehilor și ungurilor. În

Vormärz[1] conștiința de patrie și de țară a mai putut concilia încă pe cehii și germanii din Boemia, fiind o forță eficace, această conștiință rămânând trează, din punct de vedere politic, chiar mai multă vreme în rândurile nobilimii, în rest însă, drumurile ambelor neamuri se vor separa. Cehii doreau o restabilire a dreptului statal boem, anularea evoluției imprimate de deciziile din 1627 (reînnoirea reglementării țării) și din 1748 (oficii centrale comune austro-boeme), ceea ce nu a aflat nici un ecou în rândurile germanilor sudeți. Nici ideile panslaviste, perceptibile mai mult în domeniul literar decât în cel politic, nu au putut exercita vreo forță de atracție asupra germanilor, ele trebuind, dimpotrivă, să le îngrijoreze profund. În schimb s-a recunoscut și salutat renașterea culturală puternică a cehilor, care a consemnat atunci o seamă de capete luminate excepționale, printre care istoricul František Palacky ocupă desigur primul loc. În rândurile slovacilor, ecoul mișcărilor novatoare ale cehilor a fost deocamdată minor; ele ca și tendințele evident panslaviste sunt însă prezente la Jan Kollár, fiul slovacilor și poetul politic conducător al slavilor Monarhiei habsburgice. În rândurile naționalităților Ungariei conștiința statală maghiară, care îi unea cu aspirațiile ungurilor, a fost încă foarte eficientă, desigur în cel mai înalt grad la germanii din Ungaria. Între anii 1835—1840 ungurii reușiseră să impună limba maghiară ca limbă de stat în locul latinei. Mult mai însemnată a fost extinderea națiunii politice asupra întregului popor — această națiune fiind până atunci reprezentată numai de nobilime și cler — extinderea aceasta fiind urmărită și visată de contele Ștefan Széchenyi. Bineînțeles și el s-a pronunțat pentru unitatea țărilor coroanei Sf. Ștefan.

Cea mai puternică idee politică a neamurilor sud-slave (sârbi, croați și sloveni) din Monarhia habsburgică a fost în Vormäz ilirismul propagat de Ljudevit Gaj și de alți conducători; inspirat din numele unei populații străvechi neslave (care jucase un rol și în denumirea Provinciilor Ilirice ale imperiului napoleonian) ilirismul aspira la unirea acestor trei neamuri; intenții și idei asemănătoare ale lui Metternich au eșuat din pricina opoziției împăratului Francisc, ceea ce s-a pomenit de altfel mai înainte. Crearea unei limbi literare comune sud-slave nu a reușit decât în parte, întrucât limba slovenă nu a putut fi cuprinsă; rezervele politice vor fi mai

---

[1] „Premartie", denumire dată perioadei de efervescență revoluționară premergătoare izbucnirii revoluțiilor din martie 1848 — *n. tr.*

puternice apoi la croați care se temeau de o tutelare din partea sârbilor ortodocși, superiori numericește, croații căutând sprijinul Vienei nu numai față de sârbi ci și față de maghiari.

În țările alpine și dunărene germano-austriece ideile liberal-democratice erau foarte răspândite printre membrii burgheziei aflate într-o ascensiune formidabilă; „bine-intenționații" conservatori reprezentau, în aceste cercuri, o minoritate, pe când în țările alpine apusene ei se bucurau de mai mulți adepți. În general, în aceste țări predomina un alt spirit decât în regiunea Vienei. Acesta s-a manifestat bunăoară în anul 1837 când s-a ajuns, mai ales sub influența dietei tiroleze, la expulzarea a câtorva sute de protestanți din valea Ziller, care s-au îndreptat majoritar spre Silezia prusacă. În rest, regimul a adoptat o atitudine foarte rezervată față de cercurile romanticilor catolici care tindeau spre o reînnoire a vieții religioase, așa cum a fost însemnatul cerc vienez din jurul lui Klemens Maria Hofbauer. Din acest anturaj a fost, însă, numit succesorul lui Gentz (mort în 1831) în calitatea de publicist oficios numărul unu al regimului: Karl Ernst Jarcke. Presa dependentă nu a aflat însă decât o rezonanță slabă, în schimb numeroase tipărituri străine au fost introduse clandestin în țară și mai ales pentru că erau interzise ele au fost citite cu entuziasm și transmise mai departe; așa a fost cazul cu critica aspră a cursului oficial din scrierile lui Karl Postl din Moravia de sud care sub pseudonimul de Charles Sealsfield a dobândit curând o notorietate literară (*Austria as it is,* '1828), și cu cele ale baronului Viktor von Andrian-Werburg (*Österreich und dessen Zukunft*, 2 volume, 1842, 1847); acesta a fost cazul însă și pentru câteva pamflete de valoare scăzută. Dacă eficiența în masă a propagandei antiguvernamentale a fost limitată pentru că interesul politic mai stăruitor încă nu cuprinsese toate păturile populare, ea a fost totuși în măsură să sensibilizeze inițiativele revoluționare ale opiniei publice neliniștite de ascuțirea fenomenelor de criză socială care a cuprins în anii '40 proletariatul industrial aflat într-un proces continuu de înmulțire în mediile urbane.

ANUL ASALTULUI

După ce toamna anului precedent s-a aflat sub semnul unor tumulturi ale foamei din pricina recoltelor catastrofale, anul 1848 a debutat extrem

de agitat cu așa-zisul „tărăboi milanez al țigărilor", de fapt o grevă a fumătorilor italieni și patrioți care urma să lovească fiscul austriac. Și în Boemia domnea o atmosferă de criză. Știrea despre revoluția din februarie de la Paris a înflăcărat mai întâi Ungaria, unde Ludovic Kossuth a cerut numaidecât o constituție democratică reprezentativă; și la Viena s-a strigat destul de neînfricat și în dezbateri publice după o „Konstitution", adică o constituție reprezentativă după model occidental. Petiții cu conținut corespunzător au fost adresate curții și oficialităților. Purtarea cea mai temperamentoasă au avut-o studenții, nota lor adresată curții a fost respinsă; drept urmare, ei au decis să se adreseze dietei ce trebuia să se întrunească la 13 martie. O mare mulțime s-a adunat înaintea clădirii dietei din Herrengasse, apoi a intrat în curtea și pe coridoarele clădirii. Medicul dr. Adolf Fischhof a rostit o alocuțiune, s-a dat citire proclamației lui Kossuth. Stările întrunite în dietă, strâmtorate au intenționat să înainteze curții o notă proprie, firește în termeni foarte politicoși și moderați. Întrucât situația părea critică un batalion de pionieri a primit ordin să degajeze Herrengasse. Un ordin regretabil de a trage a provocat numeroase victime; drept urmare s-au ridicat numeroase baricade în centrul Vienei, în mahalale, elemente iresponsabile au dat foc la fabrici, birouri ale poliției au fost asaltate, câțiva funcționari au fost linșați. În fața acestei agravări a situației curtea a căutat să ofere o ofrandă pulsului revoluționar al poporului, soluția aceasta fiind inspirată de arhiducii Ioan și Francisc Carol; de asemenea, și numele soției acestuia din urmă, Sofia, a fost rostit în acest context. Nimic nu putea fi mai popular decât demiterea lui Metternich; nimeni nu s-a dat în lături să sacrifice, într-o formă lipsită de tact și recunoștință, pe acest bărbat de stat care slujise decenii de-a rândul dinastia și statul cu cea mai deplină loialitate, chiar dacă o făcuse în ultimii ani într-un mod destul de nefericit. În rest, curtea ezita între violență și alte cedări. Cetățenii Vienei au instituit o gardă națională, în cadrul căreia studenții formau o Legiune Academică proprie. La 14 aprilie a fost desființată cenzura, o lege a presei trebuia să urmeze. Ministrul poliției, contele Josef Sedlnitzky, și primarul, la fel de urât (poate nu tocmai fără temei) ca și ministrul poliției, Ignaz Czapka, au împărtășit soarta lui Metternich; cei căzuți la 13 martie au fost înmormântați într-o formă solemnă și plină de demnitate, diaconul de campanie al Legiunii Academice, profesorul Anton Füster, un preot

catolic revoluționar, remarcându-se cu acest prilej deosebit de impresionant.

Mișcarea revoluționară de la Viena consemnase așadar succese considerabile, dar nu se putea trece cu vederea că ea era destul de izolată între regiunile germane ale monarhiei, dacă facem abstracție de câteva acțiuni revoluționare de la Graz. În schimb, Veneto-Lombardia a fost cuprinsă din 17 martie 1848 de o revoltă deschisă, care a luat forme îngrijorătoare când regele Carol Albert al Sardiniei a trecut în capul trupelor sale frontiera lombardă la 24 martie. Acum și Tirolul era amenințat, tirolezii germani au trecut la organizarea apărării țării. Victoria defensivă a bătrânului comandant suprem al trupelor austriece de pe teatrul de război italian, mareșalul-conte Joseph Radetzky, de la Santa Lucia (6 mai 1848) a oprit până una alta succesele revoluționarilor italieni, care izgoniseră între timp din principatele lor și pe regenții din liniile habsburgice secundare. În Boemia, în ciuda unor scene întâmplătoare de fraternizare contradicția crescândă dintre germani și cehi a frânat mișcarea revoluționară, aceasta dobândind din ce în ce mai pronunțat caracterul unei mișcări naționale cehești. Și mai critică a fost situația din Ungaria; deocamdată s-au făcut eforturi disperate spre a se ajunge la un compromis, contele-palatin, arhiducele Ștefan Victor a numit un guvern sub contele Ludovic Batthyány, în care Kossuth juca însă rolul conducător. Când acesta și-a manifestat tot mai mult decizia de a smulge Ungaria din întreaga monarhie, s-au ivit numaidecât acțiuni de rezistență, mai întâi printre sârbii din Ungaria de sud aflați sub comanda ofițerului de graniță Stratimirovici; de asemenea și croații conduși de banul lor energic, baronul Jellacic au refuzat ascultarea guvernului de la Budapesta. Și slovacii și românii erau în fierbere.

Între timp, la Viena avusese loc o remaniere a administrației statale, a cărei importanță e cu atât mai mare cu cât ea a supraviețuit anului de asalt. Oficiile aulice, cancelariile aulice și camerele aulice au fost înlocuite cu ministere sau pur și simplu lichidate, locul consiliului de stat și al conferinței de stat a fost luat de consiliul de miniștri. Vechiul adversar al lui Metternich, Kolowrat, aflat la început într-o poziție conducătoare, a demisionat în aprilie 1848 în favoarea ministrului de externe de până atunci, contele Ficquelmont, și baronul Karl Friedrich von Kübeck, care condusese mai întâi finanțele, a demisionat curând. Singurul reprezentant al extremei drepte rămânea de atunci doar ministrul de război, contele Theodor

Baillet-Latour; acest ministru oscila între concesii în favoarea atmosferei populare revoluționare și semi-rezistență. La 25 aprilie, ministrul de interne, baronul Franz Pillersdorf, a proclamat o constituție elaborată după modelul constituției belgiene. Ea era valabilă numai pentru țările nemaghiare, dar nici posesiunile italiene nu au fost pomenite. Reprezentarea poporului trebuia să aibă loc în două camere, alegerile în camera inferioară erau condiționate de o anumită prestație de impozite, pe când camera superioară se compunea din reprezentanți ai marii proprietăți funciare și din membri numiți direct de împărat. Împăratul avea și un drept de *veto* împotriva unor hotărâri luate de ambele camere. Poporul nu era prea încântat de aceste îngrădiri aplicate constituției tocmai cucerite. Ficquelmont a devenit ținta atacurilor dușmănoase și a demisionat la 4 mai. Pillersdorf a devenit succesorul său ca șef al guvernului, el anunțând o nouă dispoziție electorală, la fel de nepopulară. O petiție de asalt al vienezilor revoluționari a silit la 15 mai reședința imperială /Hofburg/ lipsită de apărarea militară, să retragă constituția și să promită un drept electoral general și egal pentru toți. Cercurile de la curte nu au stat însă cu mâinile încrucișate; astfel s-a reușit să-l determine pe împărat să plece clandestin la Innsbruck, unde a fost primit cu entuziasm. La Viena, în schimb, au avut loc manifestații ale indignării micii burghezii, în fondul ei mai degrabă pro imperiale decât antiimperiale; datorită însă unor proclamații prea tranșante, curtea a ratat ocazia unor succese fără lupte și curând după aceasta elementele radicale au recâștigat supremația la Viena. O încercare întreprinsă pentru dizolvarea Legiunii Academice a eșuat, în unele locuri s-a ajuns la schimburi de focuri și la ridicarea de noi baricade. Comitetul binelui public, compus din 20 de membri, a devenit sub conducerea doctorului Adolf Fischhof autoritatea propriu-zisă a capitalei. Această instituție nu a corespuns însă sarcinilor atunci când s-a ajuns, în august, la ciocniri sângeroase, în Prater-ul vienez, între gardiștii naționali burghezi și muncitorii revoltați din pricina unor reduceri ale salariilor. La 8 iulie cabinetul Pillersdorf a demisionat, baronul Anton Doblhoff a preluat la 19 iulie sarcina formării unui nou guvern, care a fost mai pronunțat democratic orientat decât cel precedent, chiar dacă președinția și externele au fost încredințate unui vechi colaborator al lui Metternich, baronul Johann Philipp von Wessenberg, Doblhoff mulțumindu-se cu internele; un membru marcant al noului cabinet a fost ministrul de justiție, dr. Alexander Bach, unul

dintre purtătorii de cuvânt ai revoluționarilor din zilele lui martie, acum însă înclinat din ce în ce mai mult spre dreapta. Acum a fost convocată și dieta imperială constituțională, din care făceau parte reprezentanții diferitelor naționalități și cei ai celor mai felurite orientări politice, moderații având superioritatea numerică în raport cu radicalii. Problema naționalităților s-a relevat de la început în toată acuitatea sa atunci când Fischhof a propus ca limba tratativelor și consultațiilor să fie cea germană; cu toate că nu era vorba și de limba oficială de stat, moțiunea a fost respinsă de majoritatea slavă, dintre care s-au remarcat cehii Palacky și Rieger. Consultațiile privind constituția amenințau să se împotmolească. Consfătuirile au fost înviorate abia atunci când silezianul german Hans Kudlich a ținut, la 26 iulie 1848, o scurtă și cuprinzătoare alocuțiune prin care cerea desființarea raporturilor de dependență țărănească; după discuții aprinse și îndelungate privind despăgubirile seniorale, moțiunea lui Kudlich a fost acceptată în varianta modificată a deputatului Joseph von Lasser (7 septembrie 1848). Cu aceasta țăranii obținuseră ceea ce-și doriseră, interesul lor pentru revoluție, a cărei continuare putea să periciteze cele obținute, a început să se stingă. Între timp curtea se înapoiase la Viena, poziția dinastiei și a întregului sistem monarhico-conservator se întărise, întrucât Radetzky obținuse noi succese pe teatrul de război din Italia; după (prima) bătălie de la Custozza (25 iulie 1848), în care au fost învinși piemontezii, el a putut recuceri Milanul. La scurt timp după aceasta s-a încheiat un armistițiu cu Sardinia (6 august 1848). Încă înaintea acestuia, principele Alfred Windischgrätz luase cu asalt Praga (15 iulie 1848) după tulburări și lupte care au durat câteva zile; Praga fiind cucerită reacțiunea se impusese și în Boemia. Greșeli din partea revoluționarilor, cum ar fi respingerea unei scrisori de mulțumire către armata victorioasă în Italia și deci și împotriva inamicului extern, de către majoritatea dietei imperiale care s-a lăsat antrenată de stânga (13 septembrie 1848) au înrăutățit situația. De altfel atitudinea dietei imperiale nu mai corespundea întru totul opiniei publice a Vienei, ca să nu mai vorbim de restul Austriei germane. Entuziasmul revoluționar al burgheziei avute se răcise deja, sentimentele patriotice au început să predomine. Grillparzer și-a scris poezia omagială dedicată lui Radetzky („Glückauf mein Feldherr, führe den Streich..." — „Noroc, strategul meu, condu bătaia...") iar Johann Strauß, tatăl, a compus marșul

Radetzky. Tirolezii și-au apărat patria cu arma-n mână de cetele invadatoare ale insurgenților italieni.

După nesiguranțe incipiente, fronturile din Ungaria s-au clarificat. E drept că, în controversa dintre guvernul de la Budapesta și croați, curtea de la Viena se decisese deocamdată împotriva banului croaților Jellacic, curând, însă, a rezultat legătura firească între banul credincios împăratului și curtea de la Viena, legătura fiind îndreptată împotriva Ungariei. Pe la mijlocul lui septembrie 1848 croații au pornit împotriva Budapestei; după câteva succese, ei au fost respinși, însă, spre frontiera austriacă. Când ungurii, după o intervenție eșuată la curtea imperială, s-au adresat la 18 septembrie dietei imperiale, ei au fost respinși de către o majoritate compusă preponderent din deputați slavi. Păturile vieneze revoluționare simpatizau, în schimb, cu maghiarii. Această atitudine a dus la un incident sângeros, când la 6 octombrie 1848 batalionul de grenadiri Richter, compus mai ales din soldați recrutați în Austria Superioară, trebuia să plece din Viena spre Ungaria. Populația a încercat să împiedice plecarea în marș, o parte a trupelor s-a răzvrătit, gărzile mahalalelor și Legiunea Academică au intervenit în luptele declanșate pe străzi impunându-se în cele din urmă înaintea trupelor rămase loiale și datorită atitudinii debile a generalului comandant Auersperg. Și gărzile municipale promonarhice au fost învinse, în această acțiune ajungându-se la vărsare de sânge chiar și în interiorul domului Sf. Ștefan, arsenalul curții și ministerul de război au fost luate cu asalt, iar ministrul de război, contele Latour, a fost pur și simplu linșat. Curtea a părăsit din nou orașul deplasându-se la Olmütz; puține zile după aceste evenimente, dieta imperială a fost mutată în orășelul din Moravia Kremsier. Concomitent au început înarmările în vederea luptei împotriva Vienei. Windschgrätz, acum comandant suprem al trupelor imperiale din țările ereditare, și Jellacic au început la 26 octombrie bombardarea capitalei austriece. Aceasta era insuficient înarmată, comandantul orașului, Wenzel Messenhauser, un scriitor talentat, nu prea făcea față sarcinilor sale militare, iar generalul polon Joseph Bem care îl seconda pe comandantul orașului nu se orienta prea bine în acest mediu neobișnuit. S-a sperat și așteptat mult de la un sprijin extern, dar au sosit doar câțiva studenți din Graz și câțiva orășeni revoluționari din Linz. Adunarea națională germană întrunită în biserica Sf. Pavel din Frankfurt a trimis o delegație condusă de Robert Blum ca reprezentant al stângii. La 28 octombrie

Messenhauser s-a decis să ofere capitularea orașului, un acord corespunzător încheindu-se numaidecât; când s-a aflat, însă, că trupe maghiare de despresurare se apropie de oraș, cei asediați s-au decis să continue lupta. Ungurii au fost, însă, respinși de Jellacic la Schwechat, iar la 31 octombrie Windischgrätz a luat cu asalt și centrul orașului. Trupele invadatoare au comis excese îngrozitoare. Și mai regretabilă a fost persecutarea organizată, rapidă și implacabilă a adepților proeminenți ai revoluției. Messenhauser și Robert Blum, a cărui imunitate de deputat a fost ignorată intenționat de tribunalul militar, de asemenea un număr de jurnaliști au fost executați. Conducătorii mai radicali fugiseră în mare parte înaintea sosirii trupelor. Succesul vienez al lui Windischgrätz i-a sporit prestigiul la infinit; nu în ultimul rând datorită lui, cumnatului său, principele Felix Schwarzenberg i-a fost încredințată sarcina formării noului guvern. Schwarzenberg a reușit să găsească colaboratori însemnați, cum ar fi contele moderat conservator Franz Stadion (interne), revoluționarul convertit Alexander Bach (justiție), în fine ministrul comerțului excepțional de dotat, baronul Karl von Bruck, un protestant din Germania apuseană. Și ministrul finanțelor, baronul Philipp Krauß era un specialist excelent. Recunoscând formal și cu fraze goale monarhia constituțională, Schwarzenberg și-a prezentat cabinetul la 27 noiembrie 1848 înaintea dietei imperiale de la Kremsier.

Și o altă chestiune se apropia de rezolvarea ei. Împăratul Ferdinand fusese depășit deja în vremile pașnice de sarcinile sale, cu atât mai puțin s-a dovedit el la înălțimea obligațiilor imperiale în situațiile critice condiționate de revoluție, împrejurări în care a trebuit să se plece mereu înaintea voinței mai puternice a bărbaților din anturajul său, chiar dacă el s-a străduit din răsputeri dovedind în plus o certă sfială față de acte și măsuri de violență. După eforturi îndelungate, presărate de manevre neplăcute de inducere în eroare, s-a reușit totuși să determine pe împărat să abdice. În aceeași zi de 2 decembrie 1848, arhiducele de 18 ani Francisc, un nepot al împăratului din căsătoria arhiducelui Francisc Carol cu prințesa Sofia de Wittelsbach, s-a suit pe tronul habsburgic ca împăratul Francisc Iosif I, ceea ce a fost începutul unei domnii îndelungate, în timpul căreia se va străbate ultima porțiune a drumului istoriei monarhiei. Lupta împotriva revoluției încă nu se sfârșise, dieta imperială austriacă era încă întrunită la Kremsier la fel ca și adunarea națională germană din biserica Sf. Pavel de

la Frankfurt la care participau și reprezentanți ai Austriei; în Ungaria se va ajunge încă la niște reculuri grave, dar inițiativa trecuse de partea acelor cercuri conservatoare, care timp de un deceniu vor determina destul de neîngrădit orientarea politicii oficiale.

POLITICA DEMOGRAFICĂ, PROTECȚIA ȚĂRANILOR ȘI ECONOMIA AGRARĂ (1740—1848)

În veacul al XVIII-lea a început, în Europa, acel proces de industrializare care va marca mai mult ca oricare eveniment de la marea migrație a popoarelor din evul mediu timpuriu structura demografică și a colonizărilor de pe continentul nostru. Industrializarea a fost, atât ca proces cât și ca rezultat, o parte însemnată a produsului măsurilor planificate de economie politică, ale căror începuturi, așa cum am văzut, se situează încă în secolul al XVII-lea. Aceste tendințe nu s-au limitat însă deloc numai asupra favorizării industriei. Din teoriile mercantiliste mai vechi s-a alcătuit treptat un sistem al economiei politice, de la care se aștepta îndeosebi un spor demografic considerabil. Această „populaționistică" și-a aflat, în Austria, reprezentanți de vază în persoana economistului național Johann Heinrich Gottlob von Justi care mai târziu a emigrat în Prusia, și în cea a înaltului funcționar de stat austriac, baronul Joseph von Sonnenfels. În concepția lor, un regim tolerant trebuia să favorizeze imigrările și să se îngrijească și pentru înmulțirea supușilor autohtoni, pentru că sporul demografic ar întări forța militară și economică a statului, slujind astfel bunăstării sale și a tuturor cetățenilor săi. Considerații umanitare completau aceste principii economice și astfel încurajarea industrializării, intensificarea agriculturii, legislația de toleranță, măsuri privind igiena și sănătatea poporului, reformele învățământului și ale justiției mergeau mână în mână.

Să analizăm mai întâi agricultura. Spre deosebire de măsurile mai vechi luate în favoarea supușilor agricoli, legislația protecționistă pentru țărani din perioada Mariei Terezia a avut efecte perceptibile imediate. Interzicerea perceperii impozitelor de către seniori, apoi separarea consecventă a posesiunilor țărănești de cele senioriale prin cadastrul Mariei Terezia din anul 1751 au avut urmări benefice pentru țărani. O desființare

a clăcii a fost introdusă în chip serios cel puțin pe moșiile imperiale. Ca și în toate celelalte domenii, Iosif al II-lea a ales un ritm rapid și în ceea ce privește protecția țăranilor. Cu toate că pentru Maria Terezia grija pentru agricultor a fost mai mult o preocupare de inimă și suflet, după patenta supușilor de la 1 noiembrie 1781, Iosif al II-lea era acela care trecea drept patron și prieten propriu-zis al țărănimii, amintirea sa rămânând multă vreme vie și transfigurată. De fapt, desființarea „iobăgiei" se referea, inițial, numai asupra țărilor coroanei Sf. Wenzel, dar, curând, ea a fost proclamată și pentru Austria pentru a se clarifica definitiv situația juridică. Dispoziția a însemnat sfârșitul îngrădirilor dreptului liberei deplasări a țăranilor, punându-i la adăpost de legările samavolnice de glie din partea latifundiarilor. Țăranii încă nu aveau însă proprietatea deplină asupra pământului, moșierii păstrându-și încă unele drepturi și prerogative senioriale. Un alt pas înainte ar fi putut însemna reglementarea urbarială din 1789 (pe baza cadastrului lui Iosif al II-lea din anul 1787), care prevedea impozitarea uniformă a terenurilor dominicale și rusticale, măsura a fost însă revocată de către Leopold al II-lea din pricina dificultăților variate ivite la începutul aplicării ei. După o consemnare funciară amănunțită prin cadastrul lui Francisc (1817), în perioada premergătoare revoluției s-au reactivat încercările iosefine, volumul averii funciare și cel al recoltelor au fost stabilite într-un mod cât se poate de corect și acum putea să se perceapă un impozit funciar echitabil și nu prea ridicat.

Treptat au recunoscut și stările dietale problematica vechilor servituți țărănești, prestate atât de anevoios, propunându-se în primul rând desființarea clăcii extrem de urâte de către șerbi; datorită mai mult unor rezerve birocratice și a unei înțelegeri reduse din partea oficiilor de guvernământ decât unor rezistențe senioriale, aceste planuri nu au mai putut fi realizate înaintea izbucnirii revoluției din 1848. Eliberându-i pe țărani, revoluția a dus la desființarea legăturilor existente de veacuri dintre șerbi și moșieri și devenite de mult anacronice. Latifundiarii înzestrați cu drepturi senioriale au devenit simpli moșieri — doar pământul dominical le-a rămas — o schimbare cu care adevărații conservatori, cum a fost principele Alfred Windischgrätz, nu au vrut să se împace. În realitate, raportul dintre țăranul, scutit de cens și clacă și nobilul care-i fusese senior, păstrându-și pentru fostul șerb prestigiul de „stăpân", a fost de regulă mult mai bun decât

ceea ce fusese anterior, ceea ce se va exprima și în alcătuirea fronturilor politice interne din ultima perioadă a istoriei Monarhiei dunărene.

La fel de importantă ca schimbările juridice intervenite în situația țăranilor a fost introducerea treptată a unor noi metode de cultivare și exploatare a solului, propagate în țările austriece cam de la 1760 încoace de diferitele „societăți economice". Moșieri progresiști ca Schwarzenberg, Hoyos și Liechtenstein au prestat în acest sens o adevărată muncă de pionierat. Aceasta se referea odată la îmbunătățirea calitativă a șeptelului printr-o creștere mai planificată a animalelor, apoi la propagarea soiurilor mai rentabile de cereale și la îngrășarea mai adecvată a terenurilor, îndeosebi însă la o răspândire generală a plantelor furajere și la popularizarea cultivării cartofului. Cartoful a devenit din anii '60 ai veacului al XVIII-lea deosebit de popular transformându-se, în cele din urmă în timpul războaielor franceze, în principalul și indispensabilul mijloc alimentar al poporului, în plus era folosit și la producția rachiului. Eliminarea zahărului de trestie din colonii de către blocada continentală a încurajat cultivarea autohtonă a sfeclei de zahăr, care s-a răspândit cu iuțeală. Toate aceste progrese nu au putut împiedica însă și ivirea unei serii întregi de recolte proaste în anii 1816—1818 (în special în 1817) care la rândul lor au dus la o lipsă acută de alimente, în unele zone chiar la foamete. În Vormärz, sub influența cercetărilor și scrierilor deschizătoare de drumuri ale lui Albrecht Daniel Thaer și după un model englez s-a impus treptat și în Europa Centrală asolamentul, această economie putând să renunțe la pârloagă și înlocuind treptat cultura alternativă din trei în trei ani a terenurilor arabile și din gospodăriile mai mici ale țăranilor, exceptând cazurile în care calitatea scăzută a pământului îngreuna sau împiedica această metodă de cultivare agricolă. Pentru realizarea și aplicarea ideilor lui Thaer în Austria, deosebit de merituos a fost medicul, dascălul și scriitorul agronom din Carintia Johann Burger. Fără modernizarea agriculturii (și fără perfecționarea mijloacelor de transport, îndeosebi a căilor ferate) nu ar fi fost posibilă hrănirea populației mereu și rapid crescânde din orașele industriale. În urma cerințelor noilor industrii și ale construcțiilor (inclusiv a navelor) a crescut enorm nevoia de lemne care reprezentase o problemă vitală încă pentru străvechiul minerit și pentru metalurgie; această nevoie a crescut mereu în ciuda folosirii tot mai răspândite a turbei și a lignitului; de aceea, statul a început să se preocupe stăruitor față de o economie forestieră mai

îngrijită și față de reîmpădurirea zonelor în care se tăiaseră copacii mai de mult.

În vremea Mariei Terezia și a lui Iosif al II-lea popularea regiunilor din sudul Ungariei cu coloniști îndeosebi germani a continuat cu o intensitate sporită; mișcarea de colonizare a scăzut din nou în Vormärz. Marea operă de colonizare se afla, în genere, sub semnul populaționisticii; o nouă expulzare a unor protestanți din Austria Superioară în Transilvania a avut loc în anii 1752—1757, tendințele contrareformatoare fiind determinante în acest caz. Acțiunea a fost prost organizată, aplicarea ei a costat viața a peste o treime din cei 2600 de expulzați. Grupuri mai mici de protestanți din Germania de sud au plecat atunci benevol din Baden și regiunea Hanau în Transilvania. Mult mai puternice au fost plecările în Banat. După pacea de la Hubertusburg, colonizarea inițiată de consilierul de stat, baronul Egyd de Borié, s-a dezvoltat foarte bine, peste 50 000 de persoane plecând atunci în Ungaria de sud, cam 25 000 de persoane alcătuind un alt val de coloniști sub domnia lui Iosif al II-lea, pe vremea căruia însă grija principală, emanată desigur din ideile fiziocraților, nu mai era adresată prioritar sporirii populației ci intensificării și perfecționării agriculturii. Ca și pe vremea lui Carol al VI-lea, majoritatea coloniștilor, aproape exclusiv catolici, proveneau din sud-vestul Reichului, printre minoritatea provenită din țările Alpilor Răsăriteni se numărau mai ales stirieni, tirolezi și coloniști din Austria Superioară; printre coloniști erau și de data aceasta negermani. Curenți secundari de imigranți au fost canalizați spre Galiția, îndeosebi în regiuni de la est de râul San și înspre Bucovina. Numai local s-a ajuns și în țările ereditare germane la așezări de neocoloniști, așa de pildă s-au așezat la Theresienfeld tirolezi lângă Wiener Neustadt. După războaiele franceze interesul colonizatoriu al oficialităților centrale s-a stins treptat, pe când inițiativele particulare pentru așezarea de coloniști au continuat până dincolo de mijlocul veacului trecut.

POLITICA MERCANTILISTĂ ȘI INDUSTRIALIZAREA. COMERȚUL, TRANSPORTUL ȘI PROBLEMELE MONETARE

Am mai atras atenția asupra faptului că, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, evoluția industrială și meșteșugărească a stat, în chip pro-

nunțat, sub semnul încercărilor de conducere și dirijare întreprinse de autorități. Pentru meșteșug și negoț, dispoziția din anul 1754 a fost de cea mai mare importanță, ea separând meșteșugul polițienesc de meșteșugul comercial / *Polizeigewerbe*, respectiv *Kommerzgewerbe* / . „Meșteșugul polițienesc" cuprindea meseriile care acopereau mai ales necesitățile locale (printre alții măcelarii, brutarii, hangii, lăcătușii, croitorii, cărăușii, săpunarii etc., dar și tipografii!), iar „meșteșugurile comerciale" erau acelea care produceau *en gros* și exportau, așadar acelea care lucrau la nivel industrial (printre alții textiliștii și negustorii de textile, metalurgiștii, producătorii de mănuși, tăbăcarii, giuvaergii, opticienii, ceasornicarii, dar și coropcarii, pictorii, sculptorii etc.). Meșteșugurile polițienești au fost controlate de către Cancelaria Aulică, pe când cele comerciale de către Consiliul Aulic Comercial, nou înființat în 1762.

Eforturile Mariei Terezia, ale lui Iosif al II-lea și ale consilierilor lor s-au concentrat asupra înlăturării tuturor piedicilor, care în concepția predominantă, desigur justificată, se opuneau avântului producției economice. Obligativitatea apartenenței la o breaslă, care frâna activitatea meșteșugărească și adesea și pe cea industrială, a fost atenuată sub Maria Terezia, iar sub Iosif al II-lea ea a fost anulată în domeniul meseriilor textile și al industriei metalurgice. Interzicerea căsătoriilor pronunțată de unele bresle împotriva calfelor a fost înlăturată, pe de altă parte s-au îngrădit drumețiile tradiționale ale calfelor meșteșugari dincolo de frontierele de stat. Similar cu evoluția generală a lucrurilor, după moartea lui Iosif al II-lea asemenea ingerințe statale în meșteșug și industrie au fost atenuate; în timpul îndelungatelor și grelelor războaie franceze s-a evitat și mai mult o iritare și provocare a artizanilor, negustorilor și meșteșugarilor, ale căror servicii erau atât de necesare aprovizionării și dotării armatelor. Astfel, breslele au redobândit însemnătate și pondere și nici în Vormärz nu s-a ajuns la acea „libertate profesională" propagată de cercurile liberale, această liberalizare a meșteșugurilor nefiind de altfel lipsită de îngrijorare pentru întreprinderile meșteșugărești mici amenințate de avântul marii industrii.

În pofida amenințărilor amintite care planau deasupra meșteșugarilor fără sau cu puțin capital, aceștia au fost totuși în stare să realizeze produse de calitate; în Vormärz, gustul și interesele tehnice ale epocii Biedermeier au prilejuit atestarea capacității lor meșteșugărești la tâmplarii de mobilă, strungarii în lemn, lăcătușii artiști, marochinerii, mănușarii, strungarii de

pipe, producătorii de instrumente muzicale, opticienii și sticlarii. Nu trebuie să uităm că meseriași talentați au prestat muncă de pionierat la perfecționarea tehnică a producției meșteșugărești și industriale. Mecanicul de precizie Simon Plößl din Viena și-a dobândit o faimă excelentă datorită microscoapelor și lunetelor sale, Ignaz Bösendorfer datorită pianelor construite cu cea mai mare grijă; amândoi au avut și succese comerciale. Nu de puține ori, însă, contemporanii au ignorat importanța unor inovații și descoperiri tehnice însemnate. Croitorul Josef Madersperger din Kufstein care trăia însă la Viena a perfecționat din 1815 încoace principiul cusutului mecanic, aflând probabil și ceva recunoștință, nu însă și posibilitatea valorificării descoperirii sale; în cele din urmă, el a murit în 1850 în mare mizerie.

Industria a necesitat încă multe impulsuri din Europa apuseană mai avansată în ceea ce privește cuceririle tehnice; astfel au venit în Austria fabricanți, ingineri și muncitori specializați din apus, din Anglia, Franța, Renania, Elveția și Italia; și Belgia a expediat numeroși specialiști, mai ales cât timp ea era posesiune austriacă. Pe de altă parte, germanii, inclusiv cei austrieci au jucat un rol de pionierat în Țările sudete, contribuția cehă la munca de perfecționare a industriei fiind foarte modestă; aceasta se va schimba treptat abia după mijlocul secolului al XIX-lea. Și structura socială a întreprinzătorilor mari a cunoscut schimbări și transformări. La începutul epocii Mariei Terezia, numeroși nobili s-au afirmat ca întemeietori de fabrici, legăturile lor cu curtea imperială favorizându-i probabil la obținerea și aprobarea unor ajutoare economice din partea oficialităților centrale. Mai târziu, când, sub împăratul Francisc, statul a început să se retragă, burghezia predomină necontestat în domeniul producției industriale.

Așa cum am arătat, politica economică a statului din veacul al XVIII-lea a căutat să promoveze industrializarea și să-i imprime chiar anumite direcții prin intervenții de conducere, reglementare, interdicții, uneori chiar prin subvenții materiale; această politică s-a schimbat la cumpăna veacurilor XVIII—XIX. Într-o contradicție clară cu celelalte concepții ale sale, împăratul Francisc s-a pronunțat pentru posibilitățile de desfășurare absolută a întreprinderilor, lăsând însă pe seama lor și grija procurării mijloacelor financiare. Primele încercări de a conferi economiei o reprezentanță oficială a intereselor lor prin crearea camerelor de comerț au rămas,

nemijlocit după Congresul de la Viena, fără vreun rezultat pozitiv notabil; în anii '30 s-au instituit apoi comisii comerciale provinciale, alcătuite de reprezentanți ai economiei, și care trebuiau să consulte guvernele țărilor. O importanță practică mai mare au avut-o expozițiile de produse industriale și meșteșugărești; după primul exemplu de la Praga (1791) ele s-au repetat apoi mult mai târziu (Graz 1832, Linz 1833, Klagenfurt 1838 etc.). Prima expoziție la nivelul imperiului a avut loc la Viena în anul 1835. Și asociațiile comerciale, meșteșugărești și industriale s-au străduit să promoveze economia, ele înregistrând succese schimbătoare. Nu de puține ori, tocmai insuccesele și înfrângerile sunt acelea care declanșează reformele adânci. Pierderea celei mai mari părți a Sileziei a prilejuit o reorganizare a administrației, dar ea a avut și o însemnătate esențială pentru promovarea industriei sub Maria Terezia, căci țara aceea fusese de departe provincia cu cea mai dezvoltată industrie și producție meșteșugărească din întreaga Monarhie habsburgică. Acum trebuia înlocuită pierderea producției sileziene. Măsurile luate în acest sens au favorizat îndeosebi industria textilă din Boemia, dar și cea din țările alpine și dunărene, unde existau deja câteva întreprinderi-model care aveau însă să înfrunte o luptă acerbă pentru existență. La manufactura de bumbac mai veche din Austria Inferioară de la Schwechat s-au adăugat cele de la Friedau (1752), Neukettenhof (1765), Ebreichsdorf (1773) și în alte locuri. Ctitorul fabricii de la Friedau, marele comerciant Johann Fries, originar din Alsacia, a trecut, pe bună dreptate, ca unul din cei mai bogați oameni ai Austriei. În anul 1754 el a înființat și o fabrică de catifea în mahalaua vieneză Döbling, au urmat apoi și alte manufacturi de catifea. Un avânt considerabil l-a cunoscut țesătoria de mătasă în cartierul din sudul Pădurii vieneze, îndeosebi în mahalaua vieneză Schottenfeld. Până la finele veacului al XVIII-lea monarhia a trebuit să importe mătăsuri, dar absența concurenței franceze pe timpul Revoluției a adus și în acest domeniu o ușurare simțitoare. În ultimii ani din Vormärz, industria mătăsii a cunoscut o înflorire și prosperitate neobișnuită, în anul 1845 funcționând numai la Viena nu mai puțin de 430 țesătorii de mătasă. Fabrici de mătăsuri mai existau și în provinciile sudice ale monarhiei, în Lombardia, în Welschtirol și la Görz, dar și în Țările sudete. Încercările de a introduce, pe lângă industria mătăsii și creșterea viermilor de mătasă, atât de înfloritoare în Veneto-Lombardia, în țările dunărene austriece au eșuat deja în cele mai multe cazuri din pricina

condițiilor climaterice. În bugetul statului mătasea brută a avut o pondere mult mai mare decât produsele de mătase; cel puțin aceasta rezultă din bilanțurile comerciale din Vormärz.

În Vorarlberg, unde exista o veche producție de pânzeturi, s-a dezvoltat, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, o industrie textilă autohtonă sănătoasă, care prelucra în primul rând bumbacul, fiind impulsionată de activitatea desfășurată în această țară de către întreprinzători elvețieni (1764 Kaspar de Trave din Rorschach la Bregenz, 1794 Samuel Vogel din Mühlhausen în Alsacia, 1825 Melchior Jenny din Glarus, ultimii doi la Hard); străinilor li s-au alăturat întreprinzătorii autohtoni Johann Joseph Ganahl, Joseph Anton Rhomberg și Franz Martin Hämmerle. S-au întemeiat și întreprinderi familiale care se vor dovedi deosebit de rezistente. Vechea fabrică de lână de la Linz a fost preluată în exploatare statală în anul 1754, producția a crescut neîncetat până în anii '80; apoi s-au ivit dificultăți de desfacere care nu au putut fi depășite nici după începerea producției țesătoriei de covoare, prima de altfel din Austria. În timpul înfloririi maxime la lânăria din Linz munceau peste 40 000 lucrători, majoritatea lucrând la domiciliu în diferite localități ale Austriei Superioare; acest număr de angajați se situa în frunte, de el apropiindu-se, probabil, numai filatura din Schwechat. Întreprinderea tradițională din Linz și-a închis porțile în anul 1854. Decisiv era faptul dacă întreprinzătorul se adapta din timp progresului tehnic; la cumpăna veacurilor XVIII—XIX se trecuse la torsul și țesutul mecanic, un specialist englez, John Thornton a dotat complet cu mașini fabrica de bumbac de la Pottendorf (înființată în 1801). O mare însemnătate a avut-o nu numai țesutul ci și vopsitul bumbacului. Industria textilă vieneză și-a dobândit excelentul renume datorită priceperii și talentului în conceperea și producția de stofe moderne.

Industria lânăriei dispunea, în Vormärz, la Vöslau și Guntramsdorf de fabrici de mare capacitate, creșterea oilor autohtonă destul de înfloritoare punea la dispoziția industriei lâna necesară. În economia globală a monarhiei, producția lânăriilor și textilelor se situa în urma celei din Țările sudete. Producția pânzeturilor din Austria Superioară îndeplinea, oricum încă, o funcție importantă în ceea ce privește numărul angajaților și volumul producției căreia îi revenea o însemnătate considerabilă în comerțul intern și extern, însemnătatea această scăzând apoi după 1800. O dezvoltare destul de bună a cunoscut-o producția de catifea de la Viena, în care,

pe lângă și după Fries, întreprinzătorul hamburghez Engelbert König (de la 1768 încoace) a consemnat succese frumoase. În țările alpine a înflorit țesătoria de loden.

Dintre industriile care lucrau pe baza agriculturii austriece numeroasele fabrici de bere au profitat de faptul că marea proprietate funciară a încurajat cultura hameiului. Câteva întreprinderi mari au început să depășească pe toate celelalte. Spre finele veacului al XVIII-lea a început ascensiunea dinastiei Dreher, când producătorul suab de bere Franz Anton Dreher din Pfullendorf a achiziționat fabrica de bere de la Schwechat, în care fiul său Anton Dreher a produs „Lagerbier" /bere slabă, care fermentează a doua oară timp de 3—6 luni/ datorită aplicării unor metode noi de fermentare și de obținere a malțului. În anul 1838, F. Knabel a ridicat la Puntigam lângă Graz o mare fabrică de bere.

Trecerea de la materiile prime străine la cele autohtone s-a produs în domeniul industriei zahărului. Cât timp s-a importat zahărul nerafinat brut din Indiile de Vest, consumul a trebuit să se limiteze la zahărul rafinat; astfel Maria Terezia a înființat în anul 1750 prima rafinărie austriacă de zahăr în portul franc Fiume. În Austria Inferioară s-a instituit în 1785 o rafinărie la Klosterneuburg, în 1791 a urmat deschiderea unei rafinării la Wiener Neustadt care a prosperat imediat. Și la Viena existau câteva fabrici de zahăr. Câțiva ani după cumpăna veacurilor, în vremea blocadei continentale (1811), s-au făcut eforturi pentru obținerea zahărului de arțar, după ce primele încercări în acest sens, întreprinse de consilierul comercial Van Thys (1766), au fost destul de repede întrerupte; zahărul de arțar nu putea însă să acopere decât o mică parte a necesității autohtone. Mult mai însemnată a fost, în schimb, trecerea la producția de zahăr din sfeclă de zahăr, chiar dacă primele fabrici, St. Pölten (1803) și Inzersdorf (1810) nu au funcționat decât foarte puțin timp; și în cea de a doua tentativă din anii treizeci fabricile din Austria Inferioară și Superioară, din Stiria și Carinția nu au rezistat dificultăților inerente oricărui început; durabilă a fost în schimb fabrica de zahăr de la Dürnkrut. Marchfeld-ul a devenit zona principală de cultivare a sfeclei furajere[1]. Mult mai rapid s-a dezvoltat producția

[1] În text „Runkelrübe", care înseamnă sfeclă furajeră, de nutreț, pe când „Runkelrübenzucker" este zahărul de sfeclă. În contextul de mai sus cred că s-ar fi impus mai degrabă expresia de „Zuckerrübe", adică sfecla de zahăr — *n. tr.*

de zahăr de sfeclă în Moravia și Silezia, unde se va situa centrul industriei austriece a zahărului care va înflori foarte mult începând cu mijlocul secolului al XIX-lea.

O deplasare a bazei materiilor prime s-a produs și în obținerea hârtiei. Vechile mori de hârtie au fost înlocuite la începutul secolului al XIX-lea de fabrici de hârtie mecanizate, hârtia de celuloză obținută din lemn depășind din punct de vedere al parametrilor de producție cu mult hârtia tradițională obținută din cârpe. Solicitările producției de hârtie au sporit continuu datorită nevoilor crescânde ale tipografiilor, ale birourilor și ale oficiilor. Marele editor Thomas von Trattnern își clădise deja în 1767 propria moară de hârtie la Franzensthal lângă Ebergassing (Austria Inferioară), alte mori au apărut la Thalberg, Voitsberg și Graz (Stiria), la Tarvis (Carintia), Klein-Neusiedl (Austria Inferioară). În Vormärz, Klein-Neusiedl era deja o fabrică de hârtie dotată foarte bine din punct de vedere tehnic. Cu mașini moderne și la o capacitate mare lucrau atunci și fabricile lui Jonathan Uffenheimer (Wiener Neustadt) și Andreas Leykam (Graz).

În cadrul industriei prelucrătoare a lemnului (la care trebuie să se adauge producția hârtiei din celuloză, începând cu impunerea ei pe scară largă) industria mobilei s-a dezvoltat foarte mult sub semnul culturii Biedermeier, în cadrul căreia artei mobiliere i-a revenit un loc central. Pe lângă numeroșii tâmplari-artiști lucrau întreprinderi mari, cum ar fi cea a lui Josef Danhauser (de la 1804 încoace) și Michael Thonet (de la 1842 încoace), ambele la Viena. Thonet a fost adus de Metternich din Renania la Viena; mobilele sale cu îndoituri /Bugmöbel/ se bucurau de o faimă europeană. Importantă a fost și producția de piane, firmele fruntașe din Viena fiind Streicher (1794) și Bösendorfer (1828).

Expansiunea cea mai impresionantă a fost însă cea a industriei metalurgice; e drept că și în acest sector se remarcă o oarecare rămânere în urmă a țărilor dunărene și alpine austriece față de evoluția din Boemia și Moravia. Administrația minelor stiriene și carintiene, care furnizau minereul pentru industria fierului și cea a oțelului, a fost reorganizată din temelii, statul s-a retras și Iosif al II-lea a lichidat vechiul sistem al aprovizionării de către stat cu alimente și lemne. Autoadministrarea întreprinderilor montane, îndeosebi a celor de la Innerberg, nu a funcționat tocmai satisfăcător, așa încât întreprinderile de la Eisenerz au fost preluate din nou de către stat în anul 1808; de atunci întreprinderea principală de la

Innerberg a fost una a statului în esența sa. La Vordernberg, arhiducele Ioan a dispus înființarea unui cartel montan /Radmeisterkommunität/ care lucra mai rațional și eficient decât întreprinderile individuale care au continuat să rămână particulare (private).

În Vormärz, cuceririle tehnice ale producției engleze de oțel s-au răspândit treptat și în Austria, îndeosebi procedeul Puddling, care înlocuia procedeul de afânare pe vatră cu cărbune de lemn. Nevoile enorme de lemn ale industriei montane au prezentat o problemă dificilă în ciuda utilizării suplimentare a turbei și lignitului, abia către mijlocul veacului al XIX-lea s-a trecut la arderea cuptoarelor cu huilă. Îmbunătățirea tehnicilor metalurgice și înlocuirea ciocanelor tradiționale cu laminatoare (prima oară de către frații Rosthorn la Prävali în Carintia de sud) au dus la o creștere considerabilă a parametrilor producției din industria metalurgică; clienții principali ai acestei producții, industria trenurilor și căile ferate, industria de armament, construcția podurilor și de mașini, au fost și ele cuprinse de o expansiune neîncetată. Astfel, la Prävali se produceau șine, la Viena locomotive, la Steyr și Ferlach puști, la Viena, Wiener Neustadt, Neunkirchen, Graz-Andritz și în numeroase fabrici din Boemia și Moravia se construiau mașini. În anii '40, însă, începe expansiunea industriei metalurgice de la Berndorf și St. Veit an der Triesting. Secerile, coasele, cuiele, acele se produceau de regulă în atelierele care lucrau cu ciocane, producția de coase a atelierelor tradiționale din Austria Superioară era foarte însemnată și produsele lor se exportau în Europa Răsăriteană. La Nadelburg lângă Wiener Neustadt (întemeiat în 1751) s-a încercat producția mecanică a acelor și în Vormärz uzinele producătoare de sârmă laminată au luat locul celor de sârmă trefilată. O clientelă bună au aflat în acest timp și produsele de alamă cu o întrebuințare foarte variată; producția lor a fost semnată de o fabrică mare de la Öd (Austria Inferioară), una din inițiativele familiei Rosthorn.

Remarcabilă a fost și dezvoltarea industriei chimice; este vorba aici de producția de coloranți (albul de plumb ș.a.), amoniac, piatră acră, vitriol; pe atunci și producția de lumânări și săpunuri era atribuită acestei ramuri industriale. Încă în anul 1759, Johann Michael von Herbert ridicase la Klagenfurt o fabrică de alb de plumb. Francezul Ludwig Robert a întemeiat fabrici de coloranți la Himberg (Austria Inferioară) și Oberalm lângă Hallein. Ignaz von Mitis producea în fabrica sa de la Kirchberg am Wechsel

(întemeiat în 1797) din sulfatul de cupru verdele de Mitis. Johann Nepomuk Reithoffer (din Feldsberg, Austria Inferioară) a început să producă pe la 1830 bunuri din cauciuc și gumă. În anul 1837 Gustave de Milly a început să producă la Viena lumânări de stearină. Lumânările Milly și lumânările Apollo, produse de asemenea la Viena, s-au vândut foarte bine.

Industria altor țări habsburgice a putut să aibă uneori în condițiile luptei de concurență, consecințe fatale, așa cum ne-o arată soarta producției de sticlă din țările dunărene, care a trebuit să cedeze de multe ori industriei de sticlă superioare din Boemia, iar după 1797 respectiv 1815 a celei venețiene, renumite din timpuri străvechi; astfel, vechea fabrică de sticlă a statului de la Neuhaus a trebuit să fie închisă în anul 1830; ceva mai bine a rezistat producția sticlei din Stiria; o ramură specială a acestei industrii, anume producția de pietre prețioase artificiale din masă sticloasă pentru imitații de pietre prețioase, inițiată la Viena de Joseph Straßer în timpul domniei Mariei Terezia și care servea confecționării de bijuterii ieftine, „false", s-a impus, în schimb, în toată Europa, chiar și în centrul modei care era Parisul („*pierres de Strass*").

La produsele tradiționale ale exploatării miniere, fierul, metalele neferoase, sarea, s-a adăugat în veacul al XIX-lea cărbunele, extracția lui crescând neîncetat. Necesitatea reducerii consumului de lemn de foc în favoarea unor alte întrebuințări mai rentabile a lemnului, recunoașterea treptată, mijlocită de experiențele engleze, a puterii calorice mult mai mare a cărbunilor, îndeosebi a huilei, posibilitatea valorificării acesteia și cu scopul obținerii gazului de iluminat — din anul 1817 Viena cunoștea iluminatul cu gaz — toate acestea au dus încă în Vormärz la deschiderea și exploatarea zăcămintelor de cărbune din țările alpine și sudete. Spre sfârșitul lui Vormärz, s-a trecut la folosirea cărbunilor pentru locomotivele cu aburi.

Industrializarea a dus la o schimbare profundă a structurii demografice din regiunile austriece cuprinse de acest proces. Proporția orășenilor din populația întreagă a sporit considerabil, prin transformarea comunelor rurale în localități industriale s-au ivit noi puncte de greutate demografică. Nevoia de brațe de muncă a industriei a declanșat migrații ample, rezultând deplasări grave în alcătuirea socială, uneori și națională, a poporului.

Numărul locuitorilor orașelor rămăsese destul de stabil de la sfârșitul evului mediu până la mijlocul veacului al XVIII-lea, făcând abstracție de câteva creșteri modice locale, neînsemnate în fond. În această imagine statică, capitala Viena reprezenta o anumită excepție. Înăuntrul zidurilor de apărare ale orașului locuiau în evul mediu aproximativ 25 000 de oameni, împreună cu mahalalele se ajungea cam pe la 50 000 de locuitori. În anul 1754 s-au numărat însă înăuntrul valului de linie (adică orașul propriu-zis plus mahalalele) 175 460 de locuitori; sporul s-a produs în parte în perioada următoare celui de-al doilea asediu turcesc, când orașul a devenit dintr-o fortăreață de frontieră metropola unui mare imperiu; dar și în cursul veacului al XVII-lea trebuie să admitem o creștere considerabilă a numărului locuitorilor Vienei. În anul 1796 s-au înregistrat 235 098 de vienezi; în timpul războaielor franceze a avut loc o scădere demografică (1810: 224 548 de locuitori), care a fost însă curând depășită, așa încât orașul număra la mijlocul secolului al XIX-lea 431 147 de locuitori. Oficiile centrale s-au îngrijorat de sporul proletariatului, făcându-se eforturi de îngrădire a creșterii industriei capitalei, e drept deocamdată fără rezultate notabile. Neocetățenii Vienei proveneau în majoritate din Austria Inferioară; pe lângă aceștia, imigranții din țările alpine, Teritoriile avansate și din Țările sudete prezentau o minoritate. Începând cu secolul al XIX-lea imigrarea din Țările sudete, îndeosebi din Moravia, începe să prevaleze, la ea participând atât cehi cât și germani, primii fiind reprezentați mai mult prin muncitori, iar germanii prin burghezi mijlocii. Grupuri etnice mai mici, dar influente și adesea foarte avute le formau în capitala și reședința imperială polonii, italienii, maghiarii, grecii (inclusiv macedoromânii, uniți cu grecii din motive confesionale) și armenii. Forța de rezistență față de efectul asimilatoriu al majorității de limbă germană a fost destul de diferită, ea fiind cea mai puternică atunci când deosebirea națională era completată de una confesională și printr-o tradiție proprie puternică, așa cum a fost cazul cu grecii vienezi. Elemente străine serveau și în garnizoana orașului, în Vormärz de obicei poloni și ruteni „de nădejde“ din Galiția. Evreii au continuat să fie supuși diferitelor îngrădiri, îndeosebi în ceea ce privea dobândirea de proprietăți funciare și de îndeplinirea unor funcții publice. Numărul lor era redus, el a crescut însă în cadrul evoluției urbane generale a Vienei, care a devenit și centrul evreilor austrieci. Și în această privință imigrarea din Boemia și Moravia a predominat, urma apoi imigrarea

evreilor din Ungaria. Deocamdată absenta încă evreimea nevoiașă, fluctuantă, de origine răsăriteană. Bancherii și industriașii evrei bogați au avut pe lângă influența economică și o puternică înrâurire socială.

Tratarea consecințelor istorico-demografice ale industrializării nu se poate limita numai asupra capitalei. Alte centre ale noilor industrii se aflau în cartierul din sudul Pădurii vieneze, ale căror întreprinderi mari cele mai vechi se aflau la Wiener Neustadt, Pottendorf, Vöslau, Neunkirchen, Schwechat, Himberg, Guntramsdorf. La finele epocii tratate aici, Berndorf și Ternitz au devenit așezări industriale. La apus de Pădurea vieneză, St. Pölten s-a situat de la început în frunte. Creșterea producției și a numărului angajaților în industria metalurgică au dus la o creștere considerabilă a populației în orașele din Stiria superioară: Leoben, Bruck, Knittelfeld, Judenburg, Mürzzuschlag și Eisenerz; evoluția spectaculoasă a unor așezări sătești la origine, cum ar fi Donawitz și Kapfenberg se petrece în mare parte abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Creșterea orașului Graz și a localităților dimprejurul său (Andritz, Gratkorn, Gratwein, Puntigam) a fost condiționată de industria hârtiei, metalurgică și a berii. În Austria Superioară, dezvoltarea industriei s-a concentrat îndeosebi asupra orașelor Linz, Steyr, Wels și Gmunden; exceptând Linz-ul, sporurile demografice sunt însă modeste. În general nu trebuie să trecem cu vederea faptul că, în pofida înmulțirii spectaculoase a populației angajate în industrie, în anii '40 ai secolului al XIX-lea aproximativ 70 la sută din întreaga populație a Austriei se ocupa de agricultură.

Muncitorul din Vormärz nu mai era specialistul căutat din epoca mercantilistă, și nici lucrătorul la domiciliu care pe vremea Mariei Tereza preda mărfurile sale marilor fabrici textile, ci proletarul angajat în producția articolelor de masă confecționate cu ajutorul mașinilor care reclama o pregătire sumară. Pe lângă bărbați lucrau și femeile și copiii, adesea în condiții cele mai proaste, îndeosebi cele igienice; timpul de muncă era foarte mare, de regulă 14 ore pe zi; salariul era de obicei foarte scăzut, numai în unele industrii, specialiștii îndemânatici, cu o calificare superioară puteau să se aștepte la o plată mai bună; aceștia sufereau mai puțin din pricina monotoniei unei munci lipsite de variații și îndobitocitoare. Minerii își păstraseră tradiționalul spirit de luptă social-revoluționar și conștiința corespunzătoare stării lor sociale; după luarea în exploatare a marilor întreprinderi (de exemplu în exploatarea cărbunelui) au ajuns și ei

mai degrabă pe un plan secundar și la ananghie. Oferta brațelor de muncă era mare, de aceea plata era mică, munca cu schimbul a impus în acest sector o delimitare mai devreme decât aiurea a timpului de muncă (de regulă la opt ore pe schimb).

Începuturile unei mișcări muncitorești politice au avut până în 1848 puține succese, cu toată prezența trecătoare a lui Wilhelm Weitling și a lui Karl Marx la Viena, dar s-a ajuns în repetate rânduri la răzmerițe ale foamei și a început să se simtă faptul că muncitorimea dispunea de mari rezerve pentru mișcări revoluționare. De aceea și autoritățile au încercat să evite concentrarea industriilor în marile orașe, lucru pomenit deja mai sus. În anul de asalt, muncitorii s-au remarcat puternic, dar, de obicei, ei ascultau încă de inițiativa studenților, printre care Anton Willner era considerat a fi de-a dreptul „regele muncitorilor".

Mână în mână cu dezvoltarea industriilor a mers perfecționarea transporturilor, îndeosebi a căilor ferate. Fără acestea din urmă nu ar fi fost posibil transportul rapid al materiilor prime și al produselor industriale pe distanțe apreciabile, dar nici concentrarea unei muncitorimi, care venea adesea de departe, în centrele industriale tradiționale sau noi, ca și creșterea rapidă a acestora. Uzinele și-au creat propriile căi ferate, prima la Eisenerz. În anii 1827—1832 s-a construit calea ferată, cu tracțiune de cai, între Linz și Budweis, destinată în primul rând transportului sării către Boemia; această porțiune a fost în sinea ei cea mai întinsă de pe continentul european, dar fiind vorba de vagoane trase de cai, această cale ferată era deja depășită la construcția ei, mai cu seamă că traseul alcătuit ieftin a împiedicat trecerea de mai târziu la locomotive cu aburi. Prima cale ferată pe care circulau locomotive cu aburi a fost construită după planurile lui Franz Xaver Riepl de către un cartel bancar sub conducerea casei Rothschild în anii 1836—1847; această cale ferată, numită Kaiser-Ferdinand-Nordbahn pornea de la Viena prin Brünn și zona industrială din Moravia de nord și Silezia până la Oderberg, unde s-a realizat, în 1848, legătura cu rețeaua feroviară prusacă, creând astfel o legătură directă Viena-Hamburg. Această cale ferată de nord a avut o însemnătate economică excepțională, jucând un mare rol și în imigrarea moravilor la Viena. Prima porțiune a căii ferate de sud, care urma să lege Viena de porturile adriatice, a fost începută în anul 1841 și se întindea pe ruta Viena-Gloggnitz, deocamdată, Semmering-ul rămânând inabordabil; o altă porțiune făcea legătura între Mürzzuschlag și Graz (1844) și Cilli

(1846). Și în teritoriile ungare și italiene a început atunci construirea de căi ferate.

În anul 1829 s-a înființat prima societate de navigație dunăreană cu vapoare cu aburi; era o societate chezaro-crăiască privilegiată; în anul 1834 se naviga deja de la Viena până la gurile Dunării, fluviul nereglat încă crea dificultăți enorme navigației. Cu toate acestea, societatea austriacă, care în raport cu străinătatea și-a păstrat mereu întâietatea, a înregistrat succese frumoase, dispunând pe la mijlocul veacului deja de peste 50 de nave cu aburi. Ponderea principală a transportului de mărfuri și persoane s-a mutat, însă, de la căile fluviale și stradale pe cele ferate, de aceea construirea de canale a fost favorizată acum într-o măsură destul de modestă, în ciuda unor proiecte spectaculoase și practice. La cumpăna veacurilor XVIII—XIX se construise canalul de la Wiener Neustadt, căruia i-a revenit însă o funcție economică destul de nesemnificativă.

În timpul Mariei Terezia s-au întreprins din nou și vremelnic câteva încercări coloniale. Navigatori olandezi în slujba austriacă au stabilit o stație pe coasta golfului Delagoa (Africa răsăriteană); poziții solide s-au câștigat și pe coasta indiană Malabar și pe insulele Nikobare. După scurgerea unui deceniu (1775—1785) toate agențiile și punctele de sprijin au fost abandonate, în luarea acestei decizii respectul pentru puterile coloniale tradiționale jucând un rol esențial. În Vormärz nu s-au mai făcut eforturi pentru posesiuni coloniale dincolo de mări și țări, în schimb s-a creat treptat o flotă puternică și funcțională, care opera dinspre porturile autohtone Trieste, Veneția și Fiume. În anii '30 Lloydul Austriac și-a început activitatea, consacrată îndeosebi transportului spre Levant, India și Orientul Îndepărtat. Deosebit de nefavorabil, în efectele sale, a fost însă faptul că autoritățile de resort nu au arătat înțelegerea necesară invenției elicei de navă de către Joseph Ressel din Chrudim.

În Vormärz au avut loc și transformări importante în serviciul poștal și de informații. Legături regulate de poștalioane existau încă din 1748. În anul 1813 a fost desființat privilegiul poștal, valabil pentru țările ereditare, al contelui Paar, poșta fiind preluată de către stat. Aceasta a ușurat cenzura scrisorilor, care lucra în epoca Metternich cu mare pasiune și dibăcie. În domeniul telecomunicațiilor, armata a întreprins mai multe încercări cu telegraful optic după modelul francez; în anii '40 a început apoi alcătuirea unei rețele de telegrafie electrică de-a lungul căilor ferate, care deocamdată servea doar serviciului de informații al statului.

Evoluția comerțului austriac, îndeosebi a celui extern, în perioada cuprinsă între anii 1740 și 1848 este deosebit de semnificativă. Ea este desigur determinată de alternarea războaielor cu perioadele de pace, precum și de schimbările teritoriale ale monarhiei. Dispunem de posibilitatea cunoașterii aproximative a volumului comerțului întrucât există începând încă cu 1776 (cu întreruperi) statistici comerciale pentru întreaga monarhie. O bună bucată de vreme, economia austriacă a continuat să fie împletită cu Silezia pierdută în anul 1740; pe de altă parte, economia austriacă era orientată spre nord și datorită achiziționării Galiției din 1772 care s-a integrat neașteptat de repede spațiului economic austriac; toate acestea au făcut ca exportul prin porturile baltice și de la Marea Nordului să fie deocamdată mai mare decât cel prin Trieste, în ciuda promovării masive a acestui port, a cărui populație s-a triplat în timpul guvernării Mariei Terezia. Mai puțin însemnat a rămas până în Vormärz comerțul balcanic, cu toate că și acesta a crescut mult în epoca tereziană. S-au căutat și debușeuri noi pentru comerțul austriac. Astfel, după încheierea tentativelor coloniale s-a înființat, în anul 1785, o societate comercială austro-americană; războaiele franceze și blocada continentală au însemnat, însă, și pentru evoluția comerțului peste mări și cu Anglia o dată crucială.

Printre mărfurile austriece exportate, articolele de fier ocupă un loc de vârf până la finele veacului al XVIII-lea, după care regresează rapid datorită concurenței crescânde suedeze, engleze și în cele din urmă și a celei vest-germane. Deosebit de nefavorabilă pentru bilanțul comercial global al monarhiei încă dinaintea cumpenei veacurilor a fost pierderea Belgiei foarte industrializate, pe când, după 1815, achiziționarea provinciei Veneto și redobândirea Lombardiei au influențat favorabil acest bilanț. Portul de la Veneția a fost promovat în chip deosebit de către administrația austriacă. În Vormärz, mătasa naturală și textilele (de lână și mătasă) reprezentau de departe cele mai însemnate articole de export, pe când produsele miniere (îndeosebi metalele), cânepa și pânzeturile de in au scăzut foarte mult. Bilanțurile comerciale ale diferitelor țări erau firește foarte deosebite, exportul cel mai mare consemnând-ul Austria Inferioară și Boemia. Ungaria oferă o imagine a exportului mult mai nefavorabilă întrucât aici exista o industrie foarte slabă; fără îndoială că această țară a fost mai puțin favorizată de către autoritățile comerciale tereziene și iosefine decât țările ereditare, Ungaria servind în primul rând ca debușeu propice pentru mărfu-

rile austriece, exportul de textile austriece în Ungaria depășind de câteva ori exportul peste granițele întregii monarhii. În plus față de Ungaria exista și o barieră vamală, pe când taxele vamale interne fuseseră îndepărtate treptat. Vămile protecționiste și chiar interdicții de import (1784 pentru mărfuri care se găseau și în interior, ca sticla, porțelanuri, ceasuri, tricotaje etc.) decretate trebuiau să apere industria austriacă de concurența prea-puternică din afară. Regulamentul vamal din 1835 a asigurat, pentru un timp mai îndelungat, raporturi stabile în sensul politicii taxelor vamale protecționiste. Aderarea la Uniunea vamală germană a fost câtva timp dezbătută, dar s-a renunțat în cele din urmă la ea din pricina rezervelor îngrijorate ale oficiilor comerciale și ale cercurilor economice.

Tendința spre uniformizare atât de caracteristică pentru reformele din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea se manifestă și în politica monetară. Sub Maria Terezia s-a introdus, în 1750, etalonul monetar convențional (20 guldeni = 10 taleri, pe o marcă de Colonia), acest etalon fiind stabilit de comun acord între Austria și Bavaria, preluat apoi de majoritatea statelor germane (în afară de Prusia și orașele hanseatice); această monedă a fost valabilă până în 1858. Talerul Mariei Terezia era deosebit de îngrijit bătut; când el a ajuns în străinătate în urma plății mărfurilor importate în Austria îndeosebi prin Trieste și prin portul toscan Livorno, ajungând astfel în țările mediteraneene răsăritene, talerul acesta a ajuns mijlocul de plată preferat până departe în Etiopia și Arabia unde se bucura de o apreciere deosebită din partea neamurilor orientale[1], acest mijloc de plată reușind să se impună până în secolul al XX-lea. De aici a rezultat o sursă de venituri importante pentru fiscul austriac.

În urma nevoilor de finanțare a Războiului de șapte ani a trebuit să se apeleze trecător în anul 1762 la emisiile de bani de hârtie. În timpul războaielor napoleoniene s-a apelat din nou la bancnote /„Bancozettel"/; de data aceasta nu s-a mai putut obține preschimbarea lor la valoarea nominală; cum s-a mai pomenit, s-a ajuns astfel la o devalorizare la o cincime din valoarea nominală și la falimentul de stat (1811). Războaiele de eliberare au fost iarăși finanțate cu bani de hârtie, al căror curs a scăzut neîncetat. Abia în urma înființării unei bănci naționale austriece (1816) s-a

---

[1] Acest succes se explică mai degrabă prin amănuntul că efigia suveranei era — la propriu! — voalată! — *n. tr.*

restabilit ordinea și încrederea, chiar dacă situația financiară a monarhiei a continuat să rămână critică și în Vormärz; bugetul de stat a consemnat mereu un deficit, trebuind să se apeleze la împrumuturi, acordate sau mijlocite de obicei de către casa Rothschild. Instituția bancară a acestei case a fost înființată de Salomon Rothschild în anul 1820, cunoscând un avânt extraordinar în Vormärz; Metternich și publicistul său Gentz au cultivat cu grijă relația cu bancherul indispensabil. Alte bănci nu au avut o soartă fericită durabilă: Fries & Co. a dat faliment în anul 1826, Geymüller & Co. în 1841.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ȘI ȘTIINȚELE

Viața spirituală a acestei epoci este marcată de cele mai variate curente filosofice, religioase și politice care se situează în paralel sau se succed, trecerile între ele fiind multiple; aceste curente se pot surprinde și în politica oficială a statului, chiar dacă aceasta se caracterizează printr-o anumită rigiditate unitară. În vremea Mariei Terezia, tendințele moderat iluministe predomină. Aceasta se vădește, între altele, în munca oficialităților și a funcționarilor lor depusă în domeniul învățământului, munca aceasta purtând pecetea obligației statului privind ocrotirea socială a supușilor săi; această realitate nu este contrazisă de faptul că de multe ori dascălii proveneau din rândurile clerului catolic pentru că acesta împărtășea, în parte, aceleași concepții și convingeri.

Domnia Mariei Terezia anunță și în domeniul învățământului și educației zorile unor vremi noi. Încă în primul deceniu terezian au fost luate inițiative locale vizând învățământul, cum ar fi cele ale părintelui iezuit Parhammer la Graz și Viena. Munca principală s-a realizat, însă, mai târziu, de la dobândirea autonomiei de către comisiile de studii (1760). De cea mai mare importanță a fost crearea școlilor elementare (școlile populare), la baza cărora se afla deja ideea unei obligativități de școlarizare generală, care s-a putut realiza însă treptat în condițiile unui ritm foarte variabil de la regiune la alta, impunându-se mai întâi pentru fete și abia mai târziu pentru băieți. Împărăteasa l-a chemat pe abatele Ignaz Felbiger din Sagan (Silezia prusacă) a cărui „Regulament școlar“ va deveni determinant pentru reorganizarea învățământului primar. În școlile elementare se învăța

cititul, scrisul și socotitul; deasupra lor se aflau școlile principale, la care era prevăzută inițial și predarea latinei; în fine, s-au instituit și școli normale care pregăteau învățătorii. Comisia de studii de la Viena supraveghea întregul învățământ; fondul de studii provenit din averea ordinului iezuit desființat oferea baza financiară necesară.

Desființarea ordinului iezuiților, care se îngrijise de numeroase gimnazii, s-a repercutat asupra învățământului mediu. Ordinul piariștilor a preluat acum rolul conducător în domeniul învățământului și gimnaziile abațiilor și mănăstirilor vechilor ordine monahale au jucat un rol important, dar multe dintre ele au suferit în urma desființărilor de mănăstiri de către Iosif al II-lea; astfel, numărul gimnaziilor a scăzut, pe când cel al școlilor elementare a sporit în epoca iosefină. În anii Mariei Terezia au avut loc și două ctitorii însemnate de instituții de învățământ mediu cu sarcini speciale, pe de o parte Colegiul Terezian, respectiv treapta ei superioară separată de colegiu și devenită independentă în 1751, iar pe de alta Academia Tereziană de Cavaleri, consacrată educației și instruirii tinerilor nobili destinați slujbelor de stat; ea s-a bucurat de o mare audiență; urmează apoi Academia Orientală (1754, mai târziu Academia Consulară) pentru educarea reprezentanților statului în străinătate[1].

Alcătuirea unui sistem modern de învățământ nu s-a realizat desigur fără opoziții; s-au pronunțat rezerve din partea bisericii privind infestarea unor pături mai largi ale populației de către o propagandă nereligioasă; la acestea s-a adăugat rezistența marilor proprietari funciari împotriva obligativității școlare pentru tineretul rustic, rezistență împărtășită probabil și de părinții mai primitivi, care se temeau de o prejudiciere a muncilor câmpului. Stările reprezentative și dietele au căutat în orice caz să controleze învățământul elementar, aceste încercări fiind respinse de autoritățile de stat. În vremea lui Francisc I controlul de stat al școlilor a fost întărit, spiritul devenise însă între timp un altul: izolarea elevilor și dascălilor de ideile revoluționare a devenit preocuparea principală. Conform legii învățământului primar din 1804 clerul trebuia să sprijine statul în supravegherea școlilor; învățătorii erau obligați să utilizeze exclusiv materialul didactic admis. În medie, nivelul școlilor medii mai degrabă a scăzut.

[1] Cu toate că autorul vorbește de două instituții tereziene, simpla adunare a celor mai sus enumerate instituții conduce la numărul trei — *n. tr.*

Pentru educarea tehnică și a științelor naturale, a căror importanță pentru stat era evidentă, împăratul Francisc a avut o slăbiciune; astfel s-a înființat la Viena în anul 1809 prima școală reală, urmată fiind de cea de la Graz din 1845. Ca o instituție de învățământ tehnic superior s-a înființat la Viena în 1815 Politehnica, fiind foarte bine dotată.

În epoca tereziană și iosefină tutelarea confesională a universităților a fost înlocuită cu cea din partea statului. Maria Terezia și-a îndreptat atenția, încă în anii '40 ai veacului al XVIII-lea, asupra Universității din Viena, existând o certă indispoziție și îngrijorare din pricina plecării masive a studenților austrieci spre universitățile din străinătate. Suverana l-a însărcinat pe medicul ei personal, Gerhard van Swieten, chemat din Olanda la Viena, cu elaborarea unei reforme universitare; acest medic era pentru Maria Terezia autoritatea de necontestat în toate domeniile științei, bucurându-se de încrederea absolută a suveranei. Van Swieten a reînnoit mai întâi programele de studii ale facultății de medicină (patenta din 7 februarie 1749), în chip similar au fost reorganizate apoi și celelalte trei facultăți. Statul era reprezentat la facultăți de către directorii de studii. Încă înaintea desființării ordinului lor, iezuiții au fost eliminați pas cu pas din pozițiile-cheie ale corpului didactic; biserica și biblioteca ordinului au revenit Universității după desființarea ordinului iezuit (1773). Protestanții (1778) și evreii (1782) au fost admiși la studiile universitare și la dobândirea titlurilor academice. Asemănător cu Viena s-a procedat și la Graz și Innsbruck; acestor universități le va fi însă fatală frenezia de economii a împăratului Francisc; păstrând anumite drepturi promoționale, el le-a transformat în licee! În locul limbii latine, germana a devenit limba generală de predare la universități. Nivelul științific al instituțiilor universitare continua să fie mai degrabă modest, scopul urmărit fiind instruirea unor slujbași ai statului cu o calificare academică și nicidecum savanți. În ciuda acestei orientări, facultatea de drept, dar mai ales cea de medicină de la Universitatea Viena au înregistrat succese de studii remarcabile; ele dispuneau de câțiva profesori renumiți, care au știut să se impună și în aceste condiții mai puțin favorabile.

Printre juriștii celei de a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea trebuie menționați Karl von Martini, Anton von Riegger, Joseph von Sonnenfels și Joseph Valentin Eybel, cu toții adepți convinși și deciși ai iosefinismului, care au predat teoriile politice oficioase. În condițiile celei mai grave strâm-

torări a monarhiei în timpul războaielor franceze, Franz Zeiller, bizuindu-se pe lucrările preliminare ale lui Martini, a încheiat opera monumentală care este Codul Civil General (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB). Zeiller și-a redactat lucrarea în spiritul iluminismului și al dreptului natural, într-un stil plin de o forță și o concizie expresivă clasică. ABGB formează din anul 1811 până astăzi baza dreptului civil austriac.

„Prima școală vieneză de medicină“ dispunea în persoana anatomistului Lorenz Gasser și a clinicienilor Maximilian Stoll și Leopold Auenbrugger de cadre excepționale. Auenbrugger a aplicat prima oară percuția toracelui pentru aflarea diagnosticului; și fostul iezuit Maximilian Stoll a fost un internist excelent, renumit și căutat în rândurile populației vieneze. Lukas Johann Boer, a cărui activitate se întinde până departe în Vormärz, a revoluționat obstetrica. În genere trebuie remarcate eforturile regimului și ale consilierilor săi în domeniul sistemului de igienă și sănătate publică, ceea ce era, de altfel, cu totul în acord cu ideile iluminismului. S-au clădit spitale, maternități și case de nebuni. Înaintea alcătuirii ciudate, ierarhice a sistemului austriac al sănătății publice din acea vreme, esențială a fost persoana „protomedicului“ / „Protomedicus“ / de la curtea imperială, dotat cu puteri foarte mari dar și cu responsabilități la fel de mari. În persoana lui Gerhard van Swieten, funcția aceasta a aflat un reprezentant excepțional. După moartea lui Van Swieten (1772) a fost numit Anton von Störck, un anatomist renumit și un farmacolog deschizător de drumuri, care însă la ocuparea catedrelor facultății de medicină și la numirea medicilor în clinici nu a fost întotdeauna inspirat. După decesul lui Störck (1803) succesorul său ar fi trebuit să fie directorul Spitalului general vienez, înființat de Iosif al II-lea în 1783, Johann Peter Franck, un medic de faimă europeană și un excelent organizator, care a creat camere de izolare și stații de prim ajutor, creând în general un sistem sanitar exemplar, imitat apoi de către celelalte state europene. Savantul liberal nu era însă omul pe placul inimii împăratului Francisc, care l-a preferat pe Johann Andreas Stifft, a cărui atitudine profund reacționară va avea efecte catastrofale în Vormärz. Cu toate eforturile lăudabile pentru igiena și sănătatea publică, condițiile sanitare nu erau satisfăcătoare, mortalitatea infantilă răpea majoritatea nou-născuților, febra puerperală făcând un mare număr de victime în rândurile leuzelor. O epidemie de holeră a făcut ravagii în rândurile vienezilor în anii '30: ea depășise cordonul de ciumă de

la granița militară, acest cordon reușind în anul 1814 să oprească pătrunderea unei molimi de ciumă din Turcia europeană în Austria. Pe de altă parte, după mai multe încercări cu alte metode de imunizare, Austria preluase încă înaintea cumpenei veacurilor XVIII—XIX vaccinarea antivariolică a lui Jenner (Vakzination), în urma căreia această boală periculoasă s-a retras foarte mult. În timpul domniei lui Ferdinand și-au început activitatea membri mai vechi ai celei de „a doua școli vieneze de medicină", care va cunoaște un avânt strălucitor în epoca lui Francisc Iosif. În anul 1834 Karl Rokitansky și-a început activitatea ca profesor de anatomie, iar în 1846 Josef Skoda a preluat conducerea clinicii medicale.

Nu este lipsit de interes faptul că după înlăturarea dificultăților externe ale statului, adică după încheierea războaielor napoleoniene, nivelul științific al universităților austriece a continuat mai degrabă să scadă. Statul era mai preocupat față de supravegherea studenților și profesorilor, considerați ca fiind nesiguri din punct de vedere politic, decât față de o promovare a științelor, desigur cu excepția disciplinelor tehnice și a științelor naturale. S-a ajuns la măsuri penibile împotriva unor savanți care nu respectau în prelegerile lor manualele și cursurile obligatorii, adesea foarte rău depășite sau care erau rău văzuți din pricina convingerilor filosofice. Dintre astfel de victime făceau parte teologul Bernhard Bolzano (Praga), specialistul religiilor Vinzenz Weintritt, filosoful Leopold Rembold (Viena), istoricul Julius Schneller (Graz) și chiar și ginecologul vienez Lukas Boer. Izolarea temătoare față de străinătate, îndeosebi față de avântul științelor și de înflorirea literaturii din spațiul de expresie germană dincolo de stâlpii de graniță negru-galbeni, a avut consecințe nefaste. Desigur nu întâmplător realizările științifice cele mai importante au fost obținute de multe ori dincolo de mediul academic și universitar atât de strict supravegheat.

Predominanța unor funcționari angajați pe tărâm științific, în biblioteci, arhive și muzee ca și cea a unor savanți monastici față de profesorii universitari a fost deosebit evidentă în domeniul istoriografiei epocii tereziene și până la sfârșitul lui Vormärz. Marea parte a muncii continua să fie consacrată editării de izvoare. Eruditul piarist vienez Adrian Rauch a publicat trei volume de „*Rerum Austriacarum Scriptores*" [1] (1793), iezuitul din Graz, Erasmus Fröhlich, a colecționat în două volume documente

[1] Cele trei volume au apărut la Viena în anii 1793—1794 — *n. tr.*

stiriene (1757). Asupra lui Marquard Herrgott, o figură provenită din baroc, care-și prelungește activitatea până în vremurile mai noi, s-a atras deja atenția. Ca cercetător și ca prezentator s-a întrebuințat cu destul succes vienezul Franz Ferdinand Schrötter, consilier aulic al cancelariei de stat; lucrarea sa juridică „*Grundriß des österreichischen Staatsrechtes*" (1775) și istoria sa a Austriei, rămasă neîncheiată, „*Österreichische Geschichte*" (1779) atestă spiritul critic al lui Schröttner, care poate fi considerat ca fiind creatorul dreptului constituțional austriac. Canonicul augustin Aquilinus Julius Caesar a publicat trei volume de „*Annales ducatus Styriae*"(1768—1779), al patrulea căzând victimă cenzurii. De la el provin și tratate de drept canonic și de istorie bisericească. O lucrare foarte erudită despre istoria timpurie a Salzburgului a scris-o excelentul Johann Franz Thaddäus Kleimayrn: „*Nachrichten vom Zustande der Gegenden und Stadt Juvavia*" (1784); el a fost și un remarcabil arhivar și jurist. O realizare importantă pentru bibliografia istoriei austriece au fost cele trei volume „*Specimen Bibliothecae Germaniae Austriacae*" (1779—1785) ale lui Johann Nikolaus Vogel și Leopold Gruber, mecena colecției fiind Joseph Wendt von Wendtental. Gregor Gruber, piarist și el ca și deja numitul Leopold Gruber, a fost un practician destoinic al diplomaticii și paleografiei, precedat fiind în acest sens de ex-iezuitul Joseph Heyrenbach, ale cărui lucrări au fost tipărite numai într-o proporție redusă. Joseph Hilarius Eckhel, un alt ex-iezuit, originar din Enzesfeld, Austria Inferioară, a redactat, ca director al cabinetului numismatic imperial, opt volume de „*Doctrina nummorum veterum*" (1792—1798), o operă care poate fi considerată ca o bază principală a numismaticii științifice moderne.

Tradiția istoriografiei monastice și-a aflat cei mai valoroși reprezentanți în abația St. Florian. Canonicul Franz Kurz și-a scris „*Beiträge zur Geschichte des Landes Österreich ob der Enns*" (1805—1809) pe baza unei valorificări planificate a diplomelor și actelor de cancelarie, de asemenea și în portretele biografice ale Habsburgilor medievali, el s-a sprijinit în primul rând pe materialul documentar de arhivă. Abia cu el s-a impus de fapt recunoașterea valorii arhivelor ca depozite de surse istorice inedite. În sensul lui Kurz a lucrat la St. Florian și Jodok Stülz, originar din Vorarlberg, ajuns chiar starețul abației, și germanul din Moravia Joseph Chmel, un colecționar neobosit, ale cărui realizări sunt privite, de obicei, cu o afabilitate binevoitoare, dar care merită totuși o adevărată recunoștință.

Chmel a fost chemat, în anul 1834, la arhiva casei, curții și a statului, publicând curând o droaie de lucrări solide privind istoria evului mediu târziu. Și Joseph, baronul de Hormayr a condus arhiva casei, curții și a statului, fiind foarte activ după ce i s-a ridicat pedeapsa cu închisoarea, condamnat la ea din pricina participării la afacerea uniunii alpine (1812). Lui Hormayr îi datorăm, pe lângă alte lucrări, o istorie a Vienei (9 vol., 1823—1825), dicționarul biografic „Österreichischer Plutarch" (20 de părți, 1807—1814) și editarea unor reviste istorico-geografice. Mai târziu, Hormayr a intrat în serviciile Bavariei (1828) și a defăimat patria sa și foștii săi patroni într-un mod cât se poate de penibil. Principele Eduard Maria Lichnowsky a scris o istorie a Casei de Habsburg în opt volume (1836—1844) pe care le-a completat Ernst Birk cu o anexă de regeste de documente; tocmai datorită acestei anexe lucrarea poate fi utilizată și astăzi cu folos; altfel această istorie, care urmărește soarta Habsburgilor numai până la domnia lui Frederic al III-lea, reprezintă mai degrabă tipul mai vechi al istoriografiei suveranilor. Toate aceste scrieri ale cercetătorilor și autorilor amintiți, oricât de valoroase ar fi și chiar anticipând viitorul ca în cazul lui Eckhel și Kurz, nu pot fi desigur puse pe aceeași treaptă cu operele unui Niebuhr sau Ranke. O apreciere cu adevărat europeană a dobândit în schimb stirianul Josef Hammer, baronul von Purgstall ca orientalist excelent, îndeosebi datorită istoriei sale a Imperiului Oman „*Geschichte des osmanischen Reiches*"(ed. a II-a, 1835, 4 vol.) și datorită lucrărilor sale de istorie literară și traducerilor. Hammer a scris și o biografie cuprinzătoare a cardinalului Klesl (4 vol., 1847—1851). Mai sărace în materialul documentar valorificat, dar scrise strălucitor au fost descrierile peisajelor din spațiul răsăritean al Mării Mediteranene și ale luptei de eliberare a grecilor de către contele Anton Prokesch-Osten, care mai târziu a intrat în serviciul diplomatic activând la Atena și Stambul, și „*Fragmente aus dem Osten*"(2 vol., 1845) ale lui Jakob Fallmerayer din Tirolul de Sud, un scriitor perspicace foarte erudit, care a activat și ca jurnalist.

În toate teritoriile monarhiei au fost create și organizații și instituții de cercetare a istoriei regionale, în Stiria s-a întemeiat, din inițiativa arhiducelui Ioan, muzeul landului Joanneum (1811) și împreună cu un cerc literar propriu, apoi s-a constituit și o societate istorică pentru Austria Centrală (1843); inițiativa arhiducelui și a tovarășilor săi de același spirit a inspirat și celelalte țări. În anul 1823 s-a constituit muzeul Ferdinandeum

la Innsbruck; cea mai veche revistă de istorie regională care mai apare și astăzi este „Carinthia" al cărei prim număr a apărut la Klägenfurt încă în anul 1811. Vedem așadar că în Vormärz are loc un avânt remarcabil al ideii patriotico-regionale științifice, care, de altfel, nu se limitează numai asupra austriecilor germani, ci ea a cuprins și pe slavi și maghiari; în acest sens este suficient să atragem atenția asupra cercului din jurul lui Franz Palacky și Joseph Dobrovsky.

Nici în privința aprecierii științelor naturale nu este recomandabil să pornim de la instituțiile de învățământ superior. Trebuie să remarcăm îndeosebi înființarea unui cabinet de obiecte naturale și a unui cabinet de fizică de către soțul Mariei Terezia, Francisc Ștefan, cele două cabinete integrându-se colecțiilor casei domnitoare; de altfel soțul suveranei a chemat o seamă de artiști și savanți francezi și lotaringieni la Viena. Pentru cabinetul de naturalii, Francisc Ștefan a dispus achiziționarea colecției natural-științifice, probabil celei mai mari existente pe atunci, anume cea a lui Johann von Baillou, care apoi, dar încă sub Maria Terezia, a fost completată și perfecționată consecvent și adaptată scopului de către Ignaz von Born, munca lui fiind continuată sub împăratul Francisc de către Karl von Schreibers. În anul 1753, Nikolaus Joseph Jacquin, originar ca și Gerhard van Swieten din Leiden, a fost numit profesor de botanică și chimie la Universitatea din Viena. El a întreprins întinse călătorii botanico-zoologice, rezultatele lor publicându-le în lucrări voluminoase, printre care monografia fundamentală „*Flora Austriaca*" (5 vol., 1773—1778); materialul exotic cules de el și adus în țară a fost încorporat colecțiilor imperiale. Born culesese și analizase minereuri și eșantioane de minerale; părintele adevărat al mineralogiei științifice din Austria este însă Friedrich Mohs din Gernrode. Acest austriac electiv a întreprins în Vormärz întinse cercetări mineralogice și geognostice în țările alpine, lucrând și în Joanneum și în cabinetul imperial de naturalii. Cele mai multe studii mineralogice ale acestei perioade sunt strâns legate încă cu lucrările montane practice.

Ridicarea topografică și cercetările geografico-cartografice erau în interesul administrației de stat, care promova asemenea studii din motive fiscale și militare. Doi autodidacți, fii de țărani din Oberperfuß, Peter Anich și Blasius Hueber au alcătuit, sub Maria Terezia, o excelentă operă cartografică despre patria lor tiroleză. Pentru cercetarea țărilor alpine austriece, atât din punct de vedere geografic și montanistic cât și din cel etnografic,

Georg Belsazar Hacquet, originar din Bretania și intrat din tinerețe în serviciul austriac, a depus o adevărată muncă de pionierat. În epoca tratată aici a mai apărut și o serie de lucrări consacrată cunoașterii regionale; Friedrich Wilhelm Weiskern (1769), cu succese și ca actor și autor de comedii, apoi C.W. Blumenthal (1816, 1834) și Franz Xaver Schweickhardt (1831—1840) au scris numeroase volume despre Austria Inferioară, Friedrich Sartori (1816) și Karl Schmutz (1822/23) despre Stiria, Johann Jakob Staffler (1847) despre Tirol și Vorarlberg. De asemenea, s-au publicat lucrări despre Țările sudete și carpatine.

O contribuție foarte lăudabilă au avut-o austriecii în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea la cercetarea Lumii Noi, îndeosebi a Americii de Sud. Doi iezuiți, silezianul Florian Baucke și stirianul Martin Dobrizhoffer, ne-au furnizat știri valoroase despre țara și locuitorii Paraguay-ului unde au activat până la desființarea statului iezuit (1767). Boemul german Thaddeus Haenke din Kreibitz a explorat pe la cumpăna veacurilor XVIII—XIX și înaintea lui Alexander von Humboldt țările Anzilor și cele de-a lungul fluviului La Plata. El a activat pe diferite tărâmuri științifice și a fost, între altele, inspiratorul decisiv al exploatării salpetrului chilian. Întrucât el a publicat numai în limba spaniolă, numele său a fost uitat repede și pe nedrept în Austria. Stirianul Benedikt Hermann a publicat mai întâi studii montanistice despre țările alpine austriece și a plecat apoi în 1783 în Rusia, unde și-a dobândit merite inestimabile în explorarea comorilor miniere din Siberia și a prelucrării lor; lui îi datorăm și lucrări științifico-naturale importante despre Ural și Siberia. Vieneza Ida Pfeiffer, o savantă energică și neînfricată, a întreprins în anii '40 și '50 ai secolului al XIX-lea călătorii întinse care au purtat-o pe toate continentele, acestea fiind descrise în lucrările ei captivante.

În comparație cu alte orașe, Viena a primit destul de târziu, adică în anul 1755, un observator astronomic mai mare și cu funcționare neîntreruptă pe lângă colegiul iezuit. Părintele Maximilian Hell, angajat aici, era un astronom cu renume european, pe care l-a confirmat și justificat din plin cu prilejul unei expediții daneze, întreprinse în 1769 pe insula Wardoe în fața coastei celei mai nordice a Norvegiei, prin observarea și măsurarea exactă a unei eclipse solare, toate celelalte expediții nordice întreprinse în același scop rămânând fără nici un rezultat. Un astronom excelent a fost și Placidus Fixlmillner din Kremsmünster, unde s-a construit de asemenea

un observator astronomic minunat. Joseph Johann Littrow, un boem german din Bischofteinitz, a predat astronomia la universitățile din Cracovia (1807), Kazan (1816) și Viena (1819—1840); datorită lucrărilor sale erudite, scrise clar și accesibil, el a trezit interesul unor cercuri mai largi pentru cunoașterea științifică a stelelor /astronomia/; opera sa a fost continuată la Viena cu mult succes de fiul său Karl (mort în 1877).

Pintre reprezentanții de frunte ai științelor naturale din Vormärz ar mai trebui menționat fizicianul și tehnicianul industrial, originar din Franconia, Johann Joseph Ritter von Prechtl, care a condus cu mult succes Politehnica din Viena timp de 35 de ani de la inaugurarea sa din anul 1815; Andreas Baumgartner a predat fizica și matematica la Universitatea Viena, fiind un bărbat cu o cultură adevărat enciclopedică, un organizator foarte priceput și, asemenea lui Prechtl, unul dintre acei bărbați care au știut să pună la timp la dispoziția progresului tehnic atât cunoștințele sale științifice cât și pe cele ale altora. Inițiativele sale energice s-au vădit la conducerea manufacturii de porțelan, a fabricilor de tutun, la noua instalare a telegrafiei și a începutului construirii căii ferate sudice peste Semmering. Un fiu al unor părinți italieni, baronul Karl von Birago, a dotat, în Vormärz, armata austriacă cu materiale de poduri militare și de pontoane, materiale construite și verificate pe Dunăre la Viena și Tulln, aceste materiale fiind apoi copiate de alte puteri militare.

După mai multe tentative eșuate, în anul 1847 s-a înființat Academia Austriacă de Științe. Încă în zilele Mariei Terezia, Johann Christoph Gottsched, „papa literaturii" germane, propusese pe la 1749 deschiderea unei academii, a cărei sarcină primordială urma să fie cultivarea limbii germane; în cadrul reformei școlare a Mariei Terezia era prevăzută, aidoma unei încoronări a reorientării învățământului, o academie orientată spre științele naturale (1744) pentru înființarea căreia depusese mari eforturi mai ales astronomul curții Maximilian Hell; s-a capitulat, însă, înaintea inevitabilelor greutăți de finanțare, chiar și Maria Terezia a considerat înființarea unei academii ca un lucru secundar, de altfel în deplină concordanță cu programul ei de reforme orientat cu precădere spre eficiența practică. În epoca lui Francisc, asemenea încercări s-au lovit de rezistența foarte influentului medic personal al împăratului Stifft; abia eforturile neostoite ale lui Hammer-Purgstall (declanșate în 1837) au reușit în cele din urmă să-l câștige pe Metternich în favoarea proiectului Academiei; la

14 mai 1847 s-a obținut aprobarea imperială și primii 40 de membri au fost numiți, pe lângă austrieci germani numărându-se și slavi, maghiari și italieni.

LITERATURA, TEATRUL, MUZICA ȘI ARTELE PLASTICE

În epoca barocului dezvoltat, limba italiană și în al doilea rând spaniola fuseseră limbile străine dominante în cercurile nobiliare și de la curțile princiare, pe când în știință se folosea cu predilecție latina. Tocmai în timpul guvernării Mariei Terezia atât de conștientă de germanitatea ei, limba franceză a devenit mijlocul de comunicare în înalta societate, franceza fiind până atunci mai degrabă dezavuată din pricina animozităților politice față de Franța; acum franceza cucerise saloanele aristocratice; dar și limba germană s-a răspândit mai mult în știință, fiind și cel mai însemnat mijloc de comunicare al oficiilor; desfășurarea literaturii germane în epoca ei clasică nu a rămas fără ecou în Austria. E drept că deocamdată lipseau autorii, a căror personalitate spirituală să se poată compara cât de cât cu un Klopstock, Lessing, Wieland, Goethe sau Schiller, dar s-a încercat măcar să se ademenească vreunul dintre acești titani literați să vină la Viena și în Austria; asemenea luări de contact au rămas însă fără rezultat durabil; astfel au venit la Viena pentru scurtă vreme Gottsched, Wieland, Lessing și Winckelmann. Dintre consilierii politici ai Mariei Terezia și ai lui Iosif al II-lea, îndeosebi Sonnenfels a fost acela care a încercat să promoveze relațiile cu literatura germană și teatrul german, curtea imperială respectându-și mecenatul tradițional al Habsburgilor chiar și în vremile unor economicități evidente. Un prieten al literaturii și științelor a fost și ultimul principe-arhiepiscop în funcție al Salzburgului, contele Hieronymus Colloredo-Wallsee (1772—1803, mort în 1812). Dintre marile familii nobiliare austriece s-au remarcat ca sprijinitoare ale artelor îndeosebi cele ale caselor Liechtenstein și Lobkowitz, dintre magnații unguri familia Esterházy. În viața spirituală a Vienei din Vormärz, saloanele unor doamne culte și avute au jucat un rol însemnat. Poeta atât de ospitalieră Karoline Pichler, autoarea de romane istorice foarte citite și de drame cavalerești neînsemnate, și soția evreică de bancher Franziska (Fanny) Arnstein, a cărei casă a fost frecventată intens de delegații din Germania de nord în timpul Congresului de la Viena, au consemnat în acest sens cele

mai mari succese. Foarte stimată a fost și contesa Johanna von Purgstall, o scoțiană din naștere (baronesa Cranstown), din cercul căreia făceau parte numeroși scriitori de frunte.

Viața asociațiilor a fost puternic perturbată, îndeosebi pe vremea lui Francisc, datorită neîncrederii principiale din partea autorităților și a supravegherii polițienești severe. În ciuda unei interdicții trecătoare (1765), francmasonii avuseseră o mare influență sub Maria Terezia și a fiilor ei, îndeosebi printre bărbații de stat ai lui Iosif al II-lea existau mulți francmasoni, societatea francmasonă aflând aderenți și printre artiști, astfel Haydn și Mozart au făcut parte din loje francmasonice. În anul 1797, însă, francmasonii și alte societăți secrete au fost interzise. Aceeași soartă a împărtășit-o mai târziu și „Wildensteiner Ritterschaft auf blauer Erde" /„Cavalerimea Wildenstein pe solul albastru"/, organizația aceasta fiind întemeiată pe la 1790 de către Anton David Steiger din Burgenland, un bărbat multilateral, un naturalist și întreprinzător minier nu lipsit de importanță. Wildenstein-ii /adică membrii acestei asociații/ numărau printre adepții lor numeroși aristocrați din Austria și străinătate, membri ai unor familii domnitoare, apoi și mai ales artiști, savanți și clerici; ei își țineau întrunirile în castelul Seebenstein din Bucklige Welt /Lumea Cocoșată/ din Austria Inferioară, respectând un ceremonial romantic, care se vroia medieval; ei au fost merituoși datorită donațiilor însemnate destinate unor scopuri filantropice. Societatea a fost desființată în anul 1823 în urma unui denunț. Și asociația la fel de nevinovată, mai degrabă apolitică, „Ludlamshöhle" /„Peștera Ludlam"/ a căzut victimă bănuielilor autorităților; ei îi aparțineau îndeosebi scriitori și artiști plastici. În cele din urmă, societatea vieneză cu interese politice și literare a reușit să-și creeze, după rezistențe îndelungate, o organizație autorizată sub forma cercului de lecturi juridico-politice (1841).

În ce măsură au împietat în fond activitatea și atotputernicia cenzurii și poliției viața spirituală din Vormärz? Fără îndoială că principiul cenzurii preventive a avut efecte negative asupra comerțului cu cărți; toate imprimatele, scrierile autohtone în forma manuscrisă trebuiau prezentate cenzurii, putând fi, astfel, impuse schimbări, care scădeau de regulă valoarea conținutului. În general, operele mai importante și mai scumpe au fost cenzurate mai puțin aspru decât scrierile ieftine, pentru că se temea îndeosebi de influențarea maselor largi și aceasta s-a observat îndeosebi la cenzurarea presei. Făcând abstracție de interdicțiile generale, operele

respective au fost livrate uneori numai specialiștilor care trebuiau să se oblige să le restituie sau, dacă le rețineau, să păstreze tăcere asupra conținutului. Poezia politică, și în general tratarea unor teme de critică a stărilor prezente, nu era bine văzută, dar nici subiectele istorice nu erau sigure de interdicții, atunci când se intuiau aluzii la prezent. Astfel, Grillparzer a avut dificultăți cu piesele de teatru *„König Ottokars Glück und Ende“* și cu *„Ein treuer Diener seines Herrn“*. Ingerințele în viața teatrului au prilejuit amuzamentul contemporanilor și urmașilor, cenzura devenind adesea ridicolă prin schimbările și tăieturile impuse; atotputernicia ei a devenit relativă în privința pieselor de teatru populare, unde actorii improvizau adesea, chiar dacă această practică era strict interzisă. Mai puțin importante au fost intervențiile cenzurii în organele de presă autohtone, care nu prea aveau mulți cititori, îndeosebi „Wiener Zeitung“ și „Österreichischer Beobachter“ treceau drept purtătoare de cuvânt ale guvernului. Înainte de 1815 publicistica fusese foarte activă; astfel, între 1785-1813 au apărut „Briefe eines Eipeldauers“ ale lui Josef Richter, în care viața culturală vieneză a fost privită, cu mult umor natural și sănătos, prin perspectiva anturajului rustic al capitalei. Mai târziu, „Wiener Sonntagsblatt“ a lui Joseph Schreyvogel a conferit capitalei un organ de presă cu un nivel spiritual pretențios și captivant. Pe vremea arhiepiscopului Hieronymus Colloredo a activat la Salzburg ca publicist însemnat preotul mirean Lorenz Hübner. După calmul din Vormärz, anul de asalt a adus un salt enorm al producției jurnalistice cu multe excese neplăcute ale organelor radicale.

Poezia austriacă din epoca tereziană conține multe imitații după modele germane și franceze. Însemnată a fost activitatea lui Michael Denis din Schärding, care a publicat prima traducere liberă germană a cântecelor scoțiene (doar parțial a celor autentice) ale lui Ossian (1768); el s-a interesat, însă, și pentru epica nordică veche și pentru cântecele populare slave. Ca și Denis, Alois Blumauer din Steyr a trecut prin ordinul iezuit; după ce s-a încercat în poezia serioasă, el a creat în parodia[1] după *Eneida*

---

[1] În text *Travestie*, pe care dicționarele germano-române o traduc prin „parodie“. În teoria literară „travestirea“ este însă opusă „parodiei“. „Travestie“ este o schimbare a unei creații literare serioase, al cărei conținut se redă în forme nepotrivite, caraghioase, pe când „parodia“ transpune și ea originalul, redând în forma exterioară a acestuia un conținut cu totul schimbat — *n. tr.*

lui Vergiliu un monument al spiritului său ascuțit și ironic. Pe când Denis l-a urmat pe Klopstock, Blumauer și vienezul Johann von Alxinger s-au aflat sub influența lui Wieland.

Pe la mijlocul veacului al XVIII-lea au avut loc decizii importante în evoluția teatrului austriac. Sub presiunea autorităților oficiale, piesele clasice s-au impus treptat la Viena în defavoarea comediilor improvizate atât de populare ale lui Gottfried Prehauser (succesorul lui Stranitzky la Kärntnertortheater din Viena) și ale lui Joseph Kurz, cu eroii acestor comedii Hans Wurst și Bernardon. În anul 1741 s-a instituit Burgtheater /Teatrul reședinței/ într-o fostă clădire de baluri, în care s-au prezentat de atunci nu numai piese vorbite ci și opere. Din inițiativa împăratului Iosif al II-lea teatrul acesta, care fusese până atunci închiriat, a fost preluat sub administrația directă a curții, iar din anul 1776 a devenit „Deutsches Nationaltheater", excluzându-se din repertoriul său spectacolele de operă; multă vreme însă, ea a prezentat alternativ piese vorbite și comedii muzicale /Singspiele/ germane și opere, care aveau de cele mai multe ori librete în limba italiană. În importantul oraș de teatru Salzburg, teatrul tradițional al universității a fost anihilat, începând cu anul 1775, de teatrul curții arhiepiscopale. La Graz piesele germane au cucerit teatrul stărilor și al dietei construit în anul 1776. O înflorire extraordinară și o influență foarte largă a cunoscut teatrul popular din Tirol; el era susținut de comunele rurale și orășelele tiroleze, reușind să entuziasmeze și să antreneze un mare număr de actori amatori în ciuda intervențiilor și interdicțiilor autorităților oficiale.

Burgtheater-ul vienez a avut, în Vormärz, în persoana deja amintitului Joseph Schreyvogel, care acum purta titlul unui secretar al teatrului curții, un conducător propriu-zis foarte însemnat și un regizor eficace, care a preluat în repertoriul casei piese ale lui Schiller, Goethe, Kleist, ale spaniolilor clasici dar și ale lui Grillparzer. El a dispus, însă, și de actori excelenți cum ar fi vieneza Antonie Adamberger, westfala Sophie Schröder și Heinrich Anschütz venit din Lausitz.

Adolf Bäuerle, fiul unui fabricant din Suabia imigrat la Viena, a devenit figura dominantă a pieselor populare vieneze; personajul vesel al producătorului de umbrele de ploaie /Parapluimacher/ Staberl umplea casele la reprezentațiile pieselor sale; el a avut multă vreme succes și ca jurnalist cu ziarul său „Theaterzeitung" (1806—1859); către sfârșitul vieții sale a

ajuns, însă, la strâmtoare. Precursorii genului de scrieri populare au fost foarte talentatul Philipp Hafner, fermecătorul Karl Friedrich Hensler din Vaihingen în Württemberg și mai robustul Emanuel Schikaneder din Straubing, care a avut un talent deosebit în redarea coloritului local vienez; printre contemporanii lui Bäuerle trebuie pomeniți Karl Meisl și Joseph Alois Gleich, autori prolifici de comedii ușoare dar foarte gustate. Un nivel literar incomparabil mai ridicat l-au atins operele lui Ferdinand Raimund (1790—1836), care avea o faimă bună și ca actor, apoi a început să scrie acele feerii și piese magice care vor asigura nemurirea geniului său naiv și autentic. Mai caustic a fost umorul lui Johann Nestroy (1801—1862), a cărui critica a timpului prevestește deja spiritul revoluției, fără ca poetul să se fi încredințat pe deplin, însă, de maturitatea politică a poporului (1848: „Freiheit im Krähwinkel" / Libertatea în cotlonul ciorilor/.

De la cumpăna veacurilor XVIII-XIX înregistrăm câteva realizări de seamă ale poeziei serioase. Heinrich Joseph von Collin a scris încercări dramatice în stilul clasic; culegerea sa de „Wehrmannslieder" (1809) i-a atras persecutarea de către Napoleon și pretinsa dezaprobare a împăratului Francisc pentru ostoirea sa patriotică necerută. Matthäus, fratele lui Heinrich, a avut mai mult de oferit ca publicist („Jahrbücher der Literatur") decât ca poet care accentuează exagerat aspectul istoric. Baronul Christian von Zedlitz era un nobil silezian poposit la Viena, pătruns fiind de ideile iosefine și moderat liberale; ca poet liric s-a bucurat de mari succese, mai ales însă poezia sa consacrată mitului napoleonian „Die nächtliche Heerschau" l-a făcut celebru; ca autor dramatic s-a impus mai puțin. Cel mai proeminent dintre aristocrații liberali și literați a fost fără îndoială contele Anton Alexander Auersperg (1806—1876), care a publicat sub pseudonimul Anastasius Grün. Volumele sale de poezii „Spaziergänge eines Wiener Poeten" (1831) și „Schutt" (1835) au aflat un ecou larg și viu datorită atitudinii sincer liberale, chiar și destul de evident anticlericale. Remarcabilă este și înțelegerea acestui aristocrat, provenit din rândurile înaltei nobilimi a Crainei, pentru concetățenii săi sloveni; el a tradus creațiile poetice ale celui mai de seamă autor sloven France Preseren. Încercările lui Auersperg să determine, în 1848, pe sloveni la o colaborare cu germanii și să participe cu delegați la adunarea din biserica Sf. Pavel de la Frankfurt, nu au fost încununate de vreun succes notabil.

Șvabul din țările ungare Nikolaus Nimbsch von Strehlenau (Lenau)[1] a cunoscut o mare audiență cu lirica sa romantică; în poemele epice „Savonarola" (1837) și „Die Albigenser" (1842) se observă de asemenea resentimente antibisericești, actualizarea tematicii și a formei istorice fiind evidentă. Baronul Ernst von Feuchtersleben, un psihiatru vienez nu lipsit de însemnătate (Manualul cunoașterii medicale a sufletului, 1845) este autorul scrierii, foarte des citite pe vremuri, „Zur Diätetik der Seele" (1838), care a cunoscut numeroase ediții. Feuchtersleben și-a exprimat ideile sale critice într-o formă aforistică foarte plăcută; el a salutat cu entuziasm revoluția, dar, ca și Grillparzer și Stifter, a fost foarte decepționat de mersul ei. Hermann von Gilm din Innsbruck a fost un poet inspirat de Schiller, făcând parte din opoziția liberală a Tirolului, așa cum o dovedește volumul său „Jesuitenlieder" și „Zeitsonette aus dem Pustertal"; când soarta l-a condus din patria sa la Viena, pana sa poetică s-a tocit curând, paralizându-se.

O operă comparabilă cu clasicismul literar german a realizat în Austria Franz Grillparzer (1791—1872); el și-a scris operele cele mai importante încă în Vormärz, dar le-a publicat în parte abia mai târziu. Cu toate că Grillparzer nu a rămas neatins de romantismul german — aceasta o dovedește drama sa din tinerețe „Die Ahnfrau" (1816) — personalitatea sa spirituală se caracterizează de fapt printr-o predominanță a ideilor iluminist-iosefine.

Grillparzer s-a simțit strâns legat de statul multinațional și de casa sa domnitoare și atunci când a criticat aspru dinastia și politicienii, ceea ce nu a fost deloc un caz rar, iar judecata lui Grillparzer despre împăratul Francisc și Metternich a luat în cele din urmă forme deosebit de aspre. Grillparzer a fost însă un funcționar de stat loial, între 1832—1856 el a condus conștiincios arhiva Camerei Aulice; încercările sale de a deveni bibliotecar au eșuat.

Grillparzer a împrumutat multe teme pentru piesele sale de teatru din istoria și mitologia popoarelor Imperiului habsburgic. „Libussa" (1844) este inspirată din legendele Boemiei, el prezicând aici vremea hegemoniei slavone: „Ein treuer Diener seines Herrn" (1828) ne conduce în evul mediu ungar, acțiunea nuvelei „Das Kloster von Sendomir" (care va inspira drama

[1] Născut de fapt în Banat, azi, la Lenauheim — *n. tr.*

lui Gerhart Hauptmann „Elga") se petrece în mijlocul nobilimii polone. Dar îndeosebi istoria casei suverane, înălțarea sa și crizele sale l-au atras în special pe Grillparzer. În drama „König Ottokars Glück und Ende" (1823) figura regelui Ottokar de Boemia îl fascinează mai mult pe autor decât idealizatul Rudolf de Habsburg; piesa a avut de înfruntat multe din partea cenzurii, ea exprimând nu numai mărturisirea mândriei față de patria sa austriacă, ci și ideea imperială în varianta austriacă. Orice formă de naționalism, fie de proveniență germană sau slavă, i s-a părut lui Grillparzer deosebit de primejdios; această convingere o găsim în epigrama sa alcătuită în 1849 și care astăzi se adeverește de-a dreptul profetică: „Der Weg der neueren Bildung geht von Humanität durch Naționalität zur Bestialität" /„Calea instrucției moderne pornește de la umanitate, trece prin naționalitate și conduce la bestialitate"/. Capodopera sa dramatică „Ein Bruderzwist in Habsburg" l-a preocupat multă vreme pe Grillparzer; autorul conferă aici împăratului Rudolf al II-lea, cu care s-a simțit întrucâtva înrudit spiritual, trăsături autobiografice, punând în gura imperială propriile sale convingeri privind lauda cumpătării și a rezervelor pesimiste ca principiu al înțelepciunii politice. În atitudinea lui Grillparzer trăsătura anticlericală nu poate fi trecută cu vederea; când aceasta s-a exprimat univoc în poezia sa „Die Ruinen des Campo Vaccino in Rom" (1819), însăși poziția oficială, funcționărească a lui Grillparzer a fost periclitată pentru o vreme. Indispus de tutelarea culturii austriece de către „sistemul Metternich", Grillparzer nu s-a așteptat nici din partea revoluției la vreun rezultat pozitiv, el îndoindu-se atât de guvernanți cât și de guvernați; desigur nu putem afirma că el s-ar fi înșelat.

Locul lui Adalbert Stifter (1805—1868) printre scriitorii Austriei este imediat după Grillparzer și înaintea tuturor celorlalți. Fiu al Pădurii Boemiei germane, Stifter și-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale în Austria Superioară — ca internist la Kremsmünster și ca dascăl și inspector școlar la Linz — și la Viena. Vocația literară și-a descoperit-o relativ târziu, creând o serie întreagă de culegeri de nuvele, dintre care „Studien", trecând prin „Bunte Steine" până la „Erzählungen" îl atestă ca pe un maestru al descrierii naturii și oamenilor. Romanele sale, dintre care „Nachsommer" ne conduce în cercul din jurul principesei Marianne Schwarzenberg, văduva comandantului din războaiele de eliberare, și „Witiko" cu acțiunea în evul mediu al Boemiei, nu au aflat o audiență decât la un cerc restrâns de cititori din pricina volumului lor; ele fac, totuși, parte

din operele clasice ale prozei germane. Remarcabilă este eliminarea oricăror animozități naționale în descrierile sale inspirate de istoria Boemiei. Uitat în timpul vieții sale, Stifter și-a dobândit astăzi de mult justa apreciere, el depășind media și ca peisagist.

Mai la stânga lui Grillparzer și Stifter se situează apreciatul autor de comedii Eduard von Bauernfeld (1802—1890); capodoperele sale „Bekenntnisse" (1834), „Bürgerlich und Romantisch" (1835), dar mai ales satira la adresa tacticii de temporizare și întârziere a sistemului din Vormärz „Großjährig" (1846) trădează concepția sa despre lume; în anul de asalt, Bauernfeld s-a numărat printre radicali, mai târziu s-a moderat și el. Dintre scriitoare și poete, Betty Paoli (de fapt Babette Glück) și-a creat un renume excelent ca poetă lirică, autoare de nuvele și ca traducătoare.

Și dialectul și-a dobândit legitimația literară. Vienezul Franz Castelli, care a parodiat /travestierte/ și tragedia destinului romanticilor, și-a cucerit importanța îndeosebi ca scriitorul talentat al expresiei dialectale. Forța creatoare literară cea mai puternică în acest domeniu a desfășurat-o, însă, Franz Stelzhamer din Großpiesenham în regiunea Innviertel (între altele „Lieder in obderennischer Mundart", 1837).

Oricât de impresionantă ar părea o apreciere justă a realizărilor literare din Austria, cel puțin a acelora din a doua jumătate a epocii tratate aici, în mintea urmașilor și probabil și în cea a unor contemporani, aceste realizări se situează cam în umbra desfășurării incomparabile a creației muzicale. În acest loc nu se pot face decât câteva observații concise privind această creație, încercându-se mai degrabă o clasificare istorico-culturală decât o apreciere istorico-muzicală.

Muzica a reușit să depășească modelele italicne mai târziu decât artele plastice, în schimb mult mai decis. Deja opera lui Christoph Willibald Gluck (1714—1787) este legată complex de Austria și Viena, unde și-a încheiat și zilele; Gluck era originar din Palatinatul Superior. Cu apariția sa a început mersul victorios al muzicii germane de operă. La Kärntnertortheater /Teatrul de la Poarta Carintiană/ au avut loc premierele absolute ale operelor sale „Orfeu și Euridice" (1762) și „Alceste" (1767).[1] La operele

[1] Autorul lasă impresia că ne aflăm aci înaintea a două opere germane; de fapt, ambele au fost compuse pe texte italiene, rescrise apoi pe texte franceze cu prilejul unui sejur la Paris, 1774 („Orphée et Euridice"), 1776 („Alceste"). În același context se situează și completa ignorare a preainfluentului și preaapreciatului Antonio Salieri (1750—1825) — *n. tr.*

baroce și rococo italiene s-a adăugat acum opera reînnoită în stil antic — de altfel în deplină concordanță cu remarcabilele transformări stilistice și de gust — noua operă tinzând după simplitatea clasică în expresia muzicală. Un compozitor destoinic a fost vienezul Karl Ditter von Dittersdorf, prieten bun cu Gluck și Haydn; el a cântat și compus în slujba unor demnitari laici și ecleziastici, cucerind ropote de aplauze cu operele sale comice, cu oratoriile și concertele sale.[1]

Joseph Haydn (1732—1809) s-a născut la Rohrau în Austria Inferioară; el a activat mai întâi la Viena, apoi în palatul de la Eisenstadt al principelui Esterházy în calitate de capelmaistru; el este primul dintre proeminenții generației sale care renunță la călătoria tradițională în Italia, aflându-și stilul în patria sa austriacă. Muzica de cameră inventată de el în forma cvartetelor de coarde, simfoniile sale numeroase, oratoriile sale („Creația"—1799, „Anotimpurile"— 1801) au dus faima lui Haydn dincolo de frontierele patriei sale; ca maestru celebru, el a călătorit de două ori în Anglia, unde a fost celebrat cu entuziasm. În anul chemării sub arme a vienezilor și al unei prime efervescențe a entuziasmului patriotic (1797), Haydn a compus melodia cântecului imperial, pentru care Leopold Lorenz Haschka a scris un text simplu, popular.[2] Fratele lui Joseph, Michael Haydn, a activat mai mult la Salzburg, câștigându-și meritele ca reformator al muzicii bisericești.[3]

Wolfgang Amadeus Mozart (1756—1791) a crescut în atmosfera îmbibată de artă a orașului său natal, reședința princiaro-arhiepiscopală Salzburg; împreună cu tatăl său Leopold, copilul-minune a cutreierat Europa întreagă. Mecenatul princiar nu prea s-a confirmat în cazul lui Mozart, ajungându-se la un conflict violent cu arhiepiscopul Hieronymus Colloredo; nici ca compozitor de cameră al împăratului (de la 1787), Mozart

---

[1] În anul 1765, Dittersdorf (1739—1799) l-a urmat pe Johann Michael Haydn ca șef de orchestră (capelmaistru) al episcopului de Oradea; o dată cu desființarea orchestrei, Dittersdorf a părăsit Oradea în anul 1769 — *n. tr.*

[2] Acest *Kaiserlied* este de fapt imnul imperiului care începe cu versul „Gott erhalte Franz den Kaiser"; Haydn a preluat această melodie mai târziu pentru partea lentă din cvartetul său de coarde în do major op. 76, nr. 3. Astăzi, melodia aceasta este imnul de stat al Germaniei — *n. tr.*

[3] Înaintea chemării sale la Salzburg, Michael Haydn a fost capelmaistru al episcopului de Oradea (din 1757), unde a compus concertul în do major pentru violă, orgă și orchestră; unul din puținii prieteni sinceri ai lui Mozart — *n. tr.*

nu a fost necontestat; între timp a activat și ca artist liber profesionist. În perioada sa vieneză, compozitorul și-a găsit propriul stil clasic, eliberat de tutela exemplelor anterioare; în aceeași perioadă el a dobândit și marile succese cu operele sale: „Răpirea din serai" a fost creată la teatrul de curte în 1782 ca o comedie muzicală /Singspiel/, urmat de „Nunta lui Figaro", pe un text italian, în anul 1786 la același teatru. A urmat apoi premiera absolută a lui „Don Giovanni" („Don Juan"— 1787) la Praga și a operei „Flautul fermecat", 1791) la teatrul de mahala vieneză a lui Emanuel Schikaneder.

Curând după moartea lui Mozart, Ludwig van Beethoven (1770—1827) a venit la Viena părăsindu-și orașul natal Bonn, în care rezida atunci mezinul Mariei Terezia, arhiducele Maximilian; Beethoven și-a încheiat studiile muzicale la Viena, aflând în cercurile nobiliare ale familiilor Lobkowitz, Lichnowsky și Kinsky o promovare plină de înțelegere în ciuda temperamentului său dificil. Și arhiducele Rudolf, pentru a cărui încoronare de la Olmütz Beethoven va compune mai târziu „Missa solemnis", l-a sprijinit din răsputeri pe compozitor. Beethoven a participat cu pasiune la disputele politice și spirituale ale vremii; în anii mai târzii (de la 1800 încoace) surzenia sa crescândă l-a condus într-o izolare tot mai accentuată; ocazional însă, cum a fost cazul unei strălucite manifestări literar-muzicale[1] din timpul Congresului de la Viena, el a intrat în primul plan al vieții sociale elitare a reședinței. Altminteri, Beethoven s-a integrat Vienei, aici el a compus seria sonatelor, simfoniilor și cvartetelor sale de coarde; în anul 1805 a avut loc premiera absolută a operei sale „Fidelio" (prima versiune), așa încât maestrul a refuzat diferitele oferte venite din afară, printre acestea fiind una deosebit de ademenitoare din partea regelui Westfaliei (1809).

Cu toate că concepția despre lume a lui Beethoven, ca artist liber, era revoluționar-republicană, el s-a păstrat în cercul mecenatului nobiliar, căruia i-a datorat în tinerețe o promovare esențială; spre deosebire de Beethoven, creația lui Franz Schubert (1797—1828) s-a realizat integral în mediul burghez, căruia îi aparținea, de altfel, acest compozitor născut la Viena din părinți germani din Moravia; aceluiași mediu s-au simțit

---

[1] „Akademie", care în austriacă are și acest sens, de manifestare, sărbătoare literară și/sau muzicală — *n. tr.*

părtași și prietenii săi, printre care s-au numărat Schwind și Bauernfeld. „Principele liedurilor" a continuat, de fapt, o veche tradiție liederistică a Vienei, el întrecându-i pe toți predecesorii și contemporanii prin bogăția melodică, densitatea atmosferică și îndemânarea componistică. De asemenea, și simfoniile sale și muzica sa de cameră sunt realizări perene. Forței creatoare a marilor maeștri le-au corespuns receptivitatea și înțelegerea artistică ale păturilor largi ale populației. Concertele de casă și muzica la domiciliu au înflorit în vremea Congresului de la Viena mai mult ca oricând, formându-se numeroase cvartete de amatori. Într-un cadru mai larg se organizau concerte de binefacere și concerte „spirituale"; asociații diferite, cum ar fi „Wiener Tonkünstlersozietät", „Gesellschaft adeliger Frauen zur Beförderung des Guten und Nützlichen" și „Gesellschaft der Musikreunde" (întemeiată în 1812 și cu un viitor foarte bogat) au desfășurat o activitate foarte merituoasă. În anul 1817 s-a întemeiat un conservator la Viena, ca precursor al academiei de muzică. Cultivarea cântului vocal se făcea, din 1843 încoace, în „Wiener Männergesangverein".

Tendința spre alcătuirea și întemeierea de asociații și instituții muzicale nu s-a limitat, de altfel, numai la Viena, noi întâlnind-o, de asemenea, la Graz, Linz, Klagenfurt. În anul 1841 s-a înființat la Salzburg „Mozarteum"-ul. De asemenea, trebuie să remarcăm activitatea unei industrii de instrumente muzicale de înaltă valoare, editori de muzică foarte harnici și începuturile unei publicistici periodice muzicale. Înainte de toate, însă, trebuie să atragem atenția asupra importanței stimulării și influențării rodnice reciproce între muzica clasică și cea populară, aceasta exprimându-se cel mai clar în domeniul muzicii de dans. Din dansul popular al țărilor alpine, îndeosebi al Austriei Superioare — din termenul „Landl" /țărișoară/ de la nord de Enns derivă expresia „Landler"[1] — s-a dezvoltat la cumpăna veacurilor XVIII-XIX valsul vienez. În calitate de compozitori și capelmaiștri, Joseph Lanner (începând cu 1829 directorul muzical al balurilor de curte) și Johann Strauß-tatăl au obținut triumfuri adevărate și răsunătoare. Muzica militară a mijlocit capitalei melodiile tuturor neamurilor din cuprinsul monarhiei.

---

[1] Afirmație etimologică în fond corectă „landlerii" ardeleni derivându-și într-adevăr denumirea din „Landl"; ceea ce vrea să spună autorul în contextul de mai sus se referă la *Ländler*, acel dans popular și național din zona alpină, asemănător unui vals lent — *n.tr.*

Să ne îndreptăm acum spre artele plastice. În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea epoca strălucitoare a barocului austriac a apus treptat. Barocul târziu, în creațiile căruia predomina în general influențele clasiciste față de simpatii ocazionale pentru formele mai ușoare ale rococo-ului, a mai produs câteva creații remarcabile. Un adept al rococo-ului a fost Nikolaus Pacassi, căruia îi datorăm continuarea diferitelor aripi ale reședinței vieneze ca și construirea castelului de la Schönbrunn. Pacassi a construit și Kaiserspitalkirche (mai târziu Gardekirche) lângă Rennweg. Lotaringianul Jean Nicolas Jadot, pentru scurt timp directorul construcțiilor curții al Mariei Terezia, a construit în formele rococo-ului apusean aula Vechii Universități (1753—1755), care găzduiește acum Academia Austriacă de Științe. Printre bisericile rococo trebuie pomenită biserica parohială de la Wilten lângă Innsbruck, construită în anii '50 după planurile lui Franz de Paula Penz, servind drept model și altor biserici tiroleze. Realizarea cea mai remarcabilă a artei sacre a stilului rococo este alcătuirea interiorului bisericii de la Wilhering, a cărei forță impresioantă constă din ansamblul rafinat al efectelor arhitecturii interioare, ale operelor plastice, ale picturilor și ale luminii.

Reprezentantul cel mai de vază al curentului clasicist a fost Joseph Emanuel Fischer von Erlach, care a lucrat încă sub domnia lui Carol al VI-lea, dar care nu s-a apropiat de originalitatea tatălui său Johann Bernhard. După el trebuie să numim, în epoca tereziană, pe Johann Gotthard Hayperger din Steyr, cel care a terminat construcția abației St. Florian și este constructorul bibliotecii de la Admont. O generație mai târziu, Ferdinand von Hohenberg a ridicat, în maniera clasicistă, palatul Fries (mai târziu Pallavicini) de pe Josephsplatz din Viena și colonadele Gloriettei din Schönbrunn (1775). Spre finele veacului și în Vormärz construcțiile au devenit și mai cumpătate dar și mai lipsite de imaginație. În forme arhitectonice subliniat și conștient simple au apărut, sub Francisc I, construcții utilitare pentru stat: cazărmi, oficii ale guvernului, magazii. Aproape mai însemnat decât noile construcții este rezultatul epocii acesteia în ceea ce privește dărâmarea și profanarea vechilor construcții. Mănăstirile abandonate au fost transformate în școli, fabrici și închisori, bisericile în plus au fost supuse unor utilizări laice sau demolate; astfel „*capella spaciosa*" din Klosterneuburg a fost demolată, iar Maria am Gestade din Viena a scăpat ca prin minune distrugerii, la fel ca și turnul

orășenesc din Enns, impresionant dar devenit între timp inutil, „lipsit de funcție", turnul scăpând numai datorită unor calcule, după care cheltuielile de demolare erau mai mari decât veniturile de pe urma vânzării pietrelor brute care alcătuiau turnul. Mănăstirea Garsten a devenit închisoare, biserica minoriților din Viena a fost complet golită, biserica din Stein a devenit depozit de tutun, pe când biserica dominicanilor din Krems a fost, oricum, transformată într-un teatru.

Noile construcții ale veacului al XIX-lea au continuat să stea sub influența clasicismului. Orientându-se după acesta, Peter Nobile a construit poarta exterioară a reședinței și Templul Theseus din Viena (1820—1824); după incendiile catastrofale, el a fost chemat la Salzburg pentru recládirea castelului Mirabell (după 1818), tare deteriorat de foc, și la Graz pentru a reconstrui Teatrul Vechi (Schauspielhaus, 1824/25). Arhitectul cel mai harnic din Vormärz a fost, însă, Joseph Kornhäusel, care a construit sinagoga orășenească vieneză din Seitenstettengasse (1826), teatrul din Josephstadt și noua clădire clasicistă a mănăstirii scoțienilor /Schottenkloster/ după ce, în prealabil, se dărâmase galeria boltită gotică a mănăstirii în anii 1826—1832[1]. El a participat și la lucrările finale ale construcției îndelungate a abației de la Klosterneuburg, iar la dotarea stațiunii aflate în plină înflorire Baden, el a contribuit cu construirea primăriei și a unor băi, vile și case burgheze. Din însărcinarea arhiducelui Carol, el a proiectat și realizat construirea în stil mare a palatului Weilburg (complet distrus în ultimele zile ale celui de-al doilea război mondial), cea mai însemnată construcție austriacă de acest gen din Vormärz. Și „Templul husarilor" /„Husarentempel"/ din Mödling este o operă a lui Kornhäusel. Realizări arhitectonice ale lui Paul Eduard Sprenger din timpul domniei lui Ferdinand I sunt clădirile searbăde ale monetăriei, oficiului vamal și ale direcției financiare din cea de-a treia circumscripție vieneză Landstraße.

Clădirile de locuit din orașele aflate într-o creștere enormă imită, în forme mai modeste, ideile stilistice ale construcțiilor monumentale, dimensiunile spațiale ale blocurilor de locuit au fost lărgite; o anumită înclinație spre șabloane este evidentă; la sfârșitul epocii amenință deja cazarma cu chiria. Și în arhitectura industrială se poate identifica influența con-

---

[1] Lipsind virgulele „în anii 1826—1832" se poate referi și la perioada de construcție a noii mănăstiri — *n. tr.*

structiilor de reprezentație, la fel și în așezarea și ridicarea lucrărilor de fortificație din vremea aceasta, cum ar fi cazul de pildă cu Franzensfeste din Tirol (1833—1838) și turnurile maximilianice ale fortificației orașului Linz (1831—1836).

Gândirea romantico-istorică, atât de prezentă în pictură, o întâlnim și în domeniul arhitecturii din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Ridicarea fortificației Franzensburg lângă Laxenburg s-a făcut în mai multe faze între anii 1798—1836, imitându-se o cetate medievală; ca material de construcții s-au folosit piese arhitectonice de la bisericile și mănăstirile căzute victime ale asaltului anti-monahal al lui Iosif al II-lea, fie că era vorba de demolări complete sau numai de avarieri ireparabile (Säusenstein, Waldhausen, Kremsmünster, capella spaciosa de la Klosterneuburg); faptul că asemenea materiale aparțineau unor stiluri deosebite, nu prea a deranjat. Atunci s-au născut și primele opere ale neogoticului pe teritoriul austriac, în parte sub influența exemplului englez, cum ar fi de pildă, noul castel Anif lângă Salzburg (1838—1848). Atunci s-au ridicat și acele ruine artificiale, care, asemenea societăților cavalerești ale vremii, trebuiau să exprime nostalgia romantică după vechimea istorică, așa de exemplu Turnul Negru (1810) și „Pfefferbüchsel" / „Cutioara de piper" / hexagonală (1818) din parcul natural Liechtenstein din Mödling. Uneori clasiciștii au avut și ei asemenea apucături romantice după cum, de altfel, cele două orientări stilistice nu trebuie să fie neapărat și mereu antagonistice; astfel Hohenberg a ridicat deja în anul 1778 o ruină „romană" la Schönbrunn.

Operele plastice urmează în esență aceleași evoluții și orientări ca și creațiile arhitectonice. Încă de cea mai bună dependență barocă este opera suabului ciudat și îndărătnic Franz Xaver Messerschmidt (1736—1783), a cărui creație se întinde pe întregul teritoriu austriac, cu precădere însă la Viena. Statuile Mariei Terezia (1766, Barockmuseum) și ale Fecioarei (1767/68, Savoyisches Damenstift), îndeosebi însă cele 49 de „Capete de caracter", atât de originale și stranii datorită fizionomiilor bizare, atestează multilateralitatea unui talent care poartă însă și anumite trăsături patologice mai ales către sfârșitul vieții sale; el a fost, însă, influențat și de teoriile antropologice și natural-științifice ale vremii.

La fel ca și în arhitectura, formele statuilor din parcurile mari, ale monumentelor funerare și ale figurilor decorative ale fântânilor, în fine și cele ale statuilor ecvestre ale suveranilor și principilor din piețele vieneze se

vădește orientarea treptată spre clasicism. Balthasar Ferdinand Moll a creat sarcofagul dublu din cositor pentru Francisc Ștefan și Maria Terezia din cripta capucinilor din Viena (1753), urmând încă cu strictețe normele stilistice ale barocului, pe când monumentul lui Francisc Ștefan ridicat de el în grădina reședinței (1781) poartă deja amprenta clasicismului, lucru valabil și pentru Fântâna lui Moise a lui Johann Martin Fischer de pe Franziskanerplatz (1798). Strict clasiciste sunt operele tirolezului Franz Zauner, cum ar fi monumentul lui Iosif al II-lea (1795—1807) și decorul cariatidelor palatului Pallavicini (1786). Foarte caracteristic este și mausoleul de marmură al arhiducesei Maria Christine din biserica augustinilor de la Viena (1798—1805), sculptat de Antonio Canova. O generație mai târziu, Joseph Klieber, cu care Kornhäusel a colaborat cu plăcere, s-a remarcat ca artist plastic-constructor.

Dintre pictorii barocului târziu, Franz Anton Maulbertsch (1724—1796) i-a întrecut pe toți contemporanii; el era originar din Suabia de pe coasta Bodensee-ului, dar s-a integrat de timpuriu în Austria unde s-a simțit acasă. Inspirat probabil de exemple italiene și vrăjit de tablourile lui Rembrandt, el a aflat în picturile sale bisericești o forță expresivă cu efecte extatice. Frescele sale din biserica vieneză a piariștilor, din biserica augustinilor de la Korneuburg, din castelul Halbthurn (Burgenland), din reședința episcopală din Kremsier (Moravia), și, în fine, o operă târzie splendidă din biserica sătească de la Sümeg, în Ungaria, sunt realizările sale cele mai notabile. Și ca desenator și gravor, Maulbertsch poate pretinde un prim rang de însemnătate cu adevărat europeană. În privința prolificității, el a fost întrecut de către Johann Martin Schmidt (1718—1801) din Grafenwörth, supranumit „Schmidt din Krems“ /„Kremser Schmidt“/; în atelierul său bine organizat și cu numeroși elevi el a pictat tablourile de altar pentru numeroase biserici din Austria Inferioară, Stiria și Salzburg /orașul și landul/. Atât stilul cât și cromatica sa sunt inspirate evident de Rembrandt. Trebuie să mai pomenim aici și pe carintianul Josef Ferdinand Fromiller, un pictor de fresce însemnat, care a pictat atât de frumos sala clădirii dietei din Klagenfurt. În Tirol se resimte îndeosebi influența barocului târziu și a rococo-ului bavarez; astfel, Cosmas Damian Asam a executat frescele din biserica parohială (astăzi domul) din Innsbruck. O preferință pentru figurile mici și pentru arhitectura aparentă este caracteristică acestei orientări.

Pe la cumpăna veacurilor XVIII—XIX a pictat Friedrich Heinrich Füger în stilul clasicist, dar respectând și tradițiile barocului; fiind conducătorul academiei de arte plastice, el a putut influența un cerc mai larg de elevi; printre pictorii romantici el a întâmpinat rezistență. Un pictor clasicist a fost și Johann Peter Krafft (1780—1856), care învățase meseria la maestrul acestei școli, la francezul Louis David. Krafft era originar din Hessen, devenind însă un vienez neaoș; el și-a ales temele picturilor sale din războaiele de eliberare și din viața împăratului Francisc; prin această atitudine legată de contemporaneitate se creează o anumită contradicție față de clasiciștii mai vechi, care preferaseră temele biblice sau antice. Pe la anul 1830 Krafft a decorat sala festivă a aripei cancelariei imperiale a reședinței vieneze cu trei mari picturi murale care exprimă patosul războaielor franceze.

Un out-sider genial a fost tirolezul Joseph Anton Koch (1768—1839); cu picturile sale reprezentând Campagna romană și munții elvețieni, el a devenit înnoitorul peisagisticii germane; stând mai mult la Roma, el nu s-a impus prea mult la Viena.

Religiozității romanticilor i-a corespuns în pictură, arta nazarenilor; ei s-au opus teoriei clasiciste predominante a academiei, întrunindu-se în cercul „Fraților lui Luca“ de la Viena; reprezentantul cel mai de seamă a nazarenilor a fost Joseph Führich (1800—1876), un german din Boemia venit la Viena; ciclurile sale de picturi cu subiecte biblice au fost foarte apreciate de contemporani; mai târziu, ele au fost privite cu o condescendență deplasată, ca de altfel toate operele nazarenilor. Universul poveștilor și legendelor germane se oglindește în picturile pline de fantezie și grație ale vienezului Moritz von Schwind (1804—1871); încă înaintea atingerii culmilor creației sale artistice, Schwind a părăsit Austria stabilindu-se la München, unde a continuat, însă, să păstreze și să respecte tradițiile vieneze.

Ca pictori Biedermeier în sens mai restrâns, ca interpreți ai atmosferei și ai stilului de viață al burgheziei austriece, îndeosebi ai celei vieneze, din Vormärz ar putea fi amintiți aici elevul lui Krafft, pictorul de gen și portretistul Josef Danhauser, graficianul foarte popular și neobosit Josef Kriehuber, de care foarte mulți membri ai societății vieneze s-au lăsat portretizați. Cu succese similare a pictat Moritz Michael Daffinger; cel mai talentat din acest cerc a fost însă Friedrich Amerling (1803—1887), ale

cărui opere din tinerețe, în majoritate, de asemenea, portrete, îi confirmă, deosebit de clar, talentul.

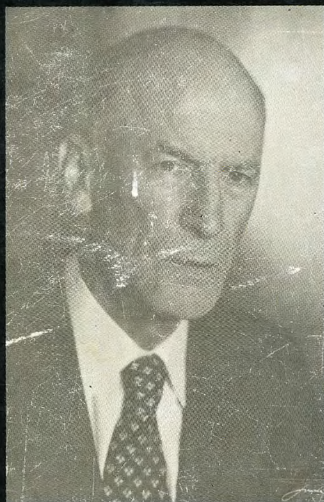
De-a dreptul deschizătoare de drumuri au fost realizările lui Ferdinand Waldmüller (1783—1865); în tablourile sale se contopesc trăsăturile realiste și idealiste; pictura sa de gen are, pe lângă valoare artistică, și o mare însemnătate pentru istoria culturii, întrucât ea permite cunoașterea complexă a Vienei din timpul său. Waldmüller a fost, însă, înainte de toate un peisagist de prim rang, el reușind să confere luminii soarelui o expresie convingătoare în cadrul efectului general produs de pictura sa, toate acestea situându-se înaintea impresioniștilor francezi. Atitudinea bătăioasă, lipsită de compromisuri a lui Waldmüller l-a dus în două rânduri la conflicte grave cu academia, însemnătatea sa fiind pe deplin recunoscută în timpul vieții sale probabil numai în Anglia. Aprecierea sa cuvenită din punctul de vedere al istoriei artei a dobândit-o Waldmüller —și cu el întreaga pictură vieneză a timpului său, care stătuse multă vreme în umbra picturii de subiecte istorice — abia după expoziția secolului de la Berlin (1906).

Și artizanatul austriac a realizat, în epoca tratată aici, câteva opere însemnate. Aceasta este valabil, de pildă, pentru lucrările artistice în fier forjat din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea; în secolul al XIX-lea astfel de lucrări încep apoi să fie treptat eliminate de produsele de masă de fontă. Epoca Biedermeier a dezvoltat o tâmplărie artistică foarte însemnată. Întrucât cercuri burgheze largi au cumpărat produsele acestui meșteșug, el a avut asigurate debușeurile. Mobilierul stil Biedermeier a reprezentat o parte esențială a culturii aranjamentului locuințelor burgheze din Vormärz; chiar și artiști recunoscuți, cum ar fi Josef Danhauser, el însuși fiu de tâmplar, au proiectat piese pentru tâmplăria de mobilă. O căutare și recunoaștere europeană o avea manufactura vieneză de porțelan, îndeosebi din perioada conducerii ei de către baronul Conrad von Sorgenthal (1785—1805); cam la un deceniu de la moartea lui Sorgenthal, această manufactură a decăzut continuu și inevitabil datorită unei conduceri mai puțin capabile.

În timpul perioadei cuprinse între mijlocul veacului al XVIII-lea și mijlocul celui următor, vechea, „feudala“ ordine socială condusă și determinată de dinastii și aristocrație și-a pierdut, în Europa, bazele. Industrializarea și mecanizarea incipientă au transformat profilul așezărilor, curând

și cel al peisajului; societatea burgheză atât de conștientă s-a constituit ca o comunitate de viață autonomă lângă dinastie, nobilime și biserică. În confruntările politice și militare, vechile forțe au rămas încă o dată victorioase; vremea lor, însă, era în curs de dispariție. Tolerarea necatolicilor, concentrarea proletariatului industrial în orașe, eliberarea țăranilor de servitutea feudală, toate acestea nu au mai putut fi împiedicate — nici voința și decizia contrară nu mai existau în fond. Un nou spirit s-a exprimat în gândirea iluministă, mai târziu liberală a funcționarilor și ofițerilor cu totul loiali, care împărtășeau ideea statului austriac. Iosefinismul a încercat să pună de acord noile idei cu legile vitale ale Monarhiei habsburgice fără să reușească întru totul în această tentativă. Aceste evoluții, acești curenți și contracurenți se manifestă și în domeniul artei. Artiștii liber profesioniști au înlocuit treptat slujitorii curții, ai nobilimii și ai clerului; epoca Biedermeier oferă o concepție burgheză despre artă, atât în privința formelor cât și în cea a idealurilor și conținutului. De altfel, statul și societatea folosesc arta în propriile ei scopuri; dacă arta a fost până acum precumpănitor una sacră, acum ea se deplasează mai mult înspre teritoriile profane. Faptul că în aceste vremuri critice de noi orientări sociale și spirituale, de războaie grele și îndelungate, urmate de ani plini de privațiuni și lipsiți de bucurii, literatura și artele plastice, dar mai ales muzica au fost în stare să producă valori autentice perene poate să constituie dovada peremptorie pentru fertilitatea solului cultural al Austriei, solul acesta permițând talentelor autohtone să se impună în ciuda tuturor dificultăților și să dobândească — desigur nu fără excepții tragice — recunoașterea meritată și corcspunzătoare.

COLECȚIA
BIBLIOTECA ENCICLOPEDICĂ DE ISTORIE UNIVERSALĂ

„Născut la 25 iunie 1916 într-o familie de intelectuali (tatăl său era dascăl și apoi director la o școală din Viena), Erich Zöllner simbolizează din mai multe puncte de vedere destinul Monarhiei dunărene atât prin anul său de naștere cât și prin familia în sânul căreia s-a născut. Străbunii săi se trag din Boemia, Moravia și Ungaria, de unde s-au concentrat — și salvat! — treptat asupra Vienei, precum într-o presimțire a sorții istorice a germanismului din aceste țări. Nu trebuie, așadar, să ne mire importanța pe care a acordat-o Erich Zöllner în a sa *Istorie a Austriei* acestui fenomen atât de caracteristic istoriei Monarhiei din ultimele două veacuri ale existenței sale, și care se reduce de fapt la o ilustrare a forței de atracție demografică a Vienei...

Erich Zöllner nu este numai un eminent cercetător și savant ci și un autentic dascăl, profesor generos gata oricând să-și împărtășească experiența și cunoștințele elevilor și colaboratorilor săi apropiați. Vârsta sa venerabilă nu trebuie, așadar, să ne îngrijoreze că el va fi ultimul din șirul marilor istorici austrieci. Grija lui permanentă pentru schimbul de mâine, pentru asigurarea continuității nivelului istoriografiei austriece au dat roade, dintre elevii săi de ieri impunându-se deja astăzi nume care vor face cinste maestrului și dascălului."

ADOLF ARMBRUSTER